

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. František Iša

Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku
(The Courier Service in the Early Modern Period Dvůr Králové nad Labem)

Praha 2014

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Konzultant: prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.

Především děkuji panu prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc, za vedení diplomové práce, jeho rady a cenné připomínky.

Děkuji také konzultantce práce prof. PhDr. Evě Semotanové, DrSc, za rozhovory nad zhotovenými rekonstrukčními mapami i několika blízkými tématy. Oběma děkuji za inspirativní rozhovory nad kroky královédvorských branných a osobní přátelský přístup. Především jim děkuji za důvěru v dokončení této práce i v době, kdy jsem se pod vlivem vnějších okolností nemohl věnovat jejímu psaní.

V neposlední řadě patří mé velké díky přítelkyni Radce za její dobrou náladu, trpělivost, vytrvalou podporu i čtení konceptů některých kapitol práce. Děkuji také rodině za trpělivost a kolegům i kolegyním z NPÚ za všemožnou podporu, rady a inspiraci při psaní. Zvláště děkuji Lucii Beránkové za profesionální zhotovení navržených rekonstrukčních map a Hance Matyskové za čtení a připomínky k některým částem práce.

Děkuji také archivářům "domovského" trutnovského archivu za to, že mi podvkráte trpělivě přinášeli onu stovku kartonů fondu Archiv města Dvora Králové nad Labem do roku 1800 a podpořili mě v mých badatelských začátcích. Dále děkuji všem ostatním archivářům, muzejníkům, památkářům, knihovníkům i ostatním lidem, kteří mi ochotně předkládali archivní prameny, literaturu, staré mapy a tisky i další informační zdroje. Nevyjmenovávám je zde pouze ze strachu, že bych snad některá jména opomněl.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne.. 2014

František Iša

.....

Klíčová slova:

poselská služba, městští služebníci, městská správa, branní, poštovníctví, komunikace, městské počty, české země, raný novověk, Dvůr Králové nad Labem.

Keywords:

messenger service, municipal servants, the city administration, gatekeepers, postal services, communication, municipal bookkeeping, cartography, Bohemian lands, Early Modern Period, Dvůr Králové nad Labem.

Abstrakt:

Předkládaná diplomová práce se zaměřuje na problematiku ústní i písemné komunikace vykonávané prostřednictvím několika skupin posílů mezi menším královským věnným městem Dvořem Králové nad Labem a jeho vlastním vesnickým zázemím i vzdálenějšími místy na cizích panstvích. Práce se zabývá regionem Podkrkonoší v období pokročilého raného novověku, charakterizuje a analyzuje některé dochované archivní prameny k poselské službě ve Dvoře Králové nad Labem. Přibližuje prostředí, v kterém branní i jiní poslové konali svoje poselské služby, a pokouší se definovat vztah mezi vzdáleností a ohodnocením posla na území panství i mimo něj. V souvislosti s rozmanitou náplní ústních i písemných poselství se práce dotkla i několika dalších témat, jako je skutečná náplň robotních prací, doprovody jízdních vojáků při prospekci terénu, postrky tuláků a žebráků či počátky poštovníctví v regionu. Pracovní metoda je založena na hluboké archivní sondě do vzácně dochovaných městských pramenů účetní povahy, především do poselských register branných a rejstříků zaplacených posílů let 1740 a 1768. Výsledná zjištění prezentuje pomocí tabulek, grafů, slovního popisu i rekonstrukčními mapami. Informace z archivních pramenů vynesené do rekonstrukčních map dovolují vyslovit další závěry o formách a podobách poselské služby ve Dvoře Králové nad Labem.

Abstract:

This diploma thesis focuses on the issue of oral and written communication through the groups of couriers, who mediated between smaller royal dowry town Dvůr Králové nad Labem and its own villages as well as another distant locations situated in another dominion. Diploma thesis applies to region called Podkrkonoší in the advanced Early Modern Period, describes and analyses some of the preserved archival primary sources of knowledge dedicated to the courier services in Dvůr Králové nad Labem. It mentions the environment in which the gatekeepers and other couriers fulfilled their services. This thesis attempts to define the relationship between the distance and courier's income in Dvůr Králové nad Labem's domain and outside of it. In the context of diverse contents of oral and written messages the thesis mentions several other topics, for example the actual filling work of corvée (or statute labour), showing by gatekeepers the way to hussar-soldier at surveying, transport of beggars and vagabonds and even the beginning of postal services in this area. Working method is based on detailed archival probe into rarely preserved municipal bookkeeping, especially into records of gatekeeper's courier services and records of other settled couriers both from the year 1740 and 1768. Results are presented by tables, graphs, comments and reconstruction maps. Notations from archival sources placed upon reconstruction maps indicate other results about forms and organization of the courier services in Dvůr Králové nad Labem.

OBSAH:

1. Výchozí body

1.1 ÚVOD	s. 9.
1.2 KOMUNIKACE, POSLOVÉ A DOSAVADNÍ BĀDÁNÍ	s. 17.
1.3 NĀSTIN HISTORIOGRAFIE DVORA KRĀLOVÉ NAD LABEM	s. 26.
1.4 STRUČNĀ HISTORIE DVORA KRĀLOVÉ NAD LABEM	s. 29.
1.5 NĀSTIN MĚSTSKÉ SPRĀVY V LETECH 1740 A 1768	s. 35.
1.6 BRANNÍ V SYSTĚMU MĚSTSKÉ SPRĀVY	s. 38.
1.7 KRAJINA KRĀLOVĚDVORSKA A JEJÍ KOMUNIKAČNÍ MOŽNOSTI CESTA PO VODĚ	s. 45. s. 57.
1.8 POSLOVÉ A JEJICH ORGANIZACE	s. 65.
1.9 POSELSKÉ POJMOSLOVÍ A KOMUNIKAČNÍ PRAXE- NA KRĀLOVĚDVORSKU	s. 70.
1.10 POSLOVÉ A KRĀLOVĚDVORSKÉ ARCHIVNÍ PRAMENY HLAVNÍ PENĚŽITÉ POČTY (ÚČTY) PODKLADY PENĚŽITÉHO POČTU	s. 81. s. 83. s. 94.
1.11 DOCHOVANÉ KRĀLOVĚDVORSKÉ POČTY A POSLOVÉ	s. 108.

2. Analýzy pramenů – registra a rejstříky poselství

2.1 OBECNĀ VÝCHODISKA ANALÝZ	s. 114.
VOLBA LET K ANALÝZE	s. 115.
METODA A POSTUP ANALÝZY	s. 119.
STATISTICKĀ VĀHA	s. 122.
PRAVIDLA TVORKY GRAFŮ A REKONSTRUKČNÍCH MAP	s. 123.
MĪSTA ZACHYCENĀ REGISTRY A JEJICH JMĚNA (TOPONYMA)	s. 124.
2.2 REGISTRA POSELSTVÍ DOLNÍHO BRANNĚHO TOBIASE- PUSCHMANA (1739)	s. 130.
2.3 REGISTRA POSELSTVÍ HORNÍHO BRANNĚHO MATĚJE- HEŘMANA (1740)	s. 146.
2.4 REGISTRA ŠINDELĀŘSKĚHO BRANNĚHO JIŘÍHO BRDIČKY (1740)	s. 153.
2.5 REGISTRA BRANNÝCH ROKU Z ROKU 1768	s. 162.
2.6 REGISTRA POSELSTVÍ DOLNÍHO BRANNĚHO (1768) O STODOLNÍKOVI	s. 164. s. 170.
2.7 REGISTRA HORNÍHO BRANNĚHO (1768)	s. 180.
2.8 REGISTRA ŠINDELĀŘSKĚHO BRANNĚHO KRAUSE (1768)	s. 187.
2.9 ANALÝZY VYBRANÝCH SEZONNÍCH JEVŮ (PŘÍKLADY)	s. 197.
2.9.1 ROBOTA NA KRĀLOVĚDVORSKU	s. 199.
SKUTEČNĀ NĀPLŇ ROBOTNÍ PRĀCE	s. 202.
ROBOTNÍ ROK NA KRĀLOVĚDVORSKU	s. 215.
HODNOTA ROBOTNÍHO KREJCARU	s. 221.
ROBOTA A POSELSTVÍ BRANNÝCH	s. 224.
2.9.2 HAJNÍ NA KRĀLOVĚDVORSKU	s. 230.
2.9.3 DOPROVODY VOJĀKŮ NA KRĀLOVĚDVORSKU	s. 238.
2.9.4 ZĀVĚREM K SEZONNÍM JEVŮM	s. 252.
2.10. CELKOVÝ POHLED NA POSLY A POJÍŽDKY (1739) 1740	s. 255.
2.10.1 POSELSTVÍ BRANNÝCH (1739) 1740	s. 259.
2.10.2 POSLOVÉ PLACENÍ PURKMISTRY A PŘÍMO- DŮCHODEM (1739) 1740	s. 265.

2.10.3 POJÍŽDKY (1739) 1740	s. 275.
2.10.4 POŠTOVNÉ (1739) 1740	s. 278.
2.10.5 REKONSTRUKČNÍ MAPA CÍLŮ VŠECH POSLŮ (1739) 1740	s. 279.
2.11 CELKOVÝ POHLED NA POSLY A POJÍŽDKY 1768	s. 283.
2.11.1 POSELSTVÍ BRANNÝCH 1768	s. 285.
2.11.2 POSLOVÉ PLACENÍ PURKMISTRY A PŘÍMO- DŮCHODEM 1768	s. 290.
2.11.3 POJÍŽDKY 1768	s. 295.
2.11.4 POŠTOVNÉ 1768	s. 304.
2.11.5 REKONSTRUKČNÍ MAPA CÍLŮ VŠECH POSLŮ 1768	s. 309.
2.12 EPILOG "ZÁPASU" DOMÁCÍCH POSLŮ S POŠTOU	s. 313.
2.13 VZTAH VZDÁLENOSTI POCHŮZKY A JEJÍHO OHODNOCENÍ	s. 319.
3. Závěr	s. 329.
SEZNAM ZKRATEK	s. 334.
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH, GRAFŮ A TABULEK	s. 336.
PRAMENY A LITERATURA	s. 338.

1. Výchozí body

1.1 ÚVOD

Potřeba dorozumění a porozumění mezi lidmi, tedy mezilidská komunikace, je jev prostupující napříč celou společností. Jeho nenápadné počátky se našemu pohledu ztrácejí kdesi ve stínu dávnověku, tak jako sama lidská historie. Jde o jev samozřejmý, každodenní až nenápadný, účastníci se svojí větší či menší špetkou veškerého dění. O zprostředkované mezilidské komunikaci můžeme hovořit přinejmenším od chvíle, kdy již nebylo fyzicky možné všechny záležitosti vyřizovat osobně, tedy od dob prvních složitěji organizovaných lidských společenství.

Předkládaná diplomová práce zkoumá činnost poslů menšího královského věnného města Dvora Králové nad Labem¹ jako zprostředkovatelů ústní (verbální) a písemné komunikace města s blízkým vesnickým zázemím i vzdálenějším okolím v období pokročilého raného novověku, zejména v 18. století.

Protože Dvůr Králové dosud nemá kvalitní a vědecky hodnotné zpracování svých středověkých a raně novověkých dějin, a téma práce je přinejmenším v kontextu dějin města a regionu nové a "neprošlapané", staví práce z velké části na přímé interpretaci archivních pramenů. Tento fakt, se podepsal na struktuře práce, její argumentaci a výsledné podobě.

Práce staví na detailní analýze hospodářských záznamů o proplacených cestách poslů ve vybraných pramenech účetní povahy, tzv. *počtech*. Tyto prameny finanční správy města dovolu-
jí zkoumat cíle a účely cest poslů ve značné úplnosti. Archivní fond města Dvora Králové se těší poměrně dobrému dochování,² ale hlavních (ročních) peněžitých počtů se uchovaly pouze

1 Dvůr Králové nad Labem, dále jen Dvůr či Dvůr Králové (něm. Königshof), je nevelké město, které se nachází na severovýchodě Čech v Podkrkonošské pahorkatině. Město se rozkládá na mírném návrší a v nivě při Labi, obklopené je ze severu Kocléřovským hřbetem a z jihu Zvičinským hřbetem. Nadmořská výška se pohybuje kolem 300 m nad mořem. Město dnes obývá přibližně 16 000 obyvatel.

2 Státní Okresní archiv v Trutnově (dále SOkA Trutnov), fond Archiv města Dvora Králové nad Labem I. (1417-1850) (dále AM DK). Pouze tzv. Schulzův archiv, tedy spisový materiál do roku 1800, zaujímá více jak sto archivních krabic. Dále fond uchovává desítky městských knih a několik listin. Na přelomu 19. a 20. století uspořádal městský archiv soudní rada Antonín Schulz s pomocníky. Pod metodickým dohledem historika Zikmunda Wintera spisy roztrídili do věcných skupin, pro které městská rada zhotovila speciální krabice. K historii archivního fondu viz inventář příslušného fondu Antonín SCHULZ, Lenka ŠORMOVÁ, Eva TOMKOVÁ, *Archiv města Dvůr Králové Trutnov 1417-1850 (1892)* (inventář). Trutnov 2002, 131 s, zejm. s. 19-28.; Roman REIL, *Historie státního okresního archivu Trutnov I. část – Historie do roku 1960*. in: Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově, Trutnov 1999, s. 57-67, zejm. 59.; O možnostech badatelského využití zdejšího fondu se vyjádřil prof. Vladimír WOLF, *O Dvoře Králové nad Labem po třicetileté válce a o zpracování jeho dějin*. In: Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004 v Mělníce. Mělník 2004, s. 56-59.

cca dvě desítky mezerovitě pokrývající 18. století. Jen pro několik let se dochovala podstatnější část účetních podkladů hlavních peněžitých počtů. Zdánlivě tristní situaci vyrovnává významný fakt, že u mnohých jiných městských archivů v regionu se účetní podklady nedochovaly vůbec. Dochované královédvorské podklady mezi sebou ukrývají prameny s mimořádně vysokou výpovědní hodnotou pro výzkum ústní a písemné komunikace města i dalších jinak jen těžko postižitelných fenoménů, které dosud stály stranou většího zájmu historiků.

Z nejdůležitějších zdrojů poznání pro tuto práci stojí za zmínku především výjimečná registra poselství tří zdejších branných,³ dále rejstříky poslů (a almužen) placených purkmistry a hospodářským úřadem města, vyúčtování některých jednotlivých cest a některé další. Pevný základ, do kterého sumární výsledky jednotlivých podkladů vstupovaly, tvoří měsíční cedula a ještě více hlavní peněžité počty. Jinými druhy pramenů jsem výzkum pouze doplňoval, neboť o takřka všudypřítomné činnosti poslů vypovídají většinou jen nepřímo nebo vůbec. Přes původní záměr jsem do práce nezapojil jediná dochovaná konceptní registra⁴ odeslané městské korespondence (*Manuál listovní města Dvoru nad Labem*).⁵ Přestože prameni nelze upřít mnohé jinde neopakovatelné přednosti (především obsahová a kvalitativní stránka poselství s listy), má i některé slabiny, pro které se ukázalo sladění tohoto druhu pramene s analýzou pramenů účetní povahy jako příliš násilné a nefunkční. Mezi nejzávažnější důvody patří velký časový odstup jejich zápisů (pravidelné zápisy jen z předbělohorských let 1601-1602) od většiny dochovaných pramenů účetní povahy (18. století), zachycení pouhého písemného výseku z komunikace města⁶ a nepřímot zprávy o činnosti samotných poslů. Vypuštění analýzy register

3 Branný (německy Thorhütter), hlásný, strážný, pověžný, trubač, špehýř jsou výrazy označující placené služebníky města, kteří konali služby u městských bran, případně zajišťovali pořádek a protipožární službu ve městě. Obecně k branným příbuzným služebníkům při branách viz František HOFFMANN, *České město ve středověku*. Praha 2009 (2. rozš. vyd.), 712 s., zejm. s. 216-217. Ve Dvoře Králové si zdejší tři branní přivydělávali mimo jiné i jako městští poslové. Podle názvů bran se zdejší branní nazývali horní (v pramenech vždy nářečně hoření), dolní (dolení) a šindelářský.

4 Diplomatika rozumí registry (bez ohledu na skutečný dobový název) pomocné městské knihy, které obsahují opisy korespondence odeslané městskou kanceláří. Knihy přijaté korespondenci se nazývají kopiáře. Pokud zápisy nesou známky častého pozměnění, doplnění nebo rušení vět i celých pasáží textu, jedná se téměř jistě o tzv. konceptní registra, která zaznamenávají přípravnou fázi listů, nikoliv čistopisy. Některé z dopisů tak nemusely být nakonec odeslány. Diplomatické pojmosloví a přehled register a kopiářů korespondence některých východočeských měst viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Registra a kopiáře městské korespondence dochované v oblasti Královéhradecka a Trutnovska*. in: VČLH, 22-23, Hradec Králové 2005, s. 457-478. Ve výzkumu register pokračují i někteří její studenti na FF UHK. Některé práce již vyšly tiskem.

5 SOKA Trutnov, AM DK, kn. 114, inv. č. 124, konceptní registra odeslané městské korespondence (*Manuál listovní m[ěsta] Dvoru nad Labem*), (1587, 1596) 1600-1609 (1636). Až na nepatrné zlomky se jiná registra nedochovala. Viz tamtéž, kt. 105, inv. č. 125, list z nedochovaného kopiáře, 1620.

6 Město čile korespondovalo s okolními královskými i poddanskými městy a městečky, šlechtici, církevními představenými, hejtmany panství, představiteli úřadů i soukromými osobami, ale přesto šlo pouze o okruh korespondenčních adresátů, kteří museli splňovat jednu nebo více závažných podmínek. 1) Zprávu nebylo jednodušší nebo vhodnější vyřídit ústně. 2) Adresát uměl číst nebo měl někoho, kdo psaní přečte. 3) Adresát vyžadoval písemnou komunikaci. 4) U městského soudu se projednávala záležitost, o které musel být ad-

korespondence sice zdůraznilo význam pramenů období 18. století, ale zároveň se stala jejich výpověď výrazně jasnější.

Do let 1740 a 1768, pro která se dochovala registra poselství branných, hlavní peněžité počty (či alespoň všechny měsíční cedule) i vhodná kombinace ostatních účetních podkladů, jsem zaměřil hlavní pozornost této práce. Metodou detailní archivní sondy jsem analyzoval a podchytil naprostou většinu vykonaných ústních i písemných poselství ve zkoumaných letech. V případě potřeby jsem zjištění doplnil údaji pramenů z celého pobělohorského období raného novověku. Práci několika poslů pro město si můžeme představit jako příslovečné "spojené nádoby" z hodin fyziky. Úbytek činnosti jednoho posla (např. nemoc, zaneprázdnění jinými úkoly) mohl vyvolat (a vyvolal) zvýšenou aktivitu u jednoho nebo více poslů jiných. Z tohoto prostého důvodu bylo bezpodmínečně nutné sledovat místní posly jakou komplexní celek. Vynechání některé ze stěžejních skupin poslů, nebo výběr jen jednoho druhu pramene by znehodnotilo a zneřehlo výpověď celého výzkumu. Také by se mohla ztrácet návaznost mezi jednotlivými posly.

Postupoval jsem tak, že jsem nejprve provedl dílčí analýzy jednotlivých register poselství všech tří branných (ty je možné v případě potřeby přeskočit). Následně jsem jejich sumární výsledky doplnil údaji pramenů o ostatních poslech, pojiždčích (poselstvích) města i informacemi o pronikání poštovních služeb do města. Výsledkem jsou celkové roční souhrny komunikace realizované pomocí všech doložených poslů placených městem v obou zkoumaných letech. Zachyceni tak nejsou cizí poslové placení jinými odesílateli a ti z domácích poslů, které Královédvorští vyslali na náklady adresátů (upomínky o dluhy, adresátem vyžádané informace atp.).

Uvedené prameny byly podrobeny zkoumání z kvantitativního (četnost cílů a účelů cest) i kvalitativního hlediska (textový obsah zápisů doplněný o další prameny). Získané výsledky zachycují rekonstrukční mapy,⁷ které však neplní pouze úlohu čtenářsky vděčné, přehledné

resát zpraven. Tyto a jistě i jiné závažné skutečnosti rozhodovaly, zda k dotyčnému bude skrze posla zasláno psaní, ústní vzkaz, peníze nebo předmět. I při rostoucí byrokratizaci a alfabetizaci tehdejší společnosti nemůžeme zavírat oči před tím, že tehdy, jako i dnes, nebyl a není potřeba ke všemu "papír".

7 Není-li v popisku map uvedeno jinak, vztahují se níže uvedené údaje ke všem rekonstrukčním mapám v této práci a nebudou v jednotlivých popisích opakovány. Jako podklad posloužily současné mapy počátku 21. století, z kterých pochází i síť silnic I. třídy. Vodní toky, u kterých nejednou došlo k regulačním úpravám řečišť, vychází ze stavu zachyceného tzv. II. vojenským mapováním povětšinou v 30. a 40. letech 19. století. Viz II. vojenské mapování (dále IIVM) ©2nd Military Survey, Section No. O_3_VII, O_3_VIII, O_3_X, O_4_VII, O_4_VIII, O_4_IX, O_4_X, O_5_VIII, O_5_IX, O_5_X Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, © Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně <<http://www.geolab.cz>>, © Ministerstvo životního prostředí ČR - <<http://www.env.cz>>, 1851-52 [online]. Města s poštou označují lokality, kde je pošta doložena před rokem 1750, viz PM, Dragounova sbírka, sig.

a rychle čitelné prezentace dílčích i konečných výsledků práce, ale vynesení textového a číselného obsahu poselských register a rejstříků do map je mi také další metodou jak fenomén poslů a pramenů účetní povahy obecně zkoumat v geografických souvislostech. Mapy mnohdy odhalily četné souvislosti a kladly další otázky, které mne při tradiční práci s počty a texty jejich zápisů nenapadly. Mnohé části textu si přímo říkají o doprovodné výřezy map popisované krajiny, ale s ohledem na složitosti spojené s autorskými právy a on-line uveřejněním kvalifikačních prací jsem se nakonec rozhodl tyto obrazové materiály do vlastní práce nezapojit.

Mimo stěžejní zkoumání ústní a písemné komunikace města s okolím se práce věnuje i několika příbuzným a dílčím otázkám dotýkajícím se činnosti poslů. Snaží se vyjádřit k přímosti či "klikatosti" tras pěších poslů, určit výši jejich finančního ohodnocení od míle chůze a charakterizovat pronikání poštovních služeb do života města. Značnou stručnost a strohost zápisů účetních pramenů překonává práce pomocí několika podrobnějších exkurzů do fenoménů, které svým objemem, sezonním charakterem nebo významem závažným způsobem ovlivnily činnost poslů. V souvislosti s rozmanitou náplní ústních i písemných poselství se tak dotkla i témat, jako je skutečná náplň robotních prací, doprovody jízdních vojáků při prospekci terénu, postrky tuláků a žebráků či počátky poštovníctví v regionu. Detailní poznání organizace a činnosti městských poslů ukazuje také na některé rysy nižší městské správy.

Hned v úvodu je třeba vyvrátit jeden hluboce zakořeněný omyl. Soukromí poslové a pošta nejsou to samé a pojmy nelze libovolně zaměňovat. Soukromí poslové měst i jiných správních center představují tradiční, v jádru ještě středověký, způsob doručování ústních a postupně i písemných zpráv. Oproti tomu poštovní služby jsou v mnohém odlišný fenomén na organizačně vyšší úrovni. Pošta v pobělohorské době zrychluje přepravu zásilek štafetovým způsobem výměny poslů, sítí pevných tras s přepřahacími poštovními stanicemi v pravidelných vzdálenostech a jízdou poštovních vozů v relativně pravidelných časech podle jízdních řádů. Mimo psaní zajišťuje i přepravu osob, cenných a balíkových zásilek. Poštovné, tzv. *postporto*, hradí adresát i příjemce rovným dílem. Poštovní služby zajišťují státní a polostátní, tzv. dědičné pošty,⁸ které podléhají ve své činnosti mnoha nařízením a dohledu vrchní poštovní správy. Na-

I-1-C-738 Dvůr Králové. Královská města taktéž zachycují stav k tomuto datu. Budou-li mapy v budoucnu publikovány, rád bych jejich obraz obohatil ještě o nejvýraznější terénní překážky (především výrazné hřbety, lesní komplexy), které museli poslové překonávat. Z časových a technických důvodů to nebylo možné provést již v této kvalifikační práci.

8 Dědičná pošta je taková, kterou provozuje soukromý podnikatel s dostatečným kapitálem (především dům, vozy, koně a finance), který je však smluvně vázán s vrchní poštovní správou.

proti tomu činnost tradičních soukromých posílů řídí pouze tradice, přísahy, individuální dohody a teprve později několik (nepříliš respektovaných) zeměpanských patentů a nařízení. Pouze při velkých městech a významných úřadech (zemský soud), kde bylo posílů velké množství a na jejich práci velmi záleželo, upravovaly jejich činnost poselské řády a instrukce. Náplň jejich práce byla více individuální, řídily ji především potřeby jejich zaměstnavatelů. Poslové chodili celou trasu až do cíle a od celé pochůzky dostávají zapláceno. Donášeli nejen psaní, menší předměty a peníze, ale vyřizovali i mnohá ústní poselství. Ta se pohybovala někdy na úrovni poskoků, jindy hraničila s prací vyslanců.⁹

Při psaní této práce jsem si také uvědomil, že historikové (a nejen oni) mají tendenci zabývat se především novinkami a rekordy. Proto bylo tolik prací věnováno poště a téměř žádné soukromým posílům. Onen magický rok 1527, kdy nechal rakouský arcikníže a český král Ferdinand I. skrze nejvyššího dvorského poštmistra Antonia Taxise zřídit řádné poštovní spojení mezi Vídní a Prahou, jako by hned znamenal "konec posílů v Čechách". V Čechách platila provoz a rozvoj poštovní sítě česká komora, ale zisky pobírali Taxisové a od roku 1628 Paarové (jen habsburské země) jako nejvyšší dvorští poštmistři. Z toho důvodu se až do postátnění poštovní správy dohodami s Paary z let 1722 a 1743 síť poštovních tratí zahušťovala jen velmi pozvolna a nedostatečně. V zásadě šlo v období 16., 17. a první poloviny 18. století pouze o spoje mezi hlavními městy jednotlivých habsburských zemí (v okolí Dvora Králové pouze trať na Vratislav vedoucí přes Jaroměř). Teprve postátnění a důraz na ziskovost vedly k intenzivnímu zahušťování poštovní sítě a pronikání jejích služeb do významných měst v krajích. Z prominentních výšin služeb panovníkovi a nejvyšším úřadům se pošta teprve v průběhu 2. poloviny 18. století přiblížila fyzicky i svými službami potřebám většího množství lidí v zemi.¹⁰ Tak jako "jedna vlaštovka jaro nedělá", i na zápas pošty se soukromými posly se musíme dívat z pokud možno nestranné perspektivy několika staletí jejich koexistence a tichého zápasu. Tato práce je příspěvkem k poznání organizace posílů v prostředí menšího královského věnného města před proniknutím služeb pošty do běžného života většiny jeho obyvatel. Měla zodpovědět otázku, jak a případně proč se služby zdejších posílů lišily od posílů velkých měst.

9 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Liberec 2008, 191 s., zejm. s. 14-71.; K organizaci soukromých posílů ve středověkém Slezsku a úloze ústní komunikace viz Martin ČAPSKÝ, *Poselské zřízení ve středověkém Slezsku*. in: Mezi raným a vrcholným středověkem (Jiří DOLEŽEL, Martin WIHODA eds.), Brno 2012, s. 397-407.; K městským posílům předbělohorského období z pohledu písemné korespondence viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských posílů v českých zemích v době předbělohorské*. in: KH, 4., Hradec Králové 2007, s. 485-493.

10 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*. s. 14-71.

Časové vymezení práce již zčásti naznačily předchozí řádky věnované použitým (a nepoužitým) pramenům i metodě jejich zkoumání. Širší časový rámec zahrnuje celé pobělohorské období raného novověku, tedy přibližně od třicetileté války po období vrcholících josefínských reforem v závěru 18. století. Jádrem práce se však nachází v prvních dvou třetinách 18. století, kde se koncentruje dostatečné množství vhodně kombinovatelných pramenů účetní povahy (především jedinečných register poselství branných). Prameny z období mimo toto těžiště práce ilustrují kontinuitu organizace posílů v minulosti (16., 17. st) a zapojování služeb zdejších posílů do poštovní správy v závěru 18. a počátcích 19. století. Horní časovou mez jádra práce jsem volil nejen s ohledem na dostupné prameny, ale také před obdobím osvícenských reforem v poslední třetině 18. století, v jejichž době došlo k zásadním zásahům do organizace městské správy i činnosti posílů. Vznik tzv. regulovaných magistrátů v letech 1786-87 byl jakýmsi "posledním pomazáním" v jádru ještě středověkých principů městské správy, pro které již v době osvícenství nebylo místo.¹¹ Rovněž výraznější prosazení státem řízených poštovních služeb do komunikační praxe regionálních správních center, významnějších měst i širších vrstev obyvatel proběhlo na většině území právě v této době.¹² Tento proces se neobešel bez vlivu na zánik či transformaci služeb posílů. Toto důležité období však může být v případě Dvora Králové sledováno pro nedostatek pramenů jen v náznacích a nedostatečně. Definitivní tečku i časový strop předložené práce tvoří zřízení listovní sběrný ve Dvoře Králové roku 1836 a její brzká přeměna v tzv. poštovní expedici, předstupeň budoucího poštovního úřadu.¹³

Úvodní část práce se věnuje vymezení pojmů a stručnému přehledu některých prací k fenoménu komunikace a posílů. Většina dosavadních prací se však věnuje středověkému, nejvýše předbělohorskému období. Následuje shrnutí základních okamžiků v životě města, pro které však neexistuje moderní zpracování městských dějin ve zkoumaném období, a tak jsou uvedena zjištění vesměs poplatná prvorepublikovému stavu poznání. Součástí je i stručné nastínění krajinného reliéfu v okolí Dvora Králové a nastínění jeho vztahů k hlavním pozemním a vodním komunikacím. Poslední "úvodní" kapitolou je stručný přehled pramenů využitelných k výzkumu posílů.

Následuje jádro práce, které se věnuje volbě let, v kterých byla vedena sonda, přehledu zachycených místních a pomístních názvů a vlastním analytickým rozborům jednotlivých regis-

11 Jan JANÁK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jana DOBEŠ, *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha 2005 (2. rozš. vyd.), 568s. s. 222-225.

12 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 58-59.

13 PM, Dragounova sbírka, sig. I-1-C-738 Dvůr Králové. Poštovní sběrna byla místností, která shromažďovala a vydávala zásilky zpracovávané řádnou poštou, ve zdejším případě jaroměřskou poštovní stanicí.

ter poselství branných včetně stručného charakterizování register z diplomatické a paleografické stránky. Analýzy jednotlivých register doplňují exkurzy do tří sezonních jevů, které činnost branných výrazným nebo specifickým způsobem ovlivňovaly (roboty, hajní, doprovody vojáků). Zjištění jednotlivých register jsou následně spolu s dalšími prameny k činnosti purkmistrovských a důchodních posílů a činnosti pošty shrnuty do dvou celkových ročních bilancí komunikace města s blízkým i vzdáleným okolím ve zkoumaných letech 1740 a 1768. Následuje kapitola o zápasu posílů s poštovními službami až do vzniku poštovní sběrný ve městě (1836) a pokus o stanovení finančního ohodnocení posla od jeho chůze, který vypovídá i o charakteru trasy chůze posla. Poslední kapitola se stručně věnuje postavení branných v organismu města. Závěr již jen vypichuje nejdůležitější zjištění z celkových přehledů a dalších kapitol.

Nejbližším vodítkem při psaní této práce se mi staly samy archiválie a jejich vzájemná konfrontace. Především registra poselství branných a další prameny účetní povahy mne velmi oslovily. Branní jako místní a velmi často cestující lidé se mi totiž zdáli jako nejvhodnější pro ověření obsahu kartografických děl, například tzv. Schmettauovy mapy severovýchodních Čech, jejíž obsahové kritice jsem se věnoval ve své bakalářské práci.¹⁴ K nové kritice obsahu mapy podle branných zatím nedošlo, ale mé dřívější úvahy v tomto směru vyústily ve vznik dvou článků, které jasně ukazovaly na to, že účetní prameny i zdejší poslové jsou nosné téma. Nejprve vyšlo zpracování prvních dvou nalezených register poselství branných z roku 1740¹⁵ a následně popis poštovních cest od trutnovské pošty ke stanicím v okolí z konce 18. století.¹⁶ Téma diplomové práce tak bylo v hlavních rysech rozhodnuto ještě mým návratem ke studiu na FF UHK¹⁷ a posléze na FF UK.

Velkou inspiraci jsem nacházel také v samotné krajině Podkrkonoší. Nacházel jsem v ní mnohé paralely, uvědomoval jsem si její jedinečnost a poučila mne především o tom, že hory, věci, lidé i události se z různých světových stran či úhlů pohledu jeví mnohdy velmi odlišně.

14 František IŠA, *Pruská topografická a vojenská mapa tažení 1778 v severovýchodních Čechách z roku 1789; interpretace mapy území mezi Krkonošemi a Kladskem z pera pruského kartografa Friedricha Wilhelma Carla von Schmettau*. (BP na FHS UHK, vedoucí práce Eva Semotanová). Trutnov - Hradec Králové 2006, 95 s. Hrabě F. W. C. von Schmettau byl se svým otcem Samuelem zakladatelem moderní pruské kartografie a autorem tzv. kabinetních map, pruské obdoby I. vojenského mapování.

15 František IŠA, *Poselská služba ve Dvoře Králové nad Labem – registra poselství branných z r. 1740*. in: K-P, 9, Trutnov 2009, s. 61-73.

16 František IŠA, *Itinerář spojů trutnovské stanice z 2. poloviny 18. století (edice)*. in: Pod Libavským sedlem/Pod przełęczą Lubavską (sborník), Trutnov 2010, s. 161-175.

17 Dr. Janu Vojtiškovou, s výsledky jejíž práce svá bádání často srovnávám, jsem na FF UHK potkával poměrně často. Bohužel jsem se dozvěděl o jejím zájmu o městské posly a připravované publikaci o písemné komunikaci předbělohorských měst až za studií v Praze. Kdyby tomu bylo jinak, možná by se obsah této práce týkal register.

Teprve průnikem několika pohledů nebo způsobů zkoumání přichází celistvější poznání. Vzhledem k rozsáhlosti a rozmanitosti zkoumané problematiky i omezeným pramenům jsem mohl tomuto ideálu dostat jen v náznacích. Pokaždé, když jsem se začel při jakékoliv příležitosti do některého z městských počtů nebo jeho podkladů, nacházel jsem nové informace, nové souvislosti. Uvědomoval jsem si, že je nutné tyto prameny číst a vnímat kontextuálně, neomezit se pouze na rubriky s tím "správným" názvem a pomíjet další zdánlivě nesouvisející zápisy. Nevnímat je optikou čísel, ale především jako zdroj kvalitativních informací, nepsaných navíc se zámerem informovat budoucí generace.

Na samém závěru bych se chtěl vyjádřit ještě k formálním a stylistickým stránkám předkládané práce. Veškeré obrázky, tabulky a grafy jsou umístěny přímo v textu, ke kterému se vztahují. Myslím si, že při současných možnostech zpracování textu a obrazu je jejich umístění na závěr práce anachronismem. Přesto musím upozornit na to, že text nebyl sázen v profesionálním programu, a tak se může stát, a při rozsahu práce je to pochopitelné, že někdy vložené objekty nesednou zcela přesně tam, kde mají být. Každou analytickou kapitulu jsem se snažil shrnout alespoň několika řádky v jejím závěru.

Snažil jsem se psát moderním a jednoduchým jazykem. Vyhýbal jsem se nefunkčním slovům typickým pouze pro historickou obec jako maně, najmě apod. i zbytečnému zatěžování textu cizími slovy a termíny, pokud k nim existuje užívaný český ekvivalent. Občas jsem použil i živějších výrazů, obrátů a příměrů, které by konvenční a konzervativní autor nepoužil, přinejmenším ne v kvalifikační práci. Vždy mi ale šlo o oživení textu a přiblížení historické minulosti všednímu dění kolem nás. Mimo měnových jednotek¹⁸ jsem se ve vlastním textu snažil vyhýbat zkratkám. Jejich výhod jsem společně s zkrácením opakovaných citací s výhodou využíval v poznámkovém aparátu pod čarou. Jejich přehled přináší seznam zkratk v závěru práce. I přes snahu jsem se mnohde neubráníl archaismům a knižním formulacím. Nepochybně i proto, že intenzivní práce s prameny skutečně badatele deformuje k obrazu svému...

18 U měnových jednotek jsem v doslovných citacích a tabulkách zachovával dobový úzus. Zlatý (rýnský) je tak citován jako "f", krejcar jako "x". V necitovaném nebo parafrázovaném textu jsem pro stejné měnové jednotky užíval počestěných variant přístupnějších dnešnímu čtenáři. Zlatý zde vystupuje jako "zk", krejcar jako "kr". U nejdrobnějších denárů tj. "d" není mezi citovanou a parafrázovanou verzí zkratky žádný rozdíl. Pro převody platí vztah: 1 zlatý = 60 krejcarů = 360 denárů.

1.2 KOMUNIKACE, POSLOVÉ A DOSAVADNÍ BĀDÁNÍ

Těžiště kvalifikačních prací založených na hluboké a detailní analýze archivních pramenů nespočívá v kompletaci vyčerpávajícího soupisu literatury k tématu na úkor vlastního pramenného výzkumu,¹⁹ ale v předestření stručného pohledu na příbuzné stěžejní badatelské počiny a směry výzkumu. Téma "komunikace" je dnes již tak široké, že nelze jinak, než se omezit pouze na úzce vymezený výsek několika prací, které se dotkly fenoménu poslů v období středověku a raného novověku. Dalším závažným důvodem pro zvolení této formy prezentace dosavadního bádání je prostý fakt, že většina příbuzných prací se mĳí se zaměřením předkládané práce buď časově (převážně středověk, předbělohorská část raného novověku), nebo stěžejním předmětem svého zkoumání (pouze písemná komunikace, zaměření na velká města v Říši i u nás či písemná, politická a symbolická komunikace politicky aktivních jedinců). Poslové se ve většině prací objevují jen jaksi na okraji hlavního zájmu, v podstatě jen proto, že si bez nich mnohé z tehdejší komunikace nelze představit. Jen velmi málo prací se dosud věnovalo systematickému výzkumu ústní a písemné komunikace zprostředkované posly v prostředí menších měst a městeček bez vyšších politických aspirací. Tato práce se pokouší o uchopení tohoto fenoménu v dosud málo známém prostředí menších městských lokalit v první půli 18. století.

Komunikace je v nejširším možném smyslu obvykle definována jako přenos nejrůznějších informačních obsahů různými cestami a prostředky. V praktické rovině může výraz označovat také fyzický prostor určený k realizování komunikace (silnice, lodní kanál, železniční trať atp.), méně často označuje určité ustálené, zpravidla dopravní spojení.²⁰ Nebývalý rozvoj komunikačních technologií, informatiky i vlivu nových forem masové komunikace vedl ke zkoumání tohoto fenoménu nejen technickými obory, ale i publicisty, psychology, sociology a lidmi z dalších humanitních směrů. Historie rozhodně nestála stranou.

19 Přesto se tak dnes běžně děje, že ze strachu před recenzenty a "nevědeckostí" práce zaniká v záplavě literatury vlastní záměr autora. Přehledovou úlohu by měly plnit bibliografické, bilanční a na širší obecná témata zaměřené práce, k jejichž sepsání se přistupuje až na základě dlouhodobějšího výzkumu. Z tohoto důvodu neuvádím přehled literatury vážící se k dějinám měst a městské správy. Přehled vývoje tzv. urbánní historiografie středovýchodní Evropy poskytuje přehledová stať Jaroslav MILLER, Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Urbánní historiografie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě: Stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektívách oboru*. in: ČČH, 103, 2005, s. 861-884. Do značné míry úplné shrnutí problematiky poskytují úvodní pasáže nedávno vyšlé práce Marek ĀURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*. Praha 2013, 364 s., zejm. s. 14-61.

20 Jiří KRAUS (ed.), *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha 2007, s. 426, heslo komunikace.

Komunikace kulturní, symbolická, politická, písemná, verbální i mnohé další formy a projevy v tom nejširším možném slova smyslu se staly velkým tématem historiografie posledního půlstoletí.²¹ Všudypřítomné projevy komunikačního přenosu, přijímání i odmítání nalezneme v zásadě každý badatel, v jehož hledáčku se ocitla lidská společnost a projevy lidí jako společenských tvorů. Ona všudypřítomnost komunikace v jednání lidí způsobuje, že mnohé práce koketují s tímto tématem zcela nezáměrně a mnohdy i nevědomky. Z široké plejády možných komunikačních forem se následující řádky zabývají pouze pracemi, které významněji reflektují písemnou a verbální komunikaci zprostředkovanou osobami posluš.

Tematickou bezbřehost komunikace nejlépe dokládají obsahy několika domácích i četných zahraničních sborníků,²² které byly tomuto všudypřítomnému fenoménu věnovány. Podobný obraz ukazuje dosud platný bilanční příspěvek Jaroslava Pánka o vlivu cestování na raně novověkou společnost, který autor přednesl v Ústí nad Labem na první velké konferenci s mezinárodní účastí věnované problematice cestování v polovině 90. let. Zdůraznil opomíjené prameny (písemná korespondence, kalendářové a deníkové záznamy, cestovní instrukce a relace i účetní prameny) a dospěl i k dosud respektované (a tedy životaschopné) typologii tehdejšího cestování na základě motivace cestujících k vydání se na cesty (hospodářská, politická, vojenská, studijní, umělecká, náboženská a administrativní).²³ Další léta se nesla spíše v prohlubování Pánkem naznačených cest než hledání nových. Největší pozornosti se dostalo pře-

21 Vyčerpávající přehled zahraničního i domácího bádání k problematice komunikace poskytují úvodní kapitoly nedávno vyšlých publikací Jany Vojtíškové a z trochu jiného úhlu pohledu i Martina Čapského. Obě monografie vycházejí z dlouhodobějšího historického výzkumu a za základ jim posloužily dizertační (J. V.), respektive habilitační práce (M. Č.) autorů. Viz Martin ČAPSKÝ, *Zrození země. Komunikující společenství pozdně středověkého Slezska*. Praha 2013, 219 s. zejména s. 26-40.; Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*. Praha 2011. 343 s., zejména s. 12-22.; Dále to jsou úvodní a teoretické statě v monote-matických sbornících věnovaných této problematice (viz jejich stručný výběr v další poznámce).

22 Harry KÜHNEL (Hrsg.), *Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit*. Internationaler Kongress. Krems an der Donau, 9. bis 12. Oktober 1990. Wien 1992, 460 S.; Werner RÖSENER (Hrsg.), *Kommunikation der ländlichen Gesellschaft vom Mittelalter bis zur Moderne*. Göttingen 2000, 412 S.; Převážně české příspěvky k tématu obsahuje sborník s provokativně dvojsmyslným názvem (ecclesia = kostel i církev) Eva DOLEŽALOVÁ, Robert ŠIMŮNEK (Hrsg.), *Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13. - 16. Jahrhundert)*. Sborník z konference v Mnichově v září 2007 a v Praze 21. - 23. září 2009 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum; 122.), München 2011, 386 S.; Anna PANER, Wojciech IWANČAK (eds.), *Rola komunikacji i przestrzeni w średniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski*. Gdańsk 2008, 423 s.; Lenka BOBKOVÁ, Michaela HRUBÁ (eds.), *Cesty a cestování v životě společnosti. (Reisen im Leben der Gesellschaft)*. Sborník příspěvků z konference konané 6. - 8. září 1994 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 1995 (vyd. 1997). 497 s. Dobrý obrázek o tematické bezbřehosti komunikace ukazuje také konferenční sborník věnovaný vztahům Prahy a Norimberka viz Olga FEJTOVÁ, Václav LEDVINKA, Jiří PEŠEK, *Ztracená blízkost. Praha - Norimberk v proměnách staletí*. DP, 29, Stati a rozšířené příspěvky z 27. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy uspořádané ve dnech 7. a 8. října v Clam-Gallasově paláci v Praze. Praha 2010. 801 s.

23 Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti. (Problémy a úkoly českého výzkumu)*. in: *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem 1995 (vyd. 1997), s. 9-22.

devším cestovní realitě studijně-vzdělávacích "kavalírských cest" raně novověké šlechty,²⁴ jejímuž poznávání předlistopadové ovzduší příliš nepřálo. Nepřímo a již v době výrazně vylepšených dopravních prostředků a možností na ně navázaly práce o každodenní realitě cestování poštovním dostavníkem po středoevropských cestách konce 18. a počátku 19. století.²⁵

Pomocí politické, písemné i ústní komunikace vyložil Martin Čapský pozdně středověkou konsolidaci slezských knížectví v jednotně vystupující Slezsko.²⁶ Roli ústních zpráv vyřizovaných posly a vyslanci na velké vzdálenosti ukazuje v praktické rovině například práce o misích císařských a carských kurýrů putujících v pozdním středověku a raném novověku mezi ruskými cary a římskými císaři.²⁷ Nezanedbatelná je i role tisku, letáků a nového zpravodajství, které zažilo svůj bouřlivý nástup v raném novověku.²⁸

Prostředí šlechtických dvorů a domácností jako společenských a tím i komunikačních uzlů přitáhlo pozornost hned několika významných historiků. Ivan Hlaváček se mimo komunikace říšských a českých královských měst s centrální mocí za Karla IV. a Václava IV. zabýval i komunikací ve službách diplomacie a hospodářství u jihočeských Rožmberků v 15. století.²⁹ Poslům jihočeských magnátů a jejich úřednictva, zprostředkovatelské roli pražského hospodáře i zpravodajské rovině udržovaných styků se pro období počátku 17. století věnoval Jiří Kubeš.³⁰

Vzácně se životnímu příběhu *běžce* Hansla Komendy v prostředí chudší šlechty 18. století věnoval Eduard Maur. Běžec Hansl, jako sluha, posel a muzikant v jedné osobě,³¹ je zá-

24 Dokládají i výstupy několika badatelů ve sborníku Jiří KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*. Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu, který se na téma "Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550-1800" konal na půdě Katedry historických věd FF UPa dne 28. listopadu 2005. Pardubice 2007, 233 s.

25 Milan HLAVÁČKA, *Cestování v éře dostavníku. Všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996, 137 s.

26 Martin ČAPSKÝ, *Zrození země*. 219 s.

27 Světlá MATHAUSEROVÁ, *Poselství carských a císařských kurýrů. Řezno - Praha - Vídeň - Moskva. 15. - 17. století*. Praha 2000. 131 s.

28 Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novínového zpravodajství a novin v českých zemích (do devadesátých let 18. století)*. Brno 2011, 403 s.; Zdeněk ŠIMEČEK, *Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách*. in: FHB, 11, Praha 1987, s. 287-303. Ze starších prací především Josef VOLF, *Dějiny novin v Čechách do r. 1848*. Praha 1930, 234 s.

29 Ivan HLAVÁČEK, *Z rožmberské komunikace v 15. století. (Písemná agenda ve službě diplomacie a hospodářství za Oldřicha II. do konce husitských válek.)*. in: Rola komunikace i prázdnosti w średniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski. Gdańsk 2008, s. 59-77.

30 Jiří KUBEŠ, *Rosenbergica 2. Rožmberští poslové (Příspěvek ke komunikační praxi ve středoevropském prostoru na počátku 17. století)*. In: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 7, 2001, Pardubice 2002, s. 25-38; Jiří KUBEŠ, *Jan Libra ze Soběnova - rožmberský hospodář v Praze a jeho každodenní život (1604-1609)*. in: Pražský sborník historický 31, Praha 2000, s. 93-148.

31 Eduard MAUR, *Na návštěvě v rodné zemi. Ze vzpomínek Hanse Komendy (1716-1776), českého lokaje a*

stupcem univerzálních služebníků "pro všechno", jehož obdoby bychom našli nejen v chudších šlechtických domácnostech, ale i v malých nepříliš bohatých městech, chudých kláštorech, zkrátka všude, kde práce (a peněz) nebylo tolik, aby užívala člověka jen jedné profese.

Podobných prací, které by víc než jen epizodicky refletovaly všední život a osud služebníků a zaměstnanců je jen málo. Za příklad takové práce z městského prostředí může posloužit nedávno vyšla práce Helmuta Bräuera "Im Dienste des Rates". Ta na vztazích mezi radou a služebníky středoněmeckých měst (především Chemnitz, Drážďany, Lipsko) sleduje realizaci "moci" městské rady v organismu města. Činí tak především pomocí přísah služebníků, instrukcí případně i žádostí o službu, tedy prameny s poměrně normativním charakterem, které prezentují spíše onu ideální rovinu. Možné srovnávání situace ve Dvoře Králové s výsledky Bräuerových výzkumů komplikuje především onen možný rozpor mezi normou" a "realitou" i zaměření na fungování a výkon moci uvnitř velkých městských lokalit v říšském prostředí. Královédvorskí poslové se pohybovali především mimo město a jejich činnost není sledována skrze normativní prameny, ale prameny účetní povahy, které myslím mnohem věrněji odráží skutečnost. Přinese-li budoucnost studii podobného ražení v prostředí malých českých měst a městeček, bude jistě komparace vhodným krokem.

Z obecnějších prací o poslech stojí zcela jistě za pozornost krátký, ale hodnotný příspěvek Martina Čapského k organizaci poslů ve středověkém Slezsku,³² syntetizující pohled na problematiku z pera pracovníků Poštovního muzea (psaný však přirozeně z pohledu pošty, vedoucí později s posly lýtý konkurenční boj)³³ i práce Jany Vojtíškové o předbělohorských městských poslech, které zkoumá pohledem písemné korespondence.³⁴ Na své aktuálnosti, byť v beletristickém hávu, neztratily ani příslušné pasáže dvoudílného Kulturního obrazu českých měst 15. a 16. století z pera historika a romanopisce Zikmunda Wintera³⁵ i příspěvky archiváře

muzikanta ve Vestfálsku. in: Pocta docentu Vladimíru Nálevkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2001, s. 57-66.; Eduard MAUR, *Ve službě u rytíře Dohalského. Ze vzpomínek jihočeského lokaje Hansla Komendy (1716-1776).* in: Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi. Praha 2004, s. 607-620. Eduard MAUR, *Šlechtic a jeho sluha v barokní Praze. Několik poznámek na okraj opomíjené problematiky.* in: V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007 s. 259-271.

32 Martin ČAPSKÝ, *Poselské zřízení*, s. 397-407.

33 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, 191 s. zejm. s. 14-17 a 58-59.

34 Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských poslů*, s. 485-493. S drobnými úpravami vtělila text i do své pozdější monografie Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace*. s.119-129.

35 Zikmund WINTER. *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. díl 1.*, Praha 1890, 795 s., díl 2., Praha 1892, 902 s.; Zikmund WINTER, *Pošta a poslové před třemi věky.* in: V ohradě měst a městských zdech. Sebrané spisy Zikmunda Wintera z belletrie a z kulturních studií. sv. 7, Praha 1925, s. 215-224.

Václava Schulze o praktických zkušenostech soudních poslů v 16. a 17. století sestavené na podkladě jejich zpráv o průběhu doručení soudních obsílek, které se po návratu posla zapisovaly do register komornických a knih svědomí.³⁶

Z městského prostředí je nám známa středověká situace poslů pouze v několika skutečně významných městech středoevropského regionu, jako Znojmo,³⁷ Norimberk,³⁸ Zhořelec,³⁹ Vratislav⁴⁰ a několika dalších.⁴¹ Na předbělohorskou písemnou komunikaci středních královských měst Českého Brodu, Kolína, Kouřimi, Kutné Hory a Nymburka s významnou částí pražské aglomerace, tj. Novým Městem pražským, soustředila pozornost Jana Vojtíšková.⁴² "Sousedskou" zpravodajskou sítí udržovanou prostřednictvím poslů mezi dvěma nepřilíživými významnými poddanskými městy Velkou Bíteší a Velkým Meziříčím a jejich okolím v 17. století se zabývá jedinečná stať Martina Štindla. Jedinečnost této práce tkví především v zaměření na menší městské lokality a období 17. století,⁴³ která je situací poslů v obdobně malém a nepřilíživém Dvoře Králové v mnohém blízká. Pokud je mi známo, tak pro 18. století se až na dílčí příspěvky⁴⁴ dosud nikdo systematicky nezabýval situací městských poslů v českých zemích, nemluvě o situaci v menších městských lokalitách. Několik zmínek a postřehů o poslech zprostředkovávají i práce sledující dějiny pošty, především jejího boje se soukromými posly o monopol na doručování zásilek.⁴⁵

36 Václav SCHULZ (ed.), *Zkušenosti soudního posla v XVI. a XVII. století*. in: Časopis Českého musea 79, 1905, s. 105-124, 274-280, 424-429, 513-518; č. 80, 1906, s. 66-75.

37 Petr ELBEL, *Pobyty vyslanců a poslů města Znojma na dvoře krále Zikmunda a rakouského vévody Albrechta V. ve světle znojenských městských účtů z let 1421-1422*. Příspěvek k dvorské každodennosti. in: Dvory a rezidence ve středověku. 3. Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Praha 2009, s. 475-502.

38 Wolfgang WÜST, *Nürnberg und Prag im Kommunikationsfeld spätmittelalterlicher Städtelandschaften. Gab es eine Post vor der Post?*. in: DP, 29, Ztracená blízkost: Praha - Norimberk v proměnách staletí. Praha 2010, s. 123-146.

39 František MATOUŠ, *Die Görlitzer Boten. Zur städtischen Kommunikation in der Hussitenzeit*. in: Husitství - reformace - renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. sv. 2, Praha 1994, s. 495-502; Rainer AURIG, *Zum Görlitzer Gesandten- und Botenwesen im Spätmittelalter*. in: Cesty a cestování v životě společnosti. (Reisen im Leben der Gesellschaft). Ústí nad Labem 1995 [vyd. 1997], s. 79-92.

40 Martin ČAPSKÝ, *"A tak jest, že Vaši pravdě věří všechna moravská země"*. Vratislav a její komunikace s moravskými městy v husitském období. in: Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. Brno 2009 s. 263-270; Martin ČAPSKÝ, *Komunikační sítě vratislavské diecéze v době pozdního středověku*. In: Slezský sborník. Acta Silesiaca, Roč. 111, č. 1 (2013), s. 5-18.

41 Heintz-Dieter HEIMANN, *Briedregheer. Kommunikations- und alltagsgeschichtliche Zugänge zur vor-modernen Postgeschichte und Dienstleistungskultur*. in: Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit: Internationaler Kongress. Krems an der Donau, 9. bis 12. Oktober 1990. Wien 1992, s. 252-292; Martin Čapský odkazuje i na další zahraniční literaturu. Viz ČAPSKÝ Martin, *Poselské zřízení*, s. 397-407.

42 Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace*, 343 s.

43 Martin ŠTINDL, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš ve svazku sousedství. (Každodenní komunikace poddanských měst v 17. století)*. in: ZM 1, Brno 1997, s. 3-19.

44 František IŠA, *Poselská služba*, s. 61-73.

45 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, 191 s. K boji o poštovní

Prameny účetní povahy bývají většinou spojovány s významnými stavbami a přestavbami,⁴⁶ hospodařením měst,⁴⁷ církevních institucí⁴⁸ a šlechticů a patrimoniálních panství.⁴⁹ Přesto nejsou snahy o projekci číselných i textových informací účtů do konkrétní krajiny žádnou novinkou. Touto cestou rekonstruoval historickou krajinu a klimatické podmínky Lounska na sklonku středověku Jaroslav Vaniš.⁵⁰ Jeho následovníci využili jím vydané edice i inspirativních myšlenek k rekonstrukci "geografického obzoru" jeho předních obyvatel. Tento fiktivní prostor ztotožňovali s hospodářskými, politickými a částečně i náboženskými vazbami města. Lokality zmíněné v městských počtech spočítali a rozdělili do šesti skupin, které statisticky zhodnotili. Z tohoto obecného modelu vyvozovali závěry o vazbách města ke svým vlastním majetkům (zázemí), královským městům, poddanským městům a hradům, cizím vesnicím, Praze a cizině bez většího ohledu na kontext zmínek o lokalitách.⁵¹ Autorům však ještě nešlo o sledování poslů pomocí údajů městského účetnictví, ale o vyhodnocení frekvence zmínek o různých lokalitách v městské knize počtů.

monopol především s. 58-59; Alexandra ŠPIRITOVÁ, *K dějinám poštovníctví v Čechách 1722-1918 (1930)*. Praha 2007, 333 s.; Miroslav POLIŠENSKÝ, *Poštovní spoje a poštovní stanice v českých zemích v letech 1526-1620*. in: SPM, 4, 1982, s. 113-134.; František ROUBÍK, *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století*. Sborník Archivu ministerstva vnitra 10, 1937, s. 164-302; Václav DRAGON, *Počátkové poštovníctví na Moravě až do konce války třicetileté*. in: Věstník Královské české společnosti nauk. třída filozoficko-historicko-jazykozpytná IV., 1909, 19 s.; Ze zahraničních prací by měly zaznít alespoň práce Wolfgang BEHRINGER, *Thurn und Taxis*, München 1990, 494 S.; Wolfgang BEHRINGER, *Im Zeichen des Merkur*. Göttingen 2003, 861 S.

46 Uvádím pouze výběr prací důležitých pro svoji regionální blízkost a typické zástupce prací zkoumajících historii staveb s využitím účetního materiálu: Jan ČÍZEK, *Stavební činnost města Náchoda ve 2. polovině 16. století ve světle městských účtů*. in: SDN, 7, Náchod 2001, s. 19-26; Petr ČERNÍKOVSKÝ, Jan ČÍZEK, *Stavební činnost města Náchoda v letech 1599-1663 ve světle účtů*. in: SDN, 9, Náchod 2003, s. 19-48; Jan ČÍZEK, *Obnova města Náchoda po požáru roku 1663 ve světle městských účtů*. in: Stopami dějin Náchodska 11, Náchod 2007, s. 49-59; Jaroslav JÁSEK, Michal FIALA, *Šítkovská vodárna a Karel Mělnický*. Dolní Břežany 2004, 275 s.; Petr ULÍČNÝ, *"Item na lipové cestě spotřebováno..." Rok 1632 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských*. in: ZČRP 18, Semily 2005, s. 29-52.

47 Bedřich MENDEL (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365*. Brno 1935, 605 s.; Jaroslav VANIŠ (ed.), *Liber rationum civitatis Lunae ad annos 1450-1472 et 1490-1491 pertinens. Kniha počtů královského města Loun z let 1450-1472 a 1490-1491*. Praha 1979, 968 s.

48 Martina MAŘÍKOVÁ, *Účetní rejstříky a další písemnosti vzniklé v souvislosti se správou "společné pokladny" pražské Metropolitní kapituly v době předhusitské*. in: Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním. Praha 2008, s. 81-93.

49 Aleš VALENTA, *Lesk a bída barokní aristokracie*. České Budějovice 2011, 291 s.; Josef HANZAL, *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*. SAP, 16, č. 2, 1966, s. 397-419.

50 Ediční práce na nejstarší knize počtů města Loun a uvažování v historickogeografických souvislostech vedly autora ke dvěma zásadním článkům, v kterých na lounských příkladech demonstroval možnosti, které dovoluje historikovi tento druh pramene. Viz Jaroslav VANIŠ, *Historická geografie Lounska v druhé polovině 15. století. (Pokus o mikrohistorickogeografickou studii)*. in: HG, 20, Praha 1982, s. 127-186. Jaroslav VANIŠ, *Historické prameny účetní povahy a jejich využití pro historickou geografii*. in: HG, 22, Praha 1983, s. 113-122.

51 Antonín KOSTLÁN, Blanka ZILYNSKÁ, *Geografický horizont venkovského města ve druhé polovině 15. století. (K možností využití edice lounské knihy počtů)*. in: FHB, 9, Praha 1985, s. 427-471.

Metodicky dále již jsou práce o zhořeleckých poslech a již několikrát zmíněný příspěvek Martina Štindla o komunikaci mezi poddanskými městy Velká Bíteš a Velké Meziříčí, které dospěly již k neumělému, ale jasnému grafickému vyjádření cílů poselství pomocí jednoduchých rekonstrukčních map.⁵² Účetních pramenů využil ve větší míře i Jiří Kubeš, ale vzácně dochovaná jména poslů v rožmberských pramenech jej vedla spíš cestou sledování každodennosti a kariérních možností konkrétních poslů na chvostu dvora Petra Voka než prostorových souvislostí cílů poselství. Práci nedoprovází žádné rekonstrukční mapy, ale přehledy četnosti jednotlivých cílů poselství, jmenný přehled poslů a období, v jakém je prameny zachytily i počty jimi vykonaných poselství.⁵³

Pro všechny autory je společné, že sledují především cíle poselství a společenské vazby než věcný obsah poselských pochůzek, tj. účely cest, který charakterizují jen rámcově, často formou několika ilustrativních příkladů. Práci, které by v českém prostředí přenášely údaje pramenů účetní povahy do geograficky nahlížené krajiny či prostoru, je poskrovnu. Pro svoji náročnost na čas a schopnosti zpracovatele kombinovat metody více oborů se omezují na čistě lokální příspěvky.

V posledních desetiletích se tomuto duchu trochu přiblížily (obdobně pracné) práce zaměřené na (socio)topografii měst. Ty vedle údajů trhovích smluv a dalších tradičních pramenů využívají účetních podkladů, především berních rejstříků, které zachycují datované řady držitelů městských domů.⁵⁴

Mezilidská komunikace, cestující ani poslové se samozřejmě nepohybovali ve vzduchoprázdnu. Živým a neustále se měnícím zhmotnění komunikačních potřeb lidí jsou především silnice, cesty, cestičky a pěšiny, po kterých lidé kráčeli nebo jeli. Překotný rozvoj technologií průzkumu krajiny, rozvoj historickogeografického bádání i neustále probíhající proces zániku podstatných částí cestní sítě minulosti jsou některé z důvodů, které stojí za nebývalým rozvojem bádání o historických stezkách. Problematika výrazněji pronikla nejen na stránky časopisu *Historická geografie*,⁵⁵ tradičního to hlasatele prací a zpráv o zkoumání krajiny na po-

52 František MATOUŠ, *Die Görlitzer Boten*, s. 495-502.; Rainer AURIG, *Zum Görlitzer Gesandten- und Botenwesen*, s. 79-92.; Martin ŠTINDL, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš*, s. 3-19.

53 Jiří KUBEŠ, *Rosenbergica 2. Rožmberští poslové*, s. 25-38.

54 Českým příkladem za všechny může být poměrně nedávná práce František HOFFMANN, Renata PISKOVÁ, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*. Jihlava 2004, 446 s.; Ve středoevropském prostoru se tento druh bádání rozvíjel především v Polsku viz Martin NODL, *Polský koncept sociální topografie středověkého města*. in: *Colloquia mediaevalia Pragensia* 5, Praha 2006, s. 3-97.

55 Časopis *Historická geografie* vydává Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., vychází dvakrát ročně od roku 1968. Dostupné na <<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/historicka-geografie.ep/>> [online 2. 6. 2014].

mezi historie, archeologie a přírodních věd, ale vyústila mimo jiné i ve vydávání samostatného sborníku *Staré stezky*.⁵⁶ Výstupy tohoto částečně nadšeneckého bádání mohou být jak odborné,⁵⁷ tak i značně problematické a diskutabilní.⁵⁸ Veškerou komunikaci a dopravu však nemůžeme předpokládat pouze po suchozemských cestách. Druhou, v raném novověku hojně užívanou, alternativu představovala doprava a cestování po vodě. Dopravu po '*vodních silnicích*' zajišťovaly nejen říční čluny a menší lodě (tažené proti proudu pomocí koňských potahů), ale z velké části i voroplavba, rozšířená v 16. století na všech větších a středních tocích. Protože se vory po doplutí rozebraly na dřevo a plavba po řekách zanechávala jen minimální stopy, jsou naše znalosti o vodní dopravě v raném novověku jen kusé a nedostatečné.⁵⁹ Plavení kusového nebo vorového dřeva bylo jedinou ekonomicky únosnou variantou jeho dopravy na delší vzdálenosti. I v případě Dvora Králové, ležícího na labské říční spojnici mezi krkonošskými lesy a věčně hladovými kutnohorskými doly, hrála řeka důležitou komunikační roli pro dopravu dřeva, lidí i zpráv. Výzkum zdejší (voro)plavby je v samých počátcích,⁶⁰ dosud jej ojediněle zmínily pouze práce zaměřené na historii využívání lesního bohatství Krkonoš.⁶¹

56 Tematické semináře s názvem *Staré stezky* od roku 1995 zaštiťoval, od roku 1999 organizoval Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně. Písemným výstupem jsou sborníky přednesených referátů na těchto seminářích, které pod názvem *Staré stezky* vycházejí od roku 1995. Dostupné na <<http://www.npu.cz/pro-odborniky/pracoviste-npu/uop-v-brne/cinnost-a-poskytovane-sluzby/stare-stezky/>> [online 2. 6. 2014].

57 Výběrem alespoň některé z prací: Jan MARTÍNEK, Jiří ŠMERAL, Pavel BOLINA (eds.), *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*. Brno 2012. 103 s.; Tomasz CYMBALAK, Jaroslav PODLISKA, *Nové poznatky k raně středověkému osídlení v oblasti tzv. vyšehradské cesty v Praze. (Rekonstrukce procesu osídlování na základě výpovědi archeologických pramenů)*. in: *Archaeologica Pragensia*, 19, Praha 2008 (vyd. 2009), s. 309-332.; Markéta HOLUBOVÁ, *Kámen jako znamení na cestě*. in: *Staré stezky*, 5 *Znamení na cestě, historické cesty, obchodní cesty*, Brno 2000, s. 10-14. K uznání samostatného oboru viatiky či stibologie zatím nedošlo.

58 Typickým zástupcem může být publikace Radan KVĚT, *Atlas starých stezek a cest na území České republiky*. Brno 2011, 229 s. Je správné, že takové práce vycházejí, neboť nutí zainteresované o věcech přemýšlet a klást argumenty pro nebo proti určitému tvrzení.

59 Poměrně dobře je známa voroplavba pouze v povodí Vltavy a na dolním toku Labe od Mělníka dále po proudu. Plavba a voroplavba na středním a horním toku Labe a jeho přítocích stojí až na čestné výjimky mimo systematický zájem badatelů. Výtečně to ukazuje syntetická práce Miroslav HUBERT, *Dějiny plavby v Čechách I. Plavba veslová, plachetní, samotíží a vlekem žívou silou*. Děčín 1996. 150 s.; Základní práci k voroplavbě po Vltavě jsou práce významného pražského archiváře František HOLEC, *Obchod s dřívím v Praze ve 14.-17. století*. in: *PSH*, 6, Praha 1971, s. 5-100.; František HOLEC, *Cech plavců na Novém Městě pražském*. in: *PSH*, 32, Praha 2003, s. 211-228.; I populárněji pojatá etnograficko-historická monografie Jan ČÁKA, *Zmizelá Vltava*. Beroun 1996, 335 s.

60 Z několika málo prací, které se dotkly vodní dopravy na horním Labi lze zmínit alespoň popularizační (ale velmi cennou) práci Zlata ŠÁMALOVÁ, *Labe a Orlice v Hradci Králové. Historie říčních staveb*. Hradec Králové 2007, 32 s. i studii na pokračování od Jaroslava ŠŮLY k voroplavbě na řece Orlici, levobřežním přítoku Labe. Viz Jaroslav ŠŮLA, *Počátky osídlení horního toku Divoké Orlice [těžba a plavba dřeva]. Část 1*. in: *Panorama. Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří (dále Panorama)*, 8, Dobré 2000, s. 3-31; *Část 2*. in: *Panorama*, 9, Dobré 2001, s. 5-30.; *Část 3*. in: *Panorama*, 10, Dobré 2002, s. 17-28.; *Část 4*. in: *Panorama*, 11, Dobré 2003, s. 3-10; *Část 5. Právní poměry*. in: *dtto Panorama*, 12, Dobré 2004, s. 3-33; *Část 6. Náboženský život*. in: *Panorama*, 13, Dobré 2005, s. 113-120. Mimo má autor předložené diplomové práce "v šuplíku" téměř dokončenou edici zprávy o jezích na Labi a Orlici z roku 1554 s doprovodnou studií o voroplavbě na horním Labi.

61 Karel HERČÍK, *Z dějin těžby a plavení dřeva v Krkonoších v 16. a 17. století*. in: *K-P*, 3, Hradec Králové

Celkově se dá říci, že zprostředkované komunikaci pomocí posílů se v období středověku věnoval výrazně větší počet badatelů než v období raného novověku, o 18. století ani nemluvě. Z tohoto důvodu je až na několik výjimek ze 17. a 18. století dost problematické srovnávat analytické jádro práce s pracemi zabývajícími se předbělohorským nebo ještě starším obdobím. V našich podmínkách dosud nebyl proveden žádný výzkum posílů jedné lokality v dlouhodobém horizontu několika staletí. Proto i když můžeme předpokládat značnou setrvalost ve vlastní poselské praxi, nelze podceňovat úlohu třicetileté války jako katalyzátoru mnohých společenských změn. Jak už to u podobných "cest do neznáma" bývá, zcela jistě bude nutné některé vývody korigovat dalším výzkumem menších i malých městských lokalit v regionu i mimo něj.

1967, s. 83-94.; Theodor LOKVENC, *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové 1978, s. 267, zejm. 25-34; Zlata ŠÁMALOVÁ, *Labe a Orlice v Hradci Králové*, 32 s.

1.3 NÁSTIN HISTORIOGRAFIE DVORA KRÁLOVÉ NAD LABEM

Hned z počátku je třeba říci, že v souladu s konstatováním Radomíra Roupa z počátku 70. let 20. století i slovy prof. Vladimíra Wolfa v bilančním shrnutí královédvorské historiografie na mělnické konferenci věnované královským věnným městům v roce 2004,⁶² není ani deset let poté k dispozici žádné monografické zpracování předindustriálních dějin města, které by splňovalo požadavky kladené na odbornou historickou práci. Z těchto důvodů mi nezbývá, než se omezit pouze na základní ilustrační črty podle dosavadní literatury, až na výjimky prezentující zjištění badatelů získaná do 30. let 20. století. Nutnost budoucí revize některých tvrzení je nasnadě.

Zcela vyčerpávajícím způsobem shrnuli v nedávné době královédvorskou historiografii historici Jiří Šíl a Ivo Rejchrt, kteří se problematice dlouhodobě věnují a stáli i za vydáním dvou čísel historického sborníku Královédvorsko.⁶³ S odkazem na toto shrnutí a fakt, že naprostá většina historických prací o Dvoru Králové se týká 19. a 20. století, omezím se v následujících řádcích pouze na monografické práce, které se alespoň obecně dotýkají problému městské správy a poslů v raném novověku.

Pomineme-li hesla v encyklopedických dílech, pak první celistvější obraz dějin Dvora Králové sepsal na popud svého přítele, generálního vikáře královéhradeckého biskupství a královéhradeckého rodáka Ferdinanda Seeliska, vzdělaný milovník starožitností a pozdější hejtman královéhradeckého kraje rytíř Karel Josef z Bienenbergu (1731-1789). První dějiny města, nazvané *'Versuch einer kurzgefassten Geschichte der Stadt Koeniginn-Hof'*, doplňují přepisy bezmála třiceti listin. Dílo prezentuje vyspělou historickou práci osvětské doby vyba-venou odkazy na použitou literaturu.⁶⁴

Antonín Konstantin Víták (1835-1926), věčně překládaný vlastenecký učitel náboženství, sepsal zde během tříletého pobytu k příležitosti 50. výročí nalezení Rukopisu královédvorského knihu *'Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem'*.⁶⁵ Obsahuje několik přepisů a překladů latinských listin, oslavné básně rukopisu i kapitoly z dějin města a jeho obyvatel

62 Vladimír WOLF, *O Dvoře Králové nad Labem*, s. 56-59.

63 Jiří ŠÍL, Ivo REJCHRT, *Nástin historiografie města Dvora Králové nad Labem*. in: K-P, 20, Trutnov 2012, s. 487-499. Práce obsahuje další četné odkazy na literaturu o dvorské historiografii.

64 Carl Joseph von BIENENBERG, *Versuch einer kurzgefassten Geschichte der Stadt Koeniginn-Hof*. Prag 1782, 63 s. + 51 s. přepisy nejstarších listin; K autorovi viz kolektiv, *Neue deutsche Biographie*. Bd. 2. Beihaim-Bürkel, Berlin 1955, s. 228-229, heslo Biener.

65 Antonín Konstantin VÍTÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*. Praha 1867, 242 s.

ve větší tematické šíři (školy, duchovenstvo, hospodářství, zvyky, významné stavby a památky atp.). Práce se nevyhnula fantaskním událostem, a tak faktograficky nejcennějšími jsou pasáže věnované 1. polovině 19. století. Na významnou německou menšinu na Královédvorskú cílila práce učitele Roberta Pompa z roku 1896 nazvaná '*Kurzgefasste Geschichte nebst Ortsbild und Plan der Bezirks- und Industriestadt Königinhof an der Elbe*'.⁶⁶ Je to dílko vypjatého národnostního konfliktu a snaží se být Vítákovým protikladem, ovšem nikoliv v odborné rovině.

Pevné základy vědeckého poznávání dějin města položil Antonín Schulz (1852-1922), který se ve městě usadil roku 1895. Jeho aktivity byly velmi široké a ovlivnily život města a jeho obyvatel ve více oblastech. Schulz stál nejen za založením městského muzea, ale s dvěma pomocníky uspořádal také spisy městského archivu do roku 1800. Metodicky jej při této pečlivé práci vedl historik a spisovatel Zikmund Winter, což se odrazilo na uspořádání archivního fondu do věcných skupin a v rámci nich i chronologicky.⁶⁷ Již tyto zásluhy by Schulzovi při náročném povolání okresního soudce (a od roku 1897 i rady zemského soudu) přinesly věčnou slávu. Tím však výčet jeho aktivit zdaleka nekončí. Schulz edičně zpřístupnil vybrané prameny k pohnutým okamžikům dějin města, doklady městské správy i zajímavosti.⁶⁸ Věnoval se také psaní beletristické prózy. Nelze popřít, že Schulzovi i Winterovi učarovaly archiválie menších královských měst, v kterých působili (Dvůr, Rakovník). Prostudované prameny tak dávaly živnou půdu jejich literárním sklonům. I Schulz tak sepsal koncem svého života mnoho povídek a novel, k nimž čerpal inspiraci v historických událostech na Královédvorskú. I on tak prezentoval své historické poznání širšímu publiku. Jen málokteré české město se může pochlubit tak nápaditým a literárně cenným průvodcem po svých památkách a historii města vetkaným do novely o návštěvě města mladou svůdnou dívkou.⁶⁹

Další výraznou osobou, která přispěla k rozvoji historického bádání, rozvoji muzea a založení knihovny v prvních desetiletích 20. století, byl dlouholetý profesor a pozdější ředitel zdejšího gymnázia Tomáš Halík (1856-1944). Mimo svůj zájem o umění nedalekých kukských lázní a obecné dějiny regionu v raném novověku se aktivně podílel na rozvoji zdejšího muzea a knihovny Slavoj. S městem, kde strávil velkou část svého dlouhého života, se rozloučil

66 Robert POMP, *Kurzgefasste Geschichte nebst Ortsbild und Plan der Bezirks- und Industriestadt Königinhof an der Elbe*. Königinhof 1896, 57 s.

67 Roman REIL, *Historie státního okresního archivu Trutnov*, s. 57-67, zejm. 59.

68 Antonín SCHULZ (ed.), *Jich Milostí královen Českých urození páni podkomoří a hofrychtěři*. Dvůr Králové n. L. 1910, 91 s.; Týž (ed.), *Archivní prameny ku poznání života i strážně na širém Královédvorskú od smrti Husovy až do doby Koniášovy*. díl I. a II., Dvůr Králové n. L. 1913, 198 s. (průběžné číslování).

69 Antonín SCHULZ, *Průvodce Dvorem Králové nad Labem*. Dvůr Králové n. L. 1926, 138 s.

stručnou monografií nazvanou *'Dějiny Dvora Králové nad Labem'* a na stáří odešel do Prahy.⁷⁰

Je zajímavé, že autoři všech zásadních monografií k dějinám "českého Manchesteru",⁷¹ jak se Dvoru za konjunktury textilního průmyslu přezdívalo, nepocházeli ze zdejšího města a zavedl je sem jejich kariérní postup nebo odborné zájmy. Neslušelo by se přejít mlčením ani "nalezení" tzv. Rukopisu královédvorského Václavem Hankou, ke kterému došlo 16. září 1817 ve věžní kobce zdejšího děkanského kostela sv. Jana Křtitele. Padělaný rukopis posloužil jako česká národní vzpruha i jako katalyzátor bádání o Dvoře Králové v 19. století i v období po uznání jeho padělání.

Halíkova kniha se téměř na století stala základem prací dalších generací historiků, kteří řešili důležité dílčí otázky, ale nedospěli k plnohodnotné a odborné syntéze dějin města. Z pohledu středověkých a raně novověkých dějin města tato její úloha přetrvává dodnes, protože zásadní vědecky hodnotný posun nepřinesla ani jedna z publikací, které v posledních desetiletích aspirovaly na monografické zpracování dějin města. Nepřekvapí to u neodborné populárně pojaté práce Dagmar Krskové o královnách a jejich věnných městech,⁷² pochopitelné to je u práce někdejšího městského kronikáře Pavla Janouška v rámci edice *Zmizelé Čechy*,⁷³ ale zarazí to u společného díla ředitelky zdejšího muzea Alexandry Jiříčkové a odborné archivářky Evy Tomkové, která se mimo jiné podílela na posledním uspořádání královédvorského archivu. Shrnout dějiny města do poloviny 19. století na pouhých šesti stranách je sice úctyhodný výkon, na druhou stranu není ničím více než shrnutím hlavních momentů dosavadního poznání dějin města.⁷⁴ Doufejme, že budoucnost přinese přínosné, čtivé a kvalitní zpracování starších dějin města.

70 Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové nad Labem*. Dvůr Králové n. L. 1926, 138 s.

71 Je nesmírně zajímavé, že podobným přízviskem se označují i jiná česká a moravská města, kde došlo k prudkému rozvoji průmyslové výroby na konci 19. století. Zadáme-li do vyhledávače Google heslo "český Manchester", nalezneme mimo Dvora Králové také Humpolec, Brno, Kolín, Liberec, Ústí nad Orlicí, Kladno a další. V podstatě přízvisko platí jakékoliv město, které se bez ohledu na druh průmyslu výrazně industrializovalo.

72 Dagmar KRSKOVÁ, *Královný a jejich věnná města*. Dvůr Králové n. L. 2001, 215 s.

73 Pavel JANOUŠEK, *Dvůr Králové nad Labem*. Praha-Litomyšl 2006, 40 s. a 186 fotografií.

74 Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘÍČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem a okolí. Historie a současnost ve fotografii*. Dvůr Králové n. L. 2005, 142 s.; K středověkému a raně novověkému období pouze s. 9-14.

1.4 STRUČNÁ HISTORIE DVORA KRÁLOVÉ NAD LABEM

Protože se žádná z uvedených publikací (až na nepodstatné detaily) posly nezabývá, použiji přes své námitky posledně citovaného díla vzešlého z odborného prostředí pro letmý nástin historického vývoje Dvora Králové.

Na místě pozdějšího Dvora Králové se v raném středověku rozkládal pohraniční hvozd, chránící centrum země. Má se za to, že prvotní osídlení vzniklo ve 12. století jako opěrný bod na stezce, kterou si tímto mohutným pásem lesa prorazila polská vojska za svého vpádu roku 1110. Základem se stal nejspíše knížecí dvorec, od kterého pozdější město pojalo také své jméno. Latinsky Curia (prvně doloženo 1270), německy Hof (1316) či česky Dvůr (1421). Dokladem nejstarší fáze osídlení ve 12. století jsou zbytky apsidy pozdně románského kostelíka, jehož zbytky objevil v jižní stěně dnešního děkanského chrámu Antonín Schulz na počátku 20. století.

Zakládací listina (pokud vůbec existovala) města se nedochovala, a tak první písemná zmínka o Dvoře se váže ke sporu hořického a miletínského faráře o vymezení jejich beneficíí v roce 1270. Mezi svědky se na listině uvádí i plebán (venkovský farář) '*Gottfridus de Curia*'. Kdy došlo k povýšení osady na město opět není známo. Faktem je, že se Dvůr objevuje jako městečko (*oppidum... Hof*) již v listině z roku 1316, kterou Půta z Turgova prohlašuje, že mu Jan Lucemburský zastavil Dvůr a další statky za 300 hřiven pražských grošů a náklady na 40 ozbrojenců v královských službách. Již ve 14. století měl Dvůr kamenné hradby, tradiční, avšak nikoliv výhradní symbol královských měst. Dvůr s okolím patřil do samostatného tzv. trutnovského manského kraje, který měl vlastní soud, hejtmana a manské desky. V průběhu 14. století docházelo k častému zastavování celého manského kraje slezským feudálům, než se roku 1392 navrátil do rukou krále. Manský kraj zanikl v 1. polovině 16. století a jeho území včetně Dvora se plně začlenilo do Hradeckého kraje.

Roku 1392 se města Trutnov i Dvůr vrátila do přímé držby krále a někdy před rokem 1400 věnoval Václav IV. Dvůr i některá jiná města své manželce Žofii Bavorské. Dvůr se tak stal součástí skupiny královských věnných měst, z kterých královně plynuly příjmy na krytí provozu jejího dvora. Od té doby neslo město název Dvůr Králové (něm. Königinhof, lat. Aula Regia), tj. dvůr její milosti paní králové. Nato, že Dvůr Králové patřil mezi nejmenší královská města předhusitské éry ukazuje jak velmi nízká výše odváděného platu,⁷⁵ tak i plocha města vy-

⁷⁵ Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘIČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem*, s. 10-11.

mezená hradbami – pouhých 6,5 ha.⁷⁶ O samosprávě města toho víme velmi málo. Víme o rychtáři a přísežných, kteří se později přetvořili v obvyklou sestavu 12 konšelů měnicích se po 4 týdnech na postu purkmistra. První a nejváženější purkmistr v roce se nazýval primas nebo primátor. Veškeré plnoprávné měšťany, tedy obec, zastupovali tzv. obecní starší, kteří městské radě sekundovali v hospodářských chudinských záležitostech. Tento stav již zachycuje nejstarší dochovaná tzv. pergamenová kniha počínající se rokem 1417.

Roku 1421 se Dvůr vzdal husitům bez boje, o dva roky později se stal součástí Žižkova východočeského svazu (po smrti Žižky se nazýval sirotčí), v rámci kterého se podílel na bojích na straně podobojí. V této době došlo k posílení významu městské rady na úkor městského rychtáře a počestění města včetně jeho předních představitelů. Roku 1436 složil Dvůr spolu s jinými slib věrnosti Zikmundovi Lucemburskému, který jej i některá další města daroval o rok později své manželce Barboře Celské, čímž obnovil institut královských věnných měst.⁷⁷

Královská věnná města se nijak zásadně nelišila od ostatních královských měst. Jediná odlišnost, která tuto skupinu vydělovala do speciální "věnné" kategorie, spočívala v tom, že příjmy z měst kryly náklady královny a jejího dvora. Pokud se města nenalézala v zástavní držbě, spravoval je podkomoří věnných měst,⁷⁸ případně další jemu podřízení úředníci. Podkomoří kontroloval hospodaření městských rad, odvodů platů a berní, vstupoval do správy obecního majetku (především prodeje), obnovoval městskou radu, ovlivňoval volbu některých úředníků města, měl měštům pomáhat hledat spravedlnost ve sporech s okolními šlechtici i mezi městy navzájem. Zpočátku tento úřad vznikl a zanikl s existencí královny, od 16. století se stal stálým. V mnoha záležitostech včetně víceméně pravidelných ročních obnov městských rad zastupoval podkomořího hofrychtěř věnných měst, který se jinak soustředil na právní pomoc, dodržování nařízení, ochranu vdov a sirotků či spravedlivé rozdělení kontribucí. Podkomoří dostával dvojnásobný plat než hofrychtěř.⁷⁹

V 16. století, onom "zlatém věku" měst, se Dvůr Králové plynule rozvíjel. Ve městě jeho počátkem nalézáme cechy všech základních řemesel s vyšším zastoupením textilních řemesel

76 Vladislav RAZÍM, *Městské opevnění Dvora Králové nad Labem*. in: Památky a příroda, 10, roč. 1986, s. 577-589, zejm. s. 577.

77 Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘIČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem*, s. 10.

78 Nebude-li uvedeno jinak, užívá následující text pro podkomořího věnných měst zkráceného označení podkomoří.

79 Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové*, s. 60-69. K modernímu výzkumu věnných měst a úloh podkomořího a hofrychtěře královských věnných měst viz obecněji pojaté příspěvky Františka Musila, Petra Vorla, Václava Ledvinky a Marka Ďurčanského ve sborníku Jan KILIÁN (ed.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004, Mělník 2004, 146 s.

a celkový počet cechů plynule stoupal. K městu patřilo i několik okolních vsí. Předně čtyři tzv. šosovní vsi Verdek, Nové Lesy, Filířovice a Lipnice, které přispívaly městu na placení šosu královně a neměly tak vysoké robotní povinnosti. Od šosu a o něco lepšího právního postavení svých obyvatel pojaly i své označení. Dále městu patřila část poddanské vsi Záboří.⁸⁰ Do roku 1547 vlastnilo město ještě poddanské vsi Libotov, Kocléřov a Bukovina, ale ty mu byly královskou komorou zkonfiskovány v důsledku účasti Dvorských na odporu proti králi.⁸¹ Roku 1607 přikoupilo město jako zpupný ještě manský statek Podhoří,⁸² který se stal základem Sylvárovskeho dvora a rozptýlené zástavby pozdější poddanské vsi Podstráň. Později, především v 18. století, se sídelní síť zahušťovala vysazováním nových samot, osad a malých vsí. Touto cestou vznikly Rovinky, Podháj, Zálesí, i Janská Studánka.

Ani duchovní a kulturní stránka zdejšího života nezaostávala. Již v první polovině 16. století zde působila literární bratřina, která se později transformovala do katolického Bratrstva nejsvětějšího těla božího. Město provozovalo také špitál pro chudé při kostele sv. Kříže na předměstí za Dolní branou.

Za stavovského povstání roku 1618 se Dvůr jako utrakvistické město postavil na stranu vzbouřenců, aktivně je podporoval a po bitvě na Bílé hoře na to tvrdě doplatil. Dočasně mu byl zkonfiskován majetek, zvýšeny poplatky královně, podkomořimu i hofrychtěři a obdržel posádku cca 150 císařských jezdců, které musel živit. Když město nevysávala zdejší posádka, drancovaly a vydíraly jej nepřátelské armády. Tak roku 1634 vyrabovali město císařští a co zbylo, pobrali Sasové. Poté převzali iniciativu Švédové (1639, 1642, 1645...) a podlomili hospodářskou sílu města. K roku 1645 ohodnotila komise finanční možnosti Dvorských na pouhých 9 osedlých. Berní rula hovoří o 77 rozbořených a pustých staveních, tedy méně než polovině všech usedlostí.⁸³ Válečné výdaje, drancování, výpalné dovedly město k vysokému poválečnému zadlužení a k neschopnosti dostát svým závazkům. Město muselo být ochráněno před věřiteli tzv. příročím nebo-li moratoriem, které získalo patrně roku 1657.⁸⁴ K válečnému i poválečnému období neodmyslitelně patří i provádění rekatolizace zdejšího, vesměs protestantského obyvatelstva. Později, v době vrcholící barokní zbožnosti, došlo i na misii jezuitského pátera Antonína Koniáše SJ⁸⁵ s doprovodem.

80 Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘIČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem*, s. 7-14.

81 Antonín SCHULZ (ed.), *Archivní prameny*, s. 15. K návratu šosovních vsí a Záboří ze správy nově zřízeného císařského rychtáře došlo až roku 1560.

82 Tamtéž, s. 58-59.

83 Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘIČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem*, s. 12-13.

84 SOKA TU, AM DK, kt. 79, sig. 79/42, kvittance na peníze za moratorium vydané komorní kanceláří, 1657.

85 SJ - Societas Jesu. Zkratka označující příslušníky Tovaryšstva Ježíšova.

Důsledné požadování poddanských povinností na lidech z šosovních vesnic patrně přispělo k jejich sporům s městem v poslední třetině 17. století. Šosovní popírali, že patří Dvoru, ale na základě mylného zápisu v kronice se snažili dokázat, že patří k záduší špitálu. Za zprostředkování krajského hejtmána byl uzavřen roku 1694 smír města se čtyřmi šosovními vesnicemi, avšak po celou první polovinu 18. století docházelo k dalším sporům.⁸⁶

Klidné období baroka, především první polovina 18. století, obohatilo město o několik církevních staveb a plastik ve městě i v širším okolí (nedaleký Kuks, Žireč). Snadná dosažitelnost kvalitního pískovce, kulturní vliv období barokní zbožnosti a mnohdy až filozofické umělecké vyjadřování (nedaleké kuské lázně jsou toho výtečným příkladem) tento rozkvět podporovaly. U lesního léčivého pramene v Království severovýchodně od města vznikl roku 1671 oltář sv. Jana Křtitele. Zcela vážně se o místě uvažovalo jako o dalším poutním místě, dodnes se místo opuštěných lázní a poustevny nazývá Janská Studánka. Nedlouho poté, roku 1677, nechal zdejší děkan Sartorius vystavět na vlastní náklady nový kostelík Nanebevzetí Panny Marie i s novým špitálem. Nacházel se nedaleko za Dolní branou a zanikl neznámo kdy. Portál ze zbořeného kostelíka je dnes umístěn v lapidáriu při děkanském chrámu.⁸⁷ Roku 1728 vznikla nedaleko farního kostela sv. Jana Křtitele kaple zasvěcená sv. Janu Nepomuckému, kolem roku 1730 kapli následovalo i tzv. odpustkové oratorium, tedy sousoší sv. Jana Nepomuckého. Roku 1736 nahradila dosud dřevěnou stavbu děkanství nová kamenná barokní budova. V letech 1750-54 ozdobilo náměstí mariánské sousoší. Roku 1738 byla dokončena stavba výstavního barokního domu Šporkova uměnímilovného úředníka Ferdinanda Athanasia Bergera. Dnes zde sídlí městské muzeum. Ještě roku 1752 došlo k přestavbě kostelíka sv. Kříže na dolním předměstí do barokní podoby.⁸⁸

Zatímco větší část první poloviny 18. století vyplňoval mír a bohulibé stavební aktivity, několik válečných kampaní v jeho druhé polovině citelně zasáhlo osudy města. Poloha města nedaleko zemských hranic se Slezskem způsobila, že východ Čech patřil k prostoru, kterým často táhly pruské i císařské jednotky. Války se neobešly bez násilností na obyvatelstvu, krá-

86 Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘIČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem*, s. 13. Na okraj sledování konfliktů mezi poddanými a magistráty jiných východočeských měst se případem vzpoury zdejších šosovních vesnic velmi fundovaně zabýval Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*. in: *Miscellanea ze semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 37-57; zejm. s. 42-45.

87 Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové*, s. 21-22, 58.

88 Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘIČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem*, s. 13. Některé nepřesnosti byly v nutné míře korigovány podle pramenů uložených v SOKa TU, AM DK, kt. 63-66 a 83. Topografie města Dvora je dosud málo poznána a žádá si dalšího zevrubného uměleckohistorického a archivního průzkumu.

deží, výpalného, nemocí na lidech i zvířatech a všech dalších doprovodných jevů. Dvůr trpěl za válek o rakouské dědictví (1740-1745; ve světě do 1748), kdy mimo jiné 30. září 1745 svedli císařští s Prusy víceméně prohranou bitvu u vsi Žďár nedaleko od města. Po krátkém oddychu následovala sedmiletá válka 1756-1763 a válka o bavorské dědictví 1778-1779, lidově zvaná bramborová. Všechna válečná tažení jen potvrdila ztrátu Slezska a přisoudila Královédvorskou novou roli příhraničního regionu.

Majetek města se v 17. a 18. století nijak zásadně neměnil, hospodářské poměry Dvora Králové odpovídaly jeho poloze na rozmezí neúrodného Podkrkonoší a oblastí dále po proudu Labe. Blízké lesy, pokrývající neúrodné kamenité svahy, poskytovaly hojnost dřeva, výstupy pískovce dostatek kvalitního stavebního materiálu pro trvalejší stavby a umělecká díla. Na obecních dvorech se choval především skot a ovce. Mlýnský náhon poháněl vodní kola několika obecních mlýnů, město chovalo ryby v několika menších rybnících. Pěstoval se zde len, konopí a dokonce i tabák. Přes značný rozvoj textilních řemesel ve městě se zde provozoval spíše faktorský systém výroby, kdy faktorové přidělovali přízi podomním pláteníkům a soukeníkům, kteří jim po čase odváděli hotové výrobky. Manufaktur jako mezistupně mezi domácí výrobou a továrnami zde mnoho nevzniklo. V roce 1790 vznikla v Podharti jedna z prvních přádelen bavlny u nás a následujícího roku barvírna, sušárna a tiskárna plátna na Hradištském předměstí.

Éra osvěcenských reforem zasáhla i zdejší město. Od roku 1765 již nemělo město hrdelní právo, od roku 1783 císařského rychtáře a o rok později ani městského rychtáře (respektive spíše osobu, která se tak nazývala). V druhé polovině 80. let nahradil dosavadní městskou radu tzv. regulovaný magistrát čítající zkoušeného purkmistra a radního, dva nezkoušené radní a tři obecní volence. Zkoušené osoby musely složit zkoušku u apelačního soudu, jejich plat nadále plynul z městské kasy. Regulace magistrátů znamenala transformaci městské správy do moderního úřadů zapojeného do systému reformované státní správy.⁸⁹

89 Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘIČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem*, s. 13-14.

Vývoj města do určité míry ilustrují také údaje o počtech domů a obyvatel:

Rok:	1567	1598	1610	1654	1702	1715	1785	1811	1830	1843
Obyvatel:	?	?	?	?	1660	?	?	2888	4280	5148
Domů:	153	195	195	246	?	247	344	505	591	634

Tab. 1. Přehled počtu domů a obyvatel ve městě. Údaje vesměs vychází z berních přiznání.⁹⁰

⁹⁰ Antonín SCHULZ, Lenka ŠORMOVÁ, Eva TOMKOVÁ, *Archiv města Dvůr Králové (inventář)*, s. 16.

1.5 NÁSTIN MĚSTSKÉ SPRÁVY V LETECH 1740 A 1768

Protože předmětem zájmu této práce je činnost poslů ve službách města, nastíním alespoň hrubé obrysy městské správy, jak je ukazují prameny účetní povahy pro zkoumaná léta 1740 a 1768. Úplnější obraz městské správy a její zákonitosti a vývoj ponechávám budoucímu cílenému bádání.⁹¹ Nyní jde pouze o předestření struktury zástupců města, s jakou se branní i jiní poslové ve Dvoře setkávali.

1739 (1740):

Protože pro rok 1740 jsou k dispozici pouze měsíční peněžité cedule, pohlédneme na osoby účastníci se městské správy skrze hlavní peněžitý počet předcházejícího roku 1739.⁹² Rozdílů mezi léty je naprosté minimum a pro označení hlavních rysů nehrají žádnou roli.

Roku 1739 se v počtu setkáváme s císařským (*královským*) rychtářem a dvanácti konšely z nichž prvním a nejvýznamnějším je primas a hospodářský ředitel v jedné osobě. Všichni se střídají v úřadu purkmistra. Faktickou práci v kanceláři a často i v diplomatických službách města vyřizuje městský písař, v 18. století zvaný syndik. Zájmy obce prezentují čtyři obecní starší, z nichž dva jsou přední a lépe placení než zbývající dva. Hospodářský úřad města, ač není v ročním počtu nijak pevně vymezen, sestává z úředníků, kteří spravovali a hospodařili s městskými financemi a jměním. Jak již bylo řečeno, v čele úřadu stál hospodářský ředitel, tohoto roku primas (přední konšel, který se jako první ujal úřadu purkmistra). K ruce měl kontribučního pro výběr a evidenci kontribuce a jiných berní, důchodního pro vedení městského účetnictví a polesného pro správu obecních lesů. Na rozmezí mezi držitelem úřadu a městským zaměstnancem se v prostředí Dvora Králové nachází městský rychtář, který zajišťoval pořádek ve městě a výkon nejnižších soudních pravomocí.

Mimo příspěvků na úřady platilo město i několik zaměstnanců (služebníků), kteří neměli žádnou rozhodovací roli v městské správě a městská rada je najímala proto, aby vykonávali práce nutné pro chod města. Protože se mezi nimi objevují i branní, uvádím u této skupiny

91 Bádání by se mělo zaměřit přinejmenším na praktické prozkoumání následujících jevů: 1) Kumulace úřadů a zaměstnání jednou osobou. 2) Skutečný dopad osvicenských reforem - rušení úřadů nebo jejich transformace? 3) synonymní názvosloví a agenda jednotlivých úřadů či zaměstnanců. 4) Vztah finanční odměny a vykonané práce, nebo zastávaného úřadu. Leccos napovídají seznamy městských rad doprovázené volenými úředníky, pravidelnost a výše finanční odměny za vykonávaný úřad, která by mnohdy nepostačovala ani na základní obživu (např. městský rychtář). Platí, že zaměstnanci (mimo zemědělství) dostávali platy každý měsíc, držitelé úřadů kvartálně nebo měsíčně.

92 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

i jejich roční výši platu a pravidelnost vyplácení.⁹³ Městské radě se pohyboval nejbliže radní sluha, tzv. servus (32 zl, M). Oheň a jiné živelné pohromy z některé z městských věží vyhlížel a čas troubil pověžný (28 zl, M). Při třech ze čtyř městských bran sloužili branní (každý 14 zl, M), kteří si mimo jiné přivydělávali i jako poslové města (poselství a jiné práce, P). Vyvolávání trhů a nařízení rady, dohled na vězně a snad i doručování soudních obsílek měl na starosti biřic, zvaný zde právní posel, či žalární sluha (18 zl 42 kr, M). Mezi zaměstnance města právem patří i dvorská čeleď na třech obecních dvorech (dle velikosti dvora šafář, šafářka, pacholci, pohůnci, děvečky a skotačky).

Z dalších osob, které požívaly podpory města za úřady a práci ve prospěch obce (mimo představitelů nadřízených úřadů), jmenujme děkana, revidenty městského účetnictví, kantora, varhaníka, muzikanty, čtvrtní hejtmány,⁹⁴ zvoníky, rozličné posly placené purkmistry i hospodářským úřadem, žirečského posly, natahovače hodin, morového komisaře (*Pest Commissario*), výběřčího cla a výběřčího poplatků z věrtelů. V této skupině drobných úřadů je kumulace funkcí jednou fyzickou osobou nejčastější.

V samosprávném prostředí měst není neobvyklé, když jedna osoba vykonávala několik menších úřadů, případně zajišťovala některé příležitostné práce zaměstnaneckého charakteru. Bohužel mnohdy anonymní městské počty nedovolují většinou rozkrýt všechny práce, jaké konkrétní osoba vykonávala. Z královédvorského prostředí můžeme zmínit například zdejšího servuse, který mimo své práce radního sluhy zastával i příležitostný úřad morového komisaře, který zasílal krajskému hejtmanu pravidelné zdravotní zprávy o průběhu morové nákazy. Aby to nebylo málo, vypomáhal také jako výběřčí poplatků z (cejchovaných) věrtelů (především při trzích).

Dále to jsou různí řemeslníci a jiné osoby najaté městem v úkolové nebo denní mzdě, které provádějí obci prospěšné práce. Nacházejí se zde knihaři, mydláři, zámečníci, kováři, koláři, uzdaři, sedláři, truhláři, provazníci, hrnčíři, sklenáři, tesaři, zedníci, cihláři, chytač krteků, myslivci za střelenou zvěř, lesní dělníci, výrobci šindele, pomocníci při vyvážení rybníků, oráči, hajní, dělníci na žních a v neposlední řadě i stříhači ovcí.

93 R - roční, Q - kvartální, M - měsíční a P - příležitostná (myšleno od díla, od příležitostné práce).

94 Zástupci jednotlivých čtvrtí města z řad sousedů. Podíleli se na výběru berní, požární ochraně a pomáhali městskému rychtáři se zajišťováním bezpečnosti. Ve Dvoře Králové dostávali při každoroční obnově ½ sudu piva a chléb.

1768.⁹⁵

I v tomto roce stále existuje úřad královského rychtáře, složení městské rady je obdobné s rokem 1739 (včetně výše odměny). Za jednoho z konšelů je počítán syndik. Neliší se ani počet obecních starších. Servus (*Raths diener*) je již vnímán spíše jako úředník při městské radě než zaměstnanec města. Hospodářský úřad města má již vlastní rubriku (*Wirtschafts Beambten*), ale jeho složení se nemění. Hlavní postavou je hospodářský ředitel, úředníci vedoucí účty a lesní pojezdny. Mezi dalšími úřady nacházíme městského rychtáře a výběřčího cla.

Rubrika městských sloužících, tj. zaměstnanců (*Stadt Bedienten*), obsahuje nadále pověžného (28 zl, M), tři branné (tříkráte 14 zl, M + za poselství), muzikanty, zvoníky a biřice (*Gerichts diener*) (18 zl 42 kr, M) se shodnými platy i jejich pravidelností. Příliš se neměnilo ani složení osob zaměstnaných při obecních dvorech.

Zhruba stejné zůstávalo rovněž složení řemeslníků, kteří toho roku pracovali pro obec (přibyl kominík, kuriózní chytač krtků (*Maulwurff Fanger*) zůstal). Z příležitostných povolání zde najdeme mimo lesních a zemědělských dělníků i pomocného honáka, strážce hrachu, sazeče a okopávače řepy a zelí, léčitele koní a dobytka.

Zdá se, že složení úřadů a zaměstnanců města podléhalo aktuálním potřebám, ovšem základní struktura i výše platů se víceméně neměnily. Především u méně náročných úřadů a příležitostných zaměstnání platí, že jich jedna fyzická osoba mohla vykonávat hned několik najednou.

95 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.). Pro tento rok je k dispozici pouze třičtvrtěroční peněžítý účet, takže uvedené roční platy zaměstnanců města jsou přepočítané.

1.6 BRANNÍ V SYSTÉMU MĚSTSKÉ SPRÁVY

Protože stěžejní část práce se zabývá poselskými registry branných, přiblížíme si činnost těchto městských zaměstnanců alespoň v hrubých obrysech. Primární neposelské činnosti královédvorských branných se dotknou následující řádky jen obecně a dosti nedostatečně. Přesnější obraz může podat až budoucí výzkum zaměřený primárně tímto směrem.

Jak již označení těchto služebníků napovídá, bývali branní úzce spojeni s obranou a ostrahou měst, především městských bran. Představovali jakýsi zárodek městské policie středověku. Ve výkonu strážní služby u bran se setkáváme s brannými, hlásnými, strážnými, pověžnými, trubači, špehyři a dalšími městskými služebníky. Podle velikosti města kumuloval tyto funkce větší či menší počet osob. Branní představovali nejdůležitější služebníky u městských hradeb a bývali zkoušeni z bystrosti a poctivosti, vázání přísahou, držiteli klíčů od svěčené brány, které na noc měli odevzdávat představiteli města. V případě, že zpozorovali jakékoliv nebezpečí, upozorňovali na něj '*šturmem*' na zvony, vyvěšováním červených praporů ve směru nebezpečí, trouběním a podobně. Většinou nešlo o blížící se nepřátelské vojáky, ale bouřkové mraky, povodně, požáry ve městě i jiná nebezpečí.

Branní bydleli většinou přímo ve věži brány nebo v její bezprostřední blízkosti. V prostoru brány se nacházela závora neboli šraňk, u které branní kontrolovali příchozí a odchozí osoby, vybírali poplatky a cla od osob a zboží.⁹⁶ Díky své práci znali dokonale "lid světem jdoucí a jedoucí", byli velice dobře informováni o veškerém dění v okolí města, a tak je nasnadě i jejich vhodnost pro příležitostnou poselskou službu.

O primární strážné funkci branných ve Dvoře Králové toho víme jen velice málo. O životě zdejších branných v 17. a především 18. století vypovídá několik dochovaných písemností, které zprostředkovávají částečný obraz o nenápadné, ale důležité činnosti těchto zaměstnanců města.

Pokud některý z branných výrazným způsobem porušil přísahu, vážně onemocněl nebo umřel, místo branného se uvolnilo. Od této chvíle začaly městské radě docházet žádosti možných nástupců i dosavadních služby zbavených zaměstnanců, kteří si na službu troufali.

Jedním z mála známých žadatelů o místo branného je Matěj Heřman. Ten roku 1731 podal na městskou radu žádost s odůvodněním, že pro nemoc již není schopen se věnovat svému

⁹⁶ František HOFFMANN, *České město*, s. 216.

řemeslu (nejmenuje jej), uživit sebe i rodinu a vyrovnat obci zasedlou (tj. dlužnou) kontribuci ani platit roční poplatek za dům. Ve službě branného viděl východisko, jak splatit obci dluh a uživit rodinu. Za pádný argument mu posloužila i vojenská služba jeho otce.⁹⁷ O jeho přijetí do městských služeb a patrně několikaleté službě nejlépe vypovídají jím vedená registra poselství horního branného z roku 1740.⁹⁸

Výrazně jiného rázu je nedatovaná prosba Jana Deütsche, kterému pro jeho nedbalost svěřená brána vyhořela a v důsledku toho jej představitelé města zbavili služby a protože '*neučinil pokřik*', uvrhli jej na 4 týdny do městského vězení. Z městské šatlavy prosil o milost, odpuštění a znovunastolení do služby branného, protože jej oheň připravil o veškerý majetek a pro dlouhou službu branného již není schopen sebe, manželku a nedospělé děti uživit svým řemeslem '*... pokudž jsem v té službě stál, řemesla jsem zanechatí musel, tak že lidé, kterým jsem řemeslem sloužil ode mně se odrazili a nyní když té služby zbavený býti mám do té největší chudoby a žebroty uvedený budu*'.⁹⁹ Zda rada jeho žádosti vyhověla, nevíme.

Obdobně jako u branných se obsazovala i místa jiných městských zaměstnanců (služebníků), jako syndika (městského písaře),¹⁰⁰ servuse,¹⁰¹ pověžného,¹⁰² biřice čili právního posla,¹⁰³ denního a nočního hlídače,¹⁰⁴ natahovače hodin (*Uhr werck steller*),¹⁰⁵ agenta¹⁰⁶ atp. O místa žádali i důchodní,¹⁰⁷ polesní¹⁰⁸ a jiní nevolení hospodářští úředníci města.

97 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/47, žádost Matěje Heřmana o místo branného, 1731.

98 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/42, registra poselství horního branného Matěje Heřmana, 1740.

99 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/66, žádost Jana Deutsche o ponechání ve službě branného, přestože vyhořela svěřená brána, nedat. [košilka uvádí rok 1749].

100 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/38 + 39, žádosti o místo městského syndika, 1723; Tamtéž, sig. 31/48, Jan Christian Streit žádá o místo syndika, 1733; Tamtéž, sig. 31/51, František Josef Bayer žádá o místo syndika, 1733; Tamtéž, sig. 31/60, Johann Böhm žádá o navrácení místa syndika, 1737.

101 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/41, žádost Jana Weinerja o místo radního sluhy (servuse), 1728; Tamtéž, sig. 31/54, Josef Kučera žádá o místo radního sluhy namísto propuštěného Jana Weinerja, 1734; Tamtéž, sig. 31/55, žádost Jana Weinerja o ponechání ve službě, 1734; Tamtéž, sig. 31/62, žádost Václava Borče o místo servuse (argumentuje vlastenectvím), 1745; Tamtéž, sig. 31/94, žádost Frantze Grünera o místo radního sluhy, 1788.

102 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/50, žádost Matěje Rumlara o místo pověžného (na místo propuštěného Davida Poláka), 1733.

103 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/71, Jiří Drahoš žádá, zda by mohl přespávat v šatlavě, přestože má být zbaven služby, 1753; Tamtéž, sig. 31/72, žádost Jiřího Drahoše o ponechání na místě biřice (právního posla), 1754; Tamtéž, sig. 31/87, kaprál (*corporal*) Paul Dora žádá o místo dozorce vězňů, 1788.

104 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/95, žádost Jana Pusche o místo denního a nočního strážného, nedat. [2. pol. 18. století].

105 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/40, žádost Johanna Krügela o místo natahovače hodin, 1728.

106 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/58, žádost konsistoriálního prokurátora Johanna Rochuse Proskovského o místo agenta, 1735; Agentem se stával většinou některý z nižších úředníků centrálních zemských nebo dvorských úřadů, který měl dobrý přehled o aktuálním dění a za úplatu prováděl informátora a neoficiálního ochránce městských záležitostí.

107 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/63, Leopold Fink žádá o místo důchodního, 1746.

108 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/90, žádost Jana Pusche o místo polesného (*Waldsbereitstelle*), 1788.

Žádosti o lepší místa doprovázela někdy i přímluvná psaní vrchností, podkomořího¹⁰⁹ i jiných ochránců žadatelů. Výjimečné nebyly ani stížnosti na některé ustanovené úředníky a zaměstnance provázené mnohdy žádostí o jejich potrestání nebo výměnu.¹¹⁰ Někdy žadatelé prosili o jakoukoliv službu při městě a její druh v žádosti nespécifikovali.¹¹¹ Touha po zaopatření rodiny nevysokým, ale pravidelným platem není vlastní jen dnešní době ...

Někdy žadatelé prosili o vyplacení,¹¹² zřízení¹¹³ nebo navýšení stávajícího platu v důsledku větší agendy,¹¹⁴ rozhojnění obecního majetku¹¹⁵ či jako odměnu za příležitostné služby. Za takové můžeme považovat například výběr poplatků z místa od přespolních prodejců při svatojanské pouti 'na poušť', tj. k poustevně u léčivé studánky,¹¹⁶ zakopávání dobytka masově uhynulého na dobytčí mor¹¹⁷ či práci muzikantů při slavnostnějších okamžicích v životě města jako troubění na dva rohy při vjezdu komisařů tzv. autorizované komise, muzicírování v chrámu sv. Jana Křtitele, Te Deum Laudamus při renovaci magistrátu a rovněž za dvouhlasé hraní (*na dva chóry se muzicírovalo*) při procesí ke svátku Nanebevzetí Panny Marie, patronky města.¹¹⁸

109 SOKA Trutnov AM DK, kt. 31, sig. 31/99, suplika lokaje Františka Němečka (Frantz Nemetžek) hraběti Bertoldovi Vilémovi z Valdštejna o přímluvu u Dvorských o místo radního sluhy (*servus oder herrn diener*), nedat. [1705]; Tamtéž, sig. 31/33 přímluva hraběte (a krajského hejtmana) Bertolda z Valdštejna k podkomořímu, aby jeho lokaj František Němeček obdržel místo radního sluhy (servuse) ve Dvoře Králové, 1705; Tamtéž, sig. 31/34 přímluva podkomořího hr. z Valdštejna za lokaje svého příbuzného, 1705. Velice zajímavá je argumentace, proč by neměli Dvorskí dát místo jinému: '*... považující při sobě tím zdravěji, že městu na něm JMC panu krajským hejtmanu nemálo záleží, který městu časem spomociti, časem také škoditi může*'.

110 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/80, poddaný Tobias Pauer žádá o výměnu osoby šafáře na Sylvárovském dvoře, 1775.

111 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 59, sig. 59/36, žádost propuštěného vojáka Václava Brdičky o službu při městě, nedat. [pol. 17. stol.]; Tamtéž, kt. 31, sig. 31/96 žádost Ignáce Patsche pomocného zásobovacího úředníka císařské armády (k. k. Militar Verpflegs Adjunct), o místo při obci, 1788.

112 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/53, servus Jan Jiří Weiner žádá o vyplacení svého měsíčního zadržného platu podle nařízení podkomořího, 1734.

113 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/52, královédvorští branní žádají o plat za zvonění o adventu i v průběhu celého roku, 1734.

114 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/46, Jan Jakub Burger, zádušník chrámu sv. Jana Křtitele, prosí o malý plat za větší práci při správě záduší, 1731. Žádost odůvodňuje takto: '*... dobře povědomo jest, kterak tak při kostele s[va]tého Jana Křtitele zádušníci žádné velké práce skrze dlouhá léta neměli. Až nyní mně skrze celý léto, jak při půjčování, tak [i] jiných všelijakých správách ... [jsem] podniknouti musel, skrze což na mé malé živnosti velikou škodu bych nésti musel*'.

115 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/59, revidenti obecních počtů Johann Ignác Kučera (Johann Ignatz Kutzera) a David starší Petera si stěžují hofrychtěři, že nedostávají větší plat, který jim přísluší poté, co hospodářský ředitel města Johann Jindřich Balthasar prikoupil dvory Verdek a Vorlech, 1737.

116 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/49, biřic (právní posel) Jiří Drahoš žádá městskou radu, zda by mohl tak, jak je tomu i v jiných městech, vybírat poplatek z místa od přespolních lidí se zbožím na pouti u poustevny sv. Jana Křtitele, 1733.

117 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/68, žádost biřice (právního posla) Jiřího Drahoše o plat předem (anticipando) za zakopání 202 kusů dobytka uhynulého na dobytčí mor, 1749.

118 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/43, žádost královédvorských muzikantů o plat 1 zl 30 kr za hraní, který jim dříve plynul ze záduší (jako zástupci jmenování Václav František Goll, Frantz Antonín Dietinka, Jan Trnka, Johannes Kmínek, Štěpán August Jalovecký a Jan Jalovecký), 1729.

Vraťme se ale k branným a jejich starostem. Uznala-li městská rada žadatele za schopného služby u městské brány, pak musel své schopnosti během čtyř týdnů prakticky prokázat a poté složit přísahu.¹¹⁹ Většina zdejších branných pocházela z chudších vrstev podruhů¹²⁰ a řemeslníků, kteří se již řemeslu nemohli věnovat pro nemoc (zranění),¹²¹ případně z toho důvodu, že několikaletou prací ve službách města přišli o dřívější okruh zákazníků a necítili se schopni na předchozí řemeslnou práci navázat.¹²² Další informace o sociálním původu branných by mohl v budoucnu přinést například průzkum matričních zápisů z této doby.

Zdá se, jako by některá služební místa při městě fungovala jako "sociální záchranná síť" pro lehce hendikepované osoby, které ještě zdaleka nebyly odkázány pouze na milosrdenství v městském špitálu. Mohly směle dostát požadavkům kladeným na výkon služby, ale nedokázaly již plnohodnotně obstát v konkurenci "volného trhu". Nakolik byla ona "nemohoucnost" žadatelů jen stylistickým klišé úpěnlivých prosebných žádostí a nakolik se blížila realitě, není možné na několika málo dochovaných žádostech s jistotou rozhodnout.

Protože si branní vedle své strážné funkce přivydělávali i jako městští poslové, sluší se v souvislosti se zmíněnou zaopatřovací rolí služebních míst při městě zmínit ještě to, že výdaje na příležitostné posly a na almužny studentům, propuštěným vojákům, poutníkům, žebrákům, tulákům, nemocným, postiženým a jinak hendikepovaným osobám k sobě měly velice blízko. Ostatně se evidovaly společně a mimo delších cest měly i podobnou výši.¹²³ V roce 1748 a 1749 je ostatně doložena existence (válečného) invalidy, který sloužil městu jako posel.¹²⁴

Branní museli dbát učiněné přísahy a nařízení představitelů města, jinak se vystavovali možnému potrestání, jako to výmluvně ukazuje již citovaný případ Jana Deütsche, kterému shořela brána doslova za zády,¹²⁵ či případ nejmenovaného branného, který zaplatil drobnou

119 SOKA Trutnov, AM DK, kn. 3, pamětní kniha (1588-1616), fol. [53v]; Obdobně Tamtéž, kn. 6, manuál radní (1663-1669), nestr. zápis k 15.2.1666.

120 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 87, sig. 87/36 registra podružské sbírky, 1665. Jedním z bývalých podruhů byl i Jan, syn Pavla Herdmana, který má v druhém čtvrtletí zapsáno '*dostal se za brannýho*' jako vysvětlení, proč podružskou sbírku již neplatil.

121 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/47, Matěj Heřman, žadatel o místo branného uvádí, že '*... již skrze mnohá léta já s manželkou všelijaké těžkosti a skrze mého Boha přípuštěnou na mně nemocí, ano mnoho funusů skrze smrt spočívajících v Pánu dítek mých 8 funusů jsem vypravil. Kdežto já v tento obtížnej čas více již k tomu způsobnej nejsem, bych tak jako kdy prve v řemesle mém pracovati mohl*'.

122 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/66. Jan Deustch vyhořel a pro dlouhou službu branného se již necítil schopen pokračovat v někdejší řemesle, aby uživil rodinu.

123 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/108, rejstřík (konsignace) vydání purkmistrů na posly a almužny, 1740; Tamtéž, kt. 103, sig. 1768, registra almužen a výdajů na posly placené purkmistry, 1768; Obdobnou strukturu zachovávaly i (čtyřtýdenní) pukrmistrovské účty viz Tamtéž, kt. 63, sig. 63/60, soupis výdajů na posly a almužny za purkmistra Matěje Drtinky, nedat. [1. pol. 18. stol.].

124 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/32-36, měsíční peněžité cedule, 1749 (II., III., VII., IX., X.).

125 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/66, žádost J. Deütsche, nedat. [1. pol. 18. stol.].

pokutu 9 kr za to, že nevybíral důsledně mýto ve svěšené bráně '*... auß Händ[en] Thorhütter wegen übergangener mauthemfangen 9x*'.¹²⁶

Branní podléhali především primasovi (a hospodářskému řediteli v jedné osobě) a konšelovi, který aktuálně vykonával úřad purkmistra. Sloužili jako jejich "prodloužená ruka". Dokládá to například zmínka v žádosti rychtářů šosovních vesnic, kteří usilovali o propuštění ze svých nezáviděníhodných rychtářských povinností '*... tehdy on [primas a direktor] ... mocí svou skrze branného propustiti poručí*'.¹²⁷ O blízkosti poselské činnosti branných úřadujícímu purkmistru svědčí nejen sama registra (viz rozbor), ale i ojedinělé zmínky v nich '*... dahin mit einem Zett[el] von Burgermeister ambt*'.¹²⁸

Jejich pracovní náplň kolísala a podléhala okamžitým potřebám obce. Mimo hlavní strážné funkce při branách je z podstatné části zaměstnávala i příležitostná poselská služba placená "úkolově" od počtu a délky poselství.¹²⁹ Této jejich "vedlejší" náplni práce bude ještě věnována patřičná pozornost v jádru práce, zde postačí konstatovat, že zdejší branní chodili s poselstvími a jako místní informátoři přinejmenším od počátku 17. století, patrně však ještě déle.¹³⁰

Jak ukazuje společná žádost branných z roku 1734 o přiznání platu za zvonění (i místo radního sluhy), zvonili po celý rok na zvon umístěný v radniční věži. '*Mnohovzácnému magistrátu, v dobrotivé paměti pozůstávati bude, kterak tak od adventního zvonění na rathauze servusovi jistý plat daný a z důchodu obecního placený byl, kterážto zvonění my nyní netoliko Adventu, nýbrž celý čas jiný skrze pár let vykonáváme, a ještě dosavade toho nejmenšího platu jsme nedostali ...*'.¹³¹ Zda zdejší branní zvonili i na jiné zvony ve městě, prameny nedokládá-

126 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/32-36, měsíční peněžité cedule, 1749 (II., III., VII., IX., X.).

127 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/59, rychtáři šosovních vesnic žádají o propuštění z funkcí rychtářů, 1740. Primátor a hospodářský ředitel města to má '*naříditi skrze branné*'.

128 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství šindelářského branného, 1768; Na blízkost purkmistru ukazuje krom jiného zejména roční období, po které se do poselských register branných zapisovaly vykonané cesty. Písemnosti vznikající v okruhu primátora se v roce 1768 vedly pouze na období $\frac{3}{4}$ roku.

129 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného Tobiasa Puschmanna, 1739; Tamtéž, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740; Tamtéž, sig. 99/42, registra poselství horního branného Matěje Heřmana, 1740; Tamtéž, kt. 103, sig. 1768, registra poselství dolního, horního a šindelářského branného (tři samostatná registra), 1768.

130 Jedním z nejstarších dokladů, který jednoznačně identifikuje branné v roli zdejších poslů, je berní rejstřík nočního šacuňku provedeného dne 25. ledna 1637, který uvádí vydání na doručení zpráv brannými. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 61, sig. 61/16, berní rejstřík (registra šacuňku v času nočním na 4 kompanie jízdy), 1637.

131 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/50, společná žádost královédvorských branných o přiznání platu za zvonění, 1734.

jí, ale ani nevylučují, neboť městské počty hovoří lakonicky o zvonících, případně o platu za zvonění. Zdá se mi to ale pravděpodobné.

Několika dochovanými účty je doloženo, že až do roku 1711 vybírali čtyři dvorští sousedé a všichni tři branní clo v městských branách. Za tuto práci dostávali 4 kr a 3 d, při počítání a odvádění peněz ještě na pivo '*Vydání při jarmarcích ... 4 sousedům, co clo při branách vybírali ... 3 branným po 4x 3d ... [všem] za truňk piva při vysazování vybraných peněz*'.¹³² Proč již tuto částku nadále nepobírali a jak se výběr cla při jarmarcích zajišťoval, není za dosavadního stavu výzkumu jasné.

Příležitostně se strážci bran zapojovali také do příprav městských slavností, jako například roku 1743, kdy město oslavovalo vítězství císařských vojsk u Prahy. Městská garda tehdy stála ve '*zbrani v parádě*' a střelci, jistý Josef Šíp a šindelářský branný zajišťovali obsluhu moždířů (slavnostní děla) přivezených z (Horního) Maršova, zvoníci (tj. patrně ostatní branní a jiné osoby) zvonili a místní muzikanti hráli.¹³³ Mimo to, jak ještě ukáží analýzy jednotlivých register, zabývali se zdejší branní i mnoha jinými příležitostnými činnostmi, jako dohled na robotníky, pomocné práce řemeslníkům atp.

Na nízké postavení branných v systému městské správy ukazuje peněžité a naturální ohodnocení jejich práce, které se pohybovalo na spodní hranici pravidelně placených zaměstnanců města. Za hlavní strážní službu při městských branách dostával každý z branných 1 zl 10 kr měsíčně. K této pravidelné sumě si přivydělával nošením poselství a dalšími příležitostnými pracemi částku kolem několika desítek krejcarů měsíčně (viz pozdější analýzy). Deputáty branných nejsou zcela přesně známy, dílčí účetní podklady však hovoří pouze o jednom sáhu deputátního dřeva pro každého branného.¹³⁴ Branní nepatřili do okruhu osob, pro které se každoročně pekla na náklad obce vánočka (*zemličky spečené k Štědrému večeru*). Sváteční pečivo tak symbolicky vymezilo osoby, které se nacházely na společenském řebříčku malého městečka výše než branní. Vánočku obdrželi: krajský sekretář, diákon,¹³⁵ děkan (*páter*),

132 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/6, hlavní peněžítý počet, 1711.

133 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/11, hlavní peněžítý počet, 1743.

134 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 87, sig. 87/13, měsíční purkrabská a sklepní cedule Sylvárovskeho dvora, 1732 (X.). Cedule uvádí roční deputáty kantorovi a varhaníkovi 12 sáhů dřeva, povozníkovi a poslu práva 12 sáhů a třem branným po 1 sáhu dřeva.

135 Diákon, jinak jáhen, je duchovní osoba s nižším než kněžským svěcením, která může křtít a kázat. Viz Jiří KRAUS (ed.), *Nový akademický slovník cizích slov*, s. 426, heslo diákon: Diákon je pomocníkem kněze, vykonává většinou charitativní a administrativní služby.

královský rychtář, primas a direktor, deset radních, syndik, důchodní, čtyři obecní starší, radní sluha (*servus*) a polesný.¹³⁶

Velice málo je známo o hmotném zázemí branných. Královédvorská kniha kšaftů neuvádí ani jediný testament natož pozůstalostní inventář branných, které známe z pramenů poloviny 18. století jménem (Jiří Brdička, Matěj Heřman, Tobias Puschmann).¹³⁷ Nezachycují je ani kniha trhových smluv¹³⁸ a gruntovní kniha šosovních a poddanských vsí.¹³⁹ Záznamy městských počtů o příjmech z nájmu světniček ve věžích nad městskými branami naznačují, že v nich zdejší branní nepřebývali. Uvádí-li počty jména nájemců, nejedná se o branné. Zároveň uvádějí, pokud v některé ze světniček přebývá některý ze zaměstnanců města a tím je krácen příjem města '*... z brány dolení neplatí se nic v které zůstává poklasnej*'.¹⁴⁰ Strážci bran patrně obývali některé z nuzných stavení v jejich blízkosti. Toto řešení podporuje i stavební provedení zdejších bran, které nemělo v zemi obvyklou podobu branských věží s průjezdem v přízemí, ale pro české prostředí dosti atypickou formu věže a k jejímu boku připojeného čtvercového tělesa vlastní brány (podrobněji se fyzické podobě městských hradeb a bran věnuje následující kapitola).¹⁴¹ Branní tak byli (v době míru) na nájemnících věžních světniček v podstatě nezávislí.

136 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 82, sig. 82/87, výkaz (konsignace) vánoček upečených k Štědrému večeru, 1742.

137 SOKA Trutnov, AM DK, kn. 61, kniha kšaftů (1728-1808).

138 SOKA Trutnov, AM DK, kn. 19, kniha trhových smluv (1712-1741). Nejistou spojitost naznačují některé zápisy osob se shodným příjmením. Např. fol. 476r: Wentzel Deutsch kupuje od Roziny Gollové obydlí (*Wohngebaude*) při Dolní bráně (1736); fol. 478v: Jan Heřman kupuje příbytek za hoření branou od Josefa Petery (1738).

139 SOKA Trutnov, AM DK, kn. 47, (Stará) gruntovní kniha pro Verdek, Lipnici, Nové Lesy, Filířovice, Podstráň a Záboří (1599-1733).

140 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/10, peněžítý roční počet, 1737.

141 Národní památkový ústav, generální ředitelství (dále NPU), Sbíрка písemné a grafické dokumentace, sig. PPOP-996-5-577, Anonym [pobočník plukovníka de Bohna], plán opevnění města Dvora Králové n. L. (*PLAN von Königshoff*), [leden 1743]. Grafické měřítko, perokresba. (černobílá kopie kolorovaného plánu, který se nachází ve Vídni v Österreichisches Staatsarchiv, oddělení Kriegsarchiv (dále OESTA-KA); Vladislav RAZÍM, *Městské opevnění*, s. 577-589.

1.7 KRAJINA KRÁLOVÉDVORSKA A JEJÍ KOMUNIKAČNÍ MOŽNOSTI

Abychom pochopili některé kroky zdejších poslů, seznámme se také s krajinou, v jaké se pohybovali a kde svoji nelehkou poselskou činnost vykonávali. Dvůr Králové nad Labem se nachází v severovýchodních Čechách na horním toku řeky Labe v nadmořské výšce přibližně 300 m nad mořem. V jeho bezprostředním okolí, říkejme mu jednoduše Královédvorskou, počíná se poměrně dramatická krajina Krkonošského podhůří otevírat a zplošťovat, aby před Jarměřem přešla do klidné a pozvolné krajiny počínající Polabské nížiny. Řeka Labe, která teprve na dohled od města překonává sevření svahů pod Krkonošemi, zde zpomaluje, počíná meandrovat a jako stříbrná pentle zdobící historické jádro Dvora Králové se line středem prostorné zelené nivy. Široké údolí, na jehož dně město leží, je orientováno od severozápadu k jihovýchodu a po okrajích velmi výrazně vymezeno Kocléřovským hřbetem ze severu a rovnoběžným Zvičinským hřbetem ze strany jižní. Mohutný Kocléřovský hřbet je značně kamenitý a porostlý z velké části velmi rozlehlým lesním komplexem zvaným Království (podle centrální části lesa rezervovaného pro potřeby věčně hladových kutnohorských dolů). K řece sestupuje dlouhým a táhlým klesáním. Oproti němu se Zvičinský hřbet na jihu zvedá velmi zprudka, téměř skokově podél několikakilometrové tektonické poruchy a spolu s řekou tvoří obrovitou hradbu krytou vodním příkopem.¹⁴² Tento zlom obnažil stěny a další skalní útvary z vysoce kvalitního pískovce, který se zde těžil v několika lomech. Ze zdejšího pískovce vytvořil sochař Matyáš Bernard Braun svá mistrovská umělecká díla v blízkých kukských lázních a přímo na skalních výstupech uskutečnil v areálu Nového lesa unikátní sochařsko-krajinářskou realizaci Betléma (1718-1732).

Středověké město Dvůr Králové zaujalo v krajině výhodnou polohu na ploché a nepříliš vysoké ostrožně mezi ohybem řeky Labe a Hartským potokem (lidově Kacbach). Svah k Labi ze západu i jihu je poměrně příkrý a přístup k městu z tohoto směru dříve znesnadňoval ještě mlýnský náhon, který tekl při samé patě svahu (dnes je zatrubněn). Na východní straně se terén od města svažoval podstatně mírněji k Hartskému potoku, který ač je spíš již malou říčkou,

¹⁴² Tento zalesněný hřbet výrazně převyšuje o 100 až 200 m protilehlý levý břeh svažující se svými poli a pastvinami velmi mírně k Labi. Z vojenského hlediska představuje Zvičinský hřbet obří 15 km dlouhý vodní příkop táhnoucí se od Zvičiny po Kuks. Ten, kdo ovládal hřbet, byl ve značné strategické výhodě a ovládal celé údolí. Vyjma sedla mezi Kocléřovským a Zvičinským hřbetem v prostoru Brusnického potoka, nemuselo se vojsko na pravém břehu obávat rozsáhlejší akce protivníka. Po dobu kdy by se nepřítel přibližoval k Labi, překonával jeho tok a stoupal do strmých stěn Zvičinského hřbetu, nacházel by se po palbou předstunutých jednotek a děl.

nemohl činit nepříteli vážnější překážku. Směrem k severu pokračuje šíje a po ní táhlé stoupání ostrožny, na jejímž dolním konci se středověké město rozkládalo. Nejzranitelnější pro město tedy byly útoky nepřítele vedené od východu nebo severu. Dokládá to zesílení obrany východní Hradištské brány předsunutím okrouhlého předbraní, které je zřetelně zachyceno ještě plánem městského opevnění z roku 1743.¹⁴³ Také zahrnutí farního kostela, patrně nejvýznamnější kamenné stavby ve středověkém Dvoře, do areálu uvnitř hradeb jasně podtrhuje důležitost obrany zranitelné šíje (analogickou situaci nalezneme ve Slaném).

Zmiňme se obecně i konkrétněji o městském opevnění, jehož branami, případně fortami (menší branky pro pěší) museli projít všichni, kteří město opouštěli nebo navštěvovali. Počet a rozmístění bran výrazně ovlivňovalo komunikační schéma v samotném městě i blízkém okolí, kam se od nich odvíjely vějíře cest.

Městské hradby oddělovaly dva odlišné světy – privilegovaný městský prostor a poddanský, převážně zemědělský venkov.¹⁴⁴ Samozřejmě v 18. století, kdy již zástavba města "přetékala" do předměstí, to platí spíše jen v symbolické rovině. Privilegované postavení měst obeknaných hradbami se také odráží v obrazových polích městských pečeti a městské heraldice. Pečetní znamení Dvora Králové, jehož ústředním motivem je brána sevřená dvěma věžemi, není výjimkou. Brány bývaly silně opevněny a na noc zamykány. V branských věžích bývaly šatlavy, zbrojnice i příbytky branných a jiných služebníků města, kteří odsud viděli mnohem dále a více než ostatní obyvatelé města. Za přelézání hradeb a podlézání mříží se velmi tvrdě trestalo. Obecně platí, že veškeré zločiny spáchané v prostoru brány, byly posuzovány s vyšší tvrdostí.¹⁴⁵

Kamenné hradby chránily Dvůr Králové již od počátku 14. století a po celém obvodu je doplňoval příkop a zemní val. Oválnou linii hradeb narušovalo výrazněji pouze vybočení městské fortifikace v prostoru farního kostela. Plocha vymezená tímto kamenným opevněním (cca 6,5 ha) řadila Dvůr k nejmenším městům královského založení u nás. Jeho nevelká zástavba se soustředila podél lichoběžníkového náměstí a šestice ulic, které z něho směřovaly k čtyřem městským branám, fortám, případně i dalším alternativním vstupům do města. Jejich počet postupem doby a ústupem pevnostní funkce městských hradeb narůstal.¹⁴⁶

143 NPÚ, Sbirka písemné a grafické dokumentace, sig. PPOP-996-5-577, Anonym [pobočník plukovníka de Bohna], plán opevnění města Dvora Králové n. L. (*PLAN von Königshoff*), [leden 1743].

144 Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998, s.160-161. Hradby neznačily město bezvýhradně, existovala města bez hradeb i opevněné vsi.

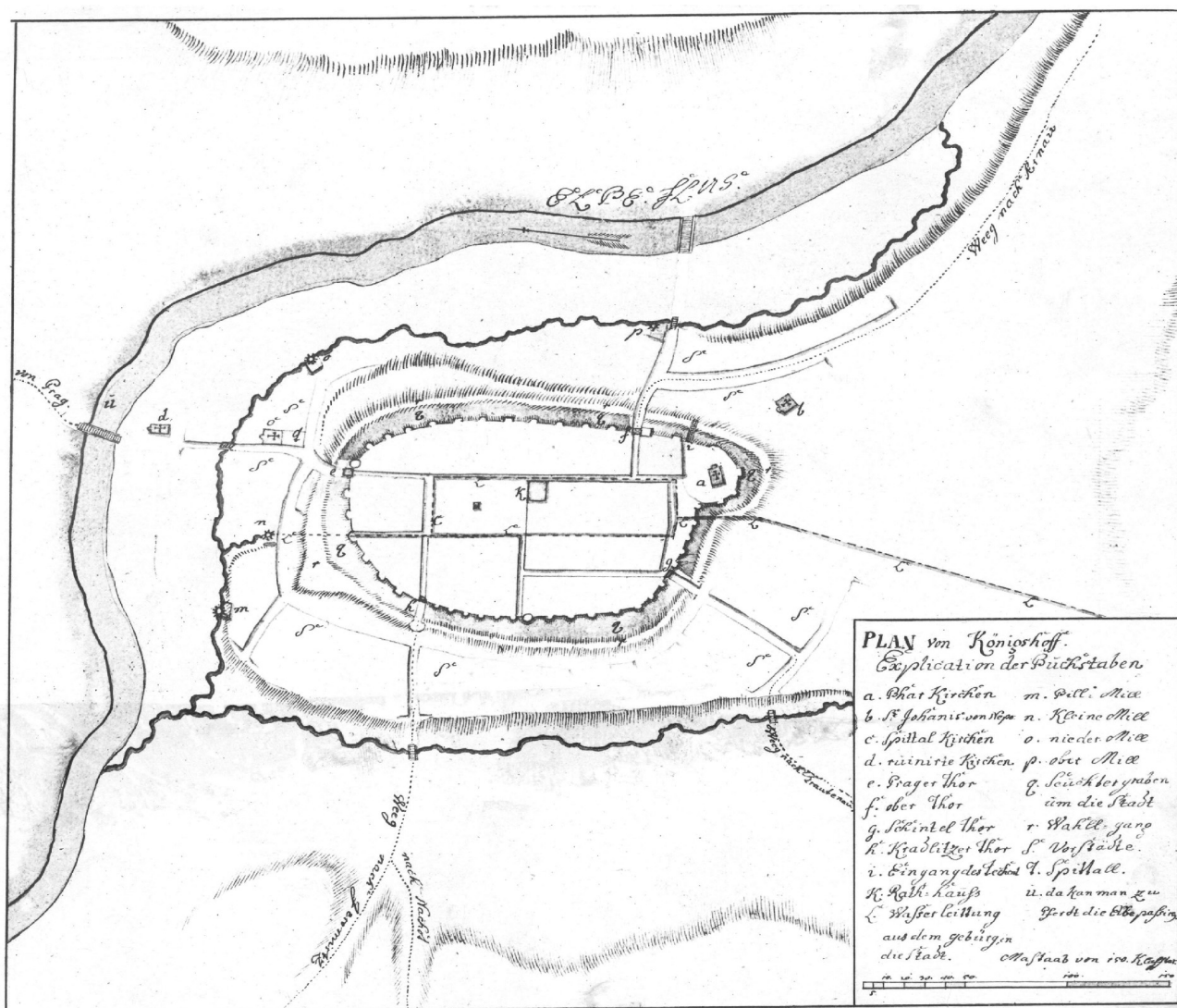
145 František HOFFMANN, *České město*, s. 216-217.

146 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 28, sig. 28/2, 28/10, 28/11, 28/16, zákazy probourávání hradeb podkomořím, 1785.

Velmi důležitou otázku všedního života středověkého města představovalo také zásobování obyvatel i jejich domácích zvířat pitnou vodou. Ještě naléhavější se tento problém jevil v dobách ohrožení nepřitelem, požáry či suchy. Dostatek vody zajišťoval mocný Hartský potok, z něhož část vody odváděli obyvatelé Dvora patrně dřevěnými žlaby do města po úbočí ostrožny, která od severu klesala k městu. Uvnitř areálu města tekla voda otevřenými i krytými kamennými žlaby, tzv. městskými potoky, které napájely soustavu několika haltýřů¹⁴⁷ na náměstí i v přilehlých ulicích. Haltýře jímaly protékající pitnou vodu a sloužily i k uchovávání čerstvých ryb a potravin.¹⁴⁸ Přebytečná voda odtékala patrně oběma ulicemi, které vedly z náměstí k jihu a plnila podlouhlý rybník pod jižní částí hradeb (plán roku 1743 zachycuje odvod vody pouze východní z uliček, podrobnější plán roku 1820 oběma uličkami). Voda rybníka poháněla vodní kola nevelkého Pilského mlýna, tedy pily.

147 Haltýře jsou nevelké cisterny na vodu, zpravidla roubené dřevěné konstrukce.

148 O tom, kdy zdejší haltýře vznikly, by měly vypovědět výsledky rozsáhlého archeologického výzkumu, který se na ploše náměstí a přilehlých ulic uskutečnil v letech 2009- 2011. Ty jsem však v době psaní této práce neměl k dispozici. Očitým pozorováním odkrytých archeologických situací jsem však jasně viděl konstrukce kamenných žlabů, tedy oněch "městských potoků". Průzkum haltýřů v podobné menší městské lokalitě lze přiblížit alespoň formou analogie se severočeským Českým Dubem. Viz Jan PROSTŘEDNÍK, *Příspěvek k poznání haltýřů v historickém jádru Českého Dubu*. in: ZČRP, 18, Semily 2005, s. 213-236; Královédvorské hlavní peněžité účty a jejich podklady hovoří na různých místech o lámání kamene na dláždění městských potoků i dodávkách dřeva na opravu dvanácti haltýřů ještě v průběhu 18. století.

Obr. 2. Plán opevnění města Dvora Králové nad Labem (leden 1743).¹⁴⁹

Vedle každé zdejší brány se nacházela věž, která posilovala její obranu. Na severu to byla Šindelářská brána s dosud stojící válcovou věží po levici¹⁵⁰, na východě pěší fortna vedoucí jen do příkopu a Hradištská brána s předbraním a zprava k ní přiléhající věží vybavenou dvěma ochozy. Na jihu Dolní brána a na severozápadě před farním kostelem Horní brána, obě s věžemi po levici. Až na hranolovou věž Horní brány měly všechny ostatní válcovou podobu. Atypické a v Čechách spíše ojedinělé je stavební řešení zdejších bran. Nejednalo se o nejrozšířenější věžovité brány, ani v západní Evropě oblíbené dvojvěží svírající bránu mezi sebou, ale

149 NPÚ, Sběrka písemné a grafické dokumentace, sig. PPOP-996-5-577, Anonym [pobočník plukovníka de Bohna], plán opevnění města Dvora Králové n. L. (*PLAN von Königshoff*), [leden 1743].

150 Popis umístění věží vychází z pozice pozorovatele vně městských hradeb.

redukovanou podobu jedné věže s těsně nasedajícím otvorem brány. Neběžné je i řešení Hradištské věže, která měla dva ochozy nad sebou, což odkazuje spíše k hradní architektuře. Linii hradby mezi jednotlivými branami zesilovaly okrouhlé a hranolové hradební bašty bez střílen otevřené na vnitřní straně.¹⁵¹ O stavební podobě vlastních bran mnoho nevíme, žádná z nich se až na nepatrné zbytky nezachovala. Z nejstaršího plánu města je zřejmé, že Hradištské bráně předcházela okrouhlá barbakán s úzkým hrdlem a všechny městské brány měly podobu nekryté místnosti s dvěma průchody.¹⁵²

Dochovaný hospodářský inventář movitého vybavení obecních budov z roku 1768 nás informuje o základním vybavení zdejších bran (pramen nerozlišuje vlastní bránu a věž). Předně Hradištskou bránu nazývá inventář prostě věží (*Thurm*) a odlišuje ji tak od ostatních městských bran (*Thor*), případně branských světniček (*Thorhauß*). Zjevně její umístění na zranitelné východních straně města, zesílení opevnění barbakánem i provedení se dvěma ochozy nad sebou odkazuje na její výsadní postavení v obraně města. Jedině tuto bránu nestrážil branný, ale s jistou dávkou pravděpodobnosti sem můžeme umístit pověžného a snad i výběřčího cla.

Ve věžích a branách uvádí hospodářský inventář k roku 1768¹⁵³ následující vybavení:

V Hradištské věži (*Auf dem Thurm*): železný měděnc, ¹⁵⁴ kachlová kamna, provaz na vytahování vody, stoleček, 2 okna, dveře s klikami a závěsy, dveře bez kliky a lavice.¹⁵⁵

V Dolní bráně (*Nieder Thor*): železný měděnc, kachlová kamna s rourou, štítové (záklopní?) prkno, 3 okna, 3 dveře se závěsy, železný bodec na led a zámek k městské bráně.¹⁵⁶

V Šindelářské bráně (*Schindl Thorhauß*): železný měděnc, kachlová kamna, závěsný stůl, 3 okna, 3 dveře se závěsy a 2 zámky k městské bráně.¹⁵⁷

151 Žádná se nedochovala v původní výši, ale z dochovaných torz se zdá, že příliš nepřesahovaly výšku ochozu navazující hradby. S výškou se kónicky zužovaly, byly mělké, neexistovaly v nich patra ani střílny, proto by bylo vhodnější mluvit o nich spíše jako o baštách než hradebních věžích. Viz Vladislav RAZÍM, *Městské opevnění*, s. 577-589.

152 NPÚ, Sbirka písemné a grafické dokumentace, sig. PPOP-996-5-577, Anonym [pobočník plukovníka de Bohna], plán opevnění města Dvora Králové n. L. (*PLAN von Königshoff*), [leden 1743].

153 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hospodářský inventář movitého vybavení obecních budov, 1768.

154 Měděnc či kamnovec je větší železná nádoba osazená do kachlových kamen, která sloužila k ohřevu vody.

155 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hospodářský inventář movitého vybavení obecních budov, 1768; *Auf Dem Thurm: Eyßerner offen Topf, Kachl offen, Seil zum Wasser ziehen, Tieschel, Fenster 2, Thieren mit Klincken und bänder, deto ohne Klincken, Bäncke*.

156 Tamtéž, *Jn Nieder Thor: Eyßerner offen Topf, offen Röhr, Kachl offen, Schießl Bräth, 3 Fenster, 3 Thüren mit Bänder, Eyßerner Eyß Stecher, Schloß zum Stadt Thor*.

157 Tamtéž, *Jn Schindl Thorhauß: Eyßerner offentopf, Kachel offen, Anhäng Tischel, 3 Fenster, 3 Thüren mit Bändern, Schlößer zum Stadt Thor*.

V Horní bráně (*Ober Thor Hauß*): kachlová kamna, železný měděnc, 3 okna, 3 dveře se závěsy.¹⁵⁸

Velmi zajímavé je, že zámky k městským branám se nacházely pouze na Dolní a Šindelářské bráně. Jinak je vybavení vcelku jednotvárné, základ mu tvoří kachlová kamna s tzv. měděncem na ohřev vody, několik oken a dveří.

Pro úplnost doplníme, že čtyřmi městskými branami výčet možných vstupů do města nekončí. V linii hradby mezi Šindelářskou a Hradištskou branou se na konci severní z uliček vedoucích z náměstí k východu nacházela již jednou zmíněná fortna vedoucí pouze do příkopu kolem města. Další fortna se předpokládá na konci prostorné ulice rovnoběžné s ulicí k Dolní bráně, ale dokládá ji až plán z roku 1820. Jí se odváděla přebytečná voda z východní větve městských potoků ven z města. Plán v ulici uvádí vodoteč, cestu a jednoduchou branku v městské zdi, na kterou navazuje mostek vedoucí přes podlouhlý rybník.¹⁵⁹ Fortny pro pěší měly nejspíše podobu prostého otvoru v hradbě, který zabezpečovaly masivní dřevěné dveře. Využití fortén ke vstupu do města tak podmiňovalo otevření branky osobou z vnitřku opevněného města. Na severu města, v prostoru mezi opevněným areálem farního kostela a Šindelářskou branou, procházela voda přiváděná do městských potoků nejspíše jen jednoduchým účelovým otvorem skrze hradební zeď. Protože se jednalo o nejhroženější severní část městského opevnění, nenacházel se zde nejspíš žádný vstup pro pěší jako v místech, kde voda město opouštěla. Posledním z alternativních vstupů do města je děkanova dřevěná lávka zobrazená na plánu opevnění města z roku 1743. Překonávala příkop a spojovala korunu zemního valu s prostranstvím mezi farním kostelem a děkanstvím v severovýchodním výběžku města.¹⁶⁰ Zdá se pravděpodobné, že lávka vedla k děkanské zahradě za hradbami, neboť v blízkosti kostela sv. Jana Křtitele přiléhala hradební linie těsně k zástavbě a tyto stísněné poměry neskýtaly dostatek místa pro důstojnou zahradu.

Z dosavadního výzkumu není jasné, zda tyto pěší vstupy užívaly široké vrstvy obyvatelstva, zaměstnanci obce (údržba vodotečí) či jen soukromé osoby (děkanova lávka). Při cestách vycházejících z městských bran vyrostla postupem doby stejnojmenná předměstí. Do sou-

158 Tamtéž, *Jm Ober Thor Hauß: Kachel offen, Eyßerner offen Topf, 3 Fenster, 3 Thüren mit Bändern*.

159 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 67, sig. 67/68, anonym, plán jihozápadní části města (*Ein Theil der Stadt Königshof*), 1820. Rukopisný, kolorovaný. Tvar rybníka nápadně kopíruje průběh zemního valu. Možná v jeho místech býval srpek druhého příkopu.

160 NPÚ, Sbirka písemné a grafické dokumentace, sig. PPOP-996-5-577, Anonym [pobočník plukovníka de Bohna], plán opevnění města Dvora Králové n. L. (*PLAN von Königshoff*), [leden 1743].

časnosti se z celé městské fortifikace dochovaly jen cenná torza. Brány, větší část linie hradby a příkopu došly k zániku v průběhu 19. století.¹⁶¹

Obr. 3. Výřez z plánu jihozápadní části centra Dvora Králové nad Labem (1820). Na jižně orientovaném plánu jsou zachyceny konce obou uliček, které směřovaly z náměstí k jihu a odváděly do rybníka pod hradbami přebytečné vody tzv. městských potoků. Vpravo je dobře patrné čtvercové těleso Dolní brány a půdorys věže. Vlevo je patrné ostění uzavřené fortny v druhé jižní ulici a navazující most přes rybník.¹⁶²

¹⁶¹ Dosud stojí Šindelářská věž s částí přilehlé hradby, úsek hradby s cimbuřím v blízkosti děkanského kostela sv. Jana Křtitele i některé další úseky po obvodu někdejšího středověkého města. Historická cena zdejšího opevnění spočívá především v tom, že se od středověku nijak zásadně nepřestavovalo a obsahuje některé stavební prvky a řešení, které jsou vzácné nebo atypické (průběh hradby u kostela, řešení bran vedle věží, Hradišťská věž se dvěma ochozy). Viz Vladislav RAZÍM, *Městské opevnění*, s. 577-589.; Autor se věnoval roli církevních staveb v rámci městských fortifikací ještě na příkladech dalších českých lokalit viz Vladislav RAZÍM, *Sakrální stavby v systému obrany středověkých měst*. in: *Archaeologia historica*, 21, 1996, s. 151-166. Ke Dvoru Králové zejm. s. 156-157. Populárněji dosavadní vědomosti shrnul Pavel JANOUŠEK, *Opevnění našeho města očima historie*. in: *Vlastivědné čtení o našem městě i jeho okolí*, č. 9, Dvůr Králové n. L. 2005, s. 19-21.

¹⁶² SOKA Trutnov, AM DK, kt. 67, sig. 67/68, anonym, plán jihozápadní části města (*Ein Theil der Stadt Königinnhof*), 1820.

Při třech ze čtyř městských bran konali pořádkovou službu branní, kteří je jako příležitostní poslové často opouštěli, aby vyřizovali poselství v blízkém i vzdálenějším okolí. O tom, jak vypadalo zajištění bran v jejich nepřítomnosti, prameny mlčí. Navíc se mimo silně opevněných bran nacházely v linii hradební zdi i další příležitostné vstupy pro pěší a účelové otvory. Jimi mohly do města vstoupit pěší osoby, případně těchto slabin mohl zneužít nepřítel při dobývání města. Hradby tak nemůžeme vnímat jako nepřekonatelnou překážku. I kdyby cizí osoba pronikla do města některou z městských bran či jiným alternativním vstupem, utajit její přítomnost na malém městě, kde se všichni osobně znali, bylo takřka nemožné. Přes uvedené vstupní alternativy je třeba pro celé 18. století vnímat Šindelářskou, Hradištskou, Dolní a Horní bránu jako komunikační uzly spojující město s okolím, role jiných vstupů je nejvýše doplňovala, ale určitě nenahrazovala.

V jakém stavu se nacházelo městského opevnění v době, kdy jimi procházeli branní a jiní poslové ve sledovaných letech 1740 a 1768?

V polovině 18. století sice již středověké opevnění města zdaleka neodpovídalo požadkům soudobého vedení války, přesto nadále plnilo svoji funkci. Doby, kdy měšťané začali svévolně prorážet v hradbách četné otvory a spojovat dosud oddělené světy před a za branami, měly přijít až za několik desítek let.¹⁶³ Velmi věrný obrázek o možnostech obrany města a stavu jeho opevnění uvádí zpráva ženijního plukovníka Paula Ferdinanda de Bohna o průzkumu hraničních měst a hranice proti Kladsku, Slezsku a Sasku ze zimy 1742-1743 (*Recognoscirungs Rapport de A[nn]o 1743. Der Bömischen Granitz*). Zpráva adresovaná dvorské válečné radě se dosud nachází ve vídeňském Kriegsarchivu.¹⁶⁴ Plukovník de Bohn se svým pobočníkem (*Conducteur*) obhlédli v zimních měsících zasněžené opevnění několika důležitých měst ve vnitrozemí (Nymburk, Hradec Králové, Pardubice) i pás měst a městeček sahající podél hranice s Kladskem, Slezskem a Saskem od Králíků až po Žatec.

Vojenské posláni jejich pozorovatelské mise určovalo, čeho si v navštívených lokalitách všímali, co zmiňovali ve zprávě o své cestě a co zakreslovali do přiložených plánů. Zkoumali aktuální stav městských opevnění, možnosti jeho úprav, vojenské hodnoty okolní krajiny (pře-

163 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 28, sig. 28/2, 28/10, 28/11, 28/16, zákazy probourávání hradeb podkomořím, 1785.

164 OESTA-KA, fond Landesbeschreibungen K, sig. KVIIc9F, Zpráva plukovníka de Bohna o průzkumu hraničních měst proti Kladsku, Slezsku a Sasku, 1743. Zpráva se dochovala ve dvou vyhotoveních. Prvním je neustránovaný korigovaný koncept s názvem '*Rapport An Einem Höchl[öblichen] kriegs Rath wegen der Recognoscierung der Böh[m]ischen gräntz-Städte*'. Druhým je čistopis zprávy obohacený o popis vlastní hranice pod názvem '*Recognoscirungs Rapport de A[nn]o 1743. Der Bömischen Granitz*'. Popis měst čítá 47 stran, index lokalit a popis vlastní hranice o rozsahu 13 stran.

devším blízké dominantní kopce) i zásobování lokality vodou. Účel celé akce spočíval ve vytípnování vhodných míst pro stavbu pevností. Nedílnou součástí zprávy tvořily kolorované rukopisné plány významnějších lokalit, na které je v textu mnohdy odkazováno. I přes stížnosti vojáků na sněhovou pokrývku, která znemožňovala průzkum a posouzení všech detailů navštívených opevnění, jsou schematické plány poměrně přesné.

Dne 5. ledna 1743, kdy de Bohn zkoumal hluboce zaříznuté labské údolí mezi Hostinným a Vrchlabím, vyslal svého pobočníka na průzkum Dvora Králové. Patrně de Bohn nepřikládal hlouběji ve vnitrozemí položenému Dvoru příliš velkou váhu, když jej osobně nenavštívil a spokojil se s vysláním pobočníka. Za pobočnickova pobytu ve Dvoře provedl rekonoskaci terénu na linii Hostinné – Vrchlabí – Hostinné – Nová Paka – Jičín. Když se 8. ledna oba muži setkali v Jičíně, pobočník dovezl plán a podal zprávu o městě:

Dvůr Králové je malé královské město na vyvýšené plošině, které je obehnané špatnou hradbou s mnoha flankovacími (tj. z linie hradby vystouplými) oblými věžemi, hlubokým příkopem a vysokým, ale úzkým zemním valem. Vně opevnění se nacházejí předměstí, která jsou větší a lépe vystavěná než město samo. Opevněné město i jeho předměstí obklopují ze tří stran dva malé potoky. Prvním je mlýnský náhon a druhým potok pramenící v rozlehlém lese Království nad městem. S větším odstupem obklopuje město ze dvou stran i řeka Labe, která se zde dá na různých místech přejet (koněm). Kvůli okolním výšinám se zde (z vojenského hlediska) nedá dělat nic více než ztížit přístup k městu. Může se napustit příkop vodou, a ve starém valu, který je na vnější straně velmi vysoký a strmý, zřít předprseň (*Brustwehr*). De Bohnův pobočník si kromě příkrovu sněhu znesnadňujícího průzkum stěžoval také na to, že zde našel jen málo lidí, kteří by mu podali o opevnění patřičnou zprávu.¹⁶⁵ Kdo ví, kde se v tuto

165 Tamtéž, čístopis zprávy plukovníka de Bohna, 1743. Transliterace části zprávy týkající se Dvora Králové: [s. 35:] '... Den 8ten [Januar] kame der Conducteur von Königshoff nach Gitschin zuruck, Lauth deßen relation und mitgebrachten Plans ist Königshoff [s. 36:] eine kleine König[liche] Stadt, die auf einem erhabenen terrain stehet, und mit einer schlechten, von vielen runden Thürmen flanquirten Mauer geschlossen ist. Außen herum ist ein tieffer graben, und vor selben ein Hoher erdener Wall, der aber sehr schmalrund herum; Außen hat es Vorstädte, die größer und beßer gebaut sind, als die Stadt selbst. Diese so wol, als die Vorstädte sind an 3. Seiten von Zwey kleinen Bächen umgeben, der eine ist ein, von der Elbe sich absondernder Mühlbach, der andere entspringt in dem große, ohnweith Königshoff liegenden Königreicher Wald, und nach deme er den Mühlbach zu sichgenommen, fällt er in die Elbe, die auch, aber weiter hinaus, die Stadt auf 2. Seiten umringet. Die Elbe kan hier herum an unterschiedenen Orten durch gerichten werden. Man kan aus diesem Orte wegen derer umliegenden Anhöhe nichts machen; wolte man ihn aber wieder einen Anlauff beßer versehern, könnte man den Graben mit Maßer aus der Waßerleitung fillen, und in dem alten Wall, der aus wendig sehr hoch und scariret ist, eine Brustwehr einschneiden. Da aber alles jetzo mit Schnee bedecket ist, so ist sehr schwer, wie schon gedacht, von allen particularitaeten ein rechtes judicium zu fällen, Zumahlen, da man hier wenig Leute findet, die von demjenigen, woran man inctruirt zu seyn verlanget, eine behörige Nachricht zu geben wißen. Sonst ist auch zu bemercken, daß von Landsron bis Gitschin der Erdboden und die Felsenallenthalben roth, bey Gitschin hingegen find die Felsen graulich, und hart, wie eine Art Granit.'

chvíli nacházeli zdejší branní? To se nejspíš nikdy nedozvíme, patrně se někde v okolí města brodili sněhem, aby vyřídili svěřené poselství.

Znění de Bohnovy zprávy ověřuje a o další detaily obohacuje příslušná pasáž tzv. topografického popisu 62. sekce I. vojenského mapování (1763-1787). Ta Dvůr popisuje následovně:

Město leží na vrchu nad řekou Labem, je obeháno vysokými hradbami a hlubokým příkopem. Má čtyři brány, prostorné náměstí, ale velice úzké uličky. Převážná část domů je postavena ze dřeva. Z důvodu velkého množství bahna (*wegen denen vielen Morästen*) tvoří město i předměstí při mokřem počasí jednu velkou soutěsku (*Defilee*), kterou nelze obejít, ale musí se projít. Na začátku předměstí rozloženém při cestě k Jaroměři se nachází kostel se hřbitovem obehnaným chatrnou zdí z kamene. Pro ustavičné bahno vede odsud až na most přes Labe dřevěná lávka (*höltzener Fußsteeg*), která je 150 kroků dlouhá, avšak široká pouze pro jednoho muže.¹⁶⁶

Obě uvedené vojenské zprávy charakterizovaly Dvůr Králové jako neveliké, poměrně nevýstavné provinční město s převahou dřevěné zástavby. Jeho obranný systém i vnitřní komunikační schéma odpovídaly ještě středověké situaci a setrvaly víceméně funkční, avšak o efektivní obraně proti soudobé vojenské síle již nemůže být řeč.

Tím vnitřní město a jeho opevnění definitivně opustíme a rozhlédneme se po krajině v jeho okolí. Nejviditelněji se kroky lidí i zvířat otiskly do krajiny v podobě rozmanité sítě cest, jejichž fyzická podoba odpovídala aktuální intenzitě užívání jednotlivých tras. Přímou v terénu nebo na starých mapách tak nalzáme celou škálu spojnic od vzácných širokých silnic přes běžné cesty sjízděné vozem či v zimě saněmi až po chodníky a sotva znatelné pěšinami pro pěší, případně osamocené jezdce. Pominout nelze ani chůzi volnou krajinou, ale po té veškeré stopy zanikly prvním deštěm, který narovnal ušlapanou trávu...

K mému chápání cest pouze dodám, že je vnímám doslova jako živý organismus. Tak jako v krevním oběhu člověka nacházíme tepny, cévy i vlasečnice, které se všechny dokáží podle potřeb rozšiřovat, přestavovat a budovat nové podle potřeb oběhu krve, tak i cesty přímo odpovídají aktuální intenzitě jejich užívání v horizontu několika let. Se změnami ve společnosti se mění se i místa, způsoby a prostředky komunikace. Pokud poklesne zájem o uží-

¹⁶⁶ NA, fond Josefské vojenské mapování (1763-1787), mikrofilmové kopie vídeňských originálních topografických popisů, sekce 62, 1763-1787. Bližší datace je otázkou dalšího výzkumu. Není totiž bezpečně známo, zda dochovaný popis pochází z 60. let nebo z dob opravného mapování v letech 1781-1783.

vání některé cesty (vznikem jiné výhodnější spojení, část cesty zanikne např. stržením mostu velkou vodou, či třeba opuštěním sídliště ke kterému vedla...), pak počne dříve prostornou stezku pohlcovat okolní vegetace, stává se jednostopou stezkou pěších chodců nebo divokých zvířat, mnohdy zaroste úplně a zachová se pouze terénní profil. Česká krajina je plná zarostlých úvozových cest, mnohdy jde i o několik metrů hluboké příkopy, které spolu s vodní erozí vyhloubila okovaná kola vozů dávných formanů.

Jaký charakter měla dopravní síť v okolí Dvora Králové kolem poloviny 18. století?

Odpovědět se pokusí následující stručné řádky pomocí několika vybraných kartografických děl 18. století, které poměrně věrně zachycují širší region severovýchodních Čech. Na svou dobu obdivuhodná Müllerova mapa Čech z roku 1720¹⁶⁷ i pochodové mapy (*Marschroutenkarten*) z 1. poloviny 18. století¹⁶⁸ dokládají, že se Dvůr Králové nacházel mimo hlavní, tzv. povinné či zemské silnice (*Zwangstrassen, Landstrassen, Hauptstrassen*),¹⁶⁹ které mapy zachycují nejbližší na spojnici Jaroměř – Hajnice – Trutnov. Po povinných silnicích se přesouvala armáda a nuceně se jimi měly ubírat i naložené vozy obchodních formanů, aby neunikal státu zisk z výběru cla. Tyto povinné silnice předcházely budování zpevněných, tzv. císařských, silnic po francouzském vzoru.¹⁷⁰ Císařské silnice však dosáhly Podkrkonoší až v prvních desetiletích 19. století.¹⁷¹

Do té doby musíme předpokládat, že ani "lepší" ze zdejších silnic nedosahovaly příliš vysoké kvality a v krajině jejich pozici nefixovala pevná koruna vozovky a doprovodná alej, ale spíše "neuralgické body", kterými vozy prostě musely projet (mosty, brody, brány měst, zahlobené úvozy, průsmyky, ve skalách vyjeté koleje, průjezd daný vlastnickými vztahy atp.). Mimo tato místa se vlastní stezka mohla "pohybovat" po krajině. Princip se navlas podobá

167 HIU AV ČR, Mapová sbírka HIU AV ČR, sign.VII/4/A-2587, Johann Christoph MÜLLER, *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano ad-juncti*. Norimberg-Augšpurk, 1720. grafické měřítko [cca 1:132 000], sekce IX, X. © Historický ústav AV ČR. Dostupné na <<http://www.hiu.cas.cz>> [on-line].

168 NA, fond Mapová sbírka, inv. č. 2236, Johann GLOCKSPERGER, *Mappa der LandsStrassen von der Stadt Gitschin über Trautenau bis der Königshann an die Schlesische Granitz*, nedat. [po 1731]; Tamtéž, inv. č. 507/a, sig. AIV4/2, Georg Frantz KNITTEL, *Mappa der ausgemessenen strassen zur ein richtung der general Marsch route n.4.* [1713]. Na Knittelově mapě figuruje Dvůr Králové pouze v alternativní vojenské trase z Jičína přes Jaroměř do Kladska – v tomto netradičním směru to jinak než přes Dvůr snad ani nešlo; Základní informace k mapám viz František ROUBÍK, *Soupis map českých zemí (I)*. Praha 1951, s. 48.; Mapy zachycovaly ubytovací a stravovací možnosti podél cest pro potřeby armády při mírových i válečných přesunech jednotek. Viz Eva SEMOTANOVÁ, *Kartografie v hospodářském vývoji českých zemí v 19. a na počátku 20. století*. Praha 1993, s. 16-17.

169 Patenty z let 1737, 1751, 1756 a 1760 stanovily 25 těchto tzv. povinných či zemských silnic především pro potřeby armády a jako nucené trasy obchodníků.

170 Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*. Praha 2002, s. 170-172.

171 Kolektiv, *Historický atlas měst měst České republiky*. č. 12 Trutnov, Praha 2004, s. 5.

situaci polních cest na současném venkově, kdy z rozbahněných kolejí vyjíždí vozy na sušší trávu a po nějaké době je pozorovatelný vějíř vyjetých kolejí vedle sebe. Uvědomme si ještě, že naprostá většina řečeného platí především pro vozovou dopravu, která je proti chůzi pěších výrazně náročnější na stav cest, sklon terénu, vybavení zájezdních hostinců podél cest atp. Fiskální zájmy měst (právo nuceného skladu, mýta), vrchností (mýta) i státu (clo, prosperita země) se snažily (ne vždy úspěšně) určovat obchodníkům a formanům trasy, kterými mají jet. Pěších osob se taková omezení volby cest v naprosté většině případů netýkala. Jak ještě podrobně doloží kapitola 2.13 o vztahu mezi vzdáleností pochůzky poslu a jejím ohodnocením, tak pěší cestující, neomezováni technickými požadavky jízdy vozem, směřovali "přímo za nosem" ke svému cíli. Jejich cesty se tak velmi často lišily od tras, které musely z důvodu technické sjízdnosti cest nebo podle nařízení státu používat nákladní vozy formanů, poštovní dostavníky a další cestující vozem.

Žádnou výraznou změnu na Královédvorskú nezachycují ani výrazně podrobnější a propracovaná vojenská mapová díla 2. poloviny 18. století. Vojenská Schmettauova mapa pruského vpádu do severovýchodních Čech za války o bavorské dědictví (1778, vydána až 1789) zobrazuje v okolí Dvora Králové síť běžných místních cest pro vozy i pěší. Nejbližší "lepší" silnice vhodné pro těžší vozy a přesuny vojsk (zakresleny dvěma plnými čarami) uvádí až na spojnici Jaroměř – Chvalkovice – Hajnice – Trutnov s pokračování na Žaclěř a Hostinné směrem k Jičínu. Les Království severně od města protíná jen minimum cest a zbylý prostor lesa mezi Komárovem, Mostkem a Koclétovem je příznačně charakterizován jako skalnatý les bez cest '*felsigter und unwegbarer Wald*'.¹⁷²

Zdánlivě odlišný je obraz příslušných sekcí I. vojenského mapování (1780-1783), který zachycuje jako "lepší" (tj. dvěma plnými čarami) výrazně větší počet cest než Schmettauova pruská obdoba tohoto mapování. Plnými čarami jsou vykresleny všechny cesty vedoucí ze Dvora k okolním městům. Konkrétně na sever přes Vítěznu do Hostinného, do Komárova, přes Kocbeře do Trutnova, přes Zálesí do Miletína i směr na Jaroměř přes městečko Žireč.¹⁷³ Grafické zachycení cest uvádí na pravou míru textový popis sekce č. 62, který jasně hovoří

172 NK RKP, sig.62.A.45. Friedrich Wilhelm Carl von SCHMETTAU, *TOPOGRAPHISCHE UND MILITAIRISCHE CARTE DESIENIGEN THEILS VON BOEHMEN WELCHER ZWISCHEN HOHENELBE PLESS UND DER SCHLESISCHEN GRENTZE GELEGEN IST Nebst denen LAEGERN von der Campagne 1778, DEM PREUSSISCHEN MILITAIR ZUGEEIGNET*, 1789. grafické měřítko Popis a rozbor obsahu mapy František IŠA, *Pruská topografická a vojenská mapa*, 95 s.

173 OESTA-KA, I. vojenské mapování, © *1st Military Survey, Section No. 62, 79, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna*, © *Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně*. Dostupné na <<http://www.geolab.cz>>, © *Ministerstvo životního prostředí ČR* – <<http://www.env.cz>> [6. 6. 2014 online].

o problematičnosti zdejších komunikací (z pohledu potřeb armády a jízdy s těžkými vozy). Podle popisu začínala například cesta na Vítěznou ihned u brány (nepochybně Šindelářské) 100 kroků dlouhým, hlubokým a úzkým úvozem,¹⁷⁴ který se však dal na předměstí objet ze dvou stran. Celkově však tuto cestu charakterizuje jako kamenitou, úzkou a špatnou. Les Království, kterým cesta vede, popisuje jako převážně mladý, křovím podrostlý, ale řídký a pro pěší všemi místy průchozí '... *Die Waldung wo dieser Weeg durchgeheth, ist mehrentheils junges Holtz, und mit Gesträuchen unterwachßen, jedoch dünne und aller Orthen zu Fuß zu passiren...*'. I většina ostatních cest se počíná nepříjemnými úvozy, bahnitými potoky atp. Jedině cestu směrem na Kocbeře a dále k Trutnovu hodnotí autor jako dobrou.¹⁷⁵ Slovní popis je nepochybně blíže pravdě, než vizuální podoba map, která však informace popisu umisťuje do reálné krajiny.

Svoji nezanedbatelnou roli v zapojení Dvora pouze do sítě méně náročných cest hrálo i samo tvarosloví terénu v okolí města. Táhlé údolí, vymezené dvěma hřbety ve směru východ-západ, bylo kolmé na hlavní stezky směřující paprscitě od Prahy do regionů, případně od Hradce Králové k Libavskému sedlu nad Trutnovem a dále do Slezska. Tato příčná pozice Královédvorská znesnadňovala napojení města, nevalila pěším, ale pro nákladní dopravu vozy představovala zbytečnou překážku. S rostoucími nároky na kvalitativní parametry cest se Dvůr Králové dostával do stále větší izolace. Nejvýmluvnějším dokladem izolace města od dopravních tepen regionu je velmi pozdní založení poštovní sběrný ve Dvoře Králové roku 1836.¹⁷⁶

CESTA PO VODĚ

Ne všechny cesty v okolí Dvora Králové vedly po souši. Hovoříme-li na zjednodušeném příkladu cest o komunikačních možnostech zdejší krajiny, pak nemůžeme přejít mlčením ani tu nejstarší a nejpřirozenější '*vodní silnici*', která se line středem údolí, protéká centrem Dvora Králové a nazývá se Labe. Ač se to dnes nezdá, hrála v raném novověku důležitou roli v životě města a jeho lesnatého okolí.

174 Zařízení vozovky hluboko do terénu, které způsobuje erozi půdy rozryté koly vozů. V úvoze mohl vůz zapadnout a zahlobení nedovolovalo, aby se zde dva protijedoucí vozy vyhnuly.

175 NA, fond Josefské vojenské mapování (1763-1787), mikrofilmové kopie vídeňských originálních topografických popisů, sekce 62, 1763-1787.

176 PM, Dragounova sbírka, sig. I-1-C-738 Dvůr Králové.

Kolem poloviny 16. století prudce rostla potřeba dřeva v Praze, Kutné Hoře i dalších téměř bezlesých oblastech v centru země. Jedinou ekonomicky únosnou možností, jak zajistit dostatek dřeva kutnohorským stříbrným dolům, městům a (nejen komorním) panstvím v povodí Labe, představovalo plavení dřeva z Krkonoš a Orlických hor. Plavci¹⁷⁷ plavili z jejich podhůří stovky kmenů svázaných do vorů, které za sebe navázali do pramenů. Na horských bystřinách nezbyvalo než plavit nesvázané špalky (klapty) a odstrkovat je ze břehu tyčemi. Největší překážky plynulé voroplavbě kladla nebezpečná skaliska v řece, nízké mosty a především vysoké jezy, které zdvihaly a odváděly vodu z řeky do náhonů pro pohon mlýnů, pil, valch a dalších provozů na vodní sílu. Plavci a majitelé provozů a pozemků při řece se tak kvůli zcela opačným potřebám ocitali v častých sporech o užívání vody. Plavcům vyhovovala řeka bez jezů, popřípadě nízké jezy doplněné vorovými propustmi. Naproti tomu mlynáři a další uživatelé vodní síly (a jejich vrchnosti) se snažili jezy neustále zvyšovat a odklánět mnoho vody mimo původní řečiště. Pokud sporné strany nedošly ke domluvě, řešily časté spory na většině území pražští přísežní mlynáři. Ti cejchovali výšku jezů, podávali k soudům zprávy a dobrozdání, tedy jakési "znalecké posudky", a případně před tzv. poříčním právem některé spory sami řešili.¹⁷⁸

V Krkonoších i jejich podhůří se nepochybně plavilo již před polovinou 16. století. Ovšem až úspěchy při splavňování Vltavy pro solní loď, tlak podnikavé šlechty na možnosti výhodného zhodnocení pohraničních lesů a nutnost řešit zásobovací problémy kutnohorských dolů a císařských zámků na Labi vyústily k přímé panovnické podpoře voroplavby na Jizeře a Labi.¹⁷⁹ Roku 1553 souhlasil Ferdinand I. se sněmovním usnesením o svobodné plavbě po '*vodní silnici*' na Jizeře a Labi a povinném vybavení zdejších jezů vorovými propustmi.¹⁸⁰

Aktuální stav jezů a jejich nutné stavební úpravy zachytila zpráva o splavnosti jezů na horním a středním Labi i části Orlice v průběhu následujícího roku.¹⁸¹ Z hlediska krajiny Krá-

177 Označení lidí, kteří se věnovali vedení vorů po řekách. Pokácené kmeny složili na vazištích ve vory, ty svázali do pramenů a vybavili nejnútnejšími potřebami k plavbě. Prameny vedli až do cíle cesty, mnohdy je nakládali i dalším zbožím, někdy i lidmi. Po doplutí se pěšky vraceli proti proudu. Za rok spluli i několikrát.

178 Situaci na Vltavě podrobně zmapoval František HOLEC, *Obchod s dřívím v Praze*, s. 5-100.; V případě Labe podobná práce není k dispozici, pouze jeden článek zaměřený na těžbu dřeva v Krkonoších se dotýká i transportu dřeva. Viz Karel HERČÍK, *Z dějin těžby*, s. 83-94.

179 František HOLEC, *Obchod s dřívím v Praze*, s. 46-49.

180 Antonín GINDELY, František DVORSKÝ (eds.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. díl II. 1546-57, Praha 1880, bod 235, s. 655.; Vorové propustě, dobově *vrata* či *splavy*, bylo technické vylepšení jezů, které dovolovalo zdvihát vodu pro pohon mlýnů a zároveň v případě potřeby využít veškerou sílu řeky k proplutí pramene vorů.

181 NA, SM, kt. 1544, inv. č. 2449, sig. N40/1 sv. 2, *Relacy o plavení dříví k Horam Kutnam*, nedat., [vznik před 5. srpnem 1554 - datum přednesení]. Horním tokem Labe je myšlen úsek od pramene v Krkonoších po soutok s Orlicí v Hradci Králové (některé zdroje uvádí jako rozhraní Jaroměř). Střední tok sahá odsud až po soutok s Vltavou u Mělníka, kde začíná tok dolní. V nejbližší době by autor této kvalifikační práce rád

lovédvorska je zpráva důležitá hned v několika ohledech. Předně hovoří o zdejších plavcích a jejich praktických zkušenostech s plavením vorů přes konkrétní jezy. Tím dokládá jejich starší působení na řece. Dále je velmi důležité, že začíná popisem jezu Těšnovského mlýna,¹⁸² který se nacházel při patě Kocléřovského hřbetu a lesa Království na dohled od města. O jezích výše proti proudu se nezmiňuje ani jediným slovem, evidentně se nacházely mimo zájem komise posuzující splavnost řeky.

Ač o tom zpráva přímo nehovoří, hned několik indicií naznačuje, že Královédvorsko tvořilo kolem poloviny 16. století důležitý nástupní prostor labské voroplavby. Zmíním ty důležitější z nich, které dobře dokládají komunikační význam řeky pro region i plavbu na horním Labi obecně.

Vše podmiňovala terénní příhodnost zdejší krajiny. Labe, které až do Hostinného je spíše horskou říčkou, pod tímto malým městem mohutní díky silným přítokům Čisté, Pilníkovského a Kalenského potoka. Na své cestě k jihu překonává úzkým údolím s příkrými svahy mohutný Kocléřovský hřbet, který je dodnes z většiny zalesněný lesem Království. Tmavé údolí bylo vždy příliš úzké, než aby v něm vznikla trvalejší vesnická zástavba. Teprve v místech dnešní Těšnovské přehrady, kde kdysi stával Těšnovský mlýn s prvním ve zprávě zmíněným jezem, řeka hřbet překonává a sevření prudkých svahů povoluje. Řečiště se stáčí k jihovýchodu podél jižní hranice lesa Království a míří ke vsi Verdek a dvoru Vorlech, kde se okolní terén svažuje k řece velmi táhlým a poměrně mírným svahem. Teprve prostor mezi Dvorem Králové a lesem Království skýtal plavcům dostatečný tok vody bez nákladných a technicky náročných vodohospodářských staveb (např. nadržovacích nádržek tzv. klauz nutných na menších tocích), pohodlný přístup při svážení kmenů z okolních lesů k řece i dostatečný prostor pro vaziště, kde se v blízkosti řeky sestavovaly prameny vorů z jednotlivých kmenů a počínala se zde plavba do vnitrozemí. Na nástupním místě probíhala také evidence pokáceného a plaveného dřeva, která měla omezit krádeže a evidovat plavené kmeny pro výpočet odměn plavců.

O příhodnosti místa před Dvorem Králové vypovídají i písemné prameny. Příznačný je zájem horního podnikatele, králova rádce, majitele vrchlabského a zástavního držitele trutnovského komorního panství Kryštofa z Gendorfu. Ten ovládal podstatné části krkonošských lesů, provozoval železářské provozy v podhůří Krkonoš (Vrchlabí, Lánov) a prosazoval plavení dřeva ze zdejších lesů do Kutné Hory.¹ Roku 1556 požádal krále Ferdinanda I., aby

vydal komentovanou edici této zprávy, která o problematice pojednává podrobněji.
182 Těšnovský mlýn. Zaniklá lokalita mlýna, dnes pod hladinou vodní nádrže Les Království. Umístění mlýna v terénu naznačuje již jen lesní cesta kolem Rachotovy studánky, která k němu vedla.

mu povolil směnu nebo koupi vesničky Verdek, která patřila královédvorskému špitálu. V žádosti uvedl, že o toto místo má zájem pro zlepšení své železné hutě a jinou příhodnost tohoto místa '*... Eysenperckhwerchs und annderer Gelegenheit*'. Povolení od krále obdržel, ale k realizaci patrně nedošlo.¹⁸³

Oblast důležitá pro těžbu dřeva a jeho plavení ke Kutné Hoře a do Polabí neztrácela svůj význam ani později. Počátkem roku 1565 obsadil úřad nejvyššího lesmistra trutnovských lesů nazývaných Království Mikuláš Wachtl (Bachtl) z Pantenova, dosavadní purkrabí brandýského komorního panství.¹⁸⁴ Nedlouho poté prohlédli komisaři svěřené lesy a navrhli panovníkovi, že nejvhodnějším místem pro sídlo nového lesmistra i jeho následovníků je statek '*Vorleško*', tj. Vorlech, případně jiný statek v blízkosti Dvora Králové, aby lesmistr mohl řádně opatrovat svěřené lesy, stíhat kradení i výkon myslivosti a každoročně '*dolů po vodě odsílati a podávati*' dřevo ke Kutné Hoře a zámkům, tj. (komorním) panstvím v Polabí. Uznalo se za dobré, aby '*týž fforstmistr blízko od týchž lesuov od Labe řeky byt svůj měl*'. Za tím účelem měl být koupen dvůr Vorlech do vlastnictví české komory. Jan Šilhan, hospodář na tomto statku, sice v tuhé zimě prodej nevyučoval a požádal o posečkání, avšak později obrátil. Srdceryvnými suplikami arciknížeti dosáhl tento "nevýznamný" hospodář toho, že nákladná komise urozených osob svolaná pro tento účel i časté dopisování arciknížete, Dvorských a lesmistra bylo obráceno doslova "v nic".

Lesmistrovi Mikoláši Wachtlovi, ubytovanému dočasně ve Dvoře Králové, nezbylo než hledat s pomocí Dvorských jiné příhodné sídlo. Toho se v okolí Dvora nedostávalo,¹⁸⁵ a tak ještě téhož roku navrhl arciknížeti mezi jinými dotazy a podněty, že '*při řece, jenž Úpa slove, lesů jistého dostatek jest, a ten že [by] se bez takového velkého nákladu, kderý posavad od fůr placení činěn byl,*' mohl po Úpě do Labe a dál ke Kutné Hoře plavit.¹⁸⁶ Následujícího roku

183 NA, SM, kt. 789, inv. č. 1037, sig. G11/14, Ferdinand I. povoluje Kryštofovi z Gendorfu výměnu nebo koupi vesničky (*Dorffl*) Verdek, 1556.

184 Ottův slovník naučný (dále OSN), díl 26, Praha 1907, s. 117, heslo Wachtel z Pantenova: Vedle rytířského rodu s křepelkou v erbů existovala i chudá a převážně služební pošlost (rodová větev), z které pocházel i nejvyšší lesmistr trutnovských lesů Mikuláš Wachtl z Pantenova. Jmenování jsou tři bratři Kryštof, Mates (hejtman na Lysé) a Mikuláš (? - 1590, purkrabí, později vrchní lesmistr trutnovských lesů). Mikuláš měl syny Mikuláše, Rudolfa a Jáchyma.

185 NA, SM, kt. 2569, inv. č. 4039, sig. W168/5, spis o uvedení Mikuláše Wachtla z P. jako vrchního lesmistra nad trutnovskými rezervovanými lesy a nákupu dvora Vorlech, 1565.

186 NA, SM, kt. 2371, inv. č. 3681, sig. T9/6III, fol. [4r-5v], korespondence Mikoláše Wachtla z P. s arciknížetem Ferdinandem, 1565; Mikuláš Wachtl z P. arciknížeti Ferdinandovi poslal několik dotazů a praktických návrhů. Zlevnění práce námezdních dělníků řezajících dřevo na špalky mělo být dosaženo nařízenou prací robotných poddaných trutnovského panství za mírný plat. Wachtlův návrh na zřízení tří nových vesnic na vykáčené půdě byl zamítnut. Arcikníže mu kladl na srdce, aby chudým prodával dřevo levně, aby nemusili krást, že bude vyhotovena instrukce pro něj a že své rozhodnutí ve věci vytisknutí Jana Šilhana ze dvora Vorlech nezměnil.

1566 dorazil do Trutnova správce kutnohorského horního úřadu a dal zde v (Horním) Starém městě postavit dům pro lesmistra a jeho pomocníky, velké hrable na zachytávání špalků plavených po potocích a upravit jezy v Úpě. Zde nadále sídlil lesmistr Wachtl i jeho nástupci (Caspar Nuss z Rągersdorfu atp.).¹⁸⁷ Není jistě náhodou, že dvůr Vorlech v předpolí Dvora Králové a (Horní) Staré Město v předpolí Trutnova spojují četné podobnosti. Obě místa dovozovala snadno kontrolovat provoz na řekách a cestách, po kterých se svázely nebo plavily kmeny z rozsáhlých lesů, předcházela královským městům, kde mohlo snadno docházet ke krádežím, a příhodný terén s pozvolným přístupem k řece dovozoval skladovat, evidovat a připravovat kmeny k další plavbě.

Roku 1566 se těžiště intenzivního kácení dřeva přesunulo z krkonošského podhůří u Dvora Králové do východní poloviny Krkonoš. K voroplavbě na horním a středním Labi se brzy začalo připojovat velké množství špalků volně plavených po Úpě, které pokračovaly Labem ke Starému Kolínu u Kutné Hory.¹⁸⁸ Avšak již roku 1609 dospěla svolaná komise k závěru, že naprostá většina krkonošských lesů rezervovaných pro kutnohorské doly je vytěžena. "Štafetu" dodávek na několik dalších desetiletí převzala tzv. rychnovská plavba na Zdobnici a Orlici.¹⁸⁹ Nepodléhejme však představě, že by v 2. polovině 16. století lesníci a plavci zcela opustili předpokládané vaziště vorů u Dvora Králové. Vždyť ne všechny zdejší lesy patřily české komoře a musely být vykáceny. Množství plavených pramenů jistě podstatně kleslo, ale díky zprávám o váznutí vorů na jezích u Choustníkově Hradiště a Heřmanicích (nalézají se před soutokem s Úpou) víme, že zde lesní práce i plavení dřeva '*... jarním časem, když sněhové vody dou*' pokračovaly i po přesunu intenzivní těžby na vlastní Trutnovsko.¹⁹⁰

Pro pokračování voroplavby a vodní dopravy z podhůří Krkonoš v okolí Dvora Králové hovoří několik vzácně dochovaných dokladů o zdejších plavcích a jimi dopravovaném nákladu z 2. poloviny 16. století. K roku 1570 víme o jednání kutnohorských úředníků s jistým Adamem, patrně předákem party dřevařů, o svozu pařezů z lesa Království k plavení ke Starému

187 J[ohann?] BÖHM, *Ueber die ehemalige Holtzflößerei im Riesengebirge und Caspar Nuss von Raigersdorf*. in: *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, roč. 5, sešit 1-2, Horní Maršov 1885, s. 44-49 zejm. 46.

188 NA, SM, kt. 2371, inv. č. 3681, sig. T9/6III, fol. [4r-5v], korespondence Mikoláše Wachtla z P. s arciknížetem Ferdinandem, 1565; J. BÖHM, *Ueber die ehemalige Holtzflößerei*, s. 44-49. zejm. 46.

189 Karel HERČÍK, *Z dějin těžby*, s. 88-91.

190 Příkladem může být zpráva trutnovského lesmistra Caspara Nusse z Rągersdorfu o příčinách nedodání dřeva komorním panstvím v Polabí. Jasně hovoří o tom, že plavci odmítli plavit dlouhé dřevo (tedy ve vorrech) přes jezy, které Albrecht Pecingar z Bydžína a na Hradišti a Vilém z Valdštejna na Heřmanicích každoročně zvyšují, takže přes ně plavci bez škody nemohou plavit připravené dřevo. Viz NA, SM, kt. 1544, inv. č. 2449, sig. N40/1 sv. 2, zpráva Caspara Nusse z R. hejtmanům komorních panství v Polabí, 1. květen 1588. Obdobnou situaci, kdy plavci v Povltaví odmítali plavit dřevo přes jezy Jana z Rožmberka, zvýšené nad původní výšku, dokládá i list krále Jiřího z Poděbrad majiteli panství z roku 1465. Viz František HO-LEC, *Obchod s dřívím*, PSH 6, Praha 1971, s. 13.

Kolínu. Vytýkali mu také kvalitu vyráběných latí a špatnost struhu¹⁹¹ šindele,¹⁹² které nedosahovaly stejných výrobků plavených plavci z povodí Orlice.¹⁹³ K následujícímu roku 1571 se hlásí kvittance na peníze pro plavce, aby splavili vory dlouhého dřeva '*do zat[o]ky při Horách Kutnách*'.¹⁹⁴ V této době tam vznikal umělý plavební kanál, který navazoval na projekt splavnění Úpy a Labe pro dopravu dřeva z Krkonoš. Tzv. Šífovka přiváděla vody Labe až do blízkosti kutnohorských dolů.¹⁹⁵ O zálohy na splavení vorů si říkali i plavci na sousední Orlici.¹⁹⁶

Velkou část plaveného dřeva i naloženého řeziva a dalších výrobků spotřebovala Kutná Hora a blízké doly. Na města dále po proudu se již nedostávalo, a tak se kolem roku 1573 snažili obchodníci z Kolína, Nymburka a dalších měst v Polabí překupovat dřevo a dřevěné výrobky ještě na vodě od plavců. Největší zájem měli o latě a šindel, které v Týnci nad Labem a jeho okolí koupili, naložili na vozy a ke Kutnohorským dopluly pouze vory s těžkým a méně potřebným dřevem. Docházelo i k celním únikům, když plavci deklarovali některé zboží jako k vlastní potřebě svých šlechtických pánů (osvobozené od cla) a pak jej u Týnce prodali.¹⁹⁷

O tradici plavení lesního bohatství lesa Království z míst nad Dvorem Králové jednoznačně vypovídají žádosti několika plavců ze vsi Chotěvice směřované na kutnohorské horní úředníky z počátku 17. století. Ves Chotěvice patřily tehdy k valdštejnskému panství Nové Zámky (jižně od Hostinného). Vůči Dvoru Králové se ves nachází na protilehlé severní straně lesního komplexu Království. Zatím nejstarší zpráva o zdejších plavcích pochází z ledna 1605, kdy zdejší plavec Christof Pohl požádal skrze Hanibala z Valdštejna jako svoji vrchnost o za-

191 Struhem je myšlena drážka vyříznutá po jedné straně šindele (na protilehlé straně bylo pero). Při pokrývání šindelových střech mělo pero jednoho šindele dobře zapadnout do drážky v sousedním šindel. Obecněji může být struhem chápána celková úprava hran šindele.

192 Šindel je obecně rozšířená dřevěná krytina střech domů a hospodářských budov. Skládá se z mnoha do sebe zapadajících prkének stejné délky s upravenými bočnicemi, které se přibíjí na latě upevněné na krovu střechy.

193 ANM, Topo F, kt. 42, Kutná Hora-ž, plavení dřeva k dolům, zpráva úředníků o návštěvě lesa Království, nedat. [novodobá datace pořadatelem fondu 1570]. Patrně došlo k oddělení listu od zbytku spisu. Písmo této době odpovídá, proto považují dataci za správnou; Adamem najatí dělníci vyráběli šindel '*... kratší nežli plavci plaví. I okázali sme mu [tj. úředníci Adamovi] míru, jak má dlouhý šindel bejtí, a také struhu jakého, neb ten šindel kerý je dělaný strouhu není dobrého. Co se latí dotejče, jest jich něco udělaných, a my Adamovi pověděli, že my těch latí nepřijmem, neb sou krátký toliko tři sáhů a štyr nejvíc. A k tomu tenký, že se k horám nehodí. I okázali sme mu jak mají bejtí ... dlouhé, jak z Vorlice plavci plaví ..., aby takové dělal*'.

194 Tamtéž, kvittance Zikmunda Hata Vance (Hattawanz) na 50 kgč pro plavce, 27. březen 1571; Zikmund stvrdil, že peníze obdržel po '*... Jakubovi poslu ... od ouředníkův ... na Horách Kutnách ... kterouž to sumu ... dáti mám plavcům, který dlouhé lesy doplaviti mají ... do zat[o]ky při Horách Kutnách*'. Dlouhými lesy jsou myšleny dlouhé kmeny spojené do vorů (volně plavení označováno jako '*plavení klapťův*').

195 Alfréd SCHUBERT, Petra NAČERADSKÁ, *O staré vodní cestě ke kutnohorským dolům*. in: Památky středních Čech, 17, č. 2, Praha 2003, s. 56-61.

196 ANM, Topo F, kt. 42, Kutná Hora-ž, plavení dřeva, žádost plavců z Borohrádku o peníze na plavení, 1576.

197 Tamtéž, stížnost Kutnohorských na překupování dřeva na Labi, (revidovaný čistopis), 1573.

placení přislíbené zálohy.¹⁹⁸ O několik let později máme další zprávy o tom, jak plavci z Chotěvic organizovali svážení dřeva z okolních lesů k Labi a chystali jej k plavbě jarní vodou. Opět o nich víme díky jejich prosbám o peníze na formany, kteří dřevo se svými povozy sváželi k Labi. Velmi příznačně oba chotěvičtí plavci své žádosti sepsali ve Dvoře Králové, nikoliv na vlastním panství.

V únoru 1611 hlásil '*Šimon Prokop plavec v Chotobici*' svezení všech kmenů k řece formany a žádal o 24 kgm na jejich vyplacení, neboť '*... se srozumívá, že sanice [tj. zima se sněhem] dlouho trvati nebude a čas k plavení nastává*'.¹⁹⁹ O rok později v únoru 1612 požádal plavec Matouš Weynelt ze vsi Chotěvice o zálohu pro formany, kteří sváželi kmeny po cestě, která byla '*nepříjezdná a těžká v tom velkém sněhu*'. Pokud by peníze nezaslali, neměl by na dělníky, houžve a další potřeby nutné k plavení dřeva do Kutné Hory.²⁰⁰ Zmínka o houžvích jednoznačně dokládá, že se zde dřevo nadále plavilo v pramenech z vorů. Na sezonnost zdejší plavby ukazují nejen vlastní texty žádostí, ale i to, že o peníze plavci žádali v zimě, kdy se již chystali na plavení vorů s jarní vodou, kdy stav vody v řece výrazně vzrostl táním sněhu na horách. S ohledem na řešenou problematiku poslu stojí za zmínku, že všichni tři doložení plavci žádali kutnohorské úředníky, aby peníze zaslali obratem po poslu, který jim list donesl.

Pro "úplnost" ještě dodejme, že dopravu dřeva máme na Labi v prostoru Dvora Králové doloženu také v 18. století a probíhala patrně i později. Plavilo se jak Dřevo pro kutnohorské doly (1703, 1734), tak i tzv. fortifikační dřevo pro stavbu pevností v Josefově (1782, 1784-86).²⁰¹

Budoucí systematický výzkum jistě přinese ještě mnohé ze života zdejších plavců. Pro tuto chvíli se s ohledem k roli, jakou řeka v životě města a komunikaci jeho obyvatel hrála, spokojíme s tím předběžným závěrem, že z hlediska charakteristiky terénu i předložených historických pramenů je nepochybné, že v 16. století i později sloužilo okolí Dvora Králové jako spádová oblast, kam se sváželo dřevo z okolních lesů a odkud se vydávalo na dlouhou plavbu do Polabí. Hovoří pro to příznivý terén dovolující svážení kmenů k řece i dostatečná síla toku, rozsáhlé okolní lesy, zájmy Kryštofa z Gendorfu i české komory o dvůr Vorlech i doklady o činnosti plavců z nepříliš vzdálených Chotěvic, kteří působili i přímo ve Dvoře Králové.

198 Tamtéž, Hanibal z Valdštejna ve věci zálohy na práci plavce Christofa Pohla z Chotěvic, 10. leden 1605. Z požadovaných 60 kgm mu bylo zasláno 20 kgm.

199 Tamtéž, žádost chotěvického plavce Šimona Prokopa o vyplacení formanů, Dvůr Králové, [7. únor] 1611.

200 Tamtéž, žádost chotěvického plavce Matouše Weynelta o vyplacení formanů, Dvůr Králové, 24. leden 1612.

201 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 76, sig. 76/107, 76/108, Jaroměřští ohledně škod při plavení polen, 1703; Tamtéž, sig. 76/109, česká komora ohledně plavby dřeva z trutnovských lesů pro Kutnou Horu, 1734; Tamtéž, sig. 76/118, 76/119, výkazy škod plavením dřeva pro stavbu pevnosti Ples (Josefov), 1782-86.

Je nasnadě, že vody Labe neunášely jen dřevo, ale prostřednictvím plavců a dalších cestujících zde probíhala také čilá ústní, písemná i fyzická komunikace, která v období provozované voroplavby částečně vyrovnávala izolaci města od hlavních suchozemských dopravních tepen. Nakolik ovlivňovala řeka práci královédvorských poslů si za současného stavu poznání dějin města a labské plavby netroufám ani odhadovat. Jisté je to, že soukolí takřka "protoindustriálního" důlního podniku přivádělo zdejší posly do poměrně vzdálených míst a řeka zapojovala město a jeho lesnaté okolí do celozemských geografických i hospodářských souvislostí.

1.8 POSLOVÉ A JEJICH ORGANIZACE

Předchozí kapitoly ujasnily dějiny města, jeho posazení v krajině i komunikační možnosti, jaké město i okolní krajina skýtala branným i jiným poslům. Nyní ponecháme neposelské aspekty života města a jeho obyvatel stranou a hlouběji se ponoříme do problematiky ústní a písemné komunikace.

Nejpozději ve vrcholném středověku se v Evropě i u nás vyvinuly při významných úřadech, kancelářích velkých měst, univerzitách i jiných správních centrech organizace řádných²⁰² poslů s mnoha institucionálními prvky, které vedly k tomu, že historici tyto organizace poslů nazvali "poselské zřízení"²⁰³ nebo institut či dokonce instituce poslů. Soudě podle nejstarších vyobrazení městských poslů ze švýcarského a německého prostředí nosili tyto poslové jednotný oděv v barvách mateřského města doplněný jeho viditelně umístěným znakem. Cestovní oděv poslů doplňovala chladná poboční zbraň nebo kopí a brašna či pouzdro na doručované zásilky. Poslové Starého Města pražského nosili od 13. století předepsaný oděv ve žluté a černé barvě, novoměstští v kombinaci žluté a červené. Činnost poslů upravovaly poselské řády a v čele organizace poslů stál městský úředník, který organizoval jejich cesty a vybíral poplatky za jejich služby (například nesl-li posel i cizí zásilky). Odměňování poslů se dělo podle délky pochůzky. Po pravidelných trasách zřizovaly (nebo sjednávaly) mateřské instituce místa k odpočinku v pravidelných odstupech. Štafetový způsob předávání poselství byl mimo specifických situací výjimkou, typický je až pro poštovní služby (mimo jiné zjednodušoval i roli cenzury diplomatické korespondence). Celou trasu, byť i velmi vzdálenou, vykonával jediný posel. V případě nutnosti šli poslové dva. Prahou tak pravidelně procházel vřatislavský posel, který mířil do Norimberka.²⁰⁴

Zdaleka ne vše mohlo být svěřeno psaným řádkům doručovaných psaní, a tak především při politických a choulostivých poselstvích (aliance, nabídky k sňatku, poklesky nejen mocných atp.) hrál sám posel (v některých případech vyslanec) velmi důležitou roli interpreta textu a nositele nejen psaní, ale i ústní, nezřídka důležitější části poselství. Posel dodával důležitosti svému poslání i svým vystupováním. Mezi atributy dobrého posla je třeba zvláště vyzvednout pře-

²⁰² Za řádného posla je chápán takový, pro kterého představuje doručování zpráv hlavní pracovní náplň a pobírá měsíční plat za tuto činnost od mateřské instituce.

²⁰³ Termín sám je trochu zavádějící, neboť slovo "zřízení" odkazuje k (písemným) nařízením a řádům (např. zřízení zemské). Domnívám se, že obecnější a pružnější formulace typu poselská organizace by byla příhodnější a odpovídala by i podmínkám menších lokalit, kde o žádné "instituci" řádných poslů zkratka nemůže být řeč.

²⁰⁴ Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 11-17.

devším *poctivost* tj. v dnešním chápání slova spíše věrohodnost, fyzickou zdatnost a nezřídka i jazykové vybavení. List se zdůrazněnou pečeti, jak jej v rukou poslů zobrazují ikonografické prameny, byl totiž velmi často pouhým průvodním glejtem, tedy ochranným listem ověřujícím pravost posla a ochraňujícím jej na cestách mocí vydavatele. Postupem času se vyvinul v pasy, jak je známe dnes.²⁰⁵ O skutečném posláni posla nemuselo být v "průvodních dokumentech" ani řádky.

Někdy se pisatelé také báli svěřit papíru politicky choulostivá, kacířská nebo sprostá sdělení (doslovné výslechy). Buď sdělení přeci jen napsali s doprovodnou omluvou bohu, nebo vyjádřili své mlčení poetickými slovy '*sub rosa*' tj. pod růží.²⁰⁶ Zde mohlo hrát průvodní ústní sdělení posla velmi významnou roli, které mimo okruh zasvěcených osob nezanechávalo hmatatelná svědectví. O významu verbální úlohy významnějších poslů svědčí i formy adresních a oslovovacích částí (intitulace) dochovaných listů, které dlouhou dobu odpovídaly hlasitému předčítání. Ne nadarmo patří mezi obvyklé úvodní obraty středověkých listin vyjádření o textu, který '*... čten nebo čtauci slyšán bude*', resp. '*... gelesen oder lesen gehört werden*'. V ustálených obrazech listinné produkce s veřejnoprávním dopadem (např. zhostné a vysvědčovací listy) přetrvaly tyto formy někdy i hluboko do raného novověku.²⁰⁷ Obvyklá praxe vykonání celé pochůzky od zadavatele k příjemci poselství a zpět jediným poslem se tak jeví v podstatně jiném světle. Domnělý chaos, kdy se na cestách potkávali a mísili městští poslové s posly soudů, zeměpanských úřadů, vrchností, klášterů i dalších církevních organizací, univerzit a jiných institucí, ta nesladěnost činnosti a územního vymezení poslů, tak těžko pochopitelná a přístupná badatelům správních dějin, najednou dává mnohem větší smysl.²⁰⁸

Kdy a jak dochází k přehodnocení výhod doručování jediným poslem ve prospěch rychlejší, ale méně důvěryhodné přepravy poštovní, nebylo dosud z pozice soukromých poslů zkoumáno. Rámcově šlo o dlouhodobý proces započatý ve středověku, uspíšený vznikem základní středoevropské taxisovské poštovní sítě na počátku 16. století, a končící v závěru 18.

205 Martin ČAPSKÝ, *Poselské zřízení*, s. 397-407. zejm. 397. Autor tvrzení podpírá o zahraniční, především německé, práce, mnohdy u nás zcela nedostupné. Názorný příklad důležitosti listinné i verbální části poselství a dlouhých pasáží přednesených poslem při politicky choulostivé nabídce sňatku uvádí Světlá MATHAUSEROVÁ (ed.), *Poselství carských a císařských kurýrů*, 131 s.; K problematice pasů v raném novověku přehledně Zdeněk HOJDA, *Pasy 16.-18. století jako pragmatické písemnosti*. in: *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním* (Zdeněk HOJDA, Hana PÁTKOVÁ eds.) Praha 2008 s. 155-186.

206 Doklad tohoto výrazu se mi podařilo nalézt i v prostředí Dvora Králové. V hlavním peněžitém počtu roku 1739 se hovoří o pokutě '*...jednomu sub rosa*'. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

207 Např. viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 94, sig. 94/50, Bedřich Jaroslav Rychnovský z Rychnova propouští z poddanství Bartoloměje Řeháčka z Huntířova, 1660. Na oslovení adresáta odpovídající zvyku hlasitého předčítání upozorňuje podle zahraniční literatury i Martin ČAPSKÝ, *Poselské zřízení*, s. 398.

208 Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských poslů*, s. 485-493. zvl. 485.

století, kdy vyvrcholil boj o poštovní monopol státu.²⁰⁹ Velkou roli hrál také charakter jednotlivých poselství. Čím byla poselství politicky důležitější nebo choulostivější, tím spíše byla důležitá i ona verbální část poselství.

Většina poslů putovala pěšky, jak o tom svědčí zmínky o proplacení nákladů na posly '*... Poslu že bude od chůze zapláceno, nepochybujeme*' v psaných listech²¹⁰ i občasné zápisy register poselství královédvorských branných '*šel jsem*' a podobná.

Koňmo cestovali spěšní zeměpanští a vojenští poslové, ostatní jen zřídka, vesměs jen v naléhavých případech. K výměně koní za čerstvé docházelo jen bylo-li to nutné. Nešlo však o žádnou organizačně zvládnutou výměnu koní, ale mnohem spíše o všeobecnou podporu potřeb zeměpána. Nasvědčují tomu četné stížnosti měst na půjčování (a především nevracení) koní císařskými kurýry. Nejasnost situace příhodně popisuje jedna stížnost Jaroměřských z roku 1594 '*...Kdyžkoliv JMC dotčení komorní i jízdní poslové a kurýrové ... fedruňku žádají ... podle naší nejvyšší možnsoti, jakž nejspěšněji můžeme koňmi i jinými náležitými věcmi ... je fedrujeme. Kderíž od propůjčení takových koní někdy nic neplatí, a někdy dadauc půl kopy míšenský, za dvě i za tři neděle za sebou valacha půjčeného zadržují. A mnohokrát sotva za živa nám ho zmoženého ... navracejí. ... Pročež od hojení zase jeho nemálo vynakládati musíme*'.²¹¹ V zásadě jsou však přepřahací stanice a štafetový způsob výměny poslů až tradičním znakem pokročilejší poštovní organizace.

Uvědomme si ještě, že po návratu čekala posla nejen zasloužená finanční odměna, ale v případě úředních nebo jiných důležitějších poselství musel posel rovněž podat ústní zprávu o své cestě. Ta mnohdy bývala pod přísahou zanášena i do příslušných knih (registra komornická, registra svědomí) jako důkaz o doručení zásilky. Praxe odmítání převzetí soudní obšílky byla i tehdy velmi rozšířená. Mimo odvolání na chybné titulace a jména sídel, nepřislušnost danému soudu a další většinou formální záležitosti se nechávali adresáti s oblibou zapírat. Soudní posel poté zanechal zásilku před očima čeládky na některém viditelném místě jako byl stůl ve místnosti, na prahu, na okně nebo na sudech u pivovaru. Pokud jej nikdo nepustil do domu, tvrze nebo zámku, případně když za ním přinesenou zásilku adresáti vyhodili, zanechával ji na viditelných a frekventovaných místech. Vsouval psaní do škvír dveří, kladl je

209 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 18-20 a 58-59.

210 Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských poslů*, s. 487.

211 NA, SM, kt. 1045, sig. J25/29, stížný dotaz města Jaroměře císaři, do jaké míry jsou povinni půjčovat koně císařským poslům, 1594. Zajímavé je, že stížnost následovala teprve po vydání nařízení Rudolfa II. o půjčování koní císařským kurýrům a poslům z 19. dubna 1594. Další stížnost na císařské posly, kteří odebrali Stříbrským koně bez zaplacení a jaké problémy to přináší viz Tamtéž, kt. 1612, stížnost Stříbrských na císařské kurýry, 1644.

pod vrata a před soudní síně, upevňoval na most nebo házel otevřeným či rozbitým oknem do světnice. V případě potřeby psaní přibil cvočkem, zatížil kamenem nebo jiným vhodným předmětem. Někdy adresáti skrze čeládku nutili posly bitím, pohružkou vězením, hlídacími psy a podobně, aby zásilku opět odnesli. Když posel nedokázal doručit psaní adresátovi, ale předal jej jeho zástupci nebo jiné osobě, vyžadoval písemné potvrzení, tzv. *jistotu* neboli *kundšaft*, od poloviny 17. století nazývaný *recepisse*. Jako alternativní důkaz doručení soudní obsílky sloužily třísky (*vruby*) vyřáté ze dveří, sloupků či schodů domu adresáta, kde posel obsílku zanechal.²¹²

Tato praktická forma potvrzení doručení zásilky je známa nejen z praxe, ale byla i součástí základních normativních ustanovení státu, včetně Obnoveného zřízení zemského a jeho doplňků (Deklaratoria a Novely) platného pro pobělohorské období. Ty hovoří o tom, že obvinění (*obesláni*) i žalobu (*půhon*) doručoval soudní posel nebo-li komorník či půhončí, který po návratu podával podrobnou zprávu o doručování, která se k *obesláni* nebo *půhonu* připsala. V případě nepřítomnosti adresáta měl posel předat zásilku manželce nebo úředníkovi (hejtmanu, zástupci na panství) adresáta. Pokud nezastihl ani je, mohl zásilku doručit rychtáři nebo přísežnému ve vsi. Nebylo-li jich, měl posel odebrat ze dveří domu třísku a nejbližšímu sousedovi, purkmistrovi nebo radnímu nejbližšího města oznámit, že obesláni nebo půhon donesl a ve známost uvedl. V souvislosti se soudními posly zaslouží pozornosti i tzv. *řezané cedula* nazývané také *poselství* nebo *cedule poselství*, kterými se znesvářené strany snažily dosáhnout přátelského, tj. mimosoudního narovnání sporu nebo se dotazovaly před podáním půhonu na protistranu. Text dotazu byl na jednom listě napsán na dvou místech, pod které protistrana připsala opět dvakrát svoji odpověď. Následně se texty (shoda kontrolována nejspíše poslem) oddělily rozřezáním. Obě strany tak měly k dispozici shodná vyhotovení řezané cedula, jejichž pravost se dala snadno ověřit pouhým přiložením.²¹³

Soudní posel byl vesměs nevídaným hostem, protože předznamenával nákladné soudní tahanice táhnoucí se mnohdy desítky let. Vztah adresátů k jiným poslům již nemusel být tak negativní. Mohli být i toužebně očekáváni, v poklidné odevzdanosti přijímání i v návalu vzteku vyhazování. V zájezdních hostincích mohli 'při truňku' vyprávět novinky ze světa, vyřizovat důležité ústní vzkazy i donášet nenápadná psaníčka, která mohla rozhodovat o osudech mnohých

212 Václav SCHULZ (ed.), *Zkušenosti soudního posla*, v XVI. a XVII. století, 105-124.

213 Markéta KADLECOVÁ, *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století*. Praha 2005, 199 s., zejm. s. 63-68. Práce obsahuje vyčerpávající citace pramenů, edice i důležitou literaturu zabývající se problematikou základních norem pro Čechy i Moravu.

lidí. Poslové zajišťovali korespondenční síť učených přátel napříč celou zemí i za jejími hranicemi, zprostředkovávali spojení mezi odloučenými osobami, které si byly blízké (matky píšící synům na kavalírských cestách, manželé odloučení dvorskými úřady od manželek na venkovských statcích atp.), nebo zkrátka cítily potřebu být v kontaktu...

1.9 POSELSKÉ POJMOSLOVÍ A KOMUNIKAČNÍ PRAXE NA KRÁLOVÉDVORSKU

Než obrátíme pozornost k zápisům poselských register branných a dalším pramenům královédvorské provenience, vyjasněme ještě některé pojmy, s kterými se lze ve spojitosti s činností poslů setkávat v archivních pramenech a odborné literatuře.

Akt přenášení a zprostředkování zprávy vyjadřují v textu práce synonymní výrazy poselství, pochůzka či (poselská) cesta. Poslem je obecně chápána a označována ona mnohdy nenápadná osoba v pozadí, která zprostředkovává předání písemné či ústní informace mezi odesílatelem a adresátem. V řeči archivních pramenů jsou takové osoby označovány rozmanitými názvy jako posel, poslíček, vyslaný náš, kurýr, ukazatel listu tohoto, běhoun, komorník atp. Všechny vyjadřují onu obecnou roli zprostředkovatele komunikace bez ohledu na společenský stav a skutečné povolání, ba ani z nich není možné vyčíst, zda se jedná o "posla profesionála" či jen příležitostného formana, pocestného či žebráka, který měl namířeno správným směrem...

Poslu pověřenému závažnějším diplomatickým úkolem státního významu, mnohdy spojeného s dlouhodobým zahraničním pobytem, říkáme zpravidla vyslanec. Ač tato prestižní kategorie poslů leží mimo zájmy této práce a horizont menšího královského města, přesto i zde můžeme nacházet vzdálenější analogie. V případě Dvora Králové se jedná o deputace syndika, primátora nebo jiných radních osob, které zachycují rubriky hlavních peněžitých počtů nazývané '*Pojížd'ky*'. Těmto specifickým poselstvím s velmi individuální a proměnlivou náplní se tato práce věnuje jen na okraji zájmu o běžná poselství zachycená v registrech poselství branných, rejstřících jiných poslů a dalších pramenů (převážně) účetní povahy.

Protože dobové prameny většinou nerozlišují mezi jednotlivými druhy poslů, tak si historici usnadnili orientaci mezi členy této různorodé skupiny spíše umělým dělením poslů na řádné a příležitostné. Za řádné posly jsou považováni takoví, pro které je poselská činnost jedinou nebo alespoň hlavní pracovní činností a pobírají pevný měsíční plat či jim poselství zajišťuje základní obživu.

Příležitostnými posly jsou naopak všichni ostatní lidé, kteří si poselstvími pouze přivydělávají jako "vedlejší činností" (obchodníci, formané, řezníci, poutníci, studentí, potulní mniši, propuštění vojáci, žebráci a tuláci...) nebo jsou poselskou službou povinni své vrchnosti (poddaní) či nadřízeným (někteří služebníci). Zkrátka všichni '*lidé světem jdoucí a jedoucí*'.²¹⁴

²¹⁴ Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 14-17.

Jak správně poznamenává Jana Vojtíšková pro předbělohorské období, velká města již tehdy dospěla k pevné organizaci městských poslů, kterých využívala nejen městská správa, ale i místní cechy. Tito řádní poslové se řídili (alespoň v oné ideální normativní rovině) poselskými řády a pokyny jednoho z městských úředníků označovaného za *poselského mistra*. Menší města neměla zapotřebí vydržovat stálá místa řádných poslů s pevným měsíčním platem²¹⁵ a spokojila se s využíváním služeb poslů příležitostných. Ty platila formou "úkolové mzdy", tedy od vykonaných cest, případně formou pevného příplatku k jejich hlavní (jiné) pracovní činnosti za poskytované služby.

V prostředí Dvora Králové nenacházíme ve sledovaném období žádného pravidelného posla, ale hned několik poslů příležitostných. Mezi nimi se výrazně profilují všichni tři zdejší branní, které zaměstnávala příležitostná poselství ve službách města poměrně výrazným způsobem. Také příjem z této vedlejší činnosti nebyl rozhodně zanedbatelný. S formou pevného příplatku se v prostředí zkoumaného města setkáváme pouze v podobě ročního příplatku 1 zlatého poslovi sousedního žirečského panství od donášení psaní, případně i novin z jaroměřské pošty (viz analýzy register dolních branných). Dále se zde setkáváme s poměrně širokou a různorodou skupinou soukromých osob bez jasného vztahu k městské správě, které město využívalo k příležitostným poselstvím do širšího okolí města. Velmi často neznámého jména, původu a sociálního postavení. Některé by v rámci městského organismu dokázala ukotvit studie topografického charakteru, jiní zůstanou navždy v anonymitě. Podle rubrik městských počtů tuto různorodou skupinu domácích poslů dělím trošku uměle na posly placené purkmistry (pracovně nazývaní "purkmistrovští"), posly placené hospodářským ředitelem a primasem v jedné osobě (obdobně tzv. "důchodní" poslové) a okrajově i další druhy poslů vysílaných představiteli města v solních, kontribučních a jiných záležitostech.

Budoucí výzkum sice musí teprve hledat hranici, od které se vyplatilo zaměstnávat stálé, tedy řádné posly a kdy postačili poslové příležitostní. Několik následujících příkladů však jasně ukazuje, že mimo nepočtené skupiny velkých královských měst se většina městských lokalit ve středoevropském prostoru obešla bez zaměstnávání řádných poslů se stálým platem a normativní regulací jejich činnosti. Měštům a městečkům postačili různí příležitostní poslové. Často svůj denní chléb dobývali primárně v neposelských službách městu (servus, branný, denní

215 Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských poslů*, s. 485-493. zvl. 486-487; Text článku s drobnými úpravami autorka zařadila i do své monografie o předbělohorské písemné komunikaci královských měst v Polabí viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace*, s. 119-129.

a noční strážný, méně často i sami radní) nebo díky své profesi často cestovali (řezníci, obchodníci, někteří řemeslníci, méně důležité vzkazy studenti, mniši a tuláci...).

U naprosté většiny menších městských lokalit netušíme, jak v nich byly poselské služby organizovány, a jaké osoby poselství skutečně zprostředkovávaly. Přesto je z následující sondy do účtů měst a městeček dobře patrné, že role branných, ponocných a jiných ozbrojených a zdatných strážců pořádku k profesi příležitostných poslů inklinovala. Dobrým indikátorem mohou být například deputátní výdaje na obuv, která nepochybně trpěla u poslů a strážných výrazně více než u jiných zaměstnanců města. Problematika by si v budoucnu zasloužila mnohem zevrubnějšího průzkumu, než jí mohu věnovat nyní.

Bez řádných poslů se na přelomu 16. a 17. století obešli v poddanské České Lípě na severu Čech, protože plat robotního posla má výši pouhého příspěvku.²¹⁶ Také v poddanských městech Velké Meziříčí a Velká Bíteš na jihozápadě Moravy se v průběhu celého 17. století obešli bez řádných poslů s pevnými placenými místy.²¹⁷

Soudě podle mezerovitě dochovaných hlavních peněžitých počtů okolních měst a městeček z období okolo roku 1740 najdeme mimo těchto vzdálenějších příkladů poddanských měst stejně neustálenou a "neinstitucionální" poselskou organizaci ve zkoumaném Dvoře Králové i dalších královských a poddanských městech a městečkách v jeho okolí:

Královské věnné město Trutnov mělo tři branné (mimo jiné zvonili na tzv. *Schlüß glöckl* zpravující návštěvníky hostinců o době návratu domů) a dva radní sluhy (servusy). Poselství ve vrchnostenských záležitostech však vyřizovala blíže nespecifikovaná skupina poslů, jejichž pochůzky byly zaznamenávány do přehledu '*...vermög der Specification... denen unterschied [lichen] in Herrschafft[lichen] Negotien abgeschickten Bothen*'. Těmito posly mohl být úplně kdokoliv, včetně radních sluhů a branných. Město přispívá i řádnému poštovnímu poslu Georgu Glaserovi 3 zlaté ročně.²¹⁸

216 Petr GAJDOŠÍK, *Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576-1617*. in: SAP, 54, č. 2, Praha 2004. s. 459-565. zejm. s.475, 542-43 a 552-553. Autor zde sice roční plat v konstantní výši 2 kopy 36 grošů označovaný jako "frohnen" či "frohnen bothen" připisuje stálému spěšnému poslu (nebo několika poslům) k ruce městské rady. Porovnání s platem hlídače (9 kop) a obecního sluhu (18-21 kop) i údaje o poslech v nepravděpodobných vydáních však ukazují na to, že nejde o placené místo řádného posla, ale o příspěvek na činnost posla, který obstarával poselství ve věci roboty ve městě, na předměstích a manských statech města.

217 ŠTINDL Martin, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš*, s. 3-19. Autor dochází k zjištění, že ani jedna ze zkoumaných městských lokalit nedospěla v průběhu 17. století k potřebě zaměstnávání stálých, tj. řádných poslů a regulaci jejich činnosti pomocí instrukcí.

218 SOKA Trutnov, fond AM Trutnova (dále AM TU), kt. 107, inv. č. 4135, hlavní peněžitý počet, 1737; Tamtéž, inv. č. 4136, hlavní peněžitý počet, 1742.

V poddanské Úpici patřící do svazku náchodského panství nacházíme jednoho servuse a dva ponocné. S poselstvími chodívají často radní osoby, městský rychtář a občas i soukromé osoby (*posel, poslíček*).²¹⁹ Zdá se, že městečko v době zájmu o zřízení dalšího výročního trhu dokázalo využít všech existujících "komunikačních kanálů", aby svého dosáhlo. Nespoléhalo jen na komunikaci skrze náchodskou vrchnostenskou kancelář '*...dáno 1. osobě co nes vejpis s privilegii císařskejch na zámek 12x*', ale hledalo i vlastní krkolonné cesty do daleké Vídně '*...dáno Adamovi Milovi, co šel do Kyje²²⁰ k rychtáři na doptání, jak ten vejpis dodal s privilegii ve Vídni p. agentovi*'.²²¹

V případě poddanského Hostinného se setkáváme s jedním servusem a dvěma brannými, o poslech zápisy hovoří jen zcela výjimečně. Pravděpodobně většinu poselství vyřizovala vrchnostenská kancelář v místním zámku (a nefigurují tak v městském počtu), případně poselství zahrnuje některá sumární rubrika hlavního počtu.²²²

Městečko Žacléf při samé zemské hranici a přístupu do Slezska hlídá jeden ponocný (*Nachtwächter*), s posly se zde setkáváme jen velice zřídka. Nejasná je úloha invalidů, kteří mohli některé poselství také vyřizovat '*... den Invaliden, daß gelt vor daß 3te Quartal, ins amt abgeführt mit 2f 42x*'.²²³ Analogii s invalidou jako služebníkem města najdeme i ve Dvoře Králové.²²⁴

Morzinovské poddanské město Vrchlabí zaměstnává servuse a stráží jej povězný a dva ponocní (*Nachtwächtern*). Oba ponocní dostávají příplatky za zdvojené hlídky (nejspíše v období sucha nebo ohrožení; roku 1741 se jednalo o půl měsíce) a každý také po 1 zl 30 kr ročně na boty (*Schuhgeld*). S posly se v jeho účtech setkáme jen velmi zřídka, nejspíš město komunikovalo prostřednictvím vrchnostenské kanceláře nebo se údaje skrývají pod některou sumární rubrikou (almužny).²²⁵

V poddanské Nové Pace nacházíme pouze servuse a právního posla (biřice). Přesto obec proplácí poselství především primasovi města, radním a soukromým poslům (nejspíše z řad zdejších měšťanů).²²⁶

219 SOKA Trutnov, fond AM Úpice, kt. 189, inv. č. 2516, hlavní peněžitý počet (v podstatě opisy všech purkmistrovských počtů nedělené do věcných rubrik), 1741.

220 Dříve samostatnou ves Kyje pohltila obec Hajnice.

221 SOKA Trutnov, fond AM Úpice, kt. 189, inv. č. 2515, hlavní peněžitý počet, 1739.

222 SOKA Trutnov, fond AM Hostinné, kn. 76, inv. č. 1289, hlavní peněžitý počet, 1754.

223 SOKA Trutnov, fond AM Žacléf, kn. 37, inv. č. 223, kniha počtů, 1731-43. Údaje pro rok 1740.

224 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/32-36, měsíční peněžité cedule, 1749 (II., III., VII., IX., X.).

225 SOKA Trutnov, AM Vrchlabí, kt. 194, inv. č. 2736, hlavní peněžitý počet, 1740.

226 SOKA Trutnov, AM Nová Paka, kt. 2, inv. č. 20, hlavní peněžitý počet, 1741.

Jak je vidět, není vždy možné bez hlubšího průzkumu účetního i jiného archivního materiálu odhalit všechny důležité zákonitosti a formy organizace poselských činností. Zřetelněji se rýsuje složení městských služebníků (zapojitelných do poselství), ale ne vždy je poznatelná jejich skutečná pracovní náplň a způsob jakým, se do zprostředkování zpráv zapojovali (pokud tak vůbec činili). Přesto tento krátký náhled do účetnictví okolních měst a městeček ukázal na společné rysy i individuální řešení komunikačních potřeb sledovaných městských lokalit na míru jejich možnostem a podmínkám. Zdá se, že pro menší města a městečka představovalo zaměstnávání několika příležitostných poslů (kumulujících většinou činnosti více povolání) namísto jednoho či dvou pravidelných poslů výrazně výhodnější alternativu. Obce tak platily pouze za vykonané služby.

Dalším výrazem, s kterým se badatel občas setkává, je '*přísežný posel*'. Tak se označovali poslové vázaní přísahou k doručování psaní pro potřeby městské rady nebo jiného vysílatele podle určitých odpřísažených pravidel. Většinou šlo o příležitostné posly, kteří při svých častých cestách vyřizovali i poselství toho, komu složili přísahu, například řezníci.²²⁷

Poměrně časté je v pramenech slovní spojení '*schvální posel*'. Toto slovní spojení však neoznačuje příležitostného posla, jak se mylně domnívá dosavadní literatura,²²⁸ ale zvláště, jaksi "pouze za tím účelem" (tedy naschvál) vyslaného posla. Zda bychom posla označili za řádného nebo příležitostného, nehrálo žádnou roli. V pramenech, kde se obraty '*schvální posel*' či '*schvální psaní*' vyskytují, je jasně cítit zjevný záměr a naléhavost takových poselství. Tomuto výkladu odpovídá i výrazivo zachycené v jiných pramenech psaných humanistickou a barokní češtinou.²²⁹

Velmi často se "schvální" slovní spojení objevují při upomínání o dluhy nebo zasílání informací vyžádaných adresátem. V takovém případě totiž náklady na posla nesl příjemce. Není jistě náhodou, že v případě Dvora Králové nacházíme největší množství dokladů o "schválních" psaních či poslech právě v archivní krabici nazvané "Upomínky věřitelů".²³⁰ Například roku

227 Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských poslů*, s. 487-88 uvádí příklad řezníka-přísežného posla, vyslaného vyzvednout dlužné peníze.

228 Dosavadní literaturu k typologii poslů shrnuje ŠTINDL Martin, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš*, s. 3-19. zejm. s. 8-11. Jana Vojtíšková se spojením nijak blíže nezabývá, ale mylné pojetí "schválních poslů" přejímá viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských poslů*, s. 486 pozn. 20.

229 Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., od 2010, heslo "schvální". Dostupné na <<https://madla.ujc.cas.cz>> [online 8. 4. 2014]. Doklady: '*schvální psaní*' (1602-1623); '*...na [počet přijímajících] schvální pozor a bedlivý jsem dal*' (1669); '*... má se při důchodě... na zapsání takových nábytků schvální kniha držeti*' (1709); '*... kdyby pekař v schválním podvodu... přesvědčen byl*' (1748).

230 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 77.

1631 upomínal Dvorské JMC rada Petr Aulík z Třebnic o dlužnou kontribuci '*Protož schválně toto psaní mé vypravujice... P. S. A poněvadž tento posel schválně za příčinou nezapravení jich... k nim vyslán jest. Protož aby jemu od cesty náležitě zaplatit nařídili*'.²³¹

Zjevná naléhavost až spěšnost se projevovala také v žádosti Samuela Suka, který z Hradce Králové zaslal Dvorským '*...napomenutí skrze toto mé chatrné psaníčko po naschválním poslu dnem nocí vyslaném*' o dodávky bažantů do Vídně k velikonočním svátkům. Žádal je také o krátkou odpověď (snad tzv. *kundšaft*) a zaplacení posla, neboť posel z Vídně byl v Hradci Králové také zaplacen. Naléhavost podtrhuje informace o noční cestě a kontrole času doručení '*... posel tento jest vypraven odsud z Hradce Králova ve 23 hodin. V kterou zase hodinu tohoto psaní dodá, za oznámení žádám*'.²³²

Že se "schválnost" poslů neomezovala jen na prostředí kanceláří měst, vrchností a úřadů, ale využívali je i soukromé osoby, dokládá případ z roku 1685. Tehdy pomocí schválného posla upomínal Tomáš Jutlů, poddaný panství města Poličky a rychtář vsi Nedvězí, o zaplacení celkem 11 zl za dodaný len na Janouškovi a Hejnovi, královédvorských sousedech '*... nemoha... svého spravedlivého od nich dosáhnouti, přinucen byl jednoho schválného posla tam expedírovati... [ti] odpověď... odeslali, že... ve čtyrech nedělích takový rest jemu sami osobně přinésti chtějí, to se posavad nestalo...'*. O vyslání takového záměrného posla z vesnického prostředí víme pouze proto, že se rychtář po uplynutí lhůty obrátil o pomoc na svoji vrchnost a ta ke Dvorským zaslala tzv. *ohradní psaní* s požadavkem o dopomožení ke spravedlivosti. Je trochu kuriózní, že ještě v závěru 17. století hrozí představitel královského věnného města Poličky tzv. *obstavuňkem* neboli *obstavením*²³³, přestože Obnoveného zřízení zemské (1627) již dávno zrušilo ručení majetkem a osobami sousousedů a spolupoddaných v případě neuspokojení věřitele. Již přes přes půl století platilo, že dluh v případě neposkytnutí právní pomoci adresátem ohradního psaní (v tomto případě Dvorští) přecházel z poddaného nebo souseda na adresáta.²³⁴

231 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 77, sig. 77/10, Petr Aulík z Třebnic upomíná Dvorské o berní resty z let 1615-1627, 1631.

232 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 82, sig. 82/20, Samuel Suk upomíná Dvorské o dodávky bažantů pro Vídeň, 1659.

233 '*... Pokudž by v svý žádosti oslyšán [tj. nevyslyšen] byl, a naše intercessi k splatnosti jeho osobě nesloužila, že by přinucen byl na jinší a snad nepřijemnou cestu pomysliati. A kohokoliv by z města Král[ova] Dvora, buď z handlovních lidí, aneb sousedův natřetí aneb se uptati mohl, že by jej na outratu a škodu... dlužníků obstaviti a zdržeti musil*'. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 91, sig. 91/13, ohradní psaní Poličských Dvorským o dluh sousedů Janečka a Hejna za len jejich poddaného Tomáše Jutlů, 1685.

234 Obstavení je jednou z dobových forem mimosoudní exekuce, která spočívala v zadržení, případně uvěznění dlužníka nebo ručitele (dobově *rukojmí*) včetně jejich věcí, pokud neplnil své závazky a nereagoval na ohradní psaní věřitelovy vrchnosti. Obstávka byla původně rychlou mimosoudní formou exekuce nesplacených zápůjček v městském právu, kterou převzalo i právo zemské. Viz Markéta KADLECOVÁ, *České a*

Posledním příkladem je požadavek podkomořího věnných měst Jindřicha Kustoše ze Zubří a Lipky z roku 1655, aby jej Dvorští '*... po naschválním poslu skrze psaní*' zpravili o tom, zda Jan Kryštof hrabě z Valdštejna a na Sejfech²³⁵ propustil po jeho intervenci u místodržících jejich poddanou Salomenu Trnkovou z vězení. Valdštejn nejprve přinutil ženu složením zhostního listu k poddanosti a pak ji věznil i s malým dítětem, aby tak uvedl v poddanství i jejího manžela Václava.²³⁶ Myslím si, že uvedené příklady již dostatečně prokázaly mylnost dosavadního výkladu slovních spojení '*schvální posel*' a '*schvální psaní*'.

Jistý protiklad představovalo '*poselství náhodné*'. Tedy příležitostné, nahodilé, první vhodné poselství po některém z poslů nebo cestujících putujících ve správném směru. Jak dokládají slovníkové doklady i jeden příklad z Trutnovska, jednalo se většinou o méně spěšná a méně důležitá sdělení ve věcech, o kterých bylo již jednáno nebo se nevyplatilo kvůli nim vysílat zvláštního (tj. schválního) posla.²³⁷ Caspar Nuss, lesmistr a správce trutnovského panství žádal roku 1599 českou komoru '*... při tomto náhodném poselství*', aby jej písemně ujistila o platnosti ústní dohody uzavřené za jeho osobní návštěvy v Praze.²³⁸

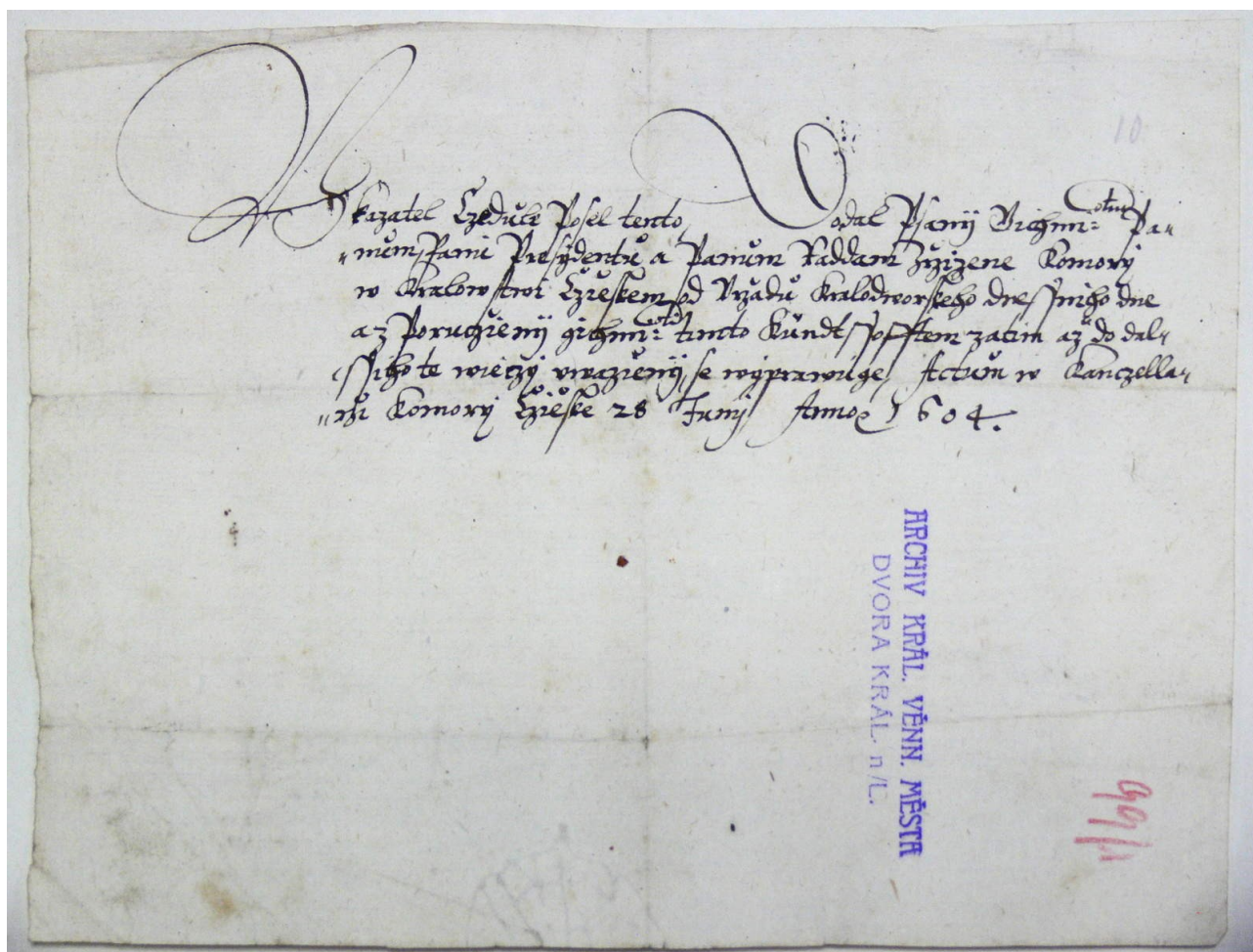
moravské zemské právo, s. 172-174. Zde i odkazy na další právněhistorickou literaturu a příslušné články českého OZZ.

235 Heřmanovy Sejfy jsou dnes součástí obce Rudník, která se nachází severně od Hostinného.

236 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 90, sig. 90/34, podkomoří žádá Dvorské o zprávu o poddané, 1655.

237 Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, heslo "náhodný". [online 10. 5. 2014]. Doklady: '*při nejprvnějším náhodném poselství*', tj. které se náhodí (1598); '*žádám, že mi po náhodným poselství oznámíš*' (1594); '*odpovědi pro ten čas nepotřebí, až při nějakém náhodném poselství*' (1629).

238 NA, SM, kt. 2376, sig. T9/58, lesmistr Caspar Nuss české komoře o sečkání výběru berně, 1599.

Obr. 4. Kundšaft, kterým kancelář česká komora potvrdila přijetí listu poslem vyslaným Dvorskými (1604).²³⁹

Občas požadovali odesílatelé (možná i sami poslové), aby jim adresát vydal písemné potvrzení doručení listu. V takovém případě vydávala kancelář příjemce tzv. *kundšaft*, zvaný později *recepisse*. Forma této písemnosti byla velice prostá, zjevně odpovídala psaní ve spěchu, než se posel vydal na cestu zpět. Písař vynechal všechny obvyklé pozdravy a oslovení a omezil se na pouhé konstatování přijetí listu a připojil datum a podpis či název kanceláře. V odůvodněných případech uvedl i velmi krátkou informaci odesílateli týkající se vyřizování přijatého poselství (např. nepřítomnost některé osoby) nebo uvedl proč list přinesený poslem nemohl při-

²³⁹ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/1, stvrzenka (kundšaft) kanceláře české komory na list Dvorských, 1604.

jmout (špatná titulace adresáta atp.). Kundšafy opouštěly kancelář pouze jako složené, nezapečetěné listky (cedulky) bez uvedené adresy.²⁴⁰

Pro stvrzení přijetí peněz, naturálií, zboží atp. sloužily tzv. kvitance. Například '*Já Žofie Woklerová přiznávám se touto kvitancí, že jsme přijala od posla tohoto, který je od vašností vyslaný deset kop míšenských s půl korce krup. Kterážto kvitance pro důvěření toho posla dána ...*'.²⁴¹ Jejich prostá forma se od kundšaftů příliš nelišila, odlišovala je spíše nelistovní povaha potvrzovaného předmětu předání.

Slovo kundšaft nemuselo vždy označovat jen a pouze písemnou stvrzenku dodaného listovního psaní. V pramenech raného novověku se vyskytuje také ve významu pravdivé informace či zpravodajské zprávy. Když ve zjitřené atmosféře počátku roku 1611 (vpád Pasovských do Čech a přípravy Matyášova vojska) děkovali Dvorníci do Trutnova za '*... psaní ... v příčině nějakého slezského vojanského lidu. ...v kterémž nám (abychom se věděli jak spraviti) návštěvi dávati ráčíte*', tak slibovali, že jejich služby budou opětovat a také je informovat. Zároveň je žádali '*... pokudž byste²⁴² jakou další správu neb jaké Kundšafy od pánův Landtshutských²⁴³ vzíti ráčili, že nám o tom neprodleně v známost uvésti ráčíte přátelsky žádáme*'.²⁴⁴

Oboustranně výhodné zpravodajské služby ve válečné, méně často v mírové době tzv. *komunicování po sousedském způsobu* o průtazích vojska, moru, obchodních i jiných záležitostech ukazovaly na další kvalitu komunikační praxe mezi soukromými účastníky, městy či jinými subjekty. Náplň a proměny takového *sousedského komunikování* mezi poddanskými městy Velká Bíteš a Velké Meziříčí v 17. století byly vlastně hlavním sledovaným motivem příspěvku Martina Štindla.²⁴⁵ Podobnou praxi však nalezneme i na severovýchodě Čech s přesahy komunikačních sítí příhraničních měst až do blízkého Slezska.

Zde se zpravodajství šířilo na počátku 17. století například tak, že Hradec Králové (nebo jiné významnější město v regionu) obdržel patent či jiné informace z Prahy a pomocí poslů je zasílal menším místům ve své blízkosti a několika větším (královským) městům v širším okolí, aby rovněž i oni informovali své sousedy. Aby někoho nevynechali, přikládali seznam již infor-

240 Martin ŠTINDL, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš*, s. 9; Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Písemná komunikace*, s. 130.

241 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 48, sig. 48/44, kvitance Žofie Woklerové Dvorským na 10 kgm a 4 korce krup, nedat. [pol. 17. stol.].

242 '*bysstie*'

243 Kamienna Góra (něm. Landshut), dnes v Polsku.

244 SOKA Trutnov, AM TU, kn. 53, kopiář listů radě města Trutnova (1606-21), fol. 42r.

245 ŠTINDL Martin, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš*, s. 3-19. Autor upozorňuje na to, že množství různých vazeb mezi městy se odvíjelo především od shodného společenského (poddanského) postavení a podobných úloh, která města zastávala v rámci svých panství. Nepominutelnou roli hrála také poloha měst na rozhraní dvou krajů.

movaných míst. Tak roku 1619 zaslali Královéhradečtí '*... přijavše dne včerejšího u večer svazek patentův od JM pánův directorův, správcův a radd zemských... po poslu našem domácím takové patenty okolním pánům sousedům našim blíže, totiž na tři neb čtyry míle přisedícím, aby o té věci neprodleně... vědomost míti ráčili rozeslati nepominuli. Pročež... té jsme k V [ašim] O [patrnostem] nepochybné naděje, že se také nápodobně... zachovati... a je panům sousedům... okolním též na tři neb čtyry míle přisedícím ihned skrze posla v známost uvéstí ráčíte. P. S: V která pak místa po kraji Hradeckém my posly naše s naddotčenými patenty stěží vyslané z příležitího rejstříčku porozuměti ráčíte*'.²⁴⁶

Nejvýmluvnějším důkazem předbělohorské spolupráce tří blízkých královských věnných měst Trutnova, Dvora Králové a Jaroměře je dle mého názoru organizace společného cestování na zemské sněmy do Prahy. Trutnovská registra a kopiáře z počátku 17. století takové spolujízdy dokládají hned na několika místech. Tak roku 1605 odpovídali Trutnovští na dotaz Dvorských, zda se chystají jet na sněm kočárem a zda by do vozu přibrali jednoho jejich zástupce (vyslaného), že v těchto dnech '*... když vyslaní naši v městě Jaroměři byli, s pány jaroměřskými a s panem vyslaném V [aši] O [patrnosti] (jakž spraveni jsme) o tom mluveno i také zůstaveno bylo, abychom ze třech našich měst tři osoby pro vyhnutí velikých outrat z jednoho každého města jednu na jednom voze společně k témuž sněmu do měst pražských vypravili*.' Protože se Dvorští nezmiňovali o Jaroměřských, žádali Trutnovští o další informace, jak je celá záležitost zajištěná a zároveň prosili Dvorské, zda by poskytli své koně a vůz '*..., poněvadž my obecních našich koňův nemáme žádných, a poddaní naši pro nastalé potřeby zde v horách ještě na větším díle sklizením obilí a v jiných potřebách s koňmi na poli pracují*'.²⁴⁷ O tom, že tento způsob šetření obecních nákladů byl pro všechna města výhodný, svědčí i další zmínky o spolujízdě vyslanců měst na sněm do Prahy. Tak například roku 1609 chtěli Dvorští vystřídat svého vyslance na "nejdelším sněmu českých dějin". Dotazovali se tedy také Trutnovských, zda nechtějí vyslat jednu osobu a vystřídat tak jednoho svého zástupce, sami by poskytli koně a vůz. Pokud by se Trutnovští odhodlali k výměně svého zástupce '*... musel by... dnešního dne ještě, a neb zejtrějšího tím raněji s vejchodem slunce k nám do města Dvoru se vypraviti, tak aby potom spolu dále ve jméno Boží jeti mohli*'.²⁴⁸

13. listopadu 1648 '*schválně tohoto posla vypravujíc*' zasílá královéhradecký císařský rychtář Jan Dyronger ke své upomínce o pšenici, kterou za Dvorské dodal do vojenského ma-

246 SOKA Trutnov, AM TU, kn. 53, kopiář listů adresovaných Trutnovu, 1606-1621, fol. [104r].

247 SOKA Trutnov, AM TU, kn. 54, registra odeslané korespondence, 1604-1614, fol. 18v-19r.

248 SOKA Trutnov, AM TU, kn. 53, kopiář listů adresovaných Trutnovu, 1606-1621, fol. [43v].

gacínu (skladu) '... příležitě... co mně od JM pan pana [podkomořího?] z Budějovic dobrého potěšitelného odesláno jest communicíruji. Žádaje, že takové psaní po přečtení jeho aneb podepsání zase po tomto vyslaném spátkem navraceno bude'. Skutečný obsah zprávy neznáme, ale s velkou pravděpodobností se jednalo o skutečně potěšitelnou zprávu o uzavření vestfálského míru (24. října 1648 v Münsteru ležícím v Horním Porýní-Vestfálsku a dolnosaském Osnabrückeru) nebo některý z přímých odrazů této události. Je nasnadě, že posla platili Dvorskí, neboť šel ve věci jejich dluhu a vyžádané informace zároveň.²⁴⁹

Velmi pevný a trvalý se jeví "komunikační kanál" Trutnov – Kamienná Góra v sousedním Slezsku. Obě města se nacházela na protilehlých svazích Krkonošského masivu při ústí cest vedoucích do tzv. Libavského sedla (obchodní spojnicí Čech se Slezskem při východním úpatí Krkonoš). V této sousedské blízkosti hrála roli nejen terénní dispozice, tehdejší příslušnost Slezska do svazku zemí Koruny české, ale i jazyková blízkost – obyvatelé obou stran Krkonoš mluvili převážně německy. Vzájemnou výměnu informací po linii Kamienná Góra – Trutnov – Dvůr Králové za vpádu Pasovských roku 1611 jsme již zmínili.²⁵⁰ Rovněž roku 1663 si obě města na protilehlých úbočích Krkonoš vyměňovala informace o postupu Turků.²⁵¹ Je patrné, že hospodářské, jazykové i osobní vazby těchto měst hravě překonávaly zemskou příslušnost. Hranice v nich v zásadě nehrála žádnou roli.

249 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 77, sig. 77/64, cís. rychtář Jan Dyringer upomíná o zaplacení pšenice, kterou za Dvorské dodal vojenskému skladu a zasílá přiložené psaní pro informaci, 13. listopad 1648.

250 SOKA Trutnov, AM TU, kn. 53, kopiář listů radě města Trutnova (1606-21), fol. [42r].

251 SOKA Trutnov, fond AM Trutnov (dále AM TU), kt. 14. inv. č. 595, zprávy příbuzných z Kamienné Góry o postupu Turků, 1663.

1.10 POSLOVÉ A KRÁLOVÉDVORSKÉ ARCHIVNÍ PRAMENY

Základní becné charakteristice archivního fondu města Dvora Králové se již stručně věnovala úvodní kapitola práce (1.1) a dotklo se jej i několik řádků kapitoly o městské historiografii (1.3), které se věnují Antonínu Schulzovi, prvnímu pořadateli nejstarších městských písemností. Následující odstavce mají jiný cíl. Opouští obecnou rovinu a věnují se konkrétním druhům archiválií, které je možné využít při výzkumu činnosti královédvorských poslů. Většinu z představených archiválií také předložená práce v různé míře využila. Přehled si nečiní nárok na úplnost, jde spíše o představení a charakteristiku (nikoliv analýzu) jednotlivých druhů málo známých pramenů. Některé z pramenů jsou vhodné spíše ke zkoumání kvantitativních jevů, jiné naopak přináší neocenitelné poznatky spíše kvalitativním stránkám života zdejších poslů.

Mnohé z následně uvedených pramenů můžeme zahrnout pod univerzální diplomatickou kategorii prameny účetní povahy či písemnosti finanční správy. Dodejme hned úvodem, že s rozmanitostí písemností, které do této široké kategorie můžeme zařadit, se ještě česká diplomatika plně nevyrovnala. Lépe poznány jsou knihy městského účetnictví, ovšem spisový účetní materiál je znám pouze povrchně a nedostatečně. Jediné všeobecně dostupné souborné pojednání o účtech a diplomatice účetního materiálu se stalo součástí učebnice Česká diplomatika do roku 1848.²⁵² Z hlediska praktické použitelnosti však tato stať silně "pokulhává" za ostatními texty a jen dokládá, že raně novověkému účetnímu materiálu nevěnovala zatím česká diplomatika vážnější pozornost.

Nejen v případě Dvora Králové, ale i u fondů jiných měst je znát značná bezradnost pořádajících archivářů se starými počty a především jejich podklady. Jejich diplomatický charakter se pohybuje od kvitancí přes smluvní písemnosti mnohdy blízké spíše listům přes rejstříky a hospodářská registra až po čistě číselné výkazy. Tato až extrémní různorodost a nevědomost pořádajících o provázanosti s hlavními počty nebo specializovanými řadami počtů (obilní, solní etc.) vedla k tomu, že účetní podklady se nemusí dařit v inventářích vždy bezpečně identifikovat. Podklady bývají rozptýleny jako jednotlivosti v rámci celého fondu, nebo v lepším případě soustředěny jako snůška dokladů různé proveniencie na místě jediném.

Donucen potřebou orientace v počtech a jejich podkladech vytvořil jsem si vlastní pracovní typologii těchto pramenů, kterou by však měl ještě upřesnit další pramenný výzkum ve

²⁵² Jan BLECHA, *Účty a účetní materiál*. in: Jindřich ŠEBÁNEK, Zdeněk FIALA, Zdeňka HLEDÍKOVÁ (eds.), *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha 1971, s. 323-369.

fondech patrimoniální a církevní správy. Níže uvedené dělení vychází z několikaleté práce s raně novověkými účetními materiály menších i větších městských lokalit v regionu severovýchodních Čech, Nového Města pražského a Vyšehradské kapituly. Pro potřeby této práce užívám přirozené členění účetního materiálu na hlavní (zpravidla roční) účty, tj. počty a jejich dílčí účetní podklady. Dělení respektuje historickou realitu vzniku účetních podkladů u jednotlivců a nižších úředníků i jejich (částečný) vstup do týdenních, měsíčních a ročních počtů. Za hlavní počet je považován peněžítý (zpravidla roční) počet města, z kterého skládá účet odstupující městská rada a žádá o absolutorium.

Vše ostatní jsou podklady, které do hlavního počtu vstupovaly zpravidla formou výsledných sum nebo výtahu. Podle toho, zda počty evidovaly převážně peníze, sůl či materiál a náradí ve "sklepě" atp., upřesňuje název počtu ještě příslušný přívlastek. Hovořit tak můžeme o hlavním peněžitém počtu, solním počtu či o měsíčních skleповých počtech, tzv. cedulích. Dobové názvosloví je velice roztráštěné a k jednomu druhu pramene se váže většinou hned několik synonymních dobových názvů (viz podklady níže). V citacích jsem se snažil nahrazovat tyto dobové názvy odpovídajícími názvy současnými, přesto jsem se dobovému názvosloví zcela vyhnout nemohl (registra, cedule). Nyní k jednotlivým druhům pramenů:

HLAVNÍ PENĚŽITÉ POČTY (ÚČTY)

Základní zdroj poučení o hospodaření města zaznamenává veškeré finanční operace městské obce za účetní období dané většinou funkčním obdobím městské rady, která ze svého hospodaření skládala počty před obnovou rady podkomořím nebo hofrychtěrem. Většinou se tak setkáváme s ročním účetním obdobím, ale výjimečné nejsou ani tříčtvrtěroční a půlroční hlavní peněžité počty. Hlavní počty vede obvykle důchodní písař, případně se podílejí i další hospodářští úředníci města.

Každý počet se sestává z desítek, stovek, někdy i tisíců jednotlivých položek (záznamů). Každý z nich je vyjádřena datem (ne vždy), heslovitým slovním popisem a počitatelnou finanční hodnotou ve zlatých (zl/f), krejcarech (kr/x) a denárech (d). Běžné opakující se záznamy mívají velmi stručnou podobu záznamu jako například výdej na zvoníky *'dne 5. July od zvonění proti 2 bouřkám 48x'*. Naopak méně se opakující a jedinečné záznamy bývají značně rozvité, někdy až téměř narativní *'od Václava Durdíka, když u něho hořelo, že pokřik neučinil 10 f. Z nich Josefovi Šrámkovi od uhození na zvon 1f 10x, Adamovi Šubrtovi, který žebřík přines 1f 10x, a na mši S[va]jtu 1f. Spolu 3f 20x dáno, ostatně za příjem uvádí se 6f 40x'*. Odchyly od běžných cen a situací doprovází většinou patřičné vysvětlení *'...4. a 5. též 6. Martj poslán jsem byl do Král[ova] Hradce pro chléb. Pro velkou vodu musel jsem 3 dny strávit. Liefergeldt deně po 45x. Za 3 dny činí 2f 15x. Od přeplavení přes vodu třikrát dal sem 7x 3d'*.²⁵³

Vedle těchto plnohodnotných záznamů se s rostoucí náročností hospodářské správy města stále častěji objevovaly v hlavních peněžitých počtech tzv. sumární záznamy, které prezentovaly výsledky pomocných samostatně vedených počtů a evidencí.²⁵⁴ Informační hodnota takových záznamů je výrazně nižší. Namísto plnohodnotné se zde nachází pouze výsledná částka, která postrádá ony popisné kvalitativní části jednotlivých událostí. Ty zůstaly zanechány na řádcích účetních podkladů. Je nasnadě, že nezaměřuje-li se badatel pouze na číselné

²⁵³ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/40, dílčí počet za dovezení chleba z Hradce Králové, 1746.

²⁵⁴ Přirozeně, že v raném novověku již nemohl hlavní peněžitý počet jednotlivě zaznamenávat prodej každého stromu či platbu městské daně tzv. šosu od každého hospodáře. V takovém počtu by se skutečně již nikdo nevyznal. Záznamy nejběžnějších a opakovaných příjmů a výdajů se tak začaly evidovat samostatně. Nejprve se vydělily záznamy odvětví týkajících se obživy obyvatel a zásobování základními surovinami (obilní, dobytčí, lesní a skleповý počet). Podle potřeby se vydělovaly další specializované řady počtů. Všechny takto vzniklé dílčí evidence spadají do široké rodiny účetních podkladů, kam patří veškeré písemnosti potřebné k sestavení hlavního peněžitého počtu. Tedy i písemnosti nevzniklé činností městských úředníků a zaměstnanců, pokud jakýmkoliv způsobem ovlivňovaly hospodaření města.

hodnoty a matematické operace s nimi, pak se nemůže spokojit s údaji hlavního peněžitého počtu, ale musí těžit plnohodnotné informace přímo z účetních podkladů.

Rozdíl mezi informační hodnotou sumárního záznamu v hlavním počtu a jemu odpovídajícími plnohodnotnými záznamy v jednom nebo více účetních podkladech výborně přiblíží příklad částky vyplacené za poselství branným (obr. 5). Hlavní peněžitý počet pro rok 1739 uvádí v rubrice s názvem '*Branným od rozličného poselství dle rejstříkův*' pouze sumární záznam '*Za Januario 47x 3d*'.²⁵⁵ Tomuto sumárnímu zápisu odpovídá v účetních podkladech, tedy třech registrech poselství branných alias "rejstřících", hned několik plnohodnotných záznamů o vykonaných poselstvích, které obsahují cíle, účely, ohodnocení a dalších okolnosti pochůzek branných. Pro představu uvádím lednové záznamy register dolního branného (registra ostatních branných se nedochovala):

[den]	[krejcary]	[denáry]
<i>January.</i>		
<i>1 v Lipnici pro děvečku</i>	<i>1</i>	
<i>item v Novolesích pro pacholka</i>	<i>1</i>	
<i>5 v Lipnici pro děvečku</i>	<i>1</i>	
<i>8 v Kukusu byl jsem pro HoffJägra</i>	<i>4</i>	
<i>9 v Lipniczy pro Hagniho</i>	<i>1</i>	
<i>item v Poctrani pro Hejna</i>	<i>1</i>	
<i>item s p[anem] Primáto[re]m na honbě</i>	<i>-</i>	
<i>21 v Novolesích z strany soli</i>	<i>1</i>	
<i>item v Kukusu pro HoffJägra</i>	<i>4</i>	
<i>22 byl jsem v Lipnici a v Novolesích stran roboty</i>	<i>2</i>	
<i>29 v Verdece strany obec[n]í příčiny</i>	<i>1</i>	
<i>item lipnický hajný byl sebou na honbě</i>	<i>4</i>	
<i>item Anton Puš byl v [Choustníkově] Hradišti</i>	<i>3</i>	
<i>item byl v 3 šosovních vesnicích stran roboty</i>	<i>3</i>	
<i>item 2krát v Poctráni a 1 Zaboř</i>	<i>4</i>	<i>3</i>
<i>app[ro]b[atun] á 31xr 3d</i>	<i>31x</i>	<i>3d</i>
<i>d[en] 31 Jannu[ary] 1739 BD</i> ²⁵⁶		

Hlavní peněžitý počet tedy představuje jakýsi "kmen", který do sebe přijímá výsledky či výtahy z účetních podkladů různorodých forem. Mohou se jimi stát dílčí specializované řady počtů (sklepový počet, obilní p., lesní p. a další), relativně samostatné počty solní a kontribuční i široká a různorodá skupina dalších podkladů (vyúčtování jednotlivých cest, výkazy jednot-

²⁵⁵ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

²⁵⁶ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného Tobiasa Puscmanna, 1739. Úvodní zápisy psané česky nepsal Tobias Puscmann, ale jeho předchůdci (více viz analýza register). Aprobační (stvrzující) formule Johanna H. Balhtasara, hospodářského ředitele a primátora města v jedné osobě, stvrdila přenesení částky do hlavního počtu a její vyplacení brannému.

livých řemeslníků, soupisy, registra poselství, kvitance atp.). Do hlavního počtu se tak z podkladů dostávala pouze čísla a jen ty nejnnutnější obecné informace. Kvalitativní a často poměrně květnaté informace "kdo, komu, co a proč" zůstávaly pouze na stránkách účetních podkladů (viz obr. 5). Bohužel naprostá většina takovýchto účetních podkladů se do dnešních dnů nedochovala a touto cestou jsme jako badatelé ochuzeni o značnou informační hodnotu. Dodejme ještě, že ve Dvoře Králové 18. století existovala přinejmenším jedna pomocná kniha hospodářského úřadu označovaná jako '*knihy direktorní a spoluaprobatorní*' (1739),²⁵⁷ '*makulář*' a později hlavní konferenční kniha (*Haupt Conferenz Buch*) (1768).²⁵⁸ Ta v sobě obsahovala předobraz hlavního počtu, ale ve většině případů se nedochovala.

Hlavní počet dává dobrý obecný přehled o hospodaření města, toku surovin, produktů a peněz. Čím více využíval sumárních záznamů odkazujících na účetní podklady, tím více promlouval pouze řečí čísel a stával se "nemastným neslaným" výkazem finančních částek, jak účetnictví právem vnímáme v moderní době. Badatelé skýtá takový počet je skromné množství kvalitativních (nečíselných) informací.

Rozsah a zvolená forma uspořádání zápisů většinou odpovídá velikosti obhospodařované agendy a vyspělosti kanceláře, která je vedla. Téměř v každém hlavním počtu se nacházejí tyto základní skupiny zápisů: počáteční stav městské kasy v hotovosti a na dlužích (restech), příjmy, výdaje a koncový stav kasy v hotovosti a na dlužích. Nejobsáhlejší jsou skupiny příjmů a výdajů, do kterých zpočátku písaři zapisovali jednotlivé položky pouze chronologicky bez ohledu na to, čeho se týkaly. Tyto pouze chronologicky zapisované účetní záznamy bývají (podle sdílnosti písaře) mnohdy velmi květnaté, neboť každý jednotlivý příjem či výdaj musel být jednoznačně identifikovatelný. S rostoucím počtem obyvatel města, jeho hospodářského zázemí i specializací a byrokratizací společnosti rostl také objem agendy městského účetnictví. Na to vyspělejší kanceláře reagovaly tak, že zápisy ve skupinách příjmů i výdajů začaly dělit do stále rostoucího počtu věcných rubrik. Každá z nich shromažďovala zápisy o téže věci, které v rámci rubriky šly v chronologickém pořadí.

Příjmy se tak vnitřně dělily na věcné skupiny '*Clu městského*', '*Nájmy z mlýnů*', '*Užitku z lázně u studánky Na Poušti*', '*Za roboty od poddaných*' '*Za prodané dříví*' a mnoho dalších. Obdobným způsobem se i výdaje rozdělily do rubrik jako '*Šosu Její císařské a královské milosti*', '*Rozličných ročních platů*' (tato se ještě dále dělí na podrubriky jednotlivých držitelů úřa-

257 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1739, účetní aprobace, 1739 (II., III., VI., VIII., IX., XII.).

258 SOKA Trutnov, AM DK, sig. 1768, hlavní konferenční kniha (*Haupt Conferenz Buch bey dem Renth Ambt*), 1768 (IV.-XII.).

dů a zaměstnanců města), 'Kováři', 'Tesařům', 'Od chytání krtic', 'Za papír' a podobné. Poslední rubrika ve skupině příjmů se nazývala většinou '*Partikulární příjem*' nebo '*Rozličný příjem*' a obsahovala vše, co se nepatřilo do zavedených věcných rubrik. Stejnému účelu sloužila rubrika '*Partikulární výdej*'. Skupiny příjmů a výdajů často uzavíraly závěrečné sumární výtahy (*Extrakt, Außfassung*), které zahrnovaly výsledné hodnoty jednotlivých věcných skupin pro rychlý přehled. Občas se ve fondech nacházejí i samostatně. Totožnou strukturu zachovávají i návrhy ročních peněžitých počtů, které však neobsahují reálné údaje, ale pouhá více či méně přesná očekávání.²⁵⁹

Postupem doby se navyšoval počet věcných skupin i jejich specializace. Rubriky vznikaly a zanikaly, mnohé z nich se vnitřně dělily na podrubriky. U každého města se setkáváme s trochu jinými rubrikami na míru zdejšími podmínkami. Čím obsáhlejší byla agenda města, tím více rubrik se sestávalo ze sumárních zápisů zastupujících výsledky pomocných řad počtů a ostatních účetních podkladů. Hlavní počet na ně někdy odkazoval v názvu rubriky '*... dle Rejstříkův*' atp. či přímo v textech sumárních zápisů '*...za prodané dříví dle počtu lesního*'. Někde se užívaly i jednoduché číselné signatury, kterými sestavovatel počtu označil titulní nebo zadní stranu podkladů a uvedl je i v příslušné rubrice hlavního počtu.²⁶⁰ Tato pomíjená a přehlížená čísla tvoří bezpečnou a jednoznačnou vazbu mezi podkladem a hlavním peněžitým počtem.

Proces postupné přeměny formy zápisu z jednoduché chronologické posloupnosti do počtů dělených na věcné skupiny neprobíhal všude stejně. V královských a větších poddanských městech k této kvalitativní změně došlo již v 16. a 17. století, Dvůr Králové nevyjímaje. U malých městeček (městysů) a vesnických obcí přetrvával původní (tj. do věcných rubrik nedělaný) způsob zápisu až do 18., mnohde i do 19. století.

259 Titulní název a především datum vydání návrhu (případně jeho prezentace nadřízenému úřadu atp.) slouží za poměrně bezpečné vodítko k rozhodnutí, zda se jedná o pouhé rozvážení budoucích nákladů, nebo sumární výtah skutečnosti (vydání písemnosti datumově předchází konci účetního období).

260 Většinou na levý okraj rubriky, případně přímo v textu.

Číslo	Měsíc	Peněžitého počtu
1.	Januario	27 3.
2.	Februari	20 3.
3.	Martio	20
4.	April	f 12 3.
5.	Maj	f 2 3.
6.	Junio	2 2
7.	Julio	f 39
8.	August	f 57 3.
9.	Sept	f 12 3.
10.	Oct	f 12 3.
11.	Nov	f 26
12.	Dec	f 13
Rozličným poslům		f 15 17 3.

2. Rozličným poslům
 20. februari Adamovi Lubrovici ad. 2. Cyprian
 Knežto zpráva na Chrástě Dřavých stýž Magf
 co dříve Knežt Starš Kříd Románka Dřavý

Obr. 5. Výřez ročního peněžitého počtu města Dvora Králové nad Labem (1739).²⁶¹ Zachycena je rubrika výdajů na poselství vykonaná brannými podle jejich register 'Branným od rozličného poselství dle Registříkův'. Vlevo jsou patrné odkazy jednotlivých zápisů na čísla měsíčních cedulí. Tím je vyřešeno i chronologické zařazení zápisů. Dole začíná rubrika 'Rozličným poslům', která zachycuje cesty poslů placených přímo z důchodu města.

Nebylo to způsobeno ani tak nevyspělostí jejich důchodních písařů, ale mnohem více praktickou stránkou věci. Pro několikastránkový hlavní peněžitý počet malého městečka skutečně postačoval chronologický způsob zápisu a věcné skupiny by přehlednost spíše komplikovaly. Počty větších měst šly do desítek až stovek stran, kde již rubriky výrazně ulehčovaly práci při sestavování a následné kontrole hlavního počtu. Nezanedbatelnou roli při prosazování vyspělejších forem zápisů u královských měst (a jejich sjednocování) sehrály také vizitace a kontroly městských počtů podkomořským úřadem.

²⁶¹ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

Obr. 6. Umělecky ztvárněná titulní strana hlavního peněžitého počtu poddanského města Vrchlabí (1623).²⁶²

Vnější podoba hlavních peněžitých počtů tak osciluje od několika málo listů u malých městských obcí (Miletín), přes tlusté sešity o desítkách stran (Dvůr Králové nad Labem) až po účetní knihy pro jednotlivá léta (Nové Město pražské). Mnohdy se sešity hlavních počtů dodatečně svazovaly do knih, případně se do jedné knihy opisovaly schválené počty. U menších měst tak jedna kniha může obsahovat až několik desítek ročních počtů.

Pokud v roce 1711 postačilo městečku Miletín k vykázání svého hospodaření pouhých pět stran včetně jedné strany restů,²⁶³ pak ve stejném roce potřeboval královédvorský důchodní písař na sepsání hlavního peněžitého počtu celých 40 stran včetně dvoustrany uvádějící seznam použitých účetních podkladů a dílčích evidencí (*Inventář na Aprobátce*).²⁶⁴ Roku 1731 již potřeboval celých 82 stran a jejich počet plynule narůstal.²⁶⁵

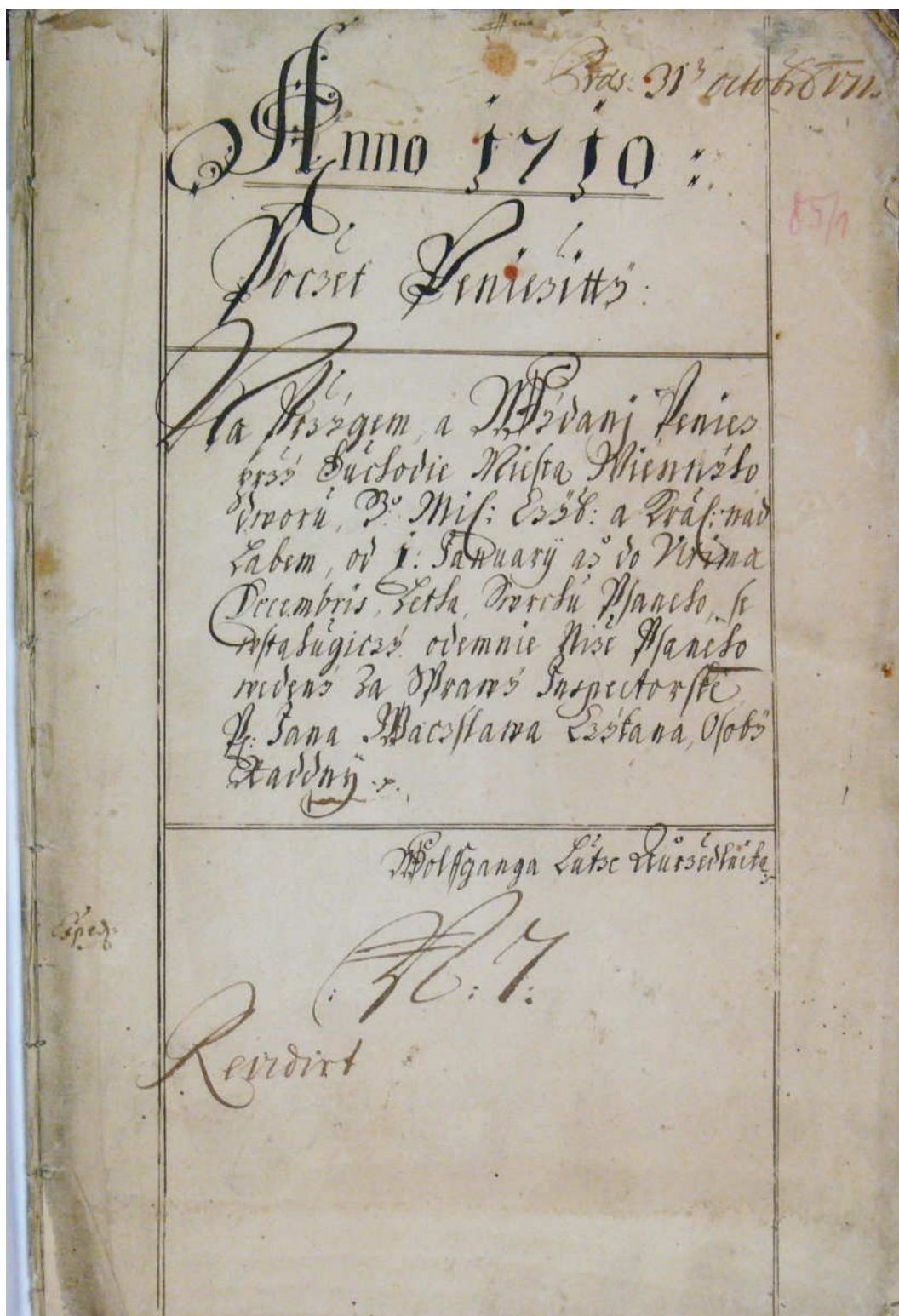
Někteří písaři zdobili úvodní strany hlavních peněžitých počtů umělecky hodnotnou výzdobou, většina počtů měla však velice jednoduchou úpravu, někdy i bez titulní strany.

²⁶² SOKA Trutnov, AM Vrchlabí, kt. 193, inv. č. 2668, hlavní peněžitý počet, 1623.

²⁶³ SOKA Jičín, AM Miletín, kt. 1, inv. č. 43, hlavní peněžitý počet, 1711.

²⁶⁴ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/6, hlavní peněžitý počet, 1711.

²⁶⁵ SOKA Trutnov, AM DK, sig. 85/8, hlavní peněžitý počet, 1731.

Obr. 7. Úvodní strana hlavního peněžitého počtu královského věnného města Dvora Králové (1710). Jedná se o běžnou úpravu úvodních stran většiny městských počtů (nejen královédvorských).²⁶⁶

²⁶⁶ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/1, hlavní peněžítý počet, 1710.

Badatelská využitelnost hlavních peněžitých počtů je velmi všestranná a široká. Hlavní počet jako jeden z mála archivních pramenů popisuje hospodářské aktivity původce jako celku. Představuje jakýsi průřez skrze všechny oblasti života města, které se jakýmkoliv způsobem dotkly městské pokladny v průběhu celého účetního období (zpravidla jednoho roku). Do značné míry se tak hlavní počty blíží ideálu celostního pramene. Předestřený pohled je navíc o to cennější, že nevznikal jako vědomý vzkaz budoucím generacím, byť se faleš a "korupční kauzy" nevyhýbaly ani našim předkům.

O některých okrajových jevech a povoláních se v písemných pramenech zachovaly zmínky pouze v městských počtech a jejich podkladech. Můžeme zde zmínit složení osazenstva hospodářských dvorů a způsoby jeho vyplácení, druhovou skladbu lesů odvoditelnou z dílčích počtů hajných či dokonce pravidelný odchyt krtek na obecních pozemcích. Dvorní poslové, branní, vozkové i jiné osoby zajišťující kontakty města s okolím nejsou výjimkou a bez účetního materiálu bychom toho o nich věděli žalostně málo.

Samozřejmě, že výpovědní hodnota počtů klesá v oblastech života našich předků, které se nedotýkaly původce počtů (vztahy mezi obyvateli navzájem) a jeho hmotného zázemí. O barokní zbožnosti, gramotnosti tehdejší společnosti, uměleckém vkusu nebo mezilidských vztazích vypovídají počty většinou jen nepřímo skrze náklady na výzdobu kostelů, hostiny pro misionáře a jejich představení, výdaje na umělce a jejich díla či ve formě přijatých pokut za přeštky a všemožné delikty. Tak například víme, že již na počátku 18. století se zde barvila vajíčka na červeno '*...item za Prizylu²⁶⁷ pro barvení vajec k Veliké noci pro Magistrát při jedení beránka 2x²⁶⁸*'.

Ani naši předkové nepatřili k neomylným. Pozorné čtení občas odhalí drobné početní chyby a dodatečné opravy '*...item co hajným Zábořským k dobrému přišlo s počtu hájenského za rok 1730 a skrz p[ány] revidendy²⁶⁹ vynalezeno bylo 20x²⁷⁰*'. Při vlastním počítání naši předci obvykle nechybovali, mnohem častěji některá položka chyběla nebo přebývala. Ve světle občasných chyb a přehmatů tak někdy ztrácí smysl důsledné lpění na přesných číslech, procentech a statistikách, jak činí někteří současní badatelé. Přitom v období raného novověku, kdy ještě není účetní materiál pouze snůškou čísel, ale obsahuje značnou část kvalitativních informací, lze z něho čerpat jak kvantitativní údaje, tak i velké množství informací kvalitativního rázu. Ve

267 Prizyl je brazilské dřevo k barvení kůže na červeno. Viz Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, heslo "prizyl". [online 12. 6. 2014].

268 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/1, hlavní peněžitý počet, 1710.

269 Dobové označení osob, které městské počty kontrolovaly.

270 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/8, roční peněžitý počet, 1731.

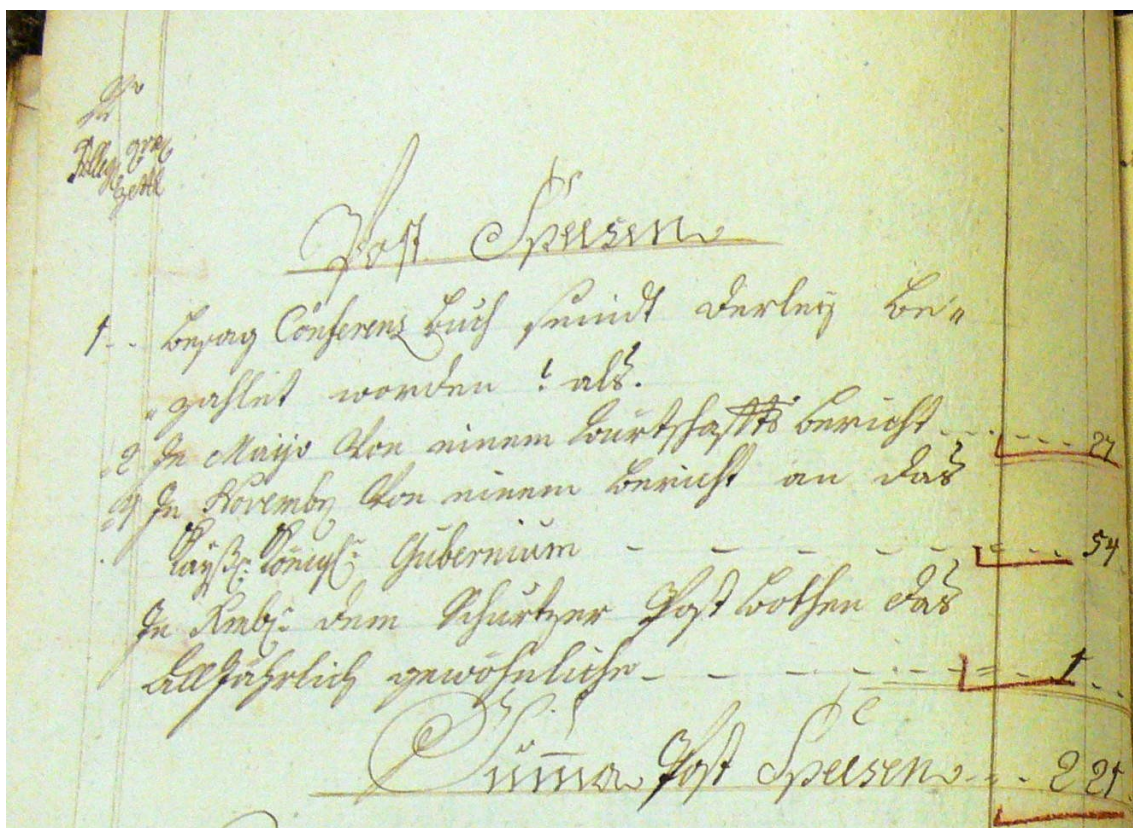
vzácných případech, kdy se dochovaly nejen hlavní počty, ale i účetní podklady, je tato kvalitativní úloha počtů ještě posílena. Touto cestou jsem se ubíral i ve své práci. Kvantitativní složka mi posloužila pouze jako rámcové mantinely, kde čísla vyjadřovala poměry mezi jednotlivými druhy informací (např. četnost cílů, ohodnocení podle délky trasy) a dovolovala reálně odhadnout úlohu a váhu té které informace. Ústřední způsob práce však spočíval v čerpání kvalitativních informací z hlavních počtů a jejich podkladů.

Badatelské využití počtů přináší několikerá úskalí, s kterými je nutné při práci počítat. Předně bývá písmo některých účtů a především účetních podkladů velmi zběžné, někdy i hůře čitelné. Texty jednotlivých zápisů prostupují četné zkratky měrných jednotek a lokální názvosloví objektů hmotné kultury, které neznají ani odborné slovníky. Nezbývá než odhadovat podle kontextu a jiných obdobných zápisů (např. hlavatka – místní druh zelí, kurenda – oběžník a pod.). Jistou překážku tvoří samotný rozsah hlavních počtů (většinou se jedná o několik desítek stran) a roztržitost obsažených informací v nich (v čase nebo ve více věcných skupinách). Události se totiž v počtu odrážejí v podobě jednoho nebo více informačních střípků, které může pozorný badatel vnímat hned v několika různých rubrikách (při chronologickém zápisu jsou většinou poblíž). Kácení lesa se například projevilo příjmy z prodaného dřeva v příslušném revíru, ve výdajích na práci robotujících, výdaji na najaté lesní dělníky, výdaji na komisaře, polesného a hajné i v agendě deputátního dřeva, které dostávali od obce vybraní držitelé úřadů v městské správě a někteří zaměstnanci města.

Pro poselskou problematiku nabízejí královédvorské hlavní peněžité počty hned několik velice zajímavých rubrik. Z těch nejdůležitějších rubrik jmenujme alespoň některé: příjmy cla z městských bran, příjmy z pokut, výdaje na měsíční platy branných, výdaje na jimi vykonaná poselství (podle jejich register), výdaje na "purkmistrovské" posly a almužny placené purkmistry, výdaje na "důchodní" posly placené přímo hospodářskými úředníky (obr. 5 dole), výdaje na cestovné a dopravu v zájmech města, tzv. '*Pojízdky*' či, případně i výdaje na poštovné '*Post Speesen*'. Důležité jsou i rubriky partikulární příjem a partikulární výdej, které vždy překvapí nějakou novou informací, která nezapadá do systému ustálených rubrik. K obsáhlejším rubrikám existovaly samostatné podklady, kterými se podrobněji věnují následující odstavce.

Napříč celým souborem písemností hlavního počtu i jeho podkladů procházejí četné vazby, které nemusejí být na první pohled čitelné. Nelze popřít fakt, že cesty poslů evidovaných v různých věcných skupinách na sebe mnohdy navazovaly, vzájemně se iniciovaly (např. obsah listu přijatého od krajského posla vyvolávalo potřebu městské správy kontaktovat poddaného,

celistvého obrazu. Ideálním postupem je přečíst naráz celý počet, aby badatelova pozornost zachytila co nejvíce souvislostí a detailů. Přesto každé další čtení většinou odhalí nové, dříve nepovšimnuté souvislosti a informace. Následně začnou zdánlivě nesouvisející detaily dávat větší smysl a z informačních střípků počne vznikat obraz ne nepodobný obrázkům v kaleidoskopu.

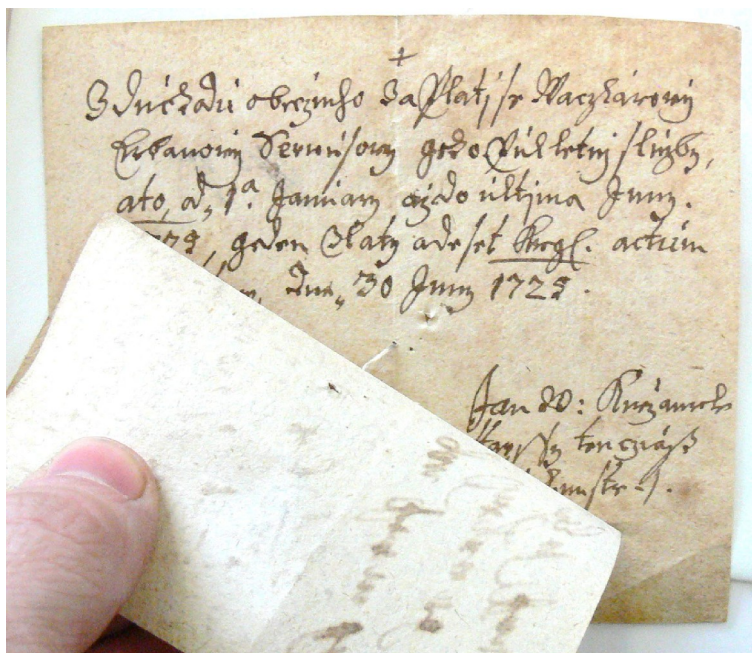

Obr. 9. Výřez z hlavního peněžitého počtu s rubrikou výdajů na poštovné (1768).²⁷²

²⁷² SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.).

PODKLADY PENĚŽITÉHO POČTU

Jak již bylo výše řečeno, můžeme za účetní podklady považovat veškeré písemnosti přípravného charakteru, z kterých hlavní počet čerpá při svém sestavování. Z toho plyne i rozmanitost forem, jakých mohou podklady nabývat. Od mnohastránkových sešitů podobných hlavnímu peněžitému počtu přes několikastránkové pomocné evidence a výkazy až po titěrné ústřížky kvitancí a jiných cedulek, které někdy bývají složeny do balíčku, prošity navzájem nebo přišity k hlavnímu peněžitému počtu, aby se nerozsypaly při prvním prudším pohybu.

Obr. 10. Kvitance purkmistra městečka Miletína na půlroční plat zdejšího servuse Václava Erbana (1725).²⁷³ Uprostřed obrázku je patrné prošití nití, které mělo zabránit jejich poztrácení.

V této různorodé skupině nacházíme vyúčtování nájmu domů, výkazy nedobytných pohledávek města, registra poselství branných, obdobná registra výdajů purkmistrovského úřadu na posly a almužny, dar pohořelému městu, výkaz nákladů na obnovu hranic panství, vyúčtování úroků z půjčky, četné řemeslnické účty, výkazy pokáceného dřeva, výkaz žita semletého na kroupy, kvitance na zaplacené platy a vrácené půjčky, výkaz osetého osiva, výkaz peněz vybraných z míst při jarmarku ...

²⁷³ SOKA Jičín, AM Miletín, kt. 1, inv. č. 47, výkaz příjmů ze dřeva a nájmu + kvitance a jiné podklady ročního počtu, 1725. Z rodu Erbanů usazených v Miletíně vzešel známý sběratel lidové slovesnosti, archivář, překladatel a básník Karel Jaromír Erben (1811-1870).

Mezi podklady hlavního počtu nacházíme i dílčí účetní evidence, tj. řady počtů vedených hospodářským úřadem města pro evidenci obilovin (obilní počet), chovaných zvířat (dobyččí počet), skladovaných materiálů a náradí (sklepový počet), zastřelené a prodané zvěře (zvířecí počet), vyrobených cihel (počet cihelny) a podobně. Na rozmezí mezi samostatnými počty a účetními podklady stojí obsáhlejší sešity či knihy solních a kontribučních počtů, které se s hlavním počtem vzájemně doplňují a potřebují. Rozdíl oproti jiným dílčím řadám počtů spatřuji především v tom, že zjevně přesahují rámec městského hospodaření svojí přímou vazbou na fiskální zájmy státu (solní sklady a úřady, krajská kontribuční kasa). Ovšem z pohledu hlavních peněžitých počtů se můžeme i na tyto relativně samostatně vedené počty dívat jako na účetní podklady.

Po odsouhlasení hlavního peněžitého počtu již podklady nesloužily současníkům (vše důležité je přeci v počtu), a tím méně pozdějším generacím, které je jako zbytečné nezřídka likvidovali. V archivu města Dvora Králové se nám vzácně dochoval téměř kompletní soubor několika desítek účetních podkladů z roku 1768 o objemu asi půl kartonu,²⁷⁴ který může posloužit jako vzorový příklad, jak takové účetní podklady vypadaly. Z několika jiných let kolem poloviny 18. století pochází ještě několik větších či menších torz.

Záznamy inventářů archivních fondů většinou zachovávají dobovou terminologii, případě hovoří velmi obecně o účtu či počtu. Co se týče názvosloví účetních podkladů, domnívám se, že v citacích a textu nemá smysl hledat ekvivalent každému dobovému názvu. Snažil jsem se proto používat spíše obecnějších označení, která vyjádří přibližně rozsah a charakter popisovaného účetního podkladu. Pokusím se nyní nastínit dobové názvy, s kterými jsem se při své práci s prameny účetní povahy ze 17. a 18. častěji setkával a jaké současné názvy jim (dle mého) úsudku přísluší. Samozřejmě se zatím jedná o pracovní názvosloví, které bude třeba korigovat na základě výzkumu širší pramenné základny, která by se neomezovala jen na městské prostředí.

Počet (*počet*, *Rechnung*, občas *registra*) – názvosloví zavedených řad počtů (obilní, skleповé, dobytčí atp.) označuje zpravidla obsáhlejší několikastránkové sešity, vyplněné příjmy, výdaji a zůstatky evidovaných věcí, zvířat, platů, náradí či komodit. Zpravidla evidují údaje za celý rok, méně již za kratší úsek $\frac{3}{4}$ roku a podobně. Tzv. purkmistrovské počty vymezené funkčním obdobím jednotlivých purkmistrů (obvykle 4 týdny) jsou označovány jako počty, přestože jsou si bližší s cedulemi.

274 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, podklady hlavního peněžitého počtu, 1768.

Cedule – evidují čtvrtletní (kvartální), měsíční a týdenní úseky počtů. Nejčastěji se váží k peněžitému počtu. Cedule badatel ocení především v případech, kdy se neodchoval hlavní peněžítý počet, nebo potřebuje zjistit skutečná data některých příjmů a výdajů. Příjmy a výdaje spojené s konkrétní událostí ve městě (např. jarmark, návštěva vzácných hostů atp.) se v jejich chronologicky vedených záznamech nacházejí blízko sebe. Nenacházejí se ještě rozstrkány po věcných rubrikách hlavního počtu mnohdy i několik desítek stran od sebe. Občas také docházelo k tomu, že se plat městských zaměstnanců pozdržel. Následující měsíc, nebo až mělo město peníze dostali zaměstnanci zaplacen za více měsíců najednou. V hlavním počtu se tyto nepravidelnosti často vůbec neuvádějí (i v případech, že jsou platy rozepisovány po měsících). Z měsíčních cedulí také bezpečně poznáme, které platy vyplácelo město měsíčně, kvartálně a ročně. Pokud se dochovaly všechny měsíční cedule, lze z nich znovu sestavit přibližnou podobu nedochovaného hlavního peněžitého počtu.

Registra, Rejstříky (*Register, rejstřík, lejštrík, konsignace*) – většinou podklady o rozsahu několika málo stran, které mohou mít podobu sešitku či malé knížky. Zpravidla evidují údaje za celý rok a váží se k finančním a hospodářským otázkám. Tato (hospodářská) registra se zásadně odlišují od register korespondence, s kterými nemají nic společného. Pro jednoduchost je proto v textu užíváno názvu "registra poselství" pro všechny dílčí evidence, které evidují poselské cesty branných, přestože jejich dobové názvosloví silně kolísá (viz tab. 17).

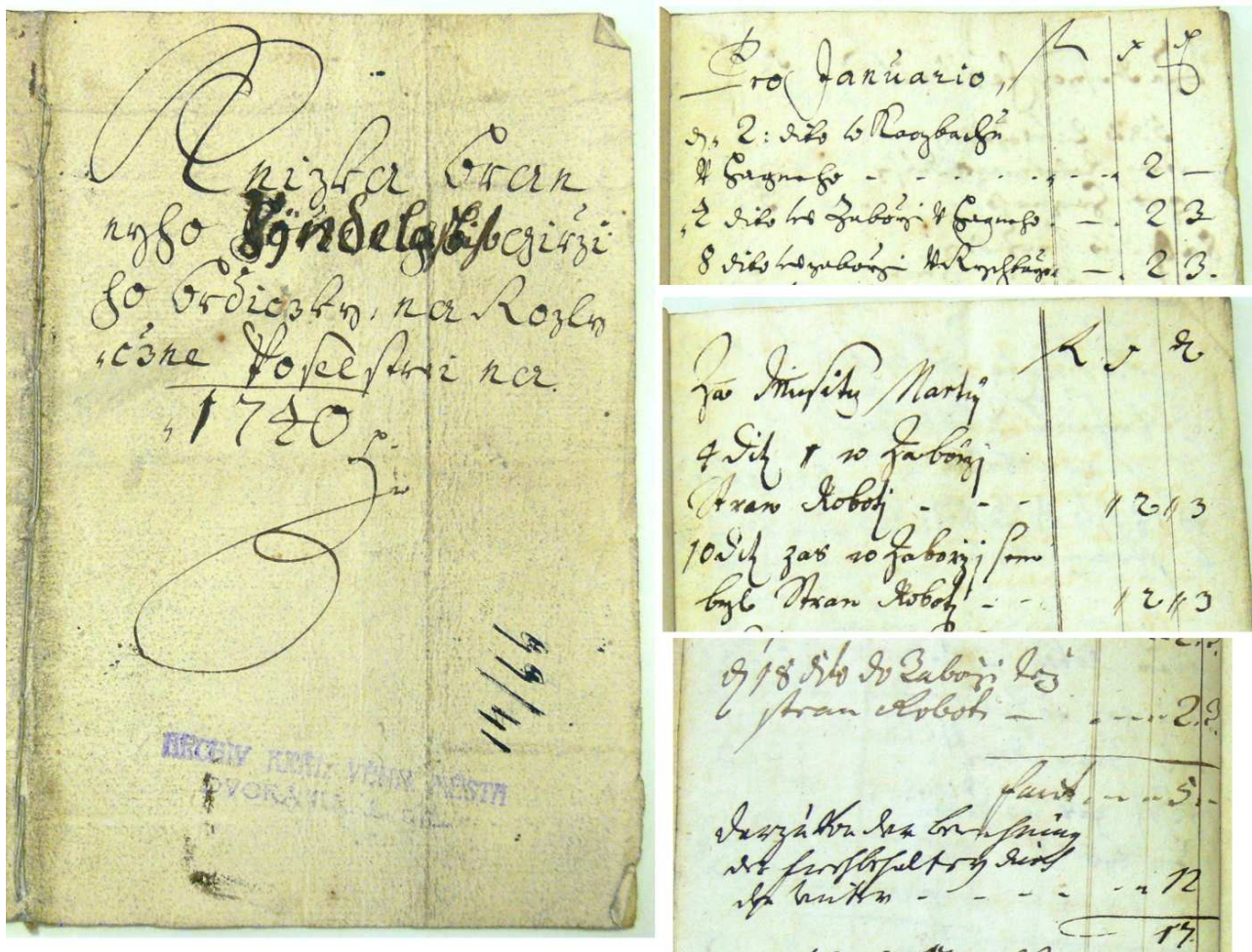
Výkazy (*poznámenání, specifikace, pořádnost, konsignace, outrata, Zeichnuß/Verzeichnis, Außziegel*) – nejroznorodější kategorie písemností o rozsahu maximálně několika stran, někdy i velmi malých rozměrů. Objevují se mezi nimi takové písemnosti jako vyúčtování cesty představitelů města, řemeslnické práce pro obec, výkaz deputátů, výkaz roští odvezeného k opravě břehů Labe a podobně. Mají charakter výčtu nákladů na konkrétní, mnohdy krátkodobou akci, často jsou jejich pisateli lidé nacházející se mimo městskou správu.

Součástí podkladů se stávaly i stvrzenky (kvitance, aprobace) vydané i přijaté městem, které mohou stvrzovat různé skutečnosti (platy městským zaměstnancům, zaplacené clo a jiné poplatky na cestách). Dále se mohou účetními podklady stát kupní a nájemní smlouvy (ubytování hostů) i další písemnosti, které vstoupily do účetnictví města.

Ty z účetních podkladů, které se týkají poselské problematiky, si zaslouží přiblížit podrobněji:

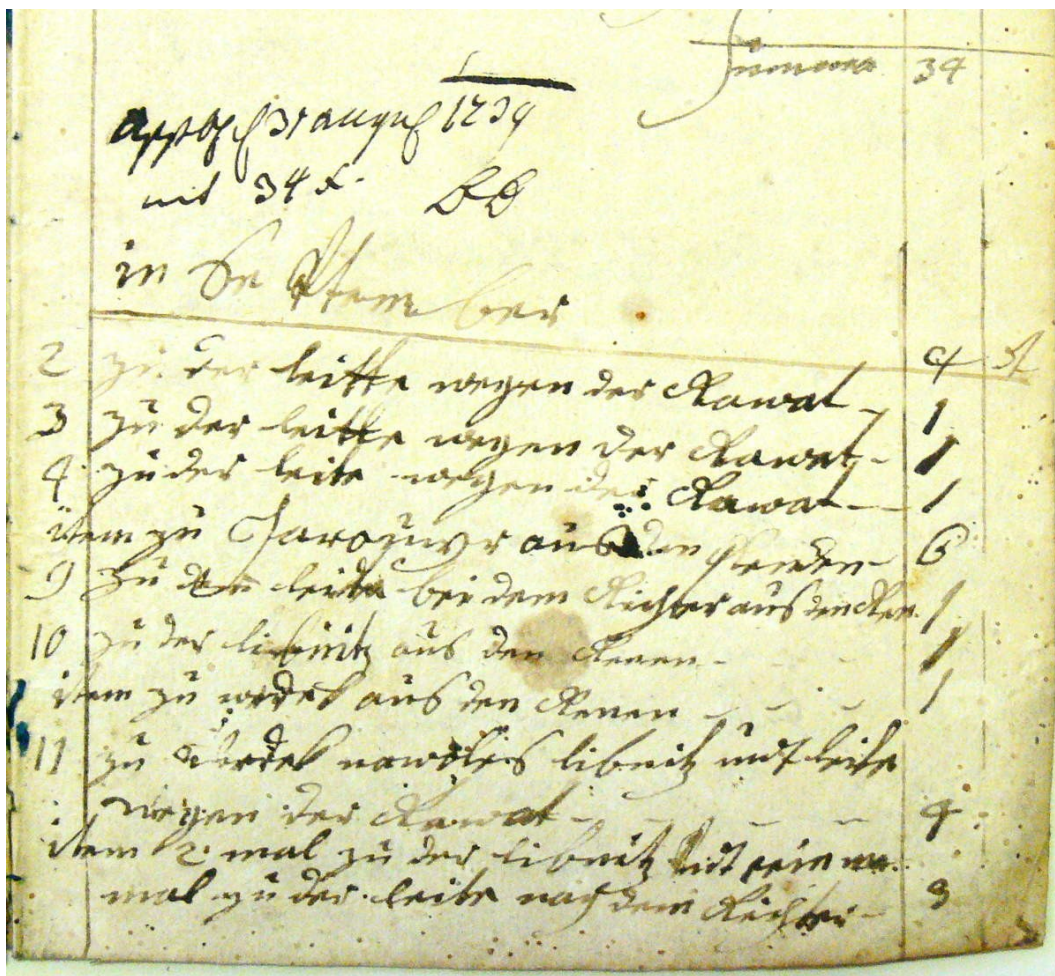
Registra poselství branných

Cesty každého ze tří branných ve městě evidovala samostatná registra poselství, jejichž výsledky přebíral hlavní peněžitý počet do rubriky '*Branným, od rozličného poselství dle rejstříku*'. Vypadala jako malé sešitky či knížečky vzniklé z několika málo přeložených listů, které se na boku prošily. Jejich chronologicky vedené zápisy zaznamenávají v měsíčních intervalech cíle, účely a ohodnocení pochůzek branných. Občas obsahují i odměny za neposelské práce, které pro město branní vykonali. Registra z let 1739 a 1740 psali zřejmě sami branní (čes., něm.), registra z roku 1768 patrně servus (něm.). Dodnes se v městském archivu zachovalo pouhých šest exemplářů těchto register z let 1739 (1x), 1740 (2x) a 1768 (3x). Vlastní registra poskytují cenné údaje kvantitativního i kvalitativního rázu. Každá jednotlivá registra jsou podrobně popsána v kapitolách 2.2 až 2.8, které se věnují jejich podrobné analýze.

Obr. 11. Registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky (1740) s ukázkami obsažených zápisů.²⁷⁵

²⁷⁵ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/41, registra šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740.

Obr. 12. Výřez z register poselství dolního branného Tobiase Puschmanna (1739, něm). Nahoře je vidět tzv. aprobační (tj. stvrzující) formule hospodářského ředitele a primátora města Baltasara na částku 34 kr vyplacených za srpnová poselství. Ve spodní části následují zápisy poselských pochůzek v měsíci září.²⁷⁶

²⁷⁶ SOKa Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra dolního branného Tobiase Puschmanna, 1739.

Rejstříky poslů a almužen vyplacené purkmistrovským úřadem

Purkmistrovské rejstříky patří k těm nejdůležitějším účetním podkladům, neboť zachycují údaje o domácích i několika cizích poslech, kteří se mimo tři zdejších branných podíleli na komunikaci města s bližším i vzdálenějším okolím. Rejstřík eviduje také výdaje na almužny (milo-srdné peněžní příspěvky chudým) vyplacené studentům, poutníkům, propuštěným vojákům, žebrákům atp. Rejstřík nevedli přímo purkmistři, ale radní sluha, tzv. servus, který patrně posly i prosebníky o almužny vyplácel a vedl jejich evidenci. Výsledné sumy z rejstříku se v hlavním peněžitém počtu odrazily v rubrikách '*Rozličným poslům dle rejstříku*' a '*Almužny dle Vz[ácného] Mag[istrátu] rejstříku*'. Rejstříky poskytují cenné údaje kvantitativního i kvalitativního rázu srovnatelné s registry, obohacené o údaje o několika cizích poslech. Podrobněji se jejich obsahem zabývají celkové pohledy na komunikaci poslů v letech (1739)1740 a 1768 (viz kapitoly 2.10.2 a 2.11.2).

The image shows a handwritten ledger page from 1743. At the top, there is a title in cursive: "Consignati" followed by "za posly a almužen vyplacených purkmistrovským úřadem (1743)". The page is numbered "2" in the top right corner. A red stamp "63/56" is visible. Below the title, there is a table with two columns: "Na posly" and "Almužny". The table contains several rows of entries, each with a date and a description of the expense. The entries are written in cursive and include names and amounts. The table is partially obscured by the handwriting, but the structure is clear.

	Na posly	Almužny
Jan Jiří Weiner	18	
Jan Jiří Weiner	18	
Jan Jiří Weiner		24
Jan Jiří Weiner		24
Jan Jiří Weiner		18

Obr. 13. Výřez z rejstříku (zde *Consignati*) poslů a almužen vyplacených purkmistrovským úřadem (1743).²⁷⁷ Pisatelem rejstříku je radní sluha (servus) Jan Jiří Weiner.

²⁷⁷ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 63, sig. 63/56, rejstřík výdajů purkmistrovského úřadu na posly a almužny,

Poslové placení přímo důchodem a jejich registra

S obsahem rejstříku poslů placených purkmistrovským úřadem se shodovala (ovšem bez almužen) i rubrika hlavního počtu nazvaná 'Rozličným poslům' (viz obr. 14 vpravo dole). Ta evidovala posly (mnohdy šlo o téže osoby jako u poselství purkmistrů), kteří vykonali poselství pro hospodářský úřad města, jež jim také zaplatil. Někdy bývají obě skupiny poslů vedeny společně v jedné z rubrik, většinou však zvlášť. Pokud tomu tak je, obsahuje rubrika hlavního počtu přímo cesty jednotlivých poslů bez zjednodušení pomocí podkladů. K roku 1768 však máme zachycena již samostatná registra i pro tyto "důchodní" posly (stávají se účetním podkladem viz obr. 15). Taktéž se analýzou jejich obsahu zabývají celkové pohledy na komunikaci poslů v letech (1739)1740 a 1768 (viz kapitoly 2.10.2 a 2.11.2).

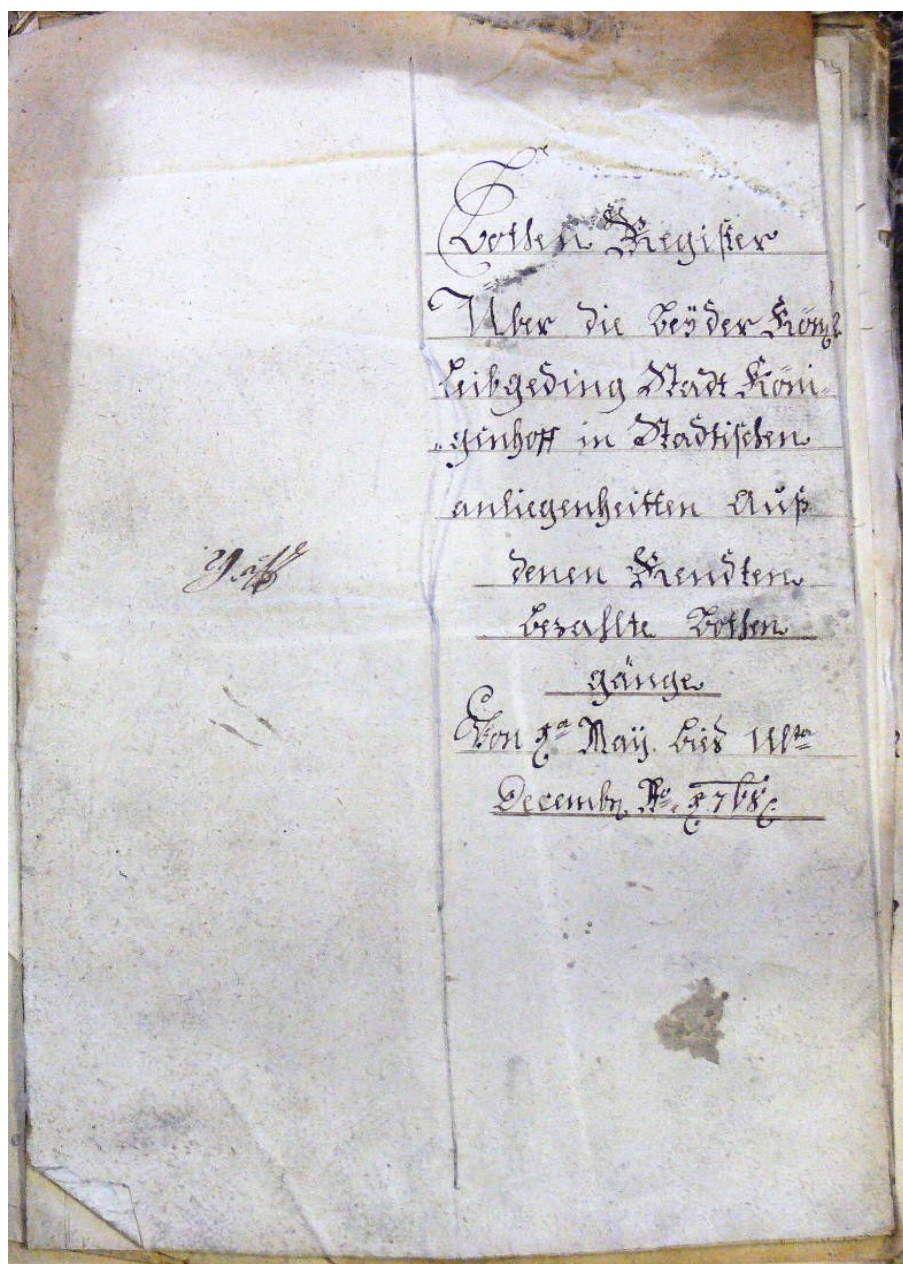
Month	Destination	Amount
1. Január	Január	1.33.3
2. Febřuár	Febřuár	1.33.3
3. Mart	Mart	1.33.3
4. Apríl	Apríl	1.33.3
5. Máj	Máj	1.33.3
6. Jún	Jún	1.33.3
7. Júl	Júl	1.33.3
8. Auguřt	Auguřt	1.33.3
9. Septembř	Septembř	1.33.3
10. Oktobř	Oktobř	1.33.3
11. Novembř	Novembř	1.33.3
12. Xřib	Xřib	1.33.3
Ja. -		18.22

Month	Destination	Amount
1. Január	Január	36.
2. Febřuár	Febřuár	32.
3. Mart	Mart	1.1.
4. Apríl	Apríl	36.
5. Máj	Máj	1.5.3.
6. Jún	Jún	55.3.
7. Júl	Júl	1.20.3.
8. Auguřt	Auguřt	3.35.3.
9. Septembř	Septembř	1.30.
10. Oktobř	Oktobř	1.27.3.
11. Novembř	Novembř	1.2.3.
12. Xřib	Xřib	22.
Ja. -		15.1.

Obr. 14. Dvojstrana hlavního peněžitého počtu města Dvora Králové s výdaji na posly (1743).²⁷⁸ Vlevo dole rubrika výdajů na "purkmistrovské" posly odkazující na rejstřík, vpravo nahoře rubrika poselství vykonaných brannými odkazující na jejich registra (dle knížek), vpravo dole rubrika výdajů na "důchodní posly", která nikam neodkazuje a namísto sumárních měsíčních součtů obsahuje úplně informace o jimi vykonaných cestách. Zmenšeno.

1743.

278 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/11, hlavní peněžítý počet, 1743.

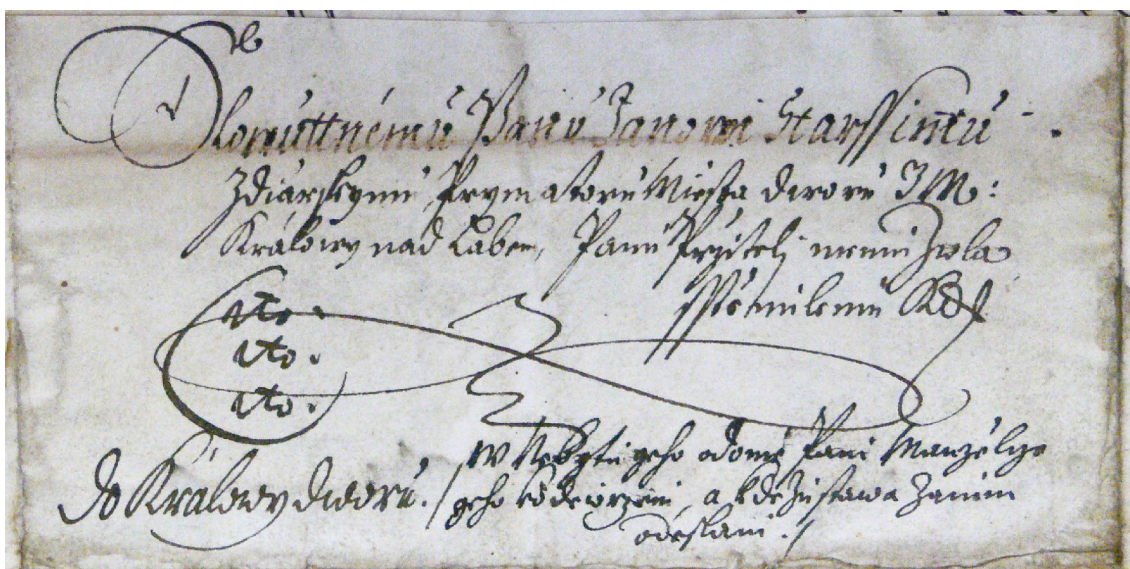

Obr. 15. Vnější strana rozevřených register "důchodních" posílů (1768, V.-XII).²⁷⁹ Vlevo je číselná signatura, pomocí které je odkazováno do hlavního peněžitého počtu, uprostřed se nachází sešití v místě hřbetu a vpravo titulní strana register.

Hlavními počty a jejich podklady však výčet pramenů využitelných k výzkumu královédvorských posílů zdaleka nekončí. Naprostou většinu psaní doručovali poslové, a tak k poznání jejich služby může v zásadě přispět každá dochovaná písemnost. Většina níže uvedených druhů písemností přináší především kvalitativní poznatky o průběhu a okolnostech služby zdejších posílů. Kvantifikace není jejich silnou stránkou (snad až na registra korespondence).

²⁷⁹ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství důchodních posílů, 1768 (V.-XII).

Adresní strany listů a vnitřní poznámky

Obr. 16. Adresní strana spěšného listu podkomořího královédvorskému primátorovi (1654).²⁸⁰

Vděčným pramenem pro poznávání průběhu poselské služby jsou vlastní adresní strany pečeti uzavřených listů (missivů). Kromě vlastní adresy, jejíž forma je dobově podmíněná, se zde mohou nacházet také další poznámky určené poslům a příjemcům psaní. Pokud šel posel delší a méně známou cestu, napsala kancelář odesílatele na list názvy měst a vsí, přes které měl posel směřovat k cíli. Například postrkový list Davida Petery uvádí, že tento tulák má být veden z Hradce Králové přes Trotinu a Habřinu až do rodného Dvora Králové.²⁸¹ Díky těmto poznámkám na adresní straně můžeme sledovat, zda cesta posla směřovala přímo či nikoliv. Pokud šlo o spěšný list, tak jeho adresní strana obsahovala poznámku "cito, cito, citissime". Někdy zde posel našel instrukci, jak se má zachovat, když adresáta doma nezastihne. Na jednom spěšném listě podkomořího adresovaném královédvorskému primátorovi Janovi staršímu Žďárskému se například nachází poznámka: *'V nebytí jeho v domě paní manželce jeho k otevření a kde zůstává za ním odesláni'*.²⁸² Kancelář příjemce vybavovala list tzv. indorzátem, tedy příjemeckou poznámkou shrnující obsah listu, datum jeho přijetí a případné další informa-

280 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 63, sig. 63/37, podkomoří Jindřich Kustoš ze Zubřího a Lipky žádá primátora Dvora Králové o osobní schůzku, 1654

281 SOKA Trutnov, AM DK, kt 52, sig. 71, postrkový list tuláka Davida Petery postrkovaného z Hradce Králové do domovského Dvora Králové, 1754.

282 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 63, sig. 63/37, podkomoří Jindřich Kustoš ze Zubřího a Lipky žádá primátora Dvora Králové o osobní schůzku, 1654.

ce o potvrzení přijetí listu vydáním kundšaftu²⁸³ atp. I tyto informace mohou přispívat k poznání služeb poslů.

Samostatnou kapitolou jsou poštovní značky a znamení, pro které je typické, že se psaly rudkou na adresní stranu. Tyto tmavě červené poznámky dovolují orientačně odlišit dopisy přepravované poštou od těch, které přepravovali poslové. Zaznamenávaly počet mil, zaplacené poštovné, váhu, podací místo atp. Částečně předcházely rozšíření poštovních razítek (závěr 18. století) a známek (v Čechách od roku 1850).²⁸⁴

Hojně bývají také přípisky týkající se poslů zapsané často v textu listů nebo jako P. S. Týkají se většinou požadavku opsání a vrácení listu, případně požadují zaplacení poslu, protože jej odesílatel vyslal vinou adresáta (nesplacení dluhu) či na jeho žádost (vyžádané informace).

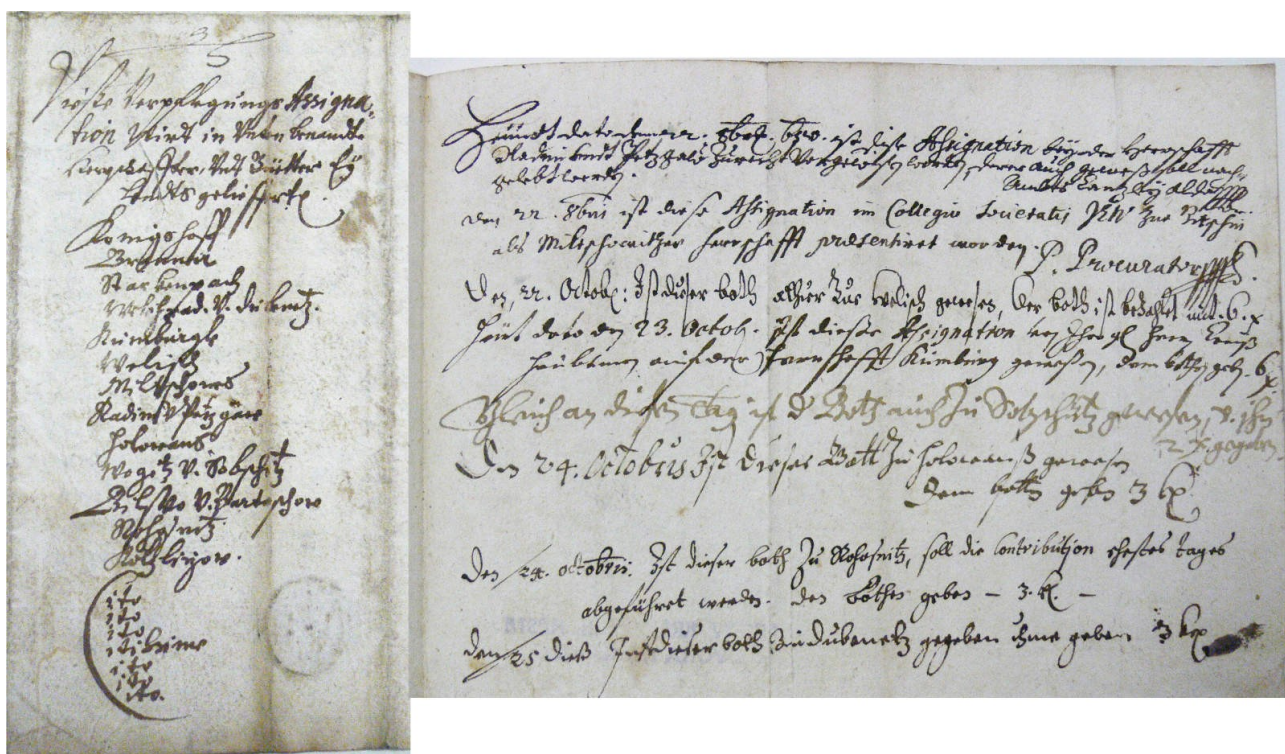
Oběžníky (cirkulář, něm. Lauffzettel, Laufbrief)

Pokud byl jeden list určen více adresátům, jedná se o oběžník, nebo-li cirkulář. Protože posel odnášel originální list po jeho přečtení a případném opsání k dalším adresátům, stvrzovali navštívení adresáti přečtení oběžníku, dobu příchodu a zaopatření posla na volnou stranu oběžníku. Někdy šlo o samostatný list s předepsanými kolonkami, který se také nazýval '*Lauffzettel*'. Typickým obsahem oběžníků jsou různá obecně platná nařízení, upomínky o dlužnou kontribuci, svolávání věřitelů, pozvánka na procesí či slavnost atp. Některé oběžníky mohou být tak podrobné, že zaznamenávají dokonce i hodinu příchodu posla. Takové informace přináší například dva oběžníky, kterými skrze Dvorské informoval jezuitský kazatel, cenzor a náboženský spisovatel Antonín Koniáš (1691-1760) okolní děkany a faráře o svém misijním představení ve Dvoře Králové roku 1737, aby podnítili lid k hojné účasti.²⁸⁵ Tento druh pramene dokáže vypovídat především o denních limitech chůze posla a jeho zaopatření na cestách. Kvantifikování údajů není dost dobře možné, protože se okruh adresátů měnil podle aktuálních potřeb odesílatele (okruhy dlužníků se od sebe liší atp.). V archivním fondu města Dvora Králové se nachází jen několik velmi rozdílných oběžníků, které nejsou srovnatelné.

283 Písemné potvrzení přijetí listu, které vydával adresát poslovi a odesílateli, někdy jej doplňuje stručná zpráva.

284 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 43-44, 72-75.

285 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 63, sig. 63/12, Oběžník a dva výkazy poslů (*Lauffzettel*) k misijní slavnosti pátera Antonína Koniáše ve Dvoře Králové, 1737.

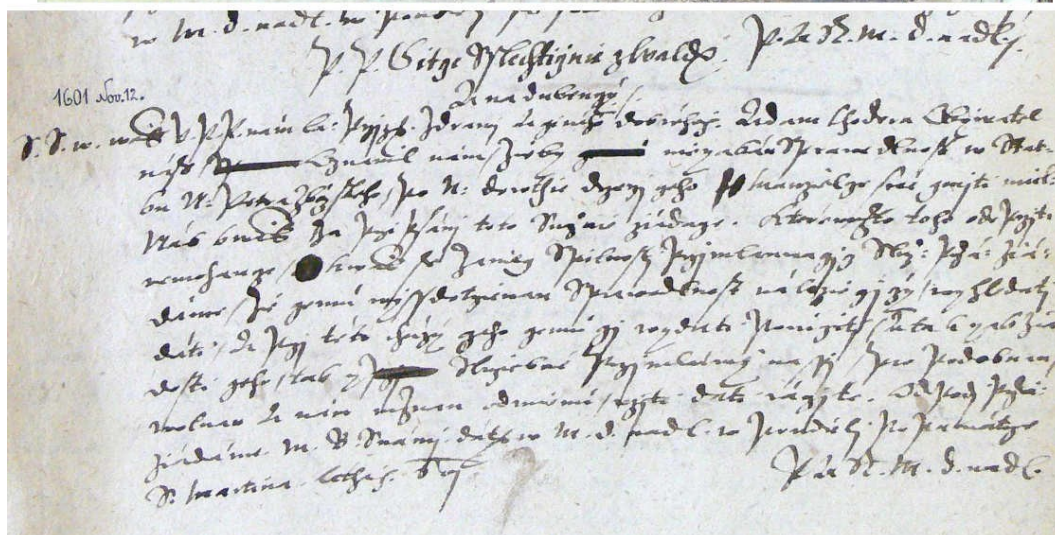
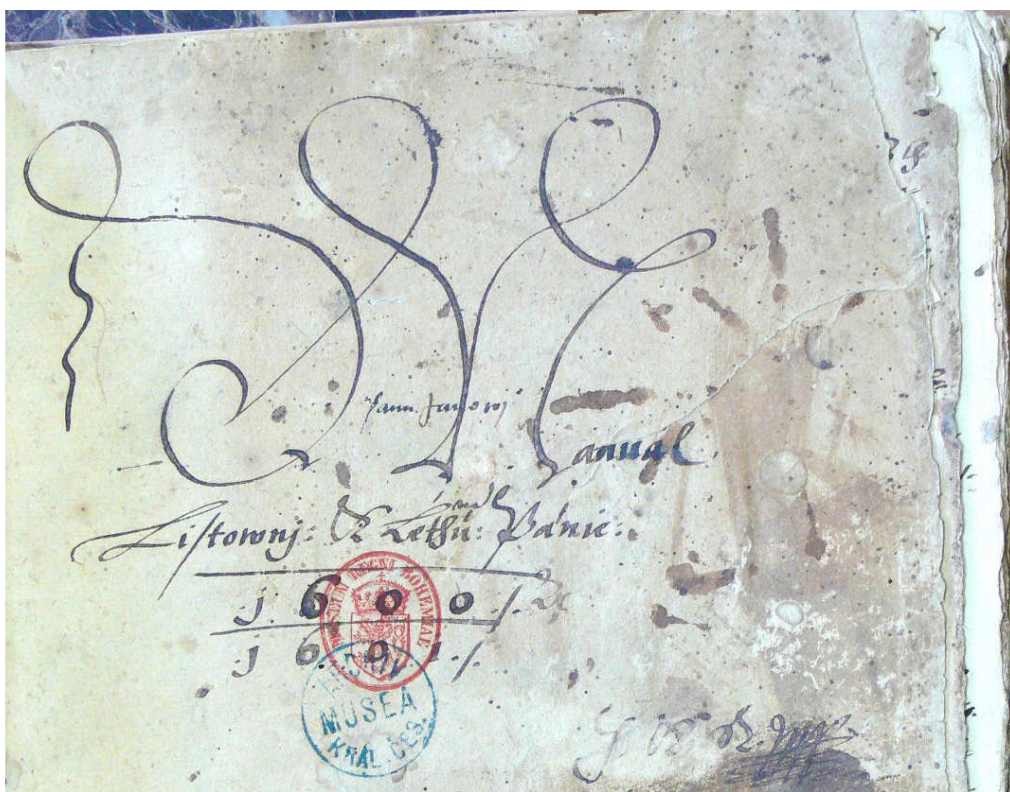
Obr. 17. Výřezy spěšného oběžníku krajského hejtmána Václava staršího Bořka z Dohalic ohledně placení kontribuce na ubytování piccolominského regimentu (1650).²⁸⁶ Vlevo výřez adresní strany s výčtem adresátů a s poznámkou o spěšnosti. Vpravo stvrzení navštívených adresátů o návštěvě posla na volném listě oběžníku.

Registra korespondence

Vypovídají-li o službách poslů texty a přípisky uvnitř listů (missivů), pak o nich stejnou měrou vypovídají pomocné úřední knihy, kam se opisovala vydaná nebo přijatá korespondence. Knihy, které evidují korespondenci vydanou, nazýváme registra. Kopiářem je naopak úřední kniha s opisy došlé korespondence. Některá registra sloužila pro přípravu definitivního znění listů a obsahují četné škrty a opravy, jedná se o tzv. konceptní registra. Pokud se tyto knihy zachovaly, uchovaly nám svým obsahem věrný obraz veškeré písemné korespondence města uskutečněné pomocí psaných listů. Počty psaní určené konkrétním adresátům je možné kvantifikovat a vyvozovat z toho obecnější tvrzení o písemné komunikaci. Bohužel jen málo registra korespondence vypovídají o ústní komunikaci a méně závažných písemnostech, které nevidují. Jak již bylo řečeno v úvodu této práce, jediná dochovaná konceptní registra nebylo možné do této práce zapojit pro jejich omezení na písemnou komunikaci, časovou odlehlost a krátký

²⁸⁶ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 62, sig. 62/11, oběžník kr. hejtmána Václava st. Bořka z Dohalic ohl. kontribuce, 1650.

časový záběr (soustavnější zápisy pouze 1600-1601). Základní informace o registrech a kopiářích na Trutnovsku a Královéhradecku (včetně jediného královédvorského exempláře) podává článek Jany Vojtíškové.²⁸⁷

Obr. 18. Ukázky z konceptních register města Dvora Králové (1600-1609).²⁸⁸ Nahoře titulní strana, dole ukázka listu Jitce šlechtiče z Valdštejna a na Dubenci. Soustavnější zápisy spadají pouze do let 1600 a 1601.

287 Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Registra a kopiáře*, s. 457-478.

288 SOKA Trutnov, AM DK, kn. 114, inv. č. 124, konceptní registra odeslané městské korespondence (*Manuál listovní m[ěsta] Dvoru nad Labem*), (1587,1596) 1600-1609 (1636).

Mimo dosud popsaných písemností vypovídá o královédvorských branných a jiných poslech i nemnoho písemností, kde tito lidé zaujímají aktivní dějinnou roli. Vystupují jako žadatelé o službu,²⁸⁹ prosebníci o ponechání ve službě i přes své pochybení,²⁹⁰ nebo žádají adekvátní odměnu za několikaleté zvonění.²⁹¹ Bohužel všechny tyto písemnosti spojuje dobově obvyklá úslužnost a poníženost prosebníků, takže z osobností branných či jiných poslů zůstaly za plačtivými formulacemi pouze matně tušené kontury.

289 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/47, žádost Matěje Heřmana o místo branného, 1731.

290 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/66, žádost Jana Deutsche o ponechání ve službě branného, přestože vyhořela svěřená brána, nedat. [košilka uvádí rok 1749].

291 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 31, sig. 31/52, královédvorští branní žádají o plat za zvonění o Adventu i v průběhu celého roku, 1734.

1.11 DOCHOVANÉ KRÁLOVÉDVORKÉ POČTY A POSLOVÉ

Jak již naznačily předchozí řádky, je věrohodný výzkum činnosti královédvorských poslů limitován dochováním hlavního peněžitého počtu a co neúplnějšího souboru jeho podkladů. Obsáhlá registra poselství branných jsou sice po právu středem pozornosti, ale bez alespoň rámcového poznání všech dalších dochovaných záznamů o pochůzkách poslů v daném roce nikdy nebude ona "spojená nádoba" poselských aktivit postižena ve své úplnosti.

Stav dochování účetního materiálu v městském archivu je poměrně tristní. Svě vykonaly četné požáry města, vpády vojsk (válečného roku 1866 se podestýlali prouští koně písemnostmi z městského archivu) i ziskuchtivost místního školníka, který rozprodával písemnosti z archivu obchodníkům na balení zboží. Ani moderní doba není bez viny, neboť ztráty způsobené nevhodným uložením a častými přesuny městského archivu v 19. a 20. století nejsou zanedbatelné. Teprve soudní rada Antonín Schulz s pomocníky uspořádali na přelomu 19. a 20. století městské písemnosti do roku 1800 podle věcného hlediska a dali jim pevné místo a tím i relativní bezpečí.²⁹²

Jak uvádí přehled související dochovaných počtů a výtah údajů o poslech a blízkých profesích (tab. 17), z původní řady hlavních peněžitých počtů se dochoval pouhý zlomek. Naprostá většina dochovaného materiálu se hlásí do 18. století. Ze souborů podkladů hlavních peněžitých počtů se zachovalo ještě méně.

V archivních fondech jiných měst severovýchodních Čech se v některých případech (např. Trutnov, Náchod, Vrchlabí) sice dochovalo výrazně větší množství hlavních peněžitých počtů, ale nenalezl jsem zde tak vydatný a kompletní pramen poznání, jakým jsou královédvorská registra poselství branných. Poměrně výjimečné je i dochování takřka kompletního souboru podkladů hlavního počtu, který se hlásí do roku 1768. To rozhodně neznamená, že by se v budoucnu nemohly najít podobně zajímavé archiválie v archivních fondech těchto nebo jiných měst. Nápaditost uschování účetních podkladů v rámci celého fondu totiž nezná mezí. V podstatě jediným jistým způsobem jejich objevení je prozkoumání celého věcně uspořádaného fondu karta po kartonu, spis po spise. Postupné nacházení královédvorských register branných v průběhu let 2008-2012 při třech různých příležitostech situaci ilustruje více než dobře.²⁹³

²⁹² Antonín SCHULZ, Lenka ŠORMOVÁ, Eva TOMKOVÁ, *Archiv města Dvůr Králové* (inventář), s. 19-24.

²⁹³ František IŠA, *Poselská služba*, s. 61-73. zejm. poznámka 29. Registra z roku 1768 jsem nalezl v průběhu roku 2012 při výzkumu šlechtického rodu Rychnovských z Rychnova a na Kocléřově, opět spíše náhodou.

Rok	Registra HB	Registra ŠB	Registra DB	Součet register	Popis poselské činnosti branných	Odměny branným při jarmarcích a vysazování vybraných peněz	Poslové placení purkmistry (bez almužen)	Poslové placení z důchodu (Rozličným poslům)	Pojízdky (= Reifß aneb Lieffergeldt)	Poštovné (Post Speesen)
1658 (I.)	?	?	?	?	?	4x 3d každému + na pivo	?	?	?	?
1710	(nedoch.)	(nedoch.)	(nedoch.)	12f 30x 3d	od všelikého poselství do vesniček v příčině robot, též v jiných potřebách dle Specificati	4x 3d každému + na pivo	-	7f 48x	21f 19x	-
1711	?	?	?	10f 18x	od všelikého poselství v obecních potřebách	4x 3d každému + na pivo	-	15f 33x	6f 39x	12f záloha na starý rest
1716 (VIII.-IX.)	?	?	?	?(26x 3d)	od vyřízení poselství do vesnic	?	?	?	?	?
1719	?	?	?	8f 1x 4½d	od vykonané cesty do vesnic	-	(součástí poslů pl. z důchodu)	11f 49x	8f 12x	?
1720	?	?	?	4f 40x 1½d	od cesty vykonané do vesnic	-	8f 53x 3d dle měs. extraktův	= 1f 23x	= 12f 48x 3d	12f (za roky 1717, 1718)
1722 (XI.)	?	?	?	?(15x 3d)	od vykonání do vesnic a od cesty	-	(součástí poslů pl. z důchodu)	=? (1f 3d)	?	?(12x)
1728 (IX.)	?	?	?	?(28x)	od všelikého poselství	-	?	?(36x)	?(1f 30x)	?
1730	?	?	?	2f 24x	od rozličného poselství	-	10f 29x dle rejstříku	7f 9x	4f	-
1731	?	?	?	4f 1x 4½d	od rozličného poselství každého měsíce	-	12f 19x dle rejstříku ... pulmistrského	5f 43x	9f	-
1737	(nedoch.)	(nedoch.)	(nedoch.)	15f 1x	od rozličného poselství dle knížek	-	3f dle rejstříku při ouřadě	14f 2x	7f 30x	-
1739	(nedoch.)	(nedoch.)	6f 26x 3d	15f 17x 3d	od rozličného poselství dle rejstříkův	-	10f 1x dle rejstříku úřadu purk.	19f 21x 3d	37f 25x 3d	-
1740 (I.-XII.)	5f 3d	4f 33x 3d	=10f 49x (nedoch.)	20f 23x	knížky branným	-	7f 42x consignati, co [servus] vydal	= cca 17f 13x 3d	= cca 59f 25x	13x
1742 (III.,IV.,VII.,XII.)	(nedoch.)	(nedoch.)	(nedoch.)	? (=7f 43x 3d)	dle rejstříku, dle knížek	-	consignati, co [servus] vydal 24f 54x	?(=8f 44x)	?(=28f 3x 3d)	?
1743	(nedoch.)	(nedoch.)	(nedoch.)	12f 14x 4½d	od rozličného poselství	-	8f 42x dle rejstříku purgmistrského	16f 11x	162f 52x (vč. cesty na korunovaci 14 dní za 126f 10x)	= 1f 10x
1744	(nedoch.)	(nedoch.)	(nedoch.)	25f 51x	od všelikého poselství dle knížek jich	-	11f 49x dle rejstříku	16f 13x 3d	115f 33x	=30x za psaní + (5f) za l.-VI. za noviny
1749 (II., III., VII., IX., X.)	(nedoch.)	(nedoch.)	(nedoch.)	(=10f 23x 3d)	vermög ihren Lauffbücheln an LauffGeldt	-	(=3f 44x) vermög Rathsdieners register	(=5f 35x)	?	?
1751	(nedoch.)	(nedoch.)	(nedoch.)	23f 44x 3d	vermög ihren approbirten Lauffbüchl	-	20f 21x 3d lauth Radtsdieners Handt Register	24f 39x	41f 2x 3d	-
1768 (IV.-XII.)	7f 50x	8f 10x 4½d	13f 48x 3d	= 29f 47x 1½d	vermög denen beiliegenden 3 Stuck Papbirten Registern	-	=11f 38x vermög dem bei dem Burgermeister amt führenden und nun beiliegenden register	(17f 34x)	(167f 27x)	(3f 48x) součástí register poslů plac. purkmistry

1786-7 regulace magistrátu reformami Josefa II. (personální i kompetenční proměny)

1788 (X.-XII.)	-	-	-	-	-	-	22f 30x za 4Q [Magistrate] Bothen	(38x) Extra Bothen Gänge	93f 15x za 4Q Fuhr Lohn	(5f 58x)
1790	-	-	-	-	-	-	2x 60f (stabilirten) Bothen	11f 36x	13f 45x	29f 31x Post porto
1791	-	-	-	-	-	-	2x 60f (stabilirten) Bothen	9f 19x	213f	38f 31x Post porto
(1795) návrh	-	-	-	-	-	-	2x 60f stabilirten Bothen	v post portu	cca 15f	cca 46f Postportu und Extra Botten gänge
(1796) návrh	-	-	-	-	-	-	2x 60f stabilirten Bothen	v post portu	cca 20f	cca 48f Postportu und Extra Botten gänge

Rok	Žirecký posel (R)	Branní (M)	Povězný (M)	Invalida (M)	Posel práva rychtářského (M)	Servus (M)	Poštovní posel (Q)	Příjmy města (zaokr.)	Výdaje města (zaokr.)	Konečné resty (zaokr.)	Poznámka
1658 (I.)	?	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x+?	-	?	?	?	dochován pouze čtyřtýdenní počet (I.)
1710	-	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x+ 2f 20x kožich a boty	-	2010f	2035f	-	rest = zde rozdíl příjmu a vydání v roce
1711	-	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x+ 2f 20x kožich a boty	-	2136f	1948f	-	rest = zde rozdíl příjmu a vydání v roce
1716 (VIII.-IX.)	?	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x+?	-	?	?	?	dochován pouze extrakt makuláře (12.8. - 8.9)
1719	-	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x+ 2f 20x kožich a boty	-	2812f	=2949f 13x 1/2d	-	rest neuveden
1720	-	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x+ 2f 20x kožich a boty	-	2255f	2479f	-	rest = zde rozdíl příjmu a vydání v roce
1722 (XI.)	?	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x+?	-	?	?	?	dochován pouze extrakt z makuláře (XI.)
1728 (IX.)	?	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x +?	-	?	?	?	dochována pouze měsíční cedule (IX.), rest nedoplatků nazýván likvidací.
1730	1f	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x	-	2264f	2260f	383f	od nyní se objevují čísla podkladů, mizí deputáty, rest je již souhrnem všech nedoplatků z minulosti
1731	1f	3x 14f	28f	-	18f 42x	18f 42x	-	=2784f	2332f	486f	příjmy nemají součet (sečteny autorem)
1737	1f	3x 14f	28f	-	18f 42x	32f	-	3814f	3969f	560f	
1739	1f (mezi rozličnými posly)	3x 14f	28f	-	18f 42x	32f	-	4704f	4489f	650f	
1740 (I.-XII.)	1f	3x 14f	28f	-	18f 42x	32f	-	=4428f	=4179f	?	rekonstruováno z měsíčních cedulí - hlavní počet nedochován; důchodní poslové a pojezdy jen přibližné
1742 (III., IV., VII., XII.)	?	3x 14f	28f	-	18f 42x	50f	-	?	?	?	dochovány pouze některé měsíční cedule (III., IV., VII.) a aprobace (II., VI., VIII., XII.)
1743	1f	3x 14f	28f	-	18f 42x	50f	-	4709f	4695f	538f	V pojezdech i cesta představitelů města do Prahy na korunovaci
1744	(2f 36x) za 3/4 roku nošení novin z pošty	3x 14f	28f	-	18f 42x	50f	-	7544f	7494	799	ovlivněno válkou a výdaji na ni (vojsko, deputace, půjčky)
1749 (II., III., VII., IX., X.)	?	3x 14f	28f	(9f) za I. - IX + (1)f. za XII. 1748	18f 42x	50f=32f + 18f	-	?	?	?	dochovány pouze měsíční cedule (II., III., VII., IX., X.)
1751	1f	3x 14f	28f	-	18f 42x	50f=32f + 18f	-	3440f	3797f	435f	něm.
1768 (IV.-XII.)	1f	3x 14f	28f	-	18f 42x	32f	-	(5659f)	(4852f)	808f	3/4 roční hlavní počet, některé podkaldy celoroční; něm.
1786-87 regulace magistrátu reformami Josefa II. (personální i kompetenční proměny)											
1788 (X.-XII.)	-	tag und nach wachter	28f	-	18f 40x + za trhy gericht's diener	-	2f	(2723f)	(2340f)	(4724)	peněžitý počet pro 4. kvartál, prodej bytů v měst. branách; něm
1790	-	2 polizey Wachter	42f	-	Stock diener	2x rathdiener	-	9034f	8617f	?	sumární extrakt hlavního peněžitého počtu; něm
1791	-	2 polizey Wachter	42f	-	Stock diener	2x rathdiener	-	7898f	7105f	7874f	sumární extrakt hlavního peněžitého počtu; něm
(1795) návrh	-	?	40f+ deputát obilí	?	?	?	?	cca 6976f	cca 6237f	-	návrh hl. počtu, nerozepisuje osoby magistrátu
(1796) návrh	-	?	40f + obilí	?	?	?	?	cca 7202	cca 6954	-	návrh hl. počtu, nerozepisuje magistrátní osoby

Tab. 19ab. Přehled výdajů na posly a příbuzné profese v dochovaných královédvorských hlavních peněžitých počtech, měsíčních cedulích a některých jiných podkladech (do roku 1800).²⁹⁴ Nejsou zanesena léta, pro která se sice dochovala torza pramenů účetní povahy (jedna měsíční cedule atp.), ale nevypovídají nic o výši platů a počtu poselství osob, které se podílely na poselstvích ve službách města. Uvedené údaje zaznamenávají roční výše jednotlivých věcných skupin a platů. Ty, které se týkají pouze části roku, nebo se jedná o návrh, jsou uvedeny v kulatých závorkách římskými číslicemi. O jakou část roku se jedná upřesňuje závorka za rokem, v případě odlišnosti dodatečný text přímo v tabulce. Znakem "=" začínají údaje, ke kterým se došlo výpočtem (součtem hodnot hlavního počtu, měsíčních cedulí nebo kombinací více pramenů). "-" značí nenalezené údaje, "?" značí nejasné nebo nekompletní údaje. Uvedené platy osob, podílejících se větší či menší měrou na poselstvích, jsou přepočítány na roční plat. Pravidelnost jejich obvyklého vyplácení označuje znak v závorce: měsíčně (M), kvartálně (Q), ročně (R). Jednotliví branni jsou uváděni pomocí zkratk: HB – horní (nářečně hoření) branný, ŠB – šindelářský branný, DB – dolní (nářečně dolení) branný. Pokud byly v počtech nalezeny deputáty, jsou uvedeny samostatně. Celkové příjmy, výdaje a resty jsou zaokrouhlené na celé zlaté.

Tabulka zaznamenává léta, pro která se nám do roku 1800 (resp. 1768) v městském archivu zachovaly hlavní peněžité počty nebo alespoň souvislejší řada měsíčních cedulí. Počty 80. a 90. let 18. století, tedy po tzv. regulaci magistrátů (1786-7), jsou k dispozici jen ve formě návrhů a odráží se v nich nemalé změny způsobené josefinskými reformami.²⁹⁵ Svými odlišnostmi se však vyřazují ze sledovaného souboru. O průběhu reform ve Dvoře Králové zatím nevíme téměř nic. Z hlavních počtů vysvítá, že došlo k závažným změnám struktury, kompetencí i pojmenování některých úřadů a zaměstnanců zapojených do městské správy (branné nevyjímaje). Časté změny počtů a označení úředníků i služebníků města mezi jednotlivými léty značí, že šlo o dobu hledání nových forem. Přesto mají počty a jejich návrhy z konce 18. století v přehledu své pevné místo. Naznačují totiž, jakým směrem se v poslední třetině 18. století ubíral osud úředníků a služebníků města, kteří se podíleli na poselstvích do okolí.

Z nabízených možností se jako nejperspektivnější pro výzkum register branných i dalších pramenů zachycujících aktivity zdejších poslů jeví roky 1740 a 1768. Z těchto let se dochovalo

²⁹⁴ K sestavení tabulky byly použity následující prameny (řazeno chronologicky): SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/75, 4 týdenní peněžitý počet, 1658 (I.); Tamtéž, kt. 85, sig. 85/1, hlavní peněžitý počet, 1710; Tamtéž, sig. 85/6, hlavní peněžitý počet, 1711; Tamtéž, kt. 81, sig. 81/13 extrakt z makuláře, 1716 (12. 8. - 8. 9.); Tamtéž, sig. 81/18, extrakt z makuláře, 1719 (XII.); Tamtéž, sig. 81/19, hlavní peněžitý počet, 1719; Tamtéž, sig. 81/21, hlavní peněžitý počet, 1720; Tamtéž, sig. 81/22, extrakt z makuláře, 1722 (XI.); Tamtéž, kt. 86, sig. 86/1, měs. peněžité cedule, 1728 (IX.); Tamtéž, kt. 85, sig. 85/7, hlavní peněžitý počet, 1730; Tamtéž, sig. 85/8, hlavní peněžitý počet, 1731; kt. 86, sig. 86/19b, sumární extrakt hlavního počtu, 1731; kt. 85, sig. 85/10, hlavní peněžitý počet, 1737; Tamtéž, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739; Tamtéž, kt. 80, sig. 80/108, rejstřík poslů a almužen placených purkmistry, 1740; Tamtéž, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740; Tamtéž, kt. 81, sig. 81/46, rejstřík výdajů na posly a almužny placené purkmistry, 1742; Tamtéž, sig. 81/49, měs. peněžité aprobace, 1742 (VIII.); Tamtéž, sig. 86/17-21, měs. peněžité aprobace (II., VI., XII.) a měs. peněžité cedule (III., IV., VII.), 1742; Tamtéž, kt. 85, sig. 85/11, hlavní peněžitý počet, 1743; Tamtéž, kt. 103, sig. 1744, hlavní peněžitý počet, 1744; kt. 86, sig. 86/32-36, měs. peněžité cedule, 1749 (II., III., VII., IX., X.); Tamtéž, kt. 103, sig. 1751, hlavní peněžitý počet, 1751; Tamtéž, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV. - XII.); Tamtéž, podklady hlavního peněžitého počtu, 1768; Tamtéž, kt. 28, sig. 28/70, kvartální peněžitý počet, 1788 (X.-XII.); Tamtéž, kt. 80, sig. 80/110 výtah a porovnání hlavních peněžitých počtů dvou let (včetně odůvodnění rozdílů), 1790-1791; Tamtéž, sig. 80/112 návrh hlavního peněžitého počtu, 1795; kt. 28, sig. 28/83 návrh hlavního peněžitého počtu, 1796.

²⁹⁵ Jan JANÁK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jana DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 222-225.

nejvíce register poselství branných, hlavní peněžité počty nebo měsíční cedule i poměrně zachovalé soubory účetních podkladů. Bohužel v roce 1740 nemůžeme využít hlavního peněžitého počtu, ale je nutné rekonstruovat obsah jednotlivých "poselských" věcných skupin i hodnoty poselství jednoho branného z měsíčních cedulí.

Texty rubrik hlavních počtů pomohly zodpovědět důležitou otázku, kdy se registra branných používala a že dobový název této dílčí evidence obsahující poselské cesty branných nebyl ustálený (specifikace, poznamenání, knížka, registra...). Z hlavního počtu víme, že pochůzky branných se evidovaly v samostatné evidenci po celé 18. století. Konkrétní název "registra" se v dochovaných hlavních počtech objevuje poprvé až roku 1737. S přihlédnutím k jednoduché formě těchto register a jejich nepřilíš velkému rozsahu je nepravděpodobné, že by účetní materiál zaznamenal jejich výrobu. Vždyť vznikly prošíáním a přeložením několika málo listů.

Z názvů rubrik hlavních počtů se dozvídáme, že primárně směřovali branní do poddanských a šosovních vesnic v záležitostech robotních prací '*...od všelikého poselství do vesniček v příčině robot, též v jiných potřebách dle Specificati*'. Do roku 1711 také branní dostávali odměnu při výběru cla o jarmarcích. Zda tuto práci již nevykonávali, nebo pouze nedostávali odměnu, není z počtů zjevné. Dobře patrný je již zmíněný charakter "spojité nádoby" všech poslů města (součet je přibližně stejný, ale rok od roku jsou využívány jiné skupiny poslů). Rostou také náklady na posly ve válečných letech.

Zcela specifická se jeví role cizího posla blízké jezuitské rezidence v Žirči. Toto městečko se nachází nedaleko Dvora Králové při cestě do Jaroměře, kde se nacházela nejbližší poštovní stanice. Zdejšímu poslovi přispívalo město Dvůr Králové přinejmenším od roku 1730 jedním zlatým ročně '*od přinášení psaní z počty za celý rok*', neboť se to městu vyplatilo více, než kdyby vysílalo vlastní posly až do Jaroměře. Později nosil žirečský posel Dvorským i noviny.

Zajímavé je sledovat roční platy branných a dalších zaměstnanců města na nižších příčkách pomyslného žebříčku městské správy. Jejich platy se v průběhu celého období příliš neměnily, zdají se téměř "věčné". Tři branní dostávali po 14 zl ročně, pověžný 28 zl, biřic (posel práva rychtářského, soudní sluha) 18 zl 42 kr. Jen v ohodnocení práce servuse (radního sluhy) jsou pozorovatelné změny, které souvisejí nepochybně s posuny jeho kompetencí a náplně práce z pouhého služebníka konšelů v nižšího úředníka městské kanceláře.

Do 20. let 18. století dostával plat shodný s biřicem a navíc 2 zl 20 kr na kožich a boty. Do roku 1731 dostával již jen peněžitý plat a roku 1737 jsme poprvé informováni o vyšším platu 32 zl, ke kterému ve válečných letech ještě dostával přidáno 1 zl 30 kr za každý měsíc, kdy město ubytovávalo vojsko (příplatek doložen v letech 1742-1751). Roku 1768 již tento příplatek za větší práci s vojskem nepobíral.

Mimo zmíněných osob se nám v účtech epizodicky objevují ještě jiné osoby, které obstarávaly kontakt města s okolím. Roku 1749 a patrně i nějaké měsíce předtím (bezpečně víme jen o prosinci 1748) využívalo město k nošení poselství jakéhosi invalidu s platem 1 zl měsíčně, tedy 12 zl ročně. V návrhu rozpočtu na rok 1788 se ještě objevuje poštovní posel za 2 zl ročně, ovšem v tomto případě může jít o žirečského posla či jiného smluvního (privilegovaného) posla jaroměřské poštovní stanice.

2. Analýzy pramenů – registra a rejstříky poselství

2.1 OBECNÁ VÝCHODISKA ANALÝZ

Představení archivních pramenů k činnosti poslů a zhodnocení jejich využitelnosti provedla předchozí kapitola. Nadcházející kapitola si klade odlišný cíl, byť zkoumá tytéž prameny. Přistupuje k obsahovému (vnitřnímu) rozboru register a rejstříků královédvorských poslů, aby z nich vyčetla do značné míry neopakovatelnou zprávu o jejich činnosti v letech (1739)1740 a 1768. Tyto velice detailní rozbor je možné přeskočit, protože stěžejní informace z nich shrnují kapitoly 2.10 a 2.11, které pojednávají o veškeré zachycené komunikaci města v roce 1740 a 1768.

Kapitola obsahuje značné množství tabulek a grafů, které však neprezentují pouhý přepis pramenů do jiné formy, ale jsou to výsledky zpracování několika stovek až tisíce záznamů register poselství v každém zkoumaném roce. Nedílnou součástí každé tabulky či grafu je slovní popis, neboť tabulkové zpracování představuje již z principu nutné zjednodušení popisované dějinné situace (beztak již jednou zobrazené při vzniku pramene). Slovní popis umožňuje mnohem plastičtější popis někdejší reality popisované pramenem při respektování dějové posloupnosti zachycené prameny. Číselné hodnoty tabulek tento slovní popis ukotvují v rámci celoroční četnosti pochůzek a dovolují popisované jevy (především cíle a účely cest) snadněji porovnávat.

Nevyhnutelné "škatulkování", ač v případě register nikdy nebylo příliš násilné, způsobuje zprůměrování jevů v rámci celého roku. Nepostradatelný slovní popis představuje cestu, jak upozornit na momenty, procesy a zajímavosti z činnosti poslů, které ač v tabulkovém zpracování figurují jako rovnocenné ("váha" jedné cesty do blízké vsi je shodná s cestou několika-denní), nejsou si zdaleka rovny co do významu a časové náročnosti. Jedině tak se snad podařilo nesetřít vysokou informační hodnotu některých jevů o činnosti poslů a nejnižších patrech městské správy, které by se jinak jevily jako zcela okrajové nebo by mezi jinými četnějšími poselstvími zanikly zcela.

VOLBA LET K ANALÝZE

Ideální by bylo, kdybychom měli pro analýzu register branných k dispozici pro každý rok hlavní peněžitý počet se všemi jeho podklady. To je v případě Dvora Králové jen zbožné přání. Takováto zcela ideální konstelace nenastala v žádném roce. Musíme se spokojit s pouhými šesti exempláři register branných z let 1739, 1740 a 1768. Pokud se pro rok 1768 dochovala registra poselství všech tří branných, tak zas nemáme k dispozici hlavní počet pro celý rok, ale jeho účetní období je kratší (od dubna do prosince). Registra poselství branných jsou však pramenem, který stojí za překonávání těchto nesnází. Také rejstříků poselství a almužen placených purkmistry se dochovalo velmi málo.

Mnohem častěji se badatel ocitá v situaci, kdy z hlavního peněžitého počtu zná pouze výslednou finanční částku, která z podkladu vstoupila do hlavního počtu. Někdy musíme nedochovaný hlavní počet nahradit součtem měsíčních cedulí, jindy je možné chybějící měsíční částky za poselství branných alespoň vypočítat ze známých hodnot (např. známe-li celkovou sumu za poselství všech tří branných a dochovala se dvě registra). Ve všech případech však platí, že znalost ročních i měsíčních částek vyplacených konkrétnímu brannému (ze sumárních záznamů) nevypovídá nic o cílech a účelech jeho cest. Tedy, že nedochovaná registra ničím skutečně nenahradíme a jejich ztracený obsah zůstane utajen.

Můžeme si vypomoci analogií, která vychází z předpokladu, že branný z jedné brány chodil na přibližně stejná místa (a následující stránky dají tomuto předpokladu za pravdu) a četnost navštívených míst se příliš dramaticky neměnila. V takovém případě můžeme nahradit chybějící registra dolního branného pro rok 1740 registry téhož branného z předcházejícího roku. Takto doplněný rok 1740 označuji v analýzách rokem "(1739) 1740". Stále však musíme počítat s tím, že tu existuje určitý prostor pro chyby. V roce 1768 se dochoval kompletní soubor všech tří register. Odstup 29-28 let mezi registry stejného branného je také výhodný, neboť osoby branných se za tuto dobu téměř jistě obměnily (beztak mohli cíle poselství ovlivňovat jen minimálně nebo vůbec).

Jen těžko lze pochybovat o tom, že mimořádné události v životě města (válka, mor a jiné nemoci, živelné pohromy, rozsáhlé soudní spory atp.) výrazně ovlivňovaly aktivitu zdejších poslů. Léta 1739 i 1740 můžeme z hlediska Dvora Králové považovat za mírová. 20. října 1740 odzvonil umíráček hranu císaři Karlu IV. a odstartoval závody Francie, Pruska, Saska

a Bavorska o tučné habsburské sousto v rukou mladé panovnice. Teprve 16. prosince vstoupili Prusové na rakouská území ve Slezsku. Přes rychlý postup se celou zimu snažili dobýt obležené pevnosti a udržet zabraná území ve Slezsku, než aby ohrožovali vlastní Čechy.²⁹⁶ Pozdější sedmiletá válka (1756-63) skončila již pět let před pozdější "sadou" register poselství branných z roku 1768.

Z tohoto pohledu platí, že registra pocházejí z mírových let, jejich obsah nevybočuje z "normálu" a mimo podzimu 1768, kdy branní doprovázeli husary po okolí města, nic nenačňuje výraznějším vnějším zásahům. Jejich obecně platnou výpověď by tak neměla narušovat žádná významná mimořádnost.

Jak mohla ovlivnit aktivity zdejších posílů válka, ukazuje zřetelně přehledová tabulka č. 17. Zde se tzv. druhá slezská válka (1744-45) zřetelně odráží ve výši sum za jednotlivé druhy posílů a pojižděky, které dvakrát převyšují údaje mírového roku 1743 (necháme-li stranou náklady na 14 denní výpravu královédvorské deputace na korunovaci Marie Terezie v Praze) i ostatní předválečné údaje.

Škoda, že nemáme k dispozici hlavní počet a jeho podklady pro následující rok 1745. 30. září totiž svedla císařská armáda s ustupujícími Prusy bitvu u Žďáru v lesích nedaleko Dvora Králové. Problematické vítězství zaplatili Prusové vysokými ztrátami téměř 4 tisíc zajatých a mrtvých.²⁹⁷ Bylo by zajímavé sledovat, jak by se blízká bitva a její ničivé důsledky odrazila v cestách královédvorských posílů.

²⁹⁶ František STELLNER, *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Praha 1998, s. 124-131.

²⁹⁷ Podrobněji nejen o této válce ze zorného úhlu pruského krále viz František STELLNER, *Fridrich Veliký*, s. 165-205. K bitvě zejm. s. 188-190. Z regionálních prací o bitvě pojednává Ladislav HOSÁK, *Válečná kampaň v létě 1745 v Podkrkonoší a bitva u Zárova*, in: K-P, 1, Trutnov 164, s. 71-85.

Rok	Hlavní peněžitý počet	Podklady - registra a rejstříky poslů	Ostatní vhodné prameny
1739 ²⁹⁸	ANO	- registra dolního branného Tobiase Puschmanna	- měsíční peněžité cedule (I.-XII.) - měsíční soupisy odvedených cedulí (I., II., IV.-XI.,XII.) - měsíční direktorní počet (I.-VI., VIII., IX., XI., XII.) - extrakt ročního počtu - návrh hlavního počtu
1740 ²⁹⁹	NE	- registra šindelářského branného Jiřího Brdičky - registra horního branného Matěje Heřmana - rejstřík purkmistrovských poslů a almužen	- měsíční peněžité cedule (I.-XII.) - měsíční soupisy odvedených cedulí (IV.-VI., XI, XII.) - návrh hlavního počtu
1768 ³⁰⁰	ANO (jen IV.-XII.)	- registra poselství všech tří branných - rejstřík purkmistrovských poslů a almužen - registra důchodních poslů (V.-XII.)	- kompletní podklady hl. počtu (většina jen IV.-XII.) - konferenční kniha tj. koncept ¾ ročního počtu (IV.-XII.) - hospodářský inventář vybavení obecních nemovitostí

Tab. 20. Detailní přehled pramenů k činnosti poslů v letech, z kterých se dochovala registra poselství branných (1739, 1740 a 1768).

Z přehledu vyplývá, že v roce 1739 sice máme k dispozici hlavní peněžitý počet, ale z "poselských" podkladů se dochovala pouze registra dolního branného. Výrazně lépe si stojí prameny k roku 1740. Sice chybí hlavní peněžitý počet, ale ten jsme schopni poměrně přesně

298 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739; Tamtéž, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného Tobiase Puschmanna, 1739; Tamtéž, kt. 103, sig. 1739, podklady hlavního peněžitého počtu, 1739.

299 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740; Tamtéž, sig. 99/42, registra poselství horního branného Matěje Heřmana, 1740; Tamtéž, kt. 80, sig. 80/108, rejstřík poslů a almužen placených purkmistry, 1740; Tamtéž, sig. 80/105, návrh hlavního peněžitého počtu, 1740; Tamtéž, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740; Tamtéž, sig. 86/49, měsíční soupisy odvedených cedulí, 1740 (IV.-VI., XI., XII).

300 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (VI.-XII.); Tamtéž, hlavní konferenční kniha, 1768 (IV.-XII.); Tamtéž, podklady hlavního peněžitého počtu, 1768 (téměř kompletní).

rekonstruovat z měsíčních cedulí s tím, že nepřesnosti mohou nastat pouze při zařazování záznamů mezi věcné skupiny "Rozliční poslové" a "Pojížd'ky". Jejich součet však bude souhlasit. Pro tento rok můžeme z dílčích evidencí počítat s registry šindelářského i horního branného a rejstříkem poslů placených purkmistry.

Rok 1768 s téměř intaktně zachovaným souborem podkladů hlavního počtu má jedinou "vadu na kráse". Registra všech tří branných i poslů placených purkmistry totiž zaznamenávají celý kalendářní rok, kdežto hlavní peněžitý počet a ostatní podklady týkající se poslů pouze období IV.-XII. Máme tedy zachycenu naprostou většinu cesty poslů, ale ne zcela všechny.

Analyzována tedy budou všechna dochovaná registra poselství branných a po nich bude následovat i celkový pohled na všechna poselství v letech (1739)1740 a 1768.

METODA A POSTUP ANALÝZ REGISTER

Jak již bylo řečeno, tvoří následující tabulky s doprovodným textem nedílný celek analýzy register. Jen tak je možné dovysvětlit a popsat mnohé jevy, které se při zpracování register vynořily na jejich řádcích i mezi nimi, aby nezapadly "v průměru" nebo nezmizely zcela.

Všechna registra poselství branných zaznamenávají v chronologickém sledu záznamy o vykonaných poselstvích jednoho branného. Většina záznamů uvádí, kdy k poselství došlo. Přesto někdy nastávají situace, že je zapsán jeden den v týdnu s tolika cestami, že by je branný sotva mohl stihnout v jediný den. Zdá se, že v těchto případech si písař s daty evidentně nelámal hlavu, zapisoval je průběžně či za několik dní zpětně. Extrémní případ liknavého psaní časových údajů ukazují například červenové záznamy register horního branného z roku 1768.

	<i>f</i>	<i>x</i>	<i>d</i>
<i>'Pro Junio</i>			
<i>den 1 dito Nowoleß wegen Pferdt</i>		1	
<i>dito Werdek wegen Pferdt</i>		1	
<i>Nowoles und Werdek wegen Roboth</i>		2	
<i>den 6 Braußnitz mit Einen Soldaten</i>		3	
<i>Tschemessna in Schloß</i>		3	
<i>Jttem Nowoles et Filirzowitz wegen Stantz zweimahl</i>		4	
<i>Jttem zweimahl in Tschemessna</i>		6	
<i>Jttem Nowoleß und Werdek wegen Roboth</i>		2	
<i>annoch Nowoleß und Werdek wegen Roboth</i>		2	
<i>Nowoleß beim Richter</i>		1	
<i>facit 25x³⁰¹</i>			

Při doslovném čtení by tento branný během pouhých dvou dnů navštívil 16 lokalit. Z nichž Nové Lesy by navštívil dokonce čtyřikrát. Trasu by těžko stačil ujít v průběhu dvou dnů, nehledě k nesmyslnosti takového počínání. Časové údaje tedy nelze brát vždy vážně. Zcela jistě však nepřekračovala vykonaná poselství měsíční intervaly, v kterých dostávali branní ta poselství zapláceno.

Obdobně mezerovitě jako časové údaje obsahují záznamy i účely cest branných, i když se pečlivost provedení jednotlivých register liší. Při analýze jsem chybějící účel cesty vyhodnocoval jako "Neuvedeno". Podobně jalovou informační hodnotu mají zápisy, u kterých je v účelu cesty uvedeno '*stran věci obecní*' a podobně.

Postup analýzy register probíhal tak, že každý jednotlivý zápis byl vyhodnocen v pomocných tabulkách pro cíle a účely cest. Každému místu, které branný navštívil (tj. cíli), odpovídá

301 SOKA, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství horního branného, 1768.

vídal vždy pouze jeden účel (příčina) takového poselství. Proti předchozímu zpracování register z roku 1740³⁰² jsem již postupoval striktně podle pravidla 1: 1. Tento postup považuji za nutný z hlediska správnosti statistického vyhodnocení. Díky tomu se také dají získané údaje snadno kontrolovat (počet cílů i účelů v měsíci se musí rovnat), což se u několika stovek záznamů ukázalo jako jediné schůdné řešení.

Poměrně často registra uvádějí více navštívených míst v jediném zápise. Nikdy to ale není mnoho cílů najednou a ze složení cílů a výsledné částky lze odvodit, z jakých cílů se cesta skládala. To nečiní vážnější potíže, neboť všechny lokality v registrech jsou jedinečné. Dikce zápisů neumožňuje vždy bezpečně rozhodnout, zda branný lokality navštívil jednotlivými cestami nebo jedinou pochůzkou naráz. Zapláceno však dostal podle vzdálenosti místa do Dvora Králové bez ohledu na to, jakou cestu zvolil, či zda při jedné pochůzce navštívil vícero míst. Proto byly i veškeré cíle cest zpracovány jako jednotlivé cesty.

Díky znalosti ceny vyplácené branným za jednotlivé cesty nic nepřekáží tomu, aby například zápis '*...dne 10 v Žirči a ve všech třech [šosovních] vesnicích spolu 6x*' byl vyhodnocen jako Žireč za 3 kr a Nové Lesy, Lipnice a Verdek po 1 kr. Celkem tedy čtyři různé cíle se čtyřmi účely "neuveďeno". V případě poselství do šosovních vesnic nejsou jednotlivé vsi jednotlivě vypisovány, ale v česky i německy psaných registrech zapsány opisně. To ukazují i následující příklady: '*...ve všech třech vesnicích strany roboty 3x*' či '*...bin ich in allen 3 schos derffer wegen der Rabat zu dem weq gewesen 3x*'. Oba případy zaneseny do pomocných tabulek shodně, tedy Nové Lesy, Lipnice a Verdek po jednom krejcaru (celkem tři různé cíle) a tři účely cest "roboty".

Poněkud odlišná situace panuje při sledování účelů cest. Mnohdy účel cesty zcela chybí, někdy je jeho vyjádření příliš obecné. U několik málo případů ani dobře čitelný zápis nestačil na jednoznačnou identifikaci navštívené osoby. Plnohodnotné, ale stále heslovité zápisy register branných mají své limity. V několika případech (hajný sídlící v Kacbachu, stodolník) jsem se pokusil pomocí dalších pramenů vymezit okruh osob, o které by se mělo jednat.

Bezproblémová většina případů uvádí zcela konkrétní jednoslovnou charakteristiku účelu, např. '*... v Jaroměři na počtě*³⁰³'. Pouze ojediněle se objevuje účel popsáný víceslovně. Nejčastěji takové případy nastávaly, když branný šel např. k rychtáři pro třetí osobu '*... Leuth*

302 František IŠA, *Poselská služba*, s. 61-73. V této prvotní studii na téma register branných jsem hledal jejich správné uchopení a společné cesty do více lokalit ještě evidoval zvlášť.

303 Dobový výraz pro poštu.

Beym Zeelisko um Bether' či vesnickému rychtáři vyřizoval nařízení týkající se jiné třetí osoby v jeho pravomoci. V takovém případě nešlo jinak než se rozhodnout pro jeden z účelů, tj. buď pro rychtáře nebo žebráka. Aby se zachovala co nejpestřejší paleta a detailnost zachycených zápisů, volil jsem v takových případech určitější a méně obecnou volbu. K rychtáři, jako prostředníku mezi vrchností a vesnickou společností, mohli branní chodívat z mnoha rozmanitých příčin (byl to tedy účel zastupující skutečný účel). Žebrák, případně jeho postrk za hranice panství jako důvod poselské cesty představuje kvalitativně přesnější informaci. Řídil jsem se tím, že všední jedinečné detaily z života menšího královského města jsou při kvalitativním zkoumání minulosti mnohem důležitější než "přesné součty nepřesných čísel", jak trefně říkává jistý pan profesor. Textový popis obsahu register by měl podtrhnout význam těchto "malých" dějin.

Zároveň jsem se nevyhnul určitému typologickému a názvoslovnému sjednocení úzce příbuzných účelů, aby dovolovaly vzájemné srovnávání a celkové pohledy za celý rok. Jeden příklad za všechny: Všichni tři branní doprovázeli v poslední čtvrtině roku 1768 císařské vojáky po okolí města. V zápisech register se střídá několik variant skutečnosti "Doprovod vojáků" ve formách s vojákem '*mit Soldanten*', s husarem '*mit Hussaren*' či s důstojníkem '*mit Officier*'.

Obdobný postup proběhl u výběrů různých dávek, kdy se nedalo vždy odlišit mezi účely typu "kvůli dluhu", "kvůli penězům" či "kvůli platu". Takto rozmělněné do několika synonymních variant by se tyto jevy zdály vedle roboty a podobných majoritních příčin cest zcela zbytečně zanedbatelné. Pokud tedy nešlo jevy bezpečně odlišit nebo se jednalo o synonymní a významově velmi blízká vyjádření účelů poselství, nespátroval jsem důvod, proč bránit jejich sjednocení v tabulce, když se lze o nich detailněji rozepsat v doprovodném textovém komentáři. Doufejme, že se podařilo najít vyvážený kompromis mezi detaily a sjednocením příbuzných účelů.

Občas si branní (případně jiní zapisovatelé register) ulehčovali práci a při opakované cestě do téhož místa udávali počet opakování cesty '*zweimal*' nebo opakovanou cestu uváděli slovem '*dahin*', '*aldortem*', '*darum*' či '*wiederum dahin*'. Zápis, v kterém se opakoval účel cesty, zase glosovali obvykle slovy '*za tou příčinou*', myšleno za tou samou příčinou jako o řádek výše. Ve shodném smyslu, tedy v opakování cíle nebo účelu předchozí cesty, probíhalo i zanášení takových zápisů do pomocných tabulek.

STATISTICKÁ VÁHA

Již již bylo naznačeno výše, nestejně vzdálené pochůzky posílů mají při tabulkovém zpracování rovnocennou statistickou váhu. Půlhodinová pěší cesta do Vorlešského dvora je pak hodnocena stejně jako celodenní výprava do Vlčic. Obecní dvůr vzdálený cca 1,5 km vzdušnou čarou za humny města není pro statistiku ani o píd' dál než 15 km vzdálená vrchnostenská správa panství Vlčice, k níž vedla cesta přes mohutný Kocleřovský hřbet porostlý mocným lesem Království.

Sice bychom mohli pracně přepočítat veškeré cíle cest podle platového ocenění té které cesty (je přímo úměrná vzdálenosti lokality) a získat jakousi "váženou hodnotu", jejíž hodnota by více zohledňovala vzdálenost navštívených míst. Myslím si však, že ani tak bychom se nedostali z osidel tabulkových zjednodušení. Následně bychom totiž stáli před stejným, ale neřešitelným problémem v případě účelů cest, kde pomocné hledisko poskytuje finanční hodnota odražející vzdálenost. Postrk žebráka na sousední panství jistě zaměstnal branného na delší dobu než odnesení obecních pytlů do blízkého dvora.

Sporadické jevy nastávající zřídka (doprovod krajského posla, postrk nevídaných osob), nárazově (doprovod několika vojenských komisí v závěru roku 1768) či sezónně (služebnictvo, odvody dávek) mohou o branných a podobách nejnižší městské správy vypovědět více než statisticky převládající, ale více obecná "robota". V případě účelů se mnohem výhodnější jeví cesta intuitivní, kdy tabulky sice mají výše uvedené nedostatky a sledují pouhou četnost jevů bez ohledu na jejich kvalitativní stránky, ale vyvážení obstarává slovní komentář. Ten by měl ideálně napravit deformace tabulek, upozornit na některé jevy, které by jinak zanikly nebo jsou zbytečně v pozadí statisticky významnějších jevů.

Také musíme mít na paměti, že počet poselství do určité lokality ovlivňuje nejen vzdálenost od města a tím i časová náročnost, ale také počet usedlostí v této lokalitě. Malá samota na dohled od hradeb města jistě nedávala tolik příležitostí k poselstvím jako stejně vzdálená ves o několika desítkách stavení.

PRAVIDLA TVORBY GRAFŮ A REKONSTRUKČNÍCH MAP

Údaje získané z register poselství branných graficky vizualizují jednoduché tabulky a grafy. Z každých register vzniká graf četnosti cílů a graf četnosti účelů poselských pochůzek. Oba mají shodný rozsah osy Y (četnost poselství) i skutečnou délku osy. Tím je umožněno jednoduché srovnávání grafů pouhým pohledem a nedochází k "optickému klamání". Důležitý je doprovodný komentář, který dohání nedostatky grafů a věnuje se fenoménům, které by jinak zapadly nepovšimnuty do nicoty škatulkování nebo by je celoroční hodnocení značně zprůměrovalo a "zmrzačilo" k nepoznání. Konkrétně se jedná o sledování sezonnosti takových jevů jako robota, doprovody vojáků atp. v průběhu celého roku, které umožňují nazírat na ně z jiných perspektiv a uvědomit si jejich svázanost s ročními cykly zemědělství nebo vlivu vnějších událostí na život města a jeho obyvatel. O některých vybraných jevech bude následně pojednáno samostatně, spíše jako ukázka možností tohoto druhu zpracování. V souhrnném pojednání pro oba vybrané roky (1740, 1768) se vyskytují také grafy zobrazující a srovnávající počty vykonaných poselství všech branných.

V závěru rozboru každých register se nachází rekonstrukční mapa, v které jsou vyneseny všechny navštěvované lokality daného branného do plochy mapy. V míře, jakou dovoluje zachování přehlednosti map, odráží se síla spojnic Dvora Králové a navštívených míst intenzitu udržovaných kontaktů.

Barvy sloupců, spojitých čar u grafů a spojnic rekonstrukčních map nejsou voleny náhodně, ale vždy svojí barvou odkazují k jednomu z branných nebo jedné z dvou skupin ostatních poslů. Údajům týkajícím se dolního branného odpovídá žlutá, hornímu brannému červená a šindelářskému brannému modrá. Grafické znázornění poselství vykonaného posly placenými úřadujícími purkmistry je zelené, poslové placení přímo důchodem města vínově. Takové vzhledové odlišení usnadňuje orientaci i srovnávání údajů o poselstvích při stejné bráně z jiných let. Mimo jiné poskytuje také jednoduchý a velmi rychlý přehled o zdroji dat takto graficky prezentovaných údajů.

MÍSTA ZACHYCENÁ REGISTRY A JEJICH JMÉNA (TOPONYMA)

Kapitolku jsem do své práce zařadil především z praktických důvodů, aby pomohla s orientací v místech do kterých zdejší poslové zavítali. Vždyť i místní mohou u názvů některých míst zapochybovat. Lokality jsou pouze zcela základně určeny v prostoru vůči výchozímu bodu pochůzek branných, aby zbytečné vysvětlivky nezatěžovaly text vlastních analýz.

Bylo by jistě chybou vnímat registra poselství branných pouze jako pramen k dějinám městské správy nebo městského hospodářství. Slouží také jako vysoce kvalitní zdroj informací o sídelní struktuře zdejší krajiny a názvosloví místních sídel. Pochůzky branných směřovaly především za lidmi do měst, vsí, samot, ojediněle do konkrétních budov a místností (zámek, rezidence, na kancelář atp.). Zachycují tedy v naprosté většině případů jen názvy sídel (místní jména), pokud do nich branní alespoň jednou zamířili. Pomístní názvy lesů, hor, polí, řek, potoků, luk, atp. z pochopitelných důvodů neobsahují. Jedinými výjimkami je bažantnice a les Království, kam branné jejich práce přiváděla. Pro tuto skupinu místního názvosloví lepší možnosti nabízejí jiné prameny účetní povahy, jaké městský archiv obsahuje.³⁰⁴

Navštívená místa zapisovali často sami branní, u kterých můžeme předpokládat, že se v okolí města denně pohybovali a znali je "jako své boty". Také místní i přespolní lidé, kteří městskými branami proudili do města na jarmark, za obchodem, za příbuznými, při náboženské pouti, za žebrotou atp. mohli strážce bran informovat o dění v blízkém i vzdáleném okolí. Registra poselství zachycují místní jména a sídelní strukturu krajiny v té podobě, jak ji znali a vnímali místní lidé v konkrétní rok. Při vši úctě k učeným tvůrcům map, popisům krajin a "vlastivěd" (nepocházejícím ze zdejšího kraje) má toto "nevědomé dílko" z pera místních lidí skutečný punc jedinečnosti a autenticity.

Obsahy register poselství branných i rejstříky jiných poslů v mnohém obohacují dosavadní poznání toponymie Královédvorská zachycené německými³⁰⁵ i českými³⁰⁶ autory. Této

304 Z bohatě dochovaných podkladů hlavního peněžitého počtu pro rok 1768 (většinou IV.-XII.) je možné namátkou jmenovat hned několik evidencí, které pomístní názvy obsahují. Především to jsou evidence užitků z luk, polí, rybníků atp. (např. rejstřík z prodané trávy z obecních luk a palouků), popisy hranic panství, lesů a menších celků a okrajově některé další prameny. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, podklady hlavního peněžitého počtu, 1768.

305 Franz KAIPER, *Die tschechische Ortsnamen des Kreises Königshof an der Elbe* (Ernst EICHLER Hrg.). in: *Erträge Bömisch - Mährischer Forschungen*, Band 5, Münster-Hamburg-London 2001, 122 s. Práce je zcela zásadní a dosud v mnohém nepřekonanou prací.

306 Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*. (díly 1-5), Praha 1947-1960. (Díl 4. Antonín PROFOUS společně s Janem SVOBODOU, díl 5. Dodatky k dílu Ant. Profouse sepsali Jan SVOBODA a Vladimír ŠMILAUER). Dále drobné regionální vlastivědné práce jako např. Radomír ROUP, *Několik neznámých dokladů k obcím na Královédvorskú*. in: *Zprávy královédvorského*

disciplíně se však tato práce nevěnuje. Z tohoto důvodu neuvádím transliteraci všech variant českých a německých toponym, jak se v registrech vyskytují, ale současné české a poslední platné německé názvosloví. Německé názvy, které jsem nenašel v Pfohlově lexikonu,³⁰⁷ jsem nahradil transliterovanými jmény z register a označil *kurzívou*.

Následující řádky obsahují přehled všech cílů poselství branných, jak se objevují ve všech analyzovaných registrech poselství branných z let 1739, 1740 a 1768. Jednotlivá místa jsem lokalizoval a opatřil současnými názvy podle výše zmíněné toponomastické literatury i map prvního a druhého vojenského mapování i map současných.³⁰⁸

Panství města Dvora Králové v raném novověku ani zdaleka netvořilo homogenní celek. Především zde byla skupina čtyř šosovních vesnic Verdek, Filřovice, Lipnice a Nové Lesy s dosud ne zcela vyjasněným postavením vůči městu. Dále městu patřily poddanské vsi Podstráň a Záboří a několik nevelkých osad a samot jako Rovinka, Zahájí, Podhájí a Janská Studánka. Bohužel dosud excerpované prameny nehovoří o tom, jaký status měly osamocené lokality typu Zahájí a Podhájí v těsné blízkosti šosovních vsí. Smírná smlouva mezi městem a těmito vesnicemi z roku 1694 o tom také mlčí.³⁰⁹

Lokality patřící do panství Dvora Králové jsou označeny "DK", šosovní vsi navíc "šos". Ostatní lokality se nacházejí za území sousedních panství. Jména lokalit uvádím dle současného úzu a případná doplnění proti dobovým názvům v hranatých závorkách. U každé lokality uvádím směr (S – severně, SV – severovýchodně atp.) a přibližnou vzdušnou vzdálenost v jaké leží od centra Dvora Králové, ojedinele další informace a poznámky. Při ojedinelých citacích nejasných lokalit zkracuji názvy register, z kterých citace pochází (DB39 = registra poselství dolního branného z roku 1739).

muzea a vlastivědného kroužku (občasník muzea a vlastivědného kroužku). Dvůr Králové 1971, s. 89.

307 Poslední platné německé názvosloví jsem čerpal z díla Ernst PFOHL, *Orientierungslexikon der Tschechoslowakischen Republik* [...]. 3. přep. vyd., Liberec (Reichenberg) 1931, 741 s.

308 OESTA-KA, I. vojenské mapování (IVM) ©1st Military Survey, Section No. 45, 46, 61, 62, 63, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, ©Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E.Purkyně <<http://www.geolab.cz>>, ©Ministerstvo životního prostředí ČR - <<http://www.env.cz>>, 1764-7, 1780-3 [online 5/2014]; Tamtéž, II. vojenské mapování (IIVM) ©2nd Military Survey, Section No. O_3_VII, O_3_VIII, O_3_X, O_4_VII, O_4_VIII, O_4_IX, O_4_X, O_5_VIII, O_5_IX, O_5_X Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, ©Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E.Purkyně <<http://www.geolab.cz>> ©Ministerstvo životního prostředí ČR <<http://www.env.cz>>, 1842-52 [online 5/2014]. Dále mapový portál ČUZK Dostupný na: <<http://archivnimapy.cuzk.cz/>> a <<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>> včetně datových vrstev Geonames a Správní území [online 5/2014].

309 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/29, smírná smlouva mezi městem a šosovními vesnicemi, (opis), 10. 12. 1694.

Bažantnice DK, Fasan Garten (něm.); lokalita s chalupou 1,5 km V.

Obecní bažantnice ležela v místech mírného travnatého návrší, které dnes přiléhá z jihu k silnici ze Dvora Králové do Zboží. Patrně v okolí samostatně stojící budovy V Lukách čp. 492. Do bažantnice chodíval branný většinou jen v souvislosti s odvody bažantů a důchodních záležitostech '*in dem Faschan Karden aus den Ren[d]en*'.

[Bílá] Třemešná, (Weiß) Třemeschna (něm.); ves a správa sousedního panství 5 km Z.

[Bílý] Poličany, Poličan (něm.); ves a správa sousedního panství 7 km JZ.

Borek, Burg (něm.); dvůr 2 km JV.

[Dolní] Brusnice, Nieder-Prausnitz (něm.); ves 7 km SZ.

[Horní] Brusnice, Ober. Prausnitz (něm.); ves 11 km SZ.

Registra hovoří pouze o lokalitě '*Prausnitz*'. Odlišit horní a dolní část jedné vsi umožňuje jen odlišná částka za pochůzku.

Cerekvice [nad Bystřicí], Cerekwitz (něm.); ves a správa panství 13 km JZ.

Doubřavice, Daubrawiz (něm.); ves 7 km JZ.

Filířovice šos. DK, Filirowitz (něm.); šosovní ves 3 km Z.

Považována za součást větších Nových Lesů, obě vsi spravoval společný rychtář.³¹⁰

Hradec Králové, Königgrätz (něm.); královské věnné město 25 km J.

[Choustníkovo] Hradiště, Gradlitz (něm.); městečko 4,5 km SZ.

Janská Studánka DK³¹¹, Guttenbrunn (něm.); pramen s lesními lázněmi a poustevnou 4,5 km Z.

Jaroměř/pošta, *Jaromnier* (něm.); královské věnné město 11 km JZ.

Zde se nacházela i nejbližší poštovní stanice. Je-li v registrech jako cíl uvedena "pošta", jedná se o nepochybně o jaroměřskou poštu.

[Jeřice]/krajský hejtman, Groß Jeřitz (něm.); ves a správa panství 13 km JZ.

Roku 1740 zde sídlil krajský hejtman za pány.³¹²

310 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/29, smírná smlouva mezi městem a šosovními vesnicemi, (opis), 10. 12. 1694.

311 Nyní je areál bývalých lázní v KÚ Kocbeře, ale dříve byl součástí katastru Záboří, které bylo poddanskou vsí města Dvora Králové. Viz ISSStK a COStK, Čechy, sig. 9011-1: Záboří (Söberle), 1841. Dostupné na <<http://archivnimapy.cuzk.cz/>> [online 20. 2. 2014].

312 V registrech nejsou Jeřice přímo zmíněny, ale okolnostmi a ohodnocením cesty jsou bezpečně určeny (viz

Kacbach DK, *Kratzbach* (něm.); Podhartský potok, hájovna a lesní revír cca 2,5 km S.

Takto se dodnes lidově nazývá Podhartský potok protékající obecními lesy severně od města, který míjí historické jádro města z východu. Lokalita se vždy objevuje ve spojení s hajným. Nepochybně označuje jeho obydlí ve stejnojmenném lesním revíru (*Kratzbacher revír*³¹³) v okolí Hartského potoka. Hypoteticky bychom toto sídlo mohli hledat buď na severní hraně Královédvorského lesa v blízkosti Dolního mlýna (Stabilní katastr zde zaznamenává tři usedlosti na gruntech patřících Dvoru Králové)³¹⁴ nebo v blízkosti Dolního Záboří.

Kocbeře, Rettendorf (něm.); ves 4 km SZ.

Komárov, Komar (něm.); ves 3 km S.

Království/les/honitba. Königreich (něm.); lesní revír 4,5 km S.

Lesní komplex severně do města. Podle částky za vzdálenost byl honitbou Svatojanský lesní revír mezi Zábořím, Komárovem a Janskou Studánkou. (DB39: '*s P[anem] Pryj-mato[re]m na Honbie' 0x, 'Item Lipniczky Hajny byl sebau na Honbie 4x', "wleße [s] P[anem] Directorem 4x'*'; HB68: '*Königreich*').

Kuks, Kukus (něm.); ves, lázně, správa panství 6 km JV.

Kukské lázně se v registrech často objevují jako sídlo důstojníků a vysoce postavených osob. Při honu si zvali Dvorští zdejšího myslivce '*Hoffjäger*'.

Lanžov, Lanžau (něm.); ves 6 km JZ.

Libotov, Liebthal (něm.); ves 3,5 km J.

Lipnice šos. DK, Lipnitz (něm.); šosovní ves 2 km JZ.

Miletín, Miletin (něm.); městečko, správa panství 10 km SZ.

Nemojovsko, (Ober, Unter) Nemaus (něm.); ves 5,5 km SZ.

Nemojovsko je dřívější (a lidový) název Nemojova.

analýzy register níže). Roku 1740 zastávali úřady krajských hejtmanů Johann Daniel z Gastheimu a na Jeřicích za panský stav a Václav Ferdinand Vančura z Řehnic a na Barchově za rytíře. Sídlo krajského úřadu se tehdy měnilo spolu s obměnami na postech hejtmanů. Nejčastěji za krajský úřad sloužila vrchnostenská kancelář krajského hejtmana za panský stav (Lázně Bělehrad, Jeřice, Vrchlábí...). Určení hejtmanů viz např. SOKA Trutnov, AM DK, kt. 5, sig. 5/42, 5/43, 5/47 i další sig.

313 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, lesní počet (registra) hajného Kacbašského revíru, 1768.

314 CoStK, Čechy, sig. 1637-1: Dvůr Králové n. Labem (Königinhof), 1841. Dostupné na <<http://archivni-mapy.cuzk.cz/>> [online 20. 2. 2014]. Přesnější lokalizaci ponechávám budoucnosti.

Nové Lesy šos. DK, Nowoles (něm.); šosovní ves 3,5 km Z.

Ves měla společného rychtáře s blízkou osadou Filířovice.

Nové Zámky, Neuschloß (něm.); ves, správa panství 11 km SZ.

Podháj, *Podhag, Podhaag* (něm.); hájovna, osada 4 km SZ.

I. vojenské mapování zde uvádí skupinku domů pojmenovanou '*Busch Häuser*'.³¹⁵

Podhart DK, *Podhartt* (něm.); vzdálené předměstí Dvora Králové 1,5 km S.

[Městská], *Leüth, Silberleith* (něm.) Podstráň DK; poddanská ves 2 km J.

Pošta viz Jaroměř.

Rovinka DK, Rowinka (něm.); poddanská osada 2,5 km JZ.

Osada byla jako poddanská vysazena v průběhu 18. století na rovině jižně při Lipnici.

Schremestz [?]; neidentifikovaná lokalita.

DB39 uvádí jednu cestu '*Czu schremestz[?] aus den Renden 3x*'. Toto toponymum se nepodařilo ztotožnit s žádnou známou lokalitou ve vzdálenosti cca 4-5 km od Dvora Králové n. L. Nejspíše šlo o pojmenování soukromé osoby.

Střítěž, Burkersdorf (něm.); ves 11 km SZ.

Trutnov, Trautenau (něm.); královské věnné město 16 km S.

Verdek šos DK, Werdek (něm.); šosovní ves, obecní dvůr 2,5 km SZ.

Ve Verdeku se nacházel obecní dvůr. Do obce i dvora směřovala četná poselství.

Vítězná (Huntířov), Güntersdorf (něm.); ves 5 km S.

Vlčice, Wildschitz (něm.); ves, správa panství 14 km S.

Vorlech, *Worlech* (něm.); obecní dvůr 1,5 km S.

Výšinka, *Weiber Kränk* (něm.); samota 7 km SZ.

Zahájí (Končiny), *Konczin* (něm.) DK; samota 2,5 km Z.

HB68 uvádí jako '*Konczin*', na I. vojenském mapování je zobrazena samota o několika staveních s popisem '*Kunczitz oder Zahag*'.³¹⁶

315 OESTA-KA, IVM, ©1st Military Survey, Section No. 62, [online 21.2. 2014].

316 OESTA-KA, IVM, ©1st Military Survey, Section No. 62, [online 21.2. 2014].

Záboří DK, Söberle (něm.); poddanská ves 6 km S.

Zálesí, Zales (něm.); ves 3 km JZ.

Jediný výskyt uvádí: '*... auf der sschann[?] zu Salesele*'.³¹⁷

Zboží, Rennzahn (něm.); ves 2 km V.

Žireč, Schurz Markt (něm.); městečko, ves, jezuitská rezidence, správa panství 3,5 km JV.

317 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného T. Puschmanna, 1739.

2.2 REGISTRA POSELSTVÍ DOLNÍHO BRANNÉHO TOBIASE PUSCHMANA (1739)³¹⁸

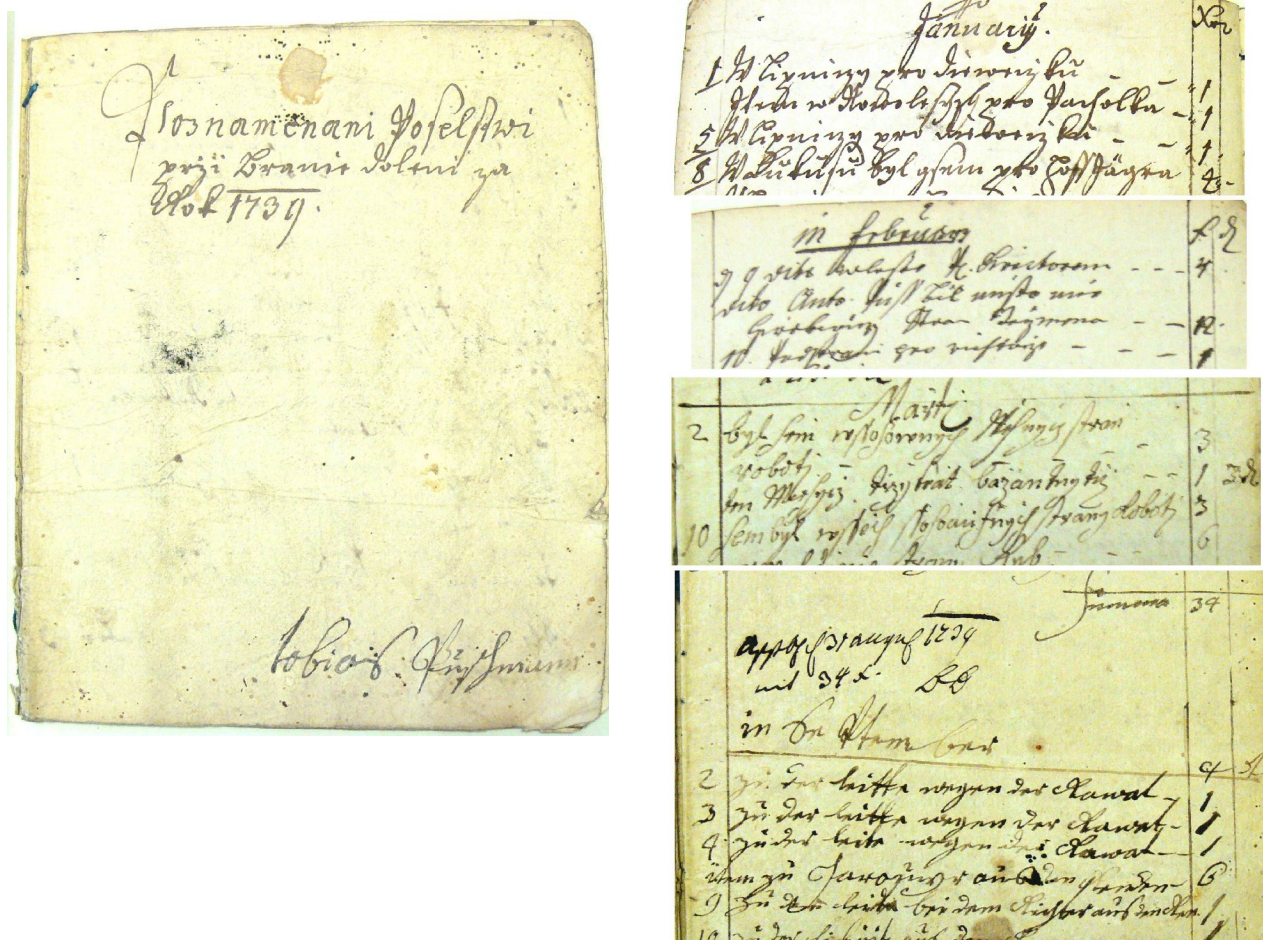
První strana register nese název "*Poznamenání Poselství při Bráně dolení za rok 1739*". Všimněme si, že titul hovoří o poselstvích při bráně, nikoliv o osobě branného. K připsání jména Tobias Puschmann došlo zjevně až dodatečně. Mluví-li prameny o dolním branném, užívají nářeční podoby přívlastku '*dolení*'.

Registra mají podobu jednoduchého nestránkovaného sešitku o rozměrech přibližně 16 x 18 cm, který vznikl přeložením několika papírových listů a svázáním provázkem v ohybu. Každý měsíc končí aprobační formulí hospodářského ředitele Johanna H. Balthasara (parafa BDr), datem a částkou vyplacenou brannému. Vnitřně jsou zápisy členěny na 3 sloupce: den v měsíci, stručný popis vykonaného poselství (cíl a účel) a ocenění v krejcarech (x) a denárech (d). Registra evidovala poselské cesty branného (nebo osoby, která se jeho práce dočasně zhostila) a měsíční sumy vstupovaly následně do hlavního peněžitého počtu.

Ze všech register poselství branných, která jsou většinou dílem jediného písaře (písařské ruky), zachycují registra poselství dolního branného nejvyšší počet celých čtyř různých písařů (označování římskými číslicemi), kteří se podíleli na vytváření zápisů. Rozložení písařských rukou je následující: leden – písař I., únor – písař II., březen – písař III., duben až prosinec – písař IV. Aprobační formule a případné přípisky patří písaři č. V., který se objevuje i v jiných registrech. Písaři I., II. a III. píší zběžným, ale dobře čitelným českým novogotickým kurzívním písmem, poslední písař IV. píše německy. Zjevně mu psaní činilo nemalé obtíže.

Totožnost některých písařů se podařilo najít srovnáním s jinými dochovanými archiváliemi v městském archivu. Ostatní zůstávají v anonymitě. V budoucnosti možná dojde k jejich identifikaci, bude-li k dispozici zevrubná studie o písařích, kteří se podíleli na vzniku písemností městského archivu. Prozatím žádnou podobnou práci z královédvorského prostředí nemáme.

318 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného T. Puschmanna, 1739.

Obr. 21. Registra poselství dolního branného Tobiasa Puschmanna (1739).³¹⁹ Vlevo titulní strana, Vpravo výřezy rukopisů písarských rukou I. až IV., které jsou řazeny chronologicky v pořadí, jak se postupně objevují v registrech. Na spodním výřezu písáře č. IV. je v horní části patrná aprobační formule a parafa BDr. písáře V., Johanna H. Balthasara, hospodářského ředitele a primase v jedné osobě. Zmenšeno na cca 50% původní velikosti.

PÍSAŘ I. [neznámý]

První písář nadepisoval obálku a zapisoval lednová poselství. Výraznost linie písma (duk-tus) dosti silný, pravidelný a zaoblený, sklon mírný s výraznými iniciálními literami. Písari psaní nečinilo problémy, píše česky. Jeho totožnost se nepodařilo dohledat.

Zápisy jednotlivých poselských cest písář I. stylizuje v první osobě 'v Kuku su byl jsem pro HoffJäger' či 's P[anem] Primato[re]m na honbě'.³²⁰ Zdá se tedy, že cesty sám osobně vy-

319 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného T. Puschmanna, 1739

320 Honba = hon, lov honěním viz kolektiv, *Vokabulár webový. Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*. Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., od 2006, heslo "honba". Dostupné na <<http://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>> [online 27. 2. 2014]. Za tuto cestu nepobíral branný žádný plat, představovala spíše odměnu.

konal. Byl-li vyslán místo něj jiný posel, zmiňuje jej jménem '*Anton Puš byl v Hradišti*', '*Item byl v 3 šosovních vesnicích stran roboty*'. Jméno Antonína Puše se objevuje také ve věcné skupině "Rozliční poslové" obsažené v hlavním počtu roku 1739. O Velikonocích '*... poslán byl bažanty obšťolovati*'.³²¹ oběma krajským hejtmanům.³²² Přestože řada poselství je vykonána v obvyklých záležitostech roboty, soli, služebnictva a podobně, nezanedbatelný počet záznamů obsahuje poselství, jaká bychom v rámci všech register označili spíše za exkluzivní. Účast na honitbě i vyzvednutí myslivce v Kuksu zjevně vybočují z cest konaných jinými brannými a jsou jaksi "za odměnu". Vyspělý písemný projev a jistá exkluzivita většiny poselství (záležitosti kolem honu) naznačují, že neznámá osoba vykonávající v lednu poselství při Dolní bráně nesdílela postavení s ostatními brannými a pocházela spíše z okruhu osob zapojených do vyšších sfér městské správy.

PÍSAŘ II. [Antonín Schmidt, důchodní]³²³

Druhým písařem je důchodní Antonín Schmidt, který zapsal nečetná únorová poselství. Linie písma jsou středně silné, silněji skloněné, pravidelné, ostřejší a spíše drobné. Základna písma je úzká, písmo působí zhuštěně. Česky psané zápisy jsou stylizovány v první osobě. Nezapísoval-li důchodní písař pochůzky vykonané jinou osobou, ale své vlastní kroky, pak se nacházel 9. února '*... v leše [s] P[anem] Directorem*' a místo sebe vyslal do Cerekvice pro ječmen osvědčeného posla Antonína Puše '*... Puš byl místo mě [v] Cerekvici*...'. Přes malý počet únorových poselství můžeme směle konstatovat, že i zde figuruje vedle cest za rychtáři a v záležitosti robot nemalý počet exkluzivních poselství (v lese s hospodářským ředitelem).

PÍSAŘ III. [neznámý]

Tahy písma třetího písaře je možné charakterizovat jako středně silné, více skloněné s výraznými vertikálními tahy, poměrně úzké, mírně zaoblené. Píše česky a pouze v březnu. Osobu písaře se opět nepodařilo identifikovat. V náplni práce v tomto měsíci převažují návštěvy vsí za rychtáři, ohledně roboty či v nic neříkající obecní příčině. Žádná exkluzivní poselství se v březnu nekonala. Pisateli nečiní psaní větší potíže, ale nemá tak vypsanou rukou jako předchozí písaři I. a II. Podstráň nazývá foneticky '*Poctrání*' nebo má občas problém se správným dělením

321 Obšťolovat tj. ves smyslu obdarovat a obohatit sváteční stůl deputátními potravinami.

322 SOKA Trutnov, AM Dk, kt. 85, sig. 85/9 hlavní počet, 1739.

323 Shoda je velmi dobře patrná např. na seznamech podaných měsíčních cedulí. SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1739. Viz slova *Anto[nín]*, *pro-*, charakteristická je i číslice 5.

slov (ve Zboží píše jako '*Vez boží*'). Zápisy jsou opět stylizované v první osobě '*...byl sem v šosovních vesnic[!] stran roboty*'. Celkem tři poselství v měsíci vedla do bažantnice, zjevně v souvislosti s deputáty bažantů do Vídně, Prahy a ke krajským hejtmanům. Totožnost písaře bychom již mohli hledat v okruhu branných nebo jiných zaměstnanců města, kteří psali jen občas.

PÍSAŘ IV. Tobias Puschmann, branný

Čtvrtý písař dopsal své jméno na titulní stranu register. Jeho těžkopádný osobitý rukopis vyplňuje téměř celá registra od dubna až do konce roku a výrazně se odlišuje od předchozích tří písařů, kterým psaní nečinilo žádné větší problémy. Písmo střední šířky je zběžné, neuspořádané a hůře čitelné. Velikost písma i síla linie písma běžná, litery se výrazně sklání, jsou spíše ostré. Jako jediný píše německy, patrně svým rodným jazykem (nepřímo na to odkazuje i jméno Tobias Puschmann).

Neustálené je dělení slov (*ge weßen – geweßen, ge mein – gemein, se Ptembris* (= Septembris). Variují tvary stejných liter i foneticky zapisované názvy navštívených míst. Podstráň (něm. Leuten) je zapisována jako *leidte, leite i leitte*. Lipnice jako *libnitz i lipnitz*. Kuks jako *Kutz i Kutzbadt* atp. Autor užívá i některých archaických a nářečních tvarů (*heger – Jäger, rawot – Robot*). Tyto i další charakteristické jevy³²⁴ jednoznačně ukazují na výrazně nižší dovednost psaní. I zápisy čtvrtého písaře jsou stylizované v první osobě '*bin ich zu werdech bey dem richter wegen der Pauergeweßen*'. Žádná poselství, která zapisoval Tobias Puschmann, nemůžeme označit za exkluzivní. Obdobně jako na jaře navštívil dolní branný městskou bažantnici i v podzimních měsících, neboť nastával čas odvádění deputátních bažantů a darů císařovně, podkomořimu, hofrychtěři, krajským hejtmanům i některým nižším úředníkům nadřízených úřadů.

324 Některá slova variují v několika dosti fonetických variantách (*Fasan Kareen/Karden/Karen* - Fasan Garten [bažantnice], *Priefe* - Briefe, *Pauer* - Bauer, *Chaffer* - Schafer, *Renden* - Renten apod.). Na dělení slov mezi řádky je občas upozorněno prodlouženou čárkou pod základní linku. Autor se krom obvyklých, ale neoznačovaných zkratk (*mo[n]at*) dopouští častého vynechání nebo záměny některých liter (*otober; notenber, W[e!]rdek, diemer[=diener], Iaro[m!]jierz, Iaromizr[!]*, atp.). Z charakteristických tvarů liter je třeba zmínit zejména tvarovou blízkost až záměnu *a – o*. Liší se nepatrně sklonem písma a tím, že *a* je psáno stejně silným tahem a bez sklonu. Naproti tomu tah *o* je silnější pouze v pravé části litery a skon je více doprava. Některá slova tak lze chybně číst jako *Rabat - Robot, Nawales – Nowoles*. Neustálené jsou tvary *v, d, R, k*. Litera *d* se vyskytuje jak v obvyklé podobě, tak i v variantě se smyčkou pod základní linku, která se již blíží tvarům *h*. To se liší spodní smyčkou, která je uzavřená a lomená vlevo. Litera *o* se vyskytuje ve formě výše zmíněného "falešného" *a*, ale i v klasické téměř humanistické otevřené formě.

Písař IV. byl nepochybně gramotný a schopný písemného vyjadřování, ale jeho písemný projev jeví silné znaky nevypsánosti a inklinuje k foneticky psaným formám. Je hůře čitelný, bohatý na písařské chyby a neustálený ve tvarech liter, dělení slov i podobách místních názvů. Písemný projev obdobné úrovně můžeme pozorovat na většině řemeslnických vyúčtování prací pro město. Čekali bychom jej i od branných, šafářů a jiných služebníků města, kteří psali jen příležitostně.

(PÍSAŘ V.) Johann H. Balthasar, primas a hospodářský ředitel

Písařská ruka tohoto písaře je velmi specifická, linie tahů písma slabá, ale velmi výrazná. Písmo má výrazně pravý sklon, je chaotické a ostré. Tvary písmen jsou silně deformované a mají sklon k ligaturám.

Písař je zde uveden spíše pro úplnost, protože není autorem register ve smyslu autora záznamů, ale jako kontrolor a "vyšší instance". Na jeho záznamy narazíme ve všech registrech z roku 1739 a 1740. Na konci každého měsíce vpisuje pod součet stereotypní tzv. aprobační formuli, která stvrzovala správnost součtu a vyplacení částky brannému. Doprovází ji podpis "BDr.", tj. Balthasar Direktor. Několikrát v roce připiše právě jeho ruka mimořádné příjmy branných za různé jiné služby, které s poselstvím nesouvisely.

Rozborem čtyř písařských rukou, které se podílely na tvorbě nejstarších dochovaných register branných, jsme se nezabývali samoúčelně. Nejen, že počet čtyř různých písařů odlišuje tato registra od všech ostatních, ale měli jsme tak nejspíš jedinečnou příležitost pozorovat "v přímém přenosu" obměnu osoby branného a jeho zastupování jinými úředníky a zaměstnanci města. Patrně se tak dělo v měsíčních intervalech a na uprázdněném místě vypomáhaly osoby zapojené do hospodářské správy města, například důchodní písař.

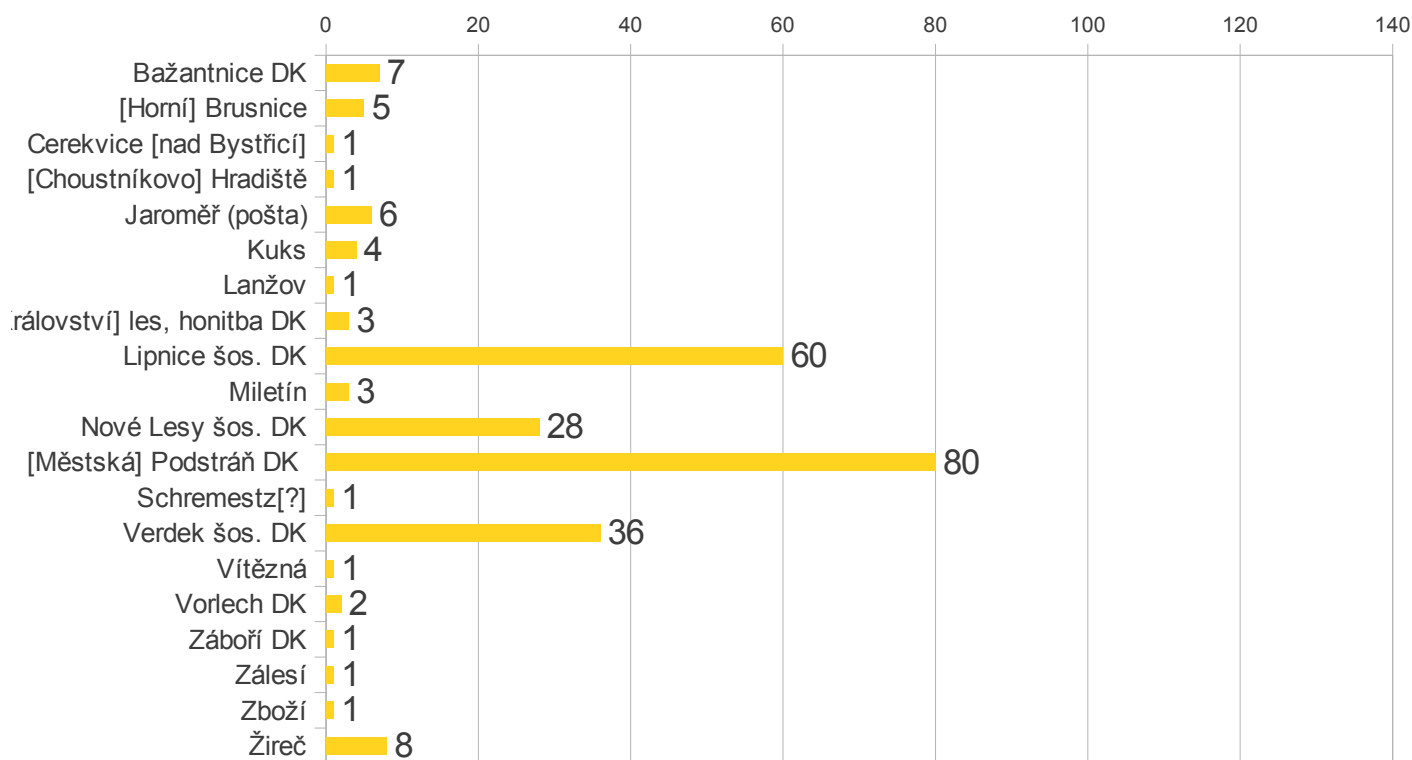
Že tito zástupci nefigurují v registrech pouze jako zapisovatelé záznamů o poselstvích uskutečněných jinou (negramotnou) osobou, ukazuje exkluzivita některých poselství (hon s primátorem, pro myslivce do Kuksu) v jimi zapisovaném měsíci, ich forma zápisu (byl jsem v) a zmínky o zastupování jiným poslem v méně důležitých poselstvích (Antonín Puš). V neposlední řadě se liší také vypsáním písemným projevem. Tyto znaky jasně vydělují písaře prvních dvou měsíců v roce, kdy jedním z nich byl bezpečně důchodní písař Antonín Schmidt. Později se již v registrech jejich písmo neobjevuje.

Třetí písař byl patrně již skutečným branným (ovšem jistotu nemáme). Čtvrtého písaře již můžeme bez obav prohlásit za branného, neboť vedl registra od dubna až do konce roku a odpovídá tomu i jeho těžkopádný a fonetický písemný projev. Koneckonců také dodatečně připsal své jméno na titulní stranu register. Poněkud zvláštní situaci na Dolní bráně podtrhuje i znění titulní strany. Ta na počátku roku nehovořila o žádném branném, natož aby jej jmenovala, ale pouze o poselstvích při Dolení bráně (naopak titulní strany všech ostatních register poselství branných z tohoto období odkazují k jejich osobám jménem). To by mohlo znamenat, že místo branného neměl přidělený konkrétní služebník města, ale dočasně jej spravovaly osoby zapojené do městské správy.

Dolní branný Tobias Puschman, 1739														
Cíle poselství branného:	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
Bažantnice DK	0x 3d		1	3								3		7
[Horní] Brusnice	6x										3		2	5
Cerekvice [nad Bystřicí]	12		1											1
[Choustníkovo] Hradiště	3x	1												1
Jaroměř (pošta)	6x				1		1			1	1	1	1	6
Kuks	4x	2						1				1		4
Lanžov	6x												1	1
[Království] les, honitba DK	4x/0x	2	1											3
Lipnice šos. DK	1x	5	2	3	2	5	6	11	7	5	3	5	6	60
Miletín	6x			1								1	1	3
Nové Lesy šos. DK	1x	4		2	2	1	3	5	4	2		2	3	28
[Městská] Podstráň DK	3x	3	3	3	4	4	9	12	12	9	8	8	5	80
Schremestz[?]	3x									1				1
Verdek šos. DK	1x	2		4	5	5	3	4	4	3		1	5	36
Vítězná	3x								1					1
Vorlech DK	0x 3d							1				1		2
Záboří DK	2x 3d	1												1
Zálesí	2x								1					1
Zboží	1x 3d			1										1
Žireč	2x				1		3	1	1	1		1		8
Poselství v měsíci		20	8	17	15	15	25	35	30	22	15	24	24	250
Účely poselství:														
Bažantnice			1	3								3		7
Dúchodní zál.					2	5	7	2	5	7	6	6	10	50
Hajný	2							2	1				2	7
Ječmen			1											1
Hon + les	2		1											3
Myslivec	2													2
Neuvedeno	4		1			3		2	2	2				14
Obecní příčina	1			4	1									6
Robota	5	2		9	8	3	9	29	22	12	8	11	7	125
Ryby				1										1
Rychtář			2			4	5		1	1		4	4	21
S psaním					1		1	1					1	4
Služebnictvo	3													3
Sedlák					1									1
Sůl	1													1
Šafář					1									1
Tesař					1		1				1			3
Poselství v měsíci		20	8	17	15	15	25	35	30	22	15	24	24	250
Příjem za poselství	31x 3d	21x 3d	21x	21x	15x	33x	38x 3d	34x	30x	35x	36x	43x		5f 59x 3d
Od stání u robot (zřejmě dohled) 1 den			6x											
Od stání u robot (zřejmě dohled) 3 dny							15x							
Od žejbrování ve dvoře Silvárovském 1 den										6x				
Celkem příjem mimo poselství														27x
Celkem součet	31x 3d	21x 3d	27x	21x	15x	48x	38x 3d	34x	30x	41x	36x	43x		6f 26x 3d

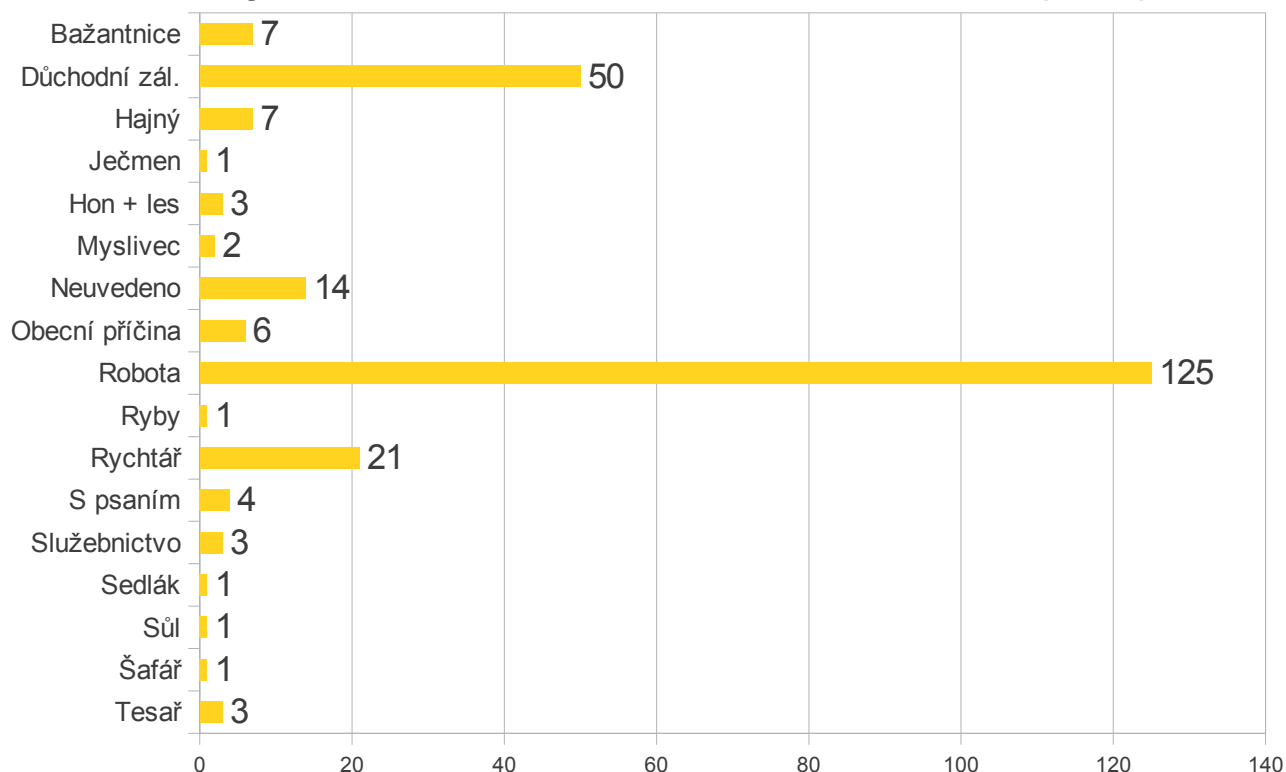
Tab. 22. Cíle a účely poselství dolního branného Tobiasa Puschmanna v roce 1739. Spodní část zaznamenává mimořádné příjmy branných, které jsou sice součástí register, ale nepovažují se za poselství v pravém slova smyslu.

Dolní branný Tobias Puschman - CÍLE POSELSTVÍ (1739)

Počet cest do lokality

Dolní branný Tobias Puschman - ÚČELY POSELSTVÍ (1739)

Počet cest do lokality

Graf 23. Cíle a účely poselství dolního branného Tobiase Puschmanna v roce 1739.

Roku 1739 zaměřily kroky dolního branného (a jeho předchůdců a zástupců) celkem do dvou desítek míst. Převážná většina z celkových 250 zaznamenaných poselství směřovala do vesnic v těsné blízkosti města. Nejčastěji navštěvoval zdejší branný poddanskou ves Podstráň (80) a šosovní Lipnici (60), které se nacházejí při cestách od Dolní brány k jihu. Přibližně poloviční počet cest vykonal do šosovních vsí Verdek (36) a Nové Lesy (včetně nezmiňovaných Filířovic) (28) rozkládajících se severozápadním směrem od města.

Ve Verdeku se nacházel také obecní dvůr, kam mířilo nejedno poselství branných. Dikce zápisů však nedovoluje rozlišovat vesnickou obec od dvora. Zde je dobré upozornit na to, že do Lipnice, Nových Lesů i Verdeka mířil v nezanedbatelném počtu případů také horní branný. Přinejmenším tak činil v následujícím roce 1740 (viz dále).

Mimo vesnic se zdejší branný vydával i do dalších míst v hranicích městského panství, které měly spíše hospodářský charakter. Četnost jejich návštěv sice nedosahovala návštěv vesnic, ale to neumenšuje nic na významu takových cest. Do obecní bažantnice (7) chodil dolní branný před velikonočními a vánočními svátky. Zcela jistě se tak dělo v souvislosti s pravidelnými odvody deputátních bažantů (tzv. *Kuchl regal*) pro královnin vídeňský dvůr a tzv. *obšťolování* obou krajských hejtmanů na velikonoční a vánoční svátky. Příležitostně posloužili bažanti jako dary pro podkomořího věnných měst, hofrytře nebo jiné držitele důležitých úřadů, které si chtělo město naklonit.³²⁵ Tohoto roku však obec deputátní bažanty nakoupila (15. března a 13. prosince). Bažantnice posloužila pouze jako dočasná úschova živých bažantů. I když dolní branný docházel kvůli deputátům do bažantnice, vlastní odvod bažantů do Hradce Králové prováděli jiní poslové placení důchodem. Již v polovině března nesl Adam Erbert řádný odvod bažantů pro vzdálenou Vídeň. Nám již dobře známý posel Antonín Puš (v lednu a únoru vypomáhal s poselstvími při Dolní bráně) odnášel dva páry určené krajským hejtmanům až počátkem dubna.³²⁶ Kdo nesl *ordinérní odvod* bažantů 13. prosince do Hradce

325 Většinou se jednalo o tři páry bažantů (případně koroptví, kvíčal a jiné pernaté zvěřiny) '*ordinérního odvodu*' či '*Kuchlregalu*', které spolu s příspěvkem 2 zl na "vídeňské posly" zasílali Dvorskí dvakrát ročně do Hradce Králové. Odtud potraviny putovaly do Vídně na přilepšení tabule královnina dvora o velikonočních a vánočních svátcích. Také oba krajští hejtmané Hradeckého kraje bývali o svátcích pravidelně obšťolováni každý párem bažantů dvakrát ročně. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 82, sig. 82/73, 82/75 a mnohé jiné sig.; Město mělo svoji bažantnici a původně platilo i vlastního bažantníka (patrně však nevykonával pouze tuto činnost), což dokládá již nejstarší dochovaný hlavní počet z roku 1710. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/1, hlavní peněžítý počet, 1710. V roce 1739 již město nevydržovalo bažantníka. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

326 Krajský úřad zosobňovali dva šlechtici. Roku 1740 to byl Johann Daniel z Gastheimu sídlící na Jeřících za panský stav a Václav Ferdinand Vančura z Řehnic sídlící na Barchově za rytíře. Krajský úřad se stěhoval spolu s osobami hejtmanů. Určení hejtmanů Viz např. SOKA Trutnov, AM DK, kt. 5, sig. 5/42, 5/43, 5/47; Tamtéž, kt. 82 sig. 82/88 žádost Václava Ferd. Vančury z Řehnic o hřebíky šindeláky na kapli v Barchově, 1743.

a 22. prosince, tzv. *Štědrého večera*, na sídla krajských hejtmanů není z pramenů zřejmé, branni to však nebyli.³²⁷ Počátkem roku navštěvovali zástupci dolního branného také honitbu (3) v některém z šesti lesních revírů,³²⁸ kterými Dvůr oplýval. Soudě podle výše platby za pochůzku (4 kr) odhaduji, že se jednalo o nejbližší, tzv. Svatojanský revír.³²⁹ Pro to hraje i fakt, tento revír se nacházel v samém srdci mohutného lesního komplexu nazývaného Království. Je pravděpodobné, že jím vedly stezky, po kterých táhla zvěř. Jen velmi zřídka se dolní branný vydával do dvora Vorlech (2) a poddané vsi Záboří (1) severně od města. Tolik k lokalitám, které se nacházely v hranicích městského panství.

Menší část poselství, přibližně jedna pětina, směřovala do lokalit podstatně vzdálenějších a pro branného také časově náročnějších. Takových mohl branný za rok vykonat samozřejmě výrazně méně než krátkých poselství v dohledu hradeb a musíme to mít na paměti. Na první pohled zde dominují dvě lokality ležící jihovýchodně od města, které spojuje fenomén pošty a jejích levnějších a organizačně pokročilejších služeb. Nejbližší poštovní stanice se tehdy nacházela v nejbližším královském věnném městě Jaroměř, které s Dvorem Králové pojily četné vazby. Obě města na Labi dělí pouhých 12 km vzdušnou čarou (po silnici cca 15 km). Na spojnici mezi městy se blíže Dvora Králové nachází městyš Žireč (povýšen na městečko 1698), v kterém se nacházela jezuitská rezidence a správa panství. Spolu s dalšími roztroušenými majetky jej spravoval žirečský superior pro potřeby noviciátu u sv. Anny ve Vídni, jehož byla rezidence pobočkou.³³⁰

A jak to souvisí s brannými? Inu velmi. Jak již vyplývá z analýzy hlavních peněžitých počtů Dvora Králové (viz tab. 17), platili Dvorští přinejmenším v rozmezí let 1730-1768 žirečskému poslu od přinášení dopisů z pošty a později i novin. Přestože žirečská rezidence nehrála pro vzdálený vídeňský noviciát významnou roli, jistě tamní jezuité udržovali z hospodářských, správních, kulturních a vzděláneckých potřeb pravidelné styky s nadřízenými i kulturně činnými adresáty uvnitř jezuitského řádu i mimo něj. Nepochybně s výhodou využívali pro korespondenci na velké vzdálenosti vespolejších a rychlejších služeb pošty, jak o tom svědčí například

327 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

328 Podklady hlavního peněžitého počtu roku 1768 vyjmenovávají tyto revíry: Dolní a Horní Podstráňský, Lipnický, Verdecký, Kratzbašský a Svatojanský. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, Lesní počty (registra) hajných a roční výkaz pokáceného dřeva, 1768.

329 Svatojanský revír se nacházel mezi vesnicemi Komárov (součást šporkovského panství Choustníkovo Hradiště) a lokalitou Záboří, nejseverněji položenou poddanskou vsí v majetku města Dvora Králové. Tímto lesem vedla cesta k lesním lázním Janská Studánka, kde se nacházela také poustevna.

330 Tomáš HALÍK, *Z minulosti Žirče*. in: Místopis soudního okresu královédvorského. Dvůr Králové 1937, s. 159; Daniel MACH, *138 let vlády jezuitů na panství Žacléř*. in: Krkonoše - Jizerské hory, 2003/11, s. 18-19.

mapa poštovních spojů a sídel (domicilia) české provincie jezuitského řádu (dále i SJ) již z roku 1708.³³¹ A tak žirecké potřeby komunikace na velké vzdálenosti a jeho poloha mezi oběma městy způsobily, že na poštu v Jaroměři mnohem častěji chodil žirečský posel a občas s sebou přinášel také dopisy Dvorských. Ti si uměli velice dobře spočítat, že je pro ně mnohem výhodnější, když přispějí žirečskému poslu z blízké rezidence na to, aby z pošty bral nejen "své" dopisy, ale i ty pro Dvorské. Proč by draze platili vlastním poslům za to, že vykonají bezmála tutéž cestu jako posel sousedního panství?

Není divu, že Žireč (8) figuruje jako nejčastější cíl cest dolního branného za hranice panství. Žirečský posel nejspíše donášel psaní z pošty až do Dvora Králové. Pokud Dvorští potřebovali nějaké odeslat, vysílali do Žirče většinou dolního branného, k jehož bráně městečko leželo nejbližší (cca 4 km). Sem zanášel psaní, která se měla odeslat poštou '*...bin ich zu schurtz mit einen Briffe ge weßen*'. Několikrát zašel dolní branný až do Jaroměře (6), avšak žádný zápis neuvádí, že by tam navštívil poštu nebo nesl psaní. Všechny hovoří o tom, že do Jaroměře zavítal z důchodních důvodů '*...zu Jaromyr[!] aus der Renden*', což může s ohledem na četnost tohoto účelu u dolního branného znamenat cokoliv. Vyloučit nelze ani dopis odeslaný ve věci městských financí. Žirečskou rezidenci a jejího posla tak můžeme vnímat jako jakýsi mezistupeň "poselské kaskády". Žádný jiný cíl v registrech branných podobnou zprostředkující roli nesehrál.

V souvislosti s hony vykonal dolní branný (spíše jeho zástupce) čtyři cesty do Kuksu (4) pro zdejšího myslivce (*Hoffjäger*). Zdá se, že umění myslivosti a tradice svatohubertského řádu vyzařovaly z Kuksu dost jasně i po smrti Františka Antonína Šporka (1662-1738). Dvorští hajní, k jejichž hlavní pracovní náplni patřilo především obhospodařování lesa a vytěženého dřeva, neměli patrně dostatečný lesk a zkušenosti pro konání pořádného honu.

Z dalších lokalit víme o návštěvách vsi Brusnice (5) a nepříliš vzdáleného městečka Miletín (3) opět z příčin důchodu a odvodu peněz. Cerekvici [nad Bystřicí], [Choustníkovo] Hradiště, Lanžov, Vítěznou, Zálesí a Zboží navštívil branný pouze jednou, vesměs šlo o náhodnou potřebu nepodléhající žádným pevným pravidlům. Mezi těmito lokalitami uvádí registra i loka-

331 Österreichische Nationalbibliothek, Karten sammlung und Globensammlung, sig. KI 124427, *Tabula Postaria IHS Provinciae Bohemiae Spc. JESU pro quolibet Domicilio tempus viamq[ue] Postae et redeuntis exhibens, juxta cursum illius A[nno] 1708 observatum*, tisk, 34x28cm, grafické měřítko cca 1:1 660 000. Na mapě je zajímavých mnoho detailů souvisejících s posly. Na tomto místě však upozorním pouze na to, že v rámci české provincie není žirečská rezidence vůbec zakreslena (spadla pod právo vídeňského noviciátu u sv. Anny) a mapa nezakresluje žádný spoj vedoucí přes Žireč nebo Žacléř do Slezska. Dále je zajímavé, že poštovní spojení Moravy s Čechami neprobíhalo přímo, ale skrze Kladsko a Slezsko na severu a přes Vídeň na jihu. Za upozornění na existenci mapy velice děkuji Bc. Lud'kovi Jiráskovi ze SOKA Trutnov.

litu zapsanou v registrech jako '*Schremestz*', kterou se mi nepodařilo ztotožnit s žádnou lokalitou ve vzdálenosti cca 4-5 km od města.

Nejvzdálenější zachycené poselství dolního branného směřovalo do Cerekvice nad Bystřicí kvůli nákupu ječmene na setí. Ve skutečnosti tam však šel namísto branného Antonín Puš, který se nejčastěji objevoval mezi důchodními posly.

Co vypovídají registra dolního branného o příčinách pochůzek? Před odpovědí je třeba hned úvodem říci, že výpověď těchto register je nesmírně cenná v tom, že z 250 záznamů jich pouze 14 neuvádí účel pochůzky. A to včetně jednoho nečitelného zápisu!³³² Ani příliš obecná charakteristika "za obecní příčinou" (6) se téměř nevyskytuje. Snad tu v poctivém zapisování všech podrobností hrála roli "novopečenost" branného Puschmanna, který v dubnu patrně nastoupil na uvolněné místo.

Hned celou polovinu poselství iniciovaly záležitosti roboty (125). Patrně i část cest za rychtáři a konkrétními osobami (šafář) nejspíš souvisela s robotními pracemi. Konkrétní detaily robot až na výjimky (roboty na cesty) registra neuvádí. Z výdajů města na potraviny pro robotující však víme, že naprostá většina robot souvisela s polními pracemi, přípravou sena či vybíráním zanesených rybníků a náhonů.³³³ O poznání menší, ale stále velmi významný pětinový podíl z celku zaujímal poselství vykonaná za rozličnými důchodními záležitostmi (50). Do této široce pojaté skupiny spadá vše, co souviselo s městským hospodařením. Tedy nejen vlastní odvody peněz jako '*aus den Renden geld ab ge firet*' a účtování peněz '*... wegen des gestelen*', ale i placení za služby a zboží odebrané městem a patrně i předávání deputátů a darů. O tom svědčí zápisy, které se týkají bažantnice, kde je spojitost s deputáty zcela evidentní '*in dem Faschan Karden aus den Ren[d]en*'. Ač se v registrech objevuje bažantnice ve spojitosti se zmíněným důchodním účelem, je pro svoji specifickou evidováním zvlášť. Do obecní bažantnice docházel branný pouze v únoru, březnu a listopadu, tedy v měsících předcházejících odvodu bažantů do Vídně a krajským hejtmanům.

Ve věci jiných zemědělských produktů vycházel branný (či posel namísto něj) jen velmi málo. V únoru do Cerekvice pro ječmen na setí a v březnu do Miletína kvůli rybám. Dvorníci tam zakoupili tříletý kaprový plod, štíhlata³³⁴ a bělice do Hlubokého rybníka. Před Vánoci zase

332 '*... auf der sschann[?] zu Salesele*' Zápis se kvůli neumělému pravopisu branného nepodařilo zcela bezpečně přečíst. Může, ale nemusí být odvozen od výrazu pro hanbu (e Schande), a tedy přeneseně pro pranýř či podobné jiné místo hanby, případně šlo o postrk nepohodlné osoby za hranice panství (r Schub).

333 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

334 Štíhlata označují malé štičky. Viz Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, heslo "štíhle". [online 4. 7. 2014].

vzrostlé kapry a štiky na deputát pro dvorského děkana.³³⁵ Záznamy o těchto cestách před koncem roku však neuvádí jako účel cesty ryby, ale důchodní, protože šlo o ryby na deputát a jejich zaplacení.

Poměrně často docházel branný do Žirče, aby zde zanechal psaní (4) určené pro poštu v Jaroměři (tam docházel také, ale za poměrně široce pojatými důchodními příčinami). Přinejmenším jednou vyrazil branný ve věci soli. Je pravděpodobné, že se další cesty ve věci soli a solních peněz "ukrývají" rovněž v rámci důchodních záležitostí.

Další významnou skupinu představují pochůzky, které se týkaly návštěv nebo vyzvednutí konkrétních osob, řemeslníků a příslušníků některých sociálních vrstev. Neudivuje, že nejvíce jich vykonal branný za rychtáři vesnic (21). V porovnání s jinými registry bychom spíše čekali vyšší počet. Jistě četná poselství ve věci roboty, důchodních záležitostí '*... zu der leite bei dem Richter aus den Ren[den]*' apod. směřovala do příbytků rychtářů. V několika málo případech, kdy figuroval rychtář v popisu poselství jako zprostředkující osoba, byl brán v úvahu pouze onen určitější účel a tyto návštěvy rychtářů v tabulkách nefigurují.

Rychtář, jako zástupce vrchnosti na vesnici a zároveň představitel této vesnické obce vůči představitelům města, měl nezáviděníhodnou roli "mezi mlýnskými kameny". Skrze jeho osobu docházelo většinou ke komunikaci s jednotlivými hospodáři, organizaci roboty a veřejných prací i výkonu nejnižších soudních pravomocí. Zdá se tedy, že oněch 21 poselství k rychtářům představuje skutečný počet poselství směřovaných pouze za rychtáři. Příčinou mohlo být také odmítání verdeckých sedláků svážit stromy z blízkého lesního revíru a snaha rychtářů šosovních vesnic dosáhnout svého propuštění z rychtářských úřadů, jak o to roku 1739 požádali.³³⁶

Mimo rychtářů navštěvoval branný pravidelně několikrát do roka hajné (zde nářečně *Heger*) (7), kteří spravovali blízké lesní revíry (Lipnický a Podstráňský). Někdy se s ostatními hajnými objevuje i označení *Hejn* či *Heen*, jedná se však o příjmení jednoho z hajných.³³⁷ Z profesí spojovaných s prostředím lesa se v registrech objevuje ještě myslivec (*Hoffäger*), který

335 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

336 Mimo dlouhodobě napnuté vztahy města se šosovními vesnicemi (k tomu v krátkosti viz Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Věnná města severovýchodních Čech a jejich poddaní po třicetileté válce*. in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova* (Jan KILIÁN ed.). Mělník 2004, s. 37-47. k Dvoru zejm. s. 41-42.), vedli v letech 1739-1740 verdeckí sedláci spor s městem o placení fůr při svážení dřeva. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/57, 89/58, 89/59 (zde snahy rychtářů o propuštění) a jiné.

337 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/11, hlavní peněžítý počet, 1743. Hajný Hejn z Podstráně zde figuruje jako příjemce odměny 15 kr z pokuty 45 kr, kterou Dvorští vyměřili Vilíkovi Záleskému za pasení [dobytku] v lese.

lesy hospodářsky nespravuje, ale je specialistou na hony, lov a obecně výkon myslivosti. Takového specialisty se ve Dvoře nedostávalo, a tak dvě cesty k myslivci do blízkého Kuksu značí jeho pomoc s přípravami a organizací honu v městské honitbě. Honů se účastnil i úředník zastupující v jarních měsících neobsazené místo branného a patrně i všichni hajní '*... Item Lipnický hajný byl sebou na Honbie*'.

V několika případech dostal branný za úkol vyzvednout nebo vzkázat pro (mimoměstské) řemeslníky na opravu budov a věcí v majetku města. V těchto registrech se například setkáváme s tesaři. Z dalších navštívených osob je možné zmínit šafáře spravujícího obecní hospodářský dvůr nebo jakéhosi sedláka.

Poslední skupinu zápisů představují příjmy branných z jiných než čistě poselských činností. Do register je vpisoval zpravidla primas a hospodářský ředitel v jedné osobě při měsíčním účtování. Dolní branný tak celkem čtyři dny dohlížel na robotníky '*...von 3 tage zur Robot stehen 15x*' a v říjnu dostal za jeden den 6 krejcarů '*od žejbrování*', tj. čištění obilí před mletím např. ručním fukarem³³⁸ v Sylvároevském dvoře. Že se jednalo právě o takovéto zařízení k čištění mláčeného obilí svědčí jeden z výdajů města na truhlářské práce uvedený pro září: '*... Janovi Kašpárkovi od udělání velké žejbrovně k čištění obilí 7f.*'³³⁹ Neposelských prací zaznamenávají registra jen několik málo v roce. Vyplacené částky a jimi strávený čas nemohly zdaleka konkurovat strážné a poselské práci branných. O pracích se dozvídáme v podstatě jen proto, že hospodářský ředitel využil již existující evidence poselských pochůzek a připsal do ní odměny za občasné další práce, kterými branného pověřil.

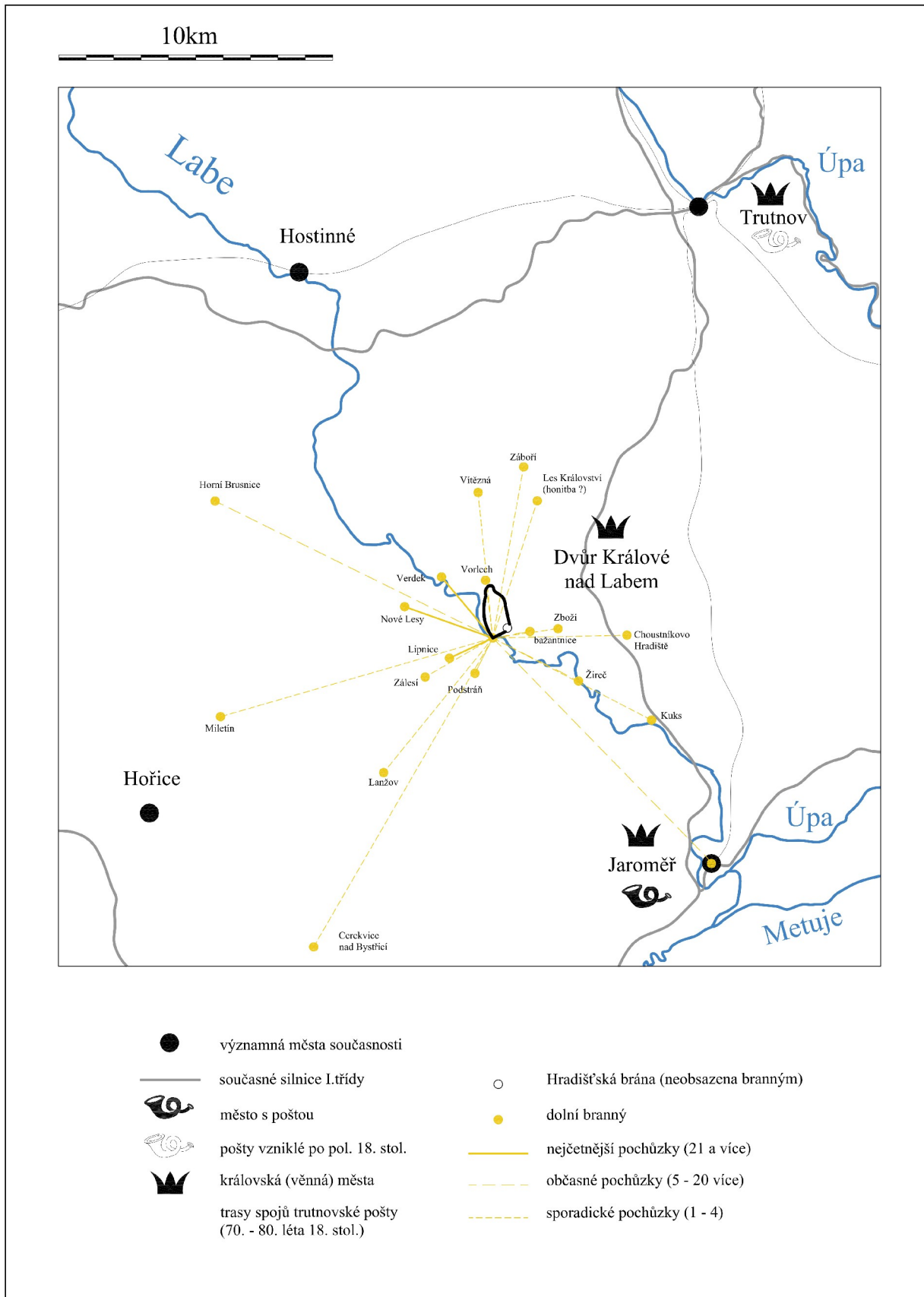
Obecně můžeme o poselstvích dolního branného říci, že míst, do kterých mířily kroky dolního branného (nebo jeho zástupců) ve věci obecních poselství, bylo na dvě desítky a naprostá většina pochůzek se týkala vnitřních záležitostí panství, především roboty a různých důchodních záležitostí. Za hranicemi panství branný zajišťoval styk s jaroměřskou poštou prostřednictvím blízké žirečské rezidence a především tamního posla. Na nepřilíš časté celodenní cesty do vesnic a městeček v okolí Dvora Králové vycházel branný většinou jen kvůli placení a odvádění peněz či konkrétním osobám. Dolní brána, nacházející se na jihozápadním cípu městského hradebního prstence, kontrolovala cesty k Jaroměři, Miletínu, přístup města na

338 V mlynářské terminologii jde o jeden z výrazů pro čištění obilí proudem vzduchu od nečistot, plev a koukolu předcházející vlastnímu mletí. Viz Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, hesla "žejbrování", "žejbrovati" a "žejbrovna". [online 10. 3. 2014]. Také viz Jan BALHAR a kolektiv, *Český jazykový atlas 3*. Praha 2013, 2. opravené elektronické vydání, s. 229-231. Dostupné na <<http://cja.ujc.cas.cz/CJA3/>> [online 26. 2. 2014].

339 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/11, hlavní peněžitý počet, 1739.

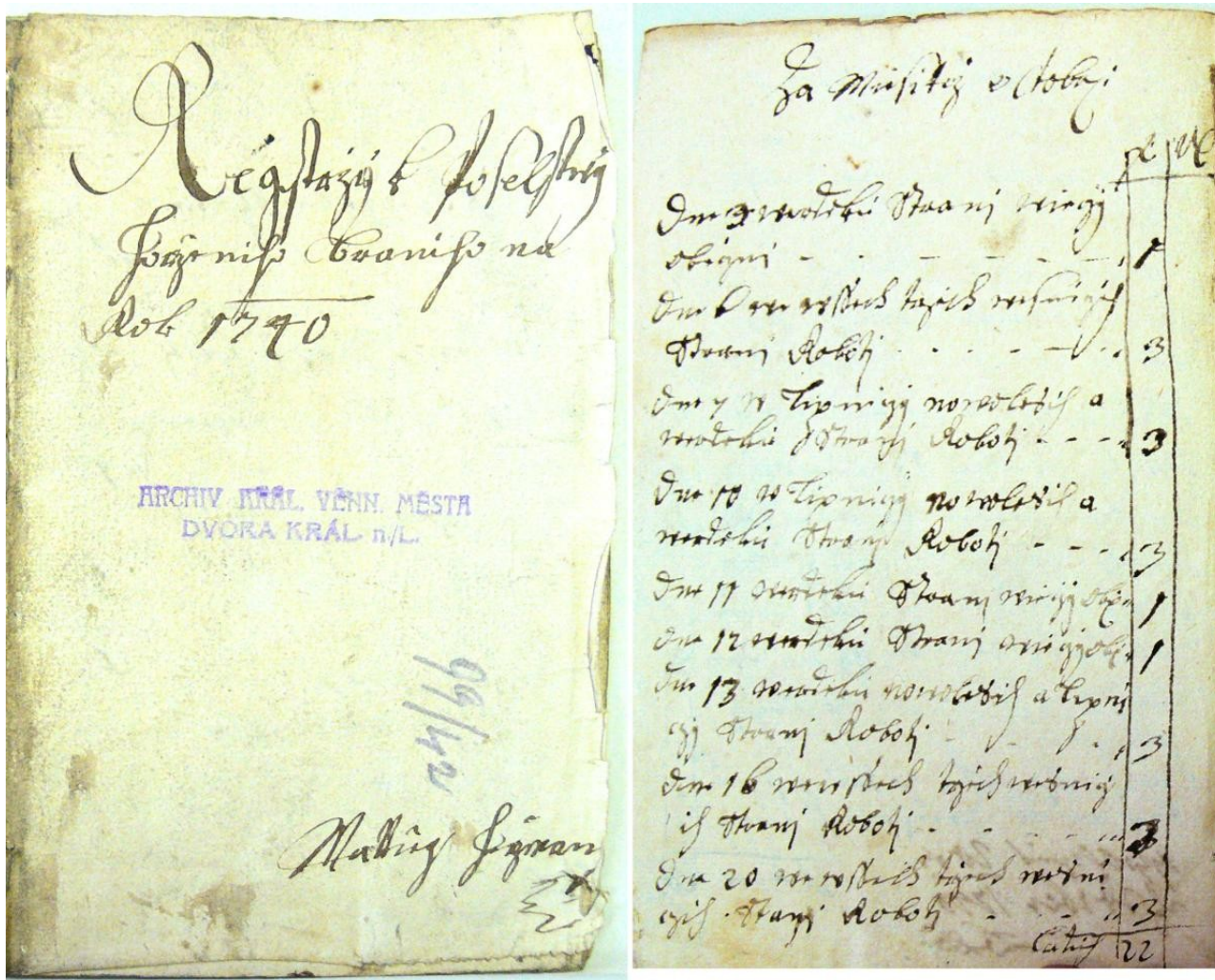
"ostrov" mezi náhonem a řekou a druhý břeh Labe. Cíle poselství zdejšího branného evidentně preferovaly jižní, resp. jihozápadní směr. Mnohem častěji než ostatní branní tak docházel do Podstráně, Lipnice i za hranicemi panství ležící Žirče, Jaroměře a Miletína. Naopak do šosovních vesnic Verdek, Nové Lesy (v rámci nich i do Filířovic) na severozápadě docházel o poznání méně, neboť se o tento směr poselství dělil s horním branným. Do poddanské vsi Záboří a jiných míst (Vítězná, Vorlech, Záboří) severně od města šel v naprostém minimu případů, kdy sem nemohli jít jiní branní. Cíle poselství, jejich intenzitu a převažující směry poselství nejlépe ukazuje rekonstrukční mapa.

Nejstarší dochovaná registra z roku 1739 představují jeden z nejpodrobnějších popsání všedních dní zdejších branných a jejich základní paleografický i obsahový rozbor odhalil i další zajímavosti (zástupy při cestách i při neobsazení místa branného, obtížné písemné vyjadřování zdejšího branného), které se v jiných registrech neobjevují.

Obr. 24 Rekonstrukční mapa cílů poselství dolního branného v roce 1739. Pochůzky vycházejí z Dolní brány na jižním okraji schematického prstence městských hradeb (zvětšen proti skutečnosti). Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

2.3 REGISTRA POSELSTVÍ HORNÍHO BRANNÉHO MATĚJE HEŘMANA (1740)³⁴⁰

Obr. 25. Registra poselství horního branného Matěje Heřmana (1740). Vlevo titulní strana, vpravo výřez části říjnových zápisů psaných branným (zmenšeno).

Titulní strana register nese název 'Rejstřík poselství hořeního braního na rok 1740' a při spodním okraji připsala kdysi stejná písařská ruka jméno Matěj Heřman. I v případě tohoto branného hovoří prameny nářečně o hořeníh branném a Hoření bráně.

Registra mají podobu malého nestránkovaného sešitku vzniklého přeložením několika listů papíru a sešitím nití v ohybu. Rozměry jsou přibližně 11 x 19 cm. Vnitřní struktura zápisů, aprobační formule na měsíční částky i zápisy ojedinelých "neposelských" prací se shodují s podobou ostatních register poselství branných. Registra psal sám horní branný – písař VI.

³⁴⁰ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/42, registra poselství horního branného Matěje Heřmana, 1740.

Vlastní záznamy doplňují stvrzující formula a vpisky Johanna H. Balthasara, primase a hospodářského ředitele v jedné osobě (písař V.).

PÍSAŘ VI. Matěj Heřman, branný

Písmo horního branného má poměrně silný, ale ne moc výrazný tah písma, je mírně nakloněné vpravo a poměrně široké. Není příliš vypsané, odpovídá spíše příležitostnému psaní v řemeslnickém prostředí. Zápisy jsou psány česky, jazykem své doby. Mezi charakteristické znaky patří psaní číslice 4, i liter R, P, L, K a ss. Koncové ch (v Novolesích) píše jen jako h, zkracuje i svoji nejoblíbenější formulku pro účel vykonané cesty '*str[any] věci obecni'* atp.

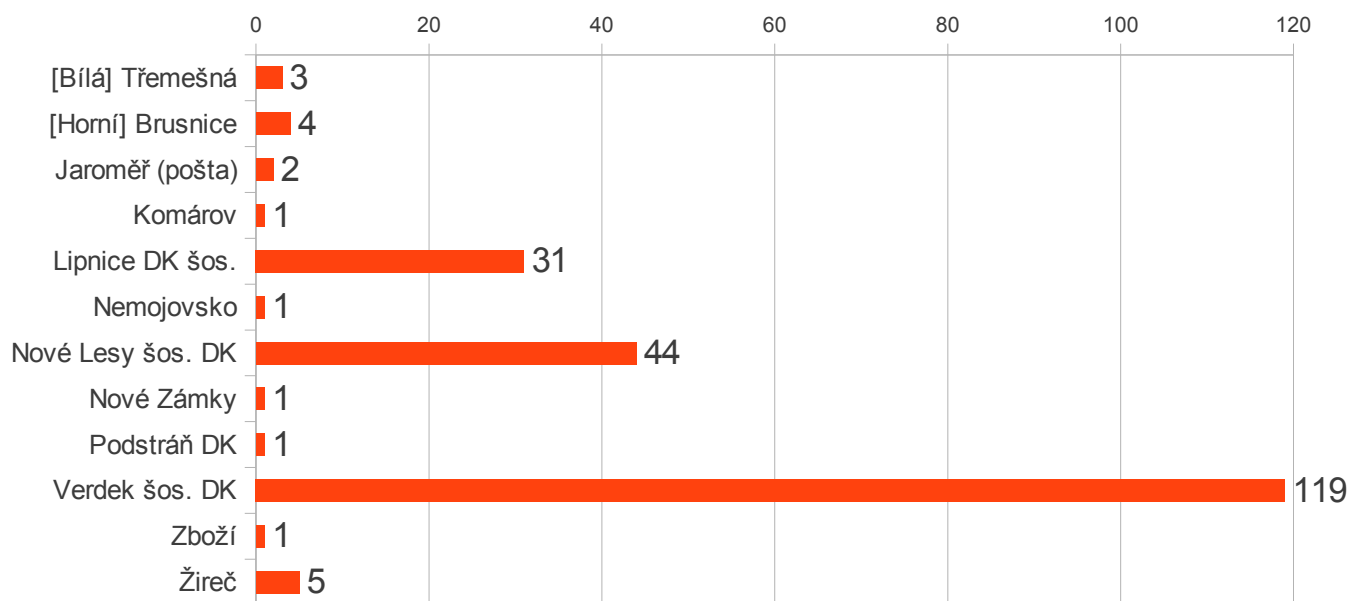
Branný Heřman nepoužívá formulací v první osobě, tedy že by někde byl, někam šel. Veškeré zápisy však stylizuje spíše jako velmi stručný výčet navštívených lokalit, u kterých se příliš neobtěžuje s podrobným zápisem navštívených míst. Písmo se odlišuje od rukou všech písařů zachycených registry dolního branného. Není důvodu pochybovat, že by registra nepsal sám.

Horní branný Matěj Heřman, 1740

Cíle poselství branného	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
[Bílá] Třemešná	3x									2		1		3
[Horní] Brusnice	6x								1				3	4
Jaroměř (pošta)	6x								2					2
Komárov	2x							1						1
Lipnice DK šos.	1x	1	2	1		2	2	4	8		6	4	1	31
Nemojovsko	5x	1												1
Nové Lesy šos. DK	1x	1	5	2		3	3	6	10	1	6	5	2	44
Nové Zámky (A)	12x								1					1
Podstráň DK	1x						1							1
Verdek šos. DK	1x	3	10	10		14	7	12	22	10	10	10	11	119
Zboží	1x 3d			1										1
Žireč	2x/3x							2	2	1				5
Poselství v měsíci		6	17	14	0	19	13	25	46	14	22	20	17	213
Účely poselství:														
Koně									3					3
Neuvedeno								10	8			3	5	26
Obecní příčina		3	7	14		11	8	6	9	11	4	7	9	89
Robota		3	10	0	0	5	5	8	26	2	18	10	3	90
Rychtář						3								3
S psaním										1				1
Soukromá osoba								1						1
Poselství v měsíci		6	17	14	0	19	13	25	46	14	22	20	17	213
Příjem za poselství	10x	17x	14x 3d	0	19x	13x	28x	1f 10x	20x	33x	23x	32x		4f 39x 3d
Služba jeho excelenci kr. hejtmanu								21x						
Celkem příjem mimo poselství														21x
Celkem součet	10x	17x	14x 3d	0	19x	13x	28x	1f 31x	20x	33x	23x	32x		5f 3d

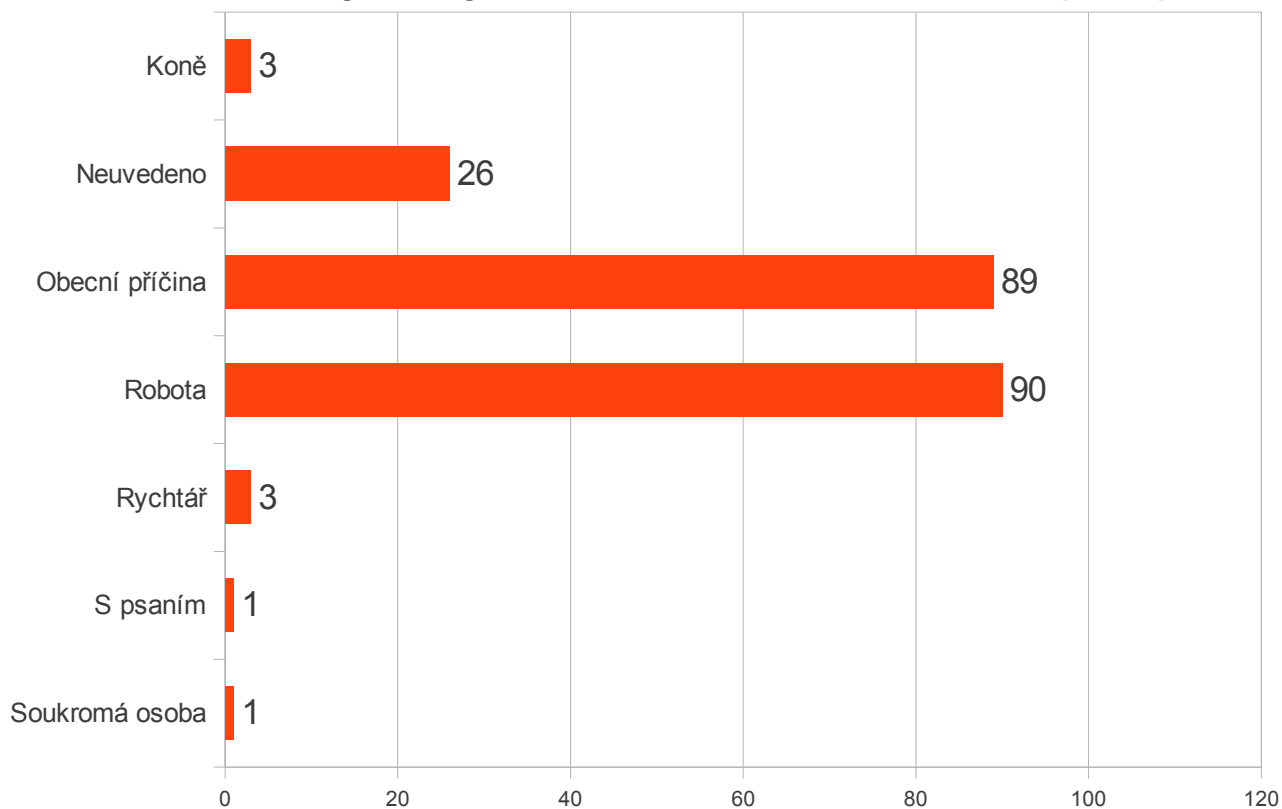
Tab. 26. Cíle a účely poselství horního branného Matěje Heřmana v roce 1740. Poznámka: (A): u Nových Zámků je sazba 12 kr uvedena při cestě přes [Dolní/Horní] Brusnici.

Horní branný Matěj Heřman - CÍLE POSELSTVÍ (1740)

Počet cest do lokality

Horní branný Matěj Heřman - ÚČELY POSELSTVÍ (1740)

Počet cest do lokality

Graf 27. Cíle a účely poselství horního branného Matěje Heřmana v roce 1740.

Celkově vykonal horní branný v roce 1740 něco málo přes 200 zaznamenaných poselství do dvanácti různých míst. Různorodost cest je o poznání menší než u dolního branného, jejich celkový počet bezmála shodný. Horní brána se nacházela nedaleko děkanského kostela sv. Jana Křtitele při severním výstupku hradební linie. Většinou chodil horní branný do míst ležících v blízkosti cest, které vycházely z Horní brány k západu a severozápadu.

Více jak polovina všech vykonaných poselství (119) směřovala do šosovní vsi Verdek ležící severozápadně od města, kde se nacházel také obecní hospodářský dvůr. Výrazně méně často navštívil Nové Lesy (44) a Lipnici (31), které již ležely jižněji. Významnou roli jistě hrála rozdílná lidnatost jednotlivých vsí, ale i tak je dobře patrné, jak četnost poselství horního branného směrem k jihu a "zájmové zóně" dolního branného ves od vsi plynule klesala. U dolního branného je patrná přesně opačná situace. Oba se tedy dělili o poselství do všech šosovních vesnic. Zcela racionálně se oba branní angažovali více ve vsích, které ležely v jejich blízkosti. Lze si živě představit, že každý docházel do jednotlivých vesnic, ale za situace, kdy měly být zpraveny všechny šosovní obce, vykonal jeden či druhý jakousi okružní cestu po všech vsích. Ostatně častá dikce zápisů '*...ve všech třech vesnicích[ch] stran Roboty*' tomu dává za pravdu. Z jiných lokalit nacházejících se v hranicích panství navštívil horní branný pouze jedinkrát Podstráň. Ani jednou nenavštívil Záboří, ke kterému to neměl o moc dále než "kolega" z Šindelářské brány.

Počet delších a časově náročnějších pochůzek do míst ležících za hranicemi malého panství tvořil ani ne jednu desetinu všech pochůzek. Opakovaně se vydával branný do Žirče (5), kam donášel většinou psaní pro jaroměřskou poštu, byť je to výslovně zmíněno pouze v jediném případě.³⁴¹ Dvakrát šel branný přímo až na poštu (2) '*... v Jaroměři na počtě 6x*'.

Několikrát v roce navštívil zámek Bílé Třemešné (3), kde se nacházela vrchnostenská správa jednoho ze sousedních panství. Před Vánoci navštívil několikrát Horní Brusnici (4), ovšem charakteristika cesty "strany věci obecní" neumožňuje žádné bližší závěry. Jen ojediněle vedly kroky branného do dalších vesnic sousedních panství jako Komárov (1), Nové Zámky (1) jižně od Hostinného, Zboží (1) nebo ves Nemojovsko (1), dnešní Horní a Dolní Nemojov.

Z pohledu účelů poselství horního branného představuje závažný problém laxnost, s jakou branný registra vedl. Zápisů, kde by nevedl žádný účel cesty, sice není až tak mnoho (26),

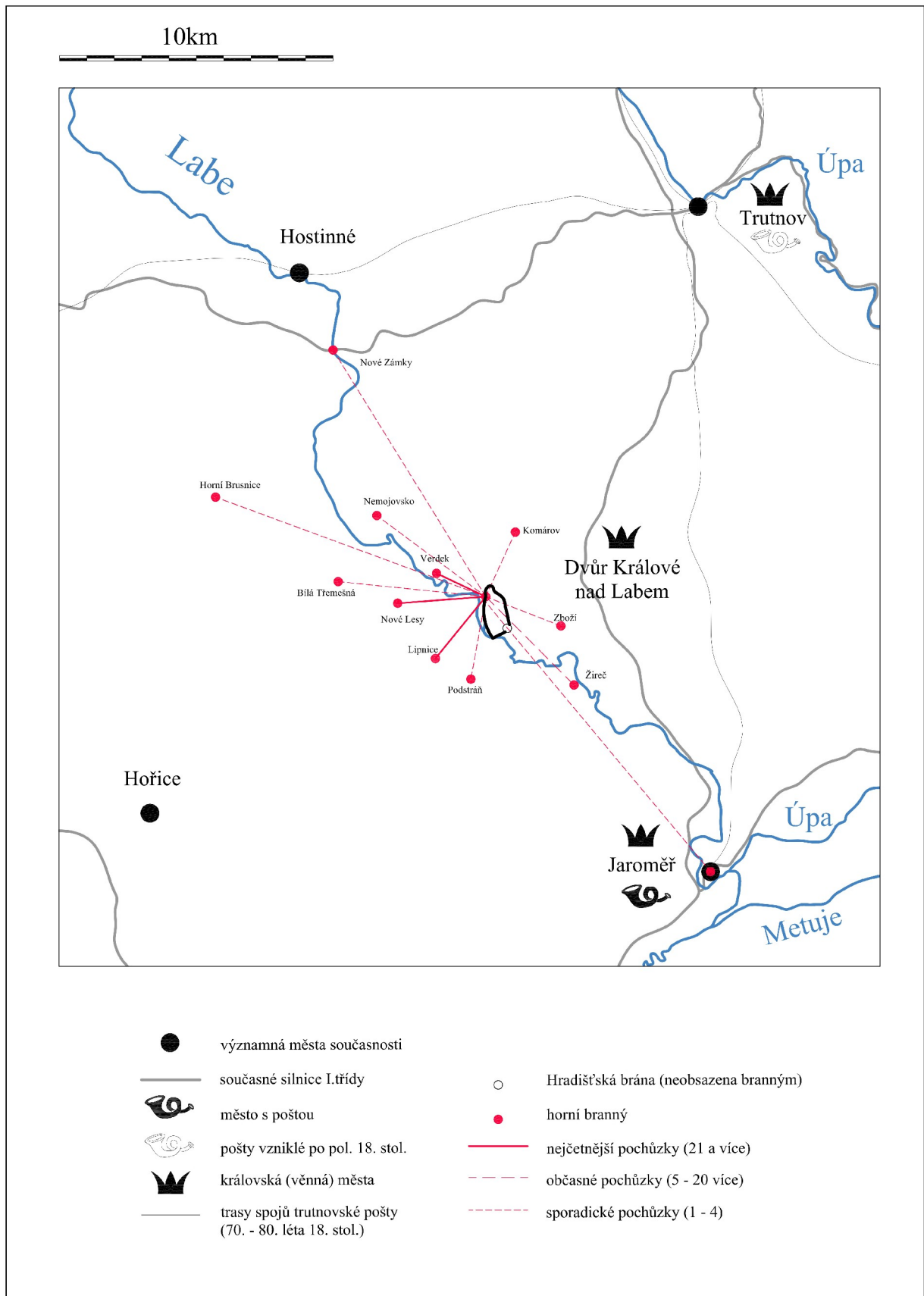
³⁴¹ Obvykle za cestu do Žirče dostával branný 3 kr, ale jednou pouhé 2 kr (jako sazba dolního branného). Patrně proto, že ten den šel dvakrát do Žirče a jednou do Nových Lesů. Mohl tedy cestu spojit s jinou pochůzkou a byla mu placena nižší sazba za kratší cestu.

ale téměř polovina (89) všech cest je popsána naprosto všeobecnou a nedostačující formulkou '*...strany věci obecní*'. Přesnější informace o příčinách svých poselství prozrazují záznamy pouze v méně než polovině případů. Následující závěry tak mají jen omezenou platnost. Podle mnohem detailnějších register poselství dolního branného můžeme odvodit, že "obecní příčina" znamenala pro horního branného zpravidla vše, co se netýkalo roboty.

Přibližně polovina zápisů uvádí jako účel cesty robotu (90). Příčiny zbývajících poselských pochůzek v zásadě neznáme a spíše je zhruba odvodíme od cílů cest než podle udaných údajů. Výslovně uvedené účely jsou výrazně podhodnoceny, neboť jejich většina se skrývá pod účel "za obecní příčinou". V několika málo případech jsme informováni o tom, že branný zamířil za rychtářem (3), se psaním (1) či za soukromou osobou (1) do vsi Komárov, patřící k sousednímu panství (Choustníkovo) Hradiště.³⁴² V srpnu ještě šel branný třikrát do Verdeka pro koně (3). Nejspíše v souvislosti se zemědělskými pracemi nebo zapřaháním do obecního kočáru.

Něco málo nám napoví cíle cest, kdy například u Jaroměře a Žirče můžeme předpokládat, že většina poselství se týkala nesení dopisu na poštu. Pochůzky do šosovních vesnic zase jistě obsahovaly i několik návštěv hajných, výběr peněz za sůl a podobně. To je bohužel vše, co můžeme s jistotou říci o registrech horního branného. Věčná škoda, že nepopsal své cesty podrobněji a že se spokojil s obecnými formulacemi. Patrně sloužil jako branný již delší čas, a tak zapisoval pouze nutné minimum. Z neposelských prací evidují registra pouze blíže neznámé služby krajskému hejtmanu v průběhu srpna.

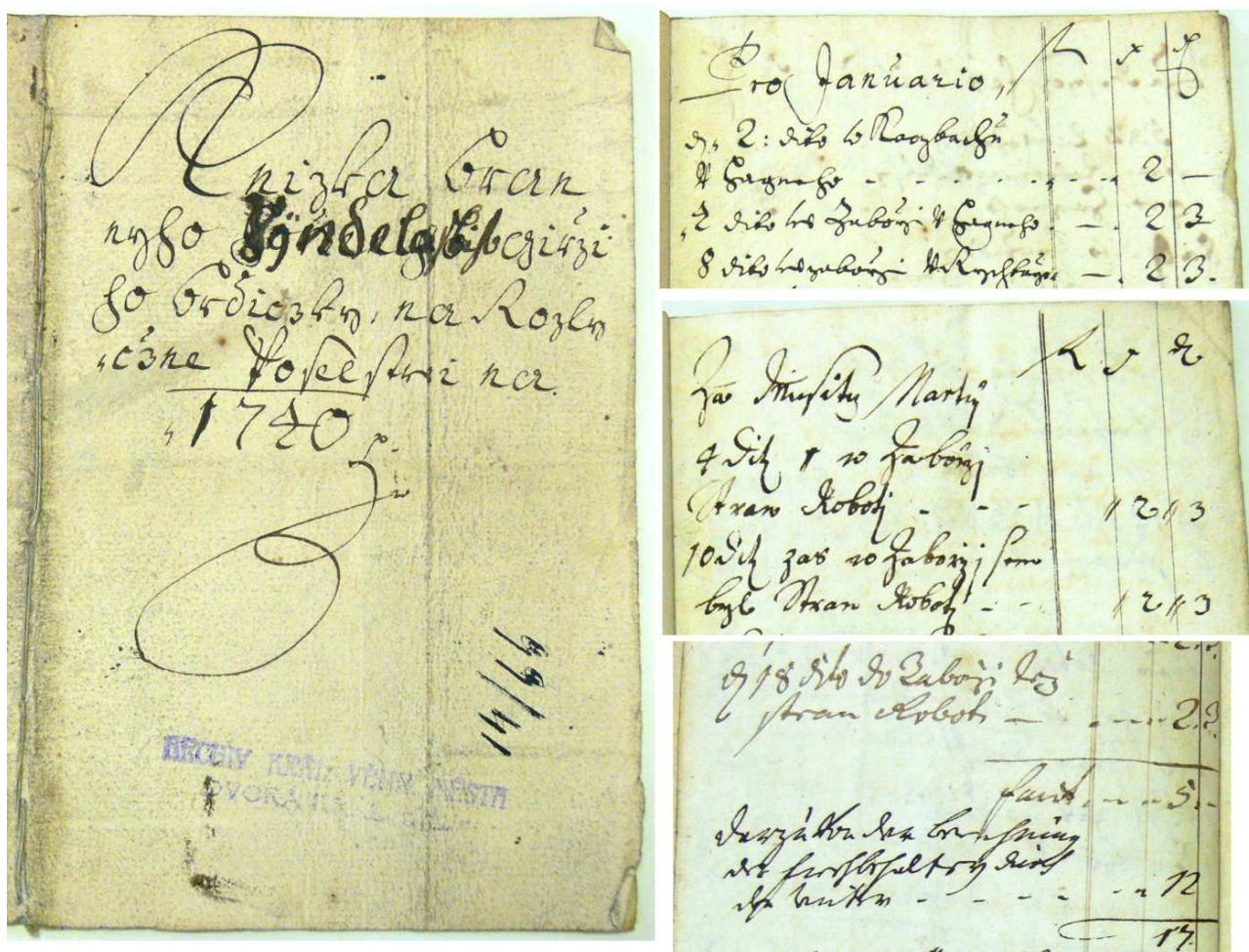
³⁴² '*... na Komárově <st> pro sstafelu[?] 2x*' Možná jde o soukromou osobu, neboť se jméno na jiných místech již neobjevuje.

Obr. 28. Rekonstrukční mapa cílů poselství horního branného v roce 1740. Pochůzky vycházejí z Horní brány na severozápadním okraji schematického prstence městských hradeb (zvětšen proti skutečnosti). Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

2.4 REGISTRA ŠINDELÁŘSKÉHO BRANNÉHO JIŘÍHO BRDIČKY (1740)³⁴³

Titulní strana nese název 'Knižka branného Šindelaského³⁴⁴ Jiřího Brdičky na rozličné poselství na 1740 [etc.]'. Podoba, rozměry i zhotovení register je totožné s registry horního branného. Obě registra (a třetí nedochovaná jistě také) zhotovil jediný člověk. Nadepsány jsou však jinými písaři. Vnitřní struktura se také neliší, pouze přibyl sloupec pro zlaté (f). V průběhu roku se na tvorbě zápisů register vystřídali tři odlišní písaři a každý měsíc stvrzoval aprobační formulí hospodářský ředitel Johann H. Balthazar, který vpisoval také odměny za jiné práce.

Obr. 29. Registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky (1740). Vlevo titulní strana, vpravo výřezy tří písařských rukou z register. Řazené a číslovány jsou chronologicky podle toho, jak se objevují v registrech (písaři č. VII., VIII., IX.). Na spodním výřezu písaře IX. je patrná platba brannému za zimní hlídání haltýře na ryby, kterou připsal hospodářský ředitel a primas města Johann H. Balthazar (písař V.). Zmenšeno na cca 50% původní velikosti.

343 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740.

344 Přepsáno přes původní chybné označení 'hořeního'.

PÍSAŘ VII., [Josef Rykr?], pomocný písař

Nadepisoval titulní list register a zápisy v lednu, únoru, květnu a prosinci. Výraznost linie jím psaného písma je silná a výrazně stínovaná. Rámec písma spíše širší, vpravo skloněný, velice pravidelný. Písmo obsahuje ostré i zaoblené tvary, vždy jsou však podoby velmi stabilní a ušlechtilé. Písař píše česky a jeho tahy jsou velmi vypsané. Toto velmi charakteristické písmo se vyskytuje na značné části písemného materiálu 30. a 40. let 18. století (zvířecí, ptačí a rybní počet i mnohé další).³⁴⁵ Jméno autora však v této chvíli bezpečně neznáme. Autorství by snad mohlo patřit jistému Josefu Rykrovi, který vypomáhal s psaní v městské kanceláři či hospodářským úředníkům '*... Josefovi Rykrovi od rozličného psaní...34x*'.³⁴⁶ Nepomáhal jen se psaním, ale také příležitostně jako posel, jak dokládá zmínka z roku 1740 '*... Rikrovi od nešení peněz ouřadu krajskému na reparati cest 24x*'. V jím psaných měsících nejsou patrná žádná exkluzivnější poselství. Zápisy tohoto písaře neobsahují jediný náznak vyjádření poselství v první osobě. Byl-li písařem Josef Rykr, pak patrně pouze zapisoval cesty na které se vydal šindelářský branný nebo někdo jiný.

PÍSAŘ VIII., Jiří Brdička, branný

Samotný branný (nedošlo-li k jeho výměně počátkem roku, ale v tom případě by snad přepsal jméno na titulní straně) je autorem většiny zápisů. Konkrétně jde o měsíc březen a období od června do listopadu. Linie písma je středně silná, tlak pravidelný, rámec písma širší. Sklon jen mírně pravý, písmo spíše zaoblené, pravidelné. Charakteristické tvary písmen toto písaře představují *R, T, K, H*. Jeho zápisy navíc obsahují vyjádření činnosti v první osobě: '*...šel sem do Záboří stran roboty... když sem byl v Kacbaše u hajnýho... byl sem v Zaboří stran roboty*'. Písař se tak přiznává k tomu, že poselství skutečně vykonal on. Opakování stejné cesty si zjednodušuje '*... dvakrát v Záboří... zase sem byl dvakrát v Záboří stran roboty*'. Obdobně návštěvu všech šosovních vesnic zaznamenává následovně. '*...byl sem ve všech třech vesnítzích šosouních*'.

345 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/106, zvířecí a ptačí počet, 1740; Tamtéž, sig. 80/107, rybní počet, 1740.

346 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

PÍSAŘ IX., [neznámý]

Autor pouhých dvou dubnových zápisů. Linie písma silná, nápadně velké majuskuly na počátcích slov, sklon mírně pravý, rámeček písma běžný. Písař píše česky a nepodařilo se jej ztotožnit s rukopisem žádného písaře jiných register nebo známých písařů z okruhu městské kanceláře. Charakteristické je psaní *Z* a *R*. Krátkost působení neumožňuje další závěry. Žádný zápis nepůsobí exkluzivně, ale tento měsíc branný získal příplatek od hlídání haltýře s rybami v zimě. Písař se nevyjadřuje v první osobě.

Třetí analyzovaná registra opět obsahují více různých písařských rukou. Důvodů k tomu může být vícero. Za současného stavu poznání však žádný z nich nemůžeme považovat za definitivní. Shrňme zde základní postřehy o písařích register z let 1739 a 1740, kdy každá registra psal jiný písař a vyjma register horního branného v nich lze rozeznat hned několik odlišných písařských rukou. Tři exempláře register z roku 1768 v tomto ohledu ponecháme stranou, protože je psal jednotně jediný písař, patrně radní sluha – servus (viz následující kapitola).

Střídání písařských rukou v registrech poselství při Dolní bráně je možné celkem bezproblémově vyložit jako zastupování neobsazeného místa branného úředníky městské správy do doby, než místo dubnu 1739 trvale obsadil Tobias Puschmann.

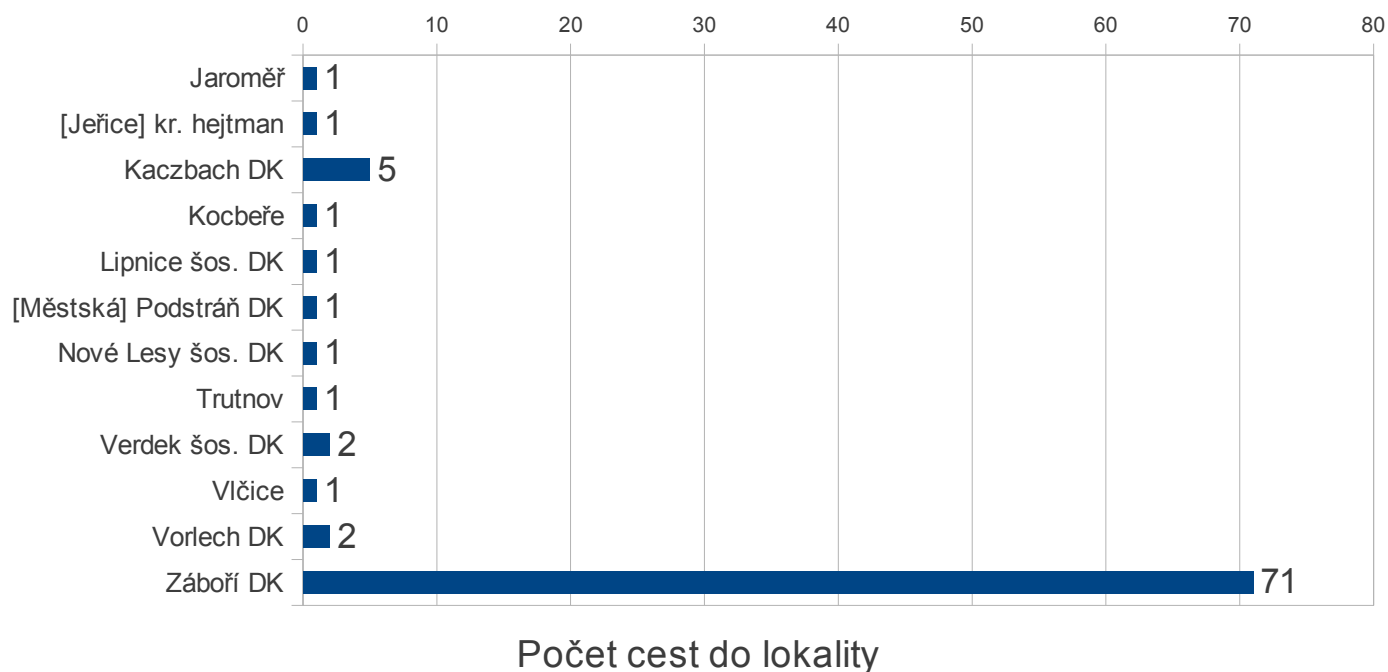
Situace zachycená registry šindelářského branného není tak jednoduchá a dovoluje více možných výkladů. Písaři se nestřídají podle žádného systému nebo posloupnosti, ale spíše chaoticky. Proč písař větší části register, patrně sám branný Jiří Brdička (VIII.), zapisoval pochůzky pouze v březnu a od června do listopadu? Proč písař VII., snad Josef Rikr(?), zapisoval právě lednové, únorové, květnové a prosincové záznamy? Jakou roli ve všem hrál poměrně nízký počet vykonaných poselských pochůzek tohoto branného?

Registra mohla být část roku (nebo celý?) uchováována v městské kanceláři, kde do nich zapisoval přítomný pomocný písař, následně do nich zapisoval sám branný a s koncem roku k sobě registra opět přesunul pomocný písař, aby je měl důchodní písař pro sestavení ročního peněžitého počtu. Vyloučit nelze zranění branného, ale toto vysvětlení se mi zdá méně pravděpodobné.

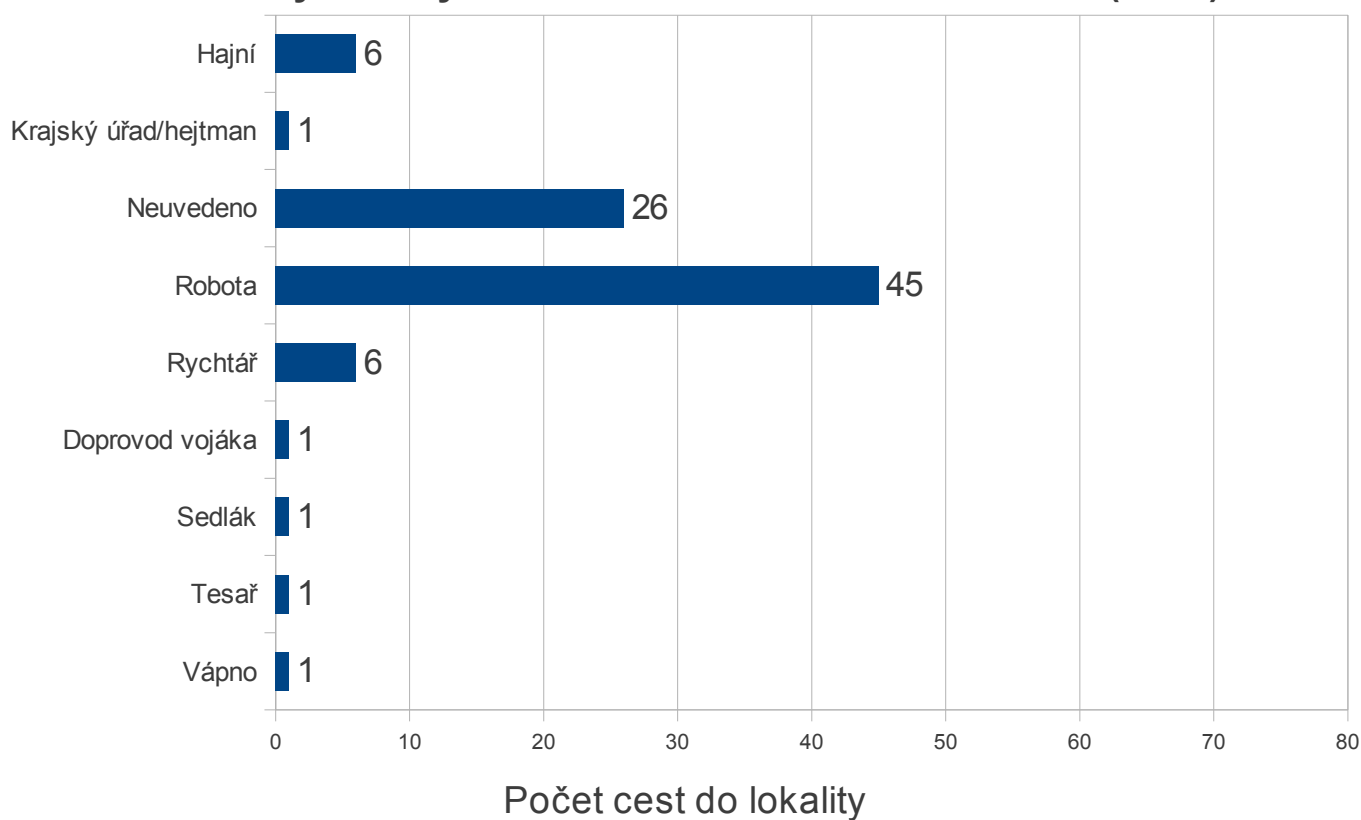
Šindelářský branný Jiří Brdička, 1740														
Cíle poselství branného	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
Jaroměř	6x											1		1
[Jeřice] kr. hejtman	6x						1							1
Kaczbach DK	2x	1					1		1			1	1	5
Kocbeře	3x					1								1
Lipnice šos. DK	1x								1					1
[Městská] Podstráň DK	1x										1			1
Nové Lesy šos. DK	1x								1					1
Trutnov	12x										1			1
Verdek šos. DK	1x								2					2
Vlčice	12x									1				1
Vorlech DK	0x 3d								2					2
Záboří DK	2x 3d	5	7	3	2	11	5	7	11	6	6	4	4	71
Poselství v měsíci		6	7	3	2	12	7	7	18	7	8	6	5	88
Účely poselství:														
Hajní		1	1				1		1			1	1	6
Krajský úřad/hejtman							1							1
Neuveдено			3			9			7	2	1	3	1	26
Robota		3	3	3	2	3	5	2	10	4	5	2	3	45
Rychtář		2							3			1		6
Doprovod vojáka											1			1
Sedlák								1						1
Tesař								1						1
Vápno										1				1
Poselství v měsíci		6	7	3	2	12	7	7	18	7	8	6	5	88
Příjem za poselství	14x 3d	17x 3d	7x 3d	5x	30x 3d	20x 3d	17x 3d	34x 3d	27x	28x	18x	12x		3f 52x 3d
Kontrola haltýřů s rybami v zimě				12x										
Služba jeho excelenci kr. hejtmanu								21x						
Pomoc hmčří 1 den									8x					
Celkem příjem mimo poselství														
Celkem součet	14x 3d	17x 3d	7x 3d	17x	30x 3d	20x 3d	17x 3d	55x 3d	35x	28x	18x	12x		4f 33x 3d

Tab. 30. Cíle a účely poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky v roce 1740.

Šindelářský branný Jiří Brdička - CÍLE POSELSTVÍ (1740)

Šindelářský branný Jiří Brdička - ÚČELY POSELSTVÍ (1740)

Graf 31. Cíle a účely poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky v roce 1740.

Proti branným z jiných bran vykonal šindelářský branný výrazně méně poselství. Roku 1740 pouhých 88 pochůzek do 12 různých míst. Proti tomu "kolegové" z Dolní a Horní brány zvládli hravě více jak dvě stovky takových cest. Počet cest uvnitř panství zcela převládá nad poselstvími vedoucími za jeho hranice. Ty se skutečně dají spočítat na prstech jedné ruky, byly všehovšudy čtyři.

Naprostá většina poselství šindelářského branného vedla severním směrem do chudé poddanské vsi Záboří (71). Tato ves se nalézá na vrcholových partiích Kocleřovského hřbetu, pokrytého dodnes z většího dílu lesem Království. Cesta do Záboří se celkem lišila od cest do jiných vesnic malého městského panství. Kdysi, tak jako i dnes, musí pěší vystoupat od Labe podél Hartského potoka³⁴⁷ lidově zvaného Kacbach výškový rozdíl téměř 200 metrů a vzdálenost cca 6 km. Po projití severního předměstí Dvora zvaného Podhart vedl větší díl cesty partiemi lesa Království. Cesta skýtala i vítanou zastávku v malé vsi Komárov, patřící sousednímu Hradištskému panství. Jednoznačně to však byla nejvzdálenější a nejhůře dostupná vesnice královédvorského panství.

Stejnou cestou chodíval branný několikrát do roka za hajným (5) v Kacbachu '*...byl sem v Kacbaše u Hajnýho 2x*'. Kacbachem je v hovorové řeči myšlen zpravidla jen potok. Prameny 18. století hovoří také o Kacbašském lesním revíru v blízkosti potoka.³⁴⁸ V tomto smyslu jej chápají i registra šindelářského branného, která o Kacbachu vždy hovoří jako o sídlu hajného nedaleko Záboří.

Do vesnic a dvorů patřících k městu jako Vorlech (2), Verdek (2), Nové Lesy (1), Podstráň (1) a Lipnice (1) zavítal jen výjimečně. Patrně jen když nemohli jít ostatní branní. Za hranice panství se vydal za celý rok pouze v několik málo případech nepodléhajících žádným zákonitostem, ale okamžité potřebě. Vlčice (1) a Trutnov (1) na severu, případně Jaroměř (1) a sídlo krajského hejtmána (1) (dle vzdálenosti se jednalo o Jeřice³⁴⁹) více "v kraji" navštívil pouze jednou. Nepopíratelně představovala cesta podél Kacbachu do Záboří osu, podél které

347 Podhartský potok pramení v Radostném údolí severně od Záboří. Obcí přímo neprotéká, díky četným přítokům rychle nabírá na síle a po průtoku samým historickým centrem Dvora Králové se spojí s mlýnským náhonem a svoji pouť končí jako levý přítok Labe v místech zvaných Nový Svět.

348 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, Lesní počty (registra) revírů hajných, 1768; Tamtéž, kt. 86, sig. 86/61 měs. peněžítá cedule XI., 1740 (XI.). Zde se uvádí, že poddaní ze Záboří dělali sáhové dřevo ve Svatojanském a Kacbašském revíru. Podstráňští dělali v Podstráňském a Kacbašském a šosovní jen v Kacbašském. Uvědomíme-li si rozložení vesnic, můžeme revír Kacbach celkem bezpečně ztotožnit se severně položenými lesy nazývanými dnes Harta a Královédvorský les.

349 Krajský úřad za pány držel tehdy Johann Daniel z Gastheimu sídlící na Jeřících Viz např. SOKA Trutnov, AM DK, kt. 5, sig. 5/42, 5/43, 5/47 a jiné sig.

se šindelářský branný nejčastěji pohyboval. Jiná místa navštívil pouze výjimečně, patrně pod tlakem okolností (vápno na stavbu).

V jakých záležitostech se Jiří Brdička vydával na cesty? O více jak čtvrtině cest (26) registra neudávají v tomto ohledu žádnou bližší informaci (nejčastěji neudávají účel cest jiní písaři než předpokládaný branný). Přinejmenším polovinu všech poselství vykonal ve věci roboty (45). Ve skutečnosti toto číslo muselo být o něco vyšší, počítáme-li, že Záboří patřilo k poddanským vsím s vyšší robotou (viz kapitola 2.9.1) a nevyplněné účely cesty jistě skrývají ještě další robotní pochůzky.

Další poselství směřovala za konkrétními osobami, mezi kterými celkem výrazně dominuje hajný (6). Vysoké zastoupení návštěv hajného je logické s ohledem k tomu, že svahy severně od města pokrýval z většiny les. Pětkrát se vydal branný za hajným do Kacbachu, jednou do Záboří. Přinejmenším stejně často navštívil branný rychtáře (6). Obvykle v záležitostech robot, podrobnosti však prameny neuvádí. Sporadicky zamířil branný za sedlákem (1) nebo tesařem (1).

Velice zajímavé jsou příčiny cest mimo panství. Jako doprovod vojáka (1) šel branný až do Trutnova. Můžeme se jen domýšlet, zda zde branný figuroval jako průvodce krajinou, eskorta rekruta či dezertéra nebo dokonce jako postrk žebráka či propuštěného, tzv. abdan-kovaného vojáka. Neméně zajímavou cestu představuje výprava branného do Vlčic, kam 22. září zamířil kvůli vápnu (1). Na území tohoto panství ležícího na samém úpatí Krkonoš se těžil vápenec, který se v jednoduchých pecích přímo v místech těžby také vypaloval. Díky měsíční peněžité ceduli pro září víme, že branný zde objednal 8 strychů vápna pro potřeby oprav obecního domu (zmněno konkrétně mazání komína). Strych vlčického vápna stál 33 kr dovezl a jej koňský povoz.³⁵⁰

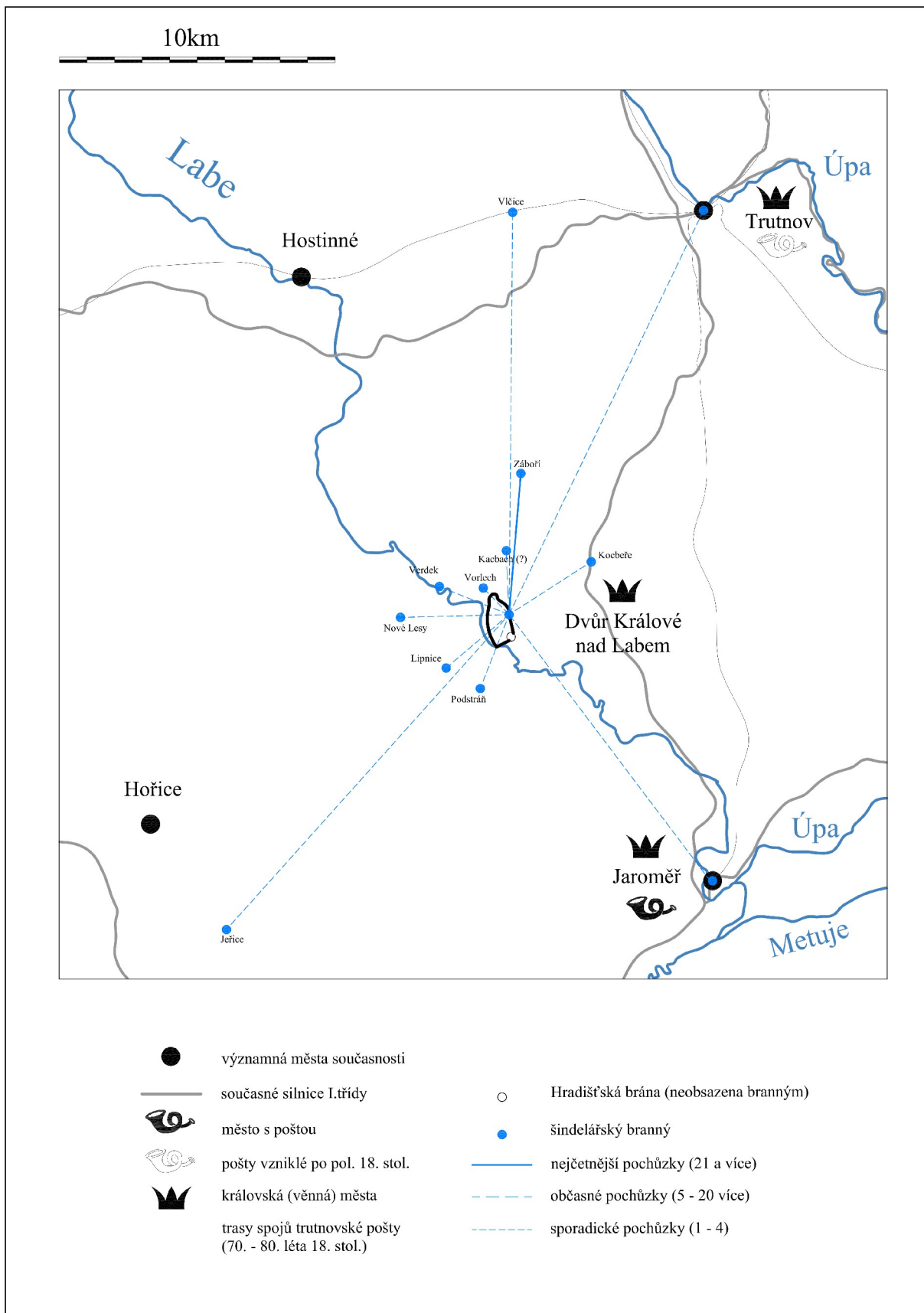
K jedinému poselství za krajským hejtmanem (1) vyrazil branný koňmo. Proč (a přesně kam) jel nevíme, nejspíš se jednalo o velmi naléhavé poselství, když tři dny poté (30. září) od-vážela dvorská čeládka pana hejtmana na noc do Trutnova.³⁵¹ Důvod návštěvy Jaroměře rovněž neznáme, pravděpodobně šlo opět o návštěvu zdejší pošty či magistrátu.

Zajímavá je také skladba odměn za práce, které s poselstvím souvisí jen málo. Neobjevu-je se jich mnoho, ale jejich spektrum napovídá, že branní představovali opravdu univerzální slu-žebníky města. Najdeme mezi takovými službami nejen zmíněné zimní hlídání haltýře s rybami

350 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/59 a 86/60, měsíční peněžité cedule IX. a X., 1740 (IX.-X.).

351 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/55, měsíční peněžité cedule VI., 1740 (VI).

(před zloději či k zajištění přívodu okysličené vody), ale také blíže nspecifikovanou pomoc krajskému hejtmanu v srpnu a pomoc hrnčíři v září.

Obr. 32. Rekonstrukční mapa cílů poselství šindelářského branného v roce 1740. Pochůzky vycházejí z Šindelářské brány na severovýchodním okraji schematického prstence městských hradeb (pro zřetelnost zvětšen). Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

2. 5 REGISTRA BRANNÝCH ROKU Z ROKU 1768³⁵²

Rok 1768 se nezdá být pro Dvůr Králové nijak přelomový či významný. Z pohledu této práce je však velmi významný, protože pouze v tomto roce se dochovala registra všech tří branných i téměř kompletní soubor účetních podkladů. Jedinou vadou na kráse účetního materiálu tohoto roku je fakt, že hlavní peněžitý počet a podklady pocházející z pera úředníků hospodářského úřadu města nezaznamenávají období celého roku jako registra branných a rejstřík purkmistrovských poslů, ale pouze tři čtvrtin roku od dubna do prosince. Všechna tři registra poselství branných i registra poslů a almužen placených purkmistry psala ruka jediného písaře (jinou rukou byla psána registra poslů placených přímo z důchodu města). Z tohoto důvodu pojednají následující řádky o vnější formě těchto register najednou a následně budou jednotlivá registra představena pomocí tabulek, grafů a nezbytných slovních komentářů.

Při práci s podrobnějšími registry z roku 1768 bylo nutné sjednocovat větší počet synonymních a příbuzných termínů pro účely cest do jedné věcné skupiny, aby se zachovaly proporce hlavních zkoumaných jevů a některé z nich se "nerozdrobily" do více menších úzce příbuzných skupin. Další důvod představoval také požadavek na srovnatelnost jevů s ostatními registry a návaznost na terminologii register z let 1739 a 1740.

Nadále přetrvávají obecné a významově proměnlivé skupiny jako například "u rychtáře", které mohly nabývat velmi rozmanitých skutečných významů včetně jevů v jiných zápisech specifikovaných přesněji. Názvosloví, kterým hovoří tabulky a grafy tak nemusí ve všech případech doslovně kopírovat text register, ale je voleno tak, aby stručně, ale výstižně charakterizovalo jev nebo skupinu synonymních výrazů (*currenda*, *Laufbrief*) či věcně blízkých jevů (*pattergeldt*, *saltzgeldt*, *geldt*, *stantz*). Je-li skupina tvořena více příbuznými jevy, uvádí komentář nejprve celkovou četnost, a pak vyjmenovává z čeho se skládá.

Titulní strany všech register poselství branných vypadají totožně a liší se pouze označením branného. Například '*... Register. Uber abgeschükte gänge des Schindel Thorhüters Beij dieser König[licher] Leibgeding Stadt Königin Hof Von 1. Jan[uary] Bies ult[ima] Xbris A[nno] 1768*'. Všechna registra sama sebe označují jako '*Register*' a jsou psána německy. Výraz '*abgeschükte Gänge*', tj. vypravené či vyslané pochůzky nejlépe charakterizuje pěší poselskou činnost branných. Zajímavé je, že se takovéto charakterizování objevuje pouze na registrech horního a šindelářského branného. Titulní strana register dolního branného a register vý-

352 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství všech tří branných, 1768.

dajů purkmistra na posly a almužny se odlišují a hovoří přímo o poselském platu (Bothen Lohn). Vzpomeňme při této příležitosti ještě na titulní stranu register dolního branného z roku 1739, která se také odlišovala a hovořila o "poselství při Dolní bráně".

Jak ještě vyplyne z jednotlivých analýz, odkazuje tento rozdíl na úlohu do země orientovaného dolního branného, která byla o něco bližší úlohám běžných poslů. Svou roli jistě hrálo i jeho zapojení do "štafetové" dopravy psaní k poštovní stanici v Jaroměři skrze jezuitům patřící městečko Žireč.

Také fyzické parametry register jsou shodné. Každá registra mají podobu nestránkovaného úzkého sešitku širokého cca 10 cm a vysokého 30 cm, který vznikl neumělým prošíáním několika archů papíru hrubým provázkem a přeložením. Shodný rukopis i vnější podoba naznačují, že všechna registra vznikla v ruce písaře, který do nich následně zapisoval. Bohužel žádná z register necitují jméno branného.

2.6 REGISTRA POSELSTVÍ DOLNÍHO BRANNÉHO (1768)³⁵³

	1	2	3
Am 25. des Monats mit	1		
Carrenda		3	
Am 27. des Monats mit	1		
Am 29. des Monats mit		3	
Am 31. des Monats mit			2
Facit	1	10	3

Titulní strana (právo):
 H. N.
 Dieses Buch Register
 des Herrschers Hochfürstlichen
 Erbprinzen Anton Ulrich
 Am 1. Januarii des ult.
 Monats 1768

Zadní strana (levo):
 Auf dem 31. des Monats
 Obgleich die Summe
 worden zumitgen...
 approbirt Johann Berger

Obr. 33 Registra poselství dolního branného (1768). Rozložený stav. Vpravo titulní strana, vlevo zadní strana rozložených register s několika prosincovými záznamy, měsíčním součtem a aprobační formulí primátora města Johana Bergera. Zmenšeno na cca 50% původní velikosti.

³⁵³ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra dolního branného, 1768.

PÍSAŘ X., [neznámý]

Písmo tohoto písaře má velmi silné a výrazné tahy stejnoměrné šíře. Sklon pravý, rámeček písma je spíše užší. Písmo je pravidelné, vyrovnané a lehce zaoblené. Majuskuly výrazně překračují velikost minuskul většiny textu. Písař píše německým novogotickým kurzívním písmem zcela odpovídajícím době 2. třetiny 18. století. Typické jsou pro něj varianty liter *P*, *R*, *H*, *F*, *N*, tvary koncových *s* a *ß* i číslice 2. Zápis opakovaných cest si tento písař ulehčuje slůvkem *dahin*, často neuvádí žádné účely cest a někdy zjevně zapisuje poselství z několika dnů najednou. Písař užívá četných slov přejatých z latiny. Slovem '*curenda*' nepochybně míní oběžník. Sám neprozrazuje formu takových oběžníků. V úvahu přichází jak ústní vzkaz, tak i malé cedulky či dokonce tištěné patenty k zapůjčení rychtáři nebo přibití na nějaké významné veřejné místo ve vsi. Četnost oběžníků však hraje spíše pro ústní formu. Písař zapisuje i platy za výpomoc branných nesouvisející s poselstvími, což v letech 1740 činil primas a hospodářský ředitel.

Písaře register s jistotou neznáme, díky bohatě dochovaným pramenům můžeme alespoň vyloučit několik následujících představitelů městské správy. Písařem zcela jistě nebyl primátor města Johann Berger (aprobuje jednotlivé měsíční náklady), městský syndik Franz Petera, hospodářský ředitel Leopold Fink ani administrátor hospodářského úřadu Johann Weiner. Z osob, které se podíleli na městské správě té doby, se nabízí několik možností. Dvě z nich se zdají nepravděpodobnější, ale konečné slovo může říci až specializovaná studie zaměřená na identifikaci písařů v produkci městské kanceláře této doby.

Buď můžeme písaře hledat na magistrátě v osobě radního sluhy alias servuse (Raths Diener), nebo na hospodářském úřadě v osobě důchodního (Rechnungs Führer). Zcela vyloučit však nelze ani jiné osoby podílející se na fungování městské správy. První možnost se mi jeví nejpravděpodobnější, protože stejné písmo spojuje registra poselství branných pouze s registry purkmistrovských vydání na posly a nikoliv na posly placené přímo z důchodu, které se navíc odlišují i tím, že nejsou vedeny pro celý rok. Navíc ze starších pramenů bezpečně víme, že ve Dvoře Králové poloviny 18. století měl tato zvláštní purkmistrovská vydání na starosti právě radní sluha čili servus. Na úvodní straně těchto register (orig. *consignati*) z roku 1743 se píše '*... Consignati co jsem já níže podepsaný všelijakým poslům, též almužny za jednoho každého*

purkmisterskýho ouřadu za 1743 rok vydal... Jan Jiří Weiner servus consu[laris]'. Stejně tomu bylo i v letech 1731, 1740, 1742.³⁵⁴ Všechna registra z roku 1768 jsou však anonymní.

Žádná z register neobsahují záznam jediné pochůzky formulované v první osobě. To spolu s jednotným psaním všech register a rejstříku purkmistrovských poslů ukazuje na to, že písař nepatřil mezi branné, ale hledat bychom jej měli na průsečíku množiny zaměstnanců města a okruhu purkmistrovského úřadu. Vše nasvědčuje tomu, že hledanou osobou byl zdejší servus, který mohl vůči branným vystupovat v pozici "poselského mistra", jaký je doložen ve větších kancelářích středověku a raného novověku. Branným se v roce 1768 registra do ruky nejspíše vůbec nedostávala a evidenci poselství za ně jednotně po celý rok vedla jiná, o něco výše postavená osoba, patrně servus.

Udělejme ještě malé zastavení u termínu chození s kurendou '*... Schurtz mit Curenda*', který je pro tohoto písaře specifický. Vyskytuje se v desítkách zápisů dolního a šindelářského branného a hlavní počty ani starší registra z let 1739 a 1740 jej neznají. Jinde než ve zdejších registrech jsem zatím na termín nenarazil. Ani ve slovnících nepatří tento termín mezi rozšířené, ale je možné jej díky nim alespoň zhruba vysvětlit.

Slovo curenda počestně kurenda vzniklo z latinského základu, zpodstatněním slovesa curro a v němčině jej vyjadřují výrazy laufen, rennen, rennen und jagen; v češtině běžet, běhat, hnát se, spěchat. Odtud také pochází dosud živý výraz pro jízdního posla (r Kurier, kurýr) a výraz pro to, když chudé děti obcházely popořadě (tedy jako s oběžníkem) všechna stavení zpívaly a prosily o almužnu. Curendu (kurendu) tak můžeme nejpříhodněji přeložit jako oběžník nebo poselný list, který měl zpravit větší okruh adresátů.³⁵⁵ Není jasné, kolik toho měla

354 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 63, sig. 63/56, rejstřík (consignati) výdajů na posly a almužny placené purkmistry, 1743; Další doklady stejné situace: Tamtéž, kt. 102, sig. 1731, dtto, 1731; Tamtéž, kt. 80, sig. 80/108, dtto, 1740; kt. 81, sig. 81/46, dtto, 1742. Ve všech uvedených případech vedl registra servus Jan Jiří Weiner.

355 Johann Heinrich ZEDLER, *Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*. Band 6. Ci-Cz, Halle - Leipzig 1733, S. 956, heslo "Currende" Dostupné na <<http://www.zedler-lexikon.de/index.html?c=startseite&l=de>> [online 13. 3. 2014]: '*Currende wird das in vielen Städten Teutschlandes herumgehende und singende Chor derer arme Schüler geheissen, die gleichsam currendo, und als im Lauff ihr Brod vor der Thüren singende, verdienen, indem ihnene ein Allmosen an Geld und Brot gereicht wird, sich davon, so lange sie die Gymnasia u. Schule frequentiren, zu unterhalten. Diese Schüllern werden Currendarii, CurrendSchüller genennet. Es Scheint dieses eine gar alte Gewohnheit und Reliquie derer alten Teutschen, Barden und Saranen oder Meistersänger zu sein, nur unsere Currendarii erbauliche und Christliche Lieder singen*' viz také Tamtéž, heslo "Current-Schulden oder lauffend-Schulden", které ukazuje na synonymní význam slov Curenda a Laufbrief;

Johann Christoph ADELUNG, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*. Band 1 A-E, Leipzig 1793, S. 1355, heslo "Currende". Dostupné na <<http://www.zeno.org/Adelung-1793/K/adelung-1793-00-0000>> [online 13. 3. 2014]. 1) '*Auf dem Lande in einigen Gegenden, der Umlauf in Kirchensachen, welcher von den Küstern und Schulmeistern von einem Dorfe zu dem andern getragen wird; ingleichen die blecherne Schachtel oder Büchse, worin derselbe verwahret wird.*' 2) '*Als ein*

kurenda společného s psanými oběžníky, kterých se nám několik v městském archivu uchovalo.³⁵⁶ Většina slovníků hovoří spíše pro ústní projev (zpěv písní a novinek) a zdůrazňuje postupné obcházení všech domů v ulici (oběžník pro informaci všech hospodářů). Na ono postupné "obíhání" domů a možné ústní podání odkazuje například i nářeční výraz kurenda pro klepnu obíhající ves a shánějící drby. Výraz doložený především v západočeských nářečích, ale také na nedalekém Jilemnicku.³⁵⁷

Za dosavadních znalostí nelze bezpečně rozhodnout, zda kurenda s kterými obcházeli královédvorští branní měla podobu ústní nebo psané zprávy či snad zda nešlo o doheld na žebrotu zpěvem. Myslím si však, že kdyby kurendou byl klasický list (*Brief*) nebo lístek (*Zettel*), neměl by písař register důvod oběžníky (*Curenda*) od těchto písemných zpráv jakkoliv odlišovat. Kurendy roku 1768 zanašel pouze dolní branný do Žirče a šindelářský do Záboří, nepokračovali do dalších míst. Není patrné, že by spolu kurendy obou branných jakkoliv časově souvisely. Jejich počty v měsíci se liší a ani dny v kterých k pochůzkám s kurendou docházelo se si většinou nejsou blízké. Definitivní rozřešení ponechme pro tuto chvíli budoucímu bádání.

-
- Collectivum, arme Schüler, welche auf den Gassen um ein Almosen singen, und deren ganze Anstalt. In die Currende gehen, einer dieser Schüler seyn. Daher ein Currendäner, oder Currende-Schüler, der in die Currende gehet*;
- F. A. BROCKHAUS, *Bilder-Conversations-Lexikon für das deutsche Volk: ein Handbuch zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse und zur Unterhaltung*. Band 1. A-E, Leipzig 1837, S. 488, heslo "Currende". Dostupné na <<http://www.zeno.org/nid/20000820547>> [online 13. 3. 2014]. 'Currende heißt ein Schülerchor, welches zur Erwerbung seines Unterhalts Singumzüge durch die Straßen macht. Nach Stiftung vieler Dom- und Klosterschulen im Mittelalter wurde deren Schülern gewöhnlich Wohnung, nothdürftige Kost und Unterricht ganz oder theilweise frei gewährt, wofür sie aber zum Chorgesange verwendet, auch angewiesen wurden, ihre übrigen Bedürfnisse durch die Gaben zu bestreiten, welche sie nach gehaltenem Singumzuge von den Bewohnern der Straßen, durch die der Zug gegangen, nach Art der terminirenden Bettelmönche einsammeln durften. Auch das Stück Weges, welches dabei abgelaufen werden muß, heißt Currenda. Nur bei wenigen alterthümlichen Schulen wird diese, bei neuern nie bestandene Einrichtung noch angetroffen, welche jedoch weder dem Ehrgefühl der jungen Leute dienlich, noch der Behörde, welcher die Sorge für die Schule obliegt, zum Ruhme gereicht';
- Josef V. STERZINGER, *Encyklopedický německo-český slovník = Enzyklopädisches Deutsch-böhmisches Wörterbuch*. I. díl [A-Ezechiel], Praha 1916, S. 630, heslo "Currende". 1) školáci chodící zpívati po domech (za odměnu). 2) oběžný list, oběžník, kurenda.
- Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, heslo "kurenda" [online 4. 3. 2014]. Kurenda = oběžník, list oběžný; Tamtéž, heslo "kurendář" [online 4. 3. 2014]. Kurendář = posel, doručovatel.
- 356 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 58, sig. 58/87, Bernard Hertvík z Čertorej obesílá panství v HK kraji o dlužná vydání na vojsko, 1641; Tamtéž, kt. 61, sig. 61/76, oběžník vojenské správy o dlužné kontribuce, něm, 1645; Tamtéž, kt. 43, sig. 43/61, oběžník Dvorských svolávající věřitele Josefa Rückera, 1729; Tamtéž, kt. 63, sig. 63/12, oběžníky (*Lauf Zettel*) dvou spěšných posílů vyslaných k okolním děkanům a farářům s pozvánkou k návštěvě pobožnosti pátera Antonína Koniáše s doprovodem, 1737.
- 357 Ludmila ŠVESTKOVÁ, *Kurenda - klepna*. in: Naše řeč, roč. 62 (1979), č. 2., s. 111. Dostupné na <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6122>> [online 3. 3. 2014].

(PÍSAŘ XI., hospodářský administrátor Johann Weiner)

V lednu a únoru stvrzuje měsíční plat branných za pochůzky hospodářský administrátor obvyklou aprobační formulí. Na zápisech se nepodílí. Píše německy, tah linie písma je středně silná, rámeček písma úzký a vysoký. Sklon písma výrazně pravý, písmo spíše ostré, ale vypsané.

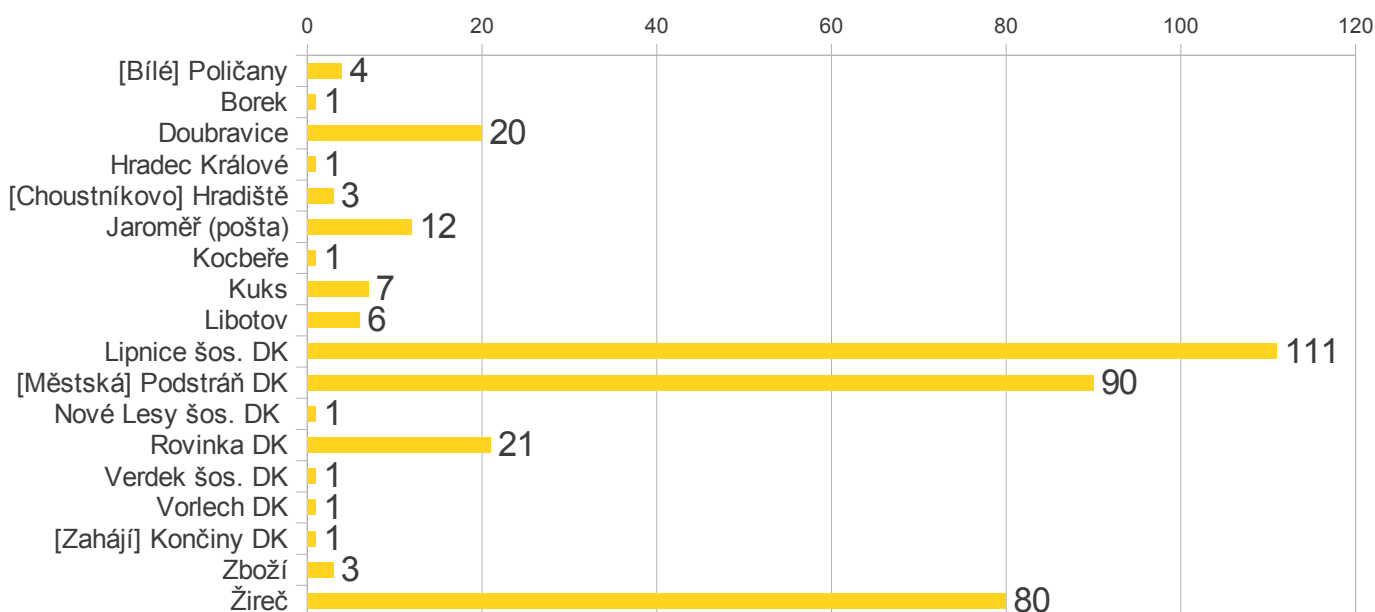
(PÍSAŘ XII., primátor Johann Berger)

Stejnou práci činí od března do prosince další písař, který také píše německy. Jeho písmo je vyrovnané, zakulacené a vypsané. Tahy střední síly výrazněji stínují, mají značný pravý sklon, středně široký rámeček. Zapisuje pouze aprobační formulí, nikoliv odměny branným za neposelské činnosti.

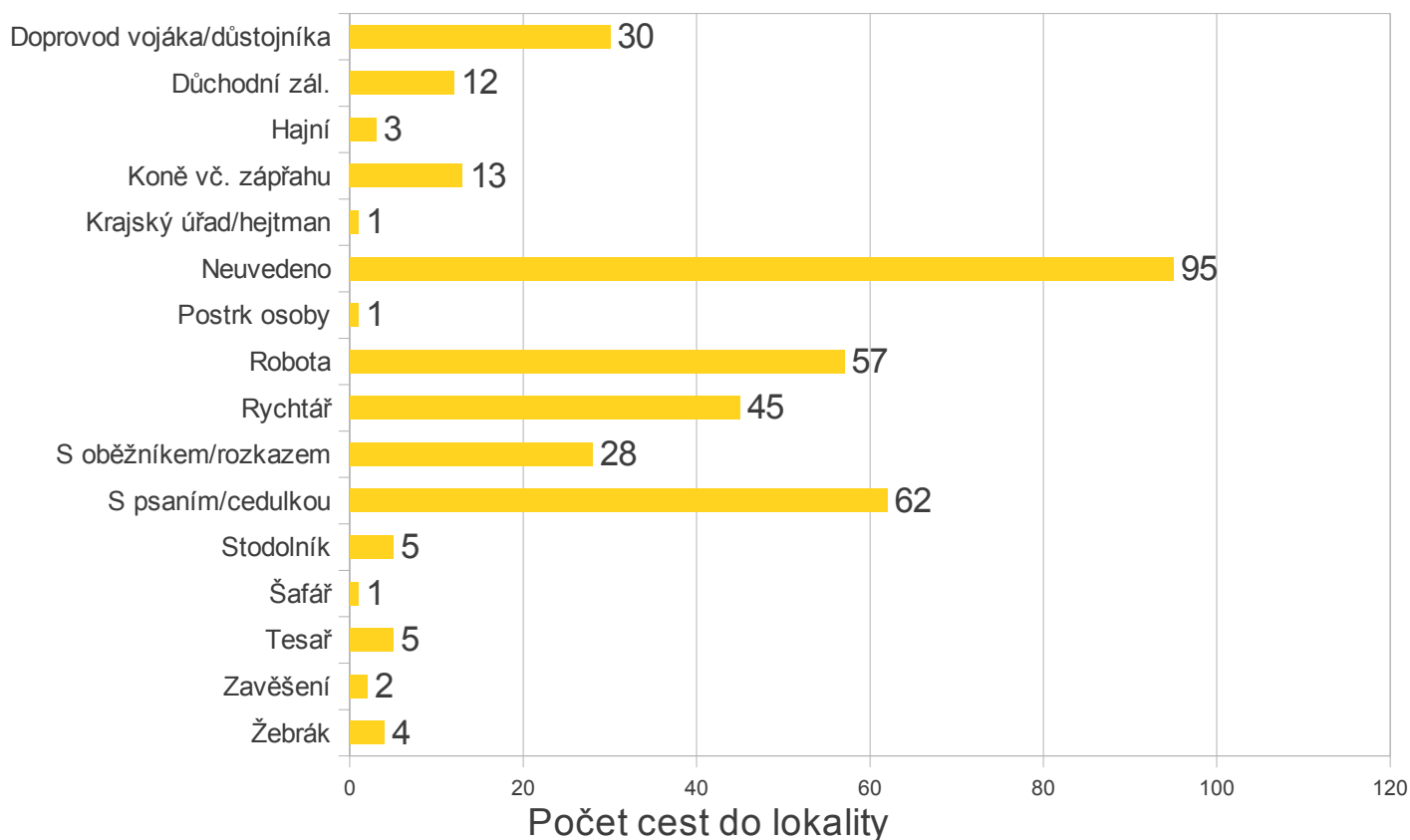
Dolní branný, neznámý (1768)														
Cíle poselství branného	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
[Bílě] Poličany	6 / 7 / 8x				1		1			1		1		4
Borek	2x						1							1
Doubravice	4x			2	1				1	6	4	4	2	20
Hradec Králové	27x											1		1
[Choustníkovo] Hradiště	4x		1							1	1			3
Jaroměř (pošta)	9x	2				2		1	2		1	1	3	12
Kocbeře	3x										1			1
Kuks	6x	1				1				4			1	7
Libotov	3x									1	2	1	2	6
Lipnice šos. DK	1x	8	8	10	10	9	9	8	11	13	10	11	4	111
[Městská] Podstráň DK	1x	8	13	5	7	6	6	6	8	9	10	5	7	90
Nové Lesy šos. DK	1x											1		1
Rovinka DK	1x		5		1		1	2	5	3	1	1	2	21
Verdek šos. DK	1x												1	1
Vorlech DK	0x 3d												1	1
[Zahájí] Končiny DK	1x												1	1
Zboží	2x			3										3
Žireč	3x	5	4	8	6	8	5	5	4	14	8	7	6	80
Poselství v měsíci		24	31	28	26	26	23	22	31	52	38	33	30	364
Účely poselství:														
Doprovod vojáka/důstojníka				4		2				10	6	5	3	30
Důchodní zál.				3	1		5			2		1		12
Hajní					3									3
Koně vč. záprahu				3		5	1	1		3				13
Krajský úřad/hejtman												1		1
Neuveдено		15	25	1	7	6	1	4	11	4	2	9	10	95
Postrk osoby											1			1
Robota		1	3	3	3	1	3	9	7	13	5	7	2	57
Rychtář		2	1	3	4	4	2	1	5	2	13	3	5	45
S oběžníkem/rozkazem				1	4	3	6	2	3	2	3	2	2	28
S psaním/cedulkou		5	2	6	4	4	3	4	3	12	6	5	8	62
Stodolník		1		1		1			1	1				5
Šafář							1							1
Tesař				1			1	1	1		1			5
Zavěšení				2										2
Žebrák										3	1			4
Poselství v měsíci		24	31	28	26	26	23	22	31	52	38	33	30	364
Příjem za poselství		55x	42x	50x	46x	1f 5x	46x	40x [!]	1f 3x	2f 13x	1f 23x	1f 48x	1f 16x 3d	13f 27x 3d
Za 3 dny [dohledu] při robotnicích u mlýnského náhonu denně po 7x.								21x						
Celkem příjem mimo poselství														21x
Celkem součet		55x	42x	50x	46x	1f 5x	1f 7x	1f 1x [!]	1f 3x	2f 13x	1f 23x	1f 48x	1f 16x 3d	13f 48x 3d

Tab. 34. Cíle a účely poselství dolního branného v roce 1768. Spodní část zaznamenává "neposelský" příjem branného za dohled nad robotníky při mlýnském náhonu. Červencový měsíční součet ve skutečnosti vychází 1f 6x, ale uvádím částku, který byla skutečně posly proplacena.

Dolní branný [neznámý] - CÍLE POSELSTVÍ (1768)

Dolní branný [neznámý] - ÚČELY POSELSTVÍ (1768)

Graf 35. Cíle a účely poselství dolního branného v roce 1768.

V roce 1768 vykonal dolní branný celkem 364 poselství do necelé dvacítky míst. Přibližně tři pětiny poselských pochůzek mířily do míst uvnitř panství (226). Přibližně polovina všech pochůzek branného směřovala do vsí Lipnice (111) a Podstráň (90), dvou nejbližších vesnic v blízkosti Dolní brány. Nově se proti straším registrům z roku 1739 objevuje nová lokalita Rovinka (21) nacházející se pod lesem v blízkosti Lipnice. S ohledem k malému rozsahu této nové zástavby 21 sem směřujících poselství velmi vysoký a svědčí o tom, že nebýt nerovnosti v počtu usedlostí, jistě by branný docházel do Rovinky přinejmenším tak často jako do již zmíněných dvou vsí. Ostatní lokality na území městského panství jako Verdek (1), Nové Lesy (1), Vorlech (1) a Končiny (1) (dnešní Zahájí) navštívil dolní branný jen zcela výjimečně. Posledně jmenovanou lokalitu tvořilo nejvýše několik osamocených domů při cestě z Lipnice do Nových Lesů, a tak neskýtala potenciál pro častá poselství, i když leží v zájmové oblasti dolního branného blízko Lipnice.

Ze 138 poselských cest směřujících mimo hranice panství jednoznačně dominuje nepříliš vzdálený městys Žireč (80). Jak se zdá, jeho tranzitní a zprostředkovatelská úloha, která přibližovala služby pošty Dvoru Králové, ještě výrazně posílila. Výrazně méně často docházel branný přímo do Jaroměře (12).

Vysoce zajímavé se však jeví lokality jako Doubravice (20), Kuks (7) a Libotov (6), u kterých v závěru roku (září až prosinec) velice vzrostla jejich návštěvnost. Překvapí především to, že téměř vždy sem branný docházel s vojákem, husarem nebo oficírem '*... Liebthal mit einer Officier von Hussar[en]*'. Ze zápisů je jasně patrné, že branný provázel vojáky a důstojníky v terénu po okolí Doubravice a Libotova. Kuks sloužil spíše jako sídlo vojenského velení. Zdá se, že registra zachytila aktivity vojenských kruhů větších rozměrů, které měly souvislost se strategickou úlohou, jakou zdejší krajině přisuzovali vojenští velitelé po četných bojích s Prusy (viz také kapitola 1.7). Branným lze bez uzardění připisovat úlohu místních průvodců vojáků a vojenských inženýrů, neboť kdo jiný znal krajinu tak dokonale jako lidé, kteří se v ní denně pohybovali a znali všechny osoby přicházející k městu svěřenou branou?

Několik návštěv v roce absolvoval zdejší branný také na vrchnostenských správách sousedních panství. Mimo již zmíněné žirečské rezidence (několik z 80) sem můžeme zařadit poselství do (Bílých) Poličan (4) i (Choustníkova) Hradiště (3). Do vsi Zboží (3), ležící na hradištském panství v těsné blízkosti Dvora, šel branný hned třikrát v jediný den (první cestu vykonal branný sám, další dvě za asistence husarů císařské armády). O příčině však registra ne-

informují. Po jedné návštěvě si připsal blízký Borek (patrně v souvislosti s šosem, který z něj žirečtí jezuité každoročně platili).³⁵⁸

"Zájmové oblasti" dolního branného se ve srovnání s rokem 1739 příliš nezměnily. Nadále převažují vesnice ležící jižně a jihozápadně od města, ale zmizela poselství šosovních vsí Nové lesy a Verdek, které již plně obstarával branný Horní brány. Posílila role Žirče jako zprostředkovatele spojení s poštou a nejbližší vrchnostenské správy zároveň. V nezanedbatelném počtu případů se však branný vydával až do Jaroměře. Specifická role branného jako průvodce vojáků a důstojníků terény jižně od města způsobila spíše výjimečný nárůst návštěv lokalit Doubravice, Libotov a částečně i Kuksu. Lokality ležící při Horní a Šindelářské bráně dolní branný téměř nenavštěvoval.

Zajímavý je také pohled na poselství z hlediska jejich účelu. Pochůzky bez udané příčiny cesty tvoří naštěstí pouze silnější čtvrtinu. U čtyř pochůzek neudávají zápisy nic více než jména osob či hospodářů '*... beim Finger' a '... nach Joseph Jarolímek'*. Jde spíše o upřesnění cíle, ale ze jmen soukromých osob nelze ani odhadnout účel za jakým sem branný směřoval jako u osob popsaných jejich povoláním nebo úřadem (rychtář, hajní, šafář, stodolník, řemeslníci a podobně).

Hned u několika jevů je počet poselství celkem vyrovnaný. To může svědčit o jakési větší "univerzálnosti" dolního branného. K tomu odkazuje i samotný titulní list register hovořící po poselském platu '*Bothen lohn'* namísto '*abgeschükte Gänge'* u horního a šindelářského branného. Nejčastěji chodíval branný v tomto roce s psanými listy a cedulkami (62), jejichž zápisy byly evidovány společně. Zápisy register nejčastěji hovoří o listu či psaní '*... Schurtz mit Einen Brief auf die Cantzelay'*. Pouze ojediněle registra udávají jako předmět poselství lístek, tedy drobný psaný vzkaz '*... schurtz mit zett[el] Be[im] H[errn] Wachtmeister'*. Registra používají termín '*Zettel'* vyjadřovaný v českých pramenech většinou jako lístek či cedulka. Registra také dokládají přetrvávající funkci Žirče jako jakési poštovní sběrný pro jaroměřskou poštu. Hned tři zápisy přímo hovoří o listech na poštu, které branný nesl jen do Žirče '*... Schurtz mit Einen Brief auf die post'*. Zdá se pravděpodobné, že i zápisy hovořící pouze o nesení dopisu na žirečskou kancelář měly stejnou náplň tj. předání pošty '*... Schurtz mit Brief auf die Cancell[ei] ... Schurtz auf die Canczell[ey]'*. Několik z nich jistě mohlo být adresováno zdejší vrchnostenské kanceláři, ale větší část patrně odnášel zdejší posel na jaroměřskou poštovní stanici. Svědčí o tom i velká podobnost se zápisy poselství, kdy branný šel do Jaroměře na poštu '*... Jarom-*

358 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV.-XII.).

nierz mit Einen Brief auf die Post an H[err] Buchhalter', nebo do Jaroměře s psaním aniž by zápis zdejší poštovní stanici zmiňoval '*... Jaromnierz mit Brief'*.

S pochůzkami se psaným vzkazem úzce souvisí také o něco méně časté případy, kdy branný chodil s oběžníkem nebo rozkazem tzv. kurendou (28). Pro oběžník užívá písař register v naprosté většině případů výraz kurenda '*... Schurtz mit Curenda'*, pouze v jediném případě známějšího a nezpochybnitelného termínu Laufbrief '*... Schurtz mit Lauf Brief'*. S naší představou i několika málo dochovanými exempláři ve zdejším archivu (viz výše) se moc neslučuje fakt, že všechny kurendy směřovaly do Žirče a nikam jinam. Z dikce zápisů nevyplývá, zda oběžníky měly ústní nebo písemnou formu. Není to jasné ani u dvou cest s rozkazem '*... Leüth und Liepnitz mit Einen Befehl Beim Richter'*, což odůvodnilo jejich společné evidování. Oba typy "donášek" tedy psaní i oběžníků a rozkazů se mohly vzájemně prolínat. Nepochybně se však něčím lišily, když je autor zápisů odlišuje. Například při opakované cestě do Žirče jednou se psaním a tentýž den s kurendou '*... Schurtz mit Einem Brief... dahin mit Curenda'*. Na základě dosavadních informací však není jasné, zda odlišnost spočívala pouze ve vícečetnosti příjemců (v rámci jedné lokality kam kurendy směřovaly?), případně vnější podobou (list, lístek ústní zpráva) či svým specifickým obsahem. Sečteme-li četnosti pochůzek s psaními, cedulkami, oběžníky i kurendami (tedy bez ohledu na formu), napočítáme na 90 poselství. To představuje více jak čtvrtinu všech poselství.

Druhým nejčastějším důvodem pro který branný opouštěl svoji bránu byly roboty (57). Těsně následovaly návštěvy u rychtářů (45), které v sobě mohou zahrnovat velmi rozmanitou škálu účelů, jejichž obsah však registra neprozrazují. Hypoteticky můžeme uvažovat o podstatné složce roboty, vyřizování zpráv, výkon vrchnostenské správy i vesnické samosprávy, postřek osob, požadavky na řemeslníky, nástroje a mnohé jiné účely. Roboty spolu s částí pochůzek za rychtáři tvoří necelou stovku případů, v kterých můžeme bez obav předpokládat ústní vyřizování požadavků vrchnostenské správy.

Posledním skutečně významným fenoménem, který se realizoval v desítkách pochůzek ročně, představují nebyvale četné doprovody vojáků a důstojníků (ojediněle i předvolání předně) v podzimních a zimních měsících (30). Ty můžeme z převážné většiny (vyjma se doprovodu rekrutů, případně abdikovaných tj. v vojny propuštěných vojáků atp.) považovat spíše za výjimečnou událost. Počet těchto doprovodů vojáků je to dosti vysoký, uvážíme-li že starší registra o doprovodu vojáků hovoří jen v ojedinělých případech. Navíc o jednom doprovodu

du vojáka nás informují také podklady hlavního počtu pro rok 1768.³⁵⁹ Podrobněji o něm pojedná následující kapitola analyzující registra šindelářského branného. Je nápadné, že těžiště doprovázení vojáků spočívá v posledních měsících roku 1768. Branný s vojáky a důstojníky navštěvoval především Doubravici, Libotov, Kuks a Žireč. V posledních dvou lokalitách, tedy v kukských lázních, jejichž sláva však již pominula, a v jejich protipólu v podobě jezuitské rezidence v Žirči nacházeli patrně vyšší důstojníci a generalita i ubytování '*... Schurtz beim H[errn] Rittmeister*', '*... Kukus vor dem H[errn] Obrist Leutnant*', '*... Schurtz mit Zett[el] Be[im] H[errn] Wachtmeister*', '*... Liebthal mit einer Officier von Hussar[en]*'. Všechny lokality spolu sousedí a nalézají se podél strategicky důležitého Zvičinského hřbetu nad Labem jižním směrem od Dvora Králové, jehož výhody již dostatečně přiblížila kapitola zabývající se krajinným reliéfem regionu. Bezpochyby souvisela zvýšená aktivita vojska v závěru roku s vojenskou aktivitou velkého významu. V úvahu přichází přípravy a průběh vojenského mapování (včetně doprovodného popisu zobrazované krajiny) či jiný terénní průzkum oblastí důležité při obraně Čech před Prusy.

Výrazně méně často, přesto však v nezanedbatelném počtu případů vyšel branný ohledně koní a jejich záprahu (13). Variant pochůzek s koněm najdeme v zápisech mnoho. Texty nehovoří o ježdění na koních, ale dolní branný chodíval pro koně, s koněm i kvůli koni '*... zweimal Liepnitz weg[en] Pferd*', '*... Liepnitz mit Pferdt zweim[al]*', '*... Leüth und zweimal Liepnitz um Pferdt*'. Většinou mířil do Lipnice, jen ojediněle na Podstráň a do Žirče. Polní práce, chov koní a doprava materiálu stály ve většině případů za těmito pochůzkami. Ojediněle jsme informováni přímo o převážení '*... Liepnitz wegen fuhren*', záprahu '*... Liepnitz wegen vorspann*' i kvůli orání '*... Liepnitz wegen Ackern*'. Z více peněžitých počtů víme, že obec ve svých dvorech chovala vlastní koně a představitelé města používali na cestách obecní kočár. Prameny zároveň hovoří o tom, že obec koně zapůjčovala na fůry a orání, ale zároveň že někdy sedláci vypomáhali za úplatu obci svými potahy při vožení dřeva i orbě.³⁶⁰ Ne vždy dokážeme ze zápisů vyčíst, zda zmiňovaní koně či potah patřily obci nebo některému ze zdejších sedláků.

Jen o málo méně poselství mělo za cíl různé důchodní záležitosti (12). Tato skupina zahrnuje vybírání různých platů, poplatků a nejspíš i upomínání dlužníků o dluhy (*stantz, patter-*

359 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, vyúčtování doprovodu dezertéra Ferdinanda Šipeckého do Trutnova (Nr. 55), 1768.

360 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV.-XII.). Zmínky o opravách '*kočárku*', platby za orání rolí i za vyvážení rybníků poddanými se však nacházejí ve většině dochovaných počtů z 1. poloviny 18. století viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, více sig.

geldt, saltzgeldt, geldt..). Část důchodní agendy se jistě skrývá i za některými poselstvími směřujícími za rychtáři. Takzvaný '*vatergeld*' vybral branný dvakrát v roce od rychtářů v Podstráni, Lipnici (jednou i v blízké Rovince) '*... Liepnitz und Rowinka dan Leüth Beym Richtern wegen Pattergeldt*'. O jaký konkrétní plat na místního děkana šlo, se zatím můžeme jen domnívat. K vybírání došlo 26. března a 24. června. Dále branný vybíral peníze za odebranou sůl, na plat (podkomořímu, hofrychtěři atp.) a další blíže neurčené peníze.

Jen několikrát v roce směřovala poselství za konkrétními osobami, služebníky města a řemeslníky v blízkých vsích. V registrech poselství Dolní brány tak nacházíme stodolníka (5), tesaře (5), žebráka (4), hajné (3) a šafáře (1). Branný je jistě navštěvoval častěji, ale tyto návštěvy se nejspíše skrývají pod obecněji charakterizovanými zápisy (neuvedeno, robota, rychtář, důchodní záležitosti atp.). Ohledně tesaře chodil branný do Podstráně. Opravy šindelových střech i dalších tesařských prací se našlo na obecních budovách a dvorech jistě dostatek po celý rok. Stejně četné byly pochůzky za tzv. stodolníkem v Podstráni, k jehož osobě se ještě v krátkosti vrátíme po dokončení slovního komentáře.

Hned čtyřikrát se branný vydal na cestu ve věci žebráka (4). Dvakrát šel pro žebráka do Podstráně '*... Leuth Beym Zeelisko³⁶¹ um Bether*' a dvakrát do centra sousedního panství v (Choustníkově) Hradišti kvůli žebrákovi '*... Gradlitz Beym Zeelisko weg[en] Bether*'. Pochůzky do Hradiště vždy následovaly nedlouho po vyzvednutí žebráka v Podstráni. Nejspíš šlo o postrk na sousední panství ač se o tom zápisy přímo nezmiňují, případně o informování sousední vrchnostenské správy. Opakování stejných lokalit nabízí vysvětlení, že se jednalo v obou případech o téhož žebráka-recidivistu. Postrk (*Schub*) registra výslovně zmiňují pouze v jediném případě, kdy branný jednoho muže vyprovázel do Libotova '*... Liebthal mit Einen auf dem Schub*'.

Pro tři hajné (3) došel branný pouze jedinkrát v roce do Lipnice, Podstráně a osady Rovinky, tedy všech lokalit v bezprostřední blízkosti Dolní brány '*... Leuth Liepnitz und Rowinka um die Heeger dem Richter*'. Poselství směřující za šafářem je zmíněno pouze v jediném případě. Nejednalo se však o šafáře na obecních dvorech (Sylvárovský dvůr v Podstráni, Verdek a Vorlech), ale o šafáře hospodářského dvora Borcky spravovaného žirečskými jezuity. Domnívám se, že četná poselství v příčinách roboty, důchodních záležitostí či záprahu koní v sobě ukrývají několik návštěv šafářů při obecních dvorech. Uvedené počty návštěv osob tedy představují jen jakési minimum. Za řemeslníkem či snad hajným krácel branný i koncem března

361 Želízko, nejspíš rychtář v Podstráni.

do Lipnice, když registra ne zcela jasně uvádějí, že tam krácel kvůli jakémusi závěsu/zavěšení '*... Liep[nitz] wegen der Einhäng[lische]*'. Šlo o označení specializovaného druhu dřevěného řeziva, neboť se stejný termín objevuje v lesních počtech.³⁶²

O STODOLNÍKOVI

Byla by velká škoda přejít mlčením osobu stodolníka, onu málo neznámou postavu nejnižších stupňů hospodářské správy na venkově, kterého dolní branný počtil hned pěti pochůzkami. U dalších branných se s touto postavou již nesetkáme. Jeho úloha tedy rozhodně nemůžeme počítat mezi zanedbatelné.

Zápisy pochůzek směřujících za touto osobou se vyznačují především svojí terminologickou neustáleností, téměř každá zmínka stodolníka označuje malinko odlišným výrazem. Zdá se, jako by se zpočátku neustálené označení stodolníka postupem času vyvíjelo. V registrech se tyto zápisy objevují postupně takto: '*... Leüth nach Scheün stöher*', '*... nach den scheuernstehher*', '*... Leuth nach dem Scheuer wüth*', '*... Leüth Beym Scheüern wirth*', '*... Rowinka nach Scheüern Wirth*' (pouze poslední výraz je použit v srpnu i září ve stejné podobě). Pro všechny uvedené výrazy vyhovuje v češtině snad jen jediný překlad – stodolník.³⁶³ Všechny pochůzky mají shodnou hodnotu 1 krejcaru a vyjadřují svým textem pochůzku k nebo za stodolníkem, tedy na konkrétní místo v Podstráni.

Kým stodolník byl a co měl na starosti? Velmi vágně a obecně se za stodolníka označuje správce stodoly. Doslova osoba, která stojí při stodole (případně jiné hospodářské budově) a dohlíží na příjem a výdej slámy, obilí, materiálu, zboží nebo náradí (ke stání odkazuje výraz *Scheün stöher*). V případě Dvora Králové se můžeme jen dohadovat, koho písař register za stodolníka považoval. Hlavní peněžité počty však výraz stodolník mezi zaměstnanci obce vů-

362 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, lesní počty hajných za svěřené revíry, 1768

363 Scheuerstehher, tedy stodolník jako složenina od e Scheuer, - , n = nář. stodola, r (Vor)stehher - správce. Tomu neodporuje ani později se objevující varianta Scheun Wirth tj. stodolní hospodář od r Wirth - hospodář. Viz kolektiv, *WINGED. německo-český slovník*, hesla "Vorstehher" a "Wirth". Dostupné na <<http://www.rewin.cz/WebForm1.aspx>> [online 27. 2. 2014].

Německý slovník bratří Grimmů z let 1854-1961 uvádí: heslo r Steher: '*einer der stehet; eigentlich als nomen agentis zu stehen*.' Jacob GRIMM, Wilhelm GRIMM, *Deutsches Wörterbuch*. 16 + 1 Band, Leipzig 1854-1971, heslo "stehher". Stodolníka jako správce stodoly zná i český projekt Vokabulář viz kolektiv, *Vokabulář webový*, heslo "stodolník". Dostupné na <<http://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>> [online 27. 2. 2014].

Sloveso stehen může mít i význam ručení (*für etwas stehen*) či pečování o něco (*nach etwas stehen*). Viz Hildegard BOKOVÁ, Libuše SPÁČILOVÁ, *Stručný raně novohornoněmecký glosář k pramenům z českých zemí = Kurzes frühneuhochdeutsches Glossar zu Quellen aus den Böhmischen Ländern*. Olomouc 2003, heslo "stehen".

bec neuvádějí. Mezi lidmi na Sylvárovském obecním dvoře v Podstráni jsou jmenováni pouze šafář, šafářka, pacholek, dva honáci, děvečka a skotačka. Na jiném místě ještě pomocný honák (*Gehülfsreiber*) Johann Schubert vypomáhající v jarním období vysévání s vyháněním dobytka.³⁶⁴ Kde tedy hledat onoho stodolníka? Nadějnou, ale ne zcela jistou stopu nabízí údaj z hospodářského inventáře zařízení obecních budov z roku 1768. Zde je hned za úctyhodným výčtem movitostí největšího Sylvárovského dvora, nacházejícího se v Podstráni, uvedeno také vybavení cihlářské stodoly '*In der Ziegel Scheüer*'. Nečetný inventář, který je k této budově zapísán značí, že se zde cihlářské zboží především vyrábělo (vana, konve, žlaby přivádějící vodu, stoly na formování cihel a lopaty).³⁶⁵

Další zajímavé informace uvádí tzv. skleповý počet (*Gewölb Abmts Conferentz Register*) z téhož roku, který eviduje příjmy a vydání různého hospodářského náradí a materiálů včetně šindele a šindelních hřebíků. Uvědomíme-li si, že většinu obecních budov kryly šindelové střechy které vyžadovaly každoroční údržbu menším či větším množstvím šindele, nabývá v souvislosti s hledáním stodolníkovy stodoly tento nenápadný podklad hlavního počtu na zajímavosti. Díky němu víme, že se tohoto roku opravovala v Podstráni stodola v Sylvárovském dvoře a obdobném rozsahu i již zmiňovaná cihlářská stodola (zde došlo navíc i na opravu dveří). O něco dále se evidují vydání z blíže nespecifikované stodoly a jiná hospodářská vydání (*Außgaab Scheüer und andere Würtschafftis Materialien*). Mezi náradím a potřebami vydávanými ze stodoly najdeme například koše, rohože, pytle na obilí, lopaty atp.³⁶⁶ Stodolníka tedy můžeme hledat jak v cihlářské stodole, tak i ve stodole na hospodářském dvoře.

Bez zajímavosti není ani pravidelnost s jakou za stodolníkem branný docházel. Počínaje lednem, navštívil jej branný každé dva měsíce mezi 3. a 7. dnem v měsíci. V druhé půli roku se pravidelnost ztrácí. Místo očekávané cesty v červenci, navštívil jej branný až v srpnu a o další návštěvě se do konce roku se registra již nezmiňují.

Z prací branného, které se netýkaly poselství se z register dozvídáme pouze o třech dnech v červenci, po které dohlížel branný na robotující pracující u mlýnského náhonu '*... Item durch 3 Tag bey den[n]en Robothern Beym den mühlgraben täg[lich] á 7x thuet 21x*'. Patrně šlo o pravidelné čištění náhonu, které zajišťovalo dostatečný průtok pro všechna vodní

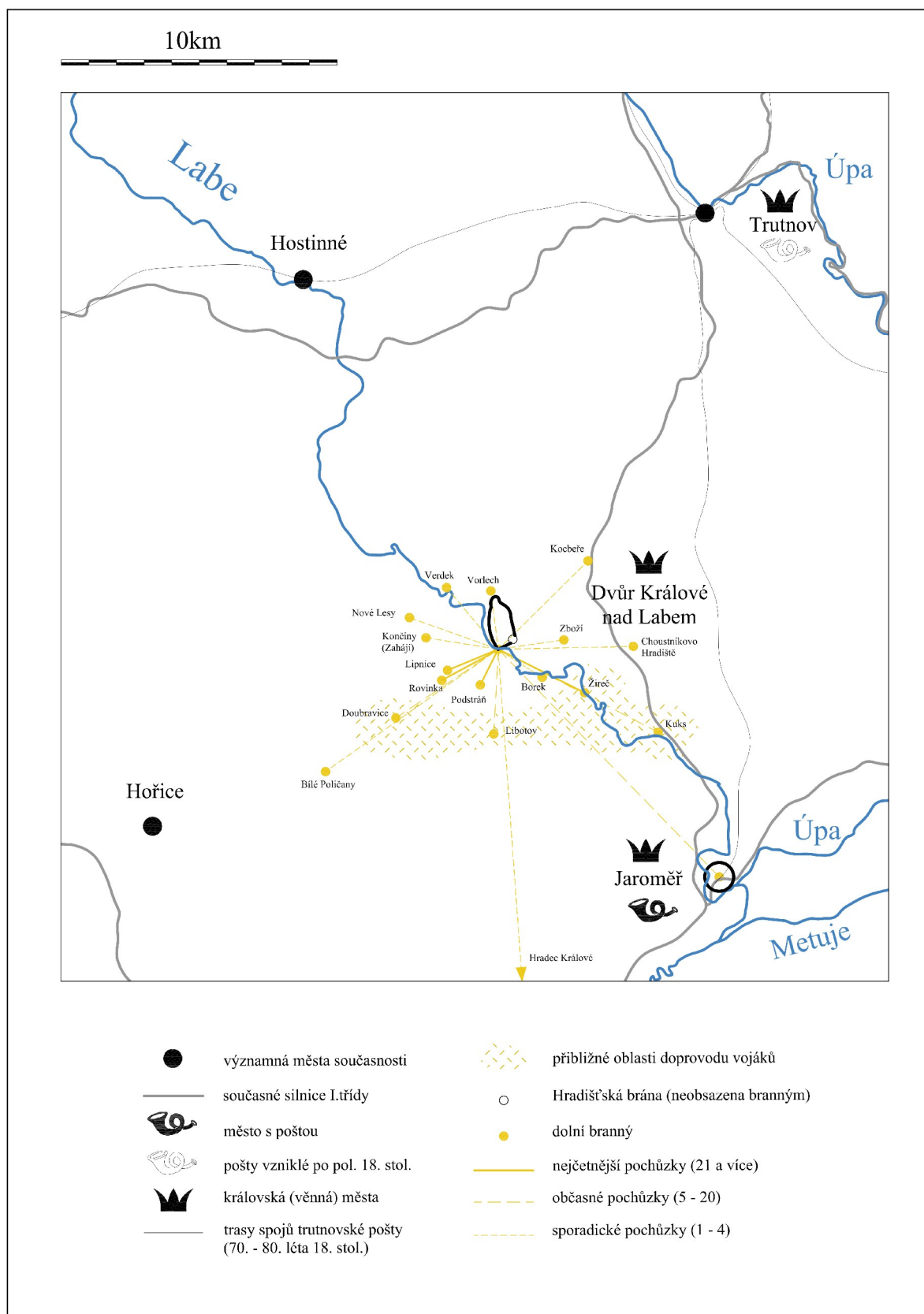
³⁶⁴ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.).

³⁶⁵ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hospodářský inventář vybavení obecních budov, 1768. Uvádí se zde tyto movitosti: *1 Wannel, 3 Wasser Kannen, 2 Wasser Schleppen, 2 Tiesch zum ziegel Würcken, 2 Schaufeln.*

³⁶⁶ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, sklepní počet (*Gewölb Ambts Conferentz Register*), 1768 (IV.-XII.).

hola poháněná vodní silou náhonu. Mohlo se jednat i o práce spojené s opravami vantroků (kanálů přivádějících a regulujících tok vody na lopatky či korečky vodního kola), neboť sklepná registra hovoří o výrobě nových vantrok u Püschelova mlýna a opravu téhož zařízení u Horního i Dolního mlýna.³⁶⁷ Hlavní počet uvádí u Püschelova mlýna i výrobu dvou zcela nových vodních kol. Období červencových such bylo ideální pro vypuštění náhonu, jeho vyčištění i opravy zařízení všech provozů poháněných vodní silou.

³⁶⁷ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, sklepní počet, 1768 (IV.-XII.).

Obr. 36. Rekonstrukční mapa cílů poselství dolního branného v roce 1768. Pochůzky vycházejí z Dolní brány na jižním okraji schematického prstence městských hradeb (pro zřetelnost zvětšen). Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

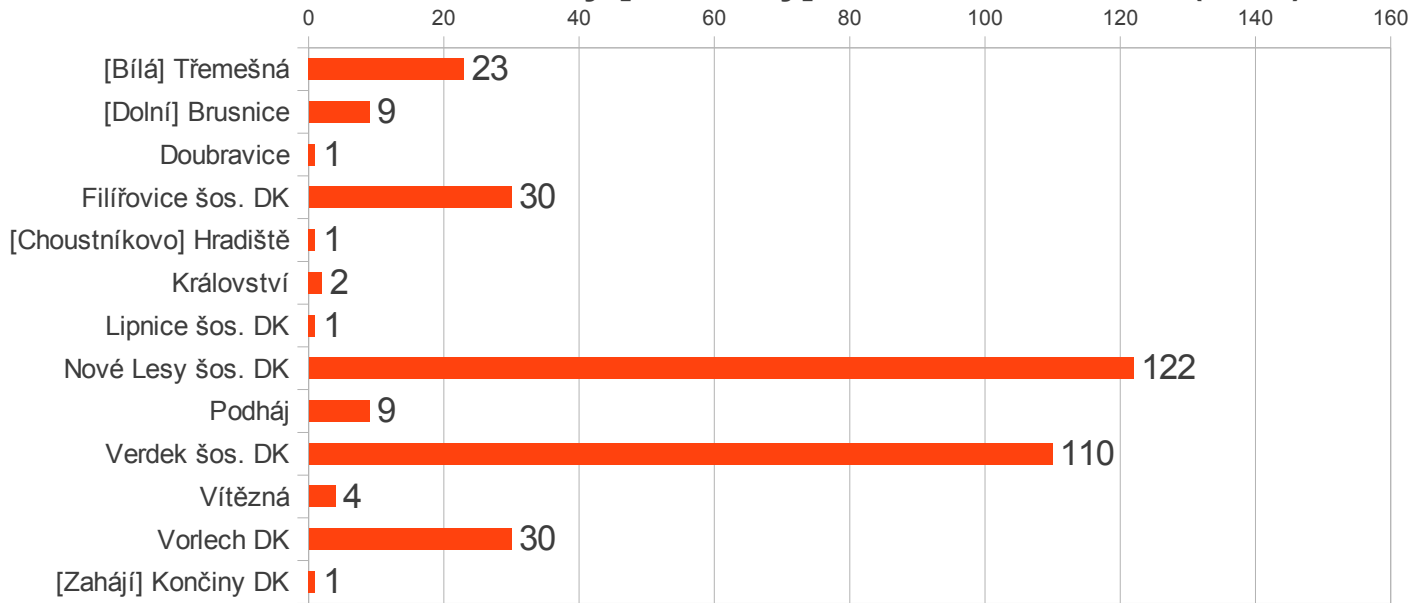
2.7 REGISTRA HORNÍHO BRANNÉHO (1768)³⁶⁸

Horní branný, neznámý, 1768														
Cíle poselství branného	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
[Bílá] Třemešná	3x		2	1	2	2	3	3	1	4	3	1	1	23
[Dolní] Brusnice	4x				1		1			2	1	2	2	9
Doubřavice	4x										1			1
Filřovice šos. DK	1x	5	1	1			1	1	7	1	4	5	4	30
[Choustníkovo] Hradiště	4x									1				1
Království	4x					2								2
Lipnice šos. DK	1x							1						1
Nové Lesy šos. DK	1x	10	12	10	7	8	6	18	14	17	8	8	4	122
Podháj	2x		2	2							3	1	1	9
Verdek šos. DK	1x	9	9	13	7	5	5	13	12	19	10	4	4	110
Vítězná	3x / 4x				1						2		1	4
Vorlech DK	0x 3d	4	2	7	6	2		1	1	1	1	4	1	30
[Zahájí] Končiny DK	1x	1												1
Poselství v měsíci		29	28	34	24	19	16	37	35	45	33	25	18	343
Účely poselství:														
Dřevo				5	3							2		10
Důchodní zál.						3	2		3					8
Hajní						2					3		1	6
Koně vč. zápahu		1		3	4	2	2	1		7				20
Neuveдено		25	28	1	6	3	3	14	16	18	13	13	11	151
Žebrák				1										1
Robota				8	2	2	7	20	12	6	6	2		65
Rychtář		1		9		2	1	1	4	8	3	3	3	35
S psaním/cedulkou				1	2			1			2		1	7
S pytlí				1	2									3
Doprovod vojáka/důstojníka		1			1	2	1			6	5	3	2	21
Vizitace, fasse				2		2								4
Súl		1		2	2						1	2		8
Šafář					2	1								3
Šenkýř				1										1
Poselství v měsíci		29	28	34	24	19	16	37	35	45	33	25	18	343
Příjem za poselství		27x	33x 3d	37x 3d	30x 3d	28x	25x	43x 3d	37x 3d	1f 1x 3d	55x 3d	32x	38x 3d	7f 30x
Od 20. 7. tři dny u jedněch robotných lidí u mlýnského náhonu								20x						
Celkem příjem mimo poselství														20x
Celkem součet		27x	33x 3d	37x 3d	30x 3d	28x	25x	1f 3x 3d	37x 3d	1f 3x 3d	55x 3d	32x	38x 3d	7f 50x

Tab. 37. Cíle a účely poselství horního branného v roce 1768. Spodní část zaznamenává "neposelské" příjmy branného za dohled nad robotníky při mlýnském náhonu.

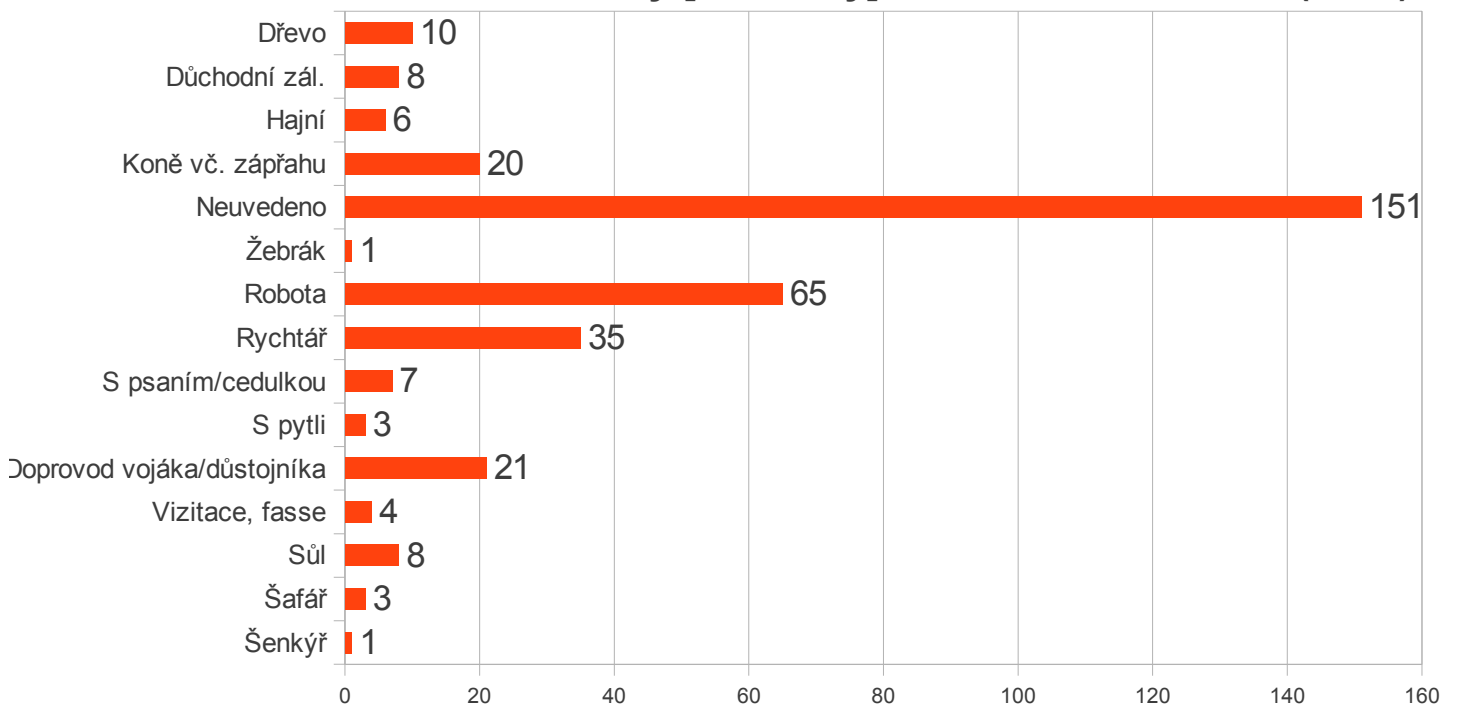
368 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství horního branného, 1768.

Horní branný [neznámý] - CÍLE POSELSTVÍ (1768)

Počet cest do lokality

Horní branný [neznámý] - ÚČELY POSELSTVÍ (1768)

Počet cest do lokality

Graf 38. Cíle a účely poselství horního branného v roce 1768.

V roce 1768 vykonal horní branný 343 pochůzek do 13 různých lokalit. Pouze 1/10 z těchto pochůzek směřovala mimo hranice malého královédvorského panství. Nejčastěji, tedy v celých dvou třetinách všech případů, mířil horní branný do nejbližších šosovních vesnic Nové Lesy (122) a Verdek (110). Nově se objevuje jako samostatný cíl cest víska Filířovice (30), která se ve starších registrech z roku 1740 skrývala se v počtech cest do Nových Lesů, protože je spravoval novoleský rychtář. Výrazně menší Filířovice však neskýtaly tolik možností k poselstvím jako tradiční vsi v okolí. Stejně často se branný vypravoval také do obecního dvora Vorlech (30) ležícího nedaleko městských hradeb. Nad Verdekem u samé paty rozsáhlého lesa Království se nacházela drobná osada Podháj (9), kam branný s ohledem na velikost lokality docházel poměrně často. Nepochybně v tom hrál velkou roli hajný, který zde měl své stavení '*... Podhag Beym He[e]ger zweimal*', přestože ne všechny zápisy týkající se Podháje jej přímo zmiňují. Ve dvou případech měl branný za úkol vyhledat lesmistra přímo v lese Království (2), který se tu nacházel nepochybně z titulu svého úřadu. Obě cesty proběhly v jediný den.

Jen jednou ročně zavítal branný do lokalit ležících v hranicích městského panství, které se však nacházely v "zájmové oblasti" dolního branného. Při jedné cestě do Nových Lesů tak zavítal i do jižněji ležící Lipnice (1) a jednou na nedalekou samotu Končiny (1).

Z lokalit nacházejících se mimo hranice městských majetků směřovaly kroky branného nejvíce na zámek do (Bílé) Třemešné (23), kde sídlila vrchnostenská správa panství, které s Dvorskými sousedilo na západě '*... tschemessner Schloß mit Brief*'. Polovinu z těchto cest však branný doprovázel vojáky zjevně na prospekci terénu. Přibližně o polovinu méně poselství než do Třemešné vykonal branný do dolní části vsi Brusnice (9), a to i přesto, že počet poselství do této lokality opět výrazně navýšily doprovody vojáků a důstojníků do těchto míst v závěru roku '*... zweymal Brausnitz mit Hussaren Officier*'. Bez doprovodů vojáků by sem zavítal asi jen v polovině případů. Že se jednalo o dolní partie této velmi rozvleklé vsi ležící směrem k městečku Pecka je snadno určitelné podle peněžní sazby za poselství, která přibližně odpovídá i vzdálenosti. Poměřením se stejně vzdálenými a stejně ohodnocenými lokalitami (Doubravice, Janská Studánka) to lze celkem jasně prokázat.

Jen málo poselství směřovalo do Vítězné (4) severně od města. Většinou branný nesl psaní nebo lístek zdejšímu rychtáři. Jednou, pouhé dva dny po poselství s psáním, rychtáře navštívil za asistence husara '*... Günders Dorf Beym Richter mit Hussaren*'. Vše nasvědčuje řešení nějakého sporu, např. o dluh mezi zdejším poddaným a některým z obyvatel městského

panství. Doubravici (1), nacházející se již v "zájmové oblasti" dolního branného, navštívil pouze jednou, a sice jako doprovod vojáka.

Pohlédneme-li na registra horního branného z pohledu účelů cest, zjistíme nepotěšující zprávu, že v necelé polovině případů (151) není u cest vůbec vyplněn jejich účel. U některých cest je sice možné odvodit jejich pravděpodobný účel analogií s cestami s vyplněným účelem, ale je faktem, že tak velká "nedisciplinovanost" píše statistiku výrazně poškozuje. Můžeme předpokládat, že cesty bez udaného účelu v sobě zahrnují přibližně stejnou škálu účelů jako zápisy kompletní.

Za připomenutí stojí fakt, že registra poselství horního branného obsahují také četná poselství bez udaného dne, kdy k cestě došlo. Respektive cesty za delší čas jsou zapsány u jediného dne. Tak například všechny květnové cesty by podle register musel branný ujit během jediného dne, což je evidentně chybné.

Ze zbývajících 191 poselství s kompletním zápisem se přibližně třetina týkala roboty. Následují návštěvy u rychtáře, o kterých zpravidla nevíme nic bližšího a mohly se tak týkat téměř čehokoliv. Roboty, výkon nižších soudních pravomocí a duchodní záležitosti patrně převažovaly. Rychtáři však figurují i v některých poselstvích, která se týkají určitějších příčin '*... Nowoles et Werdek beim Richter weg[en] Führen*' (tento zápis byl počítán do skupiny "koně vč. záprahu").

Blízkost dvou obecních dvorů ve Vorlechu a Verdeku k Horní bráně způsobila, že zdejší branný vycházel v příčině koní a záprahu (20) poměrně často. Přirozenou spojitost obou účelů cest naznačují i samotné zápisy '*... Nowoleß und werdek wegen Pferdt, und Stein fuhren*'.

Přibližně stejně často doprovázel branný jako průvodce jízdní husary a důstojníky (21). U malého počtu cest s vojáky v průběhu celého roku můžeme pozorovat spíše vojenskou asistenci brannému (různé cíle, figuruje zde často rychtář). Naopak prospekce terénu vojskem za doprovodu branného je jednoznačně doložitelná rostoucí četností cest s vojáky až v září a říjnu, méně již v listopadu a prosinci. Cílové lokality kam horní branný vojáky doprovázel, pozorujeme především v (Dolní) Brusnici a (Bílé) Třemešné. Doprovod vojáků do vesnic patřících městu se v podzimních měsících vůbec nevyskytuje.

Hned několik dalších příčin zaměstnávalo branného poměrně často. Jedná se o záležitosti ve věci dřeva a dřevěného řeziva (10) včetně jeho svážení '*... Werdek wegen Pferd*', '*... Worlech wegen Holtz führen*', '*... zweimal Worlech wegen dühlen heltzer*', '*... dahin dem H[errn]*

Mayer Holtz führen'. Jen zřídka se dozvídáme formu onoho dřeva, např. podlažní prkna (*dühlen heltzer*³⁶⁹). Často jsou v souvislosti s dřevem a prkny jmenovány i soukromé osoby, což mohou být šafáři, hajní, rychtáři nebo sedláci, kteří svými povozy zajišťovali jeho přepravu. Všechna takováto poselství směřují do dvora Vorlech. Zjevně si hajní sami zajišťovali u sedláků nebo hospodářského úřadu dopravu dřeva z lesů a nepotřebovali k tomu služeb branných. Několikrát došlo k návštěvě lesmistra v lese Království a hajného (6) v Podhájí. O žádném jiném hajném se zápisy register nezmiňují.

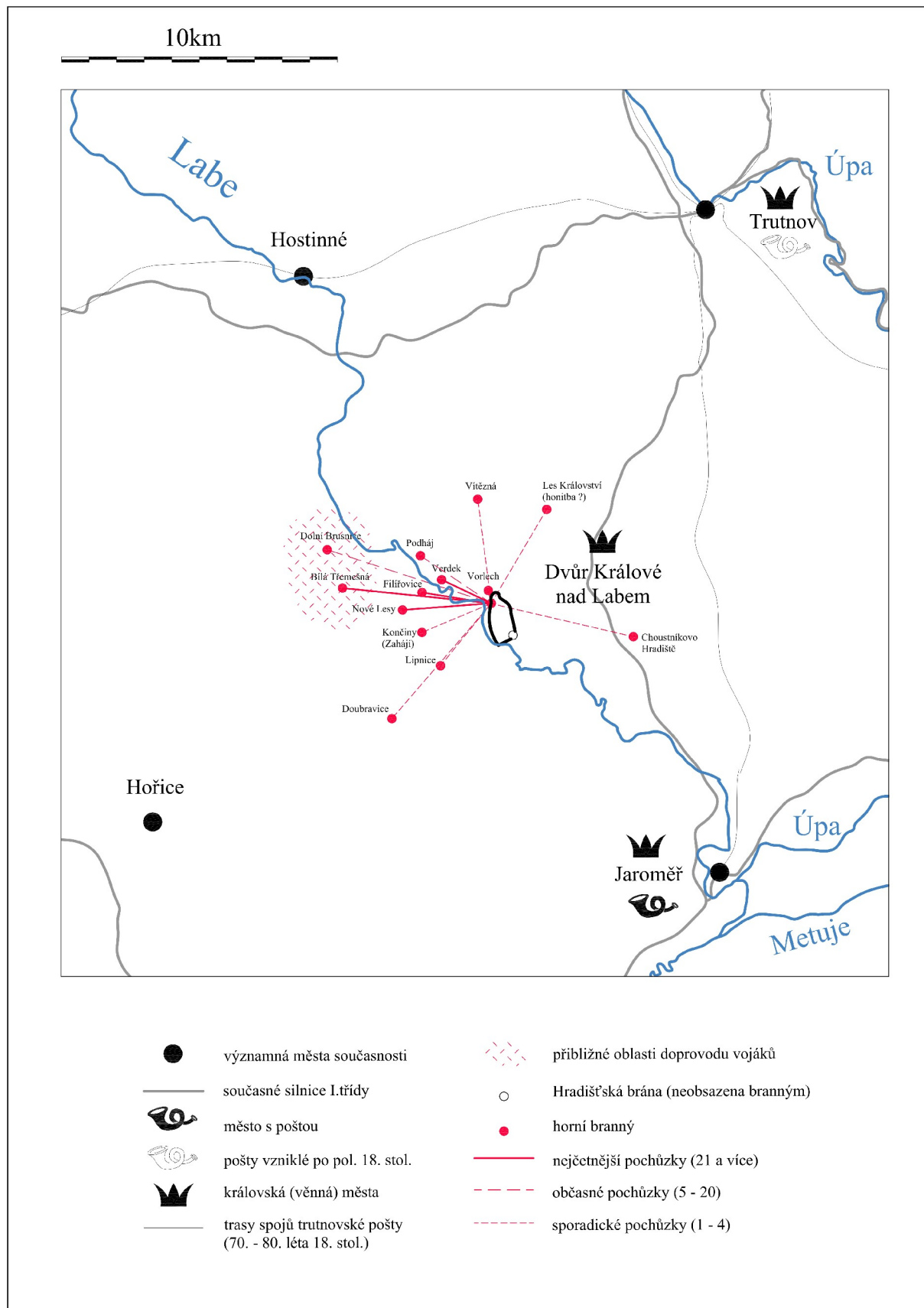
Často chodívali branní do vesnic ve věci soli (8) nebo důchodních záležitostí (8) jako dluhů, platů '*... Nowoles et Filirzowitz wegen Stantz zweimahl'* nebo úroků z peněz vypůjčených od kostelů a kaplí '*... Nowoles Filirzowitz et Werdek wegen Kirchen Jnte[ress]e'*. Jen málo pochůzek vykonal zdejší branný s psaním nebo cedulkou (6). Tento druh poselství zaznamenávají registra pouze do Vítězné a (Bílé) Třemešné, tedy na cizí panství. Ještě o něco méně zaměstnávaly branného různé byrokratické a evidenční záležitosti fassí a vizitací (4), které mířily k (šafáři?) Thamovi na dvůr Vorlech a k hajnému v Podhájí. Vizitace probíhaly v Nových Lesech a Verdeku. Jen tři záznamy výslovně zmiňují návštěvu šafáře (3) obecního dvora (Vorlech). Jistě šafáře verdeckého i vorlešského dvora navštívil častěji, ovšem tyto cesty jsou nejspíše součástí cest ve věci roboty.

V souvislosti se zemědělskými pracemi obsahují registra úžasný detail dokládající také donášení drobných předmětů posly. Konkrétně se jednalo o tři případy nošení obecních pytlů do vorlešského obecního dvora '*... Hof Worlech mit Säken'*. Nošení pytlů souviselo nepochybně s jarním setím, když všechny tři cesty proběhly v březnu a dubnu. Pouze jediným zápisem je zastoupena návštěva u šenkýře ve Verdeku '*... Werdek Beim schenkchen'* a pochůzka kvůli žebrákovi do Nových Lesů '*... Nowoles wegen Beth'*.³⁷⁰ Absolutní počty jednotlivých druhů poselství však nejsou tak důležité. Nezapomínejme, že necelá polovina poselství nemá uveden žádný účel.

Registra ojediněle zaznamenávají také práci branného, která přímo nesouvisela s jeho poselskou náplní práce. Horní branný se v tomto roce podílel pouze na dohledu na robotující při mlýnském náhonu. Strávil dohledem tři dny někde mezi 20. a 26. červencem '*... 3 täge bey Einen Roboth leutten beym Mühl graben 21x'*.

369 Nářeční podoba od s Dielenholtz, -es, -, tedy dřeva určeného pro kladení podlah (dielen). Viz kolektiv, *WINGED. německo-český slovník*, heslo "Dielenholtzfußboden". Dostupné na <<http://www.rewin.cz/Web-Form1.aspx>> [online].

370 Zkrácená či nářeční podoba výrazu pro žebráka (r Bettler, s,-). Poselství ohledně postele (s Bett) je méně pravděpodobné.

Obr. 39. Rekonstrukční mapa cílů poselství horního branného v roce 1768. Pochůzky vycházejí z Horní brány na severozápadním okraji schematického prstence městských hradeb (pro zřetelnost zvětšen). Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

Všechny nejnavštěvovanější lokality horního branného leží při cestách, které se od Horní brány odvíjí na západ a severozápad od města. Především šlo o šosovními vesnice Nové Lesy, Filířovice a Verdek a obecními dvory Verdek a Vorlech. Z ostatních míst mimo hranice panství výrazněji navštěvoval jen (Bílou) Třemešnou a (Dolní) Brusnici. Zčásti sem docházel z vnitřních potřeb města (např. s dopisy na zámek v Třemešné jako sídlo zdejší správy), z části v podzimních měsících jako doprovod vojáků a důstojníků provádějících zde soustavnou, patrně prospekční činnost. Do lokalit na jihozápadě (Lipnice, Končiny, Doubravice) zavítal branný jen zcela výjimečně.

Podstatná část zápisů neuvádí účel cest, ovšem ve zbytku dominují robota a o něco méně návštěvy rychtáře. Významné byly i doprovody vojáků a pochůzky ve věci koní a zápřahu. Nečetné, ale důležité jsou zmínky o nošení pytlů, dovážení podlahových prken nebo poselství za lesmistrem toho času patrně při lesních dělnících v mohutném lesním komplexu Království. Pouze jednou v roce dohlížel na práci robotníků při náhonu.

2.8 REGISTRA ŠINDELÁŘSKÉHO BRANNÉHO KRAUSE (1768)³⁷¹

Registra šindelářského branného jsou jediná, u kterých je s velkou pravděpodobností známo příjmení osoby branného. Neuvádí jej přímo registra, ale jiný podklad hlavního peněžitého počtu, který osobu branného (*Wachter*) zmiňuje mezi osobami, které transportovaly domnělého dezertéra Ferdinanda Šipeckého (*Schipetzky*) na vojenské velitelství do Trutnova. Ze zápisů register víme, že se 24. července vydal branný do Trutnova s jedním mužem na postrk a dostal za to 15 krejcarů '*...den 24 ... in Trautenau mit Einer auf dem Schub verabgeschükten 15x*'. Zcela nepochybně je strážce Kraus šindelářským branným, neboť vyúčtování cesty a zápis register se shodují v částce 15 kr, době, příčině i cíli cesty.³⁷²

Není jasné, zda se Dvorští domnělého dezertéra v Trutnově zbavili. Ukázalo se totiž, že byl tzv. abdankovaným vojákem, v podstatě žebrákem s vojenskou minulostí. Víme jen to, že Dvorští ještě 30. července kontaktovali (skrže posla) generála Wurmsera³⁷³ '*... nacher Trautenau zu (tit.) H. General Wurmser Weegen Arrestanten Ferd[inand] Schippetzky 18x*'.³⁷⁴ Snad, aby se o Šipeckého postarala armáda.

371 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství šindelářského branného, 1768.

372 Další detaily uvádí zmíněné vyúčtování cesty (náklady schváleny 20. září) a údaje v hlavním peněžitém počtu. Na jednodenní cestu s arestovaným Ferdinandem Šipeckým (*Schipetzky*) udaným z dezerce vyslalo město městského syndika Franze Peteru, jemu ku pomoci městského rychtáře a také strážce Krause, u kterých vyúčtování udává cestovní diety. U syndika 1 zl 30 kr, u městského rychtáře jeden zlatý a u strážce Krause pouhých 15 krejcarů '*... Dem Stadt Syndico ... der mit den selben nacher Trautenau deputirt ware abzugehen p[er] einen tag Diaet geld 1f 30x[,] dem zugegebenen Stadt Richter 1f[,] dem Wachter Krauß 15x*'. Mimo těchto osob se výpravy ještě nepřímo účastnil pacholek s honákem, kteří delegaci vezli '*...dann einem Knecht und Treiber so dießem Arrestanten sambt dabei geweßenen Commission nacher Trautenau geführt 27x*'. Zdá se, že nařčení Šipeckého z dezerce bylo mylné. Vyúčtování doprovodu totiž uvádí náklady na ověřený opis jeho propouštěcího listu u trutnovského magistrátu '*... Für dem beym Stadt Trautenauer löbli[chen] Magistrath vidimiren Ferdinand Schipetzkischen Abschied sambt Stepl pappier... 8f 55x*'. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, vyúčtování doprovodu dezertéra Ferdinanda Šipeckého do Trutnova (Nr. 55), 1768; Tamtéž, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV.-XII.).

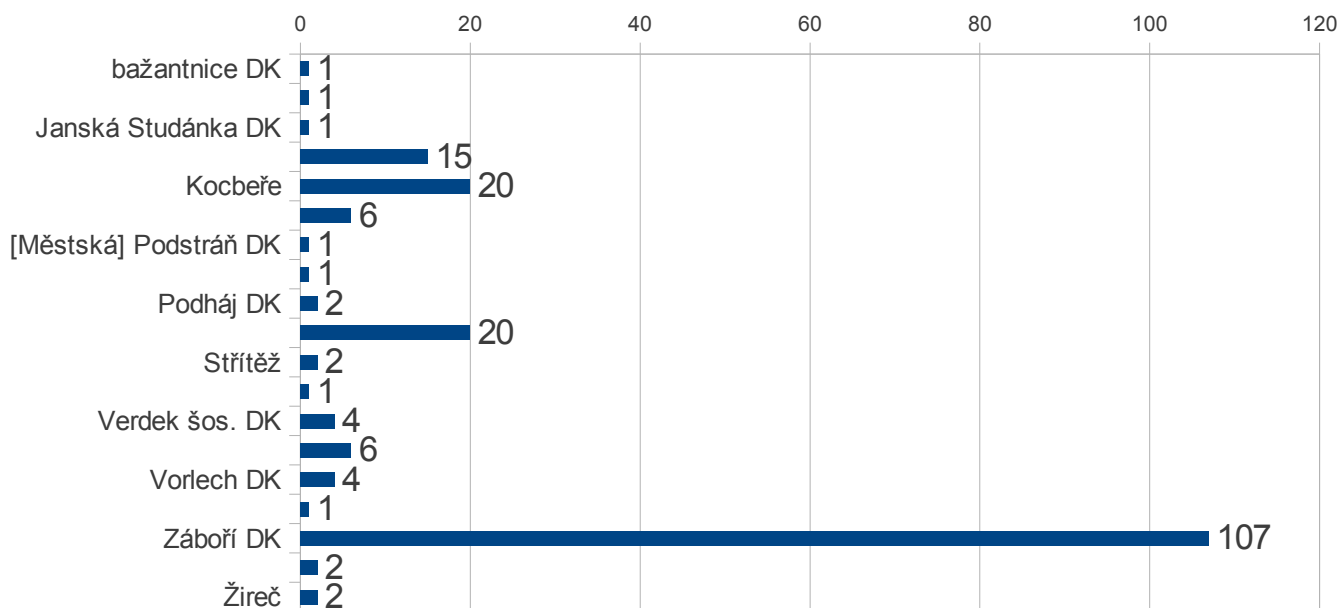
373 Generálmajor Dagobert Sigismund hrabě von Wurmser (1724 Štrasburk - 1797 Vídeň). Zpočátku bojoval na straně Francie, účastnil se vpádu Francouzů do Čech (1741-1742) pod vedení maršála de Belle-Isle i později tzv. sedmileté války (1756-1763). Roku 1762 vstoupil do služeb armády habsburské monarchie v hodnosti generálmajora. I zde jeho hvězda plynule stoupala. Doménou mu byla jízda, kde se specializoval na tzv. "malou" nebo nepravdivou válku (přepady trénu a zásobovacích konvojů, záškodnické akce a náhlé přepady). Za války o bavorské dědictví (1778-79) se proslavil obranou levého břehu Metuje a především zimním obsazením Kladska. Následovala další povýšení, kdy dosáhl hodnosti polního maršála a byl mu udělen velkokříž Vojenského řádu Marie Terezie. Největších životních výher i porážek mu dopřál osud v závěru jeho života za koaličních válek s revoluční Francií. Zatímco při velení císařského armádního sboru na Dolním Rýně (1793-95) se mu dařilo vítězit, jeho pokusy o osvobození obležené pevnosti Mantovy skončily porážkami a devět měsíců trvajícím obležením v této pevnosti (1795-96). Přijal sice ještě císařovu nabídku na funkci vojenského velitele Uher, avšak již 22. srpna 1797 umřel ve Vídni. Viz OSN, díl 27, Praha 1908, s. 315, heslo "Wurmser Dagobert Sigismund"; Michal FLEGL, *Maršál Dagobert hrabě Wurmser a toleranční evangelíci v Praze*. in: Rodopisná revue on-line, roč. 14, díl 2 (červen), Praha 2012, s. 18-19. Dostupné na <<http://rodopisna-revue-online.tode.cz/2012-2/18.pdf>> [online 16. 4. 2014]

374 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství placených přímo důchodem, 1768 (V.-XII.).

Šindelářský branný, nejmenován [Wachter Krauß], 1768														
Cíle poselství branného	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
bažantnice DK	0x 3d									1				1
Doubravice	4x										1			1
Janská Studánka DK	4x								1					1
Kacbach DK	2x	2	1		1	3		1			5	1	1	15
Kocbeře	3x				1				2	6	5	3	3	20
Komárov	2x							1		1	1	1	2	6
[Městská] Podstráň DK	3x								1					1
Nové Lesy šos. DK	1x				1									1
Podháj DK	2x				1								1	2
Podharť DK	4½d	2	1	3	2	1	4		1	2	3	1		20
Střítěž	8x										1		1	2
Trutnov	15x							1						1
Verdek šos. DK	1x				1		1			2				4
Vítězná	3x									2	1	1	2	6
Vorlech DK	0x 3d	1							1	1	1			4
Výšinka	6x						1							1
Záboří DK	2x 3d	6	12	12	12	13	8	9	13	9	9	3	1	107
Zboží	2x / 3x											1	1	2
Žireč	3x												2	2
Poselství v měsíci		11	14	15	19	17	14	12	19	24	27	11	14	197
Účely poselství:														
Doprovod krajského posla							1							1
Doprovod vojáka/důstojníka					1					9	6	3	4	23
Důchodní zál.			2	1	1		2							6
Hajný		2	1	1	2	4		1		1	3	1	2	18
Kontribuce		1		2	2		3		1					9
Napínáky/Držáky [?]				1										1
Neuveдено		4	1			1			6	5	6	1	1	25
Olejník											1			1
Postrk osoby								1		1	1	1	3	7
Příprava silnice									1					1
Robota		1		2	2			3	3	3	1			15
Rychtář			2	2	5	3	2	3	1	2	3	1		24
S oběžníkem/rozkazem		1	5	3	4	4	4	4	4	3	2	3	1	38
S psaním/cedulkou		2	1	1		2	1				2		3	12
Súl			1	1	2		1		2			1		8
Drožkář			1											1
Šenkýř									1					1
Tesař						2								2
Ubytování				1										1
Vizitace						1								1
Zedník											1			1
Žebrák											1			1
Poselství v měsíci		11	14	15	19	17	14	12	19	24	27	11	14	197
Příjem za poselství		21x	32x 4½d	33x	41x	39x 1½d	30x	41x 3d	49x 4½d	53x	1f 8x 1½d	27x 1½d	47x 3d	8f 3x 1½d
Od dne [dohledu na poddané] při mlýnském náhonu [22.7.]. (item vor 1. Tag bei dem Mühlgraben).								7x						
Celkem příjem mimo poselství														7x
Celkem součet		21x	32x 4½d	33x	41x	39x 1½d	30x	48x 3d	49x 4½d	53x	1f 8x 1½d	27x 1½d	47x 3d	8f 10x 1½d

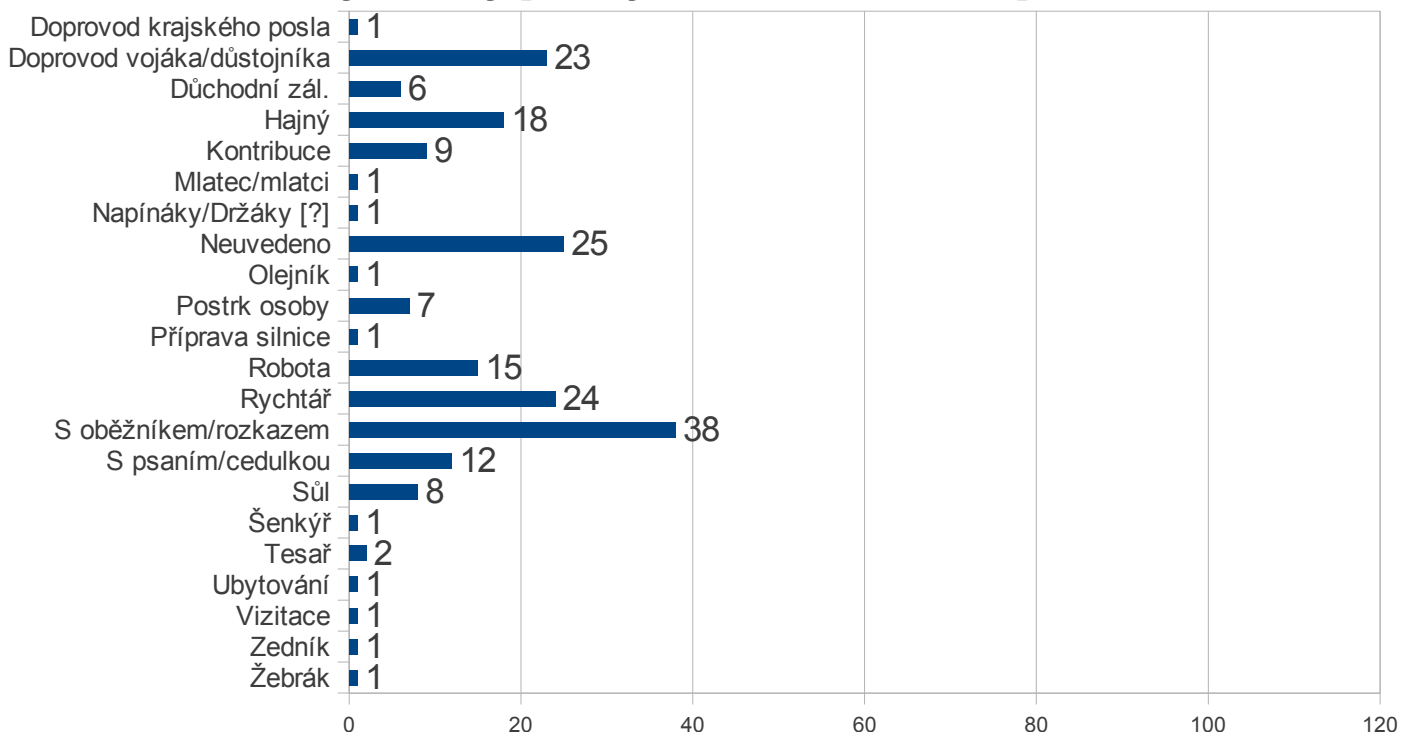
Tab. 40. Cíle a účely poselství šindelářského branného v roce 1768. Spodní část zaznamenává "neposelské" příjmy branného za dohled nad robotníky při mlýnském náhonu.

Šindelářský branný [Wachter Krauß?] - CÍLE POSELSTVÍ (1768)

Počet cest do lokality

Šindelářský branný [anonym, Wachter Krauß?] - ÚČELY POSELSTVÍ

Počet cest do lokality

Graf 41. Cíle a účely poselství šindelářského branného v roce 1768.

Šindelářský branný vykonal roku 1768 necelé dvě stovky pochůzek (197) do 19 různých lokalit. To je o víc jak třetinu méně než jeho dva kolegové z horní (343) a dolní (364) městské brány. Jen asi v desetině případů směřovaly jeho kroky mimo území vlastního panství (21).

Počtem vykonaných cest jednoznačně a s přehledem dominují cesty do poddanské vsi Záboří (107) ležící uprostřed lesů porůstajících Kocléřovský hřbet severně od Dvora Králové. I další významné cíle, které ležely na území města jako Podhart (20) a Kacbach (15), se nacházely při cestě ze Dvora na sever do Záboří podél Hartského potoka zvaného lidově Kacbach. Tyto cíle při cestě však zdaleka nedosahovaly intenzity spojení se Zábořím. Podhart se v registrech objevuje nově. Do poloviny 18. století tak můžeme přibližně datovat rozvoj zdejší zástavby, jejíž výchozí bod představoval zdejší mlýn, kolem kterého vzniklo pozvolna nové předměstí Dvora,³⁷⁵ oddělené však od města poli a volnou krajinou. Pochůzky do těchto míst nejsou nijak výjimečné ani charakteristické.

Co se týče lokality Kacbach, zapisované do register v podobě '*Kratzbach*', pro tu stále platí stejná charakteristika a přibližné umístění na okraji lesa v blízkosti Komárova. Fakt, že všechny cesty do Kacbachu jsou spojeny pochůzkou za hajným nebo pro hajného, značí, že tento název označoval hájovnu nebo samotu při ní vzniklou '*... Kratzbach Bey der Heeger*', '*... dahin wieder Beym Heeger*'. Pouze dvakrát zavítal šindelářský branný za hajným na Podháj (2), kde vznikla podobná lesní osada s hájovnou při patě lesa Království. Poselství hajnému v Podhájí obstarával častěji horní branný, šindelářský jej zjevně pouze zastoupil.

Z dalších míst, která na panství šindelářský branný navštívil několikrát v roce, je možné jmenovat šosovní ves Verdek s obecním dvorem '*Werdeker Hof*' (4) a blíže u města samostatně stojící obecní dvůr Vorlech '*Worleher Hof*' (4). Na jiná místa směřovaly kroky zdejšího branného jen sporadicky a spíše náhodně jednou ročně. Jedná se o Janskou Studánku (1) s léčivým pramenem, lázněmi a poustevnou ležící na samé severozápadní hranici panství v hlubokém lese u Kocbeří '*... Beym Babazek*³⁷⁶ *in Gutten Brun[n]*', bažantnici východně od města (1) a poddanskou ves Podstráň (1) jižně od města '*... Sielberleith Beym Zelisko 3x*'.

Do lokalit, které se nacházely mimo panství, docházel branný jen v minimu případů. Nejčastěji do Kocbeří (20) patřících k sousednímu hradištskému panství. Avšak naprostou většinu poselství do této vsi a jejího okolí způsobovaly doprovody husarů, důstojníků a jiných

³⁷⁵ Franz KAIPER, *Die tschechische Ortsnamen*, S. 66. uvádí, že se jedná o část města Dvora, která leží pod lesem Hartou (harty znamenají v němčině hluboký horský les).

³⁷⁶ Ludvík Babáček (*Ludwig Babatschek*) najímal lesní lázně sv. Jana za roční činži 12 zlatých. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV.-XII.).

(jízdnic) vojáků v podzimních měsících '*... Rettendorf mit Hussar[en]*', '*... dahin mit Hussaren*', '*... Rettendorf mit den H[erren] Comiss[are]*'. Nebýt prospektorských potřeb vojska, patrně by do těchto míst šindelářský branný zavítal pouze s několika postrkovanými lidmi, které vyprovázel za hranice panství. Pochůzky do bližšího Komárova (6) měly mnohem vyrovnanější charakter, neboť sem docházel branný několikrát ročně jako doprovod vojáků i bez nich za rychtářem nebo s osobou postrkovanou z panství. Stejně často navštěvoval ves Vítěznou (6) ležící severozápadně od Komárova. Také charakter zdejších pochůzek byl mnohem rozmanitější. Směřovaly sem pochůzky s postrkovanou osobou, za olejníkem i několikrát doprovody vojska. Na jiná místa ležící mimo vlastní panství jako Střítěž (2), Výšinka (1), Zboží (2), Doubravice (1) či městys Žireč (2) zavítal branný jen zcela sporadicky jednou, maximálně dvakrát ročně. Do Střítěže jen s postrkovanými, na Výšinku jako doprovod krajského posla '*... Weiber Kränk mit dem Creyßbothen*', do Zboží s oběžníkem a do Žirče dvakrát se psaním, určeným nejspíše pro jaroměřskou poštu.

Zkoumáme-li registra z pohledů účelů cest, je jistě potěšujícím zjištěním, že z necelých dvou set cest pouze pouhých 25 zápisů neuvádí bližší charakteristiku poselství (včetně cesty k lazebníku Babáčkovi do Janské Studánky a k Želízkovi do Podstráně, u nichž o účelu cesty nevíme zhola nic).

Nejčtenějším důvodem poselství je pochůzka s oběžníkem čili kurendou (*curenda*) a rozkazem (38). Zcela převažují kurendy do Záboří bez bližšího vysvětlení, které by mohlo osvětlit jejich funkci a formu '*... Söberle mit Curenda*'. Pouze jediným zápisem se registra zmiňují o tom, že by branný šel s rozkazem '*... Söberle mit Befehl*'. S psaním (Brief) či cedulkou (Zettel) (12), tedy zjevně psanými formami korespondence, chodíval branný výrazně méně často než s kurendami. Navštěvoval s nimi nejen Záboří, ale o něco častěji také místa na sousedních panstvích (Žireč, Kocbeře i Vítězná). Všechny cedulky, tedy drobné psané vzkazy na malých kouscích papíru, směřovaly do Záboří. Mezi adresáty figurují většinou rychtáři, kteří patrně uměli číst, aby zprávám rozuměli. Zajímavým detailem jsou zmínky, že tyto lístky zasílal po branných zejména purkmistr '*... Söberle mit Einen Zet[tel] Beim Richter ... dahin mit Curenda ... Söberle von Burgermeist[er] Beim Richter ... Söberle wegen Visitation ... dahin um dem Richter ...[,] dahin mit einem Zett[el] von Burgermeister ambt*'.

Pochůzky za rychtářem (24) tvoří další důvod k častým cestám branného. Zarazí výrazně menší zastoupení roboty (15). Zdá se, že značná část pochůzek dříve popisovaná jako robota tvoří nyní součást poselství za rychtářem nebo s kurendou. Zkrátka, že v tomto případě forma nebo cíl poselství tj. kurenda za rychtářem, převážila v mnoha případech nad jeho obsahem týkajícím se roboty.

Tak jako v případě ostatních branných tohoto roku, nevyhýbaly se doprovody vojáků a důstojníků (23) po krajině ani šindelářskému brannému. S ohledem na celkově nižší počet cest tvořily doprovody třetí nejčastější důvod, za kterým její strážce bránu opouštěl. S výjimkou jedné květnové cesty se soustředí pochůzky s vojáky opět do podzimních měsíců září, října, o něco méně i listopadu a prosince. Ve valné většině případů branný husary pouze doprovázel '*... Rettendorf mit Hussaren*', pouze ojediněle si jej vojáci zavolali, patrně pro podání nějakého detailu o místním kraji '*... Doubravitz Beym Huss[aren]*'. Možná také jako ověření nebo porovnání jeho výpovědi s informacemi od ostatních branných (všichni zamířili do Doubravice).

Další poměrně častý typ pochůzek směřoval za hajnými (18). Většina z nich mířila do Kacbachu za hajným '*... Kratzbach Beim Heeger*', ale pouze jediný zápis udává další podrobnosti takové návštěvy když zmiňuje poselství k hajnému ve věci pokládání podlahy či spíše kvůli dřevu na tuto práci '*... Kratzbach Beim Heeger wegen dillen*'. Ojediněle navštívil také hajné spravující lesní revír při vsi Záboří '*... Söberle um die Heegere*'. Jen zřídka šel šindelářský branný za hajným na "území" jiného branného. Do Podhaje, kam za hajným chodíval spíše horní branný, zavítal pouze dvakrát '*...dito Podhag Beym Heeger und ihn waldt*'.

Několik dalších pochůzek se týkalo správních záležitostí jako kontribuce (9) '*... Podhartt ...dahin um Contribution*', záležitosti zásobování solí a jejího placení (8) i další důchodní záležitosti (6). Pozorovatelná je i jistá přibližně dvouměsíční periodičita pochůzek tohoto druhu, ovšem bez vazby na konkrétní období měsíce, jak jsme to mohli pozorovat například v případě stodolníka. Za pozornost také stojí, že valná většina pochůzek ve věci kontribuce směřovala do vzdálenějšího předměstí Podharti '*... Podhartt 3mahl wegen Contribution*' a jen málokdy do poddanské vsi Záboří (kontribuce se tak může ukrývat v některých cestách za zdejším rychtářem nebo s kurendou). Důchodní záležitosti v sobě skrývají hned několik úzce provázaných účelů cest jako obecně peníze '*wegen geldt*', dluhy '*wegen Schulden*', či onen již dříve zmíněný poplatek místnímu duchovnímu otci, tj. děkanu '*... Podhart wegen Pater geldt [,] Söberle Beym Richter*'. Pro tento poplatek chodíval do Záboří, Podharti a jednou i do Ver-

deka. V ojedinělých případech hovoří zápisy register také o několika dalších správních úkonech, na kterých se šindelářský branný svou činností více či méně aktivně podílel. Mezi takové můžeme řadit například vizitace (1) '*... Söberle wegen Visitation*', nebo přípravu stavby silnice (1), při které mohl branný sehrát jak pasivní roli posla, tak i znalce terénu '*... Söberle wegen anrichten der Strassen*'.

Hned několikrát v roce branný postrkoval nepohodlnou osobu za hranice panství '*auf dem Schub*' nebo tvořil ozbrojený(?) doprovod podezřelé osoby (viz výše). Pro postrky je charakteristické, že vedou nejkratší cestou k domovské vsi postrkovaného a končí v první sousední vsi za hranicemi. V zápisech se tak setkáváme s postrky dvakrát do Kocbeře a jednou do Komárova, na panství města Trutnova dvakrát do Střítěže a jeden postrk směřoval i na panství žirečských jezuitů do Vítězné. V pěti případech postrkoval branný muže '*... Rettendorf mit Einen[!] auf dem Schub*'. U jedné cesty zápis hovoří pouze obecně o postrku a jednou je výslovně zmíněna žena '*... Rettendorf mit Einen[!] weibs Bieldt³⁷⁷ welhe auf dem Schub Verschübt worden*'. Všechny doložené postrky se hlásí do druhé poloviny roku, kdy docházelo k jednomu až dvěma postrkům v měsíci. Patrně k nim docházelo v průběhu celého roku, tedy častěji, i než je doloženo. S postrky úzce souvisí pochůzky kvůli žebrákům (1), v září šlo o žebráka v Záboří '*... Söberle... wegen Bether*'. O čtrnáct dní později následuje postrk do Kocbeře, které dělí od Záboří pouze necelé 3 km lesa.

Na závěr jsem si ponechal velmi různorodé a rozmanité sporadické pochůzky, kterých branný v roce vykonal jen málo (alespoň tak o nich hovoří řeč register), ale dokládají rozmanitost jeho práce. Většinou se týkaly konkrétních osob a předmětů. Opět představují spíše jakési minimum případů, neboť další pochůzky za nimi registra evidují pod mnohem obecnějšími charakteristikami vykonaných cest. Zřídka až sporadicky navštívil branný tesaře (2), mlatce (1), olejníka (1),³⁷⁸ šenkýře (1) či zedníka (1). Pro tesařskou partu do Záboří došel nepochybně z důvodů oprav obecních nemovistostí a staveb '*... Söberle um die zümerleit[en]*', ze stejné vsi byl povolán také mlatce, snad aby pomohli s mlácením obilí v některém z obecních dvorů '*Söberle... aldorten um die dröscher*'. Z dalších zápisů se dozvídáme, že v této zapadlé poddanské vsi se nacházel ještě šenkýř, ke kterému branný také zavítal '*... Söberle Beym Schenken*'. V případě zedníka měla návštěva patrně podobný účel jako v případě tesařů '*...*

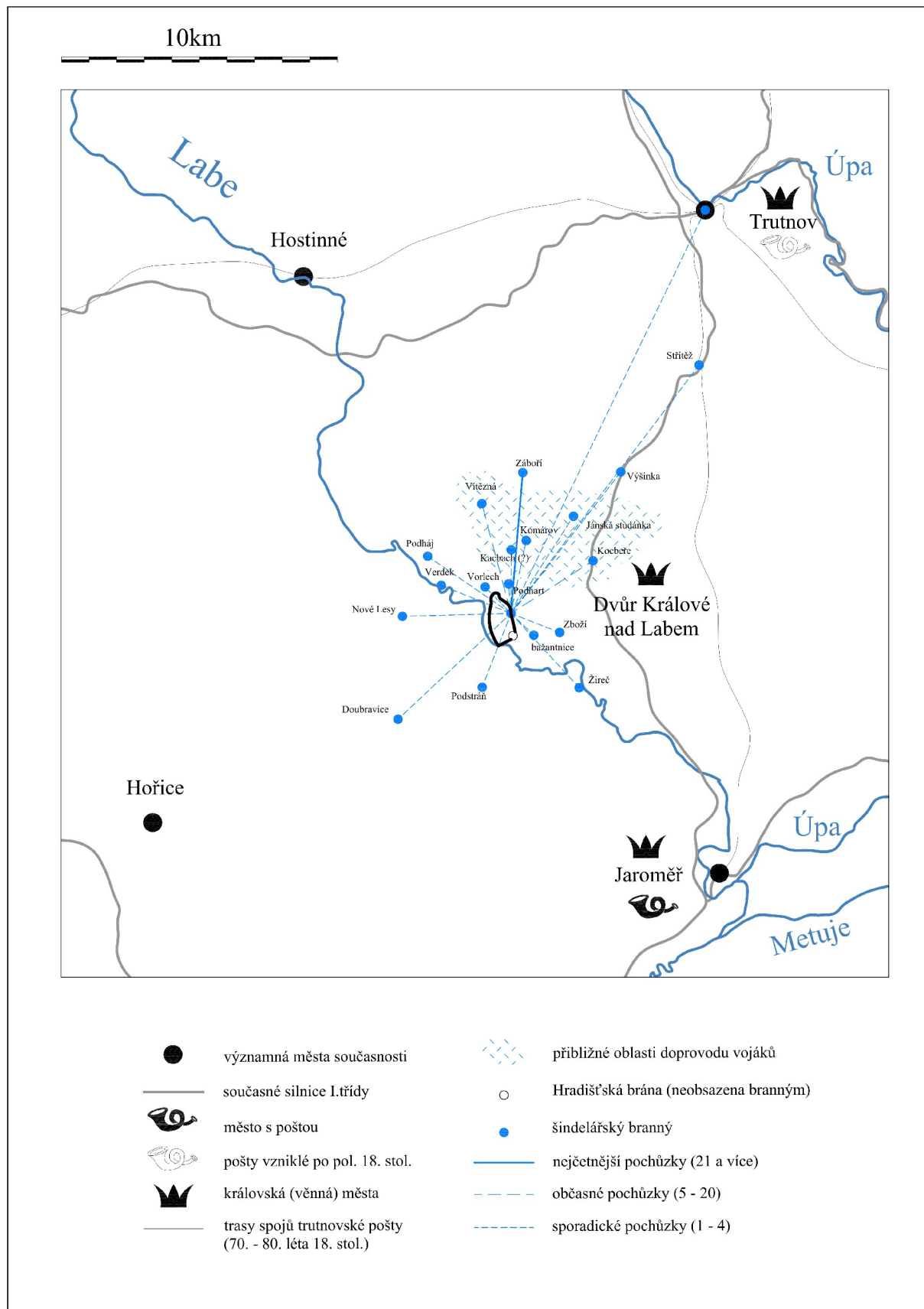
³⁷⁷ s Weibsbild, -(e)s, -er = žena (hovorově, zejména jněm. a rak. oblasti), hanlivě též: ženština, ženská, bába. Viz kolektiv, *WINGED. německo-český slovník on-line*, heslo "Weibsbild". Dostupné na <<http://www.rewin.cz/WebForm1.aspx>> [online 2. 4. 2014].

³⁷⁸ Výrobce oleje lisováním či obchodník s olejem.

Söberle... dahin Beym Mauerer'. Mimo hranice panství se jednou vydal do Vítězné za olejníkem '*... Günders Dorf Beym Öhlma[c]her'*.

Profesní nevyhraněnost a občasnou různorodost pracovní náplně branných dokládají následující dosti specifické popisy účelů málo častých cest. Krajského posla (1) doprovázel na Výšinku skrze mocný les Království především z bezpečnostních důvodů (vzpomeňme transport dezertéra F. Šipeckého) '*... Weiber Kränk mit dem Creyßbothen 6x'*. Jindy v Záboří vyvedával branný jakési blíže nespecifikované napínáky(?) '*... Söberle... um die Spanner'* (1). Nedlouho poté sem zavítal patrně kvůli ubytování '*.. Söberle... wegen Einquar[rtieren?]*.' Tím je výčet účelů cest a tím i značné palety činností branného u konce.

Mimo zaplacená poselství a pochůzky zaznamenávají registra pouze jediný zápis, který vybočoval ze zaběhnuté rutiny. Pouhý jeden den (23. července) strávil branný při mlýnském náhonu. Ze znění zápisů ostatních register víme, že se jednalo o dohled na robotující poddané, kteří nejspíše vyváželi zanesenou strouhu nebo pomáhali i s opravami mlýnů a jiných provozů na vodní pohon '*... Jttem vor 1. Tag Bey dem Mühl graben 7x'*.

Obr. 42. Rekonstrukční mapa cílů poselství šindelářského branného v roce 1768. Pochůzky vycházejí z Šindelářské brány na severovýchodním okraji schematického prstence městských hradeb (pro zřetelnost zvětšen). Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

Pokusíme-li se o rekapitulaci nejhlavnějších tendencí pozorovatelných v registrech šindelářského branného, pak můžeme směle konstatovat, že jednoznačně vévodí lokality ležící na sever od města podél Hartského potoka. Také pochůzky s vojáky, které branný doprovázel do vsí sousedních panství, mířily na sever a severovýchod od města (Kocbeře, Komárov, Vítězná). Do "zájmových sfér" horního branného (Verdek, Vorlech, Podháj) zavítal šindelářský branný jen málokdy. Zcela ojediněle se objevoval v místech ležících za dolní branou na jihu (Podstráň, Žireč). Proti předchozím registrům šindelářského branného z roku 1740 je patrný výrazný nárůst počtu navštívených lokalit i celkového počtu vykonaných poselství přibližně na dvojnásobek při zachování severní orientace většiny pochůzek. S rostoucím počtem navštívených míst souvisí nové lokality při patě lesa Království severně od města. V několika případech vděčíme za nejstarší zmínky o nich právě registrům poselství branných. V první řadě jde o nové předměstí města (Podhart) a četné lesní osady v blízkosti hájoven (Podháj, Kacbach) a lesních průseků (Výšinka), které patrně vznikly až v průběhu 18. století.

Ruku v ruce s rostoucím počtem navštívených lokalit kráčela i větší rozmanitost zápisů, které pochůzky blíže charakterizují. Velmi často nastávaly pochůzky s kurendou (oběžníkem), doprovázení vojáků i návštěvy u hajných, které jsou s ohledem na blízkost mohutného lesního komplexu lesa Království severně od města jen logické. Těžko vysvětlitelný je pokles pochůzek ve věci roboty a za rychtářem do poddanské vsi Záboří. Výrazně narostl počet vyřizovaných oběžníků (kurend) a posilovala i role branného jako strážce a ozbrojeného doprovodu.

2.9 ANALÝZY VYBRANÝCH SEZONNÍCH JEVŮ (PŘÍKLADY)

Možností jak zkoumat obsah register a jak je interpretovat je nepřehledné množství. Následující řádky se věnují příkladům několika vybraných jevů, které se již při analýze jednotlivých register jeví jako výrazně ovlivňované cykly zemědělských prací (roboty, částečně hajní) nebo vnějšími událostmi (doprovody vojáků). Uvedené příklady pouze ukazují možnosti tohoto druhu zpracování v nejmarkantnějších fenoménech, neboť podobné zpracování záznamů register je možné i v případě mnoha jiných účelů cest. Jak ukázaly předešlé stránky, ani registra poselství branných nejsou pramenem právě dokonalým. U všech jevů hrála tu větší, tu menší roli náhoda i způsob vedení register. Někde účely cest zcela chybí, jindy jsou moc všeobecné (za obecní příčinou) jindy je zřejmé, že pochůzka měla účelů více nebo se jeden fenomén „skrývá“ v textu pod několika příbuznými vyjádřeními účelů (poselství ve věci roboty byla jistě součástí i některých cest za rychtáři). Pozdější registra z roku 1768 psal a stylizoval jediný člověk, a tak působí výrazně kompaktnějším dojmem než starší exempláře z let 1739 a 1740 vedené samotnými brannými. Mnohdy v nich pozorujeme i několik dalších písařských rukou. To vše se neobešlo bez vlivu na znění vlastních záznamů, a tím i na jejich výpovědní přesnost. Lepšího pramene však nemáme. Z tohoto důvodu jsem za vybrané vzorové jevy zvolil robotu jako nejčetnější jev a doprovody vojáků a návštěvy hajných jako účely cest jen těžko zaměnitelné s jinými. To by mělo zajistit dostatečnou váhu a věrohodnost prezentovaných údajů nepodléhajících tolik vlivům náhod nebo rozdílům v názvosloví v případech, kdy registra vedli různí lidé.

Dosud se grafy vztahovaly vždy k registrům jednotlivých branných (bran). Následující grafy naopak prezentují měsíční hodnoty všech tří branných ve zvolených letech 1739-1740 a 1768. Díky tomu na jediném paprskovém grafu vidíme četnost pochůzek vykonaných všemi brannými v téže věci v průběhu celého roku. Mnohem zřetelněji se tu rýsují kontury vztahů, událostí a časových souvislostí, jejichž stíny badatel při postupné analýze jednotlivých register pouze tušil, nebo si jich v záplavě několika stovek různých poselství nedokázal ani všimnout. Nejde jen o samotné branné, ale o velké množství vztahů (mnohdy i protichůdných) mezi vesnickým obyvatelstvem, sousedy, přespolními, řemeslníky i městskými elitami navzájem. Vyjmenované skupiny se nejednou personálně, sociálně i místně prolínají. Zároveň samy netvoří žádnou ideální vnitřně jednotnou skupinu. Řemeslníky nacházíme v okolních vesnicích, žebráci neomezují své aktivity pouze na město a i hospodářské aktivity města a jeho vesnického záze-

mí jsou úzce provázané (roboty, dvory, šafáři, hajní, šenkýři...). Za zamyšlení stojí také otázka, zda můžeme ze zápisů vyčíst, jestli všichni branní vycházeli v přibližně stejnou dobu za poselstvími se stejným účelem (např. za hajnými do všech revírů ve stejný čas). Pokud ano, bude vhodné za příhodných podmínek sestoupit až na úroveň jednotlivých dní a porovnat krátký časový úsek register všech branných, v kterém dochází ke shodám. Vybrané profilové jevy přináší i několik zjištění o organizaci místní správy vykonávané magistrátem (městské vůči městu a vrchnostenské vůči poddaným) i způsobech komunikace města s okolím v obecné rovině. Spíše než o dokonalý pohled půjde o několik konstatování, které by měl doplnit a poopravit podrobnější výzkum všech složek městské správy v budoucnosti.

2.9.1 ROBOTA NA KRÁLOVÉDVORSKU

Protože robotu zaměstnávala branné mírou zdaleka nejvyšší, bude jí věnován poněkud širší prostor než dalším vybraným fenoménům. I při limitech daných zcela nedostatečným zpracováním (hospodářské) historie města ve sledovaném období se pokusím za pomoci málo známých pramenů „vdechnout“ život robotě, mnohými autory často skloňovanému, ale obsahově vyprázdněnému pojmu. Tato sonda nedá skutečný rozměr pouze robotní práci zdejších poddaných, ale zároveň i zcela rozhodujícímu počtu pochůzek branných. Na první pohled se může zdát, že tento podrobný vhled do práce robotníků do práce o královédvorských poslech snad ani nepatří, že je zbytečný. Jsem však přesvědčený, že bez tohoto exkurzu by se všechny úvahy o pochůzkách branných ve věci roboty a především jejich sezónnosti pohybovaly přinejmenším v oblasti hypotéz nebo dokonce pohádek. Takový cíl jsem si nekladl. Z toho důvodu je věnována taková pozornost skutečné náplni robotní práce v průběhu celého roku a popis robotních prací je nedílnou součástí poznání opravdu dominujícího množství pochůzek branných a jejich sezónnosti.

Magistrát královského věnného města Dvora Králové představoval vrchnost pro několik málo okolních vsí a osad. Jako šosovní bývají označovány vsi Verdek, Filířovice, Nové Lesy a Lipnice. Poddanskými Zaboří, Podstráň a osada Rovinky vzniklá u Lipnice v průběhu 18. století. O náplni a výši robotní práce zdejších poddaných ba ani o hospodářských dějinách města v raném novověku mlčí dosud vyšlá monografická zpracování historie města i odborné příspěvky k minulosti Dvora Králové v širším kontextu. Pořád platí slova Petra Černíkovského, že vyjma jednotlivin publikovaných Antonínem Schulzem³⁷⁹ jsou naše vědomosti o poddanských poměrech (a tedy i robotě) na panství Dvora Králové mizivé a dosud nebyl proveden řádný výzkum.³⁸⁰ Obdobně, ba ještě více kriticky se v širším kontextu o nepoznaných hospo-

379 Antonín SCHULZ (ed.), *Archivní prameny*, díl II., s. 187-188 (ke sporům se šosovními vesnicemi, 1692-1694). Plné texty autor publikoval v novinách Královédvorské listy roč. 1913. Období 18. století leželo většinou mimo autorovu oblast zájmu, neboť do tohoto období se hlásí pouhých šest edičně zpřístupněných pramenů; SCHULZ Antonín (ed.), *Jich Milostí*, s. 20 (ke sporu se šosovními sedláky, 1692), s. 40-43 (hospodářská instrukce městu, 1719): '*...za dvanácté roboty, jak pěší, tak jízdní s pilností s v čas a tak, jak ta transacti de dto. 10. Decembris 1692 vyměřuje k vykonání přišly. A v tom magistrát po primasovi všeliké dopomožení učiní a proto, pokud by po rozepsání roboty, bu k chrámům Páně sv. Jana Křtitele, ke dvoru Zilvárovskému, mlejnu a cestám a mostům statný robotiř z těch vesnic se nedostavil, ten za jízdnou 1f 30x za pěší ale 30 kr pokuty do důchodu neprodleně složí.*'

380 Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Věnná města severovýchodních Čech a jejich poddaní po třicetileté válce*. in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004, s. 37-47 zejm. 41-47. Studii doplněnou především o podrobnosti sporů na Královédvorskú a s upravenou strukturou (řazení dle lokalit nahradilo třídění dle charakteru konfliktů) publikoval autor v následujícím roce Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti*, s. 37-

dárských dějinách a neexistenci základní heuristiky ve stejné době vyjádřil i Vladimír Wolf. Tento nestor mnohých bádání o Podkrkonoší taktěz vyzdvihl potřebu zkoumat spory královédvorských šosovních vesnic s magistrátem v závěru 17. století.³⁸¹ Těm se zčásti věnuje Černíkovského studie zkoumající „rebelie“ a vztahy mezi magistráty východočeských měst a jim poddanými vesnicemi v kontextu soudobého urbánního bádání. Vedle případů poddaných Jaroměře, Hradce Králové, Nového Bydžova a částečně i dalších měst, věnuje pozornost také několika krizovým momentům a rebeliím na Královédvorskú. Jeho výzkum příčin a průběhu roztržky šosovních vesnic s dvorským magistrátem (1692-4) i epizodický odpor Zábořských v roce 1706 však nehovoří o robotě ani jiných reáliích, které v praxi naplňovaly vztah poddaných a magistrátu jako jejich vrchnosti. Za situace, kdy neexistuje základní zpracování této problematiky není v silách autora ani možnostech této práce snažit se zde vyřešit tuto nadmíru zajímavou otázku. Omezím se tedy na několik údajů o robotě, jak se jeví ve vybraných archivních pramenech převážně účetní povahy, a ponechávám dostatečný prostor k pozdějším upřesněním a opravám. Bez řádné heuristiky je totiž otázka hospodářských dějin města jen těžko uchopitelná a registra branných tvoří jen jeden z mnoha pramenů, v kterých je možné hledat odpovědi.

Žádné údaje o robotě a poddanských dávkách nevyčteme z nedatovaného, velmi stručného rejstříku úroků z věnných měst (nazývaného nadneseně „urbář“) vzniklého někdy v 2. polovině 16. století.³⁸² Pokud je mi známo, žádný urbář pro panství města Dvora Králové se nedochoval.³⁸³ Berní katastry musíme brát s rezervou, neboť snaha krátit berní výdaje není vlastní jen dnešní době. I přesto nám mohou poskytnout alespoň rámcový obraz města a panství (respektive berní síly) včetně vesnického zázemí schopného dodávat robotní síly. Berní rula

57. Obě studie obsahují odkazy na další literaturu a prameny.

381 Vladimír WOLF, *O Dvoře Králové nad Labem*, s. 56-59.

382 NA, SM - urbáře, odhady a inventáře, kt. 10, inv. č. 97, rejstřík (urbar) platů věnných měst (Mělník, Dvůr, Jaroměř, Hradec Králové, Vysoké Mýto, Polička a Chrudim), dobový opis, 4 fól., [před 1599]. Rejstřík uvádí pro Dvůr Králové pouze následující údaje: na sv. Havla 12 kgč, na sv. Martina 14 kgč a na sv. Jiří 12 kgm. Autoři soupisu rejstřík datují podle vynechání Trutnova na počátek 17. století s argumentem, že česká komora roku 1599 prodala panství Trutnov radě a obci města Trutnova a rejstřík měl vzniknout až poté viz Jiří KUBA, Tomáš ŠIMEK, František ZHRÁDKA, *Soupis východočeských urbářů. 2. polovina 13. století - 1776*. Zámrsk 1997, s. 94-95, č. 133. Na základě stejného argumentu a s poukázáním na charakter písma datují rejstřík spíše do 2. pol. 16. stol. Komorní město Trutnov s ne zcela jasným právním postavením se v průběhu 2. poloviny 16. století vymanilo ze zástav, najalo na čas trutnovské komorní panství s hradem, poté jej opět ztratilo (v režii komory jej spravoval hejtman Felix Kuneš z Jemníku) až nakonec roku 1599 zakoupilo většinu panství i s hradem do svého vlastnictví a stalo se opět královským věnným městem. Viz Jiří BOCK, *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620*. in: SAP 55, č. 2, 2005, s. 315-378.

383 Jiří KUBA, Tomáš ŠIMEK, František ZHRÁDKA, *Soupis východočeských urbářů*, 272 s.; Dále viz několik dodatků tohoto seznamu: Jiří KUBA, *Soupis východočeských urbářů - dodatky I.* in: SPVA, 8, Zámrsk 2000(1999), s. 224-236; Týž, *Soupis východočeských urbářů - dodatky II.*, in: SPVA, 10, Zámrsk 2005, s. 317-324; Týž, *Soupis východočeských urbářů - dodatky III.*, in: SPVA, 13, Zámrsk 2009, s. 221-228; Týž, *Soupis východočeských urbářů - dodatky IV.*, in: SPVA, 15, Zámrsk 2011, s. 127 - 130.

(1654) zaznamenává 164 sousedů ve městě i na předměstích. Ve čtyřech (šosovních) vsích a dvou částech poddanských vsí celkem 27 sedláků, 23 chalupníků, 8 zahradníků, 3 nově usedlé, 5 pohořalých, 73 rozbořených a 4 opuštěná stavení. Hospodářů se v každé vsi uvádí kolem 10, jen ve Verdeku skoro dvojnásobek: Verdek 18, Nové Lesy 6, Filířovice 4, Lipnice 12, Zábोří 9, Podstráň 11.³⁸⁴ Pozdější (tzv. druhý) tereziánský katastr (1757) podává již obraz města a jeho zázemí z doby kolem poloviny 18. století, která nás z hlediska register branných zajímá nejvíce. Ve městě a předměstí se uvádí 293 hospodářů, ve vsích: Verdek 22, Nové Lesy 11, Filířovice 3, Filířovický dvůr 1, Lipnice 15, Zábоří 16, Podstráň 17. Doplnkem údajů v edici tereziánského katastru jsou i údaje o robotách podle dominikálního příznání vrchnosti z let 1749 nebo 1756. Pro každou ves se uvádí počet robotníků, druh roboty a počet povinných robotních dnů (např. K3 10-3 tj. robota s koňským trojspěžím, 10 osob, tři dny). U posledního údaje není vždy jasné, zda se údaj vztahuje k počtu robotních dnů týdně či ročně a zda se údaj vztahuje k jednomu poddanému nebo sumárně ke všem. Třídenní robota s koňským trojspěžím se udává pouze pro šosovní vsi Verdek 10 osobám, Nové Lesy 5, Filířovice 3 a Lipnici 7. Celkem tedy 25 osob s koňským potahem po třech dnech (týdně, ročně?). Třídenní ruční robotou byl zavázán přibližně dvojnásobný počet poddaných. Ve Verdeku se jednalo o 20 osob, v Nových Lesech 12, Filířovicích 3 a v Lipnici 13. Pro poddanské vsi Zábоří, Podstráň a Rovinky (patrně vzniklé někdy v této době, neuvádá se ani počet hospodářů) se uvádí pouze ruční roboty. V Podstráni 17 robotníků s dvoudenní robotou a dva s jednodenní. V Zábоří 28 robotníků s dvoudenní robotou a v Rovinkách 7 robotníků s jednodenní robotní povinností. Celkově ve vsích všech kategorií 107 robotníků bez ohledu na počty robotních dní. Těžko říci, nakolik jsou uvedené údaje o robotě reálné. Bez hlubšího výzkumu jsou však jediné, které jsou k dispozici pro polovinu 18. století.³⁸⁵ Pohled do dvou nejznámějších pramenů tohoto druhu však jasně ukazuje, že na každé vsi se tehdy nacházelo maximálně několik málo desítek osob schopných robotní práce, ať již její skutečná výše byla jakákoliv. Mimo tereziánského katastru existují prameny královédvorské provenience, které naznačují jinou výši roboty. Je jím nedatovaný koncept několika bodů soužití mezi obyvateli šosovních vesnic a zástupci města. Body jsou stylizovány z pozice města a hovoří o jednotné výši všech robot ve výši jednoho dne týdně

384 Iva ČADKOVÁ, Magda ZAHRADNÍKOVÁ (eds.), *Berní rula 15. Kraj Hradecký IV.*, Praha 2011, s. 223-235; Souhrnně Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula 2, popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule.* Praha 1953, s. 266. Ve Verdeku a Filířovicích (možná i v Nových Lesích) se nachází po jednom selském gruntu, který výměrou výrazně převyšuje výměry ostatních hospodářů. To by mohlo ukazovat na genezi zástavby od hospodářských dvorů.

385 Kolektiv, *Tereziánský katastr český. sv. 1 Rustikál (kraje A-CH).* Praha 1964, s. 14, 250; Kolektiv, *Tereziánský katastr český, sv. 3 Dominikál.* Praha 1970. s. 170.

'... 7) Roboty s koňmi každého tehdne však hodný jeden den. 8) Pěší též každý tehdne jeden den'.³⁸⁶ Věřím, že další výzkum může přinést další a přesnější údaje.

SKUTEČNÁ NÁPLŇ ROBOTNÍ PRÁCE

Mnohem důležitější než počet dní povinné roboty je podle mne poznání skutečné náplně robotních prací a tím i obsahu poselství branných. Několik konkrétních údajů (platných pro závěr 17. století) přináší první bod smírné smlouvy uzavřené mezi městem a vesnicemi 10. prosince 1694. Za zprostředkování krajského hejtmana Ferdinanda Rudolfa Dobřenského z Dobřenic a hofrychtěře věnných měst ji uzavřeli zástupci královédvorského magistrátu s třemi rychtáři³⁸⁷ čtyř odbojných šosovních vsí. Smlouva se nijak nezmiňuje o náplni robotní práce „nešosovních“ poddaných z Podstráně a Záboří. Všimněme si, že text smlouvy nehovoří o výši roboty: '*... Předně. Že oni obyvatelé již opatřených čtyř vesnic lidí pod ochranou purgmistra a raddou patřiti a je za své ochránce uznávati a jako předešle tak také nyní vykonávání roboty k chrámu páně svatého Jana Křtitele, ke čtyřem mlejnům obecním, k mostu a spravování cest (pokudž by se nějaká škoda od vody stala, aneb jinší důležitá potřeba toho ukazovala). Neméně ke dvoru městskému od starodávna Sylvárovský řečenému (mimo dvoru manského u Podstráně ležícího) k městu nápomocni býti, role ti, kteří své potahy mají zvorati a zasíti, zahradníci, chalupníci a podruzi pak dle předešlého obyčeje obilí sežítí a skliditi, též dle téhož starobylého obyčeje dříví sáhové jeden každý zahradník a chalupník dva sáhy, jeden darmo, druhý pak proti sedmi krejcarů[m]. Nápodobně podruzi jeden sáh bez ouplatku k obecním potřebám dělati a senno hrabati povinni jsou.*'³⁸⁸ Důraz je kladen na práce související se zajištěním údržby farního kostela, významných hospodářských provozů a komunikací. V druhém sledu jsou pomocné práce při obecním Sylvárovském dvoře a v lesích. Poddaní s potahem mají orat a sít. Méně zámožní se zabývají v různé míře žetím a sklízením obilí, hrabáním sena i přípravou dřeva v lesích (nad určitou výši placeným). Obsah smlouvy sice není potřebné brát s takovou rezervou jako prameny normativní povahy (instrukce, opakovaně vydávané pa-

³⁸⁶ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/76 nedatovaný návrh poddanských povinností šosovních vsí Verdek, Filířovice, Lipnice a Nové Lesy (z pozice města), [cca pol. 18. stol.]. Hovoří se zde mimo jiné o robotě s koňmi a pěší robotě ve stejné výši jednoho dne týdně. Protože je nedatovaný projekt sepsán z pozice města, lze předešlé předpokládat, že skutečná výše robot byla stejná nebo nižší.

³⁸⁷ Rozdíl v počtu rychtářů a vesnic je způsobený tím, že Nové Lesy a drobné Filířovice spravoval a zastupoval jeden rychtář '*...Kryštof Man, rychtář novoleský a fillířovický*'.

³⁸⁸ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/29, smírná smlouva mezi královédvorským magistrátem a rychtáři šosovních vsí, (ověřený opis), 10. 12. 1694.

tenty a nařízení), přesto smlouva uzavřená za asistence zástupců nadřízených úřadů poskytuje spíše rámeček, v jakém se skutečná náplň robotní práce pohybovala.

Pro základní poznání charakteru a skutečné náplně roboty na Královédvorskú poslouží údaje týkající se roboty a výkonu vrchnostenské správy z hlavního peněžitého počtu roku 1739 (příjmy cca 4.704 zlí, výdaje 4.489 zlí)³⁸⁹ a jeho dílčích podkladů. Teprve systematickým průzkumem hlavního počtu se totiž mnohé nitky a údaje jednotlivých dílčích evidencí spojují v obraz každodenní hospodářské a sociální reality panství. A o to mi při podání skutečného obrazu roboty, a tím i mnoha cest branných v této chvíli jde. Až na základě všech dostupných informací o robotě v hlavním počtu i jeho podkladech je možné hovořit o potřebě a charakteru robotní práce na panství. Sondu do roku 1739 jsem volil především proto, že oplývá nejen dochovaným hlavním peněžítým počtem, dochovanými registry poselství dolního branného, ale i téměř kompletním souborem rejstříků zaplacených robotních krejcarů, což je pramen zcela unikátní a jedinečný. Přes své relativně bohaté dochování nedokázaly archivní prameny vázané k roku 1739 vypovídat ve věci roboty dost jasně, případně mlčely a zapíraly. Proto jsem v důležitých momentech využil možností, které skýtají prameny účetní povahy k roku 1768 (příjmy 5.659 zlí, výdaje 4.852 zlí; většinou pouze období IV.-XII.).³⁹⁰ Díky nim se podařilo mnohé údaje, pro které se nedochovaly dílčí účetní podklady, porovnat, zpřesnit a doplnit. Přestože hlavního počet roku 1768 a část jeho podkladů zasahuje pouze období duben-prosinec, není v městském archivu k dispozici rok, ke kterému by se dochoval hlavní počet, všechna registra poselství branných i téměř všechny dílčí evidence a účetní podklady. Bohužel chybí právě rejstříky zaplacených robotních krejcarů a rejstřík vydaného mléka, sýra a másla pracovníkům na senoseči, při žni a otavě. Z rubrik, které se robotní práce týkají jen nepřímo, uvádím jen ty nejstručnější informace. Následující řádky zachovávají přibližně strukturu hlavních peněžitých počtů. Nejprve uvádějí jednotlivé rubriky příjmů a až poté výdajů, které se týkají roboty a vztahů města s poddanými. Systematický výzkum městského archivu jistě přinese ještě mnohá další zjištění a upřesnění.

389 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739. Není-li samostatně citováno, pocházejí informace k roku 1739 z tohoto pramene.

390 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.); Tamtéž, podklady peněžitého počtu, 1768. Není-li samostatně citováno, pocházejí informace k roku 1768 z tohoto pramene.

PŘÍJMY

Šosovní vsi „trpěly“ s městem a přispívaly na základní městské výdaje jako královnin šos, platy představitelů podkomořského úřadu i výdaje na agenta³⁹¹:

- '*Šosu... ze 4 vesnic šosovních*' 19 zl 26 kr 4 d.
- '*Na Statz... podkomořského úřadu... na službu agenta a jinší*' 116 zl.
- '*Na službu P[ana] agenta a jinší též*' 12 zl 40 kr.³⁹²
- '*Příjem purkrehtních peněz*' především ze Záboří 10 zl 30 kr

(1768: IV.-XII: 28 zl 22x 3d).

- '*Schutz aneb za ochranu od podruhův městských*' každý po 45 kr až 1 zl 30 kr od osoby, celkem 29 zl 15kr včetně 1 zl 30 kr za rok 1738 od Václava Kotíka v Končinách (1768: tento druh příjmu účet neobsahuje).
- '*Příjem za listy zhostní a povolující cedule k stavu manželskému*' obsahuje jediné povolení k ožení pro poddaného z Podstráně ve výši symbolických 45 kr (1768 IV.-XII.: 2 povolení sňatku po 45 kr a jeden zhost po 6 zl).
- '*Accidenczy... při držaných soudech... se sešlo 6f 39x... při stavění čeládky neb sirotkův*' 2 zl 25 kr.
- Zpětnému vyplácení nákladů na přípravu sáhového dřeva robotou i nájemnou prací se blíže věnuje odstavec o děláni sáhového dřeva v následující kapitole výdaje.
- '*Příjem za roboty*':

Rubrika obsahuje 17 hospodářů pouze z poddanských vsí, kteří platili po 1 až 8 zlatých ročně za zcela nebo částečně nevykonané roboty. Celkem od poddaných získalo město za roboty 79 zl. Ve výčtu figuruje 9 hospodářů ze vsi Záboří ležící v lese Království severně od města oddělené od zbytku panství pozemky sousedních panství. Naprostá většina zdejších hos-

³⁹¹ Agent byl osobou, která se nacházela v blízkosti centra politického a společenského dění (zemské úřady, některý z vídeňských dvorů) a mimo své úřední či jiné povinnosti si přivydělával jako placený informátor, který dohlížel na záležitosti svého podporovatele. Agenty byli často nižší úředníci, kteří měli dobrý přehled o dění. Výdržování agenta představovalo pro město efektivní a levný způsob, jak jistit své pozice a mít informace o aktuálním dění.

³⁹² V roce 1768 je tento poplatek určen na pernatou zvěř '*...vor feeder Wildtprath*', tedy na deputáty bažantů a jiné divoké drůbeže a jejich nošení do Vídně, podkomořskému úřadu a krajským hejtmanům. Funkci agenta tohoto roku vykonával komorní účetní (Buchhalter).

podářů platila nejvyšší „kulaté“ sumy shodně po 7 zl. Tito patrně vůbec nerobotovali. Z Podstráně ležící na jihu při úrodné nivě u Labe platilo 6 hospodářů po 1 až 4 zl. Pouze po jednom platícím hospodáři nacházíme v Lipnici a v místech u cihelny.³⁹³ Zdá se, že pro Zábořské představovala cesta na robotu a zpět do blízkosti Dvora náročnější výpravu. Vyjma lesních prací neškýtalo okolí vsi mnoho možností uplatnění robotní práce. Proto považovali někteří majetnější hospodáři za výhodnější nahradit uloženou robotu finanční hotovostí. V případě vsi Podstráň, druhé obce s nejvýraznějším podílem platících za roboty, hrála významnou roli také poloha, ale v jiném smyslu. Podstráňská obec se nacházela při nejúrodnějších pozemcích ležících mezi řekou Labe a Zvičinským hřbetem. Pro zdejší hospodáře se zdá jako výhodnější věnovat se vlastním hospodářstvím a zaplatit, než potřebný čas trávit robotní prací. Proti Záboří je na první pohled patrné, že částky jednotlivých hospodářů se dosti liší. Patrně robotovali jen tehdy, když neměli doslova "nic lepšího na práci".

Absenci hospodářů z ostatních šosovních vesnic můžeme vysvětlit jejich specifickým postavením. Jen zdánlivě tomu odporuje jediný hospodář v šosovní vsi Lipnici. Je velmi pravděpodobné, že se jedná o hospodáře usazeného v nově vznikající poddanské zástavbě těsně přiléhající k zalesněnému úpatí Záleského vrchu a oddělené od Lipnice pouze proláklinou potoka. V roce 1768 již tato zástavba běžně užívala místního názvu Rovinky a figuruje i v příjmech robotních krejcarů. Struktura příjmů se nijak zásadně nezměnila. Ze Záboří město získalo 63 zl, z Podstráně a Rovinky shodně po 24 zl, celkem 111 zl. Opět hospodáři ze vzdáleného Záboří platili výrazně více než poddaní z blízkých vsí.

393 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9 hlavní peněžítý počet, 1739. Jedna ze dvou zde uvedených Podstrání je Zábořím, jak zpřesňuje dochovaný rejstřík zaplacených robotních krejcarů viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1739, výkaz (*specificatze*) peněz přijatých za roboty od poddaných, 1739.

VÝDAJE

- *'Od dělání dříví sáhového robotou':*

Poddaní z Podstráně připravili svoji robotní práci 102 sáhů dřeva a Zábořští 99 sáhů. Za každý sáh obdrželi symbolické 2 kr. Lidé ze Záboří navíc přihotovili do Janské Studánky dalších 10 sáhů krátkého dříví placeného po 1 kr 3 d za sáh. Posloužilo nejspíše k ohřevu vody a topení ve zdejších lázních. Oproti poddaným se obyvatelé šosovních vsí nacházeli ve výhodnějším postavení. Podle podmínek tzv. kontraktu, kterým je myšlena smírná smlouva mezi nimi a městem z roku 1694, udělali 43 sáhů zaplacených po 3 kr 3 d od sáhu.³⁹⁴ V jiných číslech se pohybovaly lesní práce vykonávané nájemnými dělníky (např. poddanými i šosovními robotníky, kteří již vyčerpali své robotní povinnosti). Roku 1739 se porazilo ve verdeckém lesním revíru 268 sáhů měkkého a 348 sáhů tvrdého dřeva, za které hospodářský ředitel vyplácel najatým dělníkům z Verdeka po 12 kr od sáhu. Blízkost k revíru a menší robotní zátěž patrně hrály určující roli při najímání dělníků z šosovní vsi Verdek. Shrneme-li údaje, pak robotní práci poddaných se připravila pouhá čtvrtina dřeva (211 sáhů) a třikrát více sáhů nadělali námezdně placení dělníci (616 sáhů). Za všech 837½ sáhů dřeva vyplatil hospodářský úřad lesním dělníkům a robotníkům téměř 133 zl. V roce 1768 porazili všichni robotníci bez rozdílu pouhých 39 sáhů měkkého dřeva, námezdní dělníci 671 sáhů měkkého a 16½ sáhů tvrdého dřeva. Někteří deputátníci jako pekař, špitál a sedm hajných si sami pořezali 10 sáhů měkkého a jeden sáh tvrdého dřeva. Celkem tedy 720 sáhů měkkého a 17,5 sáhů tvrdého dřeva za celý rok. Peněžní náklady na přípravu dřeva za celý rok neznáme. V období dubna až prosince udává hlavní počet výdaje 13 zl 33 kr za kácení jednotlivých stromů na míru požadovanému účelu, přes 82 zl za přípravu 414½ sáhů dřeva dělníky i robotníky a přes 29 zl za přípravu 125 kop otýpek roští (*Reyßig Gebäudern*). Podrobnější informace o sázích dřeva zpracovaného pomocí robotní práce je možné čerpat z register jednotlivých hajných. Ta z roku 1768 ve své příjmové části uvádějí mimo jiné i dny a počet sáhů měkkého či tvrdého dřeva zhotoveného pomocí roboty *'per Roboth'*.³⁹⁵ To je však mimo záměry této práce. Dodejme jen, že pokud roku 1739 pokáceli námezdní dělníci třikrát více sáhů než robotující, pak o téměř tři desetiletí poz-

394 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/29, smírná smlouva mezi královédvorským magistrátem a rychtáři šosovních vsí, (ověřený opis), 10. 12. 1694. Zde je zmíněna povinnost kácet ročně dva sáhy dřeva. Za první sáh jim náležela odměna 7 kr, druhý zhotovovali zdarma. V průměru tedy za 3kr 3d.

395 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, lesní počty hajných jednotlivých revírů, 1768. Chybí registra verdeckého a svatojanského revíru (uvedeny v hlavním peněžitém počtu).

ději zhotovovali robotníci pouze něco málo přes 1/20 připravených sáhů dřeva.³⁹⁶ Roční objem pokáceného dřeva se příliš nezměnil, ale vliv roboty na lesní práce byl již prakticky nulový.

Mezi příjmy města patřilo i tzv. zpětné vyplácení nákladů na přípravu sáhového dřeva deputátníky.³⁹⁷ Ti měli sice nárok na několik sáhů obecního dřeva ročně, ale nikoliv na jeho bezplatnou přípravu. Proto důchodu města zpětně propláceli peníze, které hospodářský úřad vyplatil lesním dělníkům za přípravu sáhového dřeva (sáh měkkého dřeva po 12 kr, tvrdého po 16 kr). Nejspíše šlo o dávno zavedenou praxi. S vyplácením 39 sáhů se totiž setkáváme jak v roce 1740,³⁹⁸ tak i později roku 1768, kdy výběrčí kontribuce dostával ročně 6 sáhů, městský rychtář 4 sáhy a 3 branní po jednom sáhu měkkého dřeva. Obdobně městský sládek odvedl do důchodu města 8 zl 32 kr za 32 sáhů tvrdého dřeva z obecních lesů.

Všimněme si, že o přípravě sáhového dříví níže uvedené rejstříky robotních krejcarů mlčí. Namáhavá práce a potřeba nezbytných nástrojů ke kácení a odvětvování poražených stromů si žádala vyšší ohodnocení než jiné druhy robotních prací.

- *'Za vzatou omastku pro dělníky':*

Mluvíme-li o robotě, nelze pominout otázku jejich podílu na senoseči, žních a otavě. V rejstřících robotních krejcarů o těchto stěžejních letních pracích nenajdeme žádnou zmínku (pouze sklizně lnu, konopí a rákosu). Touto letní trojicí vrcholí každý zemědělský rok. Kvalita sena, obilí, případně i jiných pěstovaných plodin totiž záležela na správném načasování i rychlém a správném provedení sklizně. I v případě, že průběh roku byl pěstovaným plodinám příznivý, nemusel několikaměsíční péči hospodářů korunovat odpovídající výsledek a lidé i hospodářská zvířata v zimě trpěla hladu. Sekáči začínali senoseč za kuropení, kdy byly louky ještě obtěžkané ranní rosou. Mokrá se kosila mnohem snáze a brzy za každým z nich zůstávala na zemi štráfka posekané trávy. Než louky slunce vysušilo, museli tuto práci dokončit. Několik příznivých dní postačilo na usušení sena, které se muselo obracet, aby nevlhlo a rychleji vysychalo. Nakonec se usušené seno svázelo do stodol a na půdy. Ještě náročnější práce nastávala o žních, kdy se sklízelo obilí. Vlhké nebo nedozrálé obilí plesnivělo, z přezrálého se většina zrna vytrousila po poli. V takto vypjatých chvílích, kdy na několika letních dnech záležel osud budoucích několika měsíců, nikdo nespoléhal pouze na robotní práci.

396 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, Roční výkaz sáhového dřeva pokáceného námezdním způsobem a pomocí roboty, 1768.

397 Deputátníci byly osoby, které od města dostávaly část platu v naturáliích, tzv. deputát. Nejčastěji šlo o produkty režijního hospodaření města jako palivové dříví, pivo, obilí, ryby atp. případně i nakupovanou sůl.

398 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/62, měsíční peněžité cedule XII., 1740 (XII.). *'Od udělaného robotou deputátního dříví od p[ánův] deputátníkův 39 sáhův á 12x'.*

V souvislosti se senosečí, žněmi i otavou nehovoří studované prameny o robotnících, ale o dělnících *'Za vzatou omastku pro dělníky'* (v roce 1768 *'Arbeithern im Heü, Schnitt und Grummeth'*). Výkon několika stovek dělníků účastnících se senoseče, žní i otavy výrazně podporoval hospodářský úřad města potravinami *'... při sečení otavy za mléko, sejr a máslo'* z produkce obecních dvorů. Hodnota zkonsumovaných naturálií při těchto pracích při všech třech dvorech vystoupala k celkovým 24 zlatým (1768: přes 18 zl). O další potravinové podpoře pracujících lidí sice hlavní peněžítý počet roku 1739 nehovoří, ale s ohledem na fakta zjištěná v této oblasti nahlédnutím do účetního materiálu následujících let 1759 a 1768 je velmi pravděpodobné, že mléko, sýr a máslo vydávané šafáři tvořilo jen jednu část potravinové podpory pracujících na sklizni sena a obilí. Mimo mléka, sýra a másla vydávaného šafáři nás tzv. rejstříky nákladů na kosení (*Schnitt Unkosten Consignation*)³⁹⁹ pocházející ze zmíněných let bezpečně informují o jídle, které pracujícím chystaly šafářky jednotlivých dvorů (jistě ne samy). Při senosečí, žních i otavě dostávali pracující lidé kuchyňský pokrm (*Küchel Speyß*) patrně v podobě husté a výživné obilné polévky. Šafářky ji vařily z pšeničné mouky, pšeničné krupice, hrachu a krup. K tomu dostával každý dělník denně tři (české) libry chleba a k obědu a večeři také chléb k nadrobení do mléka či polévky (12 liber chleba pro 30 osob) *'auf 30 Persohnen 2 Mahl zum einbrocken Mittags und Abendts 12 liber [Brot] passirt'*. Z jednoho strychu žitno-ječné takové mouky se upeklo 120 liber chleba *'...jedem strich vermahlenen gemengten halb Korn halb gersten 120 lb. verbacken worden'*.⁴⁰⁰ Údaje rejstříku pro rok 1768 jsou téměř identické. Téměř intaktně dochované účetní podklady tohoto roku nás zpravují dokonce o takovém detailu, jakým je sůl určená k solení pokrmů pracujících při kosení sena a obilí (na 20 osob 1½ žejdlíku soli).

Bohužel dílčí účetní podklady se zachovaly dosti mezerovitě a jen zřídka můžeme pro jeden rok čerpat z hlavního peněžitého počtu i jeho podkladů. Pocit, že se potravinová podpora senoseče, žní a otavy vyvíjela směrem k větší podpoře dělníků, se zdá být mnohem spíše falešným pocitem vyvolávaným rostoucím počtem dochovaných pramenů, a tím i doložených detailů. Tím mám na mysli to, že pokud se pro rok 1739 nedochoval rejstřík nákladů na kosení, tj. na chléb a vaření chystané šafářkami, ještě neznamená že chléb a polévka nebyly dělníků poskytovány. Dokonce se mi to zdá velmi nepravděpodobné. Vždyť se i potraviny samy

399 *Schnitt Unkosten Consignation, was und wie viel bey denen gemeinden M[aye]rhöfen der König[liche] Leibgeding Stadt Königinhoff in Heu, Schnitt, und Grum[m]eth Fechßung an Küchel Speyß und auf Brodt denen schafferin[n]en auf die Arbeiter gerichtet worden, nemb[lich]* viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1759, rejstřík nákladů na kosení, 1759.

400 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1759, rejstřík nákladů na kosení, 1759.

doplňují... Pro období kolem poloviny 18. století můžeme tedy téměř jistě počítat se zaopatřením lidí mlékem, sýrem, máslem, chlebem a polévkou.

Rejstříky nákladů na kosení dokáží skrze evidenci vydaných potravin vydat svědectví o počtu osob, které se sklízí při jednotlivých obecních dvorech pomáhaly. Údaje o počtech platné pro rok 1768 poslouží pro rámcovou představu o množství osob, respektive součtu pracujících osob za všechny dny příslušné sklizně (obdobně jako tomu bylo u robotních krejcarů).

počty osob* na sklizních	Sylvárovský dvůr	dvůr Verdek	dvůr Vorlech
senoseč	148	52	75
žně	393	175	231
otava	90	15	46
Celkem osob*	631	242	352
Výdej soli (žejdlíky)	47 ¼	18 ¼	26 ½

Tab. 43. Přehled počtů osob, které pomáhaly na obecních dvorech při senoseči, žních a otavě v roce 1768. Údaje doprovází výdej soli. *: Osoby jsou součtem všech pracujících osob za všechny dny příslušné sklizně. Podle počtu dní, po které brání tento rok hlídkaovali můžeme hypoteticky vyvodit, že každý den pracovala při každém dvoře cca desetina z udaného počtu osob (viz dále).

Pramen dovoluje mnohem více interpretačních možností. Zastavíme se pouze u jediné, související s docházkou pracujících na místo práce. Vše osvětlím na příkladě senoseče při Sylvárovském dvoře roku 1768. Tehdy zde pracovalo celkem 393 osob (resp. úměrně menší počet osob po více dní), které obdržely kuchyňský pokrm. 291 dostalo celodenní porci žitného chleba, 102 bylo bez snídaně a 19 dostalo pouze snídaní.⁴⁰¹ Nepřímo se nám zde skrze potraviny profiluje bezmála dvoutřetinová většina lidí, kteří pracovali celý den. Zhruba třetina osob neobdržela snídaní. Důvody mohly být různé. Práce na vlastním hospodářství, zaspání i to, že byli potřeba až v průběhu dne (sušení sena až po opadnutí rosy). Zbývá skupinka 19 osob, které obdržely pouze snídaní⁴⁰² a brzy po ní patrně areál dvora opustily. U nich můžeme uvažovat

⁴⁰¹ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, rejstřík nákladů na kosení, 1768; Tamtéž, rejstřík výdajů soli na dělníky při obecních dvorech, 1768.

⁴⁰² SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, rejstřík nákladů na kosení, 1768

o tolika příčinách takového jednání, kolik jich je náhoda schopna člověku přivodit. Jen těžko zjistíme, zda za předčasným odchodem stálo zranění (např. kosou), nemoc, nevolnost, potřeby vlastního hospodářství nebo jiná příčina.

Exkurs týkající se roboty byl potřebný pro osvětlení náplně mnoha cest branných, osvětlení jednoho výseku reality místního vesnického prostředí i jako „ochutnávka“ z nekonečných interpretačních možností, jaké dovolují prameny účetní povahy. Jeho závěrem však odpovězme na otázku podílu robotní práce na sklizni sena a obilí položenou úvodem. Hlavní peněžitý počet roku 1739 hovoří pouze o dělnících. Zda jimi jsou myšleni robotující osoby, najatí dělníci nebo obojí nelze ze zápisů vyčíst. Mnohem jasněji hovoří hlavní počet roku 1768. V souvislosti se sklizněmi sena a obilí sice hovoří vždy o (domácích i přespolních) dělnících či pracujících (*Arbeithern*), avšak v rubrice evidující potraviny vydané šafáři (dílní evidence, na kterou se zápis odkazuje, se jako jedna z mála nezachovala). I pouhý výtah jejího obsahu v hlavním počtu hovoří jasně o tom, že poddaní, kteří již splnili všechny povinné roboty, dostali za každý den kosení plat 7 kr '*...denen Unterthanen die über Jhre schuldige Roboth getahnnene Schnitter Täge a 7x bezahlet*'. Jejich odměna se rovnala platu jakýchkoliv jiných dělníků najatých na tyto práce. Poddaným ze Záboří hospodářský úřad proplatil 14 dní, lidem z Podstráně 4 dny a těm z Rovinky 21 dní. Mimo to došlo ještě k vyplatě šesti cizích osob. Podíl roboty na senoseči, žních a otavě byla patrně značný a dělníci a pracující vyskytující se v hlavních peněžitých počtech let 1739 a 1768 zjevně označují robotující poddané (o šosovních mlčí). Při splnění robotní povinnosti přechází poddaný plynule „přes noc“ z robotníka do pozice placeného námezdného dělníka. V roce 1739 k tomuto okamžiku patrně nedošlo, veškeré práce šly na vrub robotě. Neměl by také zapadnout fakt, že o práci robotníků při o senoseči, žních a otavě rejstříky robotních krejcarů mlčí. Po namáhavé přípravě sáhového dřeva představují práce při sklizni obilí a sena další činnost poddaných, která nebyla ohodnocena jen symbolickým krejcarem za den, ale nemalým množstvím potravy. Také tato namáhavá práce vyžadovala vlastnictví potřebných nástrojů poddanými. To vše se spolu se snahou udat přebytky hospodaření dvorů způsobovalo vyplácení robotujících naturáliemi (a námezdních dělníků i denním platem). Robotující poddaní, cizí i domácí placení dělníci podpoření naturáliemi zaručovali, že se pro zdar senoseče a žní vykonalo maximum možného. Zbytek spočíval již v rukou božích.

Stejná rubrika hlavního počtu o výdeji potravin na sklizně informuje ještě o strážní funkci branných. Dohlíželi na skládání sena a obilí do stodol '*...vom abladen denen Thor Hütteren*' a dostali za to plat 7 kr denně (stejně jako při dohledu na robotníky pracující u náhonu). Horní

branný tuto práci vykonával 10 dní, dolní 9 dní a šindelářský 10½ dne. Celkem si přivydělali 3 zl 26 kr 3d. Branní patřili k nejlevnějším hlídačům zemědělských dělníků. V roce 1740 na žně dohlížel sám hospodářský ředitel (tj. primas), důchodní, polesný a tři obecní starší.⁴⁰³ I když registra poselství branných evidují i různé další příjmy branných neplynoucí z poselských pochůzek, jako hlídání robotníků, pomoc s čištěním obilí, dohled na haltýře atp., platy za dohled nad sklizní sena a obilí v žádném případě neobsahují. Díky jejich funkci univerzálních služebníků města se lehkou může stát, že dostávali plat i za další práce neuvedené v registrech, o kterých (zatím) nemáme nejmenší tušení. Uvedené počty dní, které strávili branní tohoto roku dohledem nad pracujícími při sklizních, mohou posloužit při pracovním a dosti hypotetickém stanovení skutečného počtu osob, které ten který den pracovaly při obecních dvorech. Průměrně strávili branní dohledem 10 dní. Předpokládáme-li, že každý branný měl na starosti jeden obecní dvůr a byl přítomen po všechny dny sklizní (a přibližně stejný počet dní tomu nasvědčuje), pak by měl každý den dohlížet na přibližně desetinu počtu osob uvedených v tabulce 43. Cca 40 osob pracujících denně na žních při největším Sylvároevském dvoře mi připadá naprosto reálný a odpovídající počet.

- *'Robotírům denních krejcarův zapláceno'*

V této rubrice hlavního počtu se nacházejí pouze měsíční částky, které roku 1739 vyplatil městský důchod robotníkům za jejich práci. Celkem se jednalo za celý rok o bezmála 27 zlatých. Nic více se však z hlavního počtu nedozvíme. Konkrétní práce, za které dostávali robotující poddaní denně symbolický "robotní krejcar", evidují rejstříky (orig. *Specificatce*) vyplacených robotních krejcarů. Pouze jejich sumární (přibližně měsíční) výsledky vstupují do hlavního peněžitého počtu města.⁴⁰⁴ Mimo prosincového rejstříku se nám šťastnou náhodou dochovaly všechny tyto rejstříky.⁴⁰⁵ Pro rok 1768 máme k dispozici sumární údaje hlavního počtu za období od dubna do konce roku, podle kterých město vydalo na robotních krejcarech více jak 30 zlatých. Bohužel v takřka intaktním souboru podkladů hlavního peněžitého počtu pro tento rok chybí tři účetní podklady a mezi nimi právě rejstříky robotních krejcarů nazývané *'Roboths Disposition'*.⁴⁰⁶ Pro několik dalších let jsou rejstříky robotních krejcarů k dispozici

403 *'Vzešlé outraty skrz celé žně pro officíry a starší obecní, kteří skrz celé žně za dělníky stáli. ... direktorovi 12 dní á 18 kr; důchod[nímu] 12 dní á 18 kr; polesnému 3 dny á 12 kr; Danihelovi Tinusovi 6 dní á 12kr; p. Retzinovi 6 dní á 12 kr; p. Čizovi 9 dní á 12 kr'*. Celkem 12 zlatých. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/62, měsíční peněžítá cedule XII. 1740 (XII.).

404 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

405 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 87, sig. 87/48, rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1739 (I.-IV., VI.-XI.); Tamtéž, kt. 103, sig. 1739, rejstřík zaplacených robotních krejcarů, 1739 (V.).

406 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, podklady hlavního počtu, 1768. Chybí nejspíše pouze následující číslované přílohy: 36 - rejstřík prací řemenáře, 40 - rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 49 - rejstřík

pouze mezerovitě.⁴⁰⁷ Bezesporu jsou rejstříky dalším nesmírně zajímavým a informačně bohatým pramenem, který by si tak jako registra poselství branných zasloužil větší pozornost badatelů.

Na následujících řádcích se pokusím o sondu do života královédvorských robotníků v průběhu celého roku 1739 podle dochovaných rejstříků. Myslím si, že tyto rejstříky jsou dalším výjimečným pramenem, který otevírá nové pohledy na realitu zdejšího panství. Jak již vyplynulo z rozboru dalších rubrik hlavního počtu, za namáhavé lesní práce a pomoc při sklizni sena a obilí dostávali robotující lidé vyšší nebo naturální odměny. Až na tyto dvě výjimky však rejstříky obsahují naprostou většinu prací a lze je zkoumat po kvalitativní i kvantitativní stránce. Opět tak stojíme před zjištěním, že postižení nějakého fenoménu v městských počtech se neobejde bez komplexního přístupu a excerpce pramenů na obecné i velice detailní rovině. Nutné je zkoumat jak sumární rubriky hlavního počtu pro rámcovou představu a úplnost, tak i jednotlivé neskutečně detailní podklady těchto rubrik pro účely (nejen) mikrohistorického poznání. Zkoumaný fenomén (ať již je to robota, činnost poslů či jiný jev) prostupuje všemi úrovněmi archivních pramenů účetní povahy a hranice nejsou vždy jasné. Konkrétně kdybychom zkoumali pouze rejstřík vyplacených robotních krejcarů, postihli bychom sice většinu prací, ale zásadním způsobem by nám unikaly tak důležité oblasti uplatnění práce robotníků jako příprava sáhového dřeva v lesích nebo pomoc při sklizni sena a obilí u obecních dvorů a její hmotné zajištění. Omezíme-li výzkum pouze na hlavní peněžitý počet, postihneme sice všechny rubriky týkající se roboty, ale jejich skutečný obsah, který bychom rádi vnímali v kontextu celého hospodaření města, nám bude v naprosté většině případů zcela unikat. Zbývají pouhá čísla. Oč chudší sumární zápis hlavního počtu, o to bohatší pohled skýtají jeho podklady, tj. jednotlivé rejstříky zaplacených robotních krejcarů. Souvislá řada rejstříků vyplacených robotních krejcarů z roku 1739 je ideální pro sledování skutečně vykonaných robotních prací v průběhu celého roku mimo jiné i proto, že se mimo hlavního peněžitého počtu dochovala i velmi podrobná registra dolního branného⁴⁰⁸ a tyto prameny je možné kombinovat. Díky tomu získávají četné pochůzky ve věci roboty zcela konkrétní příčiny a náplň. I když by se z rejstříků v kombinaci s dalšími prameny jistě dalo „vykřesat“ mnohem více (počet krejcarů

mléka, sýra a másla vydaného šafáři při senoseči, žních a otavě, 8 - lesní počty hajných verdeckého a svatojanského revíru.

407 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 87, sig. 87/49-55, rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1742 (I.-III., IX., XII.), 1743 (XII.), 1746 (VI.), 1747 (VII.); Tamtéž, kt. 88, sig. 88/98, rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1740 (V.-VII., IX., X.); Tamtéž, kt. 89, sig. 89/66 rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1746 (VI.).

408 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného Tobiae Puschmanna, 1739.

= počet dní odpracovaných robotníky...), zůstaneme s ohledem na zaměření práce pouze u sondy do roku 1739.

S výjimkou přípravy sáhového dřeva a pomoci při sklizni sena a obilí obdržel každý robotující poddaný od městské vrchnosti symbolický krejcar za každý odpracovaný den bez ohledu na druh vykonané práce. Rejstříky v tomto roce vedl důchodní Antonín Schmidt a jeho charakteristické písmo se objevilo i v registrech poselství dolního branného (viz kapitola 2.2). Práce vykonané robotníky zaznamenávají rejstříky pouze heslovitě v převážně týdenních intervalech.⁴⁰⁹ Dále uvádějí celkový počet osob a jim vyplacených krejcarů a mnohdy také ves, ze které robotníci pocházeli nebo že šlo o šosovní. S počtem osob je nutné nakládat opatrně. Jde totiž o součet osob pracujících celý(?) den na všech uvedených činnostech ve sledovaném intervalu. Krátký příklad z období od 23. do 28. března 1739 to osvětlí nejlépe: '*... dělali sekaninu[,] lovily, probřísla, koly rybníčky spravovali[,] pohonili = 29 osob 29 x. Šoso[vní] křemenec nakládali = 6 osob 6 x*'.

U šosovních můžeme předpokládat, že šest robotníků naložilo kámen v jediný den. Složitější je to u zápisů s více činnostmi. Není možné stanovit, jaký počet poddaných dělal sekaninu, kolik jich lovilo, kolik spravovalo rybníčky a kolik pohánělo potahy. Nejistíme ani, zda uvedenou činností nestrávili více dní, přestože někdy je to poznamenáno '*... šosovní byli u stavu po dva dny 24 osob = 24x*'. V případě uvedeného příkladu pouze víme, že všechny činnosti spotřebovaly 29 robotních dní neznámému počtu poddaných. Praxe evidovat pouze součty odpracovaných dní několika různých osob je velmi rozšířená. Typicky se s ní můžeme setkat při vyúčtování řemeslnických prací, kdy je mistr placen o něco více než několik jeho tovaryšů.⁴¹⁰

409 V zimním období, kdy se robotovalo méně a opakovaly se většinou stejné práce dochází ke kumulaci zápisů do delších časových celků. Kupříkladu na počátku roku 1739 do období: 1.-17. leden, 18.-31. leden, 1.-22. únor atp. Z toho důvodu i první robotní rejstřík zachycuje práce za leden i únor. Většinu roku si však zápisy uchovávají týdenní rytmus. Viz SOkA Trutnov, AM DK, sig. 87/48, rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1739 (I.-IV., VI.-XI.).

410 Mnoho takových příkladů uvádí například registra prací zedníků a tesařů. Kupříkladu mezi 6. a 11. červnem pokračovaly tesařské práce na zábradlí a krovu střechy nově stavěného Dolního mostu. Mistr ohodnocený 17 kr denně zde pracoval čtyři dny. Čtyři tovaryši, placení po 15 kr, zde pracovali pět dní. Je u nich uveden počet 20 dnů. Jeden tovaryš pracoval pouze čtyři dny. V případě, že by tuto práci vykonávali robotníci, rovnal by se počet osob $5+5+5+5+4 = 24$. Viz SOkA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra prací zedníků a tesařů, 1768.

#0

Specifikace za Plazovník Rych. robot.
 Luitd. W. Spring April R. 1739.

		87/48 osoby	z
od 1. do 5. Aprilij			
Forstman	Wassermann	16	16
	Wassermann	12	12
od 6. do 11. dito			
Forstman	Wassermann	25	25
	Wassermann	14	14

Obr. 44. Rejstřík (specifikace) zaplacených robotních krejcarů (1739, IV.). Výřez. Pisatelem je důchodní Antonín Schmidt. V přibližně týdenních intervalech rejstříky zaznamenávají vykonanou robotní práci, "počet osob" a vyplacené krejcare.

ROBOTNÍ ROK NA KRÁLOVÉDVORSKU

Chronologický způsob vyličení prací po ročních obdobích je zcela přirozený a záměrný. K úplnosti sice scházejí údaje o robotní práci při děláni sáhového dřeva a sklizni sena a obilí, které evidují jiné prameny, ale i tak lze snadno srovnávat četnost poselství branných ve věcech roboty s údaji rejstříků robotních krejcarů. Díky detailním údajům získávají tyto pochůzky mnohdy zcela konkrétní zdůvodnění. Velmi vágní a obecná vyjádření *'wegen Roboth'* atp. tak najednou dostávají ostré kontury.

ZIMA:

K zimě neodmyslitelně patřilo odklízení sněhu *'...od sněhu příkop vyházely'*. V lednových mrazech prosekávali poddaní led na Labi i na městských potocích. Ty zásobovaly centrum města vodou a napájely soustavu haltýřů na náměstí, které sloužily jako zásobárna čisté vody, ke chlazení potravin a uchovávání živých ryb. Nakládali kamení *'..šosovní nakládali křemenec'*,⁴¹¹ navalovali klády a připravovali dubové kůly. Velmi mírná zima nebo oteplení patrně dovolilo vyvážet nánosy z rybníka u Lipnice a vykopat příkop u dolního mostu. Při obecních dvorech nejčastěji poháněli⁴¹² dobytek při práci (potah vozů, při orbě) nebo na pastvu. Pramen v takovém případě lakonicky konstatuje pouze *'pohonili'*. Nemíní se tím jen po-

411 Křemen, skřemen, škřemen označují křemen nebo obecněji jakýkoliv tvrdý kámen či skálu. Viz kolektiv, *Vokabulář webový*, heslo "skřemen". Dostupné na <<http://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>> [online 7. 3. 2014].

412 Pohonit či pohánět znamená v právním a soudním kontextu obeslání k soudu (půhonem). V zemědělství znamenalo sloveso buď pohánění a popohánění zvířat (především tažných volů) zapřažených při orbě do pluhu, či táhnoucích vůz či káru, nebo prostě pohánění zvířat na pastvu. Činnost se stala základem označení osob, které ji vykonávali tedy pohůnek, pohonič, jinak též skoták nebo špitálník (zejm. na církevních dvorech, nikoliv ve smyslu chovance špitálu). Když se oralo, kráčel pohůnek při zvířatech a dle pokynů orače zvířata poháněl. Pohůnky byli ale i mladíci, kteří vyháněli dobytek na pastvu. Nejlépe vše osvětlí následující úryvky: *'hospodář [=hostinský] voře, hausknecht mu pohoní, hospodyně rozsívá a kuchařka s šekýřkou zavlačují, nezlý pluh jistě mají.'*(1567); *'deset jiných [pacholků] zůstane k pohánění dobytka, jenž pohůnci a někde špitálníci slují'* (Fischer 1705-6); *'do jmenovaných panských dvorů od starodávna poddaní povinni jsou potřebné pacholky a pohůnky, též kravské, svinácké a jiné děvky a podobnou potřebnou čeled' ihned opatřiti'* (1741); *'s dvouma potažníma hovadama má hospodář buďto sám na robotu přijíti, neb dostatečného pacholka poslati. K potahu s třema neb čtyřma hovadama ale ještě zvláště jednoho pohůnka dostaviti'* (1775); K pastevecké roli pohůnků: *'dva nějací pohůnci kobyly tu pásli'* (1597); *'přitom toho sluší šetřiti, když pohůnci na ouhořích jsou, aby nezháleli a toliko den hráním a zabýváním nestrávil'* (1550/80); *'kterýž [Zákon Páně] ne k tomu vyložen jest do češtiny, aby jej sobě toliko pohůnkové na pastvišti čtli'* (Blahoslav 1571) Viz Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, heslo "pohoniti", "pohůnek". [online 26. 3. 2014]. V podobném smyslu vysvětluje výraz 'pohonič' i Vokabulář: a) skoták (pasák) vyhánějící dobytek na pastvu b) pohůnek, mladší čeledín pohánějící tažná zvířata c) soudní sluha. Viz kolektiv, *Vokabulář webový*, heslo "pohonič". Dostupné na <<http://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>> [online 26. 3. 2014].

tažní roboty se zvířaty poddaných,⁴¹³ ale patrně i vyhánění dobytka na pastvu a jejich dohled. Muži za námezdné 'pohonění při dvořích obecních' dostávali po 1 krejcaru 3 denárech denně⁴¹⁴, ale případné námezdné orání se platilo podle počtu brázd a jejich výsevkové plošné míry strych po 1 zl 30 kr. Jasněji hovoří záznam z roku 1731 '... od pohonění skrz celý léto na rolích obecních při vorání a vláčení chlapci vdovy Hoffmanový s Podstráně za 20 dní denně po dvouh krešlích'.⁴¹⁵ Chlapec obdržel 30 krejcarů, tedy 1 kr 3d za den pomoci. Stejnou výši a náplň má i podobný zápis z roku 1739 '... pohůnkum, které v nedostatku robotířů pohonit pomáhali, za 66 dní á 1x 3d, za omastku 16x 3d'. Po celou zimu a jaro, kdy se zvířata neměla na čem pást, muselo se zvířectvo krmit. Většinu kvalitního sena spotřeboval potah složený z tažných volů nebo koní. Zbylý dobytek dostával převážně méně výživnou ovesnou a ječnou slámu nařezanou na tzv. řezanku nebo sekaninu.⁴¹⁶ Nebylo snad týdne, kdy by robotníci nevyráběli pro dobytek v obecních dvorech tuto druhořadou píci. Méně často kydali mrvu a splétali povřísla 'probřísla' (provazy a pletence ze slámy; v období žní především ke svazování obilných snopů).

JARO:

Bez bližších podrobností víme o tom, že robotníci seli, lovili a prováděli opravy. Při dvořech často poháněli dobytek, jistě i v souvislosti s jarní orbou. Než povyrostla jarní tráva na pastvinách, chystali pravidelně řezanku (sekaninu) pro dobytek. Občas vilí povřísla či rozhrnovali krtince '...od krtic kopce rozváželi'. Šosovní nakládali kamení 'křemenec', Podstráňští pomocí kůlů spravovali hráz rybníka, opakovaně vypomáhali s opravou jezu,⁴¹⁷ čistili louky '... Podstranským[,] byli u stavu⁴¹⁸ a luka pucovaly'. Na práci robotníků při jezu nebo strouze pravidelně dohlíželi branní. I v roce 1739 najdeme v registrech dolního branného červnový zá-

413 Nezapomeňme, že zvířata v tahu nejlépe poslouchají toho, kdo s nimi přichází denně do kontaktu a krmí je.

414 30. října 1740 došlo k proplacení rejstříku nazvaného 'Specifikatce od pohonění při dvořích obecních'. Důchod vyplatil 1 kr 3 d denně Janovi Brdičkoví a Rudlovi za 63 dní při Sylvárovském dvoře a Gotfrídovi Pušovi za 31 dní při vorlešském dvoře. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/60, měsíční peněžítá cedule X., 1740 (X.).

415 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/8, hlavní peněžítý počet, 1731.

416 Magdalena BERANOVÁ, Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 235-238.

417 Že u jezu robotníci pouze nečistili louky dokládají výdaje na tesaře v hlavním peněžítém počtu 'Tesařům ... od spravení stavu 8f 59x' viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

418 Stav, starší výraz pro jez. Jednalo se o jez pod Vorlechem v prudkém ohybu Labe nad Slovany severně od města. Tato důležitá vodní stavba zvedala hladinu řeky a naháněla část vody do mlýnského náhonu obtékajícího v těsné blízkosti městský pahorek ze západní a jižní strany. Náhon roztácel vodní kola mlýnů, pily, valchy a případně i dalších provozů. Jez nalezneme na stejném místě i dnes, avšak náhon byl v průběhu 20. století zatrubněn. Viz Pavel JANOUŠEK, *Opevnění našeho města*, s. 19-21.

pis o třech dnech blíže nepopisovaného dohledu nad robotníky.⁴¹⁹ U Zboží robotníci zhotovili mostek a spravili mostky u pazderny. Ve vorlešském a sylvárovském dvoře i v lesích dělali příkopy, nejspíše pro svod dešťové vody. Ve Strži⁴²⁰ vozili velmi často šosovní i poddaní robotníci hlínu na výrobu cihel '*...byli ve Strži a cihelní hlínu vozili*'. S cihlářskou výrobou úzce souvisí další činnost robotníků, a sice rozhazování tzv. šlemu⁴²¹ '*...šlem u Lipnice rozhazovali*'. Jedná se o jemné usazené bahno či nečistoty vzniklé při výrobě cihel. I dnes se tak nazývají zemité glazury na keramiku z ředěné cihlářské hlíny. Zápisy neobjasňují zda ono rozhazování šlemů souviselo přímo s cihlářskou výrobou, nebo šlo o likvidaci vzniklých nečistot, např. rozvážením do výmolů cest a na pole. V květnu a červnu, tedy na počátku stavební sezóny, převládá pomoc robotníků při výrobě cihel⁴²² nad jinými pracemi. Nepodíleli se jen na kopání a přesunech cihlářské hlíny, ale patrně i na manipulaci a transportu hotových cihel. Ojedinelé zápisy ukazují, že se z robotníků stávali často pomocníci tesařů a "přidavači" zedníků '*...cihelní při zedníkovi*'. Nezapomínejme, že nebyli nijak profesně nebo manuálně méněcenní a sami se starali o svá vlastní hospodářství. Mezi typické jarní práce robotníků patřila také příprava sáhového dřeva v obecních lesích. Podle hlavního počtu roku 1739 káceli robotníci pouze ¼ připravovaného sáhového dřeva. Od sáhu dostávali poddaní 2 kr a šosovní 3,5 kr.⁴²³ Podle pozdějších register hajných a ročního výkazu pokáceného dřeva z roku 1768 víme dvě důležité informace. Za prvé robota stále více ztrácela pro lesní práce význam (skoro 1/20). Za druhé příprava sáhového dřeva pomocí roboty probíhala v lesích výhradně v jarních měsících dubnu a květnu.⁴²⁴

419 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného T. Puschmanna, 1739.

420 Strž či Ve Strži je lokalita u Labe v Zálábí na pravém břehu řeky severozápadně od města. Název odkazuje na místo, kde erozní činnost řeky (nebo člověka) odkryla větší část svahu. Úloha tohoto místa není zatím příliš jasná, ani zda nebylo více lokalit stejného jména. V této nebo blízké lokalitě bychom měli hledat cihlářskou stodolu (*Ziegel Scheüer*) uváděnou v inventáři městských realit v roce 1768 viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hospodářský inventář vybavení obecních budov, 1768

421 Šlem zpravidla označuje nečistotu, bláto či sliz, který je na něčem usazený. '*Šlem, neb kal od vody nanesený*' Viz Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, heslo "šlem". [online 8. 4. 2014].

422 Toho roku se podle údajů hlavního peněžitého počtu vyrobilo v jedné peci 16 300 cihel, 900 dlaždic, 400 prejsů a 200 háků viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739. Cihly páčil cihlář z Choustníkova Hradiště, který dle smlouvy dostával plat od každého kusu cihlářského zboží a také tři konve piva a 3 strychy pěkného obilí. Viz Tamtéž, kt. 103, sig. 1739, výkaz výdajů na cihláře, 1739.

423 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

424 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, lesní počty hajných dle revírů, 1768; Tamtéž, roční výkaz (Consignation) pokáceného dřeva námezdní prací a robotou, 1768.

LÉTO:

V červenci se robotující nadále zabývali častým vožením hlíny pro výrobu cihel a roz-
hazováním šlemu. Také napomáhali zedníkům s cihlami '*...cihelni při zedníkách*' jednalo se nej-
spíš o stavění zdi v cihelně.⁴²⁵ Spravovali cesty (mj. i směrem k Zálesí nepatřícímu k městskému
panství), aby mohli pohodlněji vyvážet a nakládat mrvu, tj. hnůj a jiné nečistoty. Poháněli doby-
tek '*...cesty záleské spravovali[,] pohonili*'. Mezi 24. a 29. srpnem čistili šosovní i zábořští ro-
botníci náhon, Podstránští tyto nečistoty nakládali '*... šosovní pucovaly struhu 30x[,]*
Podstr[ánští] na struze mrvu nakládaly[,] len trhali[,] pohonili 40x[,] Zábořské pucovaly
struhu[,] mrvu nakládaly[,] len trhaly 28x'. Časté bylo trhání lnu, nakládání a vyvážení nečis-
tot (mrvy) při kterém poháněli pracující dobytek (objevuje se nejčastěji s vyvážením nečistot).
Méně často mlátili jetel (na semeno pro jednodruhové setí?), seli (koncem září – ozim) a trhali
konopí. S přicházejícím podzimem opět vytvářeli příkopy (při polích na svod vody). K létu ne-
odmyslitelně patří také sklizně sena a obilí. I na nich se podstatnou měrou podíleli robotující
poddaní, jak o tom podrobně hovoří předcházející řádky. Robotníci nedostávali robotní krejcar,
ale četné naturálie z produkce obecních dvorů. Od šafáře mléko, sýr a máslo, od šafářky chléb
a kuchyňský pokrm patrně v podobě polévky. Práci, kterou poddaní vykonali nad rámec svých
robotních povinností, dostali zaplacenou jako jakýkoliv jiný námezdní dělník.

PODZIM:

Počátkem října vylovili robotující poddaní rybníčky a sbírali rychtářům pečárku⁴²⁶ '*...*
zbírali pečárku rychtářům'. Nejspíše se jednalo o žampióny (hovoří pro to roční období),
méně pravděpodobně o rostlinu kýchavici na kýchací prášek. Opět vytahovali, nakládali a roz-
hazovali mrvu, sekali roští, rovnali dříví. Z rybníka sekali, vynášeli a nakládali rákos '*...rákos*
z rybníka vynášeli a sekli'. Jednou se dokonce hovoří o nakládání mrvy rychtářům (to dokládá,
že i sami rychtáři byli s vědomím vrchnosti příjemci užiteků robotní práce). U Podslinského[?]
rybníka i jinde dělali příkopy, bourali ve Vorlechu ohradu pro ovce '*... Vorleše pro ovce zed*
bourali' a zavázeli dolní most (výtluky?, materiál?). Vypomáhali při tesařích (z tohoto období
nás hlavní počet informuje o jejich práci ve dvoře Vorlech a o pobíjení horního mostu
šindelem). U cihlářské pece vyklízeli vypálené cihly '*... cihelni u pece vyklízeli*'. Šosovní ve

425 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

426 Pečánka či pečárka je označení rostliny (zvl. kýchavice bílé), která se sbírala i s kořenem a sušila na kýchav-
cí prášek. Viz kolektiv, *Vokabulář webový*, heslo "pečánka" a "pečárka". Dostupné na
<<http://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>> [online 10. 4. 2014]. Patrně však šlo spíše o označení pro polní
žampióny, které se dodnes užívá v nářečích a dalo vzniknout celé čeledi hub pečárkovitých.

Strži kladli kamení a roští. Snad šlo o úpravu břehů proti vodní erozi. S přicházející zimou se robotníci opět začínali věnovat přípravě řezanky ke krmení dobytka při obecních dvorech. Tento podzim se příprava řezanky objevuje od 7. listopadu. K pracím v prosinci se nám bohužel robotní rejstřík nedochoval, nebo je dosud "zatoulán" kdesi v písemnostech městského archivu. Z hlavního počtu však víme, že prosincové náklady na roboty se příliš nelišily od výše výdajů v říjnu a listopadu. Nebude jistě daleko od pravdy, když řekneme, že se robotující v období počínající zimy zabývali ve velké míře přípravou řezanky, vyvážením mrvy či odklizením sněhu a sekáním ledu.

Shrneme-li údaje, pak můžeme obecně říci, že v zimním období se robotní práce omezovaly převážně na zajištění těch nejnnutnějších hospodářských potřeb panství. Poddaní ze slámy sekali řezanku pro dobytek, odklízeli sníh a led z městských potoků a řeky (ochrana mostů před dřenicemi⁴²⁷ i kvůli rybám). Potřeba robotní práce i její rozmanitost výrazně narostla v březnu a dubnu, kdy se orala a sela pole, kopaly příkopy podél polí a lesů na odvod vody a opravovaly vytlučené cesty a mostky. Často bylo zapotřebí i pohánění tažného dobytka. Nejen při orbě, ale mnohdy také v souvislosti s jinými robotními pracemi (vozy při nakládání kamenů či mrvy atp.). Po práci na poli docházelo zpravidla v dubnu a květnu na robotu v lesích při děláni sáhového dřeva. Pro červen je typický velký vzestup aktivity robotníků při kopání cihlářské hlíny, výrobě cihel i rozhazování šlemu. Ostatně nadcházela stavební sezona. V červenci aktivita robotníků trochu klesá, aby v srpnu a září opět vystoupala vrcholícími zemědělskými pracemi (senoseč, žně, otava) a s nimi spojenými úpravami terénů, čištěním mlýnské strouhy (za letního sucha, aby mlýnům nevznikala škoda), trháním lnu a konopí i pomocí tesařům a zedníkům při opravách obecních budov a staveb (rybníky, mosty...). S podzimem přichází doba výlovů rybníčků, sbírání hub, vyřezávání rákosí a od listopadu opět dochází na práce typické pro období vegetačního klidu. Dobytek soustředěný v chlévech a stájích se neobešel bez pravidelného přísunu řezanky a vyvážení mrvy.

Ze zápisů všech dochovaných rejstříků je zřetelně patrné, že obyvatelé šosovních vsí sice robotní práce konali, ovšem v porovnání s poddanými ze Záboří a Podstráně se podíleli na robotní práci jen velmi málo. Jak ukázaly předchozí řádky, vykonávali zdejší robotující poddaní celou plejádu činností. Mnohé z nich dalece překračují tradiční představy o náplni robotních prací, které se vesměs omezují na zemědělské práce. Některé činnosti nacházíme v průběhu celého roku (zemní práce, pasení a práce s potahem, vyvážení mrvy, čištění rybníků a náhonu)

427 Dřenicí nazýváme zimní povodeň, kdy nahromaděné ledy strhávají mosty a ničí vše ve svém okolí.

nebo jeho podstatné části (příprava řezanky pro dobytek po celou zimu a jaro). Jiným pracím se poddaní věnovali pouze v určitém ročním období (zimní rozbíjení ledu a vyhrnování sněhu, jarní setí a práce s potahem, kopání a vožení cihlářské hlíny před létem, podzimní trhání lnu, rákosu a sběr hub). Nejcharakterističtějšími pracemi robotníků na Královédvorskú byly terénní úpravy, vyvážení nečistot a péče o cesty, strouhy a příkopy podél polí. Poddaní představovali vlastně takové "technické služby panství" zajišťující méně kvalifikované veřejně prospěšné práce.

I přesto, že město zaměstnávalo personál obecních dvorů a služebníky města se stálým platem a vypomáhalo si robotní práci poddaných, čas od času najímalo na výpomoc nebo na specializované činnosti další osoby za denní nebo úkolovou mzdu. Šlo například o orbu *'od vorání role'* placenou od počtu brázd, setí, vláčení, stříhání ovcí, kleštění a uzdravování dobytka a koní *'...od kleštění hengsta⁴²⁸ i za zdrávu[a] od přihlídnání'*, výrobu šindele, pomocné práce při kácení dubů k jezu a strži i sekání *'dlaženic⁴²⁹ a jinšího dříví'*. Samostatnou kapitolu představuje množství řemeslnických mistrů a tovaryšů, bez kterých je údržba městských nemovitostí a provozů nemyslitelná.

428 r Hengst (něm.) = hřelec.

429 Dlaženice, patrně lokální výraz pro silné podlahové fošny, prkna či jinou formu dřevěného dláždění.

HODNOTA ROBOTNÍHO KREJCARU

Mluvíme-li o peněžním nebo i naturálním odměňování robotujících poddaných, jistě nás napadá otázka o skutečné hodnotě takových odměn v porovnání s hodnotou srovnatelných prací na "volném trhu". U královédvorských poddaných jsme zatím zachytili různé výše odměn za vykonanou práci. Za převažující většinu prací příslušela robotníkům odměna ve výši 1 kr za den práce bez ohledu na její charakter. Nepoměrně namáhavější a technicky náročnější bylo kácení dřeva v obecních lesích. Zde se odměny liší u poddaných a šosovních. Lidé z poddanského Záboří nebo Podstráně dostávali po 2 kr od sáhu (nebo 1 kr 3 d v případě krátkého dříví). Šosovní dostávali 7 kr za 2 sáhy, tedy 3 kr 3 d za stejný objem dřeva jako poddaní. Stranou ponecháme naturální podporu sklizni sena a obilí vyjádřenou v mléku, sýru, másle, chlebu a polévce. Uveďme si několik příkladů ohodnocení různých druhů prací z královédvorských počtů let 1739 a 1768. Nekvalifikované práce byly hodnoceny velmi nízko. Hlídač hrachu dostával v roce 1768 denně po 2 kr a k tomu navíc týdně na maso (*Fleisch geld*) v hodnotě 2 kr a na sádlo (*Schmaltz geld*) za 1 $\frac{3}{4}$ kr.⁴³⁰ Černé pomocné práce vykonávali i sami branní. Za pomoc hrnčírů 8 kr⁴³¹, za den pomoci s čištěním obilí 6 kr a za den dohledu na robotníky u mlýnské strouhy (tj. náhonu) 5 kr.⁴³² V roce 1768 dostávali branní za stejnou práci při dohlížení na robotníky při náhonu i při sklizni sena a obilí po 7 kr denně.⁴³³ Přípravení sáhu dřeva námezdným dělníkem stálo 12 krejcarů.⁴³⁴ Tesařští tovaryši dostávali denně za svoji práci po 15 kr a mistři celých 17 kr. Zednický mistr dostával denně 21 krejcarů od položení a usazení velkých kamenů v nájezdech Dolního mostu.⁴³⁵ Není třeba dále pokračovat, aby bylo jasné, že odměna robotními krejcarů byla pouze v symbolické výši. Sice existovaly jiné málo hodnocené práce, ty však byly výrazně méně namáhavé a vysilující (hlídání hrachu atp.). Není divu, že pro mnohé zámožnější sedláky a úspěšné hospodáře nepředstavovala robota dostatečně zajímavý počín. Tak na ni jezdili nebo vysílali za sebe jiné pouze v případech, kdy to pro ně bylo výhodnější než zůstat na svém. V takovém případě pouze zaplatili v penězích hodnotu svého robotního závazku. Nenašel jsem jediný případ, kdy by byl někdo popotahován za fyzické neplnění robotních povinností. Dá se předběžně říci, a další výzkum to musí korigovat, že robota poddanských vsí na Královédvorskou by mohla odpovídat výši přibližně jednoho dne v týdnu a měla charakter fi-

430 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.).

431 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740.

432 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného T. Puscmanna, 1739.

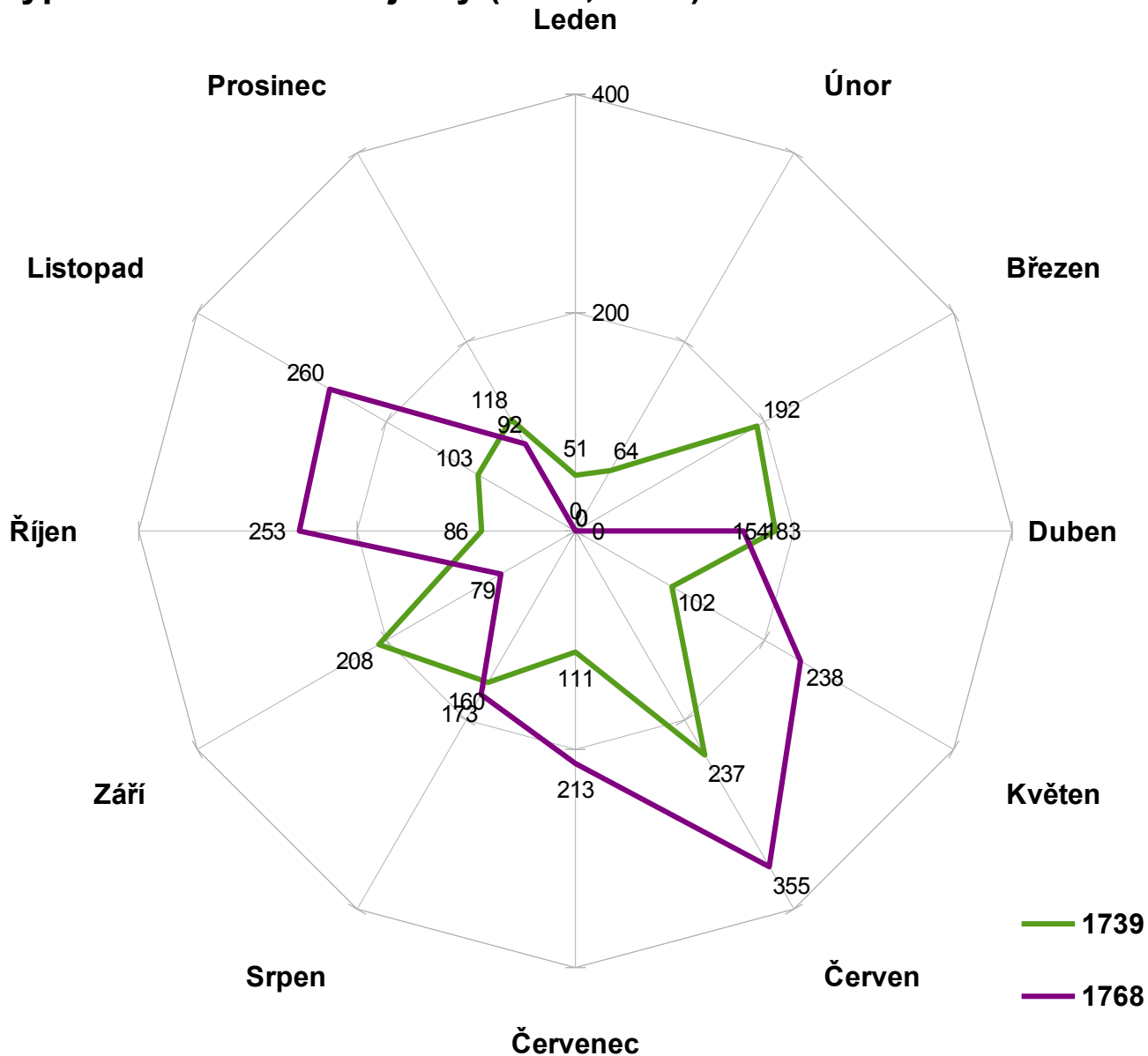
433 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžítý počet, 1768. (IV.-XII.).

434 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

435 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra zednických a tesařských prací, 1768.

nančně vyjádřitelného závazku. Nemajetní jej radši vykonali a robotní krejcar jim byl alespoň chabou náhradou, bohatším se vyplatilo vyplatit práci penězi. Myslím si, že na robotní práci můžeme pohlížet podobně jako na "železné krávy", věčné (komorní) platy vzniklé jako zákonný ekvivalent půjček s úrokem, či věčné zádušní mše zakoupené jednorázovou částkou. Ve chvíli, kdy je tato povinnost splněna, stává se z robotujícího poddaného námezdní dělník. Nezveličovat, nezpochybňovat, ale brát je jako běžnou součást většiny českého venkova (její výše a náplň se podle panství mohla lišit). Ale o tom již jindy a jinde.

Vyplacené robotní krejčary (1739, 1768)

Vyplacené robotní krejčary	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
1739	51x	64x	3f 12x	3f 3x	1f 42x	3f 57x	1f 51x	2f 40x	3f 28x	1f 26x	1f 43x	1f 58x	26f 55x
1768	?	?	?	2f 34x	3f 58x	5f 55x	3f 33x	2f 53x	1f 19x	4f 13x	4f 20x	1f 32x	30f 17x

Graf + tab. 45. Síťový graf množství robotních krejčarů vyplacených poddaných za různé práce v roce 1739 a v rozhodující části roku 1768 (IV.-XII.). Robotní krejčary dostávali robotníci při všech uvedených pracích mimo více hodnocené přípravy sáhového dřeva a pomoci při senoseči, žních i otavě, kdy dostávali naturalie. Síťový graf připomíná přibližně ciferník hodin, kde hodinám odpovídají jednotlivé měsíce. Vzdálenost linky grafu od středu vyjadřuje hodnotu zkoumaného jevu (zde vyplacené robotní krejčary) v průběhu celého ročního cyklu. Je z něj mnohem lépe patrné v kterých ročních obdobích, příp. měsících byl jev na vzestupu a kdy na sestupu. V měsících, kdy byl jev nulový, nebo nemáme jeho hodnoty (jarní měsíce 1768) neopouští linka střed grafu.

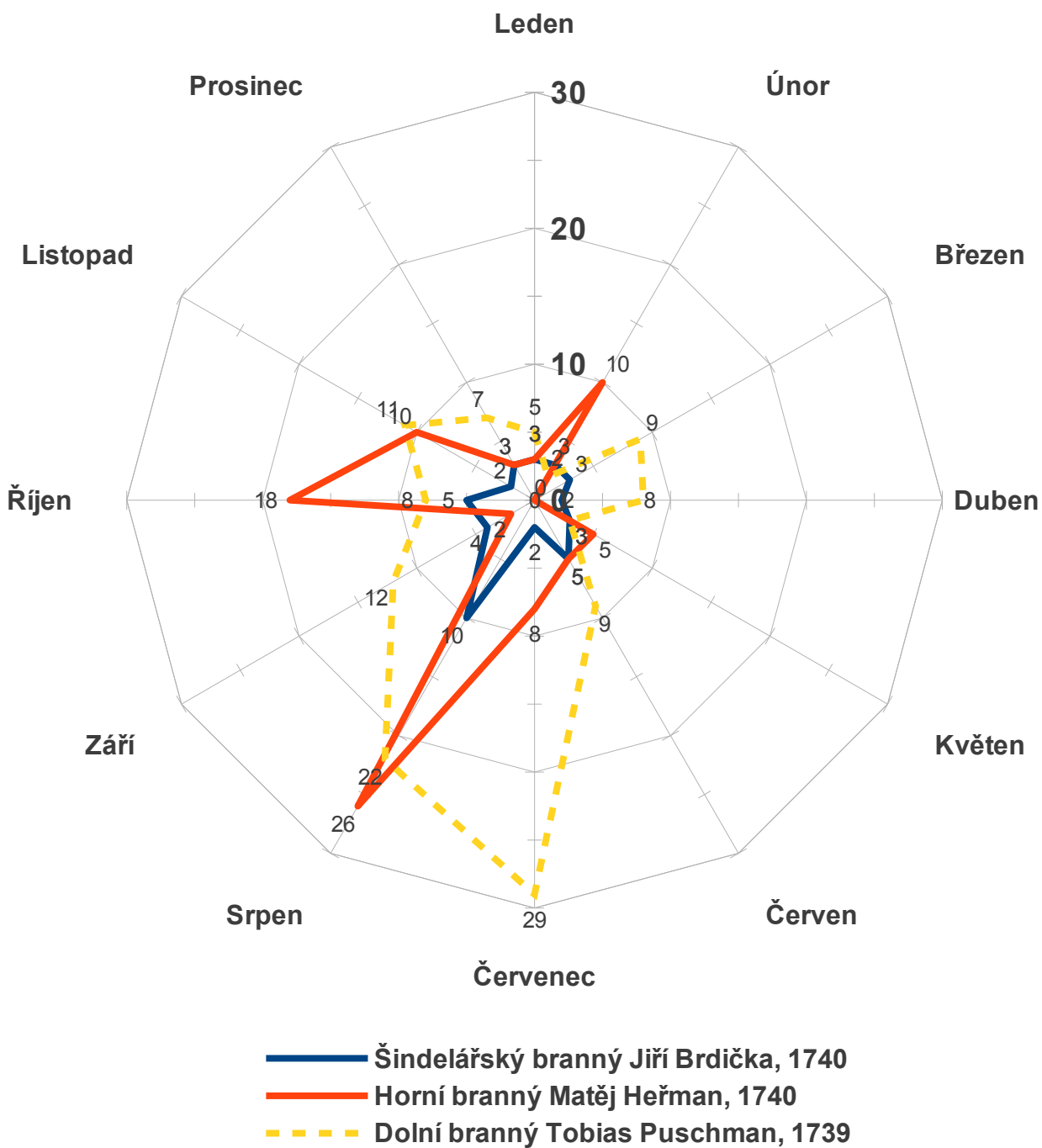
ROBOTA A POSELSTVÍ BRANNÝCH

Jedinečný pramen, jakým rejstříky robotních krejcarů bezesporu jsou, umožnil poznat skutečný obsah robotních prací na Královédvorskú a touto cestou také motivy velké části pochůzek branných. Na několika místech došlo nejen k naplnění obsahu jejich cest, ale dokonce i k přímému provázání mezi činnostmi branných a robotními pracemi (dohled na robotníky při čištění náhonu a opravě jezu). Rejstříky evidující práci robotníků nejčastěji v týdenních intervalech a registra vedená většinou po dnech jsou natolik podrobné zdroje informací, že dovolují alespoň rámcově tuto časovou příbuznost sledovat. Porovnáme-li výše uvedený síťový graf vyplacených robotních krejcarů (graf 45) s následujícími síťovými grafy sezónnosti poselství branných ve věci roboty (graf 46, 47) i součtovým grafem všech branných (graf 48), pak zjistíme výrazné rozdíly. Nejen v proporcích některých měsíců, ale i mezi síťovými grafy pochůzek branných ve věci roboty navzájem. Výpověď grafu vyplacených robotních krejcarů v roce 1739 zdá se velmi věrná a odpovídající realitě. Objem robotní práce je v zimním období velmi nízký, i když rozhodně ne nulový. V březnu a dubnu dochází k prvnímu velkému nárůstu v souvislosti s polními pracemi a doprovodnými činnostmi. Květnový propad ve skutečnosti značí uplatnění robotníků v lesích, za což nedostávali robotní krejcar. Červnová robotna dosahuje zřetelně nejvyšších hodnot z celého roku. Příčinou je především kopání cihlářské hlíny a pomocné práce v cihelně před letní stavební sezonou. Letní období nijak zvlášť nevyčnává, počítejme však, že v této době robotující pracovali ještě na senoseči, žních a otavě, za které nedostávali robotní krejcar, ale naturálie. Tímto způsobem z grafu část robotní práce "chybí". Posledním vrcholem tohoto roku je září vyplněné zejména pracemi po sklizni a přípravami na zimu. Od října objem robotní práce klesá na úroveň obvyklou v zimě a k vzestupu docházelo jen ojediněle při sněhových přívalech nebo zamrzání městských potoků a řeky. V grafu robotních krejcarů vyplacených roku 1768 můžeme proti staršímu období sledovat pouze období od dubna do konce roku. V zimě, pro kterou nemáme podklady, můžeme předpokládat obvyklou nižší úroveň robotní práce. Březnové polní práce nejsou zachyceny. Ač lesní práce měly v této době již zanedbatelný vliv, květnová robotna vzrostla a příčin mohlo být mnoho. Oba grafy se vzácně shodují v červnovém objemu prací s přehledem dominujícímu ostatním obdobím roku. V létě opět chybí práce robotujících na sklizních sena a obilí. Zajímavý je velký rozsah prací v říjnu a listopadu tohoto roku. Tento nebývalý vzestup však nedovoluje dosavadní stav poznání archivního fondu a zejména nedochované rejstříky robotních krejcarů přesvědčivě vysvětlit. Protože sáhové

dřevo káceli robotníci v lesích v úkolové mzdě a za senoseč, žně a otavu dostávali naturalie, "chybí" tyto práce v grafech. Z tohoto důvodu bohužel není možné se na robotní krejcar dívat jako na zcela univerzální měřítko výkonu robotních prací, ale mnohem spíše jako na rámcový ukazatel, ke kterému musíme tyto práce podle dalších pramenů přičítat.

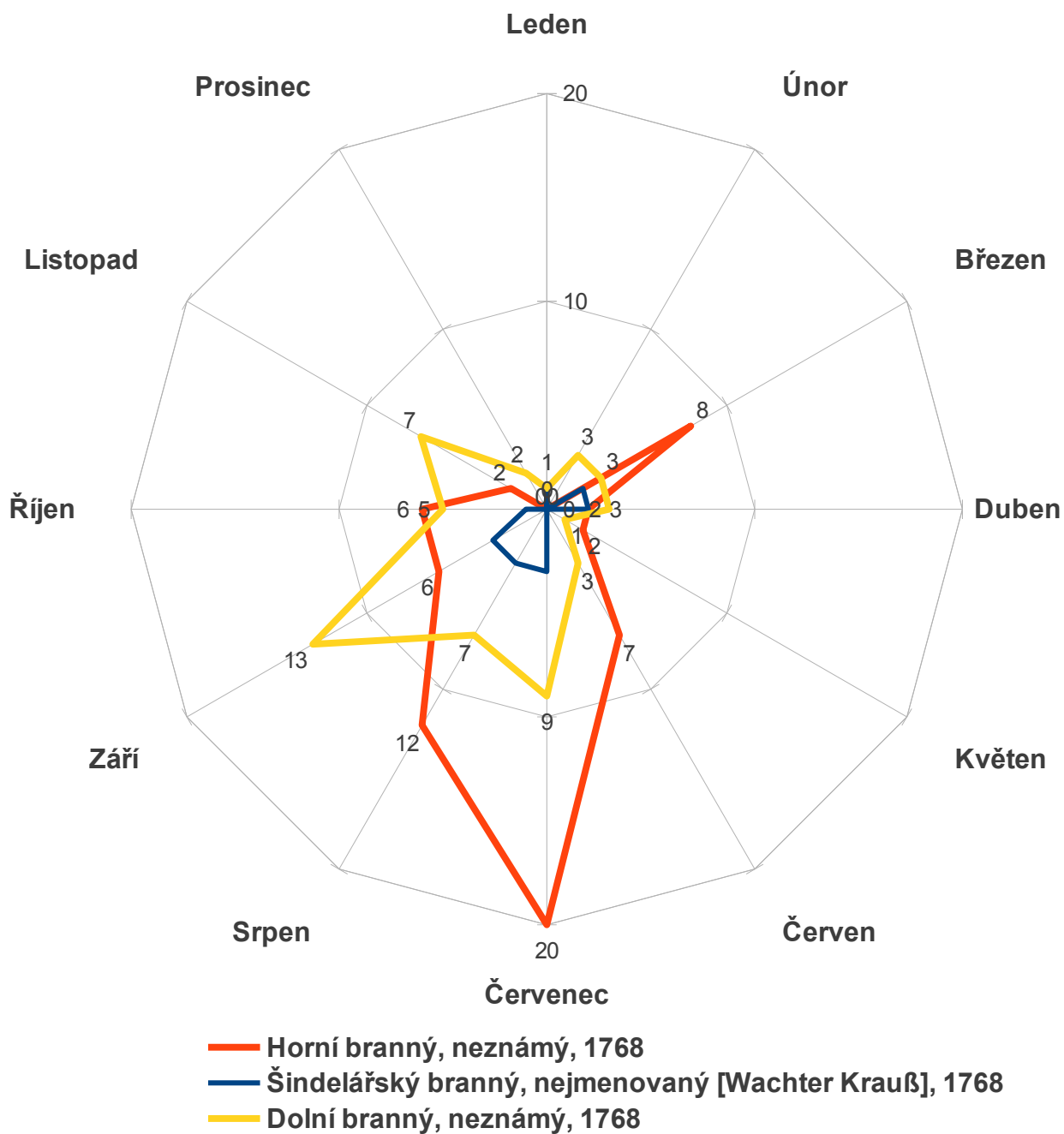
Výpověď síťových grafů (46 a 47) zaznamenávající měsíční četnosti robotních poselství jednotlivých branných spočívá v něčem trochu jiném než u grafu zaplacených robotních krejcarů (graf 45). Na součtovém grafu (48) "robotních poselství" všech branných v průběhu celého roku je nejlépe patrné, jak se průběhy grafů a tedy i období vzestupů a pádů pochůzek ve věci roboty i skutečně vyplacených robotních krejcarů liší. Rozdíl způsobuje nejen mnohokrát opakované "skrývání" roboty pod jinými charakteristikami cest branných (za rychtáři, pro sedláka, za šafářem, za obecní příčinou...), ale především elementární rozdíly v charakteru zkoumaných jevů. Ne každá cesta branného ve věci roboty měla za následek robotní práci ve stejném rozsahu (a tedy odměněnou stejným množstvím krejcarů). Porovnejme dvě hypotetické cesty branného do Záboří. Při první měly čtyři osoby s potahem vyvézt dobytčí mrvu z obecního. V rejstřících to znamenalo výdaj 4 krejcarů. O několik dní později vykonal branný stejnou cestu, tedy z hlediska statistik jeho cest 1: 1. Na jejím základě však přišlo do Strže kopat 16 osob cihlářskou hlínu. Z hlediska robotních krejcarů tedy 1: 4 (4: 16 osobám). Cesty branných tedy spíše vypovídají o počtech robotních "akcí" a rejstříky o počtu robotníků, a tím i o objemu vykonaných robot (bez lesních prací i sečení sena a obilí). Pokud by tomu tak nebylo, měl by se součtový graf "robotních" poselství přibližně rovnat s průběhem grafu vyplacených robotních krejcarů (obsahuje robotní práce bez ohledu na to, který branný robotu vyřizoval). Ale tak tomu zdaleka není. Součtový graf pro obě zkoumané období potvrzuje, že počty cest branných vypovídají mnohem více o počtech a rozmanitosti jednotlivých robotních pracovních "akcí". Jasně hovoří pouze o výrazném letním vzestupu "robotních" cest v červenci až srpnu a o něco menší aktivitě v září až říjnu. Jarní aktivita je jen nepatrná.

Sezónnost poselství ve věci roboty (1739-1740)

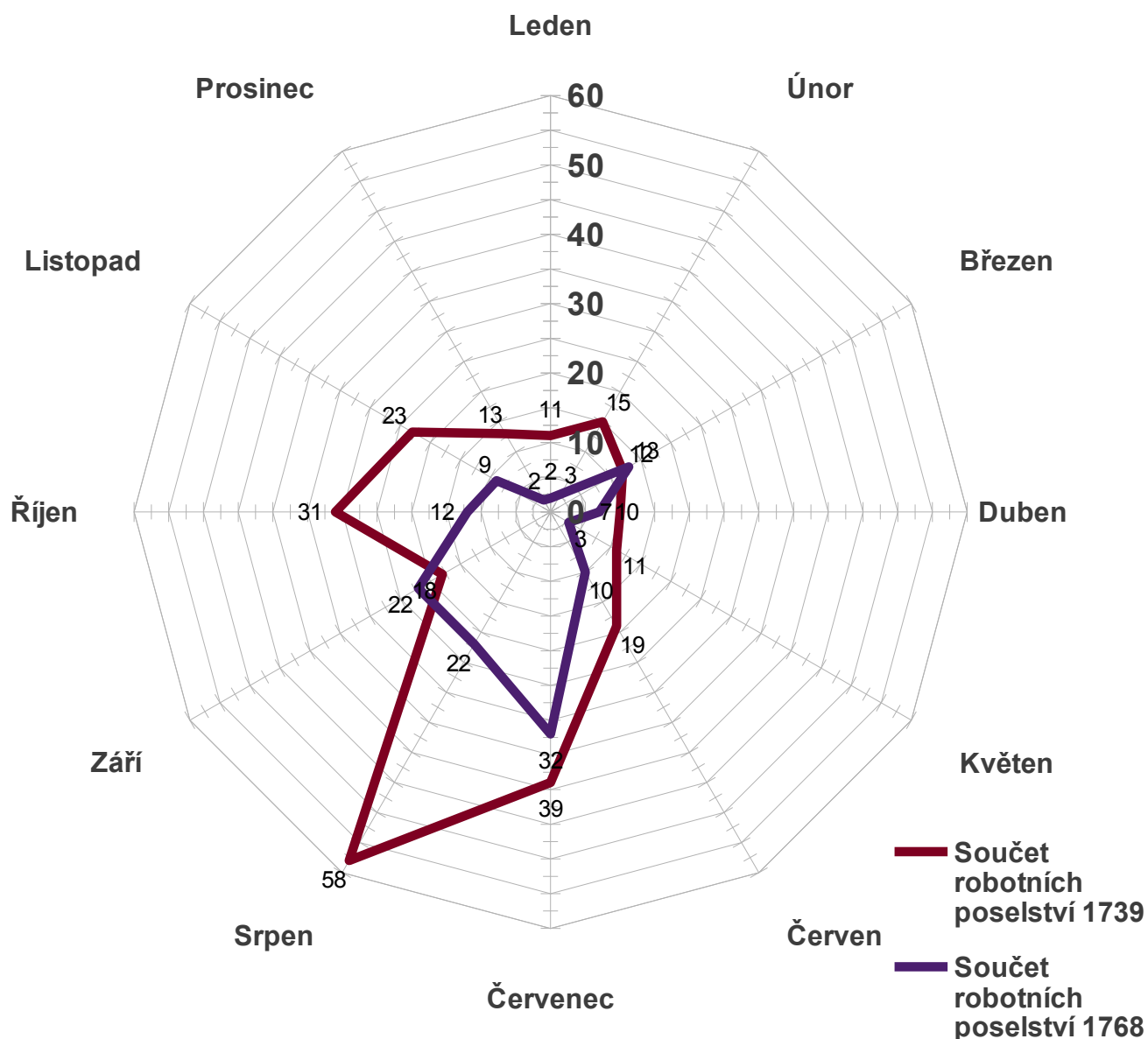
Graf 46. Vývoj četnosti poselských pochůzek branných ve věci roboty v průběhu let 1739 a 1740 podle register poselství branných. Každá registra vedl jiný písař. Počty cest jednotlivých branných udávají tabulkové přehledy uvedené v analýze jednotlivých register. Graf zahrnuje pouze pochůzky, které registra výslovně charakterizují jako cesty ve příčině roboty. Některé cesty branných za rychtáři, šafáři atp. se zcela jistě také týkaly roboty, ale podíl této "skryté roboty" není stanovitelný.

Sezónnost poselství ve věci roboty (1768)

Graf 47. Vývoj četnosti poselských pochůzek branných ve věci roboty v průběhu roku 1768 podle register poselství branných. Každá registra vedl jiný písař. Počty cest jednotlivých branných udávají tabulkové přehledy uvedené v analýze jednotlivých register. Graf zahrnuje pouze pochůzky, které registra výslovně charakterizují jako cesty ve příčině roboty. Některé cesty branných za rychtáři, šafáři atp. se zcela jistě také týkaly roboty, ale podíl této "skryté roboty" není stanovitelný.

Součet poselství všech branných ve věci roboty

Graf 48. Vývoj četnosti všech poselských pochůzek branných ve věci roboty v průběhu let 1739-1740 a roku 1768 podle register branných. Graf zahrnuje pouze pochůzky, které registra výslovně charakterizují jako cesty ve příčině roboty. Některé cesty branných za rychtáři, šafáři atp. se zcela jistě také týkaly roboty, ale podíl této "skryté roboty" není stanovitelný.

U grafu poselských cest z přelomu 30. a 40. let 18. století jsou patrné výrazné skoky mezi jednotlivými měsíci i brannými navzájem. Údaje sice pochází ze dvou sousedních let (dáno dochováním register), ale mám za to, že náplň práce branných se za rok nijak dramaticky nezměnila. Údaje všech branných se shodnou ve výrazném nárůstu pochůzek kvůli robotě v srpnu, resp. červenci v případě dolního branného. Tento posun příkládám rozdílným klimatickým podmínkám mezi léty 1739 a 1740, neboť počasí mohlo způsobit opoždění letních prací

o jeden či dva týdny, a tím i přesun mezi červencem a srpnem. Naposledy se počet pochůzek v této věci zvýšil v říjnu. Všichni branní vycházeli ve věci roboty v závislosti na počtu a významu lokalit, které spadaly do jimi obhospodařované oblasti. Velmi problematická je výpověď o "robotních" pochůzkách branných dle záznamů register roku 1768. Jejich průběh je u každého branného jiný a jen velmi váhavě se shodují na červenci jako měsíci s nejčetnějšími pochůzkami. Celkově pochůzek ubylo, ale příčinu lze hledat spíše v širším repertoáru názvů účelů pochůzek než jejich dramatickém poklesu. Z průběhu grafu šindelářského branného pro rok 1768 zbylo jen torzo. Zdá se tedy, že ač registra vedl již jediný písař, rozpustila se blíže nezjistitelná část "robotních" pochůzek v jinak charakterizovaných pochůzkách. Věčná škoda, že se nám v souvislé řadě dochovaly pouze robotní rejstříky z roku 1739 a žádné z roku 1768. Tím šířeji pojatý exkurs po sezonnosti roboty uzavřeme.

2.9.2 HAJNÍ NA KRÁLOVÉDVORSKU

O zdejších hajných se zmíním jen velice stručně. Mnohé již o lesní práci prozradila předchozí kapitola o robotě a pochůzky branných za hajnými zdaleka nedosahují takové četnosti jako poselství ve věci roboty. Předností pochůzek branných směřujících za hajnými je spíše to, že jsou značně specifické a jejich záměna s jinými poselstvími je málo pravděpodobná. Mimo jiné i proto, že hájovny neležely ve vsích, ale jako samoty při lesních revírech. Předkládaný obraz, který je postaven převážně na hlavních počtech a jejich podkladech z let 1739 a 1768,⁴³⁶ je spíše pouhou črtou bez nároku na úplnost...

Dvůr Králové obklopovaly lesy téměř ze všech stran. Severně od města se nacházel mohutný lesní pás nazývaný Království, který byl z nemalé části rezervován pro potřeby dolů v Kutné Hoře. Královédvorské obci však patřily nemalé plochy lesa situované při hranicích městského panství na obtížněji přístupných svazích Zvičinského hřbetu i části lesa Království, které se nacházely severně od Verdeka, Dvora Králové i mezi Zábořím a lesními lázněmi Janská Studánka. Lesy v obecním vlastnictví spravoval roku 1739 polesný či oberfořt⁴³⁷ s ročním platem 16 zl (roku 1768 již 30 zl). Ke své práci potřeboval koně,⁴³⁸ snad i proto jej pozdější prameny nazývají lesním pojezdným '*Waldt Bereüter*' vedle obvyklého lesmistr (*Waldtmeister*). Polesný, resp. lesní pojezdný podléhal moci hospodářského ředitele a primase v jedné osobě. Společně s hajnými vedl lesní počty (výroba, příjem a prodej stromů, řeziva (resp. otesků), sáhového dříví i klestí) a tzv. zvířecí počty (zastřelená zvěř, ptactvo v lesích). Prstenec obecních lesů v okolí Dvora Králové se dělil do šesti revírů, se správou každého z nich pomáhal jeden hajný (*Heeger*). Hlavní počet roku 1768 uvádí revíry Lipnický, Svatojanský, Verdecký, Kacbašský (*Kratzbacher revir*), Horní Podstráňský a Dolní Podstráňský. Jejich rozložení je však nepochybně starší a v pomístních názvech se mnohdy udrželo dosud.⁴³⁹ Tehdy je spravovalo již sedm hajných, v nejrozsáhlejším svatojanském revíru, který jako jediný ležel v samém nitru lesa Království východně od Záboří, jsou zmiňováni hajní dva.⁴⁴⁰ Službu hajných

436 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9 hlavní peněžítý počet, 1739; Tamtéž, kt. 103, sig. 1786, hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.); Na informace čerpané z těchto základních zdrojů nebude v rámci této kapitoly jednotlivě odkazováno.

437 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 89, sig. 89/57, verdečtí sedláci požadují na Dvorských zaplacení lesních fůr, 1739.

438 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 75, sig. 75/46, žádost lesního pojezdného o proplácení nákladů na koně při výkonu služby, nedat. [pol. 18. stol.].

439 Za toponyma odkazující na bývalé lesní revíry můžeme například považovat název Verdecký les nad Verdekem, či Dvorský les a Královédvorský les severně nad městem. Specializovaný výzkum by jistě objevil další doklady.

440 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, roční výkaz pokáceného dřeva, 1768.

vykonávali poddaní, kteří nedostávali žádný pevný plat, ale nejspíše se správě obecních lesů věnovali při méně náročné živnosti. Ostatně když se některý rok nekácelo v jimi spravovaném revíru, sotva by se takoví hajní uživil. V rámci místní správy zaujímal obdobné postavení jako vesničtí rychtáři, čtvrtní hejtmané, zvoníci a jiní pomocníci města, kteří vedli vlastní obživu a odměňování byli pouze při renovaci a od jednotlivých úkonů. Hajní dostávali při své renovaci chléb a pivo *'hajným poddaným 6 osobám při jejich renovatzi za chléb a pivo 45x'*. V průběhu roku navíc deputát jednoho sáhu dřeva⁴⁴¹ a odměny od pokácených stromů a případně za zastřelené kusy vysoké nebo pernaté zvěřiny (možná se hajní stříbě vůbec nevěnovali, primárně to byla práce myslivců). Také při lesních pracích nebo vizitaci lesů a jejich hranic dostávali hajní naturálie *'šenkýři zábořskému za chléb a pivo pro p. direktora a hajný při lesní práci 43x'*, *'skrz troji denní lesní visitace skrz p. direktora, polesného a hajných za trunk piva a kuř jídla'*.⁴⁴² Ani obnova hranic se sousedy se neobešla bez účasti pojezdného, hajných a dalších osob a pomocníků.⁴⁴³ Hlavní příjem hajného představovalo výběrové kácení jednotlivých vybraných stromů, které na základě požadavků od řemeslníků vyhledal ve svém revíru a s případnými pomocníky pokácel. Značí to, že v 18. století probíhalo mýcení ve zdejších lesích ještě spíše tradičním způsobem, kdy se těžba dřeva nesoustředila na paseky, ale kácely se jednotlivé vhodné stromy v celém lese.⁴⁴⁴ Franc Puš a Holub dostali 1 zlatý za to, že *'... pomáhali duby sekati ke strži a k stavu'*. Hajný z revíru u Kacbachu obdržel 8 zlatých *'Od sekání rozličného dříví a roští... hajnému Kacbachskému též dle specifikace'*. Bylo-li například potřeba trámů pro ovčín, pokácel hajný pouze vhodné stromy a zužitkoval je nejen na kulatinu, trámy a řezivo pro stavební účely, ale ze zbylých větví a kletí nadělali námezdní lesní dělníci nebo robotníci sáhové dříví a otepi kletí k topení. Zkušený hajný již věděl, kde mu jaké "dříví" roste a dokud jej nikdo nepotřeboval, spokojeně si rostlo a sílilo. Takto obhospodařovaný les se přirozeně omlazoval. Hajní za svěřený revír vedli lesní počty, které patrně skrze polesného skládali městskému hospodářskému úřadu. Do nich zapisovali příjmy a výdaje kulatiny a řeziva z pokácených stromů, sáhového dříví i otepi kletí nadělané robotou i námezdními dělníky. Kulatinu

441 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, roční výkaz pokáceného dřeva, 1768.

442 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/55, měsíční peněžítá cedule VI., 1740 (VI.).

443 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, výkaz stravného při ohraničování panství, 1768. Ve dnech 22. a 23. června od 5 hodin ráno do večera obcházela deputace královédvorských hranice s panstvím Žireč (nepochybně s jeho zástupci). První den poobědvala v Libotově, druhý den na Borkách. Osmi osobám (dva radní, syndik, jeden obecní starší, hospodářský ředitel Leopold Fink, lesní pojezdný a dva mladší měšťané) proplatil důchod stravné ve výši 30 kr na osobu a den, všem městským služebníkům ([městský] rychtář, hajní a další pomocníci) celkem za 45 kr denně. 14. července obnovovala stejná deputace hranice s panstvím Třemešná.

444 Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury II./1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha 1995, s. 387-389.

a řezivo prodávali soukromým osobám, případně posloužilo k opravám a stavbám městských nemovitostí či obecně prospěšných staveb (kostel, děkanství, haltýře na vodu, opravy břehů Labe a náhonů...). Borovice (smolnaté a tedy i výhřevné) figurují zpravidla jako deputáty představitelům městské právy a služebníkům města. Sáhové dříví a otepi klestí město prodalo, odvedlo na deputáty a použilo na otop dvorů, radnice a jiných městských budov. Ne vždy uzavřel hajný lesní počet v kladných číslech. Zpravidla dluh tzv. *rest* uhradil z příjmů v novém roce, avšak někdy došlo k tomu, že hajný nemohl dostát svému závazku. Ať již umřel, zchroml (pád stromu atp.) nebo se vlivem jiné události stal dluh nedobytným, musel důchodní novou situaci řešit. U hajných, s kterými panovala spokojenost, připadala v úvahu i likvidace dluhu formou daru '... 20. July Janovi Šturmovi bývalému hajnému, co tak do počtu lesního za 1739 rok restíroval, z ohledu jeho věrné služby se jemu daruje 2f 3x'.

O práci robotníků v obecních lesích zopakujeme jen to hlavní. Lesní práce probíhaly zpravidla od března do května, podíl robotní práce představoval roku 1739 přibližně ¼ veškerého připraveného sáhového dřeva (211 z 837 sáhů) a roku 1768 dokonce pouze 1/20 (39 z 737,5 sáhů dřeva).⁴⁴⁵ Porovnáme-li příjmy s výdaji lesního hospodaření v obou sledovaných letech,⁴⁴⁶ je patrný dostatečný prostor pro deputáty i zisk města v řádech stovek zlatých. Ročně se těžilo přibližně 700-800 sáhů dřeva různé tvrdosti. Hajní dostávali za pokácené stromy částky podle toho, jaká kulatina a řezivo se ze stromu nadělalo. Námezdním dělníkům městský důchod vyplácel za sáh tvrdého dřeva 16 kr, na sáh měkkého 12 kr, za každých 60 otepi klestí 14 krejcarů. Šosovní lidé dostávali od sáhu dřeva 3,5 kr, poddaní pouhé 2 krejcarů.

Z lesních počtů (přinejmenším těch dochovaných z roku 1768) se o složení místních lesů dozvídáme jen kusé informace. Evidují totiž v jedné skupině kulatinu i řezivo z pokácených stromů. Zvláště je evidována kulatina s vlastním stavebním a hospodářským využitím. V lesních počtech tak najdeme buk, borovici (obvyklý deputát na otop) a dub (trvanlivé kůly, piloty atp.). Jiné druhy dřeva jsou evidovány již pouze jako řezivo, tedy špalky, trámy, tesy, latě, pokrývací prkna s převážně účelovým názvoslovím (*Einhöngliche, Latten, Deckhöltzer, Geespörr, dieh-*

⁴⁴⁵ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, roční výkaz sáhového dřeva ve všech revírech, 1768. Námezdní dělníci připravili 671 sáhů měkkého a 16,5 sáhu tvrdého dřeva, robotníci 39 sáhů měkkého a deputátníci 10 sáhů měkkého a 1 sáh tvrdého dřeva. Celkem 720 sáhů měkkého a 17,5 sáhů tvrdého.

⁴⁴⁶ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739: 'příjem za prodané dříví' dle počtu lesního od polesného 731 zl 42 kr. Nejvíce dřeva se prodalo v červnu, a červenci (stavební sezóna). Výdaje: 'Od dělání dříví sáhového robotou' [a dělníky] 132 zl 39 kr 3 d, 'Od sekání rozličného dříví a roští' 11 zl 45kr. Výdaje celkem 144 zl 34 kr 3d.

SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768 (IV.-XII.): Příjmy za kulatinu, řezivo, sáhové dřevo i otepi a fůry roští celkem 960 zl 10 kr 3d. Výdaje: [Hajným] za porážení stromů na kulatinu a řezivo 13 zl 33 kr, dělníkům a robotníkům za dělání sáhového dřeva 82 zl 11 kr a otýpek roští 29 zl 10 kr. Výdaje celkem 124 zl 54 kr.

len, Tessen, Wände, Tramme, Klozt). O němých obyvatelích lesa částečně informuje rubrika 'Myslivcům od všelijaké zástřely', zachycující ulovenou zvěř. Podle té hospodářský ředitel vyplatil polesnému za jednoho jelena 1 zl 3 kr, za srnce 36 kr, za tři lišky po 36 kr, za 25 zajíců po 8 kr, za 134 koroptví po 6 kr (12 jich padlo na renovaci magistrátu) a za dvě divoké kachny po 3 kr. Celkem 19 zl 32 kr. Část zvěře skončila na svátečních stolech představitelů města, pernatá zvěř zamířila jako tzv. ordinérní odvod (či *Kuchlregal*) ke dvoru císařovny, část se odvedla deputátníkům, představitelům nadřízených orgánů a věřitelům města nebo posloužila jako pohoštění vzácných hostů. Bažanty určené do Vídně museli Dvorští nakupovat na jiných panstvích (následujícího roku 1740 např. ze Sadové nedaleko Hradce Králové).⁴⁴⁷ Nemale množství zabitě zvěře (nebo kožešin z ní) Dvorští obratem prodali soukromým osobám, jak o tom ostatně svědčí rubrika 'Za prodanou zvěř a ptactvo' v celkové hodnotě lehce přes 21 zlatých.⁴⁴⁸ O užitečných z honitby v roce 1768 nemáme žádné informace, protože honitbu město pronajímalo za 20 zl ročně.

Lesní bohatství lákalo malé i velké nenechavce, a tak téměř každého roku dostal některý z poddaných nebo obyvatel města pokutu. Mezi příčinami postihů figurují především škody na lese (například pasením dobytka) a krádeže dřeva a roští. Zloději mohli být obyvatelé celých vsí jako Lipničtí, kteří dostali roku 1731 pokutu 1 zl 30 kr 'že sou braly dříví obecní za Lipnicej', nebo smolaři typu Jiříka Šubrt, který 'byl skrz hajnýho natrefen [v] lese s vozem v nepřiležitý čas' a musel zaplatit 2 zl.⁴⁴⁹ Spíše symbolické pokuty se dočkali ti nenechavci, kteří kradli lesní klestí. Jiří Divíšek tak dostal roku 1768 směšnou pokutu 12 krejcarů za to, že v lese svévolně vysekal jednu fůru klestí (*Fuder Reißig*). Z počátku 17. i 18. století jsme také informováni o škodách, jaké napáchal na mladých stromcích dobytek pasením.⁴⁵⁰ Ochrana lesního bohatství vyžadovala mnohdy včasnou reakci většího množství sousedů. Ať již lesní požár zpozoroval povězný, nebo učinili 'pokřik' sousedé či lesní dělníci, pamatoval městský důchod na ty, kteří pomáhali hasit. Roku 1737 obdrželi sousedé 'od hašení lesa, když hořel na jedno vědro piva'. Lesy v majetku města (příp. soukromých osob) se stávaly také předmětem zájmu komisí, které

447 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740 (I.-XII.).

448 Malý srnec po 1 zl 15 kr, 6 zajíců po 18 kr, 84 koroptví (*korotvi*) průměrně po 56 kr, 2 divoké kachny po 9 kr, jedna jelení kůže po 1 zl 30 kr, 3 liščí kůže po 1 zl 5 kr. Celkově za 21 zl 9 kr 3 d. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.

449 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/8, hlavní peněžítý počet, 1731.

450 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 75, sig. 75/18, stížnost na ničení mladých porostů dobyt看em z předměstí Dvora (odvolání na instrukci), 1734; Tamtéž, sig. 75/21, Poddaní ze Záboří žádají o povolení lesní pastvy dobytka, 1735, Tamtéž, kt. 89, sig. 89/1, Albrecht Rychnovský z Rychnova a na Kocléřově informuje Dvorské, že předvolal poddané z Podstráně a ti odepřeli, že by pasením dobytka, drhnutím listů a trávy Dvorským kdy škodili. Vypovídají, že poddaní libotovští s vědomím dvorských hajných se toho dopouští. Nabádá o upomenutí fišmistrů, aby nejezdili přes jeho louky, 1610.

je (někdy i za účasti zemských měřičů) vyměřovaly,⁴⁵¹ prodávaly⁴⁵² nebo posuzovaly možnosti prodeje nedostatkového druhu dřeva 'vizitírovali, zdaž by se mohlo něco dubů odprodati přes pole'.

Na předchozích řádcích o královédvorských obecních lesích a jejich hajných jsme na základě omezeného počtu pramenů (dochováno je mnohem více) načrtli přibližný obrázek toho, jak zapadali hajní do systému městské správy a hospodářského využití obecních lesů. Za nejdůležitější považují zjištění o počtu šesti lesních revírů, zařazení hajných do systému samosprávy (volení místní poddaní, podléhají polesnému, každý spravuje svůj revír), způsob jejich vyplácení (žádný stálý plat, platy od kulatiny a řeziva, od zastřelené zvěře i naturáliemi při lesní práci, komisích a jejich renovaci). V neposlední řadě měli důležitou úlohu při ochraně lesa před krádežemi, škodami způsobovanými dobyt看em a živelnými pohromami.

Nyní se pokusím odpovědět na otázku, jak figurují hajní v zápisech register branných, zda a jak spolu tyto záznamy časově souvisí. Přestože je záznamů o návštěvách branných u hajných poměrně málo, často jsem měl při analytické části práce podvědomý pocit o jakési cykličnosti. Pohled na následující tabulku prozradí, že těch shod není až tak moc, jak se mi při analýze zdálo. Ukázalo se také, že síťový graf vzniklý z údajů tabulky neprezentoval při malém počtu těchto pochůzek zjištěnou skutečnost dostatečně přesvědčivě a byl spíše zavádějící. Proto zde uvádím pouze tabulku návštěv branných v obou sadách register poselství branných.

Sezónnost návštěv hajných	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKE M
	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
Šindelářský branný (1740)	1	1				1		1			1	1	6
Horní branný (1740)													0
Dolní branný 1739	2					2	1					2	7
Součet návštěv hajných (1739-1740)	3	1	0	0	0	3	1	1	0	0	1	3	13
Šindelářský branný (1768)	2	1	1	2	4		1		1	3	1	2	18
Horní branný (1768)					2					3		1	6
Dolní branný (1768)				3									3
Součet návštěv hajných (1768)	2	1	1	5	6	0	1	0	1	6	1	3	27

Tab. 49. Přehled pochůzek branných, které směřovaly za hajnými nebo pro hajné v letech 1739, 1740 a 1768. V případě horního branného započteny i dvě cesty za lesmistrem v květnu 1768.

451 Výdaje k 2. únoru: 'p. direktoru zaplácena outrata, která vzešla když zde byl po 3[krá]te Lantmeßer z Kuku a lesy zdejší přehlíd 4f 8x'; 7. května 'Ondřejovi Rudišovi z Kuku od vyměření lesa dle deretu vz[ácně]ho magistrátu 2f. Viz SOkA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739.

452 Vz[ácně]mu magistrátu taxy z prodaného lesa Divišovského spolu [s] syndicusem a servusem 10f'. Šlo nepochybně o les Václava Divíše z Novoles vyměřovaný již v polovině roku 1737 viz SOkA Trutnov, AM DK, kt. 75, sig. 75/27, popis hranic lesa Divišovského, 1737.

V registrech z let 1739 až 1740 nacházíme jen přibližnou shodu u šindelářského a dolního hajného. Registra horního hajného nezmiňují žádné návštěvy u hajného, ale s ohledem na počet cest "za obecní příčinou" jde spíš o nedůslednost vedení register. Je dobře patrné, že branní navštěvovali hajné jen uprostřed léta (nejvíce červen) a v zimě (prosinec, leden). K žádnému zjištění nevede ani srovnání konkrétních dnů, kdy branní navštívili hajné v Kacbachu, Záboří, Podstráni a Lipnici. Pochůzky se většinou od sebe liší o několik dní až týdnů a nepanuje mezi nimi žádná zřejmá souvislost. Pisatelé register branných nepovažovali za nutné přiblížit podrobnosti svých návštěv v hájovnách, a tak nezbyvá než výše uvedený hrubý náčrt činnosti hajných podle hlavních počtů a jejich podkladů. Lesní účty vedl polesný, který koňmo objížděl obecní lesy a patrně ve většině případů nevyužíval branné pro vyřizování vzkazů hajným (tato komunikační linie polesný-hajní nám zcela uniká). Tomu nasvědčuje i to, že v březnu, dubnu a květnu nezaznamenávají registra poselství jedinou návštěvu hajných, přestože právě v těchto měsících dělali dělníci a robotníci v lesích sáhové dříví a otepi klestí. Možnost prosincových návštěv u hajných ve věci lesních počtů sice teoreticky můžeme připustit v souvislosti s uzavíráním ročního počtu, ale mnohem pravděpodobnějším důvodem se jeví prosincová renovace hajných na další rok. A jak tedy vysvětlit soustředění pochůzek do dvou období? Zdá se, že letní zejména červnové cesty branných za hajnými souvisejí ve své většině s požadavky magistrátu na dodávky stavební kulatiny a řeziva pro potřeby budov a zařízení obecního hospodářství. Vzpomeňme si v této souvislosti na robotní práce v cihelně, které také vrcholily v červnu před letní stavební sezonou. Naproti tomu v zimním období můžeme pochůzky připisovat spíše požadavkům hospodářského ředitele na zajištění otopu pro obecní budovy, deputáty, renovaci hajných i požadavky na stavební dřevo pro další rok.

Změnil se obraz pochůzek za hajnými v podrobněji vedených registrech roku 1768? Ač všechna registra vedl jediný písař, není jejich obsah zdaleka vyrovnaný. Pokud v případě šindelářského branného můžeme směle hovořit o pochůzkách za hajnými v Záboří, Kacbachu a Podháji v průběhu celého roku, pak to samé není možné říci v případě horního a dolního branného. U horního branného, pomineme-li že v květnu vyhledal lesmistra při práci v lese Království, najdeme návštěvy u hajného v Podháji pouze v říjnu a prosinci. V registrech dolního branného se nachází pouhopouhý jediný zápis z 18. dubna, kdy branný došel rychtáři v jediný den pro hajné v Podstráni, Lipnici a Rovince '*Leuth[,] Liepnitz und Rowinka um die Heeger dem Richter*'. Obešel tedy všechny hajné spravující lesní revíry spadající do oblasti jeho poselské působnosti. Je až zarážející, oč častěji proti ostatním branným navštěvoval hajné šindelářský branný (3-6x).

Věnujme se tedy podrobněji obsahu jeho poselských register. Jak již víme, tento branný vyřizoval poselství především směrem do zapadlého Záboří ležícího v nitru lesa Království na výšinách severně od města. Neustále stoupající cestou do této poddanské vsi, která se nacházela vně hranic městského panství, míjel i hájovny dvou revírů. Je nasnadě, že u něj je záznamů o návštěvách hajných nejvíce. Úvodní čtyři měsíce register poselství šindelářského branného vykazují pochůzky za kacbašským hajným nebo hajnými v Záboří s železnou pravidelností 18. nebo 19. dne v měsíci. Pochůzky ve zbylých měsících roku však postrádají jakoukoliv pravidelnost a souvislost. Až na jednu jedinou výjimku spojenou navíc s cestou do blízkého lesa Království nenavštívil šindelářský branný hajné jiných revírů než Kacbašského a Svatojanského. Přitom prameny jasně hovoří o tom, že toho roku probíhaly lesní práce ve všech šesti lesních revírech. Počty sáhového dříví, které zpracovali dělníci a robotníci v lesních revírech hovoří jasně o tom, že se nemalé objemy dřeva vytěžily i v lesích, kam poselství branných téměř nesměřovala. Verdecký revír (hajný v Podháji) 212 sáhů, Svatojanský (dva hajní v Záboří) 177 sáhů, Lipnický (hajný v Lipnici) 161,5 sáhů, Dolní Podstráňský (hajný v Podstráni?) 68 sáhů, Horní Podstráňský (hajný v Rovince?) 62 sáhů a Kacbašský revír (hajný v Kacbachu) 57 sáhů.⁴⁵³ V revíru nejnavštěvovanějšího kacbašského hajného probíhaly lesní práce nejmenšího rozsahu... Zjevně nekoresponduje počet pochůzek za hajnými zachycený v registrech s objemem těžby dřeva. Znovu se nám ověřuje, že komunikace polesného s hajnými probíhala po jiné, patrně vlastní lesnické linii. Porovnáme-li dny, v kterých došlo k návštěvám hajných ve všech registrech tohoto roku, pak jistou spojitost můžeme spatřovat pouze koncem dubna, kdy dolní branný navštívil 18. dubna všechny tři hajné v Lipnici, Podstráni i Rovinkách a hned následující den navštívil šindelářský branný hajné v Kacbachu a Záboří. Hajný v Podháji mohl být zpraven polesným, jiným hajným nebo někde natrefen. Zdá se, že tato jarní sháňka po hajných přímo souvisí s děláním sáhového dříví dělníky a robotníky. Odpovídá nejen doba, ale u dolního branného je zmíněna i souvislost pochůzky pro hajné s rychtářem. Navíc hned 2. května musí horní branný dostihnout polesného (při práci) kdesi v hloubi lesa Království s dvěma vzkazy. Hodnotíme-li cesty za hajnými evidované ve všech registrech poselství branných, pak říjnové a zimní návštěvy můžeme připisovat dřevu na otop, deputátům a požadavkům na stavební dřevo pro další rok. Vzestup četnosti cest v dubnu a květnu je možné spojovat s lesními pracemi a tím i menší dostupností polesného a hajných. Představitelé městské správy tak museli mimo linie hospodářský ředitel (primas) – polesný – hajní využívat i alternativního spojení přes branné. V červnu, ba ani v průběhu celého léta nejsou patrné žádné kontakty branných

453 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, roční výkaz pokáceného dřeva, 1768.

s hajnými vyjma dvou příležitostných cest šindelářského branného. Na opravy a stavby padlo jistě mnoho stavebního dřeva, vždyť toho roku zasáhla město velká voda, která poškodila břehy, mosty, strhla vantroky⁴⁵⁴ mlýnů a zatopila i obecní dům.⁴⁵⁵ Vyjma několika poselství šindelářského branného však zřejmě polesný dokázal hajné informovat svými silami. Zápisy register i v nepatrnostech věrně kopírují skutečnost zjištěnou z jiných pramenů. Nejen, že zpřesňují naše informace o tom, kde sídlili hajní jednotlivých revírů, ale dokonce v případě jedné pochůzky pro hajné do Záboří '*Söberle um die Heeger*' zcela správně hovoří o skutečnosti, že branný šel pro oba⁴⁵⁶ zdejší hajné. Ve všech ostatních případech, hovoří zápisy register o návštěvě pouze u jednoho hajného (*beim Heeger*) v Záboří. Netýkala-li se záležitost pouze jednoho z hajných, a nejednalo-li se o spěšné svolání všech hajných, pak stačila návštěva branného u jednoho z hajných a ten poté zpravil druhého. U register z roku 1768 tak můžeme díky činnosti šindelářského branného proniknout do tehdejší lesní správy o něco hlouběji. Stále nám však většina komunikace s hajnými uniká, neboť vyjma šindelářského branného téměř vůbec nespočívala na bedrech branných a ubírala se svými vlastními "cestami". Branní posloužili pouze příležitostně, v případě shodné cesty '*Kratzbach Beym Heeger... Podhag Beym Heeger und ihn waldt*' (především šindelářský branný chodící beztak velmi často do hlubokých lesů severně od města), neodkladné záležitosti '*Söberle um die Heeger*', nedostupnosti polesného, tedy lesmistra '*in Königreich Beim H. Waldtmeister zweimal*', nebo v případě konkrétních potřeb magistrátu na stavební dříví '*Kratzbach Beim Heeger wegen dillen*'.

454 Vantroky jsou dřevěné žlaby, které umožňovaly mlynářům regulovat množství a skon proudu vody, která otáčela vodními koly.

455 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra zednické a tesařské práce, 1768.

456 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, roční výkaz pokáceného dřeva, 1768.

2.9.3 DOPROVODY VOJÁKŮ NA KRÁLOVÉDVORSKU

Třetí a poslední kapitola zabývající se jevy, které se při analýze register zdály sezónní, si klade za cíl popsat doprovody císařských vojáků brannými, jak je zachycují všechna registra branných pro rok 1768. S přihlédnutím k tomu, že hlavní počet města a jeho dílčí účetní podklady neobsahují k tomuto tématu nic nebo jen zcela okrajové zmínky, zvolil jsem opačný postup než u kapitol o robotě a hajných. Nejdříve popíši detail tohoto jevu, jak je zaznamenán zápisy register, a teprve poté se jej pokusím vysvětlit. V souladu se zaměřením celé práce na činnost posílů v mírových letech se záměrně nevěnuji popisu vojenských střetnutí, která region východních Čech citelně zasáhla v průběhu 18. století. Ač jsem si vědom důsledků válečných střetnutí, přecházím mlčky slavné, bídné i hrůzné okamžiky, které přinesly války o dědictví habsburské (1740-42, 1744-1745 včetně Dvoru nedaleké bitvy u Žďáru svedené 29. září 1745), sedmiletá válka (1756-1763) i válka o bavorské dědictví (1778-9) nazývaná též "bramborová" nebo "švestkový povyk". Války můžeme charakterizovat jako poměrně krátké, ale intenzivní. Tyto události se staly předmětem zájmu povolanejších (vojenských) historiků⁴⁵⁷ a jejich případný nový výklad se neobejde bez široce pojatého pramenného výzkumu regionálních, centrálních i zahraničních archivních fondů a sbírek. O mezidobí mezi válkami s Pruskem je sice výstižnější hovořit spíše jako o dočasném příměří či "období klidu". I tak 18. století oplývalo desítkami let poměrně nerušeného vývoje regionu, které zdaleka nevyplňovaly jen vojenské a správní reformy, ale i zcela všední okamžiky "malých" dějin, jak nám je dokáží přiblížit registra poselství branných a další prameny. Smysluplná vnitřní i zahraniční politika, fungující hospodářství a bojeschopná armáda zaručovaly dlouhodobé mocenské postavení států. Jakmile se tyto hlavní pilíře státní moci dostaly na delší čas do nerovnováhy, vznikaly i pod-

⁴⁵⁷ Ze syntetizujících prací obsahujících další literaturu k tématu lze zmínit následující základní práce: Kolektiv, *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918*. Praha 2003, 555 s.; Ivan ŠEDIVÝ - Marie KOLDINSKÁ, *Válka a armáda v českých dějinách: sociohistorické črty*. Praha 2008, 579 s.; Základní informace k stavitelům a stavbám barokních pevností lze získat v encyklopedii Vladimír KUPKA, *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. Praha 2005, 486 s.; Z pohledu pruského panovníka Friedricha II. zmapoval zápas velmocí František STELLNER, *Fridrich Veliký*, Praha 1998, 552 s.; Z regionálních prací zaslouží pozornosti především četné práce Ivana Honla pohybující se na pomezí kartografie a historie. Ivan HONL, *Obranný úsek na horním Labi a jeho význam v pruských válkách*. in: *Vojenské rozhledy* (revue militaire Tchécoslovaque). Praha (Československý ústav vojenský) 1924. s. 533-538. Ivan HONL, *Český severovýchod ve válečné historii*. in: *Od kladského pomezí*, roč. V., Náchod 1927-8, s. 37-42, 59-66. V tomto regionálním sborníku vyšlo větší množství Honlových článků zaměřených na válečné operace na rozmezí Čech a Kladska v této době. Dále Ivan HONL, *Mapa válečných operací na horním Labi r. 1778*. in: K-P, 4, Hradec Králové 1969, s. 46-57; K bitvě u Žďáru (nesprávně v Zárava) Ladislav HOSÁK, *Válečná kampaň v létě 1745*, s. 71-85. K pruskému mapování Čech a bramborové válce také František IŠA, *Pruská topografická a vojenská mapa* (bakalářská práce), 95 s. Hrabě Schmettau se svým otcem Samuelem měli lví podíl na vzniku tzv. kabinetních map, pruské obdoby tzv. I. vojenského mapování habsburské monarchie.

mínky pro konflikty mezi státy. Stejně jako rys poslušen neúprosných pravidel přirozeného výběru loví slabé a nemocné kusy vysoké, přitahují mocenská vakua upadajících států své dravější sousedy. Nerovnoměrným vývojem států se dříve či později stanou "staré pořádky" neudržitelnými. Pod různými záminkami tento stav vyústí ve válku nebo jiný způsob měření sil a výsledkem je nové uspořádání odpovídající aktuální rovnováze sil. O platnosti tohoto přirozeného modelu nejen pro státy, ale i menší lidská uskupení, ba dokonce i jednotlivce se můžeme přesvědčit v každém století lidské historie a ani naše současnost není rozhodně výjimkou...

Armáda by měla naplňovat své důležité poslání a úkoly za války i době míru. Od dob vzniku stálých armád ve víru třicetileté války zasahovaly ozbrojené síly států větší či menší měrou osud každého jednotlivce, a to aniž by byla vedena válka. Plošný dosah měl výběr kontribucí a mimořádných sbírek na vojenské výdaje, místní kontext měly stavby barokních pevností, dislokace vojenských jednotek, potlačování nepokojů a revolt i technický pokrok mnoha oborů prosazovaný činy vojenských inženýrů. Jednotlivců se dotýkaly například odvodů rekrutů a jejich vystrojování, dezerce, obtěžování žen vojáky (dobově *přivedeny k pádu*), obtížné sociální i pracovní uplatnění propuštěných (*abdankovaných*) vojáků i třeba nucené práce na stavbách pevností v dalekých Uhrách. Obyčejný člověk se někdy "připletl" vojsku do cesty, aniž by k tomu zavdal sebemenší příčinu. O tom, jak se to stalo branným, vypovídají některé zápisy jejich register...

Pro pochopení postavení a úlohy branných vůči vojákům nyní trochu předběhnu text. Jak již prozrazuje samo slovo branný, tj. strážce městských bran (viz branná moc, brnění, bránit se), měli tito městští služebníci na starosti ostrahu a uzamykání bran a další bezpečnostní a pořádkové úkoly ve městě (v případě Dvora i v jeho okolí). Nejednou měli vojenskou minulost,⁴⁵⁸ nebo přinejmenším kladný vztah ke zbráním a dodržování pořádku pomocí síly. Zastávané úkoly je obvykle staví do pozice předchůdců obecní policie. V případě Dvora Králové vykonávali však i další úkoly tak, jak to bylo obvyklé v mnoha jiných drobnějších (nejen) městských lokalitách. Neseděli celý den za špehýrkou brány, ale po celý rok vyřizovali poselství do blízkého i vzdáleného okolí, hlídali robotníky, tvořili ozbrojený doprovod vězňů při transportu, při jarmarku pomáhali s výběrem cla, zvonili na zvony, obsluhovali děla při slavnostech, dle potřeby nosili pytle a jiné drobné předměty atp. Jejich rozmanitá práce je přivedla do všech koutů

458 Tomu by mohla nepřímo nasvědčovat žádost Václava Brdičky, vojáka "abdankovaného" ze služby v armádě, o práci ve službách města. SOkA Trutnov, AM DK, kt. 59, sig. 59/36, žádost propuštěného vojáka V. Brdičky o službu, nedat. [pol. 17. stol.]. Prameny nevypovídají o tom, nakolik byl spřízněný s branným Jiřím Brdičkou, jehož registra se zachovala viz SOkA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740.

panství i za jeho hranice. Poznali naprostou většinu místních lidí podle pohledu a lidé dobře znali je. Málokdo jiný měl lepší přehled o lidech a dění na panství, o krajině, o vsích i samotách než branní. Potřebovaly-li vojenské kruhy někoho z místních, kdo by dokonale znal zdejší krajinu a zároveň o ní dokázal uvažovat ve vojenských souvislostech, pak nebylo lepších průvodců než branných.

Sezónnost doprovodů vojska	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
Doprovod vojáka - šindelářský branný (1740)										1			1
Horní branný (1740)													0
Dolní branný (1739)													0
Součet návštěv hajných (1739-1740)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Šindelářský branný (1768)				1					9	6	3	4	23
Horní branný (1768)	1			1	2	1			6	5	3	2	21
Dolní branný (1768)			4		2				10	6	5	3	30
Součet návštěv hajných (1768)	1	0	4	2	4	1	0	0	25	17	11	9	74

Tab. 50. Přehled pochůzek branných, které mají spojitost s vojáky v letech 1739, 1740 a 1768. Naprostá většina zápisů hovoří o doprovodu vojáků brannými, jen výjimečné případy o opačné situaci.

Jak ukazuje přehledová tabulka, v letech 1739 a 1740 se až na jednu výjimku nesetkáme s doprovody vojáků brannými. Výjimkou je pochůzka šindelářského branného, který dne 30. října popsal stručnými slovy: *'sem byl v Trutnově s vojákem'*.⁴⁵⁹ Teprve s pomocí dalších dochovaných pramenů jsme schopni správně interpretovat tento heslovitý zápis. Hlavní peněžitý počet pro tento rok nemáme k dispozici, a tak nezbývá než vytěžit jeho částečně dochované podklady. Mezi výdaji purkmistrovského úřadu na posly a almužny se dočteme, že servus 30. října vydal *'jednomu obdankovanému vojáku kostgelt⁴⁶⁰... co jest šupem⁴⁶¹ od slav[ného] krajsk[ého] ouřadu poslání byli'*.⁴⁶² Abdankování, tedy z vojny propuštění vojáci, se jako tuláci toulali světem a prosili o živobytí nebo kousek chleba. Datum svědčí pro to, že registra i rejstřík hovoří o stejném vojákově. Město zaplatilo stravu jednomu z bývalých vojáků, které úřad krajského hejtmána nechal vymrskat a branný jej postrkem dodal do Trutnova. Měsíční cedule navíc upřesňuje, že krajský hejtman s doprovodem 29. října nebo nedlouho před tím pobýval ve Dvoře kvůli ubytování vojska. *'Oustrata, která vzešla, když JM p[an] krajský hejtman svým dvorem... stran Einquartirunku zde bejti ráčil'*.⁴⁶³ Tento jediný případ "doprovodu vojáka" z roku 1740 je ilustrativní ukázkou toho, do jakých detailů může běžně zajít pátrání po konkrétních osobách v archivních pramenech účetní povahy a jak ošidné může znění heslovitých zápisů být. To, co branný popsal jako "doprovod vojáka", jmenují pozdější registra z roku 1768 již jako postrk (*Schub*). Tím pádem starší sada register z let 1739-1740 nezachycuje ve skutečnosti žádný případ doprovodu vojáka v aktivní službě. Samozřejmě tak není možné postupovat u každého zápisu, ale sondovat jen tam, kde je to účelné.

Zcela jiný obraz poskytují registra poselství branných z roku 1768. Nejen že všechna tři registra představují mnohem ucelenější celek z pera jediného písaře, který rozlišoval mezi doprovodem a postrkem, ale jak již ukázaly rozbory jednotlivých register, došlo na podzim tohoto roku i k enormnímu nárůstu pochůzek spojených s vojáky a důstojníky. Zcela jednoznačně to ukazuje síťový graf (51), který zobrazuje měsíční počty pochůzek tohoto typu.

459 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740.

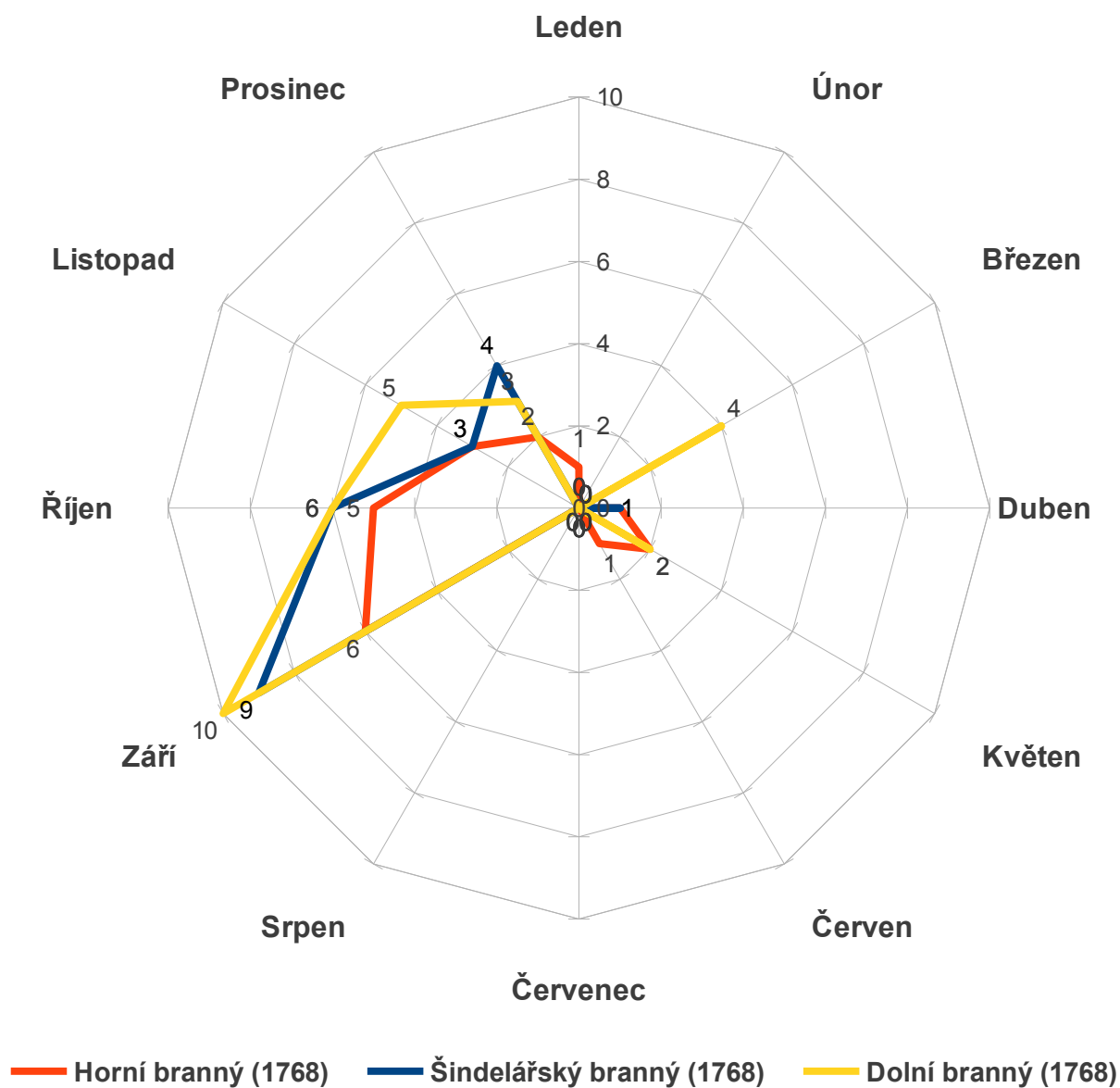
460 Kostgelt (košt): peníze na živobytí, plat na stravu, stravné, stolné. Viz Josef V. STERZINGER, *Encyklopedický německo-český slovník*, II. díl [J-L], Praha 1921, S. 104, heslo "Kostgelt".

461 Šupati = lupati, mrskati, flagellare. Evidentně šlo o postrk, tedy o odehnání vymrskáním. Viz Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze*, heslo "šupati", "šupati se". [online 7. 5. 2014]. Viz také německý výraz pro postrk (r Schub).

462 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/108, rejstřík výdajů purkmistrů na posly a almužny, 1740.

463 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/60, měsíční peněžitá cedule X., 1740 (X.). Útrata měla výši 3 zl 22 kr 2 d.

Sezónnost doprovodů vojáků a důstojníků (1768)

Graf 51. Síťový graf sezónnosti pochůzek jednotlivých branných s vojáky v jednotlivých měsících roku 1768. V měsících, v kterých branný neuskutečnil ani jednu pochůzku tohoto druhu zobrazuje graf nulu. Měsíce s doprovody vojáků, které předcházely a nenásledovaly měsíce bez tohoto druhu pochůzek se zobrazují jako samostatný sloupec.

U všech tří branných je průběh četnosti doprovodů vojáků všech hodností v rámci celého roku přibližně podobný. Po několika nepřesvědčivých poselstvích či doprovodech vojáků v jarních měsících (březen, květen) následuje skokový nárůst v druhé polovině září, který jen pozvolna klesá směrem ke konci roku. Rubriky hlavního počtu ani jeho podkladů neobsahují

i při poměrně důkladném hledání téměř žádné informace, které je možné spojovat s vojenským prostředím. Rozhodující množství informací obsahují pouze registra poselství branných. Jak již ukázal příklad z roku 1740, nemusejí všechny pochůzky s vojákem (vojáky) nutně znamenat doprovod jednoho či více vojáků v aktivní službě. Příkladem může být lednová pochůzka horního branného s vojákem do Nových Lesů '*Novolles mit Soldaten*', která může klidně značit vojenskou asistenci při vymožení nějaké povinnosti, odvod rekrutů, abdikovaných vojáků atp. Vzpomeňme "překvalifikování" doprovodu vojáka z roku 1740 díky existenci dalších pramenů. Odlišit tato "běžná" poselství s vojáky od mnohem četnější skupiny pochůzek, které měly nějaký "vyšší" účel je naštěstí poměrně snadné. Všechny takové zápisy register hovoří o příslušnících jezdeckých jednotek nebo vyšších důstojnících jako například s husary '*mit Hussaren*', důstojníkem '*mit einem Officier*', '*mit einer Officier von Hussar[en]*', k rytmistru tj. veliteli setniny '*beim H[errn] Rittmeister*' či před podplukovníka '*Kukus vor dem H[errn] Obrist Leutnant*' nebo obecněji s pány komisaři '*Rettendorf mit den H[erren] Comiss[are]*'. K těmto případům můžeme počítat také pochůzky charakterizované sice obecně '*mit Soldaten*', které ale měly stejný cíl jako doprovody husarů. Ostatně většinou do míst, která tito vojáci preferovali, zacházeli branní jen velmi zřídka nebo vůbec. V několika málo případech hovoří registra o docházení k nebo před některého z důstojníků do Žirče nebo Kuksu. V těchto několika málo případech nešlo o klasický doprovod, ale předání zprávy nebo podání informací. Kusé informace se pokusím sestavit do chronologické řady a závěrem najít vysvětlení, jaké to "vyšší zájmy" registra zachytila.

K 19. únoru se hlásí dekret magistrátu, kterým město najalo na 10 měsíců obyvatelný sklep (*behausten Keller*) v měšťanském domě Johanna Adama Braunera pro ubytování jednoho podplukovníka husarů (*Obrist Lieutenant den Houssaren*), který měl původně obývat obecní dům. Vlastní dekret hovoří o důstojníku jako o majorovi (*Obrist-Wacht-meister*) a za důvod nájmu uvádí zničení sklepa v obecním domě vlivem vody.⁴⁶⁴ O zatékání do domu nebo povodni máme i další zprávy.⁴⁶⁵

V průběhu jarních měsíců můžeme v registrech všech tří branných zaznamenat několik pochůzek s vojáky resp. husary, které v jednom nebo několika případech směřují do stejných míst jako o výrazně četnější doprovody v poslední čtvrtině roku. Podmínky prospekce terénu

464 SOKa Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV.-XII.); Tamtéž, dekret magistrátu na nájem sklepa pro ubytování majora (*Obrist-Wacht-Meister*), 1768.

465 SOKa Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra zednických a tesařských prací pro město, 1768. Zedník Antonín Püschel vybral v období 14.- 16. listopadu vodu a usazeniny v obecním domě '*...vom außkelchen und pützen des Gemeind Haus ruckstellig von 26. september*'.

jsou v jarních měsících vhodné (polehlá tráva, opadané listí). V březnu doprovází dolní branný vojáky do Doubravice a husary do Zboží, šindelářský branný v dubnu do Kocbeře a horní branný do Brusnice. Vše nasvědčuje krátké obhlídce terénů podrobněji zkoumaných od září do prosince (a možná i v dalších měsících). Průběžně branní docházejí do Žirče a Kuksu za vyššími důstojníky se zprávami, cedulkami atp. '*schurtz mit zett[el] be[im] H[errn] Wachtmeister*'. Tečku za jarní fázi značí nejspíše dvě předvolání před rytmistra do nedaleké Žirče '*Schurtz Beim H[errn] Rittmeister*'. Krom jedné návštěvy Brusnice počátkem června se s vojáky až do 2. poloviny září nesetkáme. S podzimem přichází další doprovody vojáků do míst, kam již jednou doprovázeli vojáky v jarních měsících. Z počátku září šlo opět o ojedinělé prospekční cesty a výrazně vzrostla i četnost zanášení dopisů a zpráv vyšším důstojníkům, využívajícím pohodlí jezuitské rezidence v Žirči a známých lázní v Kuksu pro ubytování na podstatně vyšší úrovni, než by jim mohl poskytnout Dvůr Králové. Od 20. září zaznamenávají registra všech branných doslova smršť pochůzek s jízdními vojáky všech hodností, kdy branní nedělali téměř nic jiného. Do terénu s husary vycházelo (či vyjíždělo?) i více branných v jediný den. Následující úryvky shodného období měsíce září z register všech tří branných to dokumentují nejlépe:

ŠINDELÁŘSKÝ BRANNÝ:

[...]22 Rettendorf mit Hussar[en]	3x	
<i>dito dahin mit Hussaren</i>	3x	
23 <i>dito Rettendorf mit Huss[aren]</i>	3x	
24 <i>dito zweimal Gündersdorf mit Hussaren</i>	6x	
<i>Rettendorf mit den H[erren] Comiss[are].</i>	3x	
<i>Söberle mit Curenda</i>	2x	3d
26 <i>dito Rettendorf mit Huss[aren]</i>	-	3d
27 <i>dito Werdek mit Hussa[ren]</i>	1x [...]	⁴⁶⁶

HORNÍ BRANNÝ

[...]20 Braußnitz mit Soldaten	4x
21 <i>Zweimal Tschemeschna mit Soldaten</i>	6x
<i>zweimal Nowoles et Werdek</i>	4x
<i>Filirzowitz et Nowoleß</i>	2x
<i>Gradlitz wegen Pferdt</i>	4x
<i>den 25 Nowoles et Werdek Beym Richter</i>	2x
<i>Tschemessna mit Soldaten</i>	3x
<i>Nowoles und Werdek wegen Pferdt</i>	2x
27 <i>Nowoles et Werdek beym Richter</i>	2x

466 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství šindelářského branného, 1768.

Braußnitz mit Soldaten

4x [...] ⁴⁶⁷

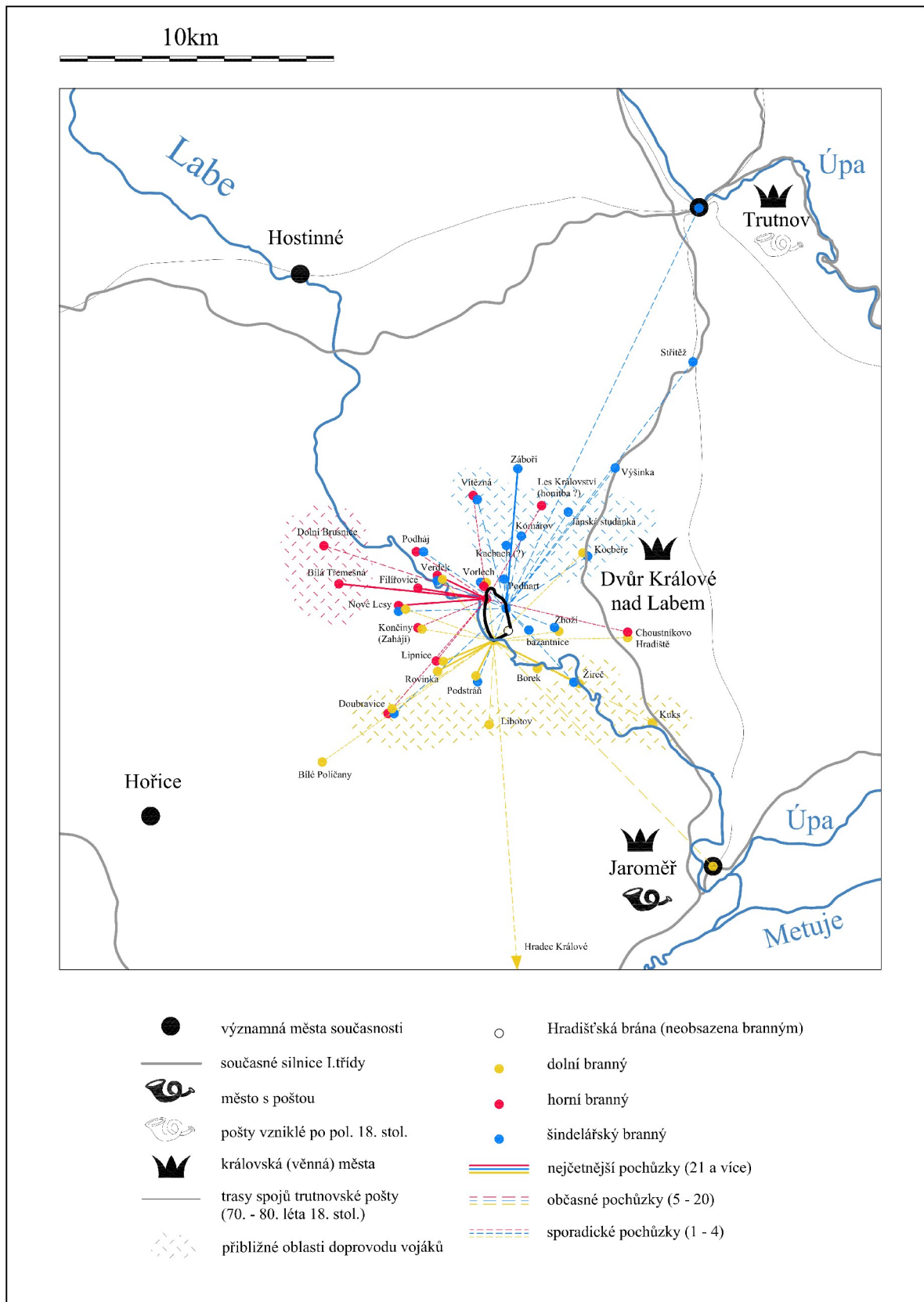
DOLNÍ BRANNÝ

[...] den 21	<i>zweimal Doubrawitz mit Hussaren</i>	8x
	<i>Leuth und Liepnitz wegen Roboth</i>	2x
	<i>Leüth und Liepnitz wegen Saltzgelt</i>	2x
	<i>Leuth und Liepnitz wegen Roboth</i>	2x
22	<i>dito Schurtz wegen Pferdt</i>	3x
	<i>Leüth wegen Roboth</i>	1x
	<i>Liepnitz wegen vorspann</i>	1x
	<i>Schurtz und Liepnitz</i>	4x
23	<i>Doubrawitz zweimal mit Soldaten</i>	8x
	<i>Schurtz mit Brief auf die Post</i>	3x
	<i>Ittem Schurtz mit Curend</i>	3x
25	<i>dit Politschan mit Brif</i>	8x
	<i>Liepnitz</i>	1x
	<i>dito Doubrawitz mit Soldaten</i>	4x
26	<i>Kukus vor dem H[errn] Obrist Leutnant</i>	6x
	<i>Ittem Schurtz mit Brif</i>	3x
27	<i>Doubrawitz mit Hussaren</i>	4x [...] ⁴⁶⁸

Četnost doprovodů vojáků v dalších měsících pozvolna klesá, ale ještě v prosinci se pohybuje v rozmezí 2-4 pochůzek měsíčně u každého z branných. O tom, jak pokračovala spolupráce branných s jízdními oddíly armády v novém roce, nejsou k dispozici potřebné prameny. Svůj vliv na klesajícím počtu doprovodů vojáků a důstojníků mělo zřejmě jak zhoršující se počasí, tak i klesající potřeba terénní práce. Naprostá většina míst navštěvovaných armádou se nacházela za hranicemi drobného městského panství. Zaneseme-li do mapy místa, kam husary doprovázeli jednotliví branní, jasně se nám zdůrazní a potvrdí zjištění týkající se rozdělení směrů pochůzek a "zájmových oblastí" jednotlivých branných.

467 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství horního branného, 1768.

468 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poselství dolního branného, 1768.

Obr. 52. Rekonstrukční mapa cílů poselství a oblastí pochůzek s vojáky pro všechny branné v roce 1768. V případech, kdy branný doprovázel husary na místo ležící mimo jeho "zájmovou oblast" pouze jednou (např. dolní branný 5. října do Kočebře), není tato výjimka zanesena v mapách jako oblast doprovodu vojáků. Schematický prstenec městských hradeb je pro zřetelnost zvětšen. Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

Oblasti, kam branní vojáky doprovázeli (a tím potvrdili rozdělení okolí Dvora Králové na přirozené "oblasti zájmu"), vypadají přibližně následovně:

Dolní branný doprovázel husary nejčastěji do okolí Doubravice, Žirče, Kuksu a Libotova. Všechny lokality leží v širokém pásu podél strmého Zvičinského hřbetu jižně od Dvora Králové. Pouze jednou zavítal 5. října do Kocbeře, nepochybně pouze jako náhradník za šindelářského branného, který do Kocbeře a jejího okolí doprovázel husary i 3. a 8. října. Buď jej husaři pátého října na bráně již nezastihli, nebo již byl zaúkolován magistrátem. Ať již tomu bylo jakkoliv, v tento den vykonal dvě delší pochůzky vzhůru lesem až do Záboří k rychtáři a zedníkovi. Celkem asi 30 km, práce na velkou část dne.

Horní branný doprovázel husary jen do několika málo míst ležících západně od města. Nejčastěji v zápisech register figuruje (Bílá) Třemešná a dolní část vsi Brusnice a jejich okolí. Není jistě náhodou, že se průzkum husarů soustředil na široké údolí mezi Zvičinským a Koclěřovským hřbetem, kterým vedlo hned několik linií cest podél Brusnického a Boreckého potoka. Jednou zavítal horní branný s husary k rychtáři do Vítězné, která ležela na okraji jeho zájmové oblasti a kam občas docházel i mimo doprovody vojáků. Druhou výjimku učinil branný 20. října, když doprovázel husary do Doubravice. Možná tehdy šlo o zjišťování názoru dalších branných, neboť mimo dolního branného, který do těchto míst doprovázel velmi často, sem o den dříve doprovázel i branný z Šindelářské brány (dolní branný tehdy prodléval s vojáky v Libotově).

Poslední z branných spravující Šindelářskou bránu doprovázel husary do míst ležících na plochých partiích Koclěřovského hřbetu severně a severovýchodně od města. Nejčastěji do prostorů vsí Kocbeře, Komárov a Vítězné. Mimo tyto stěžejní oblasti doprovodil vojáky 27. září do Verdeka (vlastně se jedná o jediný doklad prospekce na území městského panství) a 19. října do Doubravice, tak jako horní branný o den později.

Prospekci města a jeho blízkého okolí se nejspíše věnoval podplukovník husarů ubytovaný od února ve městě. Branní jej nejspíše nedoprovázeli (nebo ano, ale nedostali za pochůzky v rámci města zapláceno). V úvahu tak přicházejí jiní zástupci a služebníci města jako servus, polesný, právní posel (biřic) i jiní. K jeho činnosti ve městě zatím nemáme jiné relevantní informace než únorový nájem sklepa měšťanského domu k obývání a zprávu z 13. září, kdy Dvorští zaslali skrze posla jménem Lemle zprávu krajskému úřadu, že si ubytovaný podplukovník (*Obrist Leüttenant*) osobuje právo ke zdejší honitbě (toho času pronajaté soukromé

osobě) '*... dem Bothen Lemle mit Bericht dahin weegen dem allhier Beqvartirten H. Obrist Leüttenant anmassenden Jägerey*'.⁴⁶⁹ Nepochybně se důstojník samostatně pohyboval po městě i jeho okolí včetně lesních oblastí, které jej zaujaly nejen po vojenské, ale i po lovecké či řekněme "gastronomické" stránce.

Ze zápisů register víme, kdy a kam branní husary doprovázeli, ale nevíme proč. Přes nedostatek přímých důkazů, které však cílený výzkum může objevit, se pokusím o nastínění varianty, která se mi jeví jako nejpravděpodobnější výklad tak intenzivní činnosti vojenských kruhů v okolí města v závěru roku 1768. Předně je nápadné složení doprovázených vojáků. Naprostá většina zápisů hovoří o husarech nebo výše postavených důstojnících jezdeckta. I důstojníci ubytovaní ve Dvoře Králové, v jezuitské Žirči nebo kukských lázních, které branní často navštěvovali s dopisy a zprávami nebo k nim prostě byli povoláni, patřili nejspíše k jízdě (rytmistr) '*Schurtz beim H[errn] Rittmeister*', '*Kukus vor dem H[errn] Obrist Leutnant*'. Ze všech složek tehdejší armády připadala oblast průzkumu, prospekce terénu a kartografie především jezdecktu schopnému v krátkém čase překonat značné vzdálenosti a v malých skupinkách působit v týlu nepříteli.

Dalším výrazným rysem je volba míst, na která branní vojáky doprovázeli. I když oblasti obklopují Dvůr Králové téměř ze všech stran, jejich volba zcela jistě není náhodou nebo chvilkovým rozmarem. Předně zalesněný Zvičinský hřbet na jihu, který jako hráz ční nad údolím Labe a převyšuje protější břeh, který pokryt lukami a poli jen velmi pozvolna sestupuje k řece. Široké údolí v prostoru Brusnice a Třemešné představuje jedno z mála míst, kde pravý břeh netvořil strmou zalesněnou závoru. Tato široká proluka mezi Kocléřovským a Zvičinským hřbetem byla jedním z mála míst na pravém břehu Labe, které skýtalo možnost úspěšného útoku z druhého břehu, proražení fronty a postupu do nitra Čech. Zalesněné výšiny Kocléřovského hřbetu nad Dvorem zase představovaly možný nástupní prostor protivníka, tj. Prusů. Jen na několika málo místech překračovaly tehdejší cesty nehostinné a skalnaté území lesa Království. V oblasti se nenacházejí další strategicky důležitá místa, která by husaři (za asistence branných) nenavštívili.

Strategickou hodnotu pravého labského břehu dokládají události na labské frontě za války o bavorské dědictví v roce 1778. Pruského krále Fridricha II., který vpadl počátkem léta do Čech u Náchoda, se podařilo do konce roku šikovně vymanévrovat především díky polním opevněním na pravém labském břehu. Sahaly od hradecké pevnosti až k podhůří Krkonoš

469 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poslů placených přímo důchodem, 1768 (V.-XII.).

u Vrchlabí a opevněna byla i četná předmostí na levém břehu.⁴⁷⁰ Že došlo na využití informací získaných armádní terénní prospekci, dokládají četné mapy zobrazující dění za této války.⁴⁷¹ Shodují se v opevnění koruny Zvičinského hřbetu polním opevněním i uzavřením proluky u Brusnice velmi silnými jednotkami císařské pěchoty. Z předložených fakt celkem jasně vysvítá, že v okolí Dvora Králové probíhala v poslední čtvrtině roku 1768 vojenská prospekce mimořádné důležitosti a brání se jí aktivně účastnili v roli místních průvodců husarů a jiných důstojníků jízdy. Závažnost těchto prospekčních prací ověřila další válka s Pruskem, která povstala ani ne deset let poté.

Je možné tyto aktivity spojovat s nějakou konkrétní činností vysokých vojenských kruhů císařské armády? Pokusím se ve značné stručnosti naznačit i tuto odpověď. Opakované války s Pruskem, které habsburská monarchie vedla v průběhu 18. století, nic nezměnily na ztrátě Slezska a definitivně přisoudily regionu východních Čech novou roli hraniční nárazníkové oblasti. Průběh válečných operací poučil špičky císařské armády o strategickém významu východních Čech pro obranu celé země. Zvláštní pozornost přitahoval především pravý břeh Labe od Hradce Králové až k úpatí Krkonoš u Vrchlabí, který převyšuje levý břeh výškou a často i strmostí. Poučení vojenských kruhů o strategické hodnotě zdejší krajiny pro obranu země se záhy zhmotnilo ve výstavbě barokních pevností Hradec Králové (1766-1789) a o něco později Plesu (1780-1791, záhy přejmenovaném po císaři na Josefov).

Nemohoucnost monarchie dobýt svoji "slezskou perlu" motivovala vznik řady reform, které zasáhly většinu sfér lidského života a za cíl si kladly zlepšení kondice státu po všech stránkách. K nejpalcivějším problémům habsburské armády patřila neexistence moderních map vlastního území. Sedmiletá válka definitivně potvrdila zastaralost tzv. Müllerovy mapy Čech

470 Ivan HONL, *Obranný úsek*, s. 533-534.

471 Výběrově alespoň ty nejdůležitější: NK RKP, sig. 62.A.45. Friedrich Wilhelm Carl von Schmettau, *TOPOGRAPHISCHE UND MILITAIRISCHE CARTE*. Popis a rozbor obsahu mapy viz František IŠA, *Pruská topografická a vojenská mapa*, 95 s.; Městské muzeum Dvůr Králové nad Labem, sig. PT-3714. Anonym, *Ohngefährer Entwurff von denen Positionen der Kayserl. Armée zwischen Königgrätz und dem Riesengebirge bey Hohenelb in dem Jahr 1778*. K této mapě viz Ivan HONL, *Mapa válečných operací*, s. 46-57. Přehledově situaci na obou českých frontách zobrazuje mapa uložená v Krkonošském muzeu ve Vrchlabí, Sběrka map, inv. č. 823, *Positionen der beiden Armeen in Böhmen im Jahr; 1778*. tisk; Zbytky polních opevnění zachycuje také I. vojenské mapování viz OESTA-KA, ©1st Military Survey, Section No. 45, 61, 62, 79, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, ©Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E.Purkyně <<http://www.geolab.cz>> ©Ministerstvo životního prostředí ČR - <<http://www.env.cz>> [online 4/2014], 1764-7 přemapováno 1780-3. K tomuto tématu populárně a bez patřičných citací (s několika chybami) Miroslav NEJMAN, *Bramborová válka ve východních Čechách*. in: K-P, 9, Trutnov 2009, s. 373-383.

signované rokem 1720 v měřítku 1: 132 000, která kladla důraz spíše na sídla a zobrazení terénu řešila tzv. "kopečkovou" metodou.⁴⁷²

Po zkušebním mapování Slezska roku 1763 nařídila Marie Terezie na návrh polního maršála Dauna nové tajné vojenské mapování celého území monarchie. Pod vedením štábu generálního ubytovatele bylo v krátkém období let 1763-1785 zmapováno celé území monarchie v nebývalé podrobném měřítku 1: 28 800. Toto mapování je známé jako tzv. josefské nebo přesněji I. vojenské mapování. Prázdna státní pokladna a nebezpečí ze strany Pruska stály patrně za nešťastnou volbou polohopisného základu mapy nikoliv na astronomicko-geodetických měřeních, ale bez jednotné trigonometrické sítě na podkladě zastaralé a nepřesné Müllerovy mapy zvětšené do měřítku 1: 28 800. Mapování Čech proběhlo v letech 1763-1767 a obsahovalo 273 sekcí kolorovaných rukopisných map s terénem zachyceným šrafami.⁴⁷³ Zvláště důležité severní pohraničí až k Ohři, Labi a Orlici mapovali důstojníci štábu generálního ubytovatele, ostatní prostor důstojníci pluků dislokovaných v Čechách.⁴⁷⁴ Nepřesnosti map, které se projevíly za války o bavorské dědictví (1778-1779) vyvolaly nutnou revizi a nové zmapování 143 severních sekcí tohoto topografického díla v letech 1780-83. Původní mapová díla se nedochovala.⁴⁷⁵

Vlastní mapování, které nás v souvislosti s brannými zajímá nejvíce, probíhalo značně primitivně. Důstojníci projížděli krajinou a do zvětšeniny Müllerovy mapy zakreslovali, sedíce mnohdy v sedlech koní, krajinu kolem sebe. Pouze primitivní metodou doslova podle oka (*a la vue*) šrafovali tvarosloví terénu, zanašeli polohopisné údaje sídel...⁴⁷⁶ Nedílnou součástí nového mapování byl i topografický popis zobrazené krajiny sepsaný pod názvem '*Anhang zu der Kriegskarte des Königreichs Böhme*' v rozsahu přibližně 11 500 stran rozdělených do 19 rukopisných svazků. V každé ze šesti pracovních skupin, které mapovaly území Čech, se nacházel člen, který byl pověřen písemným popisem mapovaného území. Topografické popisy i mapy vznikaly zároveň (1763-1767) a armáda je držela v tajnosti pro potřeby státu. Potřebám armády odpovídá i jejich obsah (reliéf krajiny, cesty, kamenné stavby, zdroje pitné vody, řeky, mosty, brody a cesty, druh a stáří porostu).⁴⁷⁷ O nahrazení původních sekcí z 60. let 18. století

472 Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha 2001, s. 69-78. Zde i další literatura.

473 Tamtéž, s. 96-99.

474 František BOGUSZAK, Jan CÍSAŘ, *Vývoj mapového zobrazení území československé socialistické republiky III. Mapování a měření českých zemí od pol. 18. století do počátku 20. stol.* Praha 1961, s. 9-12, zejm. 11.

475 Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 96-99.

476 František BOGUSZAK, Jan CÍSAŘ, *Vývoj mapového zobrazení*, s. 11.

477 Eva CHODĚJOVSKÁ, *Textové komentáře k sekcím prvního vojenského mapování*. in: *Z dějin geodézie a*

mapami novými z let 1780-83 hovoří většina autorů, prozatím však nikdo řádně nezkoumal, zda revizi map podléhala i revize topografického popisu. Odpověď by měla přinést připravovaná edice tohoto díla.⁴⁷⁸ Na základě řady nesrovnalostí mezi topografickým popisem a obsahem revidovaných map (neshodné hranice popisu a mapy v horských a zalesněných oblastech, popis řady toponym, které se v mapě vůbec nevyskytují) se však domnívám, že topografické popisy revidovány nebyly a vztahují se k původním mapovým sekcím.⁴⁷⁹

Závěrem se vrátím znovu k otázce, co zde vojáci prováděli? Registra poselství branných ani jiné dosud zkoumané prameny nedokáží dát zcela jednoznačnou odpověď. Pevnost Hradec Králové se již dva roky stavěla, a tak nemohlo jít o prospekci zkoumající nejvýhodnější umístění pevnosti ve východních Čechách. Pevnost Josefov (původně Ples) existovala pouze na plánech odložených "ad acta" právě zvolením Hradce Králové jako místa ke stavbě. Další lákavou možností se jeví práce na I. vojenském mapování a jeho topografickém popisu krajiny. Tato činnost by však měla podle všech dostupných informací být ukončena již v předchozím roce 1767. Buď práce na mapování a popisu vybraných důležitých úseků pokračovaly ještě následující rok, nebo se jednalo o jinou armádní aktivitu velké důležitosti, zaměřenou na tento strategicky citlivý terén v okolí Dvora Králové (podobné aktivity však mohly probíhat i na jiných místech v širším okolí). Možná tato aktivita navázala na zjištění získaná prací na I. vojenském mapování. Zcela vyloučit nelze ani aktivity některého z výše postavených důstojníků jízdy s ambicemi v oblasti vojenské taktiky a strategie. Připomeňme, že tou dobou se v nedalekém Trutnově nacházel generálmajor jezdeckta Dagobert S. von Wurmser,⁴⁸⁰ který podobné ambice zcela jistě nepostrádal. Definitivní rozřešení této hádanky může přinést pouze budoucí bádání ve fondech a sbírkách místní (městské muzeum, okresní archiv) i celozemské působnosti. Z pohledu branných je důležité, že je vojenské kruhy využívaly po celý konec roku jako znalce místního terénu.

kartografie, 15, Praha 2011, s. 127-130. Zde i další domácí a zahraniční literatura.

478 Eva Chodějovská se ve spolupráci s Ivanou Ebelovou a studenty a studentkami FF UK věnuje edičnímu zpřístupnění tohoto velmi důležitého pramene k poznání krajiny Čech 18. století. Autor této práce se podílí na zpracování sekcí č. 46 a 62.

479 NA, fond Josefské vojenské mapování (1763-1787), mikrofilmové kopie vídeňských originálních topografických popisů, sekce 46. Z rozdílů mezi mapou a topografickým popisem sekce 46 je možné upozornit na několik nesrovnalostí, které poukazují na to, že topografický popis patří k původním mapovým sekcím. Zrcadlovky (*Spiegel Bauden*) i hora Zrcadla (*Spiegel*) jsou popsány v sekci 46, ale ve skutečnosti je zobrazuje mapa sousední sekce 33. Popis zmiňuje celkem 14 toponym, které na mapě této sekce nejsou vůbec zaneseny.

480 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra poslů placených přímo důchodem, 1768 (V.-XII.).

2.9.4 ZÁVĚREM K SEZONNÍM JEVŮM

Sledovali jsme sezonnost tří různých jevů, s kterými se branní při svých poselských pochůzkách setkávali. Ač prvotní záměr autora spočíval v pouhém sledování sezonnosti těchto jevů, nakonec se každý z příkladů vyprofiloval v trochu odlišném světle. Na mnoha místech došlo, alespoň dle mého osobního názoru, k výraznému posunu vnímání problematiky, než jak se jevila pouze z pohledu register branných.

Robota se vyjevila jako mnohem komplexnější problém, než jak se objevuje v registrech poselství branných. Díky jejímu sledování získala svoji reálnou náplň, nebojím se říci, že v případě Dvora Králové robota "zhmotněla". A to přesto, že branné zaměstnávaly pochůzky ve věci roboty mírou zdaleka nejvyšší. Registra branných spolu s dalšími prameny dosvědčila, že podstatná část místní správy probíhala nikoliv v úředních dnech, kdy by se dostavili rychtáři z vesnic na magistrát nebo k hospodářskému řediteli, ale naopak více decentralizovaně skrze branné a jiné posly, kteří s pokyny (rozkazy, dopisy, oběžníky, tj. kurendami) docházeli za jednotlivými rychtáři a jinými osobami do jednotlivých vsí a samot. Komunikace ohledně roboty představuje jev, který byl branným vlastní, a oni byli páteří silou, která zprostředkovala, synchronizovala a často i aktivně dohlížela na práci poddaných. Žádný ze služebníků města se na komunikaci se šosovními a poddanskými vesnicemi nepodílel takovou měrou jako branní. Údaje týkající se vrchnostenské správy tak můžeme považovat za reprezentativní a věrohodná.

Sledování sezonnosti pochůzek branných za hajnými přineslo určité zklamání. Nevyvážený poměr poselství k hajným v obsahu jednotlivých register i zcela nevěrohodné zastoupení takových pochůzek v porovnání s jinými prameny (lesní počty, roční výkaz udělaného sáhového dříví) vedlo ke zjištění, že za těmito rozpory stojí fakt, že branní hráli v komunikaci lesní správy pouze podružnou a příležitostnou roli. Výjimku tvoří snad jen šindelářský branný, který při svých cestách zalesněným údolím podél potoka Kacbachu vzhůru do vzdáleného, výše v lesích položeného Záboří vyřizoval mimo svých pochůzek ve věci robot, za rychtáři atp. také vzkazy zdejším hajným, jejichž usedlosti cestou míjel. Ač správa obecních lesů tvořila jeden ze stavebních kamenů městského hospodářství a rozhodně zapadala do systému obecní hospodářské, vrchnostenské i městské správy, představuje jev, který se branných dotýkal jen okrajově, příležitostně a jaksi mimochodem. Otěže lesní správy držel v rukou polesný, který měl k dispozici koně a s většinou hajných komunikoval bez zprostředkování branných. Vzorek pochůzek branných za hajným a jinými zaměstnanci lesní správy zachycený v registrech není možné pova-

zovat za reprezentativní. Z tohoto důvodu se také nezdařilo sestavit smysluplné síťové grafy. Nelze-li údaje smysluplně kvantifikovat, neměly by v žádném případě zůstat nepovšimnuty kvalitativní informace, jaké registra věrně zachycují. Domnívám se, že nikdy neobjevíme "registra poselství královédvorského polesného", abychom mohli rekonstruovat jeho pojízdky. Tím, že měl polesný (lesní pojezdny) pravidelný kontakt s hajnými, myslivci i lesními dělníky jaksi "v popisu práce" a pobíral za to pevný plat, neexistoval důvod taková registra zřizovat. Z tohoto důvodu mohou vedle lesních, zvířecích a jiných dílčích počtů hrát při výzkumu lesní správy velmi významnou roli tyto pouhé ozvěny jeho činnosti v registrech poselství branných. Podobným způsobem můžeme přistupovat k většině jevů, které se poselské činnosti branných dotkly jen mimochodem, částečně nebo pod tlakem okolností či náhodou...

Výrazně jiný obrázek skýtalo sledování sezonnosti a pátrání po příčinách doprovodů vojáků a důstojníků brannými. Jediný takový případ z roku 1740 se pod drobnohledem dalších pramenů jevil v jiném světle. Z doprovodu vojáka se stal postrk abdikovaného vojáka-tuláka. Ideální příklad hranic heslovitého vyjadřovacího jazyka register. Zcela jiný pohled skýtá obraz sady register z roku 1768, který zcela bezpečně zachytil průběh nějaké rozsáhlejší rekognoskace terénu jezdeckem. Na rozdíl od předchozích dvou zkoumaných jevů můžeme případy doprovodů vojáků považovat za cizí element, který poměrně náhle vstoupil do jinak vcelku poklidného života tohoto malého města. Vynesení pochůzek branných s husary nebo jinými důstojníky jízdy do síťových grafů mělo u všech branných velmi podobný průběh. Jarní "ohledání terénu" a od druhé poloviny září velice intenzivní práce v terénu. Doprovodů těchto vojáků brannými sice směrem ke konci roku plynule ubývalo, přesto tvořily v každém měsíci stabilní část pochůzek. Vynesení cílů nejčtetnějších doprovodů vojáků do mapy potvrdilo, že nepsané rozložení "zájmových oblastí" pochůzek branných má svá rámcová pravidla daná blízkostí brány a směřováním cest, které od této brány vycházely. Přestože registra dokázala doslova obkreslit časový průběh a územní rozsah průzkumnických aktivit husarů, nepomohlo to k definitivnímu určení, o jakou armádní akci se tehdy jednalo. V úvahu přichází několik variant řešení.

Neexistující základní výzkum hospodářských dějin města byl příčinou toho, že jsem naprostou většinu informací čerpal přímo z pramenů a dobral se tak díky poměrně důkladné badatelské přípravě mnohých informací a souvislostí jinak nezjistitelných. Abych sledované jevy správě chápal a interpretoval v rámci hospodářství města, postupoval jsem od obecných informací obsažených v rubrikách hlavních počtů dvou sledovaných let k výrazně podrobnějším

účetním podkladům a od nich zase zpět k syntéze s informacemi z hlavního počtu. Zjistil jsem, že v zásadě žádný ze zkoumaných jevů není možné věrohodně interpretovat na základě jedné rubriky nebo jednoho vybraného podkladu hlavního počtu. Každý jev se vždy skládal z několika různých rubrik a informací obsažených na odlišných stranách městských počtů (užitek z lesů a prodeje dřeva, příjem ulovené zvěře, náklady na kácení stromů, náklady na dělníky a robotníky při děláni sáhového dříví, partikulární příjmy i výdaje, pokuty...). V zásadě při každém zkoumaném jevu by bylo vhodné celý počet znovu přechíst bez ohledu na rubriky. Jen tak je možné odhalit některé jinak neodhalitelné souvislosti. Například placený dohled branných na robotníky při žních nikde z register poselství branných nevyčteme, přestože obsahují i příplatky za jiné práce. Teprve souhrnem všech s jevem příbuzných informací jsem získával barvitý obraz tehdejší reality, nebo přesněji její odraz v písemných pramenech. Podchycení dalších souvislostí sledovaných jevů by si vyžádalo specializovaný výzkum, nepochybně by našel odpovědi na mnohé otázky a nejasnosti vyvolané registry poselství branných v předchozích odstavcích. Mnohé z jevů bude nutné sledovat ve více časových úsecích než dovolují sondy do dvou zkoumaných let. Jistě bude nutné mnohá zjištění podpořit, korigovat či (snad jen ojedinele) vyvrátit dalším systematickým výzkumem.

2.10. CELKOVÝ POHLED NA POSLY A POJÍŽĎKY (1739) 1740

Úkolem této sumární kapitoly není opakování zjištění z jednotlivě analyzovaných register poselství branných z let 1739 a 1740, ale souhrnný pohled na celkovou komunikaci města s okolím pomocí branných, jiných poslů i pojížděk v roce 1740 (jakkoliv je úplnost nedostiznou metou). Roční bilance všech placených poslů města pracuje s údaji celého roku, protože se pro tento rok dochovala hned dvě ze tří register poselství branných. Pomocí hlavního počtu,⁴⁸¹ měsíčních cedulí⁴⁸² a známých údajů register poselství šindelářského a horního branného⁴⁸³ je sice možné vypočítat měsíční částky, které dolní branný za svá poselství v roce 1740 obdržel, ale to nemění nic na tom, že jejich obsah nám zůstává skryt. Protože jsou si roky 1739 a 1740 z hlediska výdajů na posly i v celoroční bilanci velmi podobné (viz přiložená tabulka), dovolil jsem si nahradit chybějící údaje pro dolního branného dochovanými registry poselství při dolní bráně z předcházejícího roku 1739.⁴⁸⁴ Domnívám se, že při několika stech pochůzek ročně nemá jeden uplynulý rok příliš velký vliv na obsah větší části pochůzek. Závažnou roli podle mne nehraje ani značný rozdíl mezi částkou, jakou si pochůzkami vysloužil dolní branný v roce 1739 (6 zl 26 kr 3 d) a v roce 1740 (10 zl 49 kr). Zdá se totiž, že oč dolní branný pochodil více, o to méně vyplatilo město poslům placeným purkmistry (ve skutečnosti servusem) a rozličným poslům placeným přímo z důchodu města hospodářským úřadem. Ostatně torzovité dochování tohoto pramene před nás neklade žádnou jinou alternativu, chceme-li podchytit placenou komunikaci města jako celek.

481 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžitý počet, 1739. Pro rok 1740 se hlavní peněžitý počet nedochoval, a tak je nutné některé údaje rekonstruovat z měsíčních cedulí a dalších podkladů hlavního počtu.

482 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740.

483 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740; Tamtéž, sig. 99/42, registra poselství horního branného Matěje Heřmana, 1740.

484 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného Tobiase Puschmanna, 1739.

Výdaje na posly (1739, 1740)		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
1739:														0
Poselství branných	horní	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	= 8f 51x
	šindelářský	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	
	dolní	31x 3d	21x 3d	27x	21x	15x	48x	38x 3d	34x	30x	41x	36x	43x	6f 26x 3d
	celkem	47x 3d	40x 3d	46x	1f 14x 3d	1f 2x 3d	2f 2x	1f 39x	1f 57x 3d	1f 14x 3d	1f 14x 3d	1f 26x	1f 13x	15f 17x 3d
Poslové placení purkmistry		1f 11x	36x	55x	1f 14x	12x	24x	1f	1f 20x	30x	1f 3x	48x	48x	10f 1x
Poslové placení přímo důchodem		0x	2f 30x	2f 33x	2f 10x 3d	1f 18x	1f 24x	0x	0x	0x	35x	2f 6x	7f 45x	20f 21x 3d
Poštovné a žirečskému poslu													1f	1f
Pojíždky														37f 25x 3d
Výdaje na placené posly:								Podíl výdajů na posly v rámci výdajů města:	1,85%		Roční výdaje na posly a pojiždky:			= 83 f 5x 3d
											Příjmy města celkem (zaokr.):			4 704f
											Výdaje města celkem (zaokr.):			4 489 f
1740:														
Poselství branných	horní	10x	17x	14x 3d	0	19x	13x	28x	1f 31x	20x	33x	23x	32x	5f 0x 3d
	šindelářský	14x 3d	17x 3d	7x 3d	17x	30x 3d	20x 3d	17x 3d	55x 3d	35x	28x	18x	12x	4f 33x 3d
	dolní	= 39x	= 49x 3d	= 19x 3d	= 38x	= 42x	= 31x	= celkem 3f 12x 3d	= 1f 21x	= 56x 3d	= 1f	= 40x		= 10f 49x
	celkem	1f 3x 3d	1f 24x	41x 3d	55x	1f 31x 3d	1f 4x 3d	vypl. v srpnu	6f 24x 3d	2f 16x	1f 57x 3d	1f 41x	1f 24x	20f 23x
Poslové placení purkmistry		38x	36x	24x	36x	24x	36x	12x	51x	48x	24x	1f 37x	1f 37x	7f 42x
Poslové placení přímo z důchodu		0x	0x	2f 12x	6f	42x	16x 3d	3f 8x	31x	0x	24x	24x	3f 36x	asi 17f 13x 3d
Poštovné a žirečskému poslu													1f 13x	1f 13x
Pojíždky														asi 59f 25x
Výdaje na placené posly:								Podíl výdajů na posly v rámci výdajů města:	2,5%		Roční výdaje na posly a pojiždky:			= 104f 56x 3d
											Příjmy města celkem (zaokr.):			= 4 428 f
											Výdaje města celkem (zaokr.):			= 4 179 f

Tab. 53 Přehledová tabulka výdajů na posly a pojiždky v letech 1739 a 1740. Tučným písmem zvýrazněny údaje, které vstoupily do sumárního hodnocení. K vyplacení červencových platů branných v roce 1740 došlo až v srpnu za oba měsíce naráz (z dochovaných register však známe červencové částky). Vypočtené hodnoty (=), neznámé hodnoty (?). Suma za pojiždky v sobě obsahuje také stravné, náklady na koně a další náklady na deputace a hosty města. Hodnoty měsíčních výdajů na branné v sobě zahrnují i celkem zanedbatelné hodnoty "neposelských" příjmů (u nedochovaných register není možné zjistit jejich podíl). Slovo "asi" u poslů placených přímo důchodem a výdaje na pojiždky značí pouze nejasnou přesnou výši těchto dvou složek, ale známou výši jejich součtu. Analogicky k praxi u jiných hlavních počtů nezbyvalo než údaje z měsíčních cedulí znovu zařadit do jedné či druhé skupiny.

Ročně město vydávalo na pojiždky, poselskou činnost branných i dalších domácích i cizích poslů kolem 2 % všech výdajů. Toto číslo je nutné brát pouze orientačně a jako jakési minimum, protože náklady na posly se občas dají nalézt i v některých specializovanějších řadách počtů evidujících výběr dávek státem, ojediněle i jako vedlejší náklad počtů vzniklých v jiných souvislostech. Namátkou postačí uvést občasné náklady na posly a pojiždky

v kontribučním⁴⁸⁵ a solním⁴⁸⁶ počtu či v zádušním počtu kostelíka (kaple) Nanebevzetí Panny Marie doložené, ale dnes jen těžko uvěřitelné přenášení měděné báně pro věž tohoto kostelíka poslem na vzdálenost několika desítek kilometrů. Konkrétně od kotláře z Jaroměře do Dvora a odsud dvakrát do Litíče k malíři na zlacení.⁴⁸⁷ Tyto výdaje na posly jsem záměrně nezahrnul do celkové analýzy ze dvou důvodů. Prvním důvodem je, že to nedovoluje torzovité dochování archivního materiálu a faktická nemožnost smysluplného postihnoutí úplně všech výdajů na posly ať již se nachází kdekoliv. Druhý závažný důvod představuje nepatřičnost placení většiny těchto drobných rozptýlených nákladů duchodem města, neboť vznikly v souvislosti s výběrem panovníkem navržených a sněmem povolených daní (kontribuce) či státním monopolem na ob-

485 Namátkou lze uvést kontribuční počet pro rok 1730 (přesněji pro tzv. "vojenský rok" od XI. 1729 až do X. 1730) vedený výběřím J. Ch. Fr. Streitem. V rubrice neodkladné pojižd'ky '*Unerbährliche Reyßunkosten*' uvádí 23 dní strávených cestováním na krajský úřad a ke krajské kontribuční kase v celkové výši 25 zl 41 kr. Rubrika platů pro posly '*Bothen Lohn*' obsahuje sumární výdaje na cestu domácího posla Johanna Klempery do Prahy s kontribučními resty (1 zl 24 kr) a úhrn všech částek, které město vyplatilo krajským poslům, kteří do Dvora dorazili v záležitostech kontribuce '*denen Creyßbothen unterschiedlichs die Contribution sachbetreffendes Bothenlohn bezahlet worden*' (2 zl 18 kr). Obě sumární položky odkazují na vlastní dílčí evidenci. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/86a, kontribuční počet, 1730. Tato signatura obsahuje celý konvolut kontribučních počtů pro léta 1689, 1708, 1709, 1722, 1730, 1792. Vztah mezi výdaji hlavního peněžitého počtu a výdaji uvedenými v kontribučním počtu je otázkou dalšího specializovaného výzkumu. Nelze totiž jednoduše stanovit jak velká část zde uvedených nákladů figuruje i v hlavním peněžitém počtu.

486 I přes značnou torzovitost dochování solních počtů najdeme několik zmínek o poslech a pojižd'kách jak ve starších počtech solního obchodu z 60. let 17. století, tak i v registrech mladších, například z roku 1768. Je mezi nimi patrný podstatný kvalitativní rozdíl. Ve starším období posloužil přebytek solního handle na hrazení běžných obecních provozních nákladů (netýkajících se mnohdy soli) jako by se jednalo o hlavní peněžitý počet. Například i úhradu cesty posla do Vídně s deputátními bažanty. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 88, sig. 88/8, solní počet (registra), 1.6.1665 - 24.11.1666. Pozdější registra solní z roku 1768 již evidují pouze příjem a výdej beček soli a s tím spojenými náklady na formany a posly. Sůl proudila na korbách formanských vozů z Havlíčkova Brodu a Dvůr Králové odebíral přibližně 30 beček měsíčně. Peníze utržené za sůl odváděli Dvorští do Trutnova, kde byl nejbližší sklad soli (bylo by proti logice tehdejší doby, aby sůl putoval nejprve do Trutnova a pak se vrace část cesty do Dvora). Placení odebraných beček probíhalo vždy po třech měsících od dodání. Tyto peníze získané zpeněžením (*Versülberung*) soli odnášeli do trutnovského solního skladu poslové a za cestu dostávali 15 krejcarů. Občas zde vyzvedávali tzv. nakládací ceduli '*...um ein Ladung Pallet*'. Poslové nesoucí u sebe kolem 200 zl jistě lákali zločince, kterým bezbřehý les Království skýtal skvělou ochranu. V případě potřeby tak chodili z bezpečnostních důvodů po dvou '*2e[zweite] Bothen wegen unsicherheith eben mit gelder*' a každý dostal po 15 krejcarech. Pouze při výjimečných událostech zavítal do Dvora úředník solního úřadu. Mezi takové události patřilo například pochybení při nakládce soli, kdy až z Německého Brodu, kde se sůl nakládala, do Dvora zamířil posel tamního solního úřadu '*Wegen einem Verstoß in der Ladung an hero geschückten Bothen von 12. Meihlen a 10x [=] 2f*'. Ujel 10 milí a za každou obdržel 10 krejcarů. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, solní počet (registra) vč. nákladů na posly, 1768 (V.-XII.). Pro posly v solních počtech platí to samé jako pro kontribuční počty. Opět nezbývá než vyčkat na upřesnění dalším výzkumem.

487 Roku 1691 se ke kapli dostavovala věž. Měděnou báně zhotovil kotlár v Jaroměři a pozlatil malíř s tovaryši v Litiči. Transport měděné báně obstarával posel '*... poslu, který pro bání do Jaroměře chodil a [19 liber vážící] štáf železa z sebou přinesl, též do Litiče k malíři chodil, dáno 15x ... poslu, co tu bání do Lytiče p. malíři nesl dáno 3x ...poslu, který podruhý nesl tu bání do Lytiče k panu malíři dáno 3x... poslu, který ffdroval psaní od ouřadu o plech a klempíře do města Trutnova dáno 3x*'. Nad báně kovář vysekal z plechu obrázek Panny Marie. Mezi těmito obvyklými zmínkami se objevují i výdaje na posla, který " SOKA Trutnov, AM DK, kt. 83, sig. 83/1, peněžitý počet kaple a záduší Nanebevzetí Panny Marie, 1691. Kaple se nacházela v prostoru mezi Dolní bránou a špitálním kostelem Sv. Kříže u Labe. Založena byla 1677 a u kostelíka byl zřízen také nový špitál s třemi světnicemi a studnou. Dnes již kaple neexistuje a portál z ní je v lapidáriu u děkanského kostela. Viz Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové*, s. 21-22.

chod se solí. V obou případech došlo na aplikaci pravidla, že posla platí ten, v jehož zájmu k vyslání posla došlo. Z toho důvodu jsou ojedinělé náklady na posly většinou součástí kontribučních a solních počtů. Není již tak důležité, zda náklady na posly a pojížděky souvisejí s kontribucemi "přeúčtoval" výběrčí kontribuce z hlavního peněžitého počtu, nebo je uváděl pouze do tohoto specializovaného počtu. V obou případech posloužily tyto nezbytné náklady k drobnému snížení (*poražení, defalcírování*) odváděné kontribuce. Stejným pravidlem o placení posla tím, kdo inicioval jeho vyslání, se řídilo i upomínání o dluhy nebo zasílání informací požadovaných adresátem. V těchto případech obvykle odesílatel posla vepsal na konec svého psaní formulku, kterou žádal o zaplacení poslu '*...a poněvadž posel tento za vaší příčinou se vysílá, a v noci jíti musí, pročez jemu od cesty zaplatiti nařídíte*'. Dokladů pro tuto praxi je ze 17. i 18. století dost.⁴⁸⁸ Svědčí o ní mimo jiné i obsah rejstříků vydání na posly a almužny vedený purkmistry, který obsahuje také platby cizím poslům (viz níže). Tento způsob byl velice praktický, neboť věřiteli nerostly náklady a dlužníkovi se častým upomínáním jeho dluh ještě více prodražoval. O těchto poslech placených příjemcem samozřejmě hlavní peněžité počty ani jejich dílčí podklady ve většině případů vůbec neinformují. Jejich počty se však vyrovnávají zaplacenými cizími posly. Náklady na posly jako součást většího celku (např. mezi stavebním materiálem, mzdami a jinými náklady na stavbu atp.) se nacházejí poměrně zřídka a jejich objevení je převážně dílem náhody. Královédvorské účty se sice dělí podle věcných skupin, ale absolutně dokonalé vydělení poselských nákladů od jiných skupin výdajů nebylo někdy ani proveditelné. Nevznikala tím žádná chyba, vždyť vše stejně patřilo do výdajů. Navíc drtivou většinu poselství zachycují stěžejní "poselské" rubriky, které jsou zde analyzovány.

488 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 13. sig. 13/20, podkomoří Jindřich Kustoš ze Zubřího a Lipky žádá spěšným poslem, aby se zástupce Dvorských dostavil do Hradce Králové k jednání o důchodech města, 1655. Nejčastěji nalezneme takovéto přípisky týkající se placení poslů v písemnostech pocházejících z období třicetileté války a doby po ní následující, kdy Dvůr Králové bojoval s válečnou bídou a velikou zadlužeností. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 45, sig. 45/7, 45/8, 45/10, 45/13, 45/15, 45/17, opakované žádosti Trutnovských o vyrovnání dluhu svého císařského rychtáře M. Hartla, 1637-41. Nachází se však i v listech následujícího století viz Tamtéž, kt. 78, sig. 78/42, opětovná žádost o zaplacení vojenské konkurence na rekruty, 1752. Žádost obsahuje přípisek '*že posel cestu častěj vážící zaplacenou míti bude, toho se důvěřuji*'.

2.10.1 POSELSTVÍ BRANNÝCH (1739) 1740

Následující sumární přehled obsahuje údaje jednotlivých register poselství branných z let 1739 a 1740 včetně finančního ohodnocení jednotlivých míst pochůzek. Cíle i účely poselství jsou seřazeny nikoliv abecedně, jak to tomu bylo dosud, ale podle četnosti návštěv jednotlivých lokalit (a účelů) všemi brannými. Nutné sjednocení názvosloví tří register psaných brannými i dalšími písaři neproběhlo nijak násilně a v naprosté většině případů šlo pouze o sjednocení synonymních českých nebo německých termínů na nejvýstižnější české verzi. Nic již nebránilo srovnávat stejné nebo velmi podobně charakterizované cesty a jejich účely pro všechna dochovaná registra. V širší perspektivě poklesl vliv nedostatků některých register (četné nicneříkající pochůzky horního branného "za obecní příčinou" a neuvedené účely), ale i detaily. O těch však pojednávají analýzy jednotlivých register.

V průběhu celého roku vykonali branní přinejmenším 551 pochůzek. Ve skutečnosti však o něco více (cca 600-650), neboť nedochovaná registra dolního branného obsahující poselství ve výši téměř 11 zl bylo z výše uvedených důvodů nezbytné nahradit obsahem dochovaných register poselství při téže bráně z předcházejícího roku 1739 oceněné sumou cca 6,5 zlatých. Branní navštívili celkem 28 lokalit, z toho 9 na území drobného městského panství (495 poselství) a 19 za jeho hranicemi (56). Mimo panství tedy mířila pouhá 1/20 všech poselství, takové cesty však zaměstnaly branné na mnohem delší dobu, za kterou stihli navštívit hned několik lokalit v blízkosti města. O vícedenních cestách registra neinformují ani v jediném případě. Nejvzdálenější místa, která branní navštívili, se nacházela ve vzdálenosti jednodenní chůze v kruhu přibližně 15 km vzdušnou čarou od města (Cerekvice nad Bystřicí, Trutnov, Vlčice, Nové Zámky) a za pochůzku do nich dostávali branní po 12 krejcarech. Samozřejmě mnoho záleželo na stavu a příhodnosti cest i krajinném reliéfu. Branný však vždy stihl cestu tam, plnění účelu svého poselství i návrat zpět během jediného dne.

Tab. 54. Přehledová tabulka cílů a účelů poselských pochůzek všech branných (1739, 1740). U cílů cest uvádím také finanční ohodnocení za pochůzku. Údaje dolního branného pocházejí z register dochovaných pro rok 1739.

Cíle poselství branných 1739-1740	Dolní branný (1739)		Šindelářský branný (1740)		Horní branný (1740)		CELKEM
	plat za cestu	četnost	plat za cestu	četnost	plat za cestu	četnost	
Verdek šos. DK	1x	36	1x	2	1x	119	157
Lipnice šos. DK	1x	60	1x	1	1x	31	92
[Městská] Podstráň DK	1x	80	1x	1	1x	1	82
Nové Lesy šos. DK	1x	28	1x	1	1x	44	73
Záboří DK	2x 3d	1	2x 3d	71			72
Žireč	2x	8			3x	5	13
[Horní] Brusnice	6x	5			6x	4	9
Jaroměř (pošta)	6x	6	6x	1	6x	2	9
bažantnice DK	0x 3d	7					7
Kacbach DK			2x	5			5
Kuks	4x	4					4
Vorlech DK	0x 3d	2	0x 3d	2			4
[Bílá] Třemešná					3x	3	3
Království (les, honitba)	4x/0x	3					3
Miletín	6x	3					3
Zboží	1x 3d	1			1x 3d	1	2
[Choustníkovo] Hradiště	3x	1					1
Cerekvice [nad Bystřicí]	12x	1					1
[Jeřice] kr. hejtman			6x	1			1
Kocbeře			3x	1			1
Komárov					2x	1	1
Lanžov	6x	1					1
Nemojovsko					5x	1	1
Nové Zámky					12x	1	1
Schremestz [?]	3x	1					1
Trutnov			12x	1			1
Vítězná	3x	1					1
Vlčice			12x	1			1
Zálesí	2x	1					1
Poselství v měsíci		250		88		213	551
Účely poselství:							
Roboty		125		45		90	260
Obecní příčina		6				89	95
Neuvedeno		14		26		26	66
Důchodní zál.		50					50
Rychtář		21		6		3	30
Hajní		7		6			13
Bažantnice		7					7
S psaním		4				1	5
Tesař		3		1			4
Hon + les		3					3
Koně vč. záprahu						3	3
Služebnictvo		3					3
Myslivec		2					2
Sedlák		1		1			2
Doprovod vojáka				1			1
Ječmen		1					1
Krajský úřad/hejtman				1			1
Ryby		1					1
Soukromá osoba						1	1
Sůl		1					1
Šafář		1					1
Vápno				1			1
Poselství v měsíci		250		88		213	551

Nejčastěji zavítali branní do šosovních a poddanských vesnic (mezi 152 a 72 návštěvami). Výrazně méně již do lokalit úzce spojených s hospodářstvím města jako bažantnice (7), hájovny v Kacbašském lesním revíru (5), obecního dvora Vorlech (4) či lesa Království s honitbou (3). Počet návštěv lokalit na vlastním panství spíše vypovídá o jejich lidnatosti než o preferenci cílů. Zkrátka samoty neskýtaly tolik příležitostí k pochůzkám jako vesnice obydlené výrazně vyšším počtem osob. Z míst ležících za hranicemi královédvorského panství navštěvovali branní nejčastěji blízké městečko Žireč (13) s jezuitskou rezidencí a správou jejich panství. Za častými kontakty nestály jen potřeby patrimoniálních správ sousedících panství (zhostné listy,⁴⁸⁹ povolení sňatků, učení, stěhování atp.), ale nedaleká Žireč hrála také velmi důležitou úlohu v předávání některých zpráv na nejbližší poštovní stanici v Jaroměři. Město za tuto činnost žirečskému poslu přispívalo jeden zlatý ročně. Kdyby neexistovala tato oboustranně výhodná služba, jistě by počet pochůzek do vzdálenější Jaroměře (9) podstatným způsobem narostl. Celkem často navštěvovali strážci bran poddanské vsi a sídla správ okolních panství jako rozlehlou ves [Horní] Brusnice (9), šporkovské lázně Kuks (4), [Bílou] Třešněnou (3) hraběte Schaffgottsche a městečko Miletín (3). Do dalších míst putovali většinou jen jednou v roce za zcela konkrétní potřebou (do Vlčic kvůli vápnu, do Trutnova s vojákem atp.). Ve finančním ohodnocení stejných pochůzek různými brannými nejsou patrné téměř žádné rozdíly. Projevují se pouze v blízkém okolí města, kde celkovou délkou pochůzky výrazněji ovlivňovalo umístění brány, z které branný za poselstvím vycházel. Tak například dolní branný dostával za pochůzku do Žirče 2 kr, ale horní branný, jehož brána ležela na opačném konci města, to měl výrazně dál a od stejné cesty vždy obdržel po 3 kr. Finanční ohodnocení tedy respektovalo skutečnou vzdálenost, nikoliv jen cíl pochůzky.

Na počtu pochůzek jednotlivých branných do šosovních a poddanských vesnic je možné nejlépe doložit rozdělení krajiny přiléhající k jednotlivým branám na výseky, do nichž docházel v drtivé většině případů příslušný branný. Jak již naznačily analýzy jednotlivých register, a velmi dobře i místa doprovodů vojáků, šlo o přirozené "rajóny"⁴⁹⁰ definované nejčastěji sítí cest, které od příslušné brány vycházely směrem do krajiny a lidským sídlům v ní. Můžeme je stručně definovat asi následovně. Dolnímu brannému (minimálně 250 poselství), který četností svých poselství obecně blíže k poslovi než brannému, můžeme přisoudit lokality nacházející se ve vějířovité oblasti jihovýchodně až jihozápadně od Dvora při cestách k Choustníkovu Hra-

489 Listiny o propuštění poddaného z poddanosti (a človecenství) za úplatu nebo jako odměna za služby.

490 Tento termín se mi zdá nejpříhodnější, neboť je dodnes v poštovní hantýrce používán. Současný doručovatel, který opustí poštu a doručuje listovní zásilky v terénu je "na rajóně" nebo "na pochůzce". Je-li na poště více doručovatelů, má každý svůj rajón.

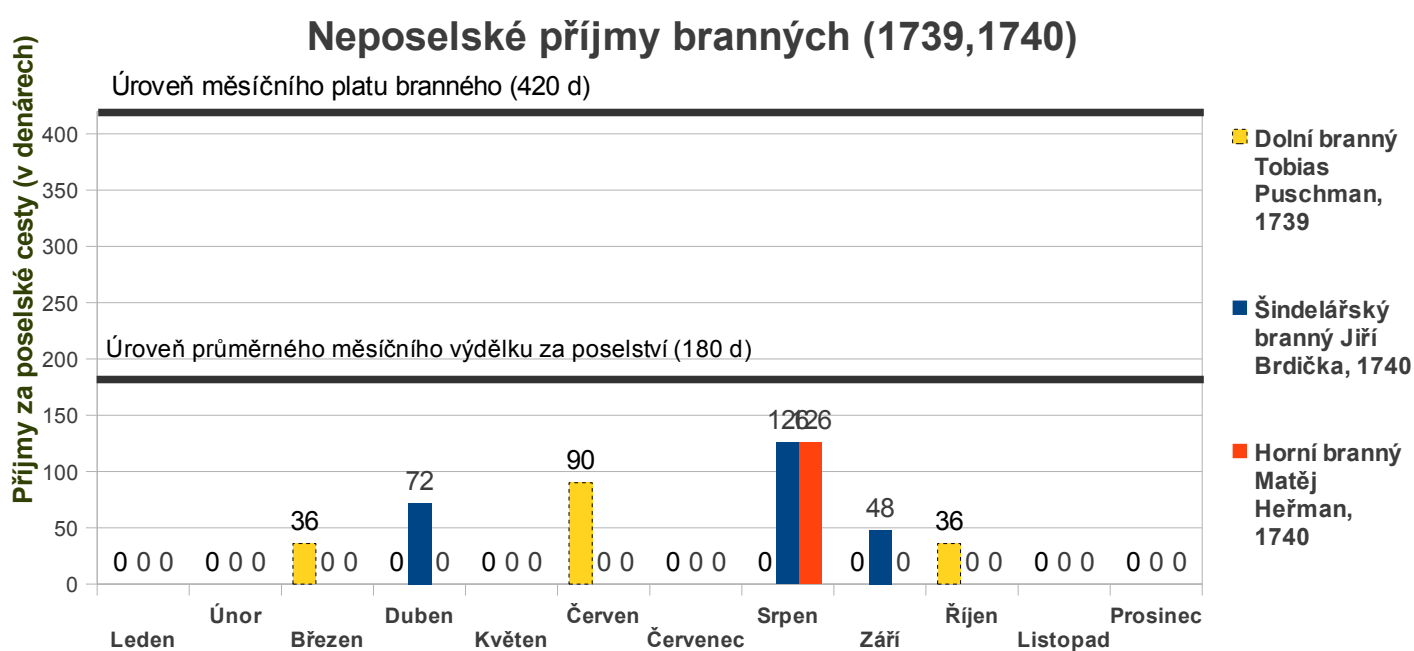
dišti, Jaroměři, Praze a Pecce. Sem spadala blízká Žireč, Kuks, poddanská ves Podstráň, Miletín i šosovní vsi Lipnice, Nové lesy a Verdek (s pomocí horního branného). Hornímu brannému (213) můžeme přisoudit oblast blízkých vsí Lipnice, Nové Lesy, Filířovice (spravované novoleským rychtářem) a Verdek, které obcházeli společně s dolním branným. Čím výše na sever, tím rostl podíl horního branného a slábl vliv dolního. Do "rajónu" horního branného spadaly ještě vzdálenější lokality ležící podél cest k Pecce v údolí Brusnického potoka (Bílá Třešná, Brusnice) a směr k Hostinnému podél Labe (Nemojovsko, Nové Zámky). Nepodstatná není ani úloha horního branného v komunikaci s Žirčí či přímo poštou v Jaroměři. Nejspíše vypomáhal v neodkladných záležitostech, kdy dolní branný nemohl, nebo již kráčel po cestách. Potřeba spojení s poštou ať již přímo, nebo skrze žirečského posla, evidentně překračovala územní rozdělení "rajónů". Šindelářský branný (88) obstarával drtivou většinu pochůzek směřujících k severu podél potoka Kacbachu do Záboří a lokalit podél cest k Trutnovu. Pochůzek branných, které ležely mimo jejich "rajóny", by se vyjma zvláště důležité Žirče a Jaroměře daly většinou spočítat na prstech jedné, maximálně druhé ruky. Příčin mohlo být mnoho, k těm nejběžnějším patřila nemoc nebo nepřítomnost branného, který musel být zastoupen v případě neodkladného poselství kolegou branným z jiné brány.

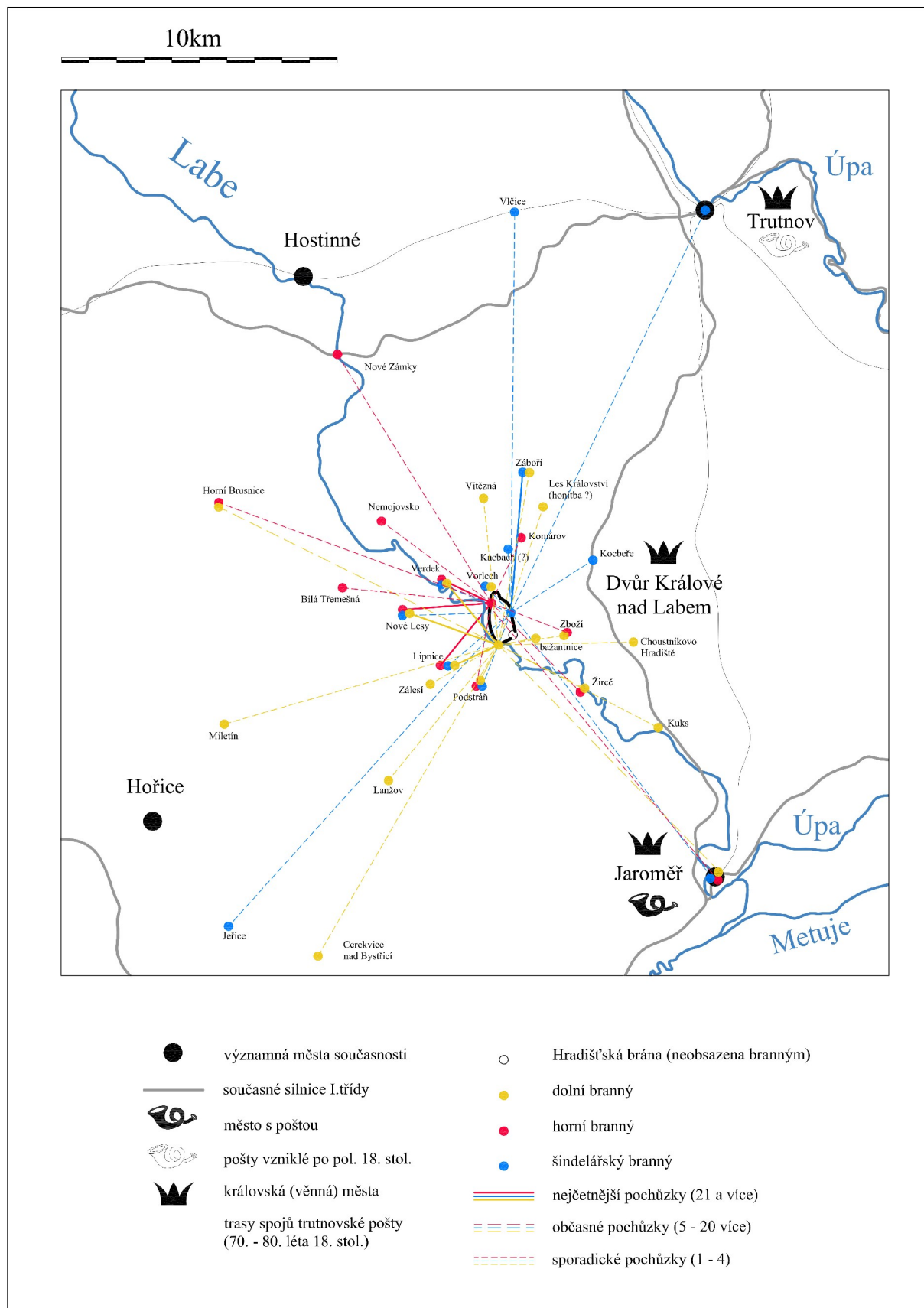
Neméně zajímavý je sumární pohled na účely vykonaných poselství všech branných (min. 551). V celkovém hodnocení již tolik neruší pochůzky bez udaného účelu (66) nebo s příliš obecným konstatováním "za obecní příčinou" (95). Jejich skutečná náplň mohla být v celku jakákoliv. Návštěvy obecních dvorů, nošení předmětů, roboty, postrk tuláků, výběr platů... vše se do této pružné kategorie vešlo. Z konkrétních účelů s přehledem dominovala činnosti branných jednoznačně robota (260). Kvůli ní opouštěli branní své brány ve více než polovině případů. A to i bez ohledu na fakt, že se roboty mohly týkat i již zmíněné cesty za obecní příčinou i četné cesty za rychtáři (30). Tyto zástupce vrchnostenské správy i vesnické samosprávy navštěvovali i ve věci platů, výkonu nejnižších soudních pravomocí i kvůli konkrétním osobám a řemeslníkům. S důchodními záležitostmi (50), tedy výběrem různých poplatků, dávek a dluhů se výslovně setkáváme jen u dolního branného. Nic však nenasvědčuje tomu, že by jako jediný tuto činnost provozoval. U ostatních branných se jistě tato činnost skrývá pod pochůzkami bez uvedeného účelu nebo za "obecní příčinou", nebo ji zde vykonával jiný služebník.

V jiných příčinách již vycházeli branní do terénu výrazně méně. U dolního a šindelářského branného jsou pozorovatelné návštěvy u hajných (13), dolní branný navíc v bažantnici (7), na honu a v lese (3) i za myslivcem v Kuksu (2). Poselstvím s psaním nebylo mnoho (5), více se jich skrývá pod cesta bez udané příčiny (např. návštěva pošty v Jaroměři bez psaní není příliš pravděpodobná). Blízkost obecních dvorů ve Vorlechu a Verdeku znamenala pro horního branného občasně cesty pro koně nebo s koňmi. V jediném případě hovoří registra o tom, že šindelářský branný jel za krajským hejtmanem na koni. Jen velmi zřídka hovoří zápisy register o návštěvách a doprovodech řemeslníků a konkrétních osob jako krajský hejtman, tesař, sedlák, šafář, (abdankovaný) voják-tulák, či jiná jiná soukromá osoba. Obdobně málo víme o cestách v záležitostech různých věcí a produktů jako sůl, vápno, ječmen.

Každá registra také v několika případech svědčí o činnostech branných, které nemůžeme označit jako poselství. Ohodnoceny byly jednorázovou částkou (např. kontrola haltýřů na vodu a ryby v zimě za 12 kr), nebo jako denní mzda obvykle 7-8 krejcarů denně. Najdeme zde službu krajskému hejtmanu při návštěvě, pomoc hrnčíři, čištění (*žejbrování*) obilí fukarem. O něco méně hodnocený byl dohled nad robotníky ve výši 5-6 kr za den. Těchto příležitostných výdělků nebylo v roce mnoho, jejich vliv na příjem branných byl zcela podružný. Rozhodující příjem jim plynul měsíčním platem 1 zl 10 kr a z odměn poselství v proměnlivé výši (průměrně zhruba ½ zlatého měsíčně).⁴⁹¹

Graf 55. Graf neposelských příjmů všech branných, které zaznamenávají registra z let 1739 a 1740.

Obr. 56. Rekonstrukční mapa cílů poselství všech branných v roce (1739) 1740. Vzdálené lokality jsou pouze naznačeny směrovkou. Schematický prstenec městských hradeb je pro zřetelnost zvětšen. Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

2.10.2 POSLOVÉ PLACENÍ PURKMISTRY A PŘÍMO DŮCHODEM (1739) 1740

Královédvorští branní nebyli jediní, kteří zajišťovali komunikaci města s okolím. V archívních záznamech nacházíme i další velmi důležitou skupinu rozličných poslů, jejichž činnost zaznamenávají prameny většinou ve dvou různých rubrikách. Názvy příslušných "poselských" rubrik hlavního peněžitého počtu pro rok 1739 to vyjadřují nejnvýstižněji. Poselství branných obsahuje rubrika '*Branným od rozličného poselství dle rejstříku*', posly vyplácené úřadujícím purkmistrem resp. ve skutečnosti nejspíše servusem, naopak rubrika s názvem '*Rozličným poslům dle rejstříku ouřadu purgmistrovského*' a konečně velmi blízký obsah najdeme i v rubrice '*Rozličným poslům*', které označují jako posly placené přímo důchodem.

Rozdílů mezi oběma posledně jmenovanými skupinami poslů není mnoho. V zásadě pouze ve způsobu vyplácení. Radní střídající se po 4 týdnech v roli purkmistra museli z titulu svého úřadu velmi často vyplácet posly, které vysílali, i přijaté cizí posly vyžádané městem, nebo sem vyslané nadřízenými úřady na náklady Dvorských. Potřeba purkmistrů vyplácet tyto posly, almužny prosebníkům i jiné výdaje způsobila, že mimo register poselství branných se z původně jediné rubriky nákladů na rozličné posly vydělily na počátku 20. let 18. století rubriky dvě (viz tab. 19ab.). Měsíčně tedy městský důchod proplácel nejen poselství branných dle register, ale také výdaje purkmistrů na posly a almužny dle rejstříku vedeného (přinejmenším ve sledovaných letech) servusem.

Všechny zbývající cesty poslů se proplácely přímo z důchodu města tzv. hospodářským úřadem vedeným po celý rok primasem a '*direktorem*' hospodářského úřadu v jedné osobě, případně důchodním písařem či dalšími úředníky. Protože záznamy rejstříku poslů placených purkmistry i rubriky '*Rozliční poslové*' evidující cesty poslů placených přímo důchodem v hlavním peněžitém počtu nemá tak heslovitou formu jako registra poselství branných, ponechal jsem jim co nejširší informační hodnotu. Nepovažoval jsem za správné obsažené informace násilně redukovat pouze na jednoslovná vyjádření účelů cest jako u branných a vyměnil tak širší informační hodnotu za možnost jednoduchého sumárního pohledu nejen na obsahy register branných, ale i všech jiných poslů. Informace získané rozborem rejstříku zaplacených poslů a almužen úřadem purkmistra⁴⁹² i poselství placených přímo důchodem města⁴⁹³ obsahují následující tabulky:

492 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/108, rejstřík výdajů purkmistrů na posly a almužny, 1740.

493 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740 (I.-XII.).

Poslové placení purkmistry, 1740														
Cíle poselství	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
(+) [hradecký] posel	18x												3	3
(+) jaroměřský posel	7x												1	1
(+) krajský posel	12-24x							1		1	1		1	4
(+) trutnovský posel	14x	1												1
[Jeřice] krajský hejtman	12x	2	3	2	3	3	2	1		3	3	2	2	26
Trutnov	12x								1					1
Poselství v měsíci		3	3	2	3	3	2	2	1	4	4	2	7	36
Účely poselství:														
(+) Navrácení tržové taxy k opravě											1			1
(+) psaní - o komisaře k hr. Šlikovi								1						1
(+) Psaní - o resty selské kontribuce													1	1
(+) psaní - o vyzdvižení anticipátních [tj. předem daných] peněz na vojáky										1				1
(+) psaní - od hofrychtěře		1												1
(+) psaní - od sekretáře Kluga													1	1
(+) Psaní od primátora ohl. vojáků													3	3
Peníze na cesty od celného (kr. úřadu)			1											1
Tržová taxa (kr. úřadu)										3	2	2	2	9
Zpráva morového komisaře (kr. úřadu)		2	2	2	2	2	2							12
Zpráva o náboženství (kr. úřadu)								1						1
Zpráva o renovaci									1					1
Zpráva o zásobě loje (kr. úřadu)					1									1
Zpráva ve věci vizitací (kr. úřadu)						1					1			2
Poselství v měsíci		3	3	2	3	3	2	2	1	4	4	2	7	36
Celkem součet		38x	36x	24x	36x	36x	24x	36x	12x	51x	48x	24x	1f 37x	7f 42x

Tab. 57. Přehled poslů zaplacených podle purkmistrovského rejstříku poslů a almužen (nejdou obsaženy) v roce 1740. Znak (+) indikuje činnost cizích poslů, kterým město pochůzku proplatilo.

Ze všech 36 zaznamenaných poselství mají přibližně čtvrtinu (9) na svědomí cizí poslové vyslaní do Dvora z okolních královských věnných měst nebo ze sídel krajských hejtmanů (Jeřice, Barchov). Tito poslové vesměs vždy donášejí zprávu v písemné podobě, tedy psaní. Většinou je poznamenáno kdo psaní poslal, někdy se dozvídáme i nejstručnější informaci o obsahu těchto psaní. Vesměs se pohyboval v mezích hospodářské a politické správy města. Psaní hofrychtěře, které přinesl trutnovský posel, se nejspíše týkalo obnovy městské rady, možná také vizitací či upomínky o plat (*stanz*). Těžko odhadnutelný je obsah psaní od sekretáře Kluga, které donesl jaroměřský posel. Psaní přinášena krajskými posly se týkala především vojenských a hospodářských úkolů krajského stupně zemské (státní) správy realizované pomocí zdejších hejtmanů. Spíše reprezentativní úkol můžeme spatřovat v požadavku na vyslání zástupců Dvorských k hraběti Šlikovi. Častěji šlo o včasný výběr kontribucí na vojsko a kontrolu cen na trzích (jednou krajský úřad '*trhovou taxu*' či '*mark tabelu*' vrací k opravě). Blízký byl také účel tří prosincových cest hradeckého posla, kterého do Dvora Králové vyslal (patrně krá-

lovědvorský) primátor ohledně vojáků. Mimořádná důležitost těchto devíti pochůzek (ač samy o sobě nejsou nijak výjimečné) tkví především v tom, že reprezentují alespoň malý zlomek velkého množství poselství, která do Dvora Králové směřovala.

Tato skupina poselství zcela uniká naší pozornosti, protože nositele takových poselství neplatilo zdejší město, ale "odesílatelé" poselství z řad majitelů a správců okolních panství, zástupců samospráv měst, městeček či vesnic(?), případně i zástupců církevní správy a organizací. Otázkou dalšího výzkumu zůstává otázka, zda při výkonu krajské správy nesla veškeré náklady na posly navštívená královská města a panství, nebo zda se na jejich financování podíleli i sami krajszí hejtmané či nějakou formou i centrální zemská správa. Poznat a analyzovat větší část poselství směřujících z okolí do Dvora Králové se nám patrně nikdy nepodaří. Představa dochování archivních pramenů evidujících poselské cesty z většiny měst a správních center v širším okolí Dvora Králové v průběhu jednoho jediného roku se mi zdá zcela nereálná. Přesvědčil mě o tom i širší pramenný průzkum dochovaných pramenů účetní povahy ve fondech východočeských měst a městeček, který však sahá mimo rámec této práce.

Zbývající cca $\frac{3}{4}$ poselství (27 z 36) směřovalo z města ven. Všechny až na jednu výjimku měly za cíl bližší sídlo krajského hejtmana, tohoto roku v Jeřicích (26) jižně od Dvora Králové. Krajskému úřadu, respektive sekretáři či vrchnostenské kanceláři šlechtice, který tento úřad zastával, mířila pravidelně každý měsíc 2-3 poselství od Dvorských. Zasiíané zprávy (téměř jistě písemné) se týkaly oblasti zdravotní a hygienické situace, hospodářství a dalších oblastí dohledu krajských hejtmanů.

První polovina roku 1740 se nesla v duchu čtrnáctidenních zdravotních zpráv morového komisaře (*Pest Commissario*), kterým byl tehdy servus Jan Weiner.⁴⁹⁴ V červnu náhle tento typ zpráv ustal, patrně morové nebezpečí pominulo. Od září navázali Dvorští zasíláním zpráv o cenách základních potravin na trzích opět dvakrát měsíčně. Kvartálně docházelo i k odvodu části cla vybraného v městských branách na výstavbu a opravy cest v kraji. Pravidelnost je patrná až při pohledu nejen do přehledu pochůzek posílů placených purkmistry, ale i posílů placených přímo důchodem. Občas zasííal magistrát na kraj i další zprávy reagující na aktuální situaci nebo pokyny centrálních úřadů. Týkaly se náboženství, vizitací, renovace magistrátu nebo tak okrajové otázky jako jsou zásoby loje. Jedinou pochůzkou, která nesměřovala na úřad krajského hejtmana představuje poselství do Trutnova (1), kam posel zanesl zprávu

494 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739; Tamtéž, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžítý cedule, 1740 (I.-XII.). Morový komisař pobíral kvartální plat 2 zlatých.

o renovaci. Spojení s krajským hejtnanem a vyplácení cizích poslů se dělo především skrze purkmistry. Poslové, uvedení v jiných poselských rubrikách (byť mohlo jít fyzicky o tytéž osoby), zdaleka neudržovali tak časté a pravidelné spojení se zámky krajských hejtnanů jako poslové placení podle rejstříku purkmistrů. Tento pramen hovoří shodně o zprávách, aniž upřesňuje, jakou měly formu. Můžeme-li na formu odeslaných zpráv usuzovat podle forem několika dochovaných přijatých zpráv,⁴⁹⁵ pak vše hovoří pro podobu psaného listu nebo jednodušší cedulky.

Poslové placení přímo důchodem, 1740														
Cíle poselství	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
(+) posel z Mladé Boleslavi	48x				1									1
[Barchov] krajský hejtnan	24x					1			1		1	1	2	6
[Mladá] Boleslav	48x			1										1
Fořt	18x				1	1								2
Hradec Králové	18x				2								1	3
Jaroměř	7x								1					1
Miletín	6x												1	1
Praha - podkomořský úřad	1f 24x			1	1					3				5
Praha - podkom.úřad (příspěvek)	54x, 24x				1								1	2
Sadová (noční)	18x										1			1
Trutnov (vozem)	(16x 3d)							1						1
Vídeň (příspěvek)	2f				1								1	2
Poselství v měsíci		0	0	2	7	2	1	3	2	0	2	1	6	26
Účely poselství:														
(+) peníze za medicínu pro hovězí dobytek					1									1
Peníze za medicínu pro hovězí dobytek				1										1
Bažantí (odvod, koupě)					3								5	8
Clo na opravy cest (kr. úřadu)									1			1		2
Labuť					1									1
Neuvedeno									1		2			3
Oves					1	1								2
Papír								1						1
Plat (Stanz, šos) podkomořský úřad				1	1				2				1	5
Psaní									1					1
Zpráva kr. úřadu						1								1
Poselství v měsíci		0	0	2	7	2	1	3	2	0	2	1	6	26
														asi
Celkem součet		0x	0x	2f 12x	6f	42x	16x 3d	3f 8x	31x	0x	24x	24x	3f 36x	17f 13x 3d

Tab. 58. Přehled poslů placených přímo z důchodu města v roce 1740. Znak (+) indikuje činnost cizích poslů, kterým město pochůzku proplatilo. Cesty poslů, u kterých nebylo možné stanovit finanční ohodnocení za návštěvu jednotlivých cílů, jsou součástí přehledu pojižděk zaplacených v tomto roce.

⁴⁹⁵ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 5, zde zejména sig. 5/42, krajští hejtnané zasílají peníze na zaopatření přemovování vojska, 1740; Tamtéž, kt. 97, sig. 97/28, pozvánka Dvorských k hraběti Šlikovi, 1740.

V měsíčních peněžítých cedulích, které zaznamenávají měsíční příjmy a výdaje městského důchodu, se nachází celkem 26 poselských pochůzek, u kterých je možné stanovit finanční odměnu za každé navštívené místo. Ostatní případy spolu s jinými náklady na cestování a pobyt hostů obsahuje rubrika '*Pojíždky*', které se podrobněji věnují až nadcházející odstavce. Pro všechna poselství placená přímo důchodem města (rubrika '*Rozliční poslové*') je charakteristické, že jsou úzce vázány k městskému hospodaření a jeho produktům. Na tuto skupinu poselských cest můžeme nazírat jako na komunikaci hospodářské správy města s okolím. Úředníci hospodářské správy zaplatili pouze jediného cizího posla, který si přišel pro peníze za '*medicinu*' pro hovězí dobytek, kterou předcházející měsíc v Boleslavi vyzvedl královédvorský posel Klempera. O mnohých dalších cizích poslech, kteří Dvůr Králové navštívili, nemáme z městských počtů nejmenší zmínky, protože je platila vysílající města a jiná správní centra.

Hospodářští úředníci města vysílali posly nejčastěji proto, aby k velikonočním a vánočním svátkům odnesli deputátní bažanty (8) do Vídně, Prahy a na zámky krajských hejtmanů. Hned v závěsu za deputáty figurují v přehledu pochůzky na podkomořský úřad v Praze za účelem odvodu šosu císařovně a platu (*Stanz*) (5) podkomořimu, hofrychtěři, komornímu písaři a podkomořskému účetnímu (*Buchhalteru podkomořskému*). Pokud se nepodařilo vypravit celý plat, nebo došlo k jeho zpoždění, podpořili Dvorskí shovívavost představitelů nadřízených úřadů nějakým darem. Roku 1740 posloužila jako dar labuť (1), kterou mimo posla nesoucího plat vezl jistý forman do Prahy a obdržel za tuto výpomoc drobný příspěvek 54 krejcarů (a posel obvyklou sazbu 1 zl 24 kr). I v případě daleké vídeňské cesty šlo o pouhý příspěvek 2 zl na cestu poslů vypravovaných z Hradce Králové nebo příhodného venkovského statku podkomořského⁴⁹⁶ hromadně za (všechna?) východočeská věnná města.

Pomineme-li specializovanou oblast deputátů, neudržoval hospodářský úřad spojení s krajskými hejtmany (6) tak často jako zdejší purkmistři (26), většinou jen v případě odvodů peněz jako například již zmiňovaného příspěvku z vybraného cla na výstavbu a opravy cest (2). I zbývající cesty se přímo i nepřímo váží k hospodaření obecních dvorů a hospodářské správě. Sem patří dubnový nákup ovsa ve Fořtu a jeho zaplacení v květnu, cesta s psaním do Jaroměře

496 Svědčí o tom některé starší listy týkající se deputátů a organizace jejich předávání. Celá problematika by si zasloužila podrobnějšího zpracování. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kt. 82, sig. 82/12 podkomoří věnných měst Jindřich Kustoš ze Zubří a Lipky žádá Dvorské o dodání jeřábků a koroptví k Velikonocům na Nový Studenec, aby mohly být včas odeslány do Vídně, 1652 (Nový Studenec se nachází na jih od Chrudimi při cestě do Vídně); Tamtéž, sig. 82/35, Hradečtí Dvorským o dodání pernaté zvěře 8. prosince do Hradce Králové, aby mohla být posly dodána 3-4 dny před svátky do Vídně, 1681. List se zmiňuje také o dřívějších průtazích v dodávkách deputátních pernaté zvěřiny.

(zřejmě na zdejší poštu), cesta povozem pro papír do Trutnova nebo blíže nespecifikovaná cesta ke krajskému úřadu (dle ohodnocení na Barchov) a noční cesta do Sadové 'od *noční cesty sádovské*'.

Uvedená jména poslů v měsíčních cedulích (Klempera, Erbert, Vik a Rikr)⁴⁹⁷ i rejstříku poslů a almužen purkmistrovského úřadu (Tobiáš Losik, Ondřej Vik)⁴⁹⁸ dokládají, že okruh osob využívaných coby poslové se v případě purkmistrovského úřadu i hospodářské správy města přinejmenším prolínal. Se jmény branných se však nesetkáváme nikde jinde než na titulních stranách jejich register. Své pochůzky v potřebách purkmistrů nebo představitelů hospodářského úřadu zanášeli vždy do svých register poselství. Jména nás mohou dovést i ke zjištění povolání některých osob, které si jako poslové přivydělávali. Nejde-li o shodu jmen, pak Erbert byl pacholkem v obecním Sylvároevském dvoře⁴⁹⁹ a Josef Ricker vystupuje hned na několika měsíčních cedulích jako písař vypomáhající s agendou ředitele hospodářského úřadu a primase v jedné osobě '... *Josefu Rickerovi od všelijakého Cancelařs[kého] psaní při ouřadě hospodářském 4f... od psaní u p. direktora 1f*'.⁵⁰⁰

Systematické bádání v pramenech účetní povahy, a nejen v nich (matriky, městské knihy...), by jistě odhalilo totožnost dalších osob. Pro aktuální potřebu se spokojíme s důležitým konstatováním, že ani menší královské věnné město Dvůr Králové nezaměstnávalo v období kolem roku 1740 žádného posla, který by zároveň nevykonával i jinou činnost. Na základě hlavních počtů i jejich dílčích podkladů nemůžeme hovořit o žádném řádném poslu, ale o branných, pomocných písařích, pacholcích, a snad i biřících a zdejších obchodnících a formanech, kteří si tu větší, tu menší měrou přivydělávali jako příležitostní poslové ve službách města. K řádným poslům měli nejbližší branní, zvláště dolní branný zajišťující pochůzky směrem do nitra Čech strávil na cestách zřejmě více času než při dozoru brány...

Údaje o všech sledovaných poslech placených městem zobrazují různým způsobem následující grafy a rekonstrukční mapa v závěru kapitoly.

497 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740 (I.-XII.).

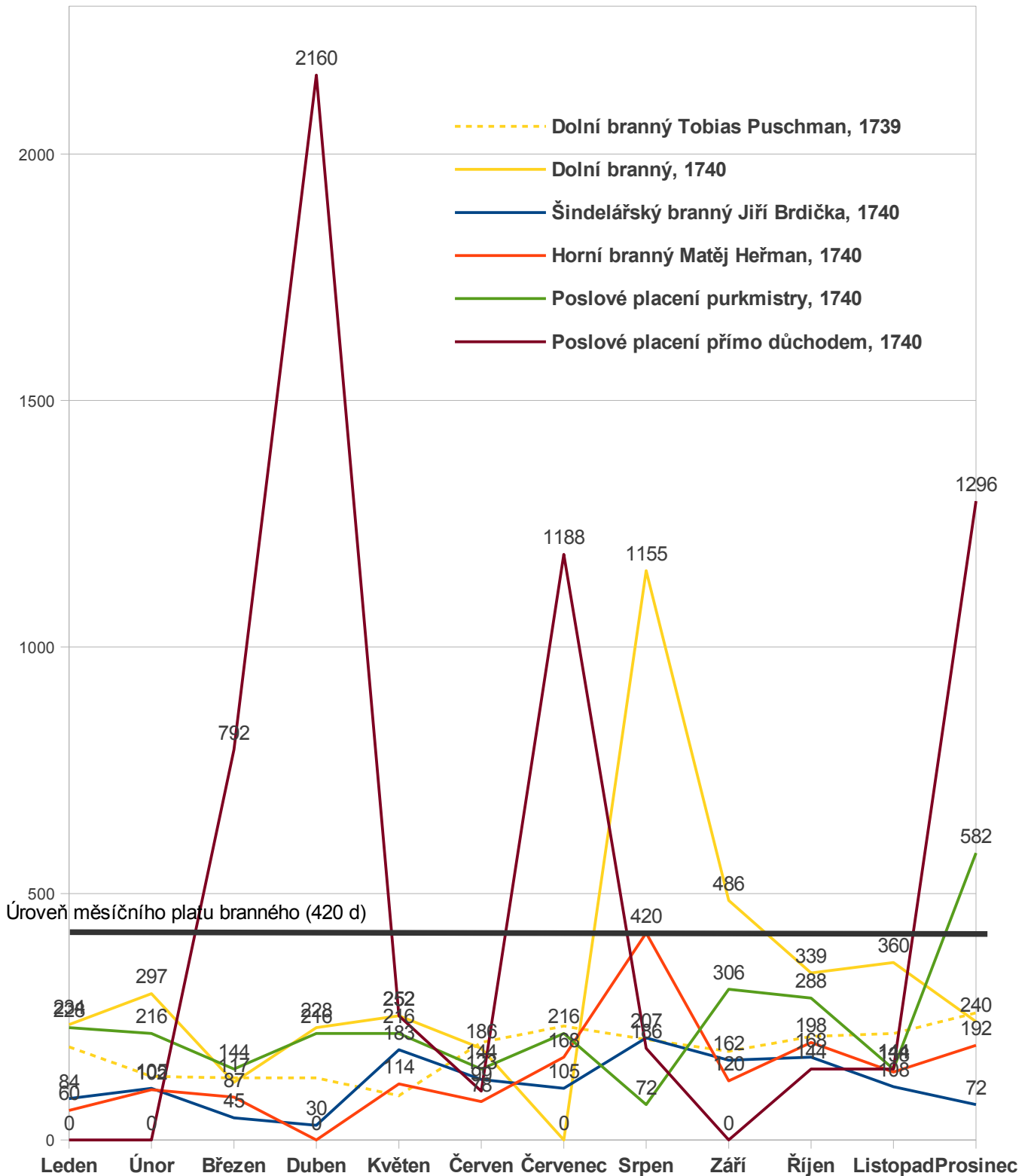
498 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/108, rejstřík výdajů purkmistrů na posly a almužny, 1740.

499 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 86, sig. 86/54, měsíční peněžité cedule V., 1740 (V.).

500 SOKA Trutnov, AM DK, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740 (I.-XII.).

Příjmy za poselské cesty (v denárech)

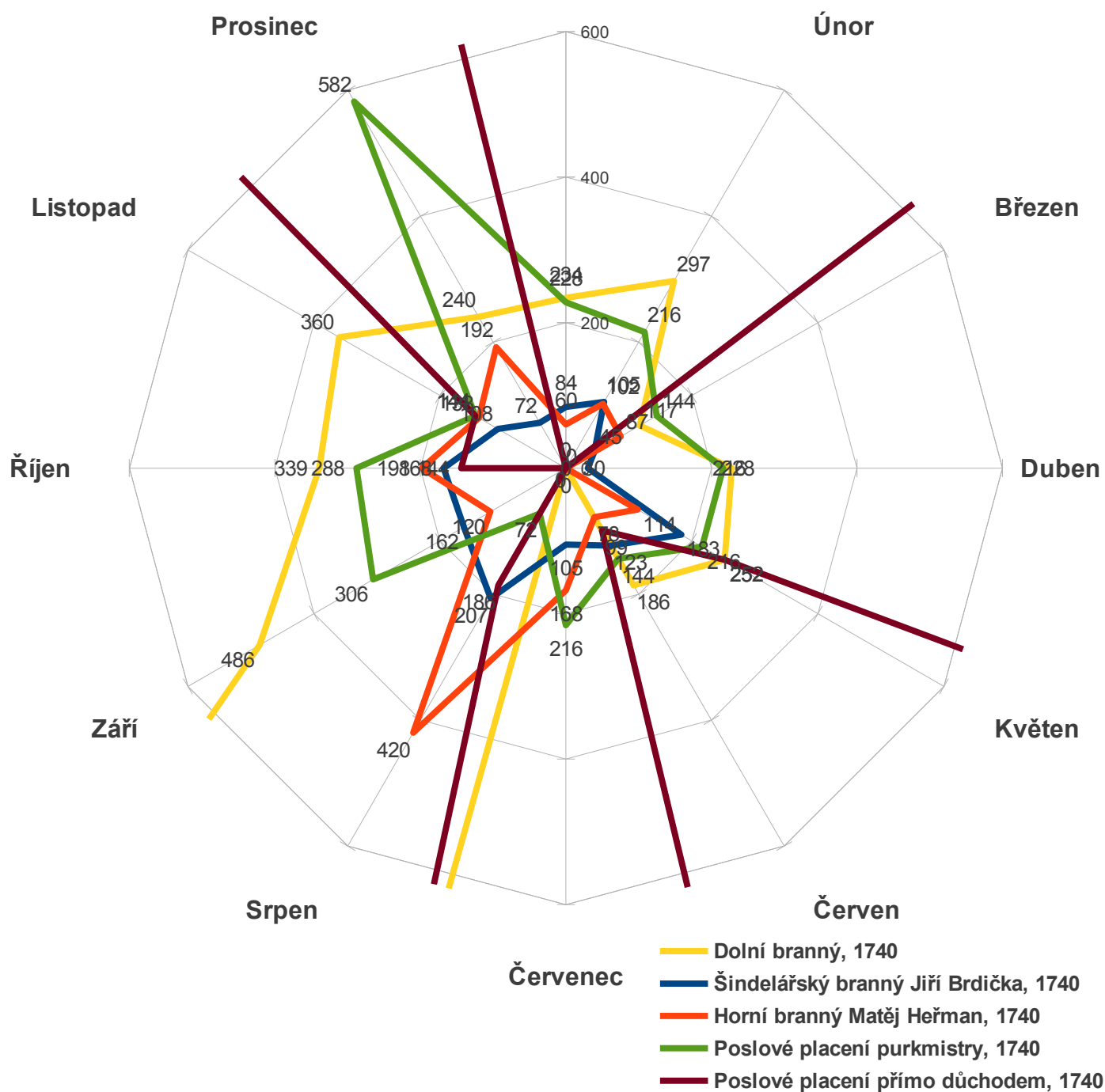
Příjmy poslů za poselství (1739,1740)

Graf 59. Přehledový graf částek vyplacených všem druhům sledovaných poslů v roce 1740. V případě dolního branného, jehož registra se nedochovala, obsahuje graf jak částky vyplacené v roce 1740 (obsah poselství neznámý), tak i údaje podle register dolního branného v předchozím roce 1739 (přerušovaně, obsah známý). Tam, kde to bylo možné, nezahrnují grafy zanedbatelné částky za "neposelské" příjmy branných. Srpnový nárůst poselství dolního branného je způsoben do velké míry pozdržením červencového platu až do srpna.

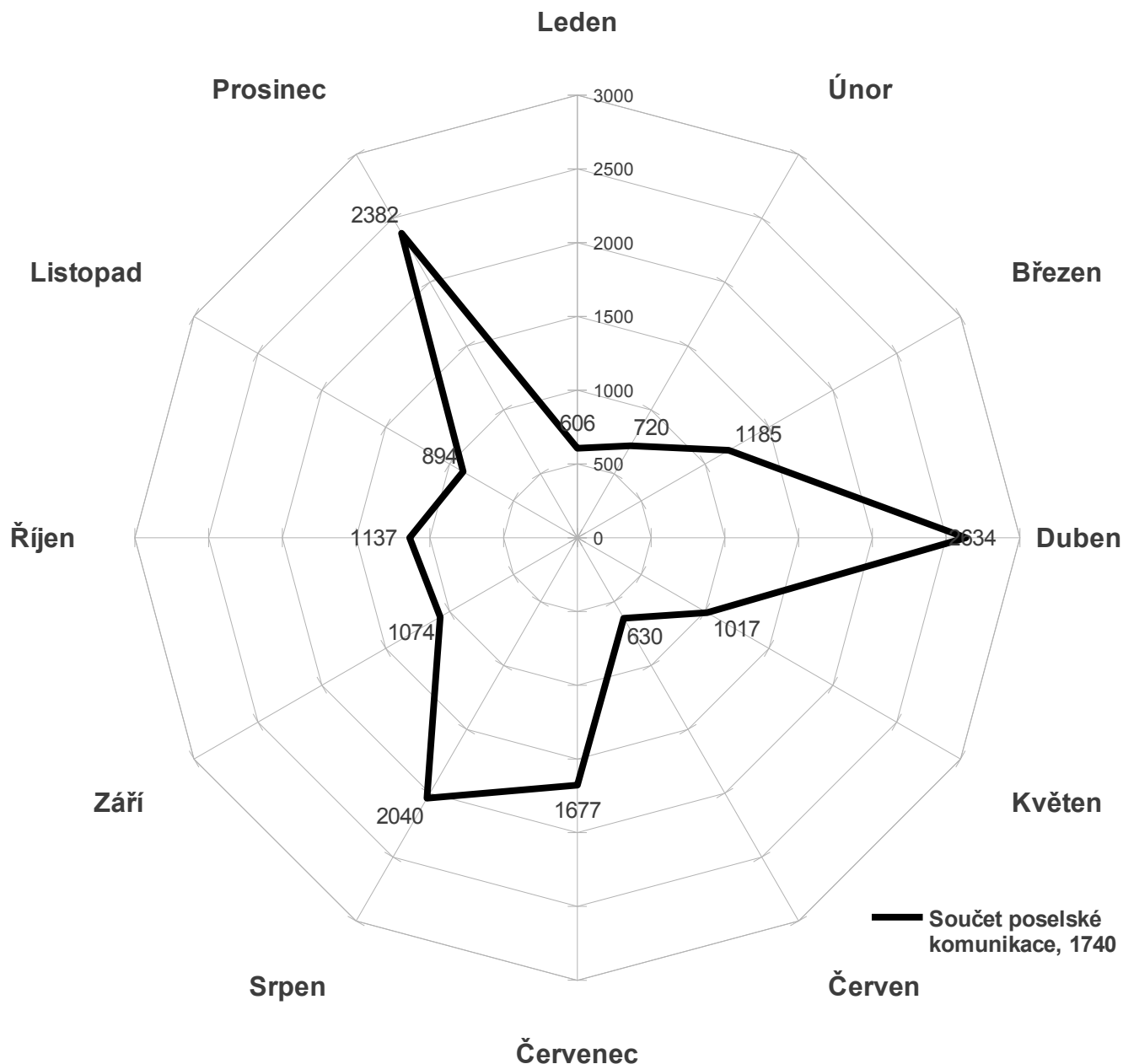
Příjmy poslů za poselství (1740)

Leden

Graf 60. Výřez síťového grafu částek vyplacených všem druhům sledovaných poslů v roce 1740. Graf zobrazuje totožné hodnoty jako graf předchozí, pouze neobsahuje údaje dolního branného z roku 1739. Srpnový nárůst poselství dolního branného je způsoben do velké míry pozdržením červencového platu až do srpna.

Příjmy poslů za poselství (1740)

Graf 61. Síťový graf součtu všech částek vyplacených poslům v roce 1740. V srpnu je částečný vliv pozdržením červencových odměn branných za poselství, které se však projevilo pouze v hodnotách dolního branného, kde se nedochovala registra umožňující stanovit výši nevyplacené červencové částky.

Výřez síťového grafu jasně ukazuje na velmi rozdílnou výši finančních odměn (a tedy i objemu poselství většinou přímo odpovídajícímu ujité vzdálenosti) u branných i jiných druhů poslů. Podíváme-li se na komunikaci města skrze měsíční sumy vyplacené za poselské pochůzky, pak si nelze nevšimnout, že poselské práci v průběhu celého roku vévodí tři vrcholné okamžiky. Prvním jsou jarní práce a donáška velikonočních deputátních bažantů, případně i jiných darů panovníci do Vídně, představitelům podkomořského úřadu do Prahy i na výrazně bližší sídla obou krajských hejtmanů (v roce 1740 to byla Jeřice a Barchov). Obdobný průběh

měl prosincový odvod deputátů určený pro vánoční tabuli nadřízených úřadů. Jarní "vrchol" je ale mnohem mohutnější, to je téměř jistě způsobené pochůzkami spojenými přímo i nepřímo s jarními zemědělskými pracemi. Obdobný charakter (ovšem bez nákladů na odnos deputátních pochutin do Vídně, Prahy a sídel hejtmanů) měl i nárůst komunikace města v červenci a srpnu, kdy vrcholily stěžejní zemědělské práce jako senoseč, žně a otava.

2.10.3 POJÍŽDKY (1739) 1740

Zatímco náklady na pochůzky branných, cizích i domácích poslů placených purkmistry i přímo důchodem města si byly v obou zkoumaných letech rovny a lehce přesahovaly 45 zl, rozhodující vliv na rozdíly mezi léty má dosti proměnlivá rubrika '*Pojížd'ky*'. Tato "odpadní" rubrika obsahuje vše, co souviselo s cestováním a nehodilo se do jiných rubrik. Slovy dnešní doby bychom její obsah charakterizovali jako výdaje na pracovní cesty a na ubytování, stravování a servis pro hosty a návštěvy. Zkrátka převážně jako výlohy na krátká poselství města případně cizích osob na městské náklady. Běžně neobsahuje mnoho zápisů, ovšem většina z nich je sumární a mimo základních informací odkazuje na některý z podkladů hlavního peněžitého počtu, kde se o průběhu této cesty dozvíme více (zastávky na nocleh, náklady na stravu, na seno a obrok pro koně, na pacholky, mýta...).⁵⁰¹ Bohužel se naprostá většina těchto dílčích podkladů nedochovala. Pro pojížd'ky je charakteristická složitější struktura zaznamenaných cest, která překáží jejich zpracování stejným způsobem jako v případě poselských register branných a jiných rejstříků zaplacených poslů – evidují jednotlivé pochůzky poslů. Větší počet navštívených míst, smíšený charakter jednotlivých cest (dovoz ovsa z Fořtu a odvoz krajského hejtmana do Trutnova v jedné pojížd'ce), často vyšší počet cestujících, doprovodní služebníci (forman, pacholek ke koním...) a v neposlední řadě i četné vedlejší náklady na stravu, koně, víno atp. neumožňují stanovit plat za jednotlivé cíle⁵⁰² nebo takový plat vůbec neobsahují. Údaje o pojížd'kách v roce 1740 shrnuje následující přehled:

501 Formální podoba takových vyúčtování je velmi rozmanitá. Buď se jedná o jednoduché vyúčtování krátké cesty jakým je například již zmiňované vyúčtování nákladů na transport domnělého dezertéra Ferdinanda Šipeckého do Trutnova, nebo vyúčtování cesty primátora a syndika na konzistoř do Hradce Králové ve věci rozporů s děkanem Ignácem Preybertem viz SOkA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, vyúčtování doprovodu dezertéra Ferdinanda Šipeckého do Trutnova (Nr. 55), 1768. ; Tamtéž, výkaz nákladů na cestu primátora a syndika do Hradce Králové ohl. rozporů (*Mißhandlungen*) s děkanem Ignácem Preybertem, 1768. (Nr. 58), 1768. Nebo vyúčtování v sobě obsahuje jakýsi itinerář a popis trasy s náklady na stravu a noclehy viz SOkA Trutnov, AM Dk, kt. 80, sig. 80/12, rejstřík nákladů na cestu dvou koní a pacholka do Vídně s místy noclehů, nedat. [1. pol. 17. stol.].

502 Podle tohoto charakteristického rysu probíhalo také nové zatřídění údajů z měsíčních cedulí do rubrik "Pojížd'ky" a "Rozliční poslové" placení přímo důchodem (údaje s "asi"). Není jisté, zda jsem se "trefil" navlas stejně jako důchodní písař při sestavování hlavního peněžitého počtu v roce 1740, ale soudě podle stejné rubriky v jiných dochovaných hlavních počtech nejsou rozdíly žádné, případně minimální. Součet obou rubrik je správný, drobné odlišnosti mění jen poměr poměr mezi oběma rubrikami.

Pojížd'ky do města (1740)	Důvod	
(+) 31. leden: Dvě cesty vrchlabského polesného ve věci dubů.	duby	2f 9x
(+) 15. červenec: Náklady hosp. ředitele na pobyt krajského hejtmána vč. nákladů na koně v obecním domě.	Neuvedeno	6f 0x 3d
(+) 29. říjen: Náklady na pobyt krajského hejtmána s doprovodem ohl. ubytování vojska.	ubytování vojska	3f 22x 3d
(+) 31. prosinec: Náklady na pobyt podkomořího při vizitaci (včetně vína).	vizitace	9f
Pojížd'ky z města (1740)		
29. leden: Deputace dvou radních osob na krajský úřad ohledně tabáku.	tabák	2f 28x
14. duben: Posel Rikr koupil v Sadové bažanty a vezl je krajským hejtmánům na Barchov a do Jeřic.	deputátní bažanti	31x
26. červen: Deputace Dvorských k hraběti Šofgotčímu za komisaře k starobucké inkvizici.	komisaři k inkvizici	4f 58x
30. červen: Čeládka z obecních dvorů jela do Fořtu pro oves a vezla na noc krajského hejtmána do Trutnova.	oves, doprava hejtmána	1f 15x
30. červen: Lesní vizitace obecních lesů direktorem, polesným a hajnými.	vizitace ob. lesů	1f 42x
18. červenec: Deputace tří osoby vybraných ke gratulaci [na pohřeb?] hraběti Šlikovi vídeňskému do Jičíněvsi.	gratulace	10f 18x
12. srpen: [posel Erbrt] nesl psaní dvakrát do Sadové, Miletína, Nedělišťe i jinam.	s psaním	1f 9x
18. září: Přípřež [koní] přidaná vyslancům podkomořského úřadu.	přípřež	11f 41x
19. prosinec: Náklady na cestu primase ke krajskému úřadu ve věci obilí a obroku pro vojáky.	obilí a obrok pro vojsko	6f
Náklady na pojížd'ky celkem:		asi 59f 25x

Tab. 62. Přehled pojížděk placených z důchodu města v roce 1740. Znak (+) indikuje pojížd'ky jiných osob než Dvorských, které směřovaly do města nebo zde pobývaly. Přehled pojížděk obsahuje i poselské cesty u kterých nebylo možné stanovit finanční ohodnocení za návštěvu jednotlivých cílů.

Větších cest v obecních záležitostech vykonali představitelé města v celém roce jen nemnoho (o soukromých za obchodem atp. nevíme). Valná většina pojížděk je spojena s vyžádanými pojížd'kami (*deputacemi*) zástupců města k představitelům nadřízených úřadů na krajské nebo zemské úrovni. Z domácího pohodlí vyjížděli především za správními a hospodářskými důvody (vizitace, ubytování a zaopatření vojska hejtmány, pěstování tabáku), ve věcech sporů, povinných platů a deputátů (bažanti) a podobně. Vyslání zástupci města i poslové směřovali za oběma krajskými hejtmány na jejich soukromá sídla, případně je zastihli v některém z okolních měst a městeček.

Ani v případě, že cíl představoval podkomoří věnných měst či hofrychtěř (zřídka další členové podkomořského úřadu), nemuseli nutně absolvovat dalekou cestu do Prahy. Mimo případů, kdy využili přítomnosti podkomořího nebo hofrychtěře v okolních městech z důvodů vizitací a obnovování městských rad, využívali Dvorští (a jistě i jiná města) možnosti zkrácení 'pražské cesty' díky venkovským statkům těchto zemských úředníků. Pro 20. a 30. léta 18. století jsou bezpečně doloženy pochůzky do nepříliš vzdálené Cerekvice nad Bystřicí (cca 13 km na jihovýchod), která patřila podkomořímu hraběti Johannu Adamovi Zárubovi. Roli případného zprostředkovatele mezi posly a podkomořím zastával na jeho venkovském statku sekretář Christian Antonín Klug (správa panství udržovala jistě pravidelné spojení se svým pá-nem).⁵⁰³

⁵⁰³ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 82, sig. 82/54, 82/55, 82/61, 82/69, 82/70, písemnosti v různých záležitostech, které dokládají zprostředkovatelskou roli východočeského panství Cerekvice v komunikaci s podkomoř-

Není zcela jasné, zda tehdy byl patrimoniálním služebníkem, který se díky častému pobytu podkomořího na zámku v Cerekvici stal nepostradatelným k výkonu písemné agendy podkomořího věnných měst, nebo zda již tehdy působil na Cerekvici co by oficiální úředník podkomořského úřadu díky blízkosti většiny spravovaných měst (viz podoba s "pohyblivými" sídly tehdejších krajských hejtmanů). Jisté je to, že za dalšího podkomořího Leopolda hraběte z Rottalu vykonával v Praze funkci podkomořského písaře až do své smrti.⁵⁰⁴

Někdy krajský hejtman a méně již podkomoří nebo hofrychtěř věnných měst navštívili Dvůr Králové se svým doprovodem. Po dobu jejich pobytu je Dvorští hostili vybraným jídlem (zvěřina, víno), doprovodná čeládka dostávala zpravidla pivo a chléb. Zajišťovali jim dopravu, případně posilovali jejich stávající přípřež. Jen velmi zřídka se setkávali představitelé a úředníci sousedních panství. Nebyla-li totiž jejich osobní přítomnost nutná, vysílali raději posly s psaním nebo ústní zprávou. Dvakrát navštívil Dvorské polesný z Vrchlabí kvůli dubům. Nepochybně jimi vyžádaný, protože nesli náklady na jeho cesty.

Sami Dvorští opustili teritorium panství ve službách města jen výjimečně a na pozvání. V červnu je hrabě Schaffgotsch žádal, aby byli členy inkviziční komise v nedalekých Starých Bukách (12 km severním směrem). Následující měsíc se zase na pozvání 'vídeňského' hraběte Šlika účastnili tři představitelé města gratulace hraběti v Jičíněvsi. Některé pojížděky se týkaly pouze hospodářského provozu panství (koupě ovsa ve Fořtu, vizitace obecních lesů direktorem, polesným a hajnými). Z obsahu pojížděk je jasné, že se ve značné části své agendy doplňovaly pochůzkami jiných druhů poselů. Obvykle psaní donesené poslem způsobilo, že zástupci města se museli osobně vydat na cesty, nebo se naopak po pojížděce podávaly nadřízeným orgánům zprávy zasílané již po poslech. Pojížděkou se někdy staly i složitější poselské cesty s více cíly, které by jinak figurovaly v jiných, čistě "poselských" rubrikách počtu. Příkladem budiž cesta posla Rikra do Sadové, kde nakoupil bažanty a obratem jimi 'obšťoloval' krajské hejtmany na jejich zámcích v Barchově a Jeřicích.

ským úřadem, 1711-1722. Celá problematika by si zasloužila hlubšího výzkumu.
504 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 19, sig. 19/11, podkomoří Leopold hr. z Rottalu oznamuje úmrtí Ch. Ant. Kluga dne 23. prosince 1741, Praha 27. prosinec 1741.

2.10.4 POŠTOVNÉ (1739) 1740

Jak již víme, nejbližší poštovní stanice se nacházela v Jaroměři a spojení s ní zajišťovali branní ať již přímými cestami do tohoto královského věnného města, nebo skrze žirečského posla. Jaroměřská pošta se nacházela na důležité poštovní trati spojující Prahu s Vratislaví cestou přes Náchod a Kladsko. Zásilky vezené poštovními vozy či nesené jízdními a pěšími poštovními posly, které patřily Dvoru Králové i širému okolí Jaroměře, zůstávaly u jaroměřského poštmistra, kde si je vyzvedávali měšťtí a jiní poslové z okolí. Pro rok 1740 se však v měsíčních cedulích můžeme setkat pouze s jediným, značně nedostatečným zápisem týkajícím se dvou psaní '*... z počty na p. direktora*', za které důchod vydal 13 krejcarů.

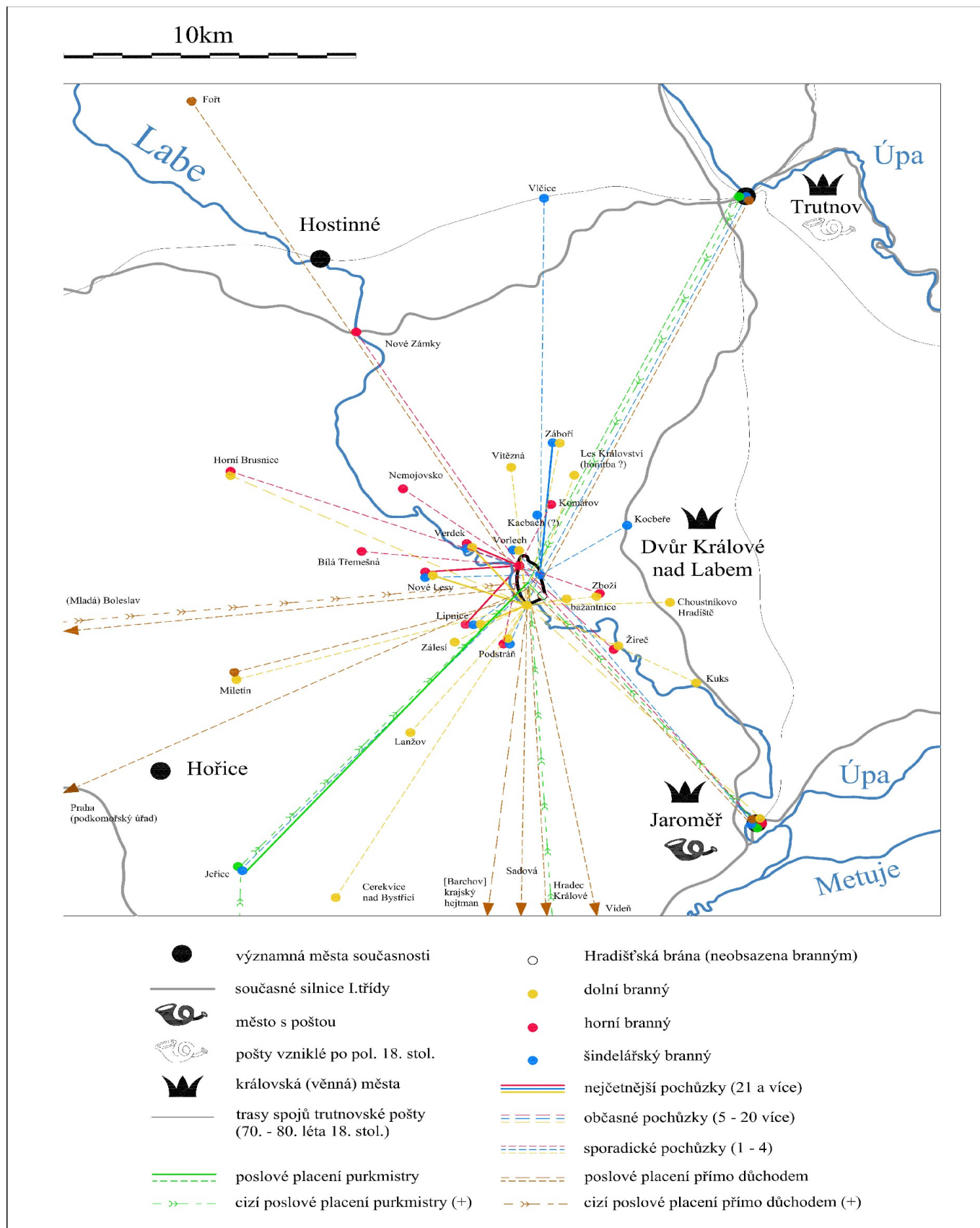
Soudě podle doložené komunikace s poštou v registrech branných bychom sice nečekali závratně vysoké sumy, ale přeci jen výrazně více než tato dvě psaní. Bohužel měsíční peněžité cedule tohoto roku neobsahují žádný další zápis týkající se pošty. Tento drobný výdaj můžeme považovat pouze za menší část poštovního, která se sem dostala jen díky tomu, že částku vyplatil hospodářský úřad při doručení psaní (poštovné se tehdy dělilo mezi odesílatele a adresáta). Situace velmi podobná placení stejného okruhu poslů purkmistry a přímo důchodem, která vedla k evidování poslů ve dvou různých rubrikách. Kam se tedy poděly výdaje za přijatá a odeslaná psaní, která na jaroměřskou poštu odnesli branní nebo žirečský posel?

Vysvětlení zdá se prosté. Neobejde se však bez letného pohledu do dalších dochovaných dvorských peněžitých počtů, bohužel souvisejší doklady pochází až z počátku 18. století. Tak k 25. lednu 1711 se dočteme, že '*... panu postmistrovi do Jaroměře na starý rest zatím dáno*' 12 zl.⁵⁰⁵ O necelé desetiletí později roku 1720 platí Dvorní za odeslaná psaní ve dvou již minulých letech smluvený paušál 6 zlatých ročně: '*... postmistrovi jaroměřskému od všelijaké na počtě odeslané psaní za 1717 a 1718 rok dle Contractu po 6f ročně*'. Přinejmenším dva roky trvající rest 12 zlatých uhradil na počtě zástupce města, možná i posel '*vyslanému k učinění té pořádnosti 20 x*'.⁵⁰⁶ Domnívám se, že rozpor mezi počty cest a neexistencí odpovídajících výdajů v dochovaných měsíčních cedulích pro rok 1740 nejlépe vysvětluje doložená paušální částka 6 zlatých ročně a její velmi liknavé splácení. K zaplacení poštovního za rok 1740 nejspíše došlo až v letech, pro které se nám odpovídající účetní prameny nedochovaly.

505 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 85, sig. 85/6, hlavní peněžitý počet, 1711.

506 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/21, hlavní peněžitý počet, 1720.

2.10.5 REKONSTRUKČNÍ MAPA CÍLŮ VŠECH POSLŮ (1739) 1740

Obr. 63. Rekonstrukční mapa cílů poselství všech druhů sledovaných poslů v roce (1739) 1740. Zachycen je i zlomek aktivit cizích poslů směřujících do Dvora Králové. Vzdálené lokality jsou pouze naznačeny směřovkou. Schematický prsteneček městských hradeb je pro zřetelnost zvětšen. Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

Uvedená mapa prezentuje v prostorových souvislostech obsah všech dosud analyzovaných pramenů k pochůzkám poslů, tedy registra poselství tří branných, rejstřík poslů placených purkmistry i rubriku hlavního počtu věnovanou poslům placeným přímo z důchodů města (vyjma pojížděk a poštovního, u kterých to jejich smíšený a nejednoznačný charakter vylučuje).⁵⁰⁷ Tyto prameny evidují pouze pochůzky poslů, které město proplatilo. V drtivé většině případů šlo o posly vyslané městem do okolí a o hrstku pochůzek cizích poslů směřujících opačným směrem, kterým město cestu uhradilo, protože sem putovali na popud města nebo v jeho záležitostech (upomínky o dluhy, nařízení krajské správy).

Z města vycházejících pochůzek napočítáme celkem 603. Uvážíme-li nutné nahrazení register dolního branného těmi z roku 1739, mohlo se reálně jednat až o cca 650-700. O poselstvích od okolních měst a správních center, která vykonali cizí poslové, jsme informováni v pouhých 10 případech. Proplacených vesměs jen proto, že tato poselství poslové vykonali v zájmu a na popud Královédvorských. Můžeme předpokládat, že celkový počet poselství cizích poslů se mohl pohybovat přibližně ve stejné výši jako počet cest královédvorských poslů, kteří zamířili za hranice panství ($56+25+27=108$).

Oněch 10 zachycených poselství cizích poslů představuje pouhý nereprezentativní zlomek dostupnými prameny nepodchytené komunikační reality města. Z tohoto důvodu nezohledňuje grafické vyjádření příchozích poselství ani jejich četnost. Neznáme totiž skutečný objem a složení příchozích poselství. Patrně i směry a četnosti příchozích pochůzek odpovídaly přibližně pochůzkám vycházejícím ze Dvora Králové. Tedy, že nejčastěji zavítali do Dvora poslové od správců sousedních panství a statků (žirečského, hradištského, poličanského, třemešenského a dalších), významnějších měst a městeček v širším okolí (Jaroměř, Trutnov, Úpice, Hostinné, Vrchlabí, Pecka, Hořice, Miletín, Hradec Králové či Smiřice) a z části také těch poslů putujících ze sídel a venkovských statků patřících představitelům nadřazených úřadů (krajští hejtmané, podkomoři a hofrychtěři).

Těchto deset nereprezentativních, ale velmi důležitých pochůzek upozorňuje navíc na jeden velmi důležitý moment. Sice, že i naše znalost pochůzek směřujících z města ven není

⁵⁰⁷ Například vícečetnost cest, smíšení nákladů na cesty i pobyt hostů, neznámý původ dopisů zaslaných poštou atp.

dokonalá, protože jistě i Dvůr čas od času vysílal posly v zájmu příjemců poselství, a tím i na jejich účet. Doklady takových cest bychom museli hledat v peněžítých počtech jiných měst a panství. K takovým poselstvím nedocházelo často, takže je spolu s posly vyslanými v solních a kontribučních záležitostech musíme mít v patrnosti, ale není nutné jejich vliv přeceňovat. Na rekonstrukční mapu (i analyzované prameny) tedy musíme hledět jako na výsek "komunikační reality" limitovaný pohledem městského důchodu. Podobný bohatší či chudší hvězdicovitý obrázek komunikace bychom si mohli přimyslet ke každému městu, zámku, vsi, někdy i jednotlivým stavením. Spojením takových obrazů v jeden vznikla by hustá změť tras ne nepodobná pavučině, která by reálněji informovala o komunikační realitě regionu. Dále tu stále zůstávají limity dané torzovitostí dochovaných pramenů účetní povahy i samotné poznatelnosti písemné a ústní komunikace, které tuto představu, přinejmenším v prostředí Dvora Králové nad Labem vylučují.

Co odhaluje vynesení poselství jednotlivých branných a dalších poslů do mapy? Předně potvrzuje, že branní nejčastěji chodili do oblastí přináležejících k cestám, které z jejich brány vycházely. O tomto "rajónování" však již byla řeč. Všimněme si, že doménu branných představují cíle poselství v hranicích městského panství i sousedních panství v blízkosti města (do 5-6 km). Výjimečné však nejsou ani vzdálenější pochůzky všemi směry do míst ležících od Dvora do vzdálenosti jednodenní chůze branného. V této vzdálenosti, do cca 15-20 km, stále obstarávají většinu poselství branní. Jejich kroky míří do všech světových stran, do měst a městeček, za správci panství i na sídla krajských hejtmanů.

Teprve na komunikaci s místy v této vzdálenosti počínají se podílet i poslové placení purkmistry a poslové placení přímo důchodem. V blízkém okolí města jejich služeb město nikdy nevyužilo. Poslové placení purkmistry, mezi kterými nacházíme také největší podíl cizích poslů, zajišťovali především komunikaci s politicky a správně významnými centry v okolí (Trutnov, Jaroměř, Hradec Králové, Jeřice jako sídlo krajského hejtmana). Spojení s poštovní stanicí v Jaroměři je společným dílem branných, všech dalších druhů poslů i posla sousedního žirečského panství. Pochůzky poslů placených přímo důchodem jsou spojené především s hospodářskými potřebami města (nákup ovsu ve Fořtu, medicína pro dobytek v Mladé Boleslavi, ...) a pravidelným odvodem platů a deputátů (bažanti) do nejvzdálenějších míst, tedy především Hradce Králové, Sadové, Prahy a Vídně.

Na celé mapě se výrazněji profilyovaly pouze spoje se sídlem krajského hejtmana v Jeřicích a nejbližšími královskými věnnými městy Trutnovem a Jaroměří (pošta). Spojení s po-

měrně širokou škálou míst v širším okolí města udržovali Dvorští pouze příležitostně. Zarazí především nevýrazná role Hradce Králové, způsobená do velké míry také decentralizovanou krajskou správou vázanou spíše na zámky (Jeřice, Barchov) a místa aktuálního pobytu krajských hejtmanů než nejvýznamnější město v centru Hradeckého kraje.

2.11 CELKOVÝ POHLED NA POSLY A POJÍŽDKY 1768

Analogicky k předcházejícímu celkovému pohledu na rok 1740 přináší nadcházející řádky obdobný přehled výdajů na posly v roce 1768. Protože se dochovala registra poselství branných od všech tří branných a téměř kompletní soubor podkladů hlavního peněžitého počtu, není třeba si vypomáhat prameny z jiného období. Prameny tohoto roku však trpí jiným neduhem, který trochu komplikuje srovnání s prvním sledovaným obdobím. Hlavní peněžitý počet a jeho podklady, které vypracovával hospodářský úřad (registra poslů placených přímo důchodem města, solní počet, pojižďky atp.),⁵⁰⁸ nezachycují období celého roku, ale pouze rozhodující tři čtvrtiny od května do prosince.

Naproti tomu dílčí evidence zpracovávané jinými složkami městské správy zachycují období celého kalendářního roku (registra poselství branných, rejstřík poslů a almužen placených purkmistry).⁵⁰⁹ Délka zachycovaného období sice poukazuje na genezi těchto pramenů, ale pro porovnávání tvoří drobnou komplikaci. Rozhodující pro analýzu poselství jsou však registra branných a poslů placených purkmistry, proto je sledováno období celého roku a chybějící podklady ošetřeny komentářem. Mnohé již bylo řečeno v kapitole předcházející, a tak nadcházející řádky pouze stručně popíší situaci v roce 1768 (případně jeho známé rozhodující části) a krátce shrnou rozdíly mezi oběma zkoumanými léty, pro která se nám dochovala registra branných.

Výdaje na posly (1768)													CELKEM	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec		
Poselství branných	horní	27x	33x 3d	37x 3d	30x 3d	28x	25x	1f 3x 3d	37x 3d	1f 1x 3d	55x 3d	32x	38x 3d	7f 50x
	šindelářský	21x	32x 4½d	33x	41x	39x 1½d	30x	48x 3d	49x 4½d	53x	1f 8x 1½d	27x 1½d	47x 3d	8f 10x 4½d
	dolní	55x	42x	50x	46x	1f 5x	46x	1f 1x	1f 3x	2f 13x	1f 23x	1f 48x	1f 16x 3d	13f 48x 3d
	celkem	1f 43x	1f 48x 1½d	2f 0x 3d	1f 57x 3d	2f 12x 1½d	1f 41x	2f 53x	2f 30x 1½d	4f 7x 3d	3f 26x 4½d	2f 47x 1½d	2f 42x 3d	29f 49x 1½d
Poslové placení purkmistry	0x	1f 30x	2f 32x	1f 40x	0x	58x	1f 41x	1f 16x	1f 9x	5x	20x	27x		= 11f 38x
Poslové placení přímo z důchodu (V.-XII.)	?	?	?	?	1f 53x	3f 15x	1f 32x	2f 6x	54x	36x	4f 21x	2f 57x		(17f 34x)
Poštovné	20x	-	-	-	27x	-	-	16x	11x	-	1f 8x	1f 26x		= 3f 48x
Pojižďky (V.-XII.)														(167f 27x)
Výdaje na placené posly (V.-XII.):							Podíl výdajů na posly v rámci výdajů města:			4,5 %		Roční výdaje na posly a pojižďky:		(216f 55x)
												Příjmy města celkem (zaokr.):		5.659f
												Výdaje města celkem (zaokr.):		4.852f

508 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (V.-XII.); Tamtéž, registra poslů placených důchodem *'Bothen Register. Über die Bey der Kön. Leibgeding Stadt Königinhoff in Stadtischen anliegenheiten Auß denen Rendten bezahlte Bothengänge...'*, 1768 (V.-XII.); Tamtéž, solní počet (registra) vč. nákladů na posly *'Conferenz Register. Über das zur Versülberung Empfangene und bezahlte Kayß[erliche] Saltz bey dem Rentamt...'* 1768 (V.-XII.). Na tyto prameny není v rámci kapitoly samostatně odkazováno.

509 SOKA Trutnov, AM DK, registra poslů a almužen placených purkmistry (zde evidovány i výdaje na poštovní služby) *'Register. Über veraußgaabte Allmoßen, und Bothen Lohn bey denen Burgermeister Ambtern...'*, 1768; Tamtéž, registra poselství horního, dolního a šindelářského branného *'Register Des oberthor hütters über abgeschükte gänge...'*, *'Register Bothen Lohn Register Des Nieder thor hütters...'*, *'Register Über abgeschükte gänge des Schindel Thorhütters...'*, 1768. Na tyto prameny není v rámci kapitoly samostatně odkazováno.

Tab. 64. Přehledová tabulka výdajů na posly a pojižd'ky v roce 1768. Tučným písmem zvýrazněny údaje, které vstoupily do sumárního hodnocení. Vypočtené hodnoty (=), neznámé hodnoty (?); údaje v závorkách se vztahují jen k části roku. Suma za pojižd'ky v sobě obsahuje také stravné, náklady na koně a další náklady na deputace a hosty města. Hodnoty měsíčních výdajů na branné v sobě zahrnují i celkem zanedbatelné hodnoty "neposelských" příjmů (grafy roku 1768 však pracují s ohodnocením cest pouze za poselství). Poštovné, tj. výdaje na poštovní posly a poštu pocházejí jak z hlavního peněžitého počtu (V.-XII. 1768) a register poslů placených purkmistry. Vydělením údajů jednoznačně spojitelných s poštou a pominutím údajů o almužnách a peněžích postrkovaným osobám vznikl obsah rubriky poslů placených purkmistry. Pro posly placené přímo důchodem a pojižd'ky (teoreticky i pro poštovné) není k dispozici pramen informující o jejich výši v jarních měsících (hlavní peněžítý počet čítá jen období V.-XII.).

Od května do prosince roku 1768 vydalo město na pojižd'ky, poselskou činnost branných i dalších domácích i cizích poslů kolem 4,5 % všech výdajů.⁵¹⁰ Na první pohled se to zná mnoho, zvláště v porovnání se stavem roku 1740 (2,5 %). Odečteme-li ovšem mimořádně vysoké náklady 84 zl na dopravu hofrychtěře a podkomožského účetního ke komisi ustanovené ve věci prodeje dvou obecních dvorů, pak se dostáváme na vcelku přijatelných 2,7 %. Obecní dvory se jistě neprodávaly každý rok. Pokud bychom započítali výdaje na posly v rámci celého roku, tedy včetně slabších zimních měsíců, snížil by se podíl výdajů na posly a cestování na úroveň roku 1740 nebo ještě o něco níže. Dá se tedy říci, že v průběhu 30 let nedošlo k dramatickým změnám v potřebách a organizaci komunikace města s okolím.

Samozřejmě absolutní výše vyplacených částek i počet vykonaných poselských pochůzek přirozeně rostly u poslů všech kategorií v souladu s rozvojem města. Důležitější je však sledování podílu na celkových výdajích města, které jsou (snad mimo válečná léta) přímo úměrné velikosti a intenzitě všech aktivit města. A tento poměr zůstal zachován. Uvedené částky opět představují jakési minimum, které nereflktuje občas se objevující výlohy na posly v záležitostech výběru berní, provozu solního státního monopolu či ojedinělé záznamy o poslech v jiných nesespecializovaných počtech, jak se jim podrobněji věnovala předchozí kapitola. Badatelsky reálný cíl s rozhodující vahou představují "poselské" a "cestovní" rubriky hlavního počtu a jejich příslušné dílčí podklady.

⁵¹⁰ Pro výpočet podílu výdajů na posly jsem zvolil období tří čtvrtin roku po které se kryjí známé údaje hlavního peněžitého počtu se všemi dílčími evidencemi (v případě register branných a rejstříku poslů placených purkmistry jsou známy údaje pro celý kalendářní rok).

2.11.1 POSELSTVÍ BRANNÝCH 1768

Následující přehled obsahuje údaje všech register branných v průběhu celého roku 1768 podle jejich register *'Laufgeld denen Thorhütteren... vermög denen beiliegenden 3 stuck approbirten Registern'*. Roční vedení těchto dílčích evidencí jen potvrzuje dřívější závěry, že registra branných vznikala v prostředí purkmistrovského úřadu, patrně skrze osobu radního sluhy, tj. servuse. Cíle i účely poselství jsou řazeny podle četnosti návštěv jednotlivých lokalit (a účelů) všemi brannými, aby lépe vyniklo souhrnné zhodnocení. Protože všechna registra poselství branných psal jeden písař, nebylo nutné názvosloví jednotlivých register téměř žádným způsobem sjednocovat. Výrazy německy psaných register jsem pouze nahradil nejbližšími termíny českými, nejlépe takovými, která byla použita již v registrech z let 1739 a 1740. Širší pohled do údajů register roku 1768 bohužel odhaluje výrazně vyšší podíl pochůzek bez udaného důvodu jejich vykonání. Nejspíše je to daň za větší počet pochůzek a jednotnou evidenci jediným písařem proti předchozí praxi evidence jednotlivými brannými. Naštěstí alespoň příliš obecně charakterizované pochůzky "za obecní příčinou" zcela zmizely.

V průběhu celého roku 1768 vykonali branní celkem 904 pochůzek do 33 různých lokalit. Z toho se 14 míst nacházelo na území městského panství (687 poselství) a zbývajících 19 za jeho hranicemi (217). Výrazně vzrostl celkový počet navštívených lokalit i objem poselství směřujících mimo panství, přibližně na ¼ všech pochůzek. Za nárůstem však stojí především doprovody vojska okolní krajinou. Výrazně se omezil počet delších pochůzek (viz rekonstrukční mapa a její komentář na konci kapitoly), které by branné zaměstnaly na delší úsek dne. O vícedenních cestách registra neinformují. Nejčastěji zavítali branní do šosovních a poddanských vesnic, vždy kolem sta pochůzek, záleželo jistě spíše na lidnatosti konkrétní lokality, než na preferenci cíle. Do nově vzniklých osad a samot docházeli samozřejmě přiměřeně méně (Rovinka, Podhart). Často branní navštěvovali také samostatně stojící objekty, které hrály důležitou roli v městském hospodářství. Mezi takové můžeme počítat jak obecní dvory Verdek (v rámci vsi), Sylvárovský (v rámci pochůzek do Podstráně) a Vorlech (35), tak i hájovny v Kacbachu (15), Podháji (11), v Končinách (2) i sídla hajných dalších lesních revírů, která se skryla v pochůzkách do patřičných vsí. Setkáváme se občas s lesními pracemi v lese Království (2) a návštěvou lázní Janská Studánka (1), výrazně však poklesl počet návštěv bažantnice (1).

Tab. 65. Přehledová tabulka cílů a účelů poselských pochůzek všech branných (1768). U cílů cest uvádím také finanční ohodnocení za pochůzku, případně rozmezí v jakém se pohybuje.

Cíle poselství branných 1768	Dolní branný		Šindelářský branný		Horní branný		CELKEM
	plat za cestu	četnost	plat za cestu	četnost	plat za cestu	četnost	
Nové Lesy šos. DK	1x	1	1x	1	1x	122	124
Verdek šos. DK	1x	1	1x	4	1x	110	115
Lipnice šos. DK	1x	111			1x	1	112
Záboří DK			2x 3d	107			107
[Městská] Podstráň DK	1x	90	3x	1			91
Žireč	3x	80	3x	2			82
Vorlech DK	0x 3d	1	0x 3d	4	0x 3d	30	35
Filířovice šos. DK					1x	30	30
[Bílá] Třemešná					3x	23	23
Doubravice	4x	20	4x	1	4x	1	22
Kocbeře	3x	1	3x	20			21
Rovinka DK	1x	21					21
Podhart' DK			4½d	20			20
Kacbach DK			2x	15			15
Jaroměř (pošta)	9x	12					12
Podháj DK			2x	2	2x	9	11
Vítězná			3x	6	3-4x	4	10
[Dolní] Brusnice					4x	9	9
Kuks	6x	7					7
Komárov			2x	6			6
Libotov	3x	6					6
Zboží	2x	3	2x / 3x	2			5
[Bílá] Poličany	6-8x	4					4
[Choustníkovo] Hradiště	4x	3			4x	1	4
Království (les) DK					4x	2	2
Střítěž			8x	2			2
[Zahájí] Končiny DK	1x	1			1x	1	2
bažantnice DK			0x 3d	1			1
Borek	2x	1					1
Hradec Králové	27x	1					1
Janská Studánka DK			4x	1			1
Trutnov			15x	1			1
Výšinka			6x	1			1
Poselství v měsíci		364		197		343	904
Účely poselství:							
Neuvedeno		95		25		151	271
Roboty		57		15		65	137
Rychtář		45		24		35	104
S psaním/cedulkou		62		12		7	81
Doprovod vojáka/důstojníka		30		23		21	74
S oběžníkem/rozkazem		28		38			66
Důchodní zál.		11		15		8	34
Koně vč. zápřahu		13				20	33
Hajní		3		18		6	27
Súl		1		8		8	17
Dřevo						10	10
Postrk osoby		1		7			8
Tesař		5		2			7
Žebrák		4		1		1	6
Stodolník		5					5
Vízitace + fasse				1		4	5
Šafář		1				3	4
S pytlí						3	3
Šenkýř				1		1	2
Zavěšení		2					2
Doprovod krajského posla				1			1
Krajský úřad/hejtman		1					1
Naplnáky/držáky[?]				1			1
Olejník				1			1
Mlatec/mlatci				1			1
Příprava silnice				1			1
Ubytování				1			1
Zedník				1			1
Poselství v měsíci		364		197		343	904

Z míst za hranicemi drobného městského panství jednoznačně dominuje blízké městečko Žireč (82) s jezuitskou rezidencí, správou panství a svým poslem, který zprostředkoval významnou část komunikace s jaroměřskou poštou. Přímo na tuto poštu nebo za představiteli a obyvateli tohoto menšího královského věnného města však vycházeli branní také (15). Mezi často navštěvovaná sídla vrchnostenské správy sousedních panství patřila jistě (Bílá) Třemešná (23), méně již (Bílé) Poličany (4).

Za vysokou četností pochůzek do Třemešné však z velké části stojí podzimní systematický průzkum krajiny v širším okolí Dvora Králové, ke kterému vojenské kruhy využívaly průvodcovských služeb všech branných. Při této asistenci vojsku navštívili branní mnohé cíle, které jindy navštěvovali jen velmi zřídka, nebo nikdy. Mezi tato místa můžeme počítat nejen zmíněnou Třemešnou, ale i Doubravici (22), Kočeře (21), Vítěznou (9), Dolní Brusnici (9), Kuks (7), Komárov (6) a Libotov (6). Kukské lázně i zámek v Žirči posloužily také jako sídla důstojníků.

Především zájmy hospodářství a výkonu práva (dluhy, postrky žebráků) stojí za návštěvami blízkého městečka (Choustníkovo) Hradiště (4) či vsí Zboží (5), Střítěž (2) a již jmenovaného Komárova, Kočeří a Vítězné. Další lokality navštívili branní jen jednou. Porovnáme-li finanční ohodnocení stejných cílů poselství různými brannými, docházíme k velmi podobnému obrazu jako před třiceti lety. Naprostá většina pochůzek je ohodnocena stejně u všech branných, pouze tam, kde pochůzka přes město od jiné než příslušné brány hrála významnější roli, je možné pozorovat rozdíly (za cestu do Podstráně bral blízký dolní branný 1 kr, šindelářský branný z nejsevernější brány rovnou 3 kr, obdobně u Zboží). Na odlišné ohodnocení stejného branného (Vítězná 3-4 kr) může mít vliv konkrétní cíl v délce se táhnoucí vsi nebo příplatek za těžší cestu či za čekání na sepsání odpovědi. Finanční ohodnocení zjevně respektovalo skutečnou vzdálenost, nikoliv jen cíl pochůzky. Na počtech návštěv šosovních a poddanských vsí se opět ukazuje podobné rozložení "rajónů" příslušných jednotlivým branným, jak je popisuje předchozí kapitola. Pouze u dolního branného došlo k posílení poselské úlohy vůči Žirči a ukončení pravidelných návštěv Verdeka, Nových lesů a Filřovic, o které se již s horním branným nedělí. Každý tak má "své" vesnice a do vsí obstarávaných jiným branným zachází jen výjimečně.

Pohlédneme-li na účely vykonaných pochůzek, pak u téměř třetiny jejich obsah neznáme (271), poměr je přibližně stejný jako v roce 1740 (neuvedená + za obecní příčinou). Z popsaných pochůzek je stále nejčastější robota (137), avšak její náskok již není tak veliký. Otáz-

kou je, nakolik měl pisatel register zapotřebí zdůrazňovat nejběžnější příčinu pochůzek branných. Zdá se mi, ač to nemohu nijak prameny dokázat, že blíže nspecifikované pochůzky se týkaly těch nejběžnějších činností, tedy robot a návštěv obecních dvorů. Nahrává tomu i fakt, že nejvíce takových strohých zápisů nacházíme u horního (151) a dolního (95) branného, kteří ve svých rajonech měli tři obecní dvory. Horní ve Verdeku a Vorlechu, strážce Dolní brány pouze rozlehlejší Sylvárovský dvůr. Velmi často mířily kroky branných za rychtáři (104) do vesnic. Jistě nejen v příčinách vrchnostenské správy, výběru dávek a platů, základních potřeb sporného i nesporného soudnictví a zajištění klidu (postrk žebráků), ale v neposlední řadě i kvůli požadavkům na robotní práce.

Velmi vzrostl počet pochůzek s psaním nebo cedulkou (81) a nově se objevila kategorie pochůzek s oběžníkem (kurendou) a rozkazy (66), u kterých patrně šlo o ústní vyřizování. Nejspíše kurendy souvisely s robotou v poddanských vsích, protože u horního branného se tento typ pochůzek vůbec neobjevuje. Velmi významným způsobem ovlivnily činnost branných podzimní doprovody vojáků a důstojníků po zdejší krajině (74). Poklesl počet cest v důchodních záležitostech (34), spíše však v důsledku širší škály užívaných výrazů. S existencí dvorů souvisí poměrně časté zajišťování koní a dopravy pomocí jejich záprahu (33), opět opět vázané výhradně na horního a dolního branného, v jejichž "rajónech" se nacházely obecní dvory. Dalšími významnými hospodářskými potřebami, které branní zajišťovali, patří sůl (17) a dřevo (10). Na jiné hospodářské potřeby docházelo již zřídka (nebo jsou skryty v jinak charakterizovaných cestách). Mezi takové lze počítat nošení drobných předmětů jako pytlů pro obecní dvory (3) a různých náradí nebo polotovarů jako zavěšení(?) (2), či napínáku(?) (1).

Poměrně významné zastoupení mají pochůzky v souvislosti s konkrétními osobami. Mimo rychtářů a vojáků figurují v registrech především hajní (27), byť branní v komunikaci s nimi pouze suplují úlohu polesného. Dále poměrně časté a významné postrky (a transporty) nepohodlných osob (8), zejména žebráků (6), abdikovaných vojáků a dezertérů. Několik cest vykonali branní také za dalšími služebníky města jako šafáři (4) či stodolníkem (5). Město udržovalo kontakty také s tesaři (7), šenkýři (2), jen zřídka vysílalo branné za olejníkem (1), mlatci (1) nebo zedníkem (1). S poněkud vyššími patry městské a krajské správy se branní setkávali při vizitacích a v záležitostech fassí⁵¹¹ (5), pouze zřídka při doprovodu krajského posla, návštěvě krajského hejtmana či jeho úřadu, přípravách budování silnice nebo v souvislosti s ubytováním vojska.

511 Fasse je obvykle berní výkaz majetku nebo požitků podléhajících zdanění, zvláště v souvislosti s katastry.

Také registra všech branných z roku 1768 obsahují zápisy o proplacení jiné práce než pochůzek. Všichni branní shodně dohlíželi na robotníky pracující při mlýnském náhonu v červenci. Šindelářský branný obdržel za jediný den 7 krejcarů, dolní branný za 3 dny 21 kr a horní branný taktéž za tři dny 20 kr. Jiné "neposelské" práce registra nevidují (proto neuvádím jejich graf). Z jiných pramenů však víme, že branným plynuly příjmy také z jiných příležitostných prací. Tohoto roku si například vydělali hodnotu svého měsíčního platu 9-10 dny skládání (*abladen*) při letních zemědělských pracích.⁵¹² V letních měsících si tak branní mohli výrazně přivydělat, ve zbývajících měsících se museli zřejmě spokojit pouze s měsíčním platem 1 zl 10kr a proměnlivým příjmem od vykonaných poselství v průměrné výši necelého zlatého měsíčně.⁵¹³ Měsíční plat branných se nezměnil, s růstem pochůzek vzrostl jejich příjem za jejich práci poslů a z 5 na 7 kr se zvýšila i denní mzda za dohled nad robotníky. Druhá náplň jejich běžné i příležitostné práce nedoznala téměř žádných změn.

512 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžítý počet, 1768 (V.-XII.).

513 Pro rok 1768 činí průměrný příjem z poselství u každého branného 50 kr, tedy vyšší než roku 1740 (34 kr).

2.11.2 POSLOVÉ PLACENÍ PURKMISTRY A PŘÍMO DŮCHODEM 1768

Mimo branné se i v tomto roce setkáváme v archivních pramenech s dalšími druhy poslů, kteří zajišťovali komunikaci města s okolím. Tohoto roku ještě lépe vynikne geneze vzniku dílčích evidencí, které evidují činnost dalších poslů. Rejstřík zaplacených poslů a almužen vedený střídajícími se purkmistry je veden pro celý rok, naproti tomu rejstřík poslů placených přímo z důchodu města zachycuje shodné období jako hlavní peněžítý počet.

Poslové placení purkmistry, 1768														
Cíle poselství	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
(+) krajský posel	6-36x		1	1			2	2	1	1				8
(+) královéhradecký posel	18-30x		1	1				1					1	4
(+) jaroměřský posel (+ pošta?)	6-14x			1	1		2	1	1					6
(+) trutnovský posel	14-18x				1							1		2
[Hradec Králové] krajský úřad	27x		2							1			1	4
Hradec Králové	27x			4	2					1				7
Jaroměř	10-12x			1				1						2
Trutnov	18x				1									1
Hostinné	18x								1					1
Střítež	10x								1					1
neznámý cíl [hranice panství?]	5-6x										1	1		2
Poselství v měsíci		0	4	8	5	0	4	5	4	3	1	2	2	38
Účely poselství:														
(+) patent/nařízení kr. úřadu			1	1			3	2		1			1	9
(+) list/missiv (podkomořského úřadu)			1	2				1	1					5
(+) psaní od sekretáře Geyslera					1									1
(+) psaní ve věci likvidací					1									1
(+) psaní od jaroměřského magistrátu							1	1						2
Výkaz trhových cen [dříve tržová taxa]			1		1								1	3
Výkaz deputátů				1										1
Výkaz masný [masného krejcaru?]			1											1
Výkaz příjmu příjmu duchovních				1										1
Zpráva (Bericht)				2	1					1				4
Psaní v různých záležitostech								1	1	1		1		4
Příležitost cesty s páterem(?) 'mit Pätter'				1										1
Postřk (Schub)									2			1	1	4
Nařízení kraj. úřadu					1									1
Poselství v měsíci		0	4	8	5	0	4	5	4	3	1	2	2	38
Celkem součet		0x	1f 30x	2f 32x	1f 40x	0x	58x	1f 41x	1f 16x	1f 9x	5x	20x	27x	11f 19x

Tab. 66. Přehled poslů zaplacených podle purkmistrovského rejstříku poslů a almužen (nejsou obsaženy) v roce 1768. Znak (+) indikuje činnost cizích poslů, kterým město pochůzku proplatilo.

Počet všech poselství, která vykonali poslové placení purkmistry se téměř nezměnil (38). Ve prospěch poselství směřujících do města se změnil poměr mezi domácími (18) a cizími posly (20). Označení posledně jmenovaných poslů ukazuje na jejich původ, nemusí však mít nic společného se směrem, z kterého přicházeli. O tom z jakého směru, tj. od kterého významného města do Dvora dorazili, vypovídá jejich velmi proměnlivé ohodnocení, které se pohybovalo v rozmezí 6-36 krejcarů. Jaroměřský posel tak například mohl do města přicházet ze severu od Trutnova (18 kr), Hradce Králové za 27 kr, z Hradce i s čekáním '*samt Wartgeld*' 36 kr, případně z domovské Jaroměře za 6-10 kr. Vysvětlení této proměnlivosti u posla jediného města je prosté.

Nebylo výjimkou, že posel navštívil s jednou zprávou (tj. cirkulářem, oběžníkem) více míst. V každé obdržel zaplacenou pouze úsek cesty od předchozí (zaplacené) zastávky. Typickou náplň oběžníků určených královským městům a správám jednotlivých panství tvořily především urgencye o dlužné kontribuce, nařízení zeměpána, podkomořího či krajských hejtmanů, výzvy věřitelům a oznámení významných událostí (úmrť, misijní činnost), které platily pro všechna navštívená místa. Oběžník měl formu otevřeného listu a provázel jej většinou průvodní list, kam jednotliví adresáti zaznamenávali přečtení patentu a obnos jaký zaplatili poslovi.⁵¹⁴

Z cizích poslů, kteří zamířili do Dvora Králové, byl podle očekávání nejaktivnější posel krajského úřadu (8; 6-36 kr), jehož sídlo již není vázáno na venkovské statky osob krajských hejtmanů, ale s Hradcem Králové ležícím v přirozeném centru celého kraje. Následován je poslem jaroměřským (6; 6-14 kr), královéhradeckým (4; 18-30 kr možná byl zaměňován s krajským) a trutnovským (2; 14-18x). Na sazbu za poselství mohly mít vliv i další okolnosti než je poplatek za čekání. Zcela vyloučit nemůžeme existenci jízdních poslů, přestože se o nich registra výslovně nezmiňují (přinejmenším spěšné případy). Všichni cizí poslové míří do Dvora s písemnými zprávami. Ať již krajskými nařízeními a patenty (9), listy (*missivy*) podkomořského úřadu (5) či ojediněle od magistrátu jiného města (2; Jaroměř) sekretáře krajského(?) úřadu (1) či ve věci "likvidací" ke zdejšímu hospodářskému řediteli Finkovi (1). Těchto dvacet pochůzek cizích poslů opět představuje pouhý zlomek z počtu všech cizích poslů, kteří do Dvora za celý

⁵¹⁴ Namátkou lze uvést několik dochovaných oběžníků resp. cirkulářů (*Lauffzettel*, *Laufbrief*) ze 17. a 18. století, které pocházejí z královédvorského archivu. SOKA Trutnov, AM DK, kt. 58, sig. 58/87, vrchní komisař Bernard Hertvík z Čertorej upomíná oběžníkem panství v okolí Dvora Králové o resty kontribuce, 1641; Tamtéž, kt. 61, sig. 61/76, oběžník upomínající o resty kontribuce, 1645; Tamtéž, kt. 43, sig. 43/61, Oběžník o svolání věřitelů Josefa Rückera, 1729; Tamtéž, kt. 63, sig. 63/12, dva oběžníky k okolním děkanům a farářům, aby vyzvali své věřící k návštěvě misijního představení pátera Koniáše SJ a jeho pomocníků do Dvora Králové, 1737. Otázce oběžníků bych se rád v budoucnu věnoval podrobněji.

rok zavítali. Naprostou většinu poslů totiž platila jiná města, správní centra a jednotlivci z okolí.

Poslové vysílání Dvorskými mířili nejčastěji do Hradce Králové (7), konkrétně na zdejší sídlo krajského úřadu (4). Předmětem takových cest se stávaly nejčastěji různé (písemné) zprávy (4) a výkazy (*Tabella*). Konkrétně jsou zmíněny výkazy cen na trzích (3), výkazy deputátů (1), tzv. masných krejcarů z poražených zvířat (1) i příjmů duchovních osob (1). Mnohem méně často navštěvují zdejší poslové Jaroměř (2), ještě méně Trutnov, Hostinné, Střítež (vše po 1) a neuvedená místa (2), patrně hranice panství. Do těchto míst, tedy do Hostinného a Stříteže, míří poslové velmi často s postrkovanou osobou (4), do několika různých míst s psaním (4). V jednom případě předávají dále do Trutnova nařízení krajského úřadu (1). Jména poslů rejstřík uvádí jen v několika málo případech. Trutnovský posel se jmenoval *Wentzl*. Z dvorských příležitostných poslů jsou známi *Deütsch*, *Brdička* a *Anna Poláková (Polakin)*.

V souvislosti s postrkovanými osobami je třeba zmínit, že osobám postrkovaným na rodné panství posly i brannými vyplácel úřadující purkmistr po 2 krejcarech bez ohledu na pohlaví a náboženství '*...zweyen auff dem Schub abgeschükten geben 4x... Ein Juden auff dem Schub gegebenen aus gefolgt 2x*'. Tyto výdaje na postrkované se kupodivu nezapisovaly k almužnám, ale do sloupce platů poslů za pochůzky. V několika případech došlo i k sečtení platu posla a krejcarů postrkovanému. To by naznačovalo, že nešlo ani tak o peníze na obživu, ale jakousi kompenzací za "vyšoupnutí" za hranice panství. V purkmistrovských registrech roku 1768 se tato částka objevuje nově, stejně jako výdaje poštovního. Některé osoby postrkovali branní, jiné osoby označované prameny jako poslové. Pokud se někteří žebráci, abdikovaní vojáci, dezertéři a jiné osoby vzpíraly, nebo hrozil útěk, vysílal magistrát brannému posla ku pomoci '*...den 1. 9bris Einen auf dem schub 2x dem selben zur versicherung nebst dem Thorhüter annoch Einen Bothen Bezahlet mit 6x*'. Spolu s postrkovaným '*šibujícím tulákem*' nesl posel či branný tzv. postrkový list '*Schubs zettel*', případně i (zapečetěný) výslech.⁵¹⁵

Úlohu částek pro postrkované, obdobnou praxi i mnohostrannou a dosud doceněnou úlohu almužen obecně ilustruje jeden z dochovaných purkmistrovských rejstříků nepříliš vzdáleného Trutnova. Tak jako v případě Dvora Králové, i obsah tohoto rejstříku z počátku roku 1672 se skládá z částek zaplacených krajským a jiným poslům a rozmanité skupiny výdajů označované obvykle jako almužny lidem z blízkého i velmi vzdáleného okolí (jejich složení na-

515 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 52, sig. 71, postrkový list tuláka Davida Petery postrkovaného z Hradce Králové do domovského Dvora Králové, 1754.

značuje značnou mobilitu některých sociálních a věkových skupin obyvatelstva). Tento rejstřík je poněkud podrobnější, a tak vysvětluje mnohé, co u královédvorských rejstříků zůstalo nevyřčeno (tj. nenapsáno). Nikoho patrně nepřekvapí, že nejnížší částku 3 kr dostávali studenti, poutníci (*drey Pylgerß frawen*), pěší řemeslničtí tovaryši (*Fueßgesell*), propuštění vojáci (*abgedanckten Soldaten*) a lidé chudí nebo takoví, kterým shořelo stavení a šli žebrotou. Duchovní a někteří pohořelí dostávali i více.⁵¹⁶

V souvislosti s postrky se mi jeví jako inspirativní doklady o tom, že almužny posloužily v mnoha případech jako forma odvrácení nevítaných hostů od návštěvy města. Většinu almužen v nejnížší výši tři krejcarů totiž spojuje krátký dovětek '*auß Oberthor*' případně v plném znění '*... Zwey abgedanckten Soldaten auß Nieder thor geschicket 6x*'. Ten se dá vyložit dvěma způsoby, ovšem se stejným výsledkem. Buď purkmistr poslal chudákům třikrejcar a nechal jim jej hodit z městské brány s tím, aby táhli dál, nebo je ve městě obdaroval almužnou a nechal vyhodit, doslova "vyšoupnout" či "vyšikovat" z jedné z městských bran. Toto opatření se dotklo i jednoho duchovního z Brna a dokonce party komediantů (nejspíše potulných cikánů) z nedalekých Kowar na slezské straně Krkonoš '*... den Commedianten von Schmidteberck geben, daß sie nicht in die Stadt Seundt gelaßen worden geben 36x*'. Ti dostali více jak půl zlatého za to, že nebyli puštěni do města.⁵¹⁷ Nahlédnutí do trutnovských počtů 2. poloviny 17. století osvětlilo nejpravděpodobnější funkci částky darované postrkovaným. Nicméně na otázku, proč se tyto obnosy objevují v rejstříku almužen a poslů zaplacených purkmistry až v roce 1768, musí odpovědět až další pramenný výzkum.

516 Výše almužny pro pohořelé se nejspíše odvíjela jejich společenského postavení. Jak jinak si vyložit, že někteří dostávali almužny ve výši 12 kr a pohořelí šlechtici dokonce 30 či dokonce 45 krejcarů '*...4. [leden] Einem abgebrandten EdelManne auß schwaben mit nam[m]en Frantz Norbi[?] von Roßenbach geben 30x*'. Vyšší almužny dostávali i duchovní '*... Einem Geistlichen von Brünn auß Mittel thor geschicket 15x*'. Viz SOKA Trutnov, AM TU, kt. 124, inv. č. 4718, rejstřík vydání úřadu purkmistra Christofa Reichelta, 29.12.1671 až 26.1.1672.

517 SOKA Trutnov, AM TU, kt. 124, inv. č. 4718, dtto.

Poslové placení přímo důchodem, 1768														
Cíle poselství	Sazba	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	CELKEM
		Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	
Do města:														
(+) trutnovský posel	20x	?	?	?	?	1								1
(+) posel z Hostinného	18-20x	?	?	?	?	1		1						2
(+) královéhradecký posel	45x	?	?	?	?			1						1
(+) posel 'von Hohen' (?)	30x	?	?	?	?							1		1
Hradec Králové/krajský úřad	18-36x	?	?	?	?	2	1	1	2	2	1	3	1	13
Opočno	30x	?	?	?	?	1								1
Praha	1f 30x	?	?	?	?		1					1	1	3
Trutnov	18x	?	?	?	?		1		1					2
Kostelec [nad Orlicí] (6 mil á 9x)	54x	?	?	?	?				1					1
Poselství v měsíci		?	?	?	?	5	3	3	4	2	1	5	2	25
Účely poselství:														
(+) list/missiv (podkomořského úřadu)		?	?	?	?	1		1						2
(+) půjčka a splácení		?	?	?	?	1		1						2
Deputáty a sváteční přání		?	?	?	?								1	1
Dezertér		?	?	?	?				1					1
Doprovod osoby		?	?	?	?	1								1
Neuvedeno		?	?	?	?				1					1
Odvody (Extraordinaria, platů)		?	?	?	?						1		1	2
Psaní		?	?	?	?							1		1
Výkaz předení		?	?	?	?		1							1
Zpráva v různých zál.		?	?	?	?	2	2	1	2	2		4		13
Poselství v měsíci		?	?	?	?	5	3	3	4	2	1	5	2	25
Celkem součet														
		?	?	?	?	1f 53x	3f 15x	1f 32x	2f 6x	54x	36x	4f 21x	2f 57x	(17f 34x)

Tab. 67. Přehled poslů placených přímo z důchodu města v roce 1768. Znak (+) indikuje činnost cizích poslů, kterým město pochůzku proplatilo.

Další důležitou skupinu poslů představují poslové placení hospodářským úřadem, jehož úředníci vedli i jejich samostatný rejstřík (nazývaný různě). Na prostředí vzniku této pomocné účetní evidence jasně odkazuje fakt, že rejstřík není celoroční jako jiné účetní podklady vzniklé v prostředí purkmistrovského úřadu, ale (bohužel) pouze pro období od května do prosince obdobně jako hlavní peněžítý počet (IV-XII.; v dubnu patrně poselství nebyla). K jarním měsícům se nám rejstřík ani hlavní počet nedochovaly.

Ze známého úseku roku jsme informováni o celkem 25 pochůzkách, z toho 5 vykonali cizí poslové a zbývajících 20 poslové domácí, královédvorští. Počet pochůzek tedy vzrostl jen mírně, výrazně narostl podíl cizích poslů, kteří dostali zaplacen za svoji cestu. Stále však můžeme předpokládat, že většinu cizích poslů královédvorské prameny nezachycují. Ke dvorskému hospodářskému úřadu mířili poslové ze všech směrů, avšak jen zřídka. Trutnovský posel přivezl psaní podkomořského (missiv), hostinský posel se dvakrát dostavil jako doprovod pana Michálka, který požadoval vyplacení své půjčky '... *Arnauer Bothen, welchen der Herr Mi-*

chalek weegen seines Bey denen Rendten zu fordern habenden geldes anhero geschicket 18x' a hradecký posel přinesl psaní od komorního účetního, které se týkalo platů (Stantzien). Koncem roku ještě jeden posel 'von Hohen' (snad z Vrchlabí?, něm. Hohenelbe) přivezl pana účetního i s dopisy.

Namísto zámků krajských hejtmanů navštěvovali domácí poslové pravidelně krajský úřad v Hradci Králové (13), vesměs šlo o (hospodářské) zprávy v různých většinou blíže nespecifikovaných záležitostech. Zprávy se známým obsahem se týkaly vizitací, potaše(?) '*Bericht Weegen Podaschen'*, šosovních sedláků a přisvojování místní honitby zde ubytovaným důstojníkem. Výrazně méně často se vydávali zdejší poslové na dlouhou několikadenní "pražskou" cestu k úřadu podkomořího věnných měst (3). V červnu do Prahy zanesli účty (nejspíše ke kontrole), v listopadu zprávy a těsně před vánočními svátky odvedl posel Lemle platy (podkomořímu, hofrychtěři, komornímu písaři a účetnímu a agentu města v jedné osobě '*... dem H. Buchhalter zugleich Agenten'*).

Do pohraničního Trutnova (2) zamířily kroky poslů jen málokdy. Dvorníci se sem obraceli se zprávou a výkazem tkalců '*mit einem Bericht dann Weeber Tabella'*, která dokládá vzestup místního plátenictví s centrem v Trutnově (roku 1753 zde vznikla významná Trutnovská horská obchodní společnost).⁵¹⁸ V druhém případě sem míří za generálmajorem Dagobertem Sigismundem hrabětem von Wurmser ve věci uvězněného Ferdinanda Šipeckého. Hospodářský úřad využívá posly také ke spojení s jinými důchodními. V květnu doprovázel posel do Opočna (1) tamního důchodního a následující měsíc byl vyslán do Kostelce [nad Orlicí]⁵¹⁹ (1) za důchodním Karlem Jandou. U cesty do Kostelce rejstřík uvádí informaci, která je svého druhu v registrech a rejstřících poslů ojedinělá. Neuvádí se zde nejen celkové finanční ohodnocení cesty, ale i jednotková sazba od míle ve výši 9 krejcarů. Proti staršímu období překvapí především absence nákladných cest poslů s deputátními bažanty do Vídně, Prahy i ke krajským hejtmanům. Soudě podle hlavního peněžitého počtu, zůstaly zachovány pouze peněžité platy odváděné představitelům podkomořského úřadu a šos královně (hlavní počet jej v roce 1768 neuvádí, ale pozdější počty ano).⁵²⁰

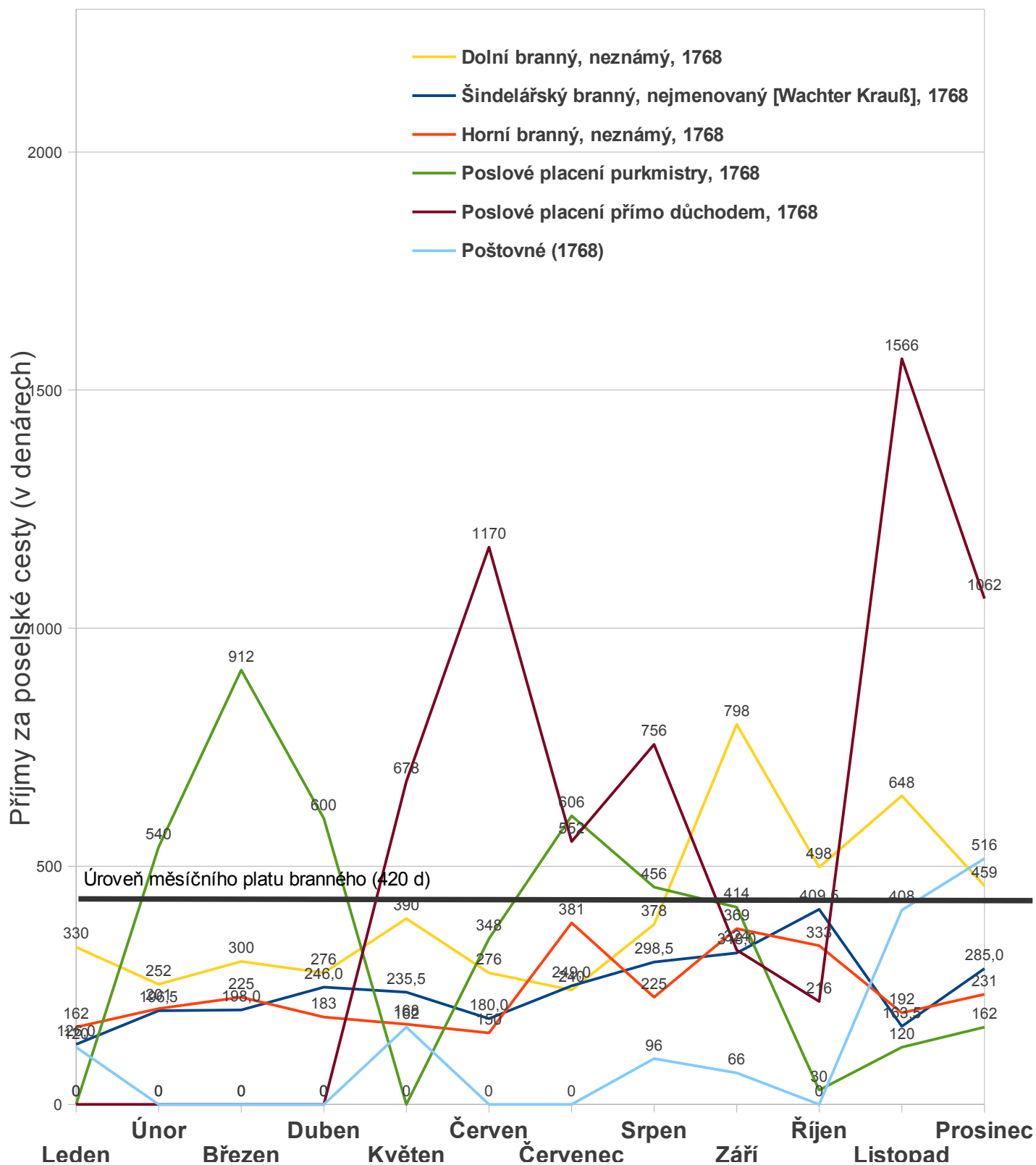
518 Kolektiv, *Krkonoše. Příroda, historie, život*. Praha 2007, s. 504. Tato obchodní společnost zajišťovala vývoz zdejšího plátna na trhy v Rusku, Řecku a Turecku.

519 Že se nejedná o bližší Červený Kostelec na náhodském panství vylučuje vzdálenost šesti mil (ať již počítáme staročeskou míli po 11,2495 km, vídeňskou poštovní po 7,586 km, nebo českou podle Klausera po 7,468 km, stále leží Červený Kostelec moc blízko). Viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrologické soustavy*. Sušice 1984, s. 75.

520 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 28, sig. 28/70, kvartální peněžítý počet, 1788 (X.-XII.).

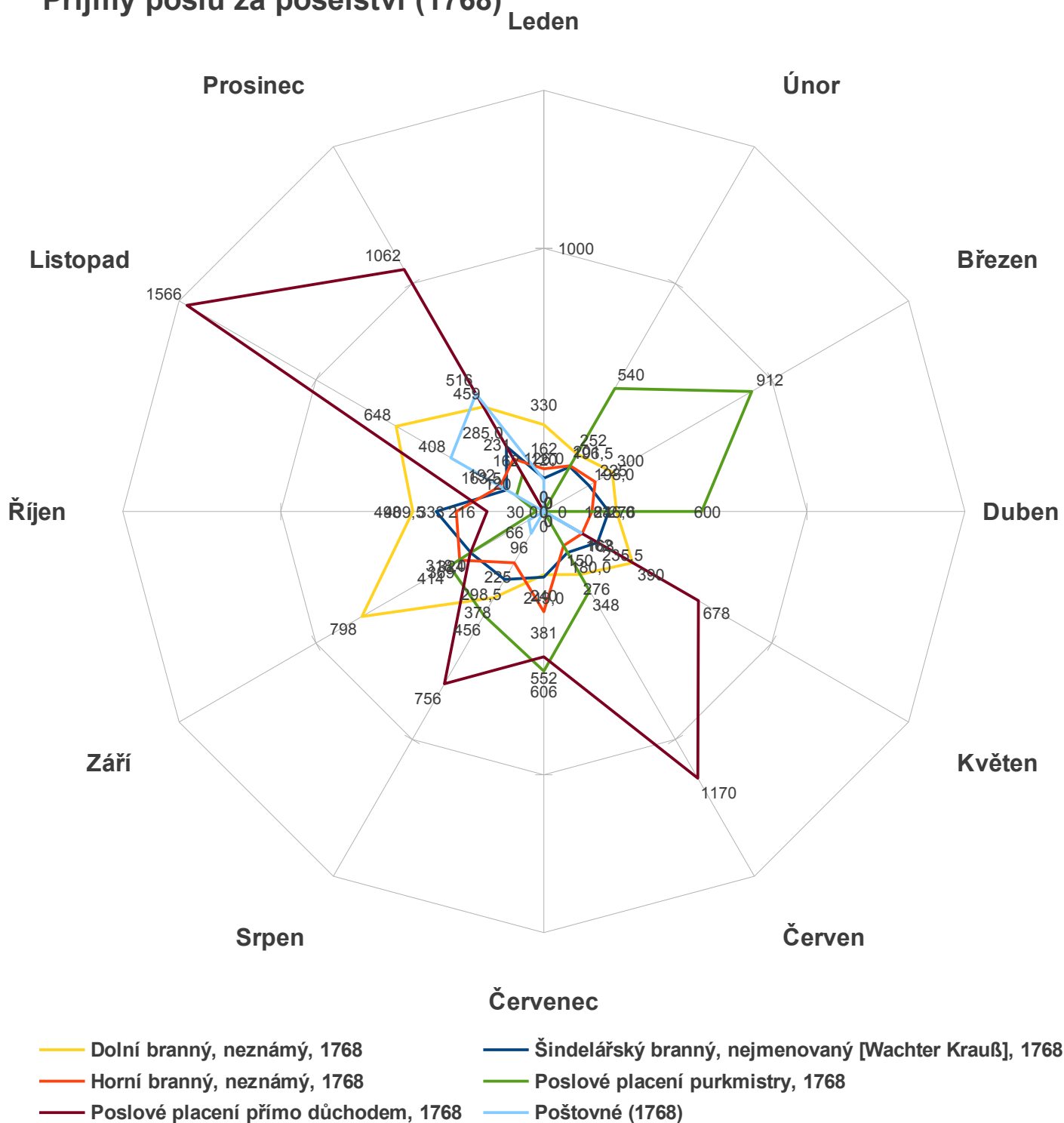
Díky pečlivosti hospodářských úředníků spravujících obecní důchod známe jména většiny jimi vyslaných poslů (u rejstříku poslů placených purkmistrovským úřadem je tomu přesně naopak). Není jistě náhodou, že mezi nimi najdeme všechny posly z purkmistrovském rejstříku, jako byl trutnovský Wentzl Weiß a domácí Deütsch, Brdička a Johann Polák (téměř jistě manžel nebo příbuzný Anny Polákové). K tomu navíc i další posly jako Johann Krauß, Dlahoška, David Finger a Lemle, které můžeme tušit za některými z mnoha anonymních pochůzek poslů vysílaných purkmistrovským úřadem. Velký počet jmen opět dokládá, že šlo o příležitostné posly, pro které plat za poselství představuje jen vítané přilepšení. Je nanejvýš lákavé zjistit, jaké osoby a jakých povolání stojí za těmito jmény. Snad toto volání vyslyší například pomocí drobné prosopografické sondy budoucí bádání. Vše nasvědčuje tomu, že dělení na posly placené purkmistry a ty placené přímo důchodem je čistě formální. Kdo a v jakých záležitostech posly vysílal do terénu nebylo pro jejich volbu zdaleka tak podstatné, jako příhodnost té či oné cesty. Údaje o všech sledovaných poslech placených městem zobrazují různým způsobem následující grafy a rekonstrukční mapa v závěru kapitoly.

Příjmy poslů za poselství (1768)

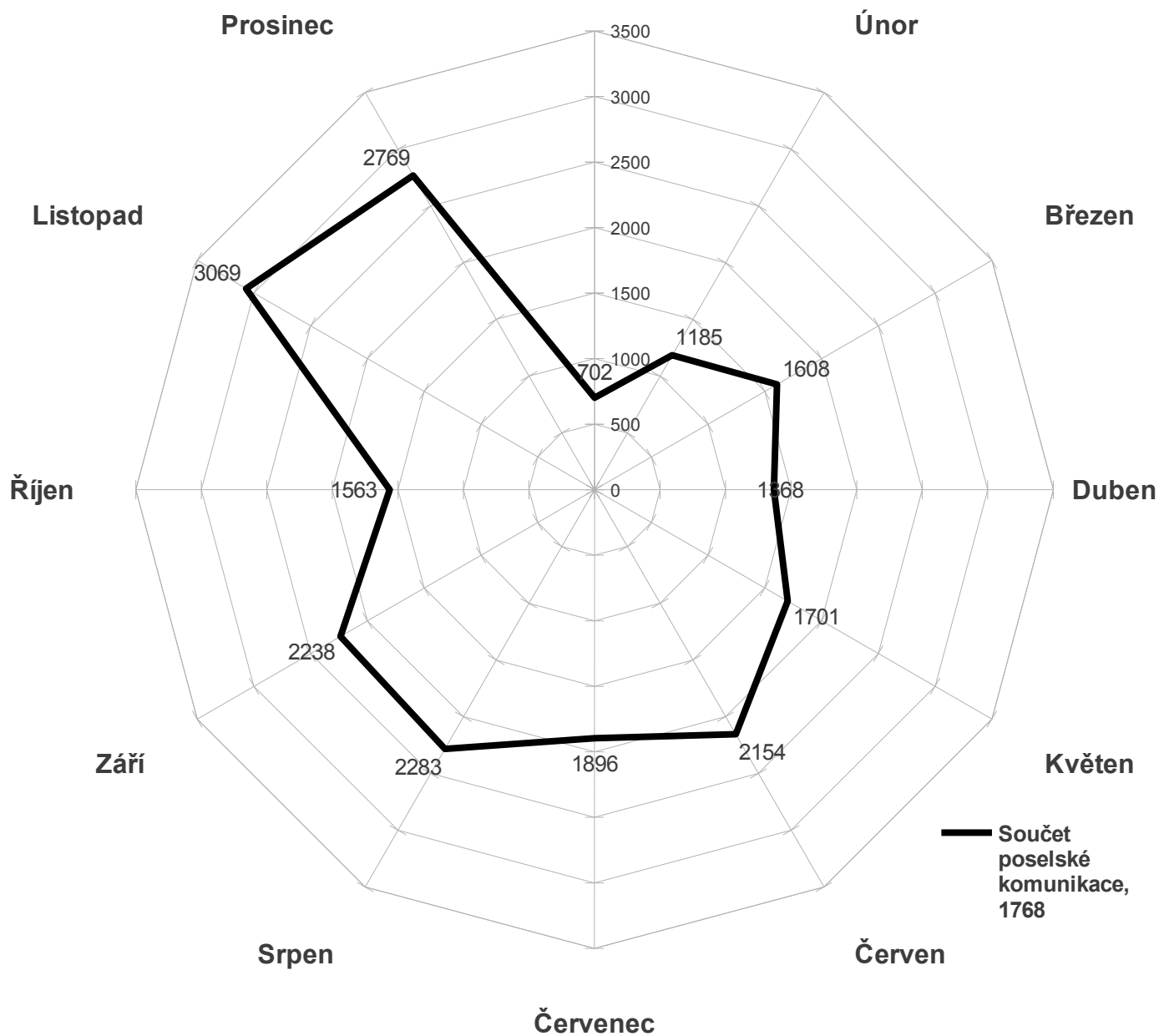
Graf 68. Přehledový graf částek za poselství vyplacených všem druhům sledovaných poslů v roce 1768. Pro jarní měsíce chybí údaje pro poselství důchodních poslů (nulové hodnoty).

Příjmy poslů za poselství (1768)

Graf 69. Síťový graf částek za poselství vyplacených všem druhům sledovaných poslů v roce 1768. Graf zobrazuje totožné hodnoty jako graf předchozí, pouze jiným způsobem. Pro jarní měsíce chybí údaje pro poselství důchodních poslů (nulové hodnoty).

Příjmy poslů za poselství (1768) Leden

Graf 70. Síťový graf součtu všech částek za poselství vyplacených poslům v roce 1768. V období od počátku roku do dubna je obvyklý pokles ještě posílený absencí údajů pro důchodní posly.

Oba grafy dost jasně ukazují, že částky vyplácené branným za poselství si udržovaly svoji stabilní úroveň v průběhu celého roku a pouze při letních pracích a doprovodech vojáků na podzim mírně stoupaly. Při vědomí výše uvedených zjištění o celoročním koloběhu robotních prací i charakteru doprovodů vojáků můžeme tuto stabilitu bezpečně vykládat tím, že branní zajišťovali především všední potřebu komunikace v rámci městského panství. Stovky drobných

pochůzek do bezprostředního okolí města, které občas ozvláštnila vzdálenější cesta na sousední panství, pouze výjimečně o něco dále. Nejvíce si poselstvími přivydělával dolní branný, u kterého již podrobné analýzy ukázaly na větší důraz na poselské pochůzky daný především orientací cest z Dolní brány do nitra kraje i Čech a blízkostí poštovní stanice v Jaroměři či zprostředkovaně pomocí posla v Žirči. U tohoto branného v několika podzimních měsících překročily částky vydělané poselstvími jeho pevný měsíční plat, velkou roli v tom však hrála častá nákladná poselství do Doubravice, Žirče a Kuksu, které neležely v bezprostřední blízkosti města. Příjmy horního a šindelářského branného se pohybovaly výrazně pod úrovní jejich měsíčního platu a nikdy jeho výše nedosáhly.

Zcela jinak působí situace ostatních poslů. Ať již sledujeme ty purkmistrovské, důchodní nebo poštovní služby, naskýtá se obraz plný zvrátů a výkyvů. Každá delší a tedy nákladná cesta má velký vliv na měsíční sumy vynaložených nákladů. Návštěvy Prahy s platy nebo v jiných záležitostech stojí za výraznými vzestupy výdajů na důchodní posly v červnu, listopadu a prosinci. Obdobně poselství pro purkmistry vychylují do vyšších sum větší koncentrace cest ke krajskému úřadu do Hradce Králové v březnu, případně i častější příjezd cizích poslů proplácených Dvorskými v červenci. Některé měsíce jsou počty poselství velmi nízké, zřídka i nulové (nepočítáme jarní měsíce důchodních poslů). S rostoucí vzdáleností rostla i časová a finanční náročnost poselství.

Poměrně značný okruh osob, které zajišťovaly poselské potřeby hospodářského i purkmistrovského úřadu, ukazuje na to, že to byla vesměs poselství příležitostná, podléhající aktuálním hospodářským, politickým a správním potřebám představitelů Dvora Králové. Prostor, kde se tyto potřeby realizovaly, vždy ležel vně městského panství. Náklady na poštovní služby sice o něco vzrostly a staly se pevnou součástí městského rozpočtu, avšak stále nedosáhly takové četnosti a výše, aby výrazněji ovlivňovaly náklady na jiné posly. Sečteme-li náklady na všechny druhy poslů, získáme obrázek stabilních výdajů kolem 5 ½ zlatého měsíčně, který jen mírně stoupá koncem léta a výrazně v listopadu a prosinci kvůli nákladným cestám do Prahy (pokles v jarním období je způsoben nejen zimou, ale více snad chybějícími údaji o důchodních poslech). Proti staršímu období v celkové bilanci ubyly ty nejmarkantnější výkyvy způsobené nákladnými cestami s deputátními bažanty do Vídně, Prahy a na zámky krajských hejtmanů.

2.11.3 POJÍŽDKY 1768

Další rubrika hlavního peněžitého počtu, jejíž obsah se týká poslů, poselství a cest, je nazývána v roce 1768 '*Reyß Unckosten und Lieffer Geldt*', ve starších česky vedených počtech jí odpovídá rubrika nazvaná výstižně '*Pojížd'ky*'. Obsažené cesty se svým charakterem blíží spíš krátkým poselstvím než pochůzkám poslů. Informace o jednotlivých pojížd'kách, doložené zčásti kvitancemi a výkazy (consignation) v podkladech hlavního počtu, shromažďoval hospodářský účet a základní údaje vykazoval přímo v hlavním peněžitém počtu. Tím jsme informováni pouze o pojížd'kách z části roku zachycené tímto počtem od dubna do konce roku. Nepočítáme-li pochůzky branných a purkmistrových poslů z počátku roku, pak v rozhodujícím období roku tvořily náklady na posly i poštovné téměř 50 zl (v celém roce se mohlo jednat o cca 65-70 zl).

Proměnlivá rubrika pojížděk napočítala v omezeném období celkové výdaje přes 167 zl (těžko odhadnout, kolik mohli Dvorníci "procestovat" v celém roce, patrně kolem 200 zl). Nárůst proti roku 1740 zdál by se několikanásobný, avšak bližší pohled odhalí, že za ním do velké míry stojí výjimečné a mimořádně vysoké náklady na komisi povolanou do Dvora Králové k prodeji obecních dvorů. Celých 84 zl (tedy polovinu ročních výdajů!) stála doprava hofrychtěře a účetního poštou z podkomořského úřadu v Praze k jednání komise ve Dvoře Králové. Cestovné dalších dvou osob ve výši 2 zlatých již nehrálo téměř roli. Bez těchto mimořádných utratilo město za pojížd'ky pouze kolem 81 zl, což již lze považovat za běžné náklady, odpovídající růstu města a tím i jeho potřeb od roku 1740 do roku 1768. Výše již bylo dokázáno, že podíl výdajů na posly a pojížd'ky tvořil (po odečtení nákladné cesty komise) ze všech výdajů stejný díl jako ve starším sledovaném období. Struktura rubriky pojížděk se nezměnila, a tak její obsah přiblížím pouze formou přehledu a stručného komentáře.

Větších cest v obecních záležitostech nevykonali představitelé města mnoho. Většinu z nich motivovaly hospodářské potřeby a finanční povinnosti města. V červnu patrně využil primátor (a hospodářský ředitel v jedné osobě) přítomnosti podkomořího nebo hofrychtěře v Chrudimi, aby jim odvedl platy (Stantzien) pro představitele podkomořského úřadu a odevzdal sumární extrakty. Předvánoční díl platů nesl již do Prahy důchodní posel. Magnet mnohých pojížděk již nepředstavovaly zámky krajských hejtmanů, ale opevňovaný Hradec Králové, kde nesídlil jen královéhradecký biskup s kanovníky, ale nově také krajský úřad

a další složky státní správy krajské úrovně. Za návštěvou biskupské konzistoře primátorem a syndikem stály rozpory mezi obcí a královédvorským děkanem.

Pojížd'ky do města (IV.-XII. 1768)	Důvod	
(+) 10. říjen: Proplacení cesty poštou hofrychtěři (56 zl) a účetnímu (28 zl) na jednání komise o prodeji obecních dvorů.	komise o prodej dvorů	84f
(+) [10. říjen]: Dvěma nařízeným osobám (Ordinanzien) účastnicím se komise o prodeji dvorů.	komise o prodej dvorů	2f
Pojížd'ky z města (IV.-XII. 1768)		
18. červen: Cesta hosp. ředitele k [podkomořskému] král. úřadu do Chrudimi s platy (<i>Stantzien</i>) a sumárními extrakty.	platy a sumární extrakty	7f 6x
21. červenec: Cesta syndika a dvou radních (gremial Commissaren) ke krajskému úřadu do Hradce Králové [v neznámé záležitosti].	neuveдено	17f 39x
19. srpen: Cesta hosp. ředitele s extraordinariem k filiální kase v Hradci Králové a s penězi do kriminálního fondu.	placení (extraordinaria, kriminální fond)	2f 44x
7 září: Cesta hosp. ředitele do Hostinného k paní Michálové ve věci zaplacení půjčky i s úroky.	zaplacení půjčky s úroky	1f 15x
20. září: Transport Ferdinanda Šipeckého, uvězněného pro dezerci, na vojenské velitelství do Trutnova.	převoz dezertéra	12f 7x
4. říjen: Cesta primátora (tj. hosp. ředitele) s radním Ant. Schubertem ke krajskému úřadu v komerčních záležitostech.	komerční záležitosti	12f 30x
20. září: Pacholek a honák převezli podplukovníka Madiari od zdejšího regimentu k nandorfskému(?) do Liberce.	převoz podplukovníka	1f 15x
10. říjen: Pacholek a honák převezli pana účetního do Jaroměře [opět na poštu po jednání komise o prodeji obec. dvorů].	převoz účetního	27x
4. listopad: Cesta primátora a syndika na biskupskou konzistoř do Hradce Králové pro spory se zdejším děkanem.	spory obce s děkanem	8f 18x
[listopad]: Cesta hosp. ředitele do Hradce Králové, pro zaplacení úroků z půjčky Johna Stiefta a poučení krajského úřadu o účtech vojenského skladu (Magazin Rechnungen).	placení úroků, poučení o účtech skladu	4f 57x
30. listopad: Náklady komise na rozměření (obnovu) hranic s panstvími Žireč a Bílá Třemešná.	obnova hranic	13f 15x
Náklady na pojížd'ky celkem:		167f 27x

Tab. 71. Přehled pojížděk placených z důchodu města v období od dubna do konce roku 1768. Znak (+) indikuje pojížd'ky jiných osob než Dvorských, které směřovaly do města nebo zde pobývaly.

Mnohem častěji směřovaly cesty těchto mužů případně dalších zástupců města na krajský úřad. Zde řešili hospodářskou situaci města (osvícenská nařízení a reformy), dostávali poučení o vedení specializovaných účtů a četných výkazů, jaké zasílali prostřednictvím poslů, nebo odváděli příspěvky do kriminálního fondu, na opravu cest atp. Nemalé částky kontribuce (extraordinaria) odváděl primas ke krajské filiální kase. Zdá se, že převážení větších peněžních obnosů dělo se nejčastěji kočárem za osobní asistence pana primátora. Ukazuje na to i případ vracení půjčky panu Michálové z Hostinného. Ten dvakrát navštívil Dvůr Králové v doprovodu hostinského posla (z důvodů obav o svoji bezpečnost?), ale k vyplacení kapitálu a úroků došlo až výjezdem primátora do Hostinného k paní Michálové. Přitom placení úroků (menší částky) se dělo většinou pomocí cizích poslů vyslaných věřiteli, případně domácími posly. Placení úroků se v pojížd'kách objevuje pouze při jiné cestě větší důležitosti. Nemálo pojížděk souviselo s přesuny nadřízených osob v zájmu obce (hofrychtěř a účetní), vojenských velitelů (podplukovník Madiari) či uvězněných (domnělý dezertér Ferdinand Šipecký). Vlastními vykonavateli takových jízd byl pacholek s honákem z některého z obecních dvorů. Jen zřídka se v kategorii pojížděk setkáváme s náklady na obnovu hranice se sousedními panstvími, kdy šlo především náklady na stravu zúčastněných. Ve většině případů se náplň pojížděk doplňovala

s cestami důchodních posílů, mnohdy pouze posla nahradil jeden nebo více představitelů Dvorských a cestovalo se nákladněji vozem. Proti staršímu období jednoznačně posílila centrální správní role Hradce Králové, který nahradil soukromá sídla krajských hejtmanů a svoji přitažlivost zvýšil sídly několika úřady státní, církevní i vojenské správy. Ubylo také nákladů na pobyt představitelů nadřízených úřadů a různých hostů, nepochybně v souvislosti s centralizací a reformováním státní správy.

2.11.4 POŠTOVNÉ 1768

Výdaje na poštu sice ještě zdaleka nedosahují takových rozměrů jako pochůzky poslů nebo pojižd'ky, přesto je důchodní písař nezapsal do rubriky "Rozličné výdaje", kam patřily veškeré jinam nezařaditelné položky, ale vytvořil jim v hlavním peněžitém počtu vlastní rubriku nazvanou '*Post Speesen*'. S poštou již bylo nutné natrvalo počítat. V žádné jiné rubrice se již badatel s výdaji na poštovní služby nesetká. Opět (po kolikáté již?) nás šálí dojem první (nalezení samostatné rubriky) i druhý (prohledání jiných příbuzných rubrik). Takovému "pábení" nepodlehne pouze v případě, když pracně prostudujeme také dílčí podklady hlavního peněžitého počtu. Jedině s jejich pomocí se dostaneme problému "pod kůži" a odvrátíme nebezpečí chybných interpretací na základě zcela nedostatečných údajů.

Poštovné (1768)	Důvod	
11. leden: Postporto.	-	12x
15. leden: Postporto do Kostelce [nad Orlicí].	-	8x
? květen: [Zaslána] hospodářská zpráva. [HP]	hospodářská zpráva	27x
7. srpen: Dopis do Prahy p. účetnímu [a agentu města].	-	16x
23. září: Postporto za dopis do Hradce Králové.	-	11x
(+) 26. listopad: Postporto na dopis od pana Sádla.	-	7x
(+) 26. listopad: Postporto od andlanského(?) (Andlauschen) regimentu.	-	7x
? listopad: zpráva na k. k. Gubernium. [HP]	zpráva	54x
5. prosinec: Postporto za jeden dopis.	-	8x
10. prosinec: za jeden list do Prahy.	-	18x
? prosinec: Obvyklý roční plat žirečského poštovního posla. [HP]	[přibližování pošty a novin]	1f
Náklady na poštovné celkem:		3f 48x

Tab. 72. Přehled výdajů na poštovní služby (mimo cestování). v roce 1768. Znak (+) indikuje pojižd'ky jiných osob než Dvorských, které směřovaly do města nebo zde pobývaly. HP značí, že zdrojem informace je hlavní peněžítý počet, tedy se jedná o výdaje hospodářského úřadu. Součástí je i roční plat žirečského posla.

Hlavní počet nás totiž neinformuje o výdajích celé správy města, ale pouze o výdajích hospodářského úřadu (navíc jen od dubna do prosince). Příznačné je, že rejstřík důchodních poslů žádný údaj související s poštou neuvádí. V rubrice nacházíme pouze údaje o květnové hospodářské zprávě odeslané neznámo kam a listopadové zprávě pro c. k. gubernium [v Praze]. Poslední položkou je roční příspěvek města žirečskému poštovnímu poslovi v zaběhnuté výši jednoho zlatého. Tento plat výrazně navyšuje výdaje na poštu v závěru roku a stojí za výrazným vzestupem výdajů na poštovné v prosinci 1768. Zdrojem výrazně většího množství zápisů týkajících se služeb pošty obsahuje rejstřík poslů a almužen zaplacených purkmistry, který navíc zaznamenává průběh celého roku. Pomineme-li jeden či dva dopisy, které mohli zaslat nebo přijmout představitelé hospodářského úřadu, pak díky purkmistrovskému rejstříku výdajů máme k dispozici téměř kompletní výdaje na přepravu listovních zásilek poštou v celém

roce. Do hlavního peněžitého počtu se tyto údaje dostávají jako anonymní součást měsíčních částek vyplacených purkmistry poslům, a tak je přítomnost výdajů na poštu nezjistitelná. Formy, v jakých se s poštovním v hlavním počtu setkáváme, v mnohém vypovídají o genezi a poměru panujících mezi jednotlivými orgány městské správy. Jen celostním pohledem dojdeme k věrohodnému obrazu. V rejstříku vedeném purkmistry najdeme celkem 8 zápisů, z nichž některé hovoří pouze o výši poplatku, tzv. post porta '*... 12 Januari Post porto 12x*', jiné hovoří neurčitě o odesílateli '*post porto von dem Brieff von (tit.) Herrn Sadlo 7x*', další o místu určení '*...post porto von Einen Brieff nacher Prag 18x*', vzácně se uvádí konkrétní osoba adresáta '*... Post Porto von Einen Brief welcher naher Prag an den H. Buchhalter abgeschicket worden 16x*'. Ani v jediném případě se však nedozvídáme, čeho se dopisy Dvorskými odeslané i přijaté týkaly.

Organizačně vyspělejší doprava tehdejší poštou, tedy především hromadná doprava zásilek a osob poštovním vozem podle jízdního řádu s pravidelným přepřaháním koní (tzv. poštovní kurz), se proti pěším poslům vyznačovala výrazně rychlejší a méně nákladnou přepravou zásilek. Dopis do Hradce Králové po poslovi vyšel na 27 krejcarů, pokud se zaslal poštou, tak pouze 11 kr, a výdaje na cestu do Žirče 3 kr, případně přímo do Jaroměře 9 kr. Poštovné se odvíjelo od váhy dopisu a vzdálenosti (placení porta za dopis od pana Sádla). Rovným dílem se o jeho úhradu dělili odesílatel při podání na poště a adresát při jejím doručení.⁵²¹ K temným stránkám pošty raného novověku patřily tzv. černé kabiny, v kterých procházely podezřelé zásilky a především diplomatická korespondence důslednou cenzurou a státní kontrolou. "Poštovní tajemství" zdaleka ještě nepatřilo ke standardu, státní poštovníci i nájemci tzv. dědičných pošt vždy patřili k loajálním vrstvám obyvatel monarchie.⁵²²

Zasílání dopisů prostřednictvím pošty se tedy Dvorským vyplácelo pouze na delší vzdálenosti a do míst v blízkosti existujících poštovních stanic. To mělo nepřímý vliv na podporu centralizačních snah i omezení vzdálených cest poslů, jak je to již částečně patrné na rekonstrukční mapě jejich cest o několik stran níže. Obavy z cenzury mohly hrát při preferenci způsobu doručení také svoji roli. Informační nedostatečnost zápisů a proměnlivost porta dle váhy zásilky nedovolují zpracování oněch 11 záznamů o službách pošty stejným způsobem jako v případě poslů, ba ani smysluplné vnesení do rekonstrukční mapy. K běžným poštovním služ-

521 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 40-41.

522 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 39; Krásný případ loajality poštovníků uvádí Petr POPELKA, *Poštovník. Příklad Antona Franze Königa*. in: *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století* (ed. Jiří MALÍŘ), Brno 2008, s. 77-94.

bám patřila až do 20. století také přeprava soukromých osob poštovními kočáry (v zahraničí, např. Rakousku jezdí poštovní autobusy dodnes). V roce 1768 šlo o nákladnou cestu hofrychtěře a účetního ke komisi týkající se prodeje dvou obecních dvorů. O té však bylo pojednáno dostatečně v kapitole "pojízdky", neboť i důchodní zařadil náklady na cestování poštou do stejnojmenné rubriky hlavního počtu a nikoliv do poštovního (*Post Speesen*).

Síť poštovních stanic v okolí Dvora Králové se roku 1754 zahustila zřízením dědičné poštovní stanice v Trutnově. Mimo příhodnosti polohy Trutnova při tzv. Libavském sedle, jednom z mála pohodlných přechodů pohraničních hor směrem ke Kamienné Góře (něm. Landeshut) a dalším městům ve Slezsku, stály za zřízením trutnovské poštovní stanice nejen rostoucí potřeby zdejších (především textilních) obchodníků, ale především snaha státu zamezit vojenské špionáži pruských poštovních posílů ze stanic v Kowarech (něm. Schmiedeberg) a Jelenie Góry (něm. Hirschberg) hluboko do vnitrozemí. Do zřízení trutnovské stanice se totiž nejbližší stanice od Libavského sedla nacházely v Náchodě, Jaroměři a Jičíně, tedy poměrně hluboko ve vnitrozemí. V těchto především vojenských souvislostech jednalo na podzim 1749 Direktorium in publicis et cameralibus nejen o zřízení pošty v Trutnově, ale i Děčíně (mezi stanicemi v Ústí nad Labem a saskou Žitavou) v severních Čechách.⁵²³ Nedlouho poté, roku 1759, vznikla i pošta v Nové Pace mezi Trutnovem a Jičínem.⁵²⁴ Intenzitu přeshraničních vazeb i detailní průběh poštovních tras zachycuje anonymní popis poštovních tras od trutnovské pošty ke stanicím okolním (Jaromeř, Náchod, Nová Paka, Kowary, Kamienná Góra) z 80. let 18. století.⁵²⁵

523 PM, Dragounova sbírka, sig. I-1-C-609 Jaromeř, sig. I-1-C-1767 Trutnov. Bohatství Dragounem nahromážděných opisů archivních dokumentů, z nichž některé v originále již neexistují, čeká na své detailní zpracování; K argumentaci pro vznik nových poštovních stanic v blízkosti hranic s Pruskem (Trutnov) a Saskem (Děčín) viz především NA, České oddělení dvorské komory II., kt. 80, sig. 36, extrakt jednání direktoria in publicis et cameralibus, 10. 11. 1749.

524 Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Dědičná pošta v Nové Pace*. in: SPVA, 7, 1990, s. 147-154. Nového otištění se článek dočkal na stránkách tematického sborníku vydaného k 70. výročí autorky. Viz Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Dědičná pošta v Nové Pace*. in: K dějinám poštovníctví v Čechách 1722-1918 (1930), Praha 2007, s. 179-185.

525 František IŠA, *Itinerář spojů*, s. 161-175. Itinerář orientačních bodů na cestách mezi stanicemi se dochoval pouze v podobě konceptu. Přesto je velmi cenný nejen v rovině faktického obsahu, ale představuje také drobnou sondu do vnímání krajiny člověkem konce 18. století. K orientaci slouží záchytné body a vyjádření jejich prostorového vztahu vůči jezdcům na cestě. '... in ersagten dorff oberaltstadt befündliche obere Würthshauß rechts lassend'. Skupina záchytných bodů je poměrně malá, jedná se zejména o kostely, hostince, krčmy, mosty, lesy, kopce, vodní toky a vlastní zástavbu. Jen zřídka se objevují sloupy, opevnění, zámky, zámečky či šibenice. Hranici nevnímá autor popisu jako překážku. Vynesení lokalit zmíněných v itineráři do mapy ukazuje, že tehdejší cesty mezi poštovními stanicemi byly výrazně přímější, než současné silnice I. třídy.

Obr. 70. Rekonstrukční mapa tras poštovních spojů od trutnovské poštovní stanice ke stanicím okolním z 80. let 18. století. Vynesení lokalit zmíněných v popisech jednotlivých tras do mapy ukazuje, že tehdejší trasy byly přímější a kratší než dnešní silnice I. třídy. Navrhl © František Iša 2010, graf. upravila Lucie Beránková a František Iša 2014.

Obecně je druhá polovina 18. století obdobím zápasu mezi tradičními posly a službami státní pošty, který v praktické rovině teprve čeká na své odborné zpracování. V případě Dvora Králové však postrádáme souvislejší řadu obecních počtů, která by takový výzkum umožnila. Výrazně lepší podmínky nabízí archiv města Trutnova.⁵²⁶ Několik ojedinělých zmínek v královédvorských účtech naznačuje průběh tohoto zápasu. Kontaktům města a pošty v Jaroměři do roku 1740 se již věnovala předchozí kapitola, zde postačí konstatovat, že byly pravidelné, ale spíše okrajové.

roku 1744 máme mimo několika psaní také první zprávu o novinách, které od jaroměřského poštmitra donášel královédvorskému magistrátu žirečský posel '*...za 3/4 léta od novin s počty nošení 2f 36x*'. Pro náklady za noviny vznikla tohoto roku dokonce samostatná rubrika hlavního peněžitého počtu '*Za noviny pro magistrát*', která obsahovala půlroční úhrady za dodané poštovní noviny '*... Za noviny panu poštmistrovi v Jaroměři pro vzáctný magistrát... 5. April zaplaceno za 1/2 léta od 1. Januar do ultima Juny 1744 5f*'.⁵²⁷ Zprostředující úloha žirečského posla zdá se neotřesitelná. Postupem času dokonce býval výslovně nazýván jako "poštovní posel" a k roku 1751 máme doloženo i jeho jméno '*...dem Schurtzer Postbothen Jos. Haßmann dieß gewöhl[icher?] Ihme Jährl. ausgeworfenes Bothen Lohn bezahlet 1f*'.⁵²⁸

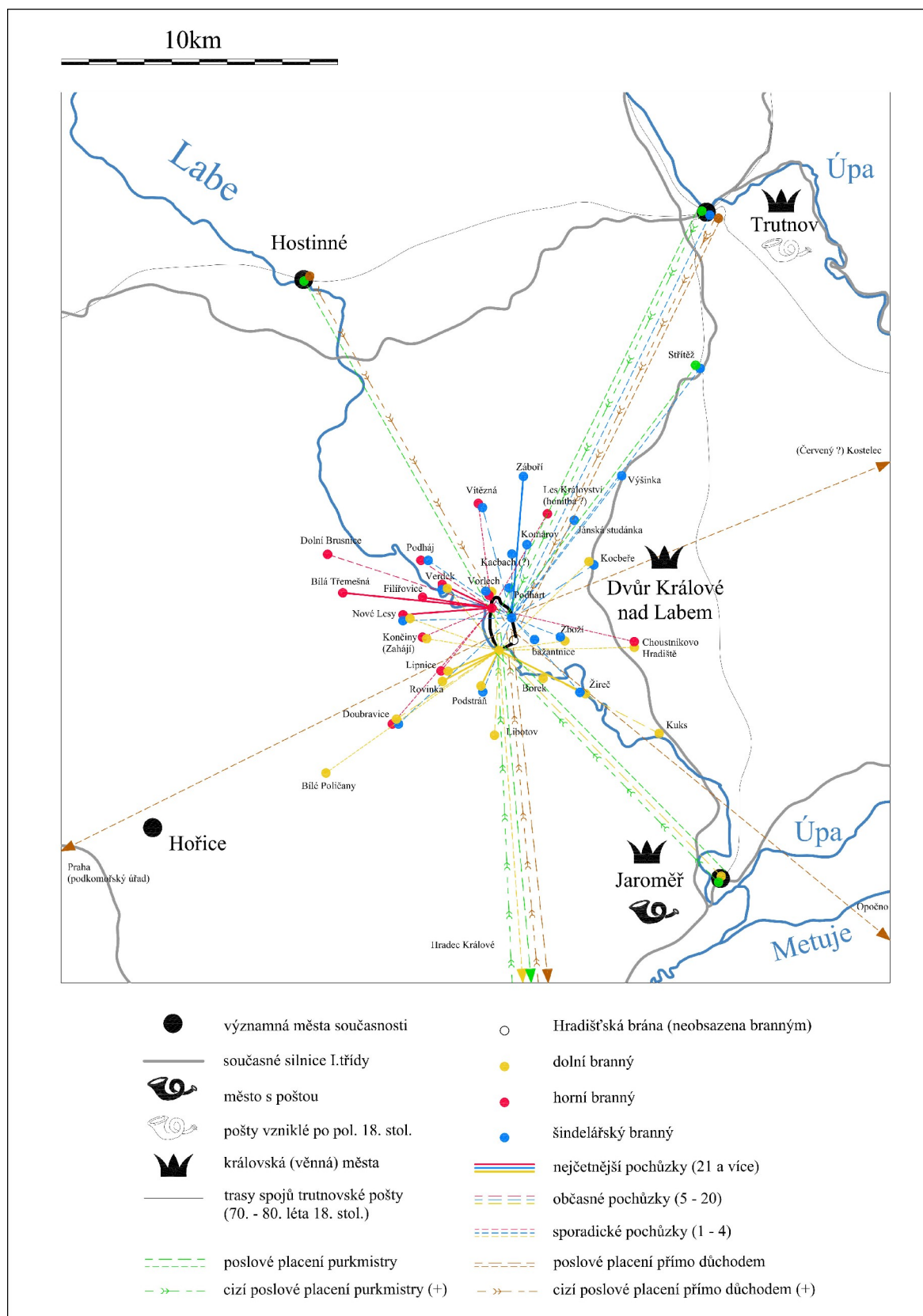
Údaje roku 1768 hovoří jasně o velmi pozvolném zapojování poštovní přepravy do komunikačních potřeb města. Cestování poštou (na náklady města) využívají pouze zástupci nadřízeného podkomořského úřadu. K listovnímu styku na delší vzdálenosti město aktivně (přijímá i vysílá) využívá vedle svých poslů i služeb pošty. Do míst vzdálených přibližně stejně jako jaroměřská pošta (11 km) i o něco dále se nadále vyplatilo, aby chodili domácí poslové, především branní.

526 Například SOkA Trutnov, AM Trutnov, AM DK, kt. 107-111, hlavní peněžité počty, 1718-1806 (s mezerami).

527 SOkA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1744, hlavní peněžité počet, 1744.

528 SOkA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1751, hlavní peněžité počet, 1751.

2.11.5 REKONSTRUKČNÍ MAPA CÍLŮ VŠECH POSLŮ 1768

Obr. 74. (VLEVO s. 309.) Rekonstrukční mapa cílů poselství všech druhů sledovaných poslů v roce (1739) 1740. Zachycen je i zlomek aktivit cizích poslů směřujících do Dvora Králové. Vzdálené lokality naznačeny směřovkou. Schematický prstenec měst. hradeb je pro zřetelnost zvětšen. Současné silnice I. třídy i přibližné trasy poštovních spojů naznačují komunikační linie v krajině. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014. (Mapa je totožná s obr. 63. a uvedena pro srovnání).

Obr. 75. (VPRAVO s. 310.) Rekonstrukční mapa cílů poselství všech druhů sledovaných poslů v roce 1768. Řešení rekonstrukční mapy je totožné s obr. 74. Navrhl © František Iša 2009-2014, graf. upravila Lucie Beránková 2014.

Promítnutí údajů a prostorových souvislostí analyzovaných pramenů k činnosti poslů do rekonstrukčních map dovoluje jejich rychlé hodnocení i srovnávání. Rekonstrukční mapy nejsou jen vhodným a efektivním způsobem prezentace výsledků práce, ale zároveň mocným nástrojem, který podrobuje zkoumaný fenomén zkoumání z jiné perspektivy. Tak jako všechny mapy je ze své podstaty zjednodušením, klade nové otázky, naznačuje mnohdy nečekané odpovědi. Kombinací několika přístupů a postupů podrobuje badatel zkoumaný jev nutné kritice a opatrné črty se ustalují v realističtější obraz (byť je stále historickou konstrukcí autora). Dovolím si velmi praktický příklad. Pohledy na Sněžku se liší podle toho, z které strany se k jejímu vrcholu blížíme, a přesto je to jedna jediná hora. Podobně i obrazy činnosti poslů podané pomocí kvantifikovaných údajů tabulek a grafů, textových popisů i rekonstrukčních map se vzájemně odlišují, ale jejich spojením získáváme poměrně věrohodnou představu o činnosti domácích poslů (výrazně méně o poslech cizích, pojiždčákách a působení pošty z již uvedených důvodů).

Již první pohled na obě výsledné rekonstrukční mapy odhalí několik závažných rozdílů v komunikaci města mezi zkoumanými léty (1739) 1740 a 1768. Rekonstrukční mapa stavu k roku 1740 zobrazuje rozptýlenou hvězdici poselských cest do všech směrů i vzdáleností. Ač jsou naznačeny intenzivní vazby s městy Trutnov, Jaroměř a sídlem krajského hejtmána na zámku v Jeřicích, žádnou z těchto vazeb nemůžeme charakterizovat jako zcela dominantní, strhávající k sobě pozornost všech skupin královédvorských poslů. Pracovně můžeme naznačený komunikační model charakterizovat jako decentralizovaný, rozptýlený.

Výrazně jiný obrázek skýtá rekonstrukční mapa sestavená na základě pramenných údajů roku 1768. Po královédvorských poslech již není ve vzdálenějším okolí města téměř "vidu ani slechu" a stopy jejich činnosti se koncentrují v bezprostřední blízkosti města (okruh cca 6-7 km). Četné prostorové vazby zcela zanikly, z části tuto komunikaci na delší vzdálenosti převzala jaroměřská pošta, s kterou udržovali Dvorští cílé spojení prostřednictvím dolního branného, purkmistrovských poslů i žičečského poštovního posla. V případě Trutnova a Hradce Králové

můžeme bez obav hovořit o podstatném posílení vzdálených vazeb udržovaných všemi druhy poselských profesí (branní, purkmistrovství, důchodní i cizí poslové).

K rozvoji spojení s Trutnovem přispěly především společné hospodářské vazby (plátenictví a návazný obchod), sídlo vojenského velitelství, pošty, celní stanice i úřadu, který spravoval obchod se solí a zdejší sklad soli. Pozice Hradce Králové, dříve navštěvovaného jen poměrně zřídka, zesílila ještě výrazněji. Vysvětlení má hned několik příčin. Předně došlo roku 1751 k postátnění krajských úřadů a určení jejich pevných sídel v krajských městech. Skončila tak dosavadní praxe, kdy v čele kraje stáli dva krajští hejtmané volení podle stavovského principu (jeden za pány, druhý za rytíře sídlící v kraji) a práci krajské kanceláře vykonávala zpravidla vrchnostenská kancelář krajského hejtmana za panstvo. Se změnou osoby hejtmana se tak měnilo i sídlo krajského úřadu na jiný obvykle venkovský zámek. Nové krajské úřady, jako pevný druhý stupeň státní správy, měly v čele pouze jediného krajského hejtmana, kterého spolu s jeho sekretářem plně platil stát. Přetrvávala každoroční obnova úřadu i preference hejtmanů z prostředí české šlechty. Rozdělení Hradeckého kraje téhož roku na Hradecký a Bydžovský nemělo nejmenší vliv na poselství.⁵²⁹ Mimo samotného krajského úřadu sídlilo v Hradci Králové Hradecké biskupství (zal. 1664) s kapitulou a konzistoří, krajská filiální kasa pro odvod kontribuce, vojenské velitelství a sklady (*magacíny*) a započala stavba barokní pevnosti. Tyto důvody vedly k tomu, že mezi Dvorem a úřady v Hradci Králové panovala velmi čilá korespondence. Jak ukazují druhy zpráv a výkazů zmíněné v rejstřících výdajů na purkmistrovské, důchodní i cizí posly, dotýkala se všech oblastí spravovaných krajskými hejtmany (kontribuční, vojenské, hospodářské, zdravotní i jiné agendy).

Vyprofilovaly se tak dvě hlavní komunikační linie v severojižním směru (trasy hlavních cest, které spojovaly Trutnov, Jaroměř a Hradec Králové, však Dvůr míjely cca 6 km na východ), které bez obav můžeme charakterizovat jako dominantní. Komunikační model města v roce 1768 odráží centralizační tendence celé osvěcenské doby a rekonstrukční mapy strukturální změny státní správy poměrně věrně dokládají. Pochůzky v rámci hranic panství a v jeho těsném sousedství vykonávají pouze branní. Rozhojnil se počet navštívených lokalit, ale do značné míry díky doprovodům vojáků a postrkům žebráků. Branní jen zřídka zamířili do vzdálenějších míst (vyjma pošty v Jaroměři), kam mnohem častěji zajížděli purkmistrovství a důchodní poslové. Část vzdálených cílů kontaktovali Dvůřští pomocí pošty (nelze zobrazit v mapě).

⁵²⁹ Jan JANÁK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jana DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 159-162.

2.12 EPILOG "ZÁPASU" DOMÁCÍCH POSLŮ S POŠTOU

Na pozadí všední, tak trochu ospalé královédvorské reality probíhaly po celé 18. století snahy státu prosadit poštovní monopol na přepravu osob a zásilek na úkor řádných poslů měst, vrchností, klášterů a cechů. Motivaci představovaly nejen vyšší zisky, rychlejší šíření informací a rozvoj hospodářství země, ale nezanedbatelnou "přidanou hodnotou" byla i kontrola pohybu obyvatelstva a zachycení informací důležitých pro bezpečnost státu. Nejviditelněji se postupné regulační snahy státu projevovaly v opakovaném vydávání patentů a nařízení, které provoz státních a polostátních pošt i koexistenci soukromých poslů upravovaly (časté vyvěšování dokládá jen omezený dosah normativních nařízení).

V krátkém ohlédnutí připomenu jen hlavní tendence těchto nařízení, které mohly mít vliv na činnost královédvorských poslů a jejich pracovní vztahy vůči státní poštovní organizaci ve zkoumaných letech 1740 a 1768. Od počátku 18. století stát nejostřeji vystupoval proti nekalé konkurenci podloudných poslů (formani, hokynáři, studenti... všichni lidé "světem jdoucí"), kteří poštmistrům a státu snižovali zisky. Nemohli se prokázat v městských branách jako oficiální poslové vyslaní městy, vrchnostmi a jinými institucemi. Zpočátku patenty bojovaly finančními postihy, vězením i udavačstvím především proti podloudným poslům, a u řádných poslů měst, vrchností a jiných institucí nařizovaly jejich evidenci (1722, 1748). Zpráva vrchního pražského poštmistra Eggerdese z roku 1752 svědčí o tom, že daleko lepších výsledků v potírání konkurence dosahovala poštovní správa zřizováním listovních sběrů v okolí existujících poštovních tratí. Mnohdy se někdejší konkurenti uplatnili jako správci těchto předstupňů pošt. Reskript z roku 1753 přitvrdil tresty proti podloudným poslům (4 týdny vězení, 50 zl nebo až 3 měsíce nucených prací). Navíc nařídil zrušit všechny soukromé posly v okolí 2-3 hodin chůze od pošty a poslům měst a vrchností nařizoval doručovat pouze korespondenci hospodářského charakteru a nosit při sobě atest o poslání své cesty. Nesplnitelnost těchto sankcí, nedostatečnost a nepřipravenost poštovní sítě převzít regionální přepravu po soukromých poslech vedly ke zmírnění nařízení ještě téhož roku a jeho faktické neúčinnosti.

Rozpor mezi realitou a normami upravil až předpis o pokoutném donášení psaní z 24. července 1788, který fakticky potvrdil stávající stav tím, že povolil posílat po soukromých osobách zapečetěné úřední i soukromé dopisy, doporučující listy i otevřené listy týkající se toho, co měl forman nebo posel naložit či obstarat. Zkrátka všechny obvyklé druhy přepravovaných listovních zásilek té doby. Boj o monopol pošty fakticky trval až do vybudování husté sítě poš-

tovních expedic (později přeměněných v úřady) v každé větší vesnici koncem 19. století. Do té doby stále část zisku pošty ucházela do rukou soukromých posílů.⁵³⁰

Obrázek přizpůsobení služeb branných a posílů měnícím se podmínkám přináší několik izolovaných výtahů a návrhů peněžitých počtů ze samého závěru 18. století.⁵³¹ V případě rámcového zkoumání výdajů na posly a poštovné můžeme i pouhé návrhy považovat za směrodatné, neboť tyto nevyhnutelné výdaje nebylo možné příliš plánovat, a tak odhad vycházel ze zkušeností předchozích let. Všechny prameny se shodují v tom, že osvícenské reformy i přirozené společenské změny nejen že zasáhly do struktury městské správy, ale dotkly se výrazným způsobem i posílů a branných. Dostupné prameny však podávají zprávu o pouhém epilogu přerodu tradiční formy komunikace města pomocí domácích posílů a branných do nových forem diktovaných centralizačními a fiskálními snahami státu i výhodami organizačně vyspělejších forem poštovní přepravy. Přestože horní hranicí práce je rok 1768, alespoň v krátkosti nastíním vývoj dalších let.

Dvůr Králové jsme na konci roku 1768 opustili za situace, kdy ostrahu bran a styk s vesnickým zázemím města zajišťovali dolní, šindelářský a horní branný. K poselstvím na delší vzdálenosti využívali úřadující purkmistři a úředníci hospodářského úřadu pod taktovkou primátora alias hospodářského ředitele širší okruh rozličných příležitostných posílů, méně již branných a služeb pošty v Jaroměři. Po dvaceti letech pro které nejsou k dispozici odpovídající prameny, zastihujeme stejné město již po provedení strukturálních a kvalitativních změn, které přinesla osvícenská doba.

Města nikdy netvořila vnitřně jednotnou skupinu a neplatí to ani o kategorii královských měst. Od středověku zděděná, žárlivě střežená správní samostatnost a městská privilegia se již mýjela s hospodářskými měřítky a státními zájmy osvícenské, předindustriální doby. Reformami let 1786-7 měla být všechna města bez ohledu na původní postavení, ale podle svého hospodářského významu zapojena do systému byrokratické státní správy řízené centrálně z Vídně. Nelze se zde reformami blíže zabývat, jen zmíním, že jimi končí nejen funkce purkmistra a zvláštní místní práva, ale i městská rada volená z řad měšťanů. Tu nahrazuje placený tzv. regulovaný magistrát volený ze zkoušených radních, tedy osob, které gubernium s apelačním soudem uznalo za volitelné. Magistrát pracoval ve třech senátech (civilní, politický a trestní).

⁵³⁰ Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví*, s. 58-59.

⁵³¹ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 28, sig. 28/70, kvartální peněžitý počet, 1788 (X.-XII.); Tamtéž, kt. 80, sig. 80/109, návrh peněžitého rozpočtu, 1791; Tamtéž, sig. 80/110, výtah a porovnání hlavních peněžitých počtů dvou let (včetně odůvodnění rozdílů), 1790-1791; Tamtéž, sig. 80/112, návrh peněžitého rozpočtu, 1795; Tamtéž, kt. 28, sig. 28/83, návrh peněžitého rozpočtu, 1796.

Roku 1787 vzniká ze tří obecních reprezentantů a hospodářských inspektorů inovovaná obdoba dřívějšího úřadu obecních starších, tzv. hospodářská konference (Dvůr Králové z reformy vyšel s úplným magistrátem).⁵³² Reformy magistrátu se odrazily také v situaci městských služebníků.

Roku 1788 nenacházíme již v peněžitém počtu ani jediného branného, ale pouze dva denní a noční hlídače '2 *Tag und Nacht Wächter*', každý s ročním platem 140 zl. Soudě podle pozměněného označení a neexistence dokladů a zmínek o jejich případné poselské činnosti soudím, že se jejich pracovní náplň specializovala a nově zastávali roli obecní policie. Třetí branný snad rozšířil počet právních posluš, resp. sluhů (*Gerichts Diener*), kteří jsou nově dva. Zachován zůstal povězný se shodným platem. Všichni jmenovaní se nově objevují přímo mezi novými magistrátními osobami '*Neuen Magistrate Personalii*'. Zmíněn je také neurčitý počet magistrátních posluš (navazují patrně na dřívější purkmistrovské posly).⁵³³

Za dvacet let se poměr výdajů na domácí posly a poštovné obrátil. Výdaje na domácí posly '*Extra Boten gänge*' dosáhly za poslední tři měsíce roku jen mizivé výše 38 krejcarů. Oproti tomu rubrika výdajů na poštu výrazně posílila a také příspěvek (žirečskému?) poštovnímu poslu se zdvojnásobil '*Post Porto[.] Gemäß Postporto Büchel durch dieses quartal bezahlet 4f 58x[.] dann dem post Bothen halbjährigen Lohn 1f.*' Počet už nehovoří o žádných registrech branných ani rejstřících dalších posluš, ale podle očekávání vznikla dílčí písemná evidence hojnějšího poštovného pomocí jednoduchých knížek (*Postporto Büchel*). Pokud vím, žádná z nich se nedochovala, ale její provedení se patrně nelišilo od register branných. Stejněho roku došlo také k prodeji bytů ve všech třech městských branách, které dříve spravovali nám dobře známí branní. Hradištské věže se prodej netýkal, zde⁵³⁴ přebýval a strážní funkci nadále vykonával povězný (*Thürmer*), kterého se reformy nedotkly. Nepochybně šlo o reakci na nové po-

532 Jan JANÁK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jana DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 222-225.

533 Údaj o poslech se objevuje pouze v sumárním výkazu všech rubrik výdajů '*...dem Löbl[ichen] Magistrate Personalii 841f 40x, denen Bothen 22f 30x*'.

534 Pro umístění povězného do čtvrté městské věže hovoří několik indicií. 1) Hospodářský inventář zařízení městských nemovitostí z roku 1768 hovoří v první řadě o věži (*Auff dem Thurm*; zaznamenává zde lano k tahání vody), a teprve poté popisuje zařízení Dolní, Šindelářské a Horní brány. Viz SOkA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, Hospodářský inventář movitého vybavení obecních budov, 1768. Na další odlišnost od ostatních městských věží upozornil na základě ikonografických pramenů již Vladislav Razím a spočívala v atypickém provedení věže se dvěma ochozy (typ známý spíše z hradní architektury). Viz Vladislav RAZÍM, *Městské opevnění*, s. 577-589. zejm. s. 578. Věž se nedochovala, protože po tragickém sesutí věže Dolní brány v roce 1857 (tragicky při tom zahynul strážník Kryštof Babáček, který od padající věže odháněl děti a zabil jej plechový kohout z vrcholu věže) došlo také k částečnému odbourání Hradištské věže. V roce 1877 obec odstranila i zbývající část. Viz Pavel JANOUŠEK, *Opevnění našeho města*, s. 19-21.

měry, přestože obytné místnosti nemuseli obývat jen branní (navíc ani jediné jméno se neshoduje s nájemníky známými z roku 1768).⁵³⁵

'Vor verkaufte Grundstücke: Gemäß Rendt Conferrenz und Würthschaffts Prot[ocol] vor die 3 Städtische Thor Häuser, als:

Vor das Nieder Thor Frantz Pecherth 208f

Schindl [Thor] Josef Pischl 117f 15x

Ober [Thor] Frantz Grüner 116f 15x

Summa 441f 30x'.⁵³⁶

Zvláštní je, že v peněžitých počtech dalších let se stabilně objevuje nájemné z bytů v městských branách 'Thorhäuser Zinß' ve výši 5 zlatých (jen o ½ zlatého méně než roku 1768⁵³⁷). Ojedinelé prameny dalších let (1790, 1791, 1795, 1796) potvrzují situaci naznačenou rokem 1788 pouze s několika nepodstatnými odchylkami. Ve všech figurují dva poslové (*Stabilirten Botten*), každý s ročním platem 60 zl. V tabulce jmenovitě uvádím pouze sumární údaje týkající se výdajů na pojižd'ky (*Reiß Unkosten, Reißzehrung*), poštovní porto na zásilky (*Postporto*) a poselné (*Extra Bottengängen*). Velmi cenné jsou vysvětlivky nárůstu nebo poklesu některých rubrik v počtu pro rok 1791. Mimo jiné z nich vyplývá, že poselné směřovalo do rukou cizích poslů.

	1790	1791	Poznámky v účtu 1791	(1795)	(1796)
Pojižd'ky	14f 45x	213f 1x	Navýšení kvůli vizitacím lesů pro nadcházející stavby, a náklady na radní cesty do Prahy.	(15f)	(20f)
Poštovné	29f 31x	38f 31x	Navýšení kvůli dopisům rozeslaným po požáru města.	celkem (46f)	celkem (48f)
Poselné	11f 36x	9f 19x	Pokles, protože přišlo méně poslů.		
Poslové	2 x 60f	2 x 60f	-	2 x 60f	2 x 60f
Strážci	2 x 70f	2 x 70f	-	2 x 70f	2 x 70f

Tab. 76. Přehled nákladů na posly, pojižd'ky a příbuzné rubriky v letech 1790 a 1791 i v návrzích z let 1795 a 1796 (mimo měsíčních platů jsou odhadované náklady uváděny v závorce).⁵³⁸

⁵³⁵ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV.-XII.).

⁵³⁶ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 28, sig. 28/70, kvartální peněžitý počet, 1788 (X.-XII.).

⁵³⁷ SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, hlavní peněžitý počet, 1768 (IV.-XII.).

⁵³⁸ K sestavení tabulky byly použity následující prameny: SOKA Trutnov, AM DK, kt. 80, sig. 80/110 výtah a

Z tabulky je vidět, že namísto tří branných se smíšenou pracovní náplní a několika příležitostných poslů zaměstnával magistrát v 90. letech 18. století dva řádné posly (patrně ke komunikaci v rámci panství) a celkem dva denní a noční strážce pro výkon funkce obecní policie ve městě. Nepopiratelná je již preference služeb pošty při komunikaci s nadřízenými úřady a správními centry, která neleží v bezprostřední blízkosti města. Dokumentují to prosebné dopisy o podporu vyhořelého města, které se v takových případech rozesílaly velkému počtu měst v zemi. Výrazně méně vynakládá město na cizí posly došlé do města. Vývoj nezadržitelně šel k tomu, aby přímo ve městě vznikl poštovní úřad.

Cesta k jeho zřízení vedla přes neúspěšné pokusy v letech 1789 a 1803 i spor s poštovním poslem Františkem Smíškem (*Franz Smischek*) o výši platu a deputátu (10 zl a 2 sáhy dřeva) za doručování dopisů a zpráv z magistrátu na poštu i v opačném směru.⁵³⁹ Zřízení "pošty" ve městě se stalo skutečností až 1. května 1836. Zpočátku nešlo v pravém slova smyslu o poštovní úřad, ale o listovní sběrnou, jakousi "prodlouženou ruku" jaroměřské stanice. V podstatě šlo o budovu spravovanou nepoštovními smluvně vázanými osobami (většinou bývalí poslové a vozkové), kde se shromažďovaly zásilky pravidelně odnášené k další přepravě na jaroměřský poštovní úřad a ukládaly zásilky určené obyvatelům Dvora Králové a okolí. Prvním správcem poštovní sběrnou byl Johann Prokop, který 20. února 1836 podepsal služební smlouvu s poštovní správou a 1. května téhož roku vykonal přísahu.

Nejpozději roku 1849 se za Albína Prokopa transformovala sběrna do tzv. poštovní expedice nebo-li výpravny.⁵⁴⁰ Jednalo se o nejrozšířenější typ poštovní služebny v zemi, které se staly později základem většiny vesnických poštovních úřadů, ale stále šlo o provoz soukromé osoby smluvně a přísahou vázané státní poštovní správě.⁵⁴¹ K postátnění zdejší pošty došlo až v roce 1892. Z vesnic v okolí města chodili pro poštu obecní poslové...⁵⁴² Hodnotíme-li "zápas" státní pošty se soukromými posly, měli bychom jej spíše vnímat jako přerod z jedné formy komunikace do kvalitativně jiné, ovšem za účasti stejných lidí. Potřeba komunikace je věčná, pouze se mění její prostředky a formy. Svět soukromých poslů nikdy nezaničil,

porovnání hlavních peněžitých počtů dvou let (včetně odůvodnění rozdílů), 1790-1791; Tamtéž, sig. 80/112 návrh hlavního peněžitého počtu, 1795; kt. 28, sig. 28/83 návrh hlavního peněžitého počtu, 1796.

539 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 146, inv. č. 242, sig. PUBL 18/2/1-5, záležitosti poštovních poslů. 1789-1820. Pracovní náplň a ohodnocení poštovního posla jsou roku 1814 popsány takto: '... für die Abgabe der Briefe und Berichte von Magistrate auf und von der Post 10 f und 2 Klast[er] Holz...'

540 PM, Dragounova sbírka, sig. I-1-C-738 Dvůr Králové.

541 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, Dějiny poštovníctví, s. 92-94.

542 Josef HORÁK, *150 let Královédvorské pošty*. in: Katalog Krajské výstavy poštovních známek. Dvůr Králové n. L. '86 (příležitostný tisk k příležitosti krajské výstavy známek konané ve Dvoře Králové 7. -15. června 1986). Dvůr Králové 1986, s. 1-22. Za upozornění na tento ojedinělý text děkuji Mgr. Ondřejovi Vašatovi z Muzea Podkrkonoší v Trutnově.

pouze se postupně přizpůsoboval a adaptoval na nové podmínky. Někteří poslové se aktivně zapojili do státem řízené poštovní organizace, jiní zajišťovali komunikační potřeby obyvatel v místech, které se poštovní správě nejevila rentabilní.

Růst počtu soukromých firem, které se zabývají poštovními, doručovatelskými a kurýrními službami v současnosti, jen dokládá, že jde o neustálý proces, který nikde v minulosti nezačíná a v budoucnu ani neskončí.

2.13 VZTAH VZDÁLENOSTI POCHŮZKY A JEJÍHO OHODNOCENÍ

Zápisy register a rejstříků zaplacených poselství⁵⁴³ obsahují zpravidla cíl (cíle), finanční ohodnocení a v mnoha případech také účel cesty '... v *Brusnici stran věci obecní 6x*'. Jen zřídka se můžeme setkat s velkou vodou, sněhem, čekáním a dalšími okolnostmi, které měly vliv na ohodnocení cesty '... *dem Bothen Dawid Finger, so das Extra ordinarium nacher Königgratz getragen nebst Warthegeldt 36x*'. Takřka nikdy zápisy neuvádějí číselně vyjádřenou vzdálenost navštíveného místa. Pokud ano, jde vesměs o anomálii vymykající se okolním zápisům (např. vyšší sazba od míle cesty). Název lokality a výše finanční odměny, kterou za pochůzku branný nebo jiný posel obdržel, tehdy plně dostačovala k bezpečné identifikaci lokality. Výše ohodnocení, přímo úměrná délce pochůzky, posloužila jako dobré vodítko k nalezení správné lokality i dnes při analýzách register a rejstříků poselství. Následující řádky se pokusí alespoň přibližně vyjádřit vztah mezi přímou (vzdušnou) vzdáleností lokalit a jejich finančním ohodnocením. Pro přibližné výpočty pracuji s mílí o délce cca 7,5 km.⁵⁴⁴

Celkové pohledy na obsah register branných již dostatečně doložily, že od poselství do stejných míst dostávali všichni branní stejné částky. Jediné výjimky tvořily pochůzky do lokalit v bezprostřední blízkosti města, u nichž hrála podstatnější roli také vzdálenost mezi jednotlivými bránami (horní branný to měl do Podstráně přecijen podstatně dále než ten dolní) a jak ještě uvidíme, i mílová sazba zde byla nižší. Jen výjimečně nacházíme rozdílně ohodnocené pochůzky do stejné vsi u stejného branného. Takové situace se vyskytují pouze u dlouhých vsí a odrážejí patrně návštěvu konkrétní usedlosti či okolnosti poselství jako čekání, cesta v noci, nesení předmětu či jiné, o kterých se zápis nemusí slovně zmiňovat. Vše tedy nasvědčuje tomu, že ohodnocení cest se řídilo skutečně absolvovanou vzdáleností.

Porovnáme-li finanční ohodnocení stejného cíle mezi brannými a jinými posly, možné pouze u delších pochůzek na kterých se podílely obě skupiny poslů, nacházíme některé rozdíly. Branní i jiní poslové dostávali ve starším období od shodné cesty zpravidla stejně, jen občas je

543 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 81, sig. 81/42, registra poselství dolního branného Tobiasa Puscmanna, 1739; Tamtéž, kt. 99, sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřika Brdičky, 1740; Tamtéž, sig. 99/42, registra poselství horního branného Matěje Heřmana, 1740; Tamtéž, kt. 80, sig. 80/108, rejstřík poslů placených purkmistry, 1740; Tamtéž, kt. 86, sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740 (I.-XII.); Tamtéž, kt. 103, sig. 1768, registra dolního, horního a šindelářského branného, 1768; Tamtéž, rejstřík poslů a almužen placených purkmistry, 1768; Tamtéž, registra důchodních poslů, 1768 (V.-XII.); Tamtéž, hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.). Na tyto prameny není v rámci kapitoly opakovaně odkazováno.

544 Metrologická příručka sice uvádí několik různých mílí v rozsahu cca 6,5 - 11,25 km, ale v úvahu z nich přicházejí pouze míle česká (podle Klausera) po 7,468 km a vídeňská poštovní míle po 7,586 km. Viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka*, s. 75.

patrné u důchodních, purkmistrovských nebo cizích poslů mírně vyšší ohodnocení. Tak pro rok (1739) 1740 nacházíme u branných odměny od cesty do Jaroměře ve výši 6 kr, u důchodního a cizího jaroměřského posla shodně po 7 kr. Od cesty do Trutnova dostal branný i purkmistrovský posel po 12 krejcarech, trutnovský posel však již 14 kr. Důchodní posel, který však jel vozem pro papír, obdržel celých 16 kr 3 d. Za těmito rozdíly v ohodnocení stejné cesty můžeme hledat vyšší spěšnost poselství (koňmo?), placené čekání na odpověď, popřípadě u cizích poslů přichází v úvahu také odlišné zvyklosti co do délky nebo mílového ohodnocené vzdálenosti, kterou posel překonal. Zkoumané prameny však v této záležitosti většinou svorně mlčí. Také mezi údaji platnými k roku 1740 a těmi z roku 1768 je zřejmý mírný nárůst ohodnocení stejných pochůzek, především těch více vzdálených. Obě období zachycují samostatné přehledy s navštívenými místy.

Potřeba poznat ohodnocení pochůzky poslů od jedné míle (tj. mílové sazby) i praktické využití vztahu mezi vzdáleností lokality a vyplacenou částkou při hledání a určování lokalit mne vedla k pokusu o definici tohoto vztahu, přibližnému určení mílové sazby poslů a stanovení přibližné vzdálenosti, jakou posel za 1 krejcar ušel. Základem tohoto pokusu se staly především vybrané zápisy register branných, které představují nejkompaktnější a nejrozsáhlejší soubor.

Již dřívější výzkumy poštovních tras v regionu prokázaly, že tehdejší síť cest ve volné krajině umožňovala mnohdy výrazně přímější spojení než doba dnešní.⁵⁴⁵ Nemluvíme-li o obchodní a dálkové dopravě s regulovaným průběhem, právy nuceného skladu a cel, pak se zdá, že dobové neobchodní komunikační možnosti většiny lidí kladly důraz na co nejkratší cesty s nejmenším možným převýšením. Krajinu a jednotlivá lidská sídla navzájem protkávala hustá síť silnic, cest i úzkých pěšin a chodníků všech kategorií. Nestála-li v cestě přírodní překážka, vycházely z téměř každého lidského sídla cesty (byť mnohdy špatné a jen pro pěší) ke všem okolním.⁵⁴⁶ Naše představy o síti drobných cest a (převážně pěších) osobách, které se na nich pohybovaly, jsou obecně nedostatečné, nebo přinejmenším deformované tak, že prezentují pohled šlechtických kavalírů a jiných movitějších cestujících (v 18. století již převážně vozem) a ekonomických a vojenských potřeb státu (stavba moderních zpevněných silnic).⁵⁴⁷ Do značné

545 František IŠA, *Itinerář spojů*, s. 161-175. Vynesení lokalit zmíněných v itineráři do mapy ukazuje, že tehdejší cesty mezi poštovními stanicemi byly výrazně přímější, než současné silnice I. třídy.

546 Hustou síť cest (pro pěší) popisuje topografický popis příslušné sekce IVM viz NA, fond Josefské vojenské mapování (1763-1787), mikrofilmové kopie vídeňských originálních topografických popisů, sekce 62.

547 Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 909-927. Kapitola této jedinečné publikace dokládá, jak je náš pohled stále omezený pouze na některé sféry dopravy, cestování a pohybu lidí v krajině.

míry to způsobilo také lepší dochování pramenů k cestování (šlechtické deníky, cestovní účty, dobové "turistické" průvodce)⁵⁴⁸ i spisů centrálních úřadů (návrhy a realizace merkantilistických snah státu). Tyto prameny také umožňují mnohem jednodušší interpretační přístupnost obsažených informací (většinou pouhým čtením), kdežto pohyb chudší většiny společnosti v krajině je možné rekonstruovat v naprosté většině případů jen nepřímo přes jiné prameny převážně evidenční a hromadné povahy.

O každodenním realitě na cestách vypovídají mnohem více bezprostřední prameny, jako například registra branných i jiných druhů poslů, výslechy a šetření deliktů putujících lidí na okraji společnosti (žebráci, tuláci, abdankovaní vojáci, cikáni atp.), krádeží koní, loupeží na cestách i v hostincích, spory o práva k užívání cest a jejich opravy a mnohé další příležitosti. Související výzkumy migrací svědčící o trvalém nebo dočasném přestěhování mohou, ale nemusí příliš korespondovat s běžnou všední pohyblivostí usedlého i neusedlého obyvatelstva. Mimo kočárů, vozů a kár tažených koňským spřežením, případně volským potahem využívali tehdejších cest také mnozí pěší chodci. Někteří pouze s holí a tlumokem přes rameno, jiní s kárkami, kolečky a trakaři lemovali nejen silnice a cesty sjízdné vozy, ale kráčeli i místními cestami a pěšinami.⁵⁴⁹

Pěší poslové, neomezovaní nucenými trasami formanů a sjízdností cest pro vozy movitějších cestujících, využívali všech příhodných možností cest i volné krajiny, jaké se jim nabíze-ly. Místní poslové krajinu dokonale znali a mohli zvolit ten nejpřímější směr chůze nebo jízdy k cíli. Samozřejmě se posel mohl svézt vozem jedoucím blízkým směrem, nebo nezvolit tu nejpřímější trasu, ale jak dokládají následující dva příklady z roku 1768, jeho finanční ohodno-cení odpovídalo nejkratší možné spojnici obou míst. Prvním je spojen s úhradou posla vyslané-ho k důchodnímu Karlu Jandovi do vzdáleného Kostelce po 9 kr od každé z celkem šesti mílí '*... Einem Bothen so zu dem Kosteletzer H. Rentschreiber Carl Janda geschicket worden pr 6 Meil a 9x*'.⁵⁵⁰ Z měst nebo správ panství se jménem Kostelec přichází v úvahu pouze Kostelec

548 Populární téma zaujalo v posledních desetiletích mnoho autorů, zmíním pouze dva bilanční sborníky s odkazy na četnou domácí a zahraniční literaturu. Lenka BOBKOVÁ, Michaela HRUBÁ (eds.), *Cesty a cestování*, 497 s.; Jiří KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách*, 233 s.

549 Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 914; Oblíbenost drobných dopravních prostředků mezi obyvateli Dvora Králové a v jeho vesnickém zázemí si dovolím ilustrativně doložit na sporu Jana Jarolímka se svými sousedy o dvě cesty vedoucí přes jeho pozemky v Lipnici. Svolaná komise znesvářené vesničany uspokojila rozhodnutím, že cesty bez škod mohou používat pouze pěší vedoucí případně s kolečka a trakaře, kteří tudy jezdili i dříve. Jiní mají průchod pozemky Jana Jarolímka zakázány. Viz SOKA Trutnov, AM DK, kn. 47, gruntovní kniha pro Verdek, Lipnici, Nové Lesy, Filířovice, Podstráň a Záboří (1599-1733), část Lipnice, fol. 34v.

550 SOKA AM DK, kt. 103, sig. 1768, registra důchodních poslů, 1768 (V.-XII.).

nad Orlicí⁵⁵¹ vzdálený vzdušnou čarou 45 km od Dvora. Podělíme-li tuto vzdálenost 7,5 km, získáme přesně 6 milů udávaných zápisem. Další podobný zápis nenalezneme v žádných analyzovaných registrech a rejstřících, ale v solním počtu (nebyl předmětem analýzy). Vinou chybné nakládky soli vyslal před 20. srpem 1768 solní úřad v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě do Dvora Králové svého posla *'Wegen einem Verstoß in der Ladung an hero geschückten Bothen von 12. Meihlen a 10x [=] 2f.'*⁵⁵² Vzdušná vzdálenost Německého Brodu je 93 km. Převědeme-li 12 mil na kilometry (12 krát 7,5), vyjde 90 km. Rozdíl s ohledem ke vzdálenosti zcela nepatrný. Myslím si, že těmito dvěma příklady jsou zvolená mílová jednotka, příměst pohybu poslů či alespoň vyplácení od nejkratší možné vzdálenosti dostatečně prokázány. K výjimečnému zaznamenání vzdáleností a mílových sazeb došlo v obou případech nepochybně proto, že ohodnocení těchto poslů vybočovalo nad obvyklé poměry. Příměst cest však dokládají i prameny jiného charakteru a zaměření. Například postrkový list tuláka Davida Petery uvádí, že postrkovaný má být veden z Hradce Králové přes Trotinu a Habřinu až do rodného Dvora Králové.⁵⁵³ Spojíme-li náměstí obou měst, neodchylují se zmíněné vsi od přímé spojnice více jak několik set metrů! Díky tomu "přímému" charakteru tras chůze tehdejších poslů můžeme v přibližných výpočtech operovat se vzdušnou vzdáleností, aniž bychom se dopouštěli příliš velké chyby. Z pohledu pěších poslů tedy ještě hluboko do raného novověku nehrály hlavní zemské stezky a silnice tak klíčovou roli, jakou jim přisuzuje dosavadní literatura, sledující pěší posly vesměs z pozice kozlíku poštovních vozů.⁵⁵⁴

Po tomto ověření, že počítáme se "správnou" milí a poslové chodili pokud možno přímo, již přikročím k vlastnímu pokusu o definici vztahu mezi vzdáleností a finančním ohodnocením branných a jiných poslů. Pro takový úkol jsou ideální lokality ležící v delší vzdálenosti, které nedělila od Dvora žádná nepřekročitelná překážka (měla by vliv na příměst cest a tím i použitelnost vzdušné vzdálenosti). Chyba měření je u nich výrazně menší než u lokalit v těsné blízkosti města, kde se navíc nesetkáváme s jinými posly než brannými. Jak naznačuje o století starší zmínka v urbáři panství Žireč z poloviny 17. století, finanční ohodnocení těchto krátkých pochůzek zdaleka nemuselo být stejné jako u pochůzek vzdálenějších.⁵⁵⁵

551 Červený Kostelec ležící na náchodském panství se nachází příliš blízko, Kostelec nad Černými lesy u Prahy zas příliš daleko, a tak jedinou v úvahu přicházející lokalitou je zámek v Kostelci nad Orlicí.

552 SOKA Trutnov, AM DK, kt. 103, sig. 1768, solní počet (registra) vč. nákladů na posly, 1768 (V.-XII.).

553 SOKA Trutnov, AM DK, kt 52, sig. 71, postrkový list tuláka Davida Petery postrkovaného z Hradce Králové do domovského Dvora Králové, 1754.

554 Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Poštovníctví v Čechách*, s. 14-17.

555 Urbář uvádí hned několik mílových sazeb zdejšího posla (poslů). Běžná poselství se platila ve výši 3 krejcarů od míle *'...Potenlohn von einer Jeder Meihweges 3x'*. Pokud posel něco nesl tak 4 kr *'...Wann er etwas Threge 4 kr'*, když byl ale vyslán dále [patrně za hranice panství] dostával posel po 6 krejcarech od míle *'...*

Z přímé (vzdušné) vzdálenosti a ohodnocení cesty je možné vypočítat⁵⁵⁶ počet krejcarů, které posel dostával od míle na té či oné trase. Vše souvisí s dobovým odhadem vzdáleností pochůzek (v mílich). Odečty z poměrně vzácných map musíme v této době považovat spíše za okrajovou a orientační záležitost. Rozšířený, dostupný, a staletími ověřený způsob představuje spíše měření délky trasy pomocí času nutného k jejímu zdolání. Tímto způsobem se finančně zohledňovala nejen vlastní vzdálenost, ale i náročnost překonávání konkrétního krajinného reliéfu. Také topografický popis sekcí I. vojenského mapování vyjadřuje vzdálenosti většinou v hodinách případně krocích.⁵⁵⁷ Právě obtížná vyčíslitelnost, individuální rysy a provázanost tohoto způsobu měření s konkrétním reliéfem krajiny a peší chůzí ztěžovaly použitelnost tohoto způsobu měření v podmínkách rychlého rozvoje techniky, kartografie a všech nejen technických oborů lidské činnosti v 19. století. Nutně docházelo k častému přeměřování a úřednímu stanovování délky důležitých tras (mělo vliv na finanční ohodnocení měřené trasy). K roku 1841 máme doloženo úřední stanovení délky nejčastější peší pochůzky ze Dvora na jaroměřskou poštu a zpět (*tägliche Botengänge von und nach Jaromieř*) ve výši 3 hodin.⁵⁵⁸ Nebude tedy divu, když se v 18. století setkáme s trasami podhodnocenými, poměrně přesnými i nadhodnocenými.

Současné měření na kilometry je vlastně takovým technickým sebeklamem moderní doby. Přestože všichni vědí, že kilometr v horách je zcela jinak náročný (při započtení převýšení i jinak dlouhý) než cesta stejné délky vedoucí nivou řeky, stejně s kilometry operujeme jako se sobě rovnými. Snadné a pohodlně dosažitelné cíle jako by ležely blíže a naopak cesty s převahou členitého a obtížného terénu se jeví delší a vzdálenější, než ukazuje měřítko mapy. Naposledy je nutné zmínit, že naprostá většina poselství placených městem v sobě zahrnovala pochůzku do konkrétní lokality i zpět (vyjma cizích poslů nebo dohodnutého dělení nákladů).

Wenn er aber geschicket wirdt, von der Meyl 6x'. Ovšem příkazy a lístky do nejbližších vesnic jako Kašov, Zaloňov a Libňatov však měli nosit pouze za kousek chleba '*...Die Befelch aber und Zettlen, von Canczley auß, auf die negst umbligenden dörrfern, alß Kaschoff, Sallnew undt Liebenthall etc. müssen sie umbsonst tragen, und Bekomben nichts alß Etwa ein Stuckhe Brodt'*. Viz NA, Stará manipulace - urbáře, odhady a inventáře, inv. č. 121, pův. sig. A448, popis a urbář panství Žireč, 1647, fol. 35v-36r.

556 Mílovou sazbu tj. počet krejcarů za míli chůze (jízdy) získáme tak, že přímou (vzdušnou) vzdálenost v km podělíme 7,5 a převedeme ji tak do dobových mílí. Následně finanční ohodnocení podělíme vzdáleností v mílich.

557 NA, fond Josefské vojenské mapování (1763-1787), mikrofilmové kopie vídeňských originálních topografických popisů, sekce 62. '*... Königshof ist entfernt von Rettendorf 1 Stund, von Neudorf kleine ¾ Stund, und von Rentzan eine kleine halbe Stund... Der Weeg so von hieraus auf Gintersdorf gehet, ist gleich vor dem Thor in der Vorstadt gegen 100 Schritt lang, hohl und enge'*.

558 PM, Dragounova sbírka, sig. I-1-C-738 Dvůr Králové.

(1739)1740:	Přímá vzdálenost (km)	Ohodnocení (kr)	Mílová sazba kr/míle	Poznámka
Jaroměř	11	6	4,1	br
Miletín	10	6	4,5	br, dup
Jaroměř	11	7	4,8	dup, cip
Kuks	6	4	5,0	br
Choustníkovo Hradiště	4,5	3	5,0	br
Hradec Králové	25	18	5,4	dup, cip
Trutnov	16	12	5,6	br, pup
Mladá Boleslav	64	48	5,6	dup, cip
Praha	108	84	5,8	dup
Vlčice	14	12	6,4	br
Fořt	21	18	6,4	dup
Trutnov	16	14	6,6	cip
[Jeřice] krajský hejtman	13	12	6,9	pup

Tab. 77. Přibližný výpočet mílové sazby delších cest v roce (1739) 1740. Poznámka uvádí, zda údaje pocházejí z register branných (br), rejstříků poslů placených purkmistry (pup), či pramenných údajů pro posly placené přímo důchodem (dup). Ojedinele se vyskytuje i cizí posel (cip). Lokality jsou řazeny vzestupně podle výše vypočítané mílové sazby.

Tabulka s údaji roku 1740 ukazuje, že mezi vypočtenou mílovou sazbou pro jednotlivé lokality ve větší vzdálenosti od města panovaly značné rozdíly. Není náhodou, že nejnižší sazba 4,1-5 kr vychází u lokalit dosažitelných příjemnou a nenáročnou chůzí po cestách v dohledu řeky Labe (Jaroměř, Kuks, Choustníkovo Hradiště) či vedoucí nepříliš náročným terénem (Miletín proláklinou ve Zvičinském hřbetu). Na nízké hodnoty mílové sazby u těchto lokalit blízkých Dvoru měla vliv také další okolnost. Do všech docházeli výhradně branni a ti podstatnou část trasy urazili územím královédvorského panství. Za tuto "domácí" část své cesty dostávali poloviční plat než za pochůzky na území sousedů (viz dále).

O málo vyšší mílové sazby 5,4-6 kr od míle vycházejí pro poselství do vzdálenějších lokalit ležících při frekventovaných cestách od "zemských bran" do středu země (Trutnov, Hradec Králové, [Mladá] Boleslav, Praha). Při pochůzkách do těchto míst překovávali poslové obtížné i nenáročné úseky, ale jejich poměr byl vyrovnaný. U všech dosud uvedených případů můžeme předpokládat, že cesta posla vedla přímo k cíli a skutečnost se příliš nelišila od vzdušné spojnice zjištělné ze současné mapy. Zbývající lokality se sazbou 6,4-6,9 kr spojuje obtížná dostupnost a periferní charakter. Přímé cestě do Vlčic stál v cestě mohutný a na mnoha místech členitý Koclěřovský hřbet pokrytý hlubokým a kamenitým lesem Království. V případě Fořtu

navíc hrálo roli i klikatící se Labe, které bránilo přímé pochůzce. Trasu pravidelných zpráv ke krajskému hejtmantu do Jeřic zase ztěžovaly mohutné hřbety Zvičiny a Chlumu. Větší části těchto pochůzek vedly obtížněji překonatelným terénem, poslové mnohdy museli volit méně přímé a frekventované trasy. Tyto komplikace ve výsledku znamenaly vyšší časovou náročnost i faktickou vzdálenost těchto tras. Rozdíl mezi skutečnou trasou a vzdušnou vzdáleností se zvětšil, což se zřetelně projevilo i ve vyšší vypočítané mílové sazbě.

Občasné neshody v ohodnocení domácích a cizích posílů (Jaroměř, Trutnov) zřejmě ukazují na rozdíly v zažitém vnímání vzdáleností mezi městy nebo případný příplatek za čekání atp. Hlubší poznání tohoto problému by se v budoucnu mohlo odvíjet směrem ke komparativnímu srovnání ohodnocení posílů okolních měst, městeček i panství v jediném roce.

Pro pokusné stanovení mílové sazby obvyklé pro ohodnocení poselství královédvorských branných i jiných domácích posílů jsou tedy nejdůležitější dlouhé cesty s vyrovnaným poměrem obou složek (např. Praha a Hradec Králové). Na základě vypočítaných údajů pohybujících se většinou mírně pod 6 krejcarů za míli se zdá, že mílová sazba branných i jiných domácích posílů měla v roce 1740 shodnou výši 6 krejcarů od míle. Za jeden krejcar vyřídil posel pochůzku v přibližné vzdálenosti 1¼ km od svěřené brány. Za upozornění stojí také fakt, že naprostá většina ohodnocení cest vesměs vychází ze zlomků nebo násobků šesti. Jen velmi zřídka nalezneme ohodnocení, které by se této "šestkové soustavě" vymykalo.

(1739)1740:	Přímá vzdálenost (km)	Ohodnocení (kr)	Mílová sazba kr/míle	Poznámka
Nové Lesy šos. DK	3,2	1	2,3	br
Verdek šos. DK	2,5	1	3,0	br
[Městská] Podstráň DK	2,5	1	3,0	br
Lipnice šos. DK	2,3	1	3,3	br
Záboří DK	5,5	2,5	3,4	br

Tab. 78. Přibližný výpočet mílové sazby vybraných pochůzek branných do šosovních a poddanských vesnic města v roce (1739) 1740. Uvedené vzdálenosti, měřené mezi náměstím a středem vsi podle II. vojenského mapování jsou pouze přibližné.

Výrazně jiný obrázek získáme, pokud stejným postupem vypočítáme mílové sazby pro poselství do šosovních a poddanských vsí, kam docházeli výhradně branní. U krátkých pochůzek na území městského panství sice hrají chyby měření významnější roli,⁵⁵⁹ ale přesto se

⁵⁵⁹ Vzdálenosti vesnic od města byly kompromisně měřeny mezi středy vsí a náměstím namísto z jednotlivých bran (pochůzky do některých vesnic nezajišťoval výhradně jediný branný (Nové Lesy, Lipnice, Verdek).

hodnoty všech poselství do vesnic pohybují kolem 3 krejcarů za míli. To je přesně poloviční částka, než jakou dostávali poslové od pochůzek do vzdálenějších míst ležících za hranicemi (6 kr). Praktický rozdíl je nejlépe patrný na konkrétních příkladech. Náročná pochůzka do poddanské vsi Záboří, ležící v lesích 5,5 km severně od města, znamenala pro branného příjem 2 kr 3d. Byl-li však vyslán do vsi Kocbeře, ležící na území hradištského panství 4 km od města, přivydělal si rovné 3 krejcare. Poloviční odměny branných jsou výjimečně doloženy i u poselství směřujících do cílů za hranicemi města. Od jedné cesty ke krajskému hejtmanu (tedy na zámek do Jeřic) dostal branný pouhých 6 krejcarů, kdežto purkmistrovští poslové získávali od stejné trasy vždy po 12 kr.

Většina pochůzek branných nepřekračovala hranice panství, a tak městský důchod na nižší sazbě za tato poselství ušetřil. Také to vysvětluje úplnou absenci pochůzek důchodních a purkmistrovských poslů do lokalit ležících do 8-10 km od hradeb města. Jejich práce by město vycházela výrazně draž. Branní obstarávali komunikaci s blízkým Choustníkovým Hradištěm, Kuksem i většinu pochůzek do Jaroměře. Pro tyto lokality také vyšel výpočet mílové sazby hluboko pod 6 kr, což zdaleka nebylo jen vinou dobré dostupnosti těchto míst. V případě Jaroměře jsou navíc patrné i mírné rozdíly v ohodnocení branných (6 kr) a ostatních domácích poslů (7 kr). Vysvětlením je uplatnění obou mílových sazeb ve finančním ohodnocení pochůzek, jejichž cílem byla místa ležící nedaleko za hranicemi panství. Za úsek, který branní urazili po královédvorských "gruntech" dostávali 3 krejcare, za ostatní část cesty po cizích pozemcích již 6 krejcarů. U velmi dlouhých pochůzek, na které se však branní téměř nevydávali, již toto dvojí ohodnocení mělo jen nepatrný nebo žádný vliv. Výpočty mílových sazeb krátkých i vzdálených pochůzek bezpečně potvrdily, že na Královédvorskú platila stejná praxe v rozlišování výše odměny za pochůzky poslů na vlastním (3 kr) a cizím území (6 kr) jako na sousedním žirečském panství v předcházejícím století. Lepší pozici měli v tom, že za poselství do nejbližších vsí nedostávali chleba, ale po jednom krejcaru.⁵⁶⁰

560 NA, Stará manipulace - urbáře, odhady a inventáře, inv. č. 121, pův. sig. A448, popis a urbář panství Zireč, 1647, fol. 35v-36r.

1768:	Přímá vzdálenost (km)	Ohodnocení (kr)	Mílová sazba kr/míle	Poznámka
Doubravice	7	4	4,3	br
Třemešná	5	3	4,5	br
Střítěž	11	8	5,5	br
Jaroměř	11	9	6,1	br
Praha	108	90	6,3	dup
Výšinka	7	6	6,4	br
Choustníkovo Hradiště	4,5	4	6,7	br
Janská Studánka	4,5	4	6,7	br
Střítěž	11	10	6,8	pup
Trutnov	16	15	7,0	br
Kuks	6	6	7,5	br
Opočno	30	30	7,5	dup
Hradec Králové	25	27	8,1	br, pup
Jaroměř	11	12	8,2	pup
Trutnov	16	18	8,4	pup
Hostinné	16	18	8,4	pup
Trutnov	16	20	9,4	cip

Tab. 79. Tabulka přibližného výpočtu mílové sazby delších cest v roce 1768. Poznámka uvádí, zda údaje pocházejí z register branných (br), rejstříků poslů placených purkmistry (pup), či pramenných údajů pro posly placené přímo důchodem (dup). Ojedinele se vyskytuje i cizí posel (cip). Lokality jsou řazeny vzestupně podle výše vypočítané mílové sazby.

Obdobných, ale o něco vyšších hodnot dosahují vypočítané mílové sazby pochůzek realizované zdejšími posly v roce 1768. U míst v bezprostředním okolí města, kde zajišťovali poselství výhradně branní, k žádným změnám nedošlo (vzdálenosti ohodnocované do 3 kr). Prokazatelné navýšení se dotklo jen většiny delších pochůzek, na kterých se podíleli vedle branných důchodní, purkmistrovští i cizí poslové. U branných je toto navýšení menší než u ostatních poslů (od části cesty byli nadále hodnoceni po 3 kr). Zvýšení proběhlo především u pochůzek do Žirče z 2-3 na 3 kr, Choustníkova Hradiště ze 3 na 4 kr, Jaroměře z 6-7 na 9-12 kr, Kuksu ze 4 na 6 kr, Trutnova ze 12-14 na 15 – 20 kr, Hradce Králové z 18 na 27 kr a Prahy z 1 zl 24 kr na 1 f 30 kr. Cizí posly, placené nejen od pochůzek ze svého "domácího" města, ale i z jiných směrů (viz celková hodnocení let 1740 a 1768) nebylo možné do hodnocení závažnějším způsobem zapojit. Celkově je rozptýl hodnot vypočítaných mílových sazeb větší a navýšení neproběhlo u všech skupin poslů shodně a úměrně vzdušné vzdálenosti lokalit.

Patrně došlo nejen k navýšení mílové sazby zdejších poslů, ale zároveň i k úpravě některých zažitých vzdáleností. Nová výše se zřejmě ustálila na 7 krejcarech od míle.

1768:	Přímá vzdálenost (km)	Ohodnocení (kr)	Mílová sazba kr/míle	Poznámka
Verdek šos. DK	2,5	1	3,0	br
Lipnice šos. DK	2,3	1	3,3	br
[Městská] Podstráň DK	2,5	1	3,0	br
Nové Lesy šos. DK	3,3	1	2,3	br
Záboří DK	5,5	2,5	3,4	br
Vorlech DK	1,4	0,5	2,7	br
Filířovice šos. DK	2,9	1	2,6	br
Rovinka DK	2,5	1	3,0	br

Tab. 80. Přibližný výpočet mílové sazby vybraných pochůzek branných do šosovních a poddanských vesnic města v roce 1768. Uvedené vzdálenosti, měřené mezi náměstím a středem vsi podle II. vojenského mapování jsou pouze přibližné.

Odměny za poselství do vybraných vsí a lokalit nacházejících se na území královédvorského panství se nijak nezměnily. Zažitou sníženou mílovou sazbu ve výši 3 krejcarů od míle potvrzují i nové cíle (výběrově Filířovice, Rovinka),⁵⁶¹ které do roku 1768 rozhojnily možné cíle pochůzek branných.

Pracovním zjištěním hodnot mílové sazby máme v rukou nástroj pomáhající řešit mnoho sporných situací (vyloučení nepravděpodobných lokalit při sporném čtení zápisů, stanovení počtu dní strávených na cestě atp.). Mnohé poznatky byly s úspěchem aplikovány při předcházejících analýzách register branných. Znalost alespoň přibližné vzdálenosti lokality od města velmi pomohla v lokalizaci některých již zaniklých místních jmen (Kacbach, Království, Končiny). Pouze v jediném případě (*Schremetz*) nevedla tato metoda k uspokojivému výsledku. Velmi důležité je i poznání týkající se rozdílných finančních odměn za poselství uvnitř a vně městského panství. Tato praxe je spojována výhradně s osobami branných a zřetelně vysvětluje rozdíly mezi finančním ohodnocením branných a jiných poslů i to, proč se do okruhu 8-10 km od města nesetkáváme s jedinou pochůzkou vykonanou důchodními nebo purkmistrovskými posly. Shodná praxe doložená na sousedním panství již před sto lety svědčí o životnosti a přinejmenším regionální rozšířenosti tohoto způsobu vyplácení poslů.

⁵⁶¹ V případě Filířovic šlo o formální vydělení dvora a přilehlých hospodářství ze svazku se sousedními Novými Lesy (dříve měli společného rychtáře). U Rovinek se jedná o nové vysazení kolem poloviny 18. století.

3. Závěr

Každou z významnějších kapitol jsem se snažil vybavit "mezizávěrem", který by na několika řádcích shrnul konkrétní zjištění předcházejících odstavců či stran. Proto si dovoluji omezit se ve vlastním závěru na obecnější výsledky své práce a načrtnout možnosti dalšího výzkumu.

Předně je nutné poznamenat, že práce zpracovává dosud téměř neznámé téma a stavěla na neotřelých a dosud opomíjených pramenech hlavních peněžitých počtů a jejich podkladů, které dosud unikaly soustavnější pozornosti badatelů. Pokusila se tento druh archivních pramenů utřídit, pochopit a vytěžit z něj co nejvíce informací o poslech ve službách menšího královského věnného města Dvora Králové. Samozřejmě jako všem pracím, které postupují málo známými cestami, nevyhnuly se ani této práci některé nepřesnosti, zjednodušení a neduhy takových prací. Mnohé ověří a doplní až další specializované výzkumy. Na místa, ke kterým je potřebné se ještě vrátit, jsem upozornil přímo v textu či poznámkovém aparátu.

Svého cíle, tedy poznání zprostředkované ústní a písemné komunikace realizované pomocí poslů, se snažila práce dosáhnout pomocí metody archivní sondy a zpracování záznamů register do podoby tabulek, grafů a rekonstrukčních map, které doprovází nezbytný slovní komentář. I při mezerovitém dochování účetního archivního materiálu v královédvorském archivním fondu se zde zachovalo několik vzácných souborů hlavních peněžitých počtů a jejich podkladů. Tato po mnoha stránkách výjimečná situace dovolila, aby byl formou sondy do mírových let 1740 a 1768 komplexně zkoumán fenomén poslů a jimi zprostředkované ústní i písemné komunikace menšího královského města v raném novověku. Tento celostní postup dle mého názoru plně potvrdil výjimečnost historické výpovědi register poselství branných, rejstříků "purkmistrovských" a "důchodních" poslů a dalších pramenů k tématu a nutnost zkoumání takových pramenů jako celku, tedy oné "spojité nádoby" v organismu konkrétního města a krajinného reliéfu.

Největší počet poselství vykonali zdejší branní do poddanských a šosovních vesnic na území malého městského panství. Od těchto poselství dostávali branní po 3 krejcarech od míle. Na území sousedních panství a ojediněle i do vzdálenějších lokalit se branní vydávali výrazně méně. Po překročení hranic panství dostávali od poselství 6 (později 7 kr) od míle, shodně s jinými posly. Nepoměr mezi pochůzkami v hranicích panství a mimo něj zmírňuje fakt, že časová a fyzická náročnost jedné delší cesty odpovídala i několika kratším pochůzkám v bezprostřední blízkosti města.

U zhruba třetiny pochůzek branných není znám jejich přesný účel. U známých příčin pochůzek převažuje v obou zkoumaných obdobích výkon decentralizované vrchnostenské správy nad poddanými v poddanských a šosovních vesnicích (roboty, návštěvy vesnických rychtářů, hajných, výběry dávek, záležitosti městského důchodu atp.).

K držení tzv. úředních dnů, kdy se sešli rychtáři u hospodářského ředitele nebo pověřeného hospodářského úředníka, na malém panství patrně vůbec nedocházelo. Většinu styku představitelů města s poddanými z vesnic obstarávali branní, jiní poslové ve službách města do vesnic nikdy nechodili. V komunikaci zprostředkované brannými jasně převažoval ve zkoumaných letech ústní charakter vyřizovaných vzkazů, případně vyzvednutí osob, peněz či věcí. Jen výjimečně chodili branní s psaním. Vše nasvědčuje tomu, že branní hráli v životě města úlohu příležitostných vrchnostenských či robotních poslů, které město občas využilo i pro vzdálenější pochůzky jiného zaměření. Hospodářská a bezpečnostní problematika v jejich poselské práci převažovala.

V roce 1740 vyřídili branní více jak 500 poselství, v roce 1768 na 900. Tehdy však téměř stovku pochůzek branných zapříčinily doprovody vojáků, kteří na podzim podrobně zkoumali okolí města. V tomto roce se branní také mnohem výrazněji podíleli na postrcích žebráků za hranice panství a na transportech vězněných osob. Lehkou exkluzivitu mezi brannými měl ten od Dolní brány směřující do nitra Čech. Výrazně častěji než další branní zajišťoval delší (a lépe placená) poselství a zprostředkoval spojení s nejbližší poštovní stanicí v Jaroměři. Některá psaní nenosil až na poštu, ale pouze do blízkého městečka Žireč. Tamní posel totiž sehrával roli "spojky" tím, že donášel psaní dále na poštu a nosil zpět psaní pro Dvorské. Za tuto službu dostával od města roční příspěvek.

Pouze několik málo desítek poselství v roce vyřizovali příležitostní purkmistrovští a důchodní poslové z řad královédvorských měšťanů. Nikdy se však nezabývali hůře placenými poselstvími na území městského panství. Tito poslové zajišťovali především písemnou komunikaci města se vzdálenějšími adresáty. Zvlášť významnou úlohu hrály pravidelné zprávy krajskému hejtmanu o zdravotní situaci (mor), trhovcích cenách, hospodářství města a dalších aktuálních otázkách života města a jeho obyvatel. O něco méně chodili s dopisy k podkomořímu a hofrychtěři do Prahy nebo na jejich venkovské statky ve východních Čechách. Důchodní poslové se proti purkmistrovským poslům více věnovali vyřizování hospodářských záležitostí města, včetně nošení platů a deputátních bažantů na velikonoční a vánoční tabule královny ve

Vídni, podkomořího a hofrychtěře v Praze či krajským hejtmanům na jejich zámky. Pošta nehrála až do poslední třetiny 18. století v životě města a jeho poslů významnější roli.

Rekonstrukční mapy nesloužily pouze jako líbivá prezentace záznamů register, ale odhalily a ukázaly řadu netušených skutečností. Potvrdily předpoklad, že každý branný docházel do míst ležících při cestách od jemu svěřené brány a do "rajonu" svých kolegů zavítal jen zřídka. Jasně také ukázaly, jak se proměnila komunikace města s okolím mezi léty 1740 a 1768, jinými metodami jen těžko postižitelná. V roce 1740 měla zachycená komunikace za hranicemi panství výrazně decentralizovaný charakter. Krajský hejtmané nesídlili v Hradci Králové, ale na svých venkovských panstvích (Jeřice, Barchov), branní i ostatní poslové konali pochůzky na delší vzdálenosti, Dvůr Králové se stýkal rovnoměrně se všemi městy a městečky ve svém okolí. Přitažlivost Hradce Králové byla tehdy ještě minimální.

Výraznou proměnu ukázala komunikace města zjištěná k roku 1768. Tehdy se již značná část komunikace soustředila na linii Trutnov – Jaroměř – Hradec Králové, delší pochůzky branných se koncentrovaly blíže městu a také ostatním poslům výrazně ubylo vzdálených cest do Vídně a Prahy. Výrazně posílila úloha Hradce Králové jako správního centra Hradeckého kraje a pevného sídla krajských hejtmanů. Dvůr Králové výrazně omezil styky s menšími městy a vesnicemi ve svém okolí a přesunul je do zmíněné linie. Došlo k omezení vzdálených cest do Vídně a Prahy, útlumu deputátů a darů představitelům nadřízených úřadů.

Sledování sezónních jevů (robota, hajní, doprovody vojáků) přineslo několik velmi cenných zjištění o skutečné náplni robotních prací v průběhu celého roku i o značné nezávislosti lesní správy na pochůzkách branných (existence vlastních "komunikačních kanálů"). Zvláštní a dosud nedostatečně vysvětlenou úlohu sehráli branní jako místní průvodci vojáků, kteří na podzim 1768 systematicky projížděli krajinou v širším okolí Dvora Králové. Zda šlo o odraz prvního vojenského mapování, jeho topografického popisu nebo jiné vojenské průzkumné mise se mi nepodařilo bezpečně zjistit. Jistě však tyto sezónní exkursy daly mnohem hlubší a reálnější náplň stovkám heslovitých zápisů o cestách branných za obecní příčinou, ve věci roboty, za rychtáři, hajnými a jako doprovod vojáků. Jako velmi cenné se jeví zjištění, že pěší poslové raného novověku volili co možná nejpřímější cesty ke svému cíli a že existovaly rozdíly ve finančním ohodnocení pochůzek na vlastním a cizím území.

Podrobný průzkum ve Dvoře Králové i ohlédnutí do situace okolních měst a městeček ukázal, že menší města nezaměstnávala řádné posly se stálými poselskými místy, ale ke zpro-

středkované komunikaci přistupovala racionálně a využívala většinou hůře placených zaměstnanců města a vlastních měšťanů jako příležitostných poslů. Každé město však své komunikační potřeby řešilo individuálním řešením "na míru". Situace zachycená ve Dvoře Králové je jen jednou z mnoha možných variant.

Zápasu státní pošty a soukromých poslů v 18. století se práce dotkla jen okrajově, přesto se ukázalo, že zápas nelze vnímat jen konfrontačně, ale spíše jako přerod jedné formy komunikace do jiné vyspělejší. Někdejší poslové se aktivně zapojují do nového konceptu přepravy listovních a balíkových zásilek i dopravovaných osob po předem daných tratích v pevných časech.

Zpracování heslovitých zápisů, sjednocení názvosloví a zanesení do tabulek, převody dobových početních jednotek na počítačově zpracovatelná data i kontrola získaných údajů zabraly opravdu nezměřitelné množství práce. Nejinak tomu bylo s následnou interpretací obsahu register a rejstříků i vynesemím získaných údajů do rekonstrukčních map a grafů. Textové a číselné údaje počtů se tak vizualizovaly do dvojrozměrného modelu krajiny a mohly vypovědět mnohem více, než pouhé matematické operace s nimi.

Přes vynaložené úsilí se ani zdaleka nepodařilo této práci objasnit velké množství otázek kolem královédvorských poslů. Předně zkoumané prameny, až na pár ojedinělých výjimek mezi purkmistrovskými a důchodními posly, zachycují pouze poselství domácích poslů, která směřovala od Dvora Králové do bezprostředního i vzdálenějšího okolí. O těchto několika málo cizích poslech víme jen z toho důvodu, že sem putovali od krajského úřadu nebo jiných měst na základě požadavku nebo potřeb Dvorských (a ti jim cestu proplatili). Celá práce popisuje tedy přibližně polovinu předpokládané ústní a písemné komunikace mezi městem a jeho okolím. Druhou polovinu měly zachycovat účty za služby poslů okolních měst, městeček, správ panství a nadřízených úřadů, pokud by se dochovaly.

Na méně důležitých místech práce jsem se musel opřít o nereprezentativní výběry pramenů nebo jednotliviny, protože dosud neexistuje moderní, vědecky hodnotné zpracování středověkého a raně novověkého období dějin královského věnného města Dvora Králové nad Labem. Nejpalčivější potřebou v poznávání dějin tohoto města je právě takováto publikace, která by završila dosavadní přípravné práce a posloužila jako základ pro další vědecké práce.

Myslím si, že by se stranou zájmu budoucího historického bádání neměla ocitnout přinejmenším témata, kterých jsem se v textu práce dotkl s dovětkem, že hlubší poznání a přesnější

obrázek může přinést až budoucí systematické bádání. Mohu-li jmenovat alespoň ta nejdůležitější, pak je to úloha úloha vodní dopravy po horním a středním Labi, diplomatika úctů a jejich podkladů, i městská správa a zaměstnanci menších městských lokalit.

Pevně věřím, že vynaložené úsilí přineslo své ovoce a že většina zjištění má platnost nejen pro raně novověký "Dvůr Její Milosti Králové", ale má i obecnou platnost přinejmenším v kategorii menších královských měst doby pobělohorské.

SEZNAM ZKRATEK

IVM – I. vojenské mapování
IIVM – II. vojenské mapování
AM – archiv města
AM DK – archiv města Dvůr Králové nad Labem
AM TU – archiv města Trutnov
ANM – Archiv Národního muzea
BP – bakalářská práce
COSTK – tzv. císařské otisky Stablního katastru
ČČH – Český časopis historický
čes. – česky
DB – dolní (nářečně dolení) branný
Dragounova sbírka – Sběrka archivních výpisků k dějinám pošt někdejšího ředitele Václava Dragouna
DP – Documenta pragensia
dtto – opakování stejné věci
FF MU – Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
FF UPA – Filozofická fakulta Univerzity Pardubice
FF UHK – Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové
FHB – Folia historica bohemia
fol. – folium
HB – horní (nářečně hoření) branný
HG – Historická geografie
HIU AV ČR – Historický ústav Akademie věd České republiky
hl. – hlavní
hr. – hrabě
ISStK – Indikační skica Stablního katastru (proti COSTK zachycuje změny a majitele)
inv. č. – inventární číslo
JM – jeho milost, jich milosti
JMC – jeho milosti císařské
jněm. – jihněmecky
kr. – krajský
kt. – karton
KH – Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost.
KP – Krkonoše – Podkrkonoší
KÚ – katastrální území
lat. – latinsky
měs. – měsíční
NA – Národní archiv
nedat. – nedatováno
něm. – německy
NK RKP – Národní knihovna ČR, oddělení rukopisů a starých tisků a map
NPÚ – Národní památkový ústav
OESTA-KA – Österreichisches Staatsarchiv, oddělení Kriegsarchiv
ohl. – ohledně
OZZ – Obnovené zřízení zemské
PM – Poštovní muzeum v Praze
přep. – přepracované
PSH – Pražský sborník historický
rak. – němčina užívaná v rakouských zemích
rozš. -rozšířené, rozšířený
s. – strana
SAP – Sborník archivních prací
SDN – Stopami dějin Náchodska
sig. – signatura
SJ – Societas Jesu, Tovarýšstvo ježíšovo (označení jezuitského řádu)

SM – fond Stará manipulace
SOkA – Státní Okresní archiv
SOA – Státní oblastní archiv
SPM – Sborník Poštovního muzea
SPVA – Sborník prací východočeských archivů
st. – starší
stol. – století
ŠB – šindelářský branný
sv. – svazek
st. – starší
Topo F – fond Topografická sbírka F (v ANM)
vč. – včetně
vyd. – vydání, vydáno
VČLH – Východočeské listy historické
zejm. – zejména
ZM – Západní Morava: vlastivědný sborník
ZČRP – Z Českého ráje a Podkrkonoší

Dobové jednotky:

d – denáry
f – florény, tj. zlaté rýnské (v citacích a tabulkách viz také "zl")
kgč – kop grošů českých
kgm – kop grošů míšeňských
kr – krejcar (y) (v textu viz také "x")
x – krejcar (y) (v citacích a tabulkách viz také "kr")
zl – zlaté (v citacích a tabulkách viz také "f")

(Poznámka: pro převody platí vztah $1 \text{ zl} (/f) = 60 \text{ kr} (/x) = 360 \text{ d}$)

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH, GRAFŮ A TABULEK

Pro přehlednost respektují všechny obrázky, tabulky i grafy v textu průběžné číslování.

Tab. 1. Přehled počtu domů a obyvatel ve městě.	s. 34.
Obr. 2. Plán opevnění města Dvora Králové nad Labem z ledna roku 1743.	s. 48.
Obr. 3. Výřez z plánu jihozápadní části centra Dvora Králové nad Labem (1820).	s. 51.
Obr. 4. Kundšaft, kterým kancelář česká komora potvrdila přijetí listu poslem-vyslaným Dvorskými (1604).	s. 77.
Obr. 5. Výřez ročního peněžitého počtu města Dvora Králové nad Labem (1739).	s. 87.
Obr. 6. Výřez umělecky ztvárněného úvodního listu hlavního peněžitého počtu-poddanského města Vrchlabí (1623)	s. 88.
Obr. 7. Úvodní strana hlavního peněžitého počtu královského věnného města-Dvora Králové (1710).	s. 89.
Obr. 8. Výřez z hlavního peněžitého počtu s počátkem rubriky cestovních-a dopravních nákladů (1768).	s. 92.
Obr. 9. Výřez z hlavního peněžitého počtu s rubrikou výdajů na poštovné (1768).	s. 93.
Obr. 10. Kvitance purkmistra městečka Miletína na půlroční plat zdejšího servuse-Václava Erbana (1725).	s. 94.
Obr. 11. Registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky (1740).	s. 98.
Obr. 12. Výřez z register poselství dolního branného Tobiase Puschmanna (1739).	s. 99.
Obr. 13. Výřez z rejstříku (zde Consignati) poslů a almužen vyplacených-purkmistrovským úřadem (1743).	s. 100.
Obr. 14. Dvojstrana hlavního peněžitého počtu města Dvora Králové s výdaji na posly (1743).	s. 101.
Obr. 15. Vnější strana rozevřených register "důchodních" poslů (1768, V.-XII.).	s. 102.
Obr. 16. Adresní strana spěšného listu podkomořího královédvorskému-primátorovi (1654).	s. 103.
Obr. 17. Výřezy spěšného oběžníku krajského hejtmána Václava staršího Bořka z Dohalic ohledně placení kontribuce na ubytování Piccolominského regimentu (1650).	s. 105.
Obr. 18. Ukázky z konceptních register města Dvora Králové (1600-1609).	s. 106.
Tab. 19ab. Přehled výdajů na posly a příbuzné profese v dochovaných královédvorských-hlavních peněžitých počtech, měsíčních cedulích a některých jiných podkladech-(do roku 1800).	s. 109.
Tab. 20. Detailní přehled pramenů k činnosti poslů v letech, z kterých se dochovala-registra poselství branných (1739, 1740 a 1768).	s. 117.
Obr. 21. Registra poselství dolního branného Tobiase Puschmanna (1739).	s. 131.
Tab. 22. Cíle a účely poselství dolního branného Tobiase Puschmanna v roce 1739.	s. 136.
Graf 23. Cíle a účely poselství dolního branného Tobiase Puschmanna v roce 1739.	s. 137.
Obr. 24. Rekonstrukční mapa cílů poselství dolního branného v roce 1739.	s. 145.
Obr. 25. Registra poselství horního branného Matěje Heřmana (1740).	s. 146.
Tab. 26. Cíle a účely poselství horního branného Matěje Heřmana v roce 1740.	s. 148.
Graf 27. Cíle a účely poselství horního branného Matěje Heřmana v roce 1740.	s. 149.
Obr. 28. Rekonstrukční mapa cílů poselství horního branného v roce 1740.	s. 152.
Obr. 29. Registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky (1740).	s. 153.
Tab. 30. Cíle a účely poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky v roce 1740.	s. 156.
Graf 31. Cíle a účely poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky v roce 1740.	s. 157.
Obr. 32. Rekonstrukční mapa cílů poselství šindelářského branného v roce 1740.	s. 161.
Obr. 33. Registra poselství dolního branného (1768).	s. 164.
Tab. 34. Cíle a účely poselství dolního branného v roce 1768	s. 169.
Graf 35. Cíle a účely poselství dolního branného v roce 1768.	s. 170.
Obr. 36. Rekonstrukční mapa cílů poselství dolního branného v roce 1768.	s. 179.
Tab. 37. Cíle a účely poselství horního branného v roce 1768.	s. 180.
Graf 38. Cíle a účely poselství horního branného v roce 1768.	s. 181.
Obr. 39. Rekonstrukční mapa cílů poselství horního branného v roce 1768.	s. 185.
Tab. 40. Cíle a účely poselství šindelářského branného v roce 1768.	s. 188.
Graf 41. Cíle a účely poselství šindelářského branného v roce 1768.	s. 189.
Obr. 42. Rekonstrukční mapa cílů poselství šindelářského branného v roce 1768.	s. 195.

Tab. 43. Přehled počtů osob, které pomáhaly na obecních dvorech při senoseči, - žních a otavě v roce 1768.	s. 209.
Obr. 44. Rejstřík (specifikace) zaplacených robotních krejcarů (1739, IV.).	s. 214.
Graf + tab. 45. Síťový graf množství robotních krejcarů vyplacených poddaných- za různé práce v roce 1739 a v rozhodující části roku 1768 (IV.-XII.).	s. 223.
Graf 46. Vývoj četnosti poselských pochůzek branných ve věci roboty v průběhu- let 1739 a 1740 podle register poselství branných.	s. 226.
Graf 47. Vývoj četnosti poselských pochůzek branných ve věci roboty v průběhu- roku 1768 podle register poselství branných.	s. 227.
Graf 48. Vývoj četnosti všech poselských pochůzek branných ve věci roboty- v průběhu let 1739-1740 a roku 1768 podle register branných.	s. 228.
Tab. 49. Přehled pochůzek branných, které směřovaly za hajnými nebo pro hajné- v letech 1739, 1740 a 1768.	s. 234.
Tab. 50. Přehled pochůzek branných, které mají spojitost s vojáky v letech 1739, 1740 a 1768.	s. 240.
Graf 51. Síťový graf sezónnosti pochůzek jednotlivých branných s vojáky- v jednotlivých měsících roku 1768.	s. 242.
Obr. 52. Rekonstrukční mapa cílů poselství a oblastí pochůzek s vojáky pro- všechny branné v roce 1768.	s. 246.
Tab. 53. Přehledová tabulka výdajů na posly a pojižděky v letech 1739 a 1740.	s. 256.
Tab. 54. Přehledová tabulka cílů a účelů poselských pochůzek všech branných (1739, 1740).	s. 259.
Graf 55. Graf neposelských příjmů všech branných, které zaznamenávají- registra za let 1739 a 1740.	s. 263.
Obr. 56. Rekonstrukční mapa cílů poselství všech branných v roce (1739) 1740.	s. 264.
Tab. 57. Přehled poslů zaplacených podle purkmistrovského rejstříku poslů- a almužen (nejsou obsaženy) v roce 1740.	s. 266.
Tab. 58. Přehled poslů placených přímo z důchodu města v roce 1740.	s. 268.
Graf 59. Přehledový graf částek vyplacených všem druhům sledovaných poslů v roce 1740.	s. 271.
Graf 60. Výřez síťového grafu částek vyplacených všem druhům sledovaných- poslů v roce 1740.	s. 272.
Graf 61. Síťový graf součtu všech částek vyplacených poslům v roce 1740.	s. 273.
Tab. 62. Přehled pojižděk placených z důchodu města v roce 1740.	s. 276.
Obr. 63. Rekonstrukční mapa cílů poselství všech druhů sledovaných poslů v roce (1739) 1740.	s. 279.
Tab. 64. Přehledová tabulka výdajů na posly a pojižděky v roce 1768.	s. 283.
Tab. 65. Přehledová tabulka cílů a účelů poselských pochůzek všech branných (1768).	s. 286.
Tab. 66. Přehled poslů zaplacených podle purkmistrovského rejstříku poslů- a almužen (nejsou obsaženy) v roce 1768.	s. 290.
Tab. 67. Přehled poslů placených přímo z důchodu města v roce 1768.	s. 294.
Graf 68. Přehledový graf částek za poselství vyplacených všem druhům- sledovaných poslů v roce 1768.	s. 297.
Graf 69. Síťový graf částek za poselství vyplacených všem druhům sledovaných- poslů v roce 1768.	s. 298.
Graf 70. Síťový graf součtu všech částek za poselství vyplacených poslům v roce 1768.	s. 299.
Tab. 71. Přehled pojižděk placených z důchodu města v období od dubna do konce roku 1768.	s. 302.
Tab. 72. Přehled výdajů na poštovní služby (mimo cestování). v roce 1768.	s. 304.
Obr. 73. Rekonstrukční mapa tras poštovních spojů od trutnovské poštovní stanice- ke stanicím okolním z 80. let 18. století.	s. 307.
Obr. 74. Rekonstrukční mapa cílů poselství všech druhů sledovaných poslů v roce (1739) 1740.	s. 309.
Obr. 75. Rekonstrukční mapa cílů poselství všech druhů sledovaných poslů v roce 1768.	s. 310.
Tab. 76. Přehled nákladů na posly, pojižděky a příbuzné rubriky v letech 1790 a 1791- i v návrzích z let 1795 a 1796.	s. 316.
Tab. 77. Přibližný výpočet mílové sazby delších cest v roce (1739) 1740.	s. 324.
Tab. 78. Přibližný výpočet mílové sazby vybraných pochůzek branných- do šosovních a poddanských vesnic města v roce (1739) 1740.	s. 325.
Tab. 79. Tabulka přibližného výpočtu mílové sazby delších cest v roce 1768.	s. 327.
Tab. 80. Přibližný výpočet mílové sazby vybraných pochůzek branných- do šosovních a poddanských vesnic města v roce 1768.	s. 328.

PRAMENY A LITERATURA

PRIMÁRNÍ PRAMENY A EDICE:

- Iva ČADKOVÁ, Magda ZAHRADNÍKOVÁ (eds.), *Berní rula 15. Kraj Hradecký IV.*, Praha 2011, 296 s.
Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula 2, popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule.* (2. svazky) Praha 1953, 870 s.
Antonín GINDELY, František DVORSKÝ (eds.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu (dále SČ).* díl II. 1546-57, Praha 1880, 831 s.
Kolektiv, *Tereziánský katastr český. sv. 1 Rustikál (kraje A-CH).* Praha 1964, 323 s.
Kolektiv, *Tereziánský katastr český, sv. 3 Dominikál.* Praha 1970, 653 s.
Bedřich MENDL (ed.), *Knihy počtů města Brna z let 1343-1365.* Brno 1935, 605 s.
Jaroslav VANIŠ (ed.), *Liber rationum civitatis Lunae ad annos 1450-1472 et 1490-1491 pertinens. Kniha počtů královského města Loun z let 1450-1472 a 1490-1491.* Praha 1979, 968 s.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV TRUTNOV:

fond Archiv města Dvůr Králové nad Labem (AM DK):

- kn. 3, pamětní kniha (1588-1616), fol. [53v].
kn. 6, manuál radní (1663-1669), nestr. zápis k 15.2.1666.
kn. 19, kniha trhových smluv (1712-1741).
kn. 47, (Stará) gruntovní kniha pro Verdek, Lipnici, Nové Lesy, Filířovice, Podstráň a Záboří (1599-1733).
kn. 61, kniha kšaftů (1728-1808).
kn. 114, inv. č. 124, konceptní registra odeslané městské korespondence (*Manuál listovní m[ěsta] Dvoru nad Labem*), (1587, 1596) 1600-1609 (1636).
kt. 5:
sig. 5/42, 5/43, 5/47, různá nařízení krajských hejtmanů dokládající aktuálně úřadující krajské hejtmany, 1740-1741.
sig. 5/42, krajské hejtmány zasílají peníze na zaopatření přenocování vojska, 1740.
kt. 13, sig. 13/20, podkomoří Jindřich Kustoš ze Zubřího a Lipky žádá spěšným poslem, aby se zástupce Dvorských dostavil do Hradce Králové k jednání o důchodech města, 1655.
kt. 19, sig. 19/11, podkomoří Leopold hr. z Rottalu oznamuje úmrtí Ch. Ant. Kluga dne 23. prosince 1741, Praha 27. prosinec 1741.
kt. 28:
sig. 28/2, 28/10, 28/11, 28/16, zákazy probourávání hradeb podkomořím, 1785.
sig. 28/70, kvartální peněžítý počet, 1788 (X.-XII.).
sig. 28/83 návrh hlavního peněžitého počtu, 1796.
kt. 31:
sig. 31/33 přímluva hraběte (a krajského hejtmána) Bertolda z Valdštejna k podkomořímu, aby jeho lokaj František Němeček obdržel místo radního sluhu (servuse) ve Dvoře Králové, 1705.
sig. 31/34 přímluva podkomořího hr. z Valdštejna za lokaje svého příbuzného, 1705.
sig. 31/38 + 39, žádosti o místo městského syndika, 1723.
sig. 31/40, žádost Johanna Krügela o místo natahovače hodin, 1728.
sig. 31/41, žádost Jana Weinera o místo radního sluhu (servuse), 1728.
sig. 31/43, žádost královédvorských muzikantů o plat za hraní, který jim dříve plynul ze záduší, 1729.
sig. 31/46, Jan Jakub Burger, zádušník chrámu sv. Jana Křtitele, prosí o malý plat za větší práci při správě záduší, 1731.
sig. 31/47, žádost Matěje Heřmana o místo branného, 1731.
sig. 31/48, Jan Christian Streit žádá o místo syndika, 1733.
sig. 31/49, biřic (právní posel) Jiří Drahoš žádá městskou radu, zda by mohl tak, jak je tomu i v jiných městech, vybírat poplatek z místa od přespolečných lidí se zbožím na pouti u poustevny sv. Jana Křtitele, 1733.
sig. 31/50, žádost Matěje Rumlara o místo povězného (na místo propuštěného Davida Poláka), 1733.

- sig. 31/51, František Josef Bayer žádá o místo syndika, 1733.
- sig. 31/52, královédvorští branní žádají o plat za zvonění o adventu i v průběhu celého roku, 1734.
- sig. 31/53, servus Jan Jiří Weiner žádá o vyplacení svého měsíčního zadržného platu podle nařízení podkomořího, 1734.
- sig. 31/54, Josef Kučera žádá o místo radního sluhy namísto propuštěného Jana Weinerja, 1734.
- sig. 31/55, žádost Jana Weinerja o ponechání ve službě, 1734.
- sig. 31/58, žádost konsistoriálního prokurátora Johanna Rochuse Proskovského o místo agenta, 1735.
- sig. 31/59, revidenti obecních počtů Johann Ignác Kučera (*Johann Ignatz Kutzera*) a David starší Petera si stěžují hofrychtěři, že nedostávají větší plat, který jim přísluší poté, co hospodářský ředitel města Johann Jindřich Balthasar přikoupil dvory Verdek a Vorlech, 1737.
- sig. 31/60, Johann Böhm žádá o navrácení místa syndika, 1737.
- sig. 31/62, žádost Václava Borče o místo servuse (argumentuje vlastenectvím), 1745.
- sig. 31/63, Leopold Fink žádá o místo důchodního, 1746.
- sig. 31/66, žádost Jana Deutsche o ponechání ve službě branného, přestože vyhořela svěřená brána, nedat. [košilka uvádí rok 1749].
- sig. 31/68, žádost biřice (právního posla) Jiřího Drahoše o plat předem (anticipando) za zakopání 202 kusů dobytka uhynulého na dobytčí mor, 1749.
- sig. 31/71, Jiří Drahoš žádá, zda by mohl přespávat v šatlavě, přestože má být zbaven služby, 1753.
- sig. 31/72, žádost Jiřího Drahoše o ponechání na místě biřice (právního posla), 1754.
- sig. 31/80, poddaný Tobias Pauer žádá o výměnu osoby šafáře na Sylvárovském dvoře, 1775.
- sig. 31/87, kaprál (corporal) Paul Dora žádá o místo dozorce vězňů, 1788.
- sig. 31/90, žádost Jana Pusche o místo polesného (*Waldsbereitstelle*), 1788.
- sig. 31/94, žádost Frantze Grünera o místo radního sluhy, 1788.
- sig. 31/95, žádost Jana Pusche o místo denního a nočního strážného, nedat. [2. pol. 18. století].
- sig. 31/96, žádost Ignáce Patsche pomocného zásobovacího úředníka císařské armády (k. k. Militar Verplegs Adjunct), o místo při obci, 1788.
- sig. 31/99, suplika lokaje Františka Němečka (*Frantz Nemetžek*) hraběti Bertoldovi Vilémovi z Valdštejna o přimluvu u Dvorských o místo radního sluhy (*servus oder herrn diener*), nedat. [1705].
- kt. 43, sig. 43/61, oběžník Dvorských svolávající věřitele Josefa Rückera, 1729.
- kt. 45:
- sig. 45/7, 45/8, 45/10, 45/13, 45/15, 45/17, opakované žádosti Trutnovských o vyrovnání dluhu svého císařského rychtáře M. Hartla, 1637-41.
- kt. 48, sig. 48/44, kvitanice Žofie Voklerové Dvorským na 10 kgm a 4 korce krup, nedat. [pol. 17. stol.].
- kt. 52, sig. 71, postrkový list tuláka Davida Petery postrkovaného z Hradce Králové do domovského Dvora Králové, 1754.
- kt. 58, sig. 58/87, Bernard Hertvík z Čertorej obesílá panství v HK kraji o dlužná vydání na vojsko, 1641.
- kt. 59, sig. 59/36, žádost propuštěného vojáka Václava Brdičky o službu při městě, nedat. [pol. 17. stol.].
- kt. 61:
- sig. 61/16, berní rejstřík (registra šacunku v času nočním na 4 kompanie jízdy), 1637.
- sig. 61/76, oběžník vojenské správy o dlužné kontribuce, něm, 1645.
- kt. 62, sig. 62/11, oběžník kr. hejtmana Václava st. Bořka z Dohalic ohl. kontribuce, 1650.
- kt. 63:
- sig. 63/11, Podmínky Antonína Koniáše (SJ) pro chystanou misijní bohoslužbu + instrukce poslům, 1737.
- sig. 63/12, Oběžník a dva výkazy poslů (*Lauf Zettel*) k misijní náboženské slavnosti pátera Antonína Koniáše (SJ) ve Dvoře Králové, 1737.
- sig. 63/37, podkomoří Jindřich Kustoš ze Zubřího a Lipky žádá primátora Dvora Králové o osobní schůzku, 1654.
- sig. 63/56, rejstřík výdajů purkmistrovského úřadu na posly a almužny, 1743.
- sig. 63/60, soupis výdajů na posly a almužny za purkmistra Matěje Drtinky, nedat. [1. pol. 18. stol.].
- kt. 67, sig. 67/68, anonym, plán jihozápadní části města (*Ein Theil der Stadt Königinnhof*), 1820. Rukopisný, kolorovaný.
- kt. 75:
- sig. 75/18, stížnost na ničení mladých porostů dobyt看em z předměstí Dvora (odvolání na instrukci), 1734.
- sig. 75/21, Poddaní ze Zábok žádají o povolení lesní pastvy dobytka, 1735.
- sig. 75/27, popis hranic lesa Divišovského, 1737.
- sig. 75/46, žádost lesního pojezdného o proplácení nákladů na koně při výkonu služby, nedat. [pol. 18. stol.].
- kt. 76:
- sig. 76/107, 76/108, Jaroměřští ohledně škod při plavení polen, 1703.

- sig. 76/109, česká komora oheldně plavby dřeva z trutnovských lesů pro Kutnou Horu, 1734.
 sig. 76/118, 76/119, výkazy škod plavením dřeva pro stavbu pevnosti Ples (Josefov), 1782-86.
- kt. 77:
 sig. 77/10, Petr Aulík z Třebnic upomíná Dvorské o berní resty z let 1615-1627, 1631.
 sig. 77/64, cis. rychtář Jan Dyrnynger upomíná o zaplacení pšenice, kterou za Dvorské dodal vojenskému skladu a zasílá přiložené psaní pro informaci, 13. listopad 1648.
 + obecně další signatury tohoto kartonu
- kt. 78, sig. 78/42, opětovná žádost o zaplacení vojenské konkurence na rekruty, 1752.
 kt. 79, sig. 79/42, kvitance na peníze za moratorium vydané komorní kanceláří, 1657.
- kt. 80:
 sig. 80/12, rejstřík nákladů na cestu dvou koní a pacholka do Vídně s místy noclehů, nedat. [1. pol. 17. stol.].
 sig. 80/75, 4 týdenní peněžítý počet, 1658 (I.).
 sig. 80/86a, kontribuční počet, 1730.
 sig. 80/105, návrh hlavního peněžitého počtu, 1740.
 sig. 80/106, zvířecí a ptačí počet, 1740.
 sig. 80/107, rybní počet, 1740.
 sig. 80/108, rejstřík (konsignace) vydání purkmistrů na posly a almužny, 1740.
 sig. 80/109, návrh peněžitého rozpočtu, 1791.
 sig. 80/110, výtah a porovnání hlavních peněžítých počtů dvou let (včetně odůvodnění rozdílů), 1790-1791.
 sig. 80/112, návrh hlavního peněžitého počtu, 1795.
- kt. 81:
 sig. 81/13 extrakt z makuláře, 1716 (12. 8. – 8. 9.).
 sig. 81/18, extrakt z makuláře 1719 (XII.).
 sig. 81/19, hlavní peněžítý počet, 1719.
 sig. 81/21, hlavní peněžítý počet, 1720.
 sig. 81/22, extrakt z makuláře, 1722 (XI.).
 sig. 81/42, registra poselství dolního branného Tobiasa Puschmanna, 1739.
 sig. 81/46, rejstřík výdajů na posly a almužny placené purkmistry, 1742.
 sig. 81/49, měs. peněžítá aprobace, 1742 (VIII.).
- kt. 82:
 sig. 82/12 podkomoří věnných měst Jindřich Kustoš ze Zubří a Lipky žádá Dvorské o dodání jeřábků a ko-roptví k Velikonocům na Nový Studenec, aby mohly být včas odeslány do Vídně, 1652.
 sig. 82/20, Samuel Suk upomíná Dvorské o dodávky bažantů pro Vídeň, 1659.
 sig. 82/35, Hradečtí Dvorským o dodání pernaté zvěře 8. prosince do Hradce Králové, aby mohla být posly dodána 3-4 dny před svátky do Vídně, 1681.
 sig. 82/54, 82/55, 82/61, 82/69, 82/70, písemnosti v různých záležitostech, které dokládají zprostředkovatelskou roli východočeského panství Cerekvice v komunikaci s podkomořským úřadem, 1711-1722.
 sig. 82/73, hofrychtář Leopold von Gymnich děkuje za dodané bažanty, 1726.
 sig. 82/75, císařský sekretář Johann Bernard Miller děkuje Dvorským za přání k svátkům a Novému roku i za 6 bažantů jako Kuchl regal, 1729.
 sig. 82/87, výkaz (konsignace) vánoček upečených k Štědrému večeru, 1742.
 sig. 82/88, žádost kr. hejtmana Václava Ferd. Vančury z Řehnic o hřebíky šindeláky na kapli v Barchově, 1743.
- kt. 83, sig. 83/1, peněžítý počet kaple a záduší Nanebevzetí Panny Marie, 1691.
- kt. 85:
 sig. 85/1, hlavní peněžítý počet, 1710.
 sig. 85/6, hlavní peněžítý počet, 1711.
 sig. 85/7, hlavní peněžítý počet, 1730.
 sig. 85/8, hlavní peněžítý počet, 1731.
 sig. 85/9, hlavní peněžítý počet, 1739.
 sig. 85/10, peněžítý roční počet, 1737.
 sig. 85/11, hlavní peněžítý počet, 1743.
- kt. 86:
 sig. 86/1, měs. peněžítá cedule, 1728 (IX.).
 sig. 86/19b, sumární extrakt hlavního počtu, 1731.
 sig. 86/17-21, měs. peněžíté aprobace (II., VI., XII.) a měs. peněžíté cedule (III., IV., VII.), 1742
 sig. 86/32-36, měsíční peněžíté cedule, 1749 (II., III., VII., IX., X.).
 sig. 86/49, měsíční soupisy odvedených cedulí, 1740 (IV.-VI., XI., XII).

- sig. 86/50-62, měsíční peněžité cedule, 1740.
- kt. 87:
- sig. 87/13, měsíční purkrabská a sklepní cedule Sylvárovskeho dvora, 1732 (X.).
 - sig. 87/36 registra podružské sbírky, 1665.
 - sig. 87/48, rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1739 (I.-IV., VI.-XI.).
 - sig. 87/49-55, rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1742 (I.-III., IX., XII.), 1743 (XII.), 1746 (VI.), 1747 (VII.).
- kt. 88:
- sig. 88/8, solní počet (registra), 1.6.1665 – 24.11.1666.
 - sig. 88/98, rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1740 (V.-VII., IX., X.).
- kt. 89:
- sig. 89/1, Albrecht Rychnovský z Rychnova a na Kocléřově informuje Dvorské, že předvolal poddané z Podstráně a ti odepřeli, že by pasením dobytka, drhnutím listí a trávy Dvorským kdy škodili. Vypovídají, že poddaní libotovští s vědomím dvorských hajných se toho dopouští. Nabádá o upomenutí fišmistrů, aby nejezdili přes jeho louky, 1610.
 - sig. 89/29, smírná smlouva mezi městem a šosovními vesnicemi, (ověřený opis), 10. 12. 1694.
 - sig. 89/57, verdečtí sedláci požadují na Dvorských zaplacení lesních fůr, 1739.
 - sig. 89/58, hosp. ředitel Johann H. Baltazar odpovídá na stížnost šosovních vesnic, 1740.
 - sig. 89/59, rychtáři šosovních vesnic žádají o propuštění z funkcí rychtářů, 1740.
 - sig. 89/66 rejstříky zaplacených robotních krejcarů, 1746 (VI.).
 - sig. 89/76 nedatovaný návrh poddanských povinností šosovních vsí Verdek, Filiřovice, Lipnice a Nové Lesy (z pozice města), [cca pol. 18. stol.].
- kt. 90, sig. 90/34, podkomoří žádá Dvorské o zprávu o poddané, 1655.
- kt. 91, sig. 91/13, ohradní psaní Poličských Dvorským o dluh sousedů Janečka a Hejna za len jejich poddaného Tomáše Jutlů, 1685.
- kt. 94, sig. 94/50, Bedřich Jaroslav Rychnovský z Rychnova propouští z poddanství Bartoloměje Řeháčka z Huntířova, 1660.
- kt. 97, sig. 97/28, pozvánka Dvorských k hraběti Šlikovi, 1740.
- kt. 99:
- sig. 99/1, stvrzenka (kundšaft) kanceláře české komory na list Dvorských, 1604.
 - sig. 99/40, dílčí počet za dovezení chleba z Hradce Králové, 1746.
 - sig. 99/41, registra poselství šindelářského branného Jiřího Brdičky, 1740.
 - sig. 99/42, registra poselství horního branného Matěje Heřmana, 1740.
- kt. 102, sig. 1731, rejstřík poslů a almužen placených purkmistry, 1731.
- kt. 103:
- sig. 1739:
- Účetní aprobace, 1739 (II., III., VI., VIII., IX., XII.).
 - Výkaz (*specificatze*) peněz přijatých za roboty od poddaných, 1739.
 - Rejstřík vyplacených robotních krejcarů, 1739 (V.).
 - Výkaz výdajů na cihláře, 1739.
 - Měsíční peněžité cedule, 1739.
 - Měsíční soupisy odvedených peněžních cedulí, 1739.
 - Měsíční direktorní počet, 1739.
 - Extrakt peněžitého počtu, 1739.
 - Návrh hlavního peněžitého počtu, 1739.
 - sig. 1759, rejstřík nákladů na kosení, 1759.
 - sig. 1744, hlavní peněžítý počet, 1744.
 - sig. 1751, hlavní peněžítý počet, 1751.
- sig. 1768:
- Hlavní peněžítý počet, 1768 (IV.-XII.).
 - Hlavní konferenční kniha (*Haupt Conferenz Buch bey dem Renth Amt*), 1768 (IV.-XII.).
 - Registra almužen a výdajů na posly placené purkmistry, 1768.
 - Registra výdajů na posly placené důchodem, 1768. (V.-XII).
 - Registra poselství šindelářského branného, 1768.
 - Registra poselství dolního branného, 1768.
 - Registra poselství horního branného, 1768.
 - Hospodářský inventář movitého vybavení obecních budov, 1768.
 - Solní počet (registra) vč. nákladů na posly, 1768 (V.-XII.).

- Lesní počty (registra) hajných za Horní Podstráňský, Dolní Postráňský, Kacbašský a Lipnický revír, 1768.
Roční výkaz sáhového dřeva ve všech revírech, 1768.
Registra zednické a tesařské práce, 1768.
Vyúčtování doprovodu dezertéra Ferdinanda Šipeckého do Trutnova (Nr. 55), 1768.
Sklepní počet (*Gewölb Ambts Conferentz Register*), 1768 (IV.-XII.).
Rejstřík nákladů na kosení, 1768.
Rejstřík výdajů soli na dělníky při obecních dvorech, 1768.
Výkaz stravného při ohraničování panství, 1768.
Dekret magistrátu na nájem sklepa pro ubytování majora (*Obrist-Wacht-Meister*), 1768.
Výkaz nákladů na cestu primátora a syndika do Hradce Králové ohl. rozporů (*Mißhandlungen*) s děkanem Ignácem Preybertem (Nr. 58), 1768.
+ obecně další podklady hlavního peněžitého počtu.
kt. 105, inv. č. 125, list z nedochovaného kopiáře korespondence, 1620.
kt. 146, inv. č. 242, sig. PUBL 18/2/1-5, záležitosti poštovních posíl. 1789-1820.

fond Archiv města Trutnov (AM TU):

- kn. 53, kopiář listů radě města Trutnova (1606-21), fol. [42r], [43v], [104r].
kn. 54, registra odeslané korespondence, 1604-1614, fol. 18v-19r.
kt. 14, inv. č. 595, zprávy příbuzných z Kamienné Góry o postupu Turků, 1663.
kt. 107-111, hlavní peněžité počty, 1718-1806 (s mezerami).
kt. 107:
 inv. č. 4135, hlavní peněžítý počet 1737.
 inv. č. 4136, hlavní peněžítý počet 1742
kt. 124, inv. č. 4718, rejstřík vydání úřadu purkmistra Christofa Reichelta, 29. 12. 1671 až 26. 1. 1672.

fond AM Úpice:

- kt. 189, inv. č. 2516, hlavní peněžítý počet 1741.
kt. 189, inv. č. 2515, hlavní peněžítý počet, 1739.

fond AM Hostinné:

- kn. 76, inv. č. 1289, hlavní peněžítý počet, 1754.

fond AM Žacléř:

- kn. 37, inv. č. 223, kniha počtů, 1731-43. Sledován byl rok 1740.

fond AM Vrchlabí:

- kt. 193, inv. č. 2668, hlavní peněžítý počet, 1623.
kt. 194, inv. č. 2736, hlavní peněžítý počet, 1740.

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV JIČÍN:

fond AM Miletín:

- kt. 1, inv. č. 43, hlavní peněžítý počet, 1711.
kt. 1, inv. č. 47, výkaz příjmů ze dřeva a nájmu + kvitance a jiné podklady ročního počtu, 1725.

fond AM Nová Paka:

- kt. 2, inv. č. 20, hlavní peněžítý počet, 1741.

NÁRODNÍ ARCHIV (NA):

fond Stará manipulace (dále SM):

- kt. 789, inv. č. 1037, sig. G11/14, Ferdinand I. povoluje Kryštofovi z Gendorfu výměnu nebo koupi vesničky (*Dorfft*) Verdek, 1556.
- kt. 1045, sig. J25/29, stížný dotaz města Jaroměře císaři, do jaké míry jsou povinni půjčovat koně císařským posílům, 1594.
- kt. 1544:
sig. N40/1 sv. 2:
Relacy o plavení dříví k Horam Kutnam, nedat., [vznik před 5. srpnem 1554 – datum přednesení].
Zpráva Caspara Nusse z R. hejtmanům komorních panství v Polabí, 1. květen 1588.
- kt. 1612, sig. P22/9, stížnost Stříbrských na císařské kurýry, 1644.
- kt. 2569, inv. č. 4039, sig. W168/5, spis o uvedení Mikuláše Wachtla z P. jako vrchního lesmistra nad trunivskými rezervovanými lesy a nákupu dvora Vorlech, 1565.
- kt. 2371, inv. č. 3681, sig. T9/6III, fól. [4r-5v], korespondence Mikoláše Wachtla z P. s arciknížetem Ferdinandem, 1565.
- kt. 2376, sig. T9/58, lesmistr Caspar Nuss české komoře o sečkaní výběru berně, 1599.

fond Stará manipulace – urbáře, odhady a inventáře:

- kt. 10, inv. č. 97, rejstřík (urbar) platů věnných měst (Mělník, Dvůr, Jaroměř, Hradec Králové, Vysoké Mýto, Polička a Chrudim), dobový opis, 4 fól., [před 1599].
inv. č. 121, pův. sig. A448, popis a urbář panství Žireč, 1647, fol. 35v-36r.

fond České oddělení dvorské komory II.:

- kt. 80, sig. 36, extrakt jednání direktoria in publicis et cameralibus, 10. 11. 1749.

fond Josefské vojenské mapování:

mikrofilmové kopie vídeňských originálních topografických popisů, sekce 33, 46, 62, 1763-1787.

Mapová sbírka:

- inv. č. 2236, Johann GLOCKSPERGER, *Mappa der LandsStrassen von der Stadt Gitschin über Trautenau bis der Königshann an die Schlesische Granitz*, nedat. [po 1731].
- inv. č. 507/a, sig. AIV4/2, Georg Frantz KNITTEL, *Mappa der ausgemessenen strassen zur ein richtung der general Marsch route n.4.* [1713].

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA (ANM):

fond Topografická sbírka F (Topo F):

- kt. 42, Kutná Hora-ž, plavení dřeva k dolům:
Zpráva úředníků o návštěvě lesa Království, nedat. [novodobá datace pořadatelem fondu 1570].
Stížnost Kutnohorských na překupování dřeva na Labi, (revidovaný čistopis), 1573.
Plavení dřeva, žádost plavců z Borohrádku o peníze na plavení, 1576.
Hanibal z Valdštejna ve věci zálohy na práci plavce Christofa Pohla z Chotěvic, 10. leden 1605.
Žádost chotěvického plavce Šimona Prokopa o vyplacení formanů, Dvůr Králové, [7. únor] 1611.
Žádost chotěvického plavce Šimona Prokopa o vyplacení formanů, Dvůr Králové, [7. únor] 1611.

NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR, oddělení rukopisů a starých tisků a map (NK RKP):

sig. 62. A.45. Friedrich Wilhelm Carl von SCHMETTAU, *TOPOGRAPHISCHE UND MILITAIRISCHE CARTE DESIENIGEN THEILS VON BOEHMEN WELCHER ZWISCHEN HOHENELBE PLESS UND DER SCHLESISCHEN GRENTZE GELEGEN IST Nebst denen LAEGERN von der Campagne 1778, DEM PREUSSISCHEN MILITAIR ZUGEEIGNET*, 1789. grafické měřítko

HISTORICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY v. v. i. (HIU AV ČR):

Mapová sbírka HIU AV ČR:

sign. VII/4/A-2587, Johann Christoph MÜLLER, *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano adjuncti*. Norimberg-Augšpurk, 1720. grafické měřítko [cca 1: 132 000], sekce IX, X. © Historický ústav AV ČR – <<http://www.hiu.cas.cz>> [on-line].

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV (NPÚ):

fond Sběrka písemné a grafické dokumentace:

sig. PPOP-996-5-577, Anonym [pobočník plukovníka de Bohna], plán opevnění města Dvora Králové n. L. (*PLAN von Königshoff*), [leden 1743]. Grafické měřítko, perokresba. (černobílá kopie kolorovaného plánu, který se nachází ve Vídni v OESTA-KA).

POŠTOVNÍ MUZEUM V PRAZE (PM):

Sběrka archivních výpisků k dějinám pošt někdejšího ředitele Václava Dragouna (Dragounova sbírka):

sig. I-1-C-738 Dvůr Králové
sig. I-1-C-609 Jaroměř
sig. I-1-C-1767 Trutnov.

KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ:

fond Sběrka map:

inv. č. 823, *Positionen der beiden Armeen in Böhmen im Jahr, 1778*

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV, oddělení Kriegsarchiv (OESTA-KA):

fond Karten-, Plansammlung:

oddíl Landesbeschreibungen K:

sig. KVIIc9F, Zpráva plukovníka de Bohna o průzkumu hraničních měst proti Kladsku, Slezsku a Sasku, 1743. Zpráva se dochovala ve dvou vyhotoveních. Prvním je nestránkovaný korigovaný koncept s názvem '*Rapport An Einem Höchl[öblichen] kriegs Rath wegen der Recognoscierung der Böhm[ischen] gräntz-Städte*'. Druhým je čistopis zprávy obohacený o popis vlastní hranice pod názvem '*Recognoscierungs Rapport de A[nn]o 1743. Der Böhmischen Granitz*'. Popis měst čítá 47 stran, index lokalit a popis vlastní hranice o rozsahu 13 stran.

oddíl Kartensammlung:

- I. vojenské mapování (IVM) ©1st Military Survey, Section No. 45, 46, 61, 62, 63, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, ©Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně <http://www.geolab.cz> ©Ministerstvo životního prostředí ČR – <http://www.env.cz>, 1764-7, 1780-3 [online].
- II. vojenské mapování (IIVM) ©2nd Military Survey, Section No. O_3_VII, O_3_VIII, O_3_X, O_4_VII, O_4_VIII, O_4_IX, O_4_X, O_5_VIII, O_5_IX, O_5_X Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, ©Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně <http://www.geolab.cz> ©Ministerstvo životního prostředí ČR <http://www.env.cz>, 1842-52 [on-line].

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK:

fond Karten sammlung und Globensammlung:

sig. KI 124427, *Tabula Postaria IHS Provinciae Bohemiae Spc. JESU pro quolibet Domicilio tempus viamq[ue] Postae et redeuntis exhibens, juxta cursum illius A[nno] 1708 observatum*, tisk, 34x28cm, grafické měřítko cca 1: 1 660 000.

LITERATURA:

(včetně titulů jen zmíněných, na kterých práce přímo nestaví)

- Johann Christoph ADELUNG, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*. Band 1 A-E, Leipzig 1793, 1993 S. Dostupné na: <<http://www.zeno.org/Adelung-1793/K/adelung-1793-00-0000>> [online]
- Rainer AURIG, *Zum Görlitzer Gesandten- und Botenwesen im Spätmittelalter*. in: Cesty a cestování v životě společnosti. (Reisen im Leben der Gesellschaft). Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 1995 [vyd. 1997], s. 79-92.
- Wolfgang BEHRINGER, *Thurn und Taxis*. München 1990, 494 S.
- Wolfgang BEHRINGER, *Im Zeichen des Merkur*. Göttingen 2003, 861 S.
- Magdalena BERANOVÁ, Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, 430 s.
- Carl Joseph von BIENENBERG, *Versuch einer kurzgefassten Geschichte der Stadt Koeniginn-Hof*. Prag 1782, 63 s. + 51 s. přepisy nejstarších listin.
- Jan BLECHA, *Účty a účetní materiál*. in: Jindřich ŠEBÁNEK, Zdeněk FIALA, Zdeňka HLEDÍKOVÁ (eds.), *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha 1971, s. 323-369.
- Lenka BOBKOVÁ, Michaela HRUBÁ (eds.), *Cesty a cestování v životě společnosti. (Reisen im Leben der Gesellschaft)*. Sborník příspěvků z konference konané 6. – 8. září 1994 v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 1995 (vyd. 1997), 497 s.
- Jiří BOCK, *Historický a hospodářsko-správní vývoj Trutnova do roku 1620*. in: SAP 55, č. 2, 2005, s. 315-378.
- František BOGUSZAK, Jan CÍSAŘ, *Mapování a měření českých zemí od pol. 18. stol. do počátku 20. stol. Vývoj mapového zobrazení území československé socialistické republiky III*. Praha 1961, 80 s. + 56 s. obrazové přílohy.
- J[ohann?] BÖHM, *Ueber die ehemalige Holtzflößerei im Riesengebirge und Caspar Nuss von Raigersdorf*. in: *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, roč. 5, sešit 1-2, Horní Maršov 1885, s. 44-49.
- Hildegard BOKOVÁ, Libuše SPÁČILOVÁ, *Stručný raně novohornoněmecký glosář k pramenům z českých zemí = Kurzes frühneuhochdeutsches Glossar zu Quellen aus den Böhmischen Ländern*. Olomouc 2003, 536 s.
- F. A. BROCKHAUS, *Bilder-Conversations-Lexikon für das deutsche Volk: ein Handbuch zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse und zur Unterhaltung*. Band 1. A-E, Leipzig 1837, S. 488, heslo "Currende". Dostupné na <<http://www.zeno.org/nid/20000820547>> [online].
- Tomasz CYMBALAK, Jaroslav PODLIŠKA, *Nové poznatky k raně středověkému osídlení v oblasti tzv. vyšehradské cesty v Praze. (Rekonstrukce procesu osídlování na základě výpovědi archeologických pramenů)*. in: *Archaeologica Pragensia* 19. Praha 2008 (vyd. 2009), s. 309-332.
- Jan ČÁKA, *Zmizelá Vltava*. Beroun 1996, 335 s.
- Martin ČAPSKÝ, *"A tak jest, že Vaši pravdě věří všechna moravská země". Vratislav a její komunikace s moravskými městy v husitském období*. in: *Historik na Moravě*. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. Brno 2009 s. 263-270.;
- Martin ČAPSKÝ, *Poselské zřízení ve středověkém Slezsku*. in: *Mezi raným a vrcholným středověkem (Jiří DOLEŽEL, Martin WIHODA eds.)*, Brno 2012, s. 397-407.
- Martin ČAPSKÝ, *Zrození země. Komunikující společenství pozdně středověkého Slezska*. Praha 2013, 219 s.
- Martin ČAPSKÝ, *Komunikační síť vratislavské diecéze v době pozdního středověku*. in: *Slezský sborník. Acta Silesiaca* Roč. 111, č. 1 (2013), s. 5-18.
- Petr ČERNÍKOVSKÝ, Jan ČÍŽEK, *Stavební činnost města Náchoda v letech 1599-1663 ve světle účtů*. in: *Stopami dějin Náchodska* 9, Náchod 2003, s. 19-48.
- Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Věnná města severovýchodních Čech a jejich poddaní po třicetileté válce*. in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004, s. 37-47.
- Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Města severovýchodních Čech jako vrchnosti ve světle konfliktů se svými poddanými (2. polovina 17. a počátek 18. století)*. in: *Miscellanea ze semináře starších dějin*, Olomouc 2005, s. 37-57.
- Jan ČÍŽEK, *Stavební činnost města Náchoda ve 2. polovině 16. století ve světle městských účtů*. in: *SDN*, 7, Náchod 2001, s. 19-26.
- Jan ČÍŽEK, *Obnova města Náchoda po požáru roku 1663 ve světle městských účtů*. in: *SDN*, 11, Náchod 2007, s. 49-59.

- Pavel ČTVRTNÍK, Jan GALUŠKA, Patricia TOŠNEROVÁ, *Dějiny poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Liberec 2008, 191 s.
- Václav DRAGON, *Počátkové poštovníctví na Moravě až do konce války třicetileté*. in: Věstník Královské české společnosti nauk. třída filozoficko-historicko-jazykozpytná IV., 1909, 19 s.
- Eva DOLEŽALOVÁ, Robert ŠIMŮNEK (Hrsg.), *Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13. – 16. Jahrhundert)*. Sborník z konference v Mnichově v září 2007 a v Praze 21. – 23. září 2009 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum; 122.), München 2011, 368 S.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války. Zemský a lokální kontext*. Praha 2013, 364 s.
- Petr ELBEL, *Pobyty vyslanců a poslů města Znojma na dvoře krále Zikmunda a rakouského vévody Albrechta V. ve světle znojmských městských účtů z let 1421-1422*. Příspěvek k dvorské každodennosti. in: Dvory a rezidence ve středověku. 3. Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Praha 2009, s. 475-502.
- Olga FEJTOVÁ, Václav LEDVINKA, Jiří PEŠEK, *Ztracená blízkost*. Praha – Norimberk v proměnách staletí. Documenta Pragensia 29, Stati a rozšířené příspěvky z 27. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy uspořádané ve dnech 7. a 8. října v Clam-Gallasově paláci v Praze. Praha 2010, 801 s.
- Petr GAJDOŠÍK, *Českolipské purkmistrovské rejstříky 1576-1617*. in: SAP, 54, č. 2, Praha 2004. s. 459-565.
- Jacob GRIMM, Wilhelm GRIMM, *Deutsches Wörterbuch*. 16+1 Band, Leipzig 1854-1971.
- Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové nad Labem*. Dvůr Králové n. L. 1926, 138 s.
- Tomáš HALÍK, *Z minulosti Žirče*, in: *Místopis soudního okresu královédvorského*. Dvůr Králové 1937, s. 158-161.
- Heintz-Dieter HEIMANN, *Briededregher. Kommunikations- und alltagsgeschichtliche Zugänge zur vor-modernen Postgeschichte und Dienstleistungskultur*. in: Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit: Internationaler Kongress. Krems an der Donau, 9. bis 12. Oktober 1990. Wien 1992, s. 252-292.
- Josef HANZAL, *Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období*. SAP, 16, č. 2, 1966, s. 397-419.
- Karel HERČÍK, *Z dějin těžby a plavení dřeva v Krkonoších v 16. a 17. století*. in: K-P, 3, Hradec Králové 1967, s. 83-94.
- Ivan HLAVÁČEK, *Z rožmberské komunikace v 15. století. (Písemná agenda ve službě diplomacie a hospodářství za Oldřicha II. do konce husitských válek.)*. in: Rola komunikaci i przerwazeni w sredniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski. Gdańsk 2008, s. 59-77.
- Milan HLAVÁČKA, *Cestování v éře dostavníku. Všední den na střeoevropských cestách*. Praha 1996, 137 s.
- František HOFFMANN, *České město ve středověku*. Praha 2009 (2. rozš. vyd.). 712 s.
- František HOFFMANN, Renata PISKOVA, *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*. Jihlava 2004, 446 s.
- Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrologické soustavy*. Sušice 1984, 100 s.
- Zdeněk HOJDA, *Pasy 16.-18. století jako pragmatické písemnosti*. in: Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním (Zdeněk HOJDA, Hana PÁTKOVÁ eds.) Praha 2008 s. 155-186.
- František HOLEC, *Obchod s dřívím v Praze ve 14.-17. století*. in: PSH, 6, Praha 1971, s. 5-100.
- František HOLEC, *Cech plavců na Novém Městě pražském*. in: PSH, 32, Praha 2003, s. 211-228.
- Markéta HOLUBOVÁ, *Kámen jako znamení na cestě*. in: Staré stezky 5. Znamení na cestě, historické cesty, obchodní cesty. Brno 2000, s. 10-14.
- Ivan HONL, *Obranný úsek na horním Labi a jeho význam v pruských válkách*. in: Vojenské rozhledy (revue militaire Tchecoslovaque). Praha (Československý ústav vojenský) 1924. s. 533-538.
- Ivan HONL, *Český severovýchod ve válečné historii*. in: Od kladského pomezí, roč. V., Náchod 1927-8, s. 37-42, 59-66.
- Ivan HONL, *Mapa válečných operací na horním Labi r. 1778*. in: Krkonoše-Podkrkonoší 4, Hradec Králové 1969, s. 46-57;
- Josef HORÁK, *150 let Královédvorské pošty*. in: Katalog Krajské výstavy poštovních známek. Dvůr Králové n. L. '86 (příležitostný tisk k příležitosti krajské výstavy známek konané ve Dvoře Králové 7. -15. června 1986). Dvůr Králové 1986, s. 1-22.
- Ladislav HOSÁK, *Válečná kampaň v létě 1745 v Podkrkonoší a bitva u Zárova*. in: P-P 1, Trutnov 1964, s. 71-85.
- Miroslav HUBERT, *Dějiny plavby v Čechách I. Plavba veslová, plachetní, samotíží a vlekem živou silou*. Děčín 1996, 150 s.
- Eva CHODĚJOVSKÁ, *Textové komentáře k sekcím prvního vojenského mapování*. in: Z dějin geodézie a kartografie, 15, (Rozpravy Národního technického muzea v Praze 217), Praha 2011, s. 127-130.
- František IŠA, *Pruská topografická a vojenská mapa tažení 1778 v severovýchodních Čechách z roku 1789; interpretace mapy území mezi Krkonošemi a Kladskem z pera pruského kartografa Friedricha Wilhelma*

- Carla von Schmettau. (BP na FHS UHK, vedoucí práce Eva Semotanová). Trutnov – Hradec Králové 2006, 95s.
- František IŠA, *Poselská služba ve Dvoře Králové nad Labem – registra poselství branných z r. 1740*. in: K-P, 9, Trutnov 2009, s. 61-73.
- František IŠA, *Itinerář spojů trutnovské stanice z 2. poloviny 18. století (edice)*. in: Pod Libavským sedlem/Pod przeleczą Lubavską (sborník), Trutnov 2010, s. 161-175.
- Jan JANÁK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Jana DOBEŠ, *Dějiny správy v Českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha 2005 (2. rozš. vyd.). 568 s.
- Pavel JANOUŠEK, *Dvůr Králové nad Labem*. Praha-Litomyšl 2006, 40 s. a 186 fotografií.
- Pavel JANOUŠEK, *Opevnění našeho města očima historie*. in: Vlastivědné čtení o našem městě i jeho okolí, č. 9, Dvůr Králové n. L. 2005, s. 19-21.
- Jaroslav JÁSEK, Michal FIALA, *Šitkovská vodárna a Karel Mělnický*. Dolní Břežany 2004, 275 s.
- Franz KAIPER, *Die tschechische Ortsnamen des Kreises Königinhof an der Elbe* (Ernst EICHLER Hrg.). in: Erträge Böhmisch – Mährischer Forschungen, Band 5, Münster-Hamburg-London 2001, 122 S.
- Markéta KADLECOVÁ, *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století*. Praha 2005, 199 s.
- Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha 1998, 347 s.
- Jan KILIÁN (ed.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004, Mělník 2004. (především příspěvky Františka Musila, Petra Vorla, Václava Ledvinky a Marka Ďurčanského), 146 s.
- Kolektiv, *Historický atlas měst České republiky, č. 12 – Trutnov*. Praha 2004, 7 s. + 35 mapových listů.
- Kolektiv, *Krkonoše. Příroda, historie, život*. Praha 2007, 863 s.
- Kolektiv, *Neue deutsche Biographie*. Bd. 2. Behaim-Bürkel, Berlin 1955, s. 228-229, heslo Biener
- Kolektiv, *Ottův slovník naučný (OSN)*, díl 26 U-Vušín, Praha 1907, 1077 s.
- Kolektiv, *Ottův slovník naučný (OSN)*, díl 27 Vůz-Žyžkowski, Praha 1908, 902 s.
- Kolektiv, *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526-1918*. Praha 2003, 555 s.
- Antonín KOSTLÁN, Blanka ZILYNSKÁ, *Geografický horizont venkovského města ve druhé polovině 15. století. (K možností využití edice lounské knihy počtů.)*. in: FHB, 9, Praha 1985, s. 427-471.
- Jiří KRAUS (ed.), *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha 2007, 880 s.
- Dagmar KRSKOVÁ, *Královny a jejich věnná města*. Dvůr Králové n. L. 2001, 215 s.
- Jiří KUBA, Tomáš ŠIMEK, František ZAHŘÁDKA, *Soupis východočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1776*. Zámrsk 1997, s. 94-95, č. 133.
- Jiří KUBA, *Soupis východočeských urbářů – dodatky I*. in: SPVA, 8, Zámrsk 2000(1999), s. 224-236.
- Jiří KUBA, *Soupis východočeských urbářů – dodatky II.*, in: SPVA, 10, Zámrsk 2005, s. 317-324.
- Jiří KUBA, *Soupis východočeských urbářů – dodatky III.*, in: SPVA, 13, Zámrsk 2009, s. 221-228.
- Jiří KUBA, *Soupis východočeských urbářů – dodatky IV.*, in: SPVA, 15, Zámrsk 2011, s. 127 – 130.
- Jiří KUBEŠ, *Jan Libra ze Soběnova – rožmberský hospodář v Praze a jeho každodenní život (1604-1609)*. in: Pražský sborník historický 31, Praha 2000, s. 93-148.
- Jiří KUBEŠ, *Rosenbergica 2. Rožmberští poslové (Příspěvek ke komunikační praxi ve středoevropském prostoru na počátku 17. století)*. in: Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 7, 2001, Pardubice 2002, s. 25-38.
- Jiří KUBEŠ (ed.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*. Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu, který se na téma "Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550-1800" konal na půdě Katedry historických věd FF UPA dne 28. listopadu 2005. Pardubice 2007, 233 s.
- Harry KÜHNEL (Hrsg.), *Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit*. Internationaler Kongress. Krems an der Donau, 9. bis 12. Oktober 1990. Wien 1992, 460 S.
- Vladimír KUPKA, *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. Praha 2005, 486 s.
- Radan KVĚT, *Atlas starých stezek a cest na území České republiky*. Brno 2011, 229 s.
- Theodor LOKVENC, *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové 1978, 267 s.
- Daniel MACH, *138 let vlády jezuitů na panství Žacléř*. in: Krkonoše – Jizerské hory, 2003/11, s. 18-19.
- Martina MAŘÍKOVÁ, *Účetní rejstříky a další písemnosti vzniklé v souvislosti se správou "společné pokladny" pražské Metropolitní kapituly v době předhusitské*. in: Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním. Praha 2008, s. 81-93.
- Jan MARTÍNEK, Jiří ŠMERAL, Pavel BOLINA (eds.), *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*. Brno 2012.
- Světlá MATHAUSEROVÁ (ed.), *Poselství carských a císařských kurýrů. Řezno – Praha – Vídeň – Moskva. 15. – 17. století*. Praha 2000, 131 s.
- František MATOUŠ, *Die Görlitzer Boten. Zur städtischen Kommunikation in der Hussitenzeit*. in: Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela. Sv. 2, Praha 1994, s. 495-502.

- Eduard MAUR, *Na návštěvě v rodné zemi. Ze vzpomínek Hanse Komendy (1716-1776), českého lokaje a muzikanta ve Vestfálsku*. in: Pocta docentu Vladimíru Nálevkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2001, s. 57-66.
- Eduard MAUR, *Ve službě u rytíře Dohalského. Ze vzpomínek jihočeského lokaje Hansla Komendy (1716-1776)*. in: Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi. Praha 2004, s. 607-620.
- Eduard MAUR, *Šlechtic a jeho sluha v barokní Praze. Několik poznámek na okraj opomíjené problematiky*. in: *V komnatách paláců, v ulicích měst*. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám. Praha 2007 s. 259-271.
- Jaroslav MILLER, Petr ČERNÍKOVSKÝ, *Urbánní historiografie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě: Stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*. in: ČCH, 103, 2005, s. 861-884.
- Miroslav NEJMAN, *Bramborová válka ve východních Čechách*. in: K-P, 9, Trutnov 2009, s. 373-383.
- Martin NODL, *Polský koncept sociální topografie středověkého města*. in: Colloquia mediaevalia Pragensia 5, Praha 2006, s. 3-97.
- Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti. (Problémy a úkoly českého výzkumu)*. in: Cesty a cestování v životě společnosti. Ústí nad Labem 1995 (vyd. 1997), s. 9-22.
- Anna PANER, Wojciech IWAŃCZAK (eds.), *Rola komunikacji i przestrzeni w średniowiecznych i wczesnonowożytnych dziejach Czech i Polski*. Gdańsk 2008, 423 s.
- Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury II./I. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha 1995, 468 s.
- Ernst PFOHL, *Orientierungswörterbuch der Tschechoslowakischen Republik [...]*. 3. přep. vyd., Liberec (Reichenberg) 1931, 741 s.
- Miroslav POLIŠENSKÝ, *Poštovní spoje a poštovní stanice v českých zemích v letech 1526-1620*. SPM, 4, 1982, s. 113-134.
- Robert POMP, *Kurzgefasste Geschichte nebst Ortsbild und Plan der Bezirks- und Industriestadt Königinhof an der Elbe*. Königinhof 1896, 57 s.
- Petr POPELKA, *Poštovní. Příklad Antona Franze Königa*. in: Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století (ed. Jiří MALÍŘ), Brno 2008, s. 77-94.
- Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*. (díly 1-5), Praha 1947-1960. (Díl 4. Antonín PROFOUS společně s Janem SVOBODOU, díl 5. Dodatky k dílu Ant. Profouse sepsali Jan SVOBODA a Vladimír ŠMILAUER).
- Jan PROSTŘEDNÍK, *Příspěvek k poznání haltýřů v historickém jádru Českého Dubu*. in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 18, Semily 2005, s. 213-236.
- Vladislav RAZÍM, *Městské opevnění Dvora Králové nad Labem*. in: Památky a příroda, 10, roč. 1986, s. 577-589.
- Vladislav RAZÍM, *Sakrální stavby v systému obrany středověkých měst*. in: Archaeologia historica, 21, 1996, s. 151-166.
- Roman REIL, *Historie státního okresního archivu Trutnov 1. část – Historie do roku 1960*. in: Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově, Trutnov 1999, s. 57-67.
- Werner RÖSENER (Hrsg.), *Kommunikation der ländlichen Gesellschaft vom Mittelalter bis zur Moderne*. Göttingen 2000, 412 S.
- František ROUBÍK, *K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. století*. Sborník Archivu ministerstva vnitra 10, 1937, s. 164-302.
- František ROUBÍK, *Soupis map českých zemí (I)*. Praha 1951, 306 s.
- Radomír ROUP, *Několik neznámých dokladů k obcím na Královédvorskú*. in: Zprávy královédvorského muzea a vlastivědného kroužku (občasník muzea a vlastivědného kroužku). Dvůr Králové 1971, s. 89.
- Eva SEMOTANOVÁ, *Kartografie v hospodářském vývoji českých zemí v 19. a na počátku 20. století*. Praha 1993, 166 s.
- Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha 2001, 263 s.
- Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*. Praha 2002, 279 s.
- Alfréd SCHUBERT, Petra NAČERADSKÁ, *O staré vodní cestě ke kutnohorským dolům*. in: Památky středních Čech, 17, č. 2, Praha 2003, s. 56-61.
- Antonín SCHULZ (ed.), *Jich Milostí královen Českých urození páni podkomoří a hofrychtěři*. Dvůr Králové n. L. 1910, 91 s.
- Antonín SCHULZ (ed.), *Archivní prameny ku poznání života i strážně na širém Královédvorskú od smrti Husovy až do doby Koniášovy*, díl I. a II., Dvůr Králové n. L. 1913, 198 s. (průběžně číslovaní skrze oba díly).
- Antonín SCHULZ, *Průvodce Dvorem Králové nad Labem*. Dvůr Králové n. L. 1926, 138 s.
- Antonín SCHULZ, Lenka ŠORMOVÁ, Eva TOMKOVÁ, *Archiv města Dvůr Králové Trutnov 1417-1850*

- (1892) (inventář). Trutnov 2002, 131s.
- Václav SCHULZ (ed.), *Zkušenosti soudního posla v XVI. a XVII. století*. in: Časopis Českého musea 79, 1905, s. 105-124, 274-280, 424-429, 513-518; č. 80, 1906, s. 66-75.
- František STELLNER, *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Praha 1998, 552 s.
- Josef V. STERZINGER, *Encyklopedický německo-český slovník = Enzyklopädisches Deutsch-böhmisches Wörterbuch*. I. díl [A-Ezechiel], Praha 1916, 1715 S.
- Josef V. STERZINGER, *Encyklopedický německo-český slovník = Enzyklopädisches Deutsch-böhmisches Wörterbuch*. II. díl [J-L], Praha 1921, 1760 S.
- Zlata ŠÁMALOVÁ, *Labe a Orlice v Hradci Králové. Historie říčních staveb*. Hradec Králové 2007, 32 s.
- Ivan ŠEDIVÝ – Marie KOLDINSKÁ, *Válka a armáda v českých dějinách: sociohistorické črty*. Praha 2008, 579 s.
- Jiří ŠÍL, Ivo REJCHRT, *Nástin historiografie města Dvora Králové nad Labem*. in: K-P, 20, Trutnov 2012, s. 487-499.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Počátky novinového zpravodajství a novin v českých zemích (do devadesátých let 18. století)*. Brno 2011, 403 s.
- Zdeněk ŠIMEČEK, *Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách*. in: FHB, 11, Praha 1987, s. 287-303.
- Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Dědičná pošta v Nové Pace*. in: SPVA, 7, 1990, s. 147-154.
- Alexandra ŠPIRITOVÁ, *K dějinám poštovníctví v Čechách 1722-1918 (1930)*. Praha 2007, 333 s.
- Ludmila ŠVESTKOVÁ, *Korenda – klepna*. in: Naše řeč, roč. 62 (1979), č. 2., s. 111. Dostupné na <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6122>> [online].
- Martin ŠTINDL, *Velké Meziříčí a Velká Bíteš ve svazku sousedství. (Každodenní komunikace poddanských měst v 17. století)*. in: ZM, 1, Brno 1997, s. 3-19.
- Jaroslav ŠŮLA, *Počátky osídlení horního toku Divoké Orlice [těžba a plavba dřeva]. Část 1*. in: Panorama. Z přírody, historie a současnosti Orlických hor a podhůří (dále Panorama), 8, Dobré 2000, s. 3-31; *Část 2*. in: Panorama, 9, Dobré 2001, s. 5-30.; *Část 3*. in: Panorama, 10, Dobré 2002, s. 17-28.; *Část 4*. in: Panorama, 11, Dobré 2003, s. 3-10; *Část 5. Právní poměry*. in: dtto Panorama, 12, Dobré 2004, s. 3-33; *Část 6. Náboženský život*. in: Panorama, 13, Dobré 2005, s. 113-120.
- Eva TOMKOVÁ, Alexandra JIŘÍČKOVÁ, Tomáš KUBELKA, *Dvůr Králové nad Labem a okolí. Historie a současnost ve fotografii*. Dvůr Králové n. L. 2005, 215 s.
- Petr ULÍČNÝ, *"Item na lipové cestě spotřebováno..." Rok 1632 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejborských*. in: ZČRP 18, Semily 2005, s. 29-52.
- Jaroslav VANÍŠ, *Historická geografie Lounska v druhé polovině 15. století. (Pokus o mikrohistoricko-geografickou studii)*. in: HG, 20, Praha 1982, s. 127-186.
- Jaroslav VANÍŠ, *Historické prameny účetní povahy a jejich využití pro historickou geografii*. in: HG, 22, Praha 1983, s. 113-122.
- Aleš VALENTA, *Lesk a bída barokní aristokracie*. České Budějovice 2011, 291 s.
- Antonín Konstantin VÍTÁK, *Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem*. Praha 1867, 242 s.
- Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Registra a kopiáře městské korespondence dochované v oblasti Královéhradecka a Trutnovska*. in: VČLH, 22-23, Hradec Králové 2005, s. 457-478.
- Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Instituce městských poslů v českých zemích v době předbělohorské*. in: KH, 4., Hradec Králové 2007, s. 485-493.
- Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Pisemná komunikace mezi českými královskými městy v době předbělohorské na příkladu Nového Města pražského a polabského pětíměstí*. Praha 2011. 343 s.
- Josef VOLF, *Dějiny novin v Čechách do r. 1848*. Praha 1930, 234 s.
- Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. díl 1., Praha 1890; díl 2., Praha 1892, 902 s.*
- Zikmund WINTER, *Pošta a poslové před třemi věky*. in: V ohradě měst a městských zdech. Sebrané spisy Zikmunda Wintera z belletrie a z kulturních studií. sv. 7, Praha 1925, s. 215-224. (Původně vyšlo ve Světozoru 1890).
- Vladimír WOLF, *O Dvoře Králové nad Labem po třicetileté válce a o zpracování jeho dějin*. in: Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova (Jan KILIÁN ed.). Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 4.-5. května 2004 v Mělnice, Mělník 2004, s. 56-59.
- Wolfgang WÜST, *Nürnberg und Prag im Kommunikationsfeld spätmittelalterlicher Städtelandschaften. Gab es eine Post vor der Post?*. in: DP, 29, Ztracená blízkost: Praha – Norimberk v proměnách staletí. Praha 2010, s. 123-146.
- Johann Heinrich ZEDLER, *Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*. Band 6. Ci-Cz, Halle – Leipzig 1733, 1986 S. Dostupné na <<http://www.zedler-lexikon.de/index.html?c=startseite&l=de>> [online]

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

(mimo tištěných publikací, které byly pouze zveřejněny na internetu)

Historický ústav AV ČR v. v. i. o časopise Historická geografie:

Dostupné na <<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/historicka-geografie.ep/>> [online].

Národní památkový ústav o sborníku Staré stezky:

Dostupné na <<http://www.npu.cz/pro-odborniky/pracoviste-npu/uop-v-brne/cinnost-a-poskytovane-sluzby/stare-stezky/>> [online].

Mapové služby Českého úřadu zeměměřičství a katastru (ČÚZK):

Geoportál včetně datových vrstev Geonames a Správní území. Dostupné na <<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>> [online].

Mapový portál Ústředního archivu zeměměřičství a katastru (ÚAZK):

Tzv. císařské otisky Stabilního katastru (COSTK). Dostupné na <<http://archivnimapy.cuzk.cz/>> [online].

Indikační skici Stabilního katastru (ISStK) (uloženy v Národním archivu) pro některé sekce dostupné na <<http://archivnimapy.cuzk.cz/>> [online].

Jan BALHAR a kolektiv, *Český jazykový atlas 3*. Praha 2013, 2. opravené elektronické vydání, s. 229-231.

Dostupné na <<http://cja.ujc.cas.cz/CJA3/>> [online].

Michal FLEGL, *Maršál Dagobert hrabě Wurmser a toleranční evangelíci v Praze*. in: Rodopisná revue on-line, roč. 14, díl 2 (červen), Praha 2012, s. 18-19. Dostupné na <<http://rodopisna-revue-online.tode.cz/2012-2/18.pdf>> [online]

Kolektiv, *WINGED. německo-český slovník on-line*. heslo "Weibsbild". Dostupné na <<http://www.rewin.cz/WebForm1.aspx>> [online].

Kolektiv, *Vokabulář webový. Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*. Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., od 2006. Dostupné na <<http://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>> [online].

Petr NEJEDLÝ a kolektiv, *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny*. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., od 2010. Dostupné na <<https://madla.ujc.cas.cz>> [online].